Campanaus e campanes dera Val d'Aran

Estudi descriptiu des tors-campanau e des campanes araneses: era sua istòria, es sues foncions e peculiaritats

Daniel Vilarrubias i Cuadras

Conselh Generau d'Aran

© ***Estudi e redaccion:***
Daniel Vilarrubias i Cuadras

Coordinacion e revision:
Elisa Ros Barbosa

Revirada ar aranés:
Elisa Ros Barbosa, Rosèr Faure Llimiñana

Correccion ortografica version aranesa:
Conselh Generau d'Aran (Manuela Ané Brito)

© ***Fotografies:***
Daniel Vilarrubias i Cuadras, Ainhoa Pancorbo i Picó

© ***Dessenh e maquetacion:***
Alèxia Grustan Vidal

ISBN: 978-84-89940-43-7
DL: L-65-2013

PRO LÒG

"Aquiu luenh, entre eth darrèr rebat deth solei que se còngue e eth prumèr trincament dera miejanet mos meterem en portau entà amagar-mos des pataquejades. Ua majestatica explosion de rais disparaue ombres entre es lums, mentre nosati guardàuem gaujosi coma repicauen es campanes de libertat! (Campanades de libertat, Bob Dylan).

Aguest seriós estudi qu'auetz enes mans ei ua campanada ena nòsta cultura, que mos enlumene sus un des aspèctes mès desconeishuts dera nòsta istòria. Ei damb gòi que guardam es campanaus lheuar-se orgulhosi ath miei des nòsti pòbles. Son eth referent paisagistic e visuau ... e damb eth sòn penetrant tapatge mos enlumènen tanben en nòste moviment.

Ena nòsta vida diària i son presentes es campanes, i an estat des de hè molt,... des de tostemp, e ena nòsta petita literatura ne parlen diuèrsi autors. Auíem de besonh aguest estudi, mos calie articular damb rigor un discors que mos permetesse explicar que tanben ath torn d'aqueres majestuoses tors s'a gestat era nòsta identitat.

E ara ei damb gòi que promoiguen aguest trebalh de Daniel Vilarrubias que harà bandoar, damb batalhades agradiues, eth nòste país, enes campanars de tot eth mond. Vos encoratgi a liéger era sua istòria, es sues caracteristiques, es sues foncions ... e damb aguest trebalh enes mans "se voletz liéger era aranesa istòria es campanaus e glèises contemplatz: en cada portalada un uelh de glòria e en cada pèira un bon tresòr veiratz"(...)"en tot qu'eth son des campanes se'n puge per aire ensús, e li responen veus umanes, tamb es mots der Angelus" (Mossen Condò)

Carlos Barrera
Sindic d'Aran

Alleluia!
laudate Dominum in sanctis eius;
laudate eum in firmamento virtutis eius;
laudate eum in virtutibus eius
laudate eum secundum multitudinem magnitudinis eius;
laudate eum in sono tubae;
laudate eum in psalterio et cithara;
laudate eum in tympano et choro;
laudate eum in cordis et organo;
laudate eum in cymbalis bene sonantibus;
laudate eum in cymbalis iubilationis;
omnis spiritus laudet Dominum

Salm 150

PRESENTACION

En visitar, ja hè uns quinze ans, eth caplòc aranés, me cridèc poderosament era atencion era agulha dera sua tor-campanau. Sonque podí veir aquera deth bèth pialèr que i a en Aran, mès constatè ua forma de tor plan singulara e ben diferenta ad aquera que jo ère acostumat a veir peth Pirenèu catalan. Corrie eth 1995. Fòrça ans dempús, en ua lectura ocasionau deth libre *El Pirineu* d´Estanislau Torres, ua meravilhosa fotografia dera glèisa de Vilac retalhant-se dauant des montanhes deth Pòrt de Vielha m'impactèc de nau, aguest còp pera magnificéncia des sòns hiestraus gotics e era beutat deth sòn trabalh.

Eth contacte tamb era etnomusicologia, er excursionisme peth Pirenèu e era mia afeccion –dempús de temps immemoriau entà jo- peth mon campanèr, m'ahisquèren, er ostiu deth 2006, a presentar ua prepausa d'inventari e estudi des campanes e es campanaus d'Aran a Jusèp Loís Sans, alavetz responsable de Cultura deth Conselh Generau. Acceptèc d'immediat, çò que permetec d´entrevistar-mos e que me metesse jos era custòdia dera tecnica de Patrimòni Culturau dera dita institucion, Sra. Elisa Ros, damb qui lèu establírem ua excellenta e corau relacion de trabalh.

Un còp obtengut damb extrèma facilitat eth supòrt incondicionau der archiprèste d´Aran, Mn. Pere Balagué e des auti prevères (Mn. Jusèp Amiell en Mijaran, Mn. Josèp Quella en Naut Aran e Mn. Èliud Arias en Baish Aran), sonque calie meter-se a trabalhar. Ben lèu verifiquèrem eth naut grad d´interès de fòrça tors: installacions de tradicion medievau e barròca, ben pògues campanes posteriores ara Guèrra Civila, campanaus de grana prestància arquitectonica e damb interessanti usatges hijudi...

Iniciauments mos prepausèrem fichar totes es campanes. Totun, ben lèu vedérem eth besonh d´aucupar-mos tanben des campanaus e dera manèra de tocar e hèr a sonar es bronzes. Ath madeish temps, mos trapèrem damb accessòris interessanti, damb impressionanti relòtges de harga, damb pedalèrs entà sonar... Alavetz credérem avient d´agranir es objectius, en tot sajar de documentar tot çò que trobàuem, des des joates enquiàs campanèrs qu'encara podien tocar.

Un auviatge campanèr coma eth d'Aran non podie catalogar-se sonque a mieges. Se tractaue d'auer ua vision globau de tot eth parçan e, ath delà, apregondir tant en detalh coma siguesse de besonh. Ath delà, açò ère possible, pr'amor que se tractaue d'un airau plan barrat en eth madeish deth punt d'enguarda geografic, damb pògues influéncies extèrnes e donques, a on auie fòrça sentit de hèr un estudi globau d'aguest territòri en particular, ja qu'ère plan ben termiat.

Un còp amiat a tèrme er inventari auem de díder ben capinauti que dobtam que cap aute parçan en Catalonha age hèt – a dia d'aué- ua prospeccion tant integrau e sistematica des sues campanes e campanaus. Un inventari publicat en 2001 fichaue es campanes des Vals d'Àneu, mès non artenhie tota ua comarca, qu'en cas d'Aran podem nomentar país.

S´an estudiat e fichat totes es campanes des 33 campanaus de tor. Ath delà, s´an documentat es campanes des espadanhes que seguissen: Cap d´Aran, Vielha, Vilac, Les, e capèla de çò des Portolà d'Arties.

Demoren per documentar es espadanhes des glèsies de Canejan, Bossòst, St. Joan de Toran, Salardú, Arties, Gessa, Unha, Tredòs, St. Martin d'Aubèrt e des capèles de Bossòst, Casarilh, Les, Espitau de Vielha, Arres de Sus e de Jos e de bèra gleisòla de Lairissa, Marcatosa, Arties e Garòs e Pujòlo.

Calerà donques guardar damb atencion es espadanhes que mos demoren, pr'amor qu'ei fòrça aisit que contenguen campanes deth sègle XVIII o encara anteriores. A part, semble plan interessant er exemplar que i a ath dessús des absides de Salardú, possiblament tardanomedievau, dilhèu deth sègle XV.

I. CAMPANOLOGIA

1. NATURAUMENTS, UA DOCTRINA

Aguest ei un libre de campanologia. Mès qué signifique aguest tèrme? Normaument, es que saben sonar es campanes, non son estudiosi deth tèma. Es melhores convèrses qu'auem vist e sentit sus campanes tostemp s'an dat damb musics, expèrts en acustica, honedors... E pòc soent damb es campanèrs, exceptat d'aqueri casi enes quaus calie extrèir informacion d'antiques costums o manères de tocar. Aquerò ei atau, pr'amor qu'entà parlar e tractar des campanes des de toti es sòns vessants cau ua vision fòrça integradora que dificilament se pòt auer se non se possedissen estudis d'istòria, de musica, d'acustica e fisica, e d'antropologia (entà anar ben). Atau, es campanèrs, maugrat era sua dedicacion sense resèrves ath prètzhèt que se les confiaue en dar-les es còrdes des campanes, normaument non abòrden era tematica des de tantes perspectives desparières -ath temps qu'aguestes perspectives son en constanta evolucion- ja que non an era preparacion adequada ne ua formacion culturau entà estudiar es campanes e eth sòn mon: de hèt, ne son part intrinseca. Entà estudiar ua determinada fenomenologia resulte soent fòrça util e profitós auer ua vision mès extèrna –que non distanta- des fenomens.

Poiríem definir, donques, era campanologia coma era doctrina que s'aucupe des campanes e toti es sòns aspèctes, tot aquerò qu'eres impliquen coma hèt culturau, musicau, religiós, istoric, antropologic, tecnologic, comunicatiu... E que pretén traçar ua uelhada complèta sus aguestes. Se tracte d'ua disciplina ductila e personalizabla, ara quau, cadun li pòt dar forma ara sua manèra. Cada estudiós perseguirà uns determinadi aspèctes, sus es quaus tenderà a especializar-se.

En nòste país, era sciéncia campanologica ei rara des de hè longtemps. Totun, semble que comence a arrincar de nau enes darrèri ans. Er estat deth hèt campanèr non passe pas, ne de luenh, peth sòn melhor moment. Era concepcion des campanes coma un accessòri, util mès non indispensable enes rituaus religiosi[1] a estat, en grana manèra, colpabla der abandon sistematic des nòsti campanaus. Es prevères e responsables des parròquies dediquen –en generau- pòc interès as campanes, a viatges pr'amor deth còst qu'aquerò supause (non guaire gran s'ei constant, mès fòrça anautit se s'a abandonat). Eth manteniment s'amie (açò se se hè!) soent de manèra pòc avienta e qui lo pague soent non coneish arren deth mon des campanes. Per contra, sabem que de honedors excellents n'i a auut des de bèth temps a. Totun, èren es exigéncies deth comitent, es qu'estimulauen era recèrca tecnica. Maugrat qu'en principi acostumen a conservar-se es pèces melhor hètes, melhor plaçades o aqueres que son mès ben tocades (an ua tenguda mès suenhada) soent aquerò depen simplament de quauquarren tant aleatòri coma eth hèt d'auer podut subervíuer as grani cataclismes o des·hètes. Era legislacion actuau, tan precisa en matèria de restauracion d'òbres d'art, ei pòc clara e de mau interpretar en moment d'aplicar-la as campanes, pr'amor dera sua condicion de bens d'interès culturau o istoric qu'ei ua des sues facetes. Des d'aguestes linhes volem suggerir es figures d'emparament qu'eth nòste amic (e un des nòsti mèstres) Dr. Francesc Llop a prepausat entàs catalògs de campanes: declarar Ben d'Interès Culturau totes es campanes anteriores a 1700. Nosati suggerim çò de madeish entàs pèces araneses, en tot protegir damb era declaracion coma Bens Culturaus d'Interès Nacionau aqueres des sègles XIV ath XVII e damb era declaracion coma Bens Culturaus d'Interès Locau, totes aqueres autes anteriores ar an 1900.

1. Endonviada expression de Matteo Padovani.

2. METODOLOGIA

Entà realizar eth present inventari, comencèrem per definir era ficha que serie emplegada entà cada campana.
Eth modèl escuelhut a seguit era linha qu'establic en sòn dia eth "Grèmi de Campanèrs Valencians" damb modificacions pròpries, qu'agranissen bèth camp e n'escarten d'auti. Ath delà, auem auut en compde es plantejaments dera campanologia francogermanica e bèra aportacion personau, frut dera nòsta experiéncia en recèrques prealables. Non tostemp s´a considerat oportun ramplir toti es camps; a viatges, per contra, mos a semblat que bèth detalh auie de besonh ua màger precision.
Eth modèl confeccionat e emplegat que credem valid entà quinsevolha campana der airau mediterranèu, ei eth que seguís:

Bastissa					
Campana					
Dimensions					
Boca		Nautada			
Bòrd	exterior		interior		
Honedor					
An					
Epigrafia					
Superior	Tèrç	Miei	Miei pè	Pè	
Iconografia					
Superior	Tèrç	Miei	Miei pè	Pè	Hauda
Conservacion					
Accessòris e joata					
Mecanismes de tòc					
Installacion					
Avaloracion					
Observacions					
Ficha					
Data					

En apartat d´observacions i hèm a constar, tostemp qu'ei possible, ua estimacion aproximada deth sòn pes e des medicions sonores e acustiques que tanhen ara tematica dera afinacion. Entà realizar aguestes medicions auem podut disposar d´un jòc de diapasons de precision afinats per setzaus de semiton e damb eth la3 a 435 Hz, cossent tamb era comission alemana de campanèrs (norma de Limburg de 1951). Non ei qu'aguestes medicions siguen definitòries ara ora de descríuer coma sone ua campana, mès tostemp seràn uns paramètres d´orientacion que pòden èster utiles en moment de rehèr o rebastir quinsevolh des bronzes istorics en cas de trencadura des madeishi.
Un còp documentat cadun des bronzes, se prenen fotografies deth conjunt. Atau s´artenh eth nivèu descriptiu superior qu'es mots des fiches non acaben de precisar.

Non auem prenut es mesures des celhs des vassos en punt de percussion, pr'amor qu'en aqueth moment non disposàuem de compasi entad aguesta fin. Enlòc d'aquerò, preníem eth bòrd per dehòra e per laguens, distàncies respectives des deth talh enquiath punt de percussion intèrn e extèrn. Non auem prenut tanpòc mesures de joates ne batalhs, ja que tostemp cau hèr-les a mesura deth lòc a on van. S'auem mesurat eth vas dera campana, sonque ua mesura deth batalh serà idonèa: era qu'incidís sus era copa dera manèra avienta e en punt de besonh. S'auem documentat era tor, hiestrau o bigues a on ei plaçada era campana, non poderam hèr era joata damb ues autes dimensions. E era nautada deth contrapés ven determinada pera fisica.

En cas des joates mès antiques o valuoses auem

procurat qu'era fotografia sigue plan precisa a nivèu informatiu, de sòrta que s'en futur, bèth dia, ei de besonh era sua substitucion o renauida, es restauradors poguen en base ad aguesta, reprodusir-ne eth dessenh.

Tanpòc auem mesurat es relòtges, pr'amor qu'aquerò formarie part de un aute trabalh especializat, totun que, coma se veirà, auem documentat era sua existéncia en un annèx entà cada tor, tostemp que n´auem trobat, en tot indicar tanben eth grad d´interès que li vedem.

En çò que tanh as tors, d'abitud es medicions s'an limitat as mesures dera cramba de campanes e ath celh des murs en aguest nivèu, en tot deishar eth prètzhèt de hèr vertadères planimetries entà arquitèctes e topografs. Totun, en bèth cas, qu'auem considerat excepcionau, mos auem aventurat a hèr auçats o plantes plan mès detalhades. Tanben quan i a estructura de husta interiora entath sostenement des campanes, n´auem traçat un cròquis, çò de mès detalhat possible, maugrat auer en compde que tostemps manquen quauques pèces de husta o qu'es existentes se trapen deformades o en mau estat. Coma sigue que les consideram deth màger interès campanologic laguens de çò qu'ei era zòna nòrd-èst ispanica, ne suggerim tostemps era sua proteccion e restauracion, entà pr'amor de recuperar es installacions originaus e es valors acustics primigènis.

Auem sajat tanben de contactar tamb es coneishedors des tòcs de cada lòc e quan a estat possible les auem entrevistat. Totun, ei de besonh díder qu'en Aran son pògues es persones que rebremben coma cau tocar es campanes.

II. ES TORS CAMPANAU ARANESES

1. INTRODUCCION

Era particulara situacion geografica e tanben istorica dera Val d´Aran a determinat plan fòrtaments era manèra qu'aguest parçan pirenenc a auut de compréner eth mon e eth lenguatge des campanes. Es sues tors-campanau, an ua personalitat plan acusada. D´açò, se n'aperceberà tanplan eth visitant atent que, ja sigue en tot crotzar eth pòrt de Vielha (aué comòdament trauessat peth tunèl), era Bonaigua o, provenent dera region qu'era Garona banhe damb es sues heiredes aigües, entre en País d´Aran.

Çò de prumèr que li cridarà era atencion ei era proximitat qu'es pòbles –e, donques, es sòns campanaus- an entre eri. Dempús traparà era arribentor e es granes dimensions des sòns tets de lòsa. S'encara seguís ena observacion atenta, veirà tanben eth sòn aspècte robust –massís, damb domeni dera massa sus eth uet- e es sues ponines hièstres.

Pr'amor qu'un des trèts istorics mès remercables des campanaus aranesi ei eth hèt d´auer servit en un arramat de viatges de tor de defensa militara, autant de tor mèstra deth respectiu castèth[2] e de punt de susvelhança, aquerò ne condicione er aspècte e era manèra de bastir-les, ja que se conceben des des fondaments d´ua faiçon fòrça desparièra ath qu'ei usuau enes vesies regions franceses, en Palhars o ena Ribagòrça. Coneishem era foncion o papèr de tor mèstra deth castèth en diuèrsi casi aranesi e tanben quauqu'un a on era tor-campanau ei pròpriament eth castèth. Aguesta caracteristica constructiva e foncionau des tors araneses qu'a un origen possiblament medievau, demore ben documentada pendent eth periòde des guèrres de religion deth sègle XVI e eth pilhatge deth XVII, enes guèrres des Segadors e de Succession, en tot perlongar-se enquiath sègle XIX e ath delà, en plen sègle XX, pendent era invasion des Maquis er an 1944. D´aguesta manèra, se possedís ua tor damb dobla foncion, encara que non sabem s'ei ua tor mèstra de castèth damb foncions de campanau o un campanau damb importantes foncions defensives.

Ath delà d´aguest trèt tan particular d'Aran, eth campanau non dèishe d'èster un element arquitectonic des deth quau se hèn senhaus damb es campanes. Çò que passe ei qu'eth tipe de bastiment condicione quina ei era manèra de hèr es senhaus e quin tipe de senhaus se i hèn. Ei clar qu'enes castèths i auie tot soent ua campana entà per'mor de dar era alarma ara guarnicion

2. Riera Socasau, Joan Carles: *Castèths medievaus: 29 castèths e bastides defensives dera Val d'Aran*. Figueres, edicions Brau, 2006.

damb rapiditat e eficàcia; en aguest cas, n´i a mès d´ua. Non sabem pas arren des tòcs que se hège entà pr'amor d'ahèrs defensius o militars; s'èren es madeishes campanes religioses o èren ues autes. Supausam qu'èren es madeishi bronzes que, tocadi de ua auta faiçon o en un orde desparièr, avertien des ahèrs de seguretat. Francisco de Gracia de Tolba, visitador reiau, que redigic un informe entà Felip III tanhent ara situacion militara dera Val d´Aran, mos ditz en ocasions, guaires campanes i a en quauqui campanaus; ei eth cas de Vilac o Vielha[3]. Non desbrembam qu'eth tòc des campanes ère un lenguatge perfèctaments coneishut per toti es abitants d´un lòc e non pas pes de dehòra, de sòrta que, damb un còdi prealablament fixat, se podie transméter informacion fòrça precisa e concrèta per tot eth pòble sense qu'un possible atacant comprenesse arren. E tot açò tamb ben pògui segons de temps.

Era proximitat entre es diuèrsi nuclèus de poblacion facilitarie tanben er usatge des senhaus acustiques des campanes entà comunicar-se en cas d´un auanç de tropes enemigues Garona ensús o enjós. De Tredòs entà Es Bòrdes era comunicacion demore lèu garantida: Bagergue – Unha – Cap d´Aran – Salardú – Gessa – Arties – Garòs – Casarilh – Escunhau – Betren – Vielha – Casau – Gausac – Vilac – Mont – Montcorbau – Betlan – Aubèrt – Vila – Arròs – Begós – Benós – Es Bòrdes – Arró. S'era cadia comunicativa non se trincaue, en ben pògues minutes se podie enviar un messatge elementau a 20 km de distància, çò que resultaue plan util.

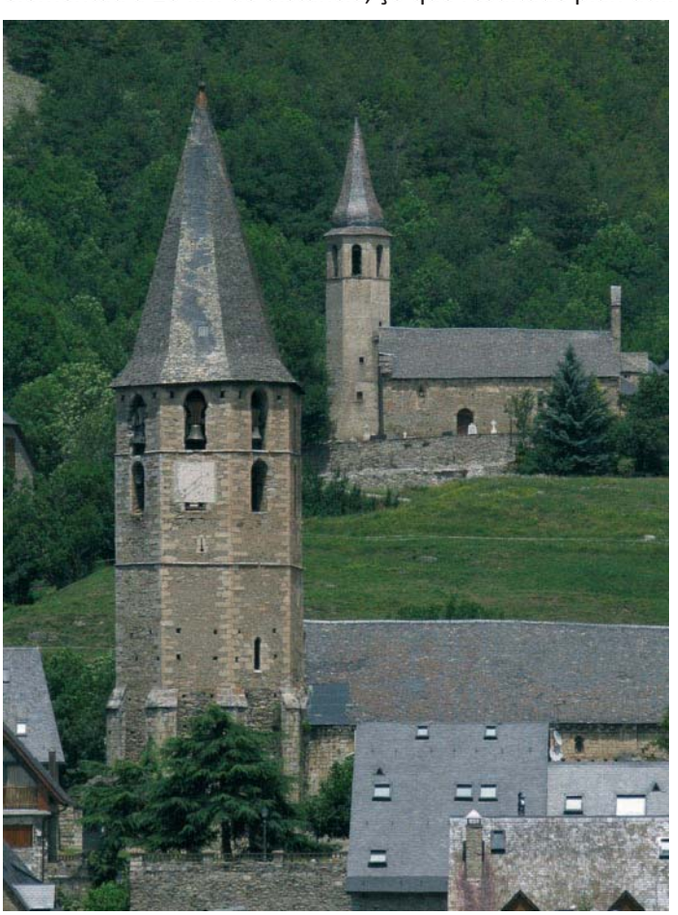

Des deth camin que pòrte tàs Banhs de Tredòs se ve aguesta desacostumada superposicion de campanaus: Salardú e Unha.

Ua tresau foncion que non s´acostume a rebrembar (e a era sua importància) ei era tenguda deth campanau coma "caisha de seguretat o de cabaus" laguens dera "casa fòrta" qu'ei era glèisa. Era bastissa eclesiau ère eth bastiment mès solid de tot eth pòble e s'era situacion se complique, lèu pòden embarrar-se hemnes e mainatges ena glèisa e, s'era causa va de vertat, eth campanau ei a on se pòt refugiar aguesta franja de gent (pensam en nuclèus non excessivaments grani). Mès aguesta idèa de caisha fòrta s´estien a magasèm de gran, aumens deth gran proprietat dera glèisa provenent des dèumes. Se sauve constància fisica d´aguest usatge enes campanaus de Salardú, de Garòs, de Casarilh e d´Arròs, a on s´obsèrven uches (caishes de husta) destinades a sauvar eth gran, o un tapissat de huelhes de carrolha de milhòc en quauqu'un des pisi baishi o estances inferiores dera tor. Francisco de Zamora ja ne deishèc constància eth sòn *Diario de los viajes hechos en Cataluña*:

"En las iglesias hay criadillas, judías y otros granos, lo que parece muy impropio, aunque sea con el pretexto de ser diezmos partibles y non tener otros depósitos."[4]

Mès aguestes bastisses non son pas totes parières ne de bon tròç. Sajaram de méter en evidéncia es caracteristiques qu'an en comun e prepausaram un classament tipologicocronologic. Maugrat eth risc qu'açò compòrte, cau sajar de méter orde en un ensems de bastisses tant interessantes e que representen era imatge des pòbles dera Val d´Aran, encara que sonque pògui pòrten data e es donades a nivèu documentau siguen extraordinàriaments mendres. D´aguesta manèra, bèra cronologia dilhèu serà prepausada en tot basar-mos en simples detalhs, de cap manèra definitòris, o ua impression generau balhada pera estetica dera bastissa.

De hèt, ei era unenca causa que se pòt hèr quan non existís eth supòrt des documents, d´ua documentacion dera epòca, coma pòden èster es despenes entà bastir, apraiar o rehèr nauament. E, ena Val d´Aran, çò mès usuau ei non auer pas documentacion escrita sus es bastisses antiques.

Semble qu'en tota era Val d´Aran se bastís en diuèrsi moments, en tot devier es mès remercables es des sègles XI-XII, eth sègle XIV, eth periòde que va d'apuprètz eth 1550 enquiath 1620, eth periòde de 1730-1800 e bèra reforma encara pendent eth sègle XIX.

3. Gracia de Tolba, Francisco: *Relacion al Rey don Phelipe III nuestro señor del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Aran, de los reyes que le han posseydo,... leyes y gouierno* / por... Iuan Francisco de Gracia de Tolba... Impresa en Huesca : por Pedro Cabarte..., 1613

4. Boixareu, Ramon (ed.): *Diario de los viajes hechos en Cataluña de Francisco de Zamora (1789)*. Barcelona: Curial, 1973. Pagina 195

2. CAMPANAUS ROMANICS

En prumèr lòc parlaram des campanaus nomentadi "romanics". E anarà ben esclarir prumèr qué ei eth Romanic. Eth Romanic (denominacion deth sègle XIX) ei er art que reivindique, a finaus dera nauta edat mieja (sègles XI-XIII), era manèra de hèr e bastir des romans, entroncant damb era tradicion carolíngia des sègles VIII-X e era tardanoantiquitat. Totun aquerò, eth hèt ei que non toti es punts dera geografia d´aguest país gaudiren dera madeisha qualitat artistica e artesanau per çò que hè as constructors e picapeirèrs. Primitiu o de gust antic non ei pas sinonim de romanic. Alavetz cau hèr evident qu'ua faiçon constructiva elaborada pòt èster romanica en tot qu'un bastiment pòc suenhat dilhèu non n'ei.
Peth sòn aspècte, detalhs decoratius e aparelh constructiu, credem que son romanics (o ne pòden èster) es campanaus dera Mair de Diu de Cap d´Aran, de Bossòst, de Vilamòs, de Sant Martin d´Aubèrt e eth de St Ròc (o Santa Crotz) de Begós.

2.1. Tredòs, glèisa de Cap d´Aran

Eth campanau dera imponenta glèisa de Santa Maria de Cap d´Aran en Tredòs semble èster eth que daurís era seqüéncia de tors-campanau d'entitat en país d´Aran. Segontes Garland[5] era part baisha deth campanau de Cap d´Aran corresponerie ara prumèra fasa constructiva dera bastissa, en prumèr quart deth sègle XI. Ara ben, maugrat qu'èm d´acòrd damb eth en hèt que respon a ua arquitectura mès "culta" qu'era dera Val de Boí, non sabem se gosar de retrocedir tant ena sua cronologia. En tot cas, non ei ua bastissa "retardatària" coma es de Boí, que son un resson en sègle XII d´ues formes arquitectoniques pròpries dera manèra lombarda deth sègle XI.

Eth problèma ei qu'era tor de Cap d´Aran a des d'un nivèu fòrça baish ena sua nautada, un cambi d´aparelh e hè era sensacion d'auer estat rehèta des d'un moment fòrça antic o dilhèu jamès acabada. Volie èster un bastiment damb arcades cègues entre lesenes fòrça espesses enes angles, coma se pòt veir en vertèx oèst, en quau aué artenh mès nautada era òbra romanica. Aquiu se ve a on arribe era maxima nautada conservada de campanau originari. Se s'esbaussèc en quauqua disputa bèllica o patic bèth un des tèrratrems deth sègle XIV ei ua qüestion que non podem pas respóner [6]. Eth cas ei que siguec rehèt, non sabem de moment quan, e damb pèires que poirien vier deth madeish campanau romanic. Era part nauta rebrembe fòrça d'autes tors dera zòna, encara qu'er acabat ei fòrça bastrús e a estat restaurat hè pòc temps damb ua escala de hèr interior que, se ben ne facilite era contemplacion diafana per laguens, dilhèu a alterat un shinhau es nivèus des estatges. En tot cas, per laguens er aparelh ei plan suenhat e remet ara arquitectura deth sègle XI catalan.

Un aute des detalhs estranhs dera tor en qüestion ei que presente un èish d´orientacion diferenta ara axialitat dera bastissa dera glèisa e que ne demore totauments isolat per un espaci d´uns dus mètres e miei. Es vertèxs dera tor se corresponen damb es punts cardinaus, en tot qu'era glèisa possiblaments a d´adaptar-se ath terren que ne determine aguesta orientacion...

Tanben ei fòrça estonant qu'era tor sigue exactament dauant dera pòrta dera glèisa, coma se non siguesse previst qu'aguesta auesse d´anar aquiu, qu'era nau deth temple non auesse d'arribar tant enjós, etc... Eth tot cas, era pòrta ei deth sègle XII o principis deth XIII, causa que non se pòt díder dera tor ne deth sòn accès. Donques, ei era volontat (ben pòc tipica d'Aran) de hèr ua pòrta principau ena façada occidentau çò que dèishe era tor preexistenta en ua situacion incomòda respècte dera glèisa. Ben segur qu'eth pas ei possible, mès eth portau principau dera glèisa demore ben pòc remercat encara qu'atau, plan ben defenut dera tor estant.

Imatge dera agulha deth campanau dera glèisa de Cap d'Aran en Tredòs, era quau subergés pòc dera immensa cubèrta deth temple.

5. Vegeu Garland, Emmanuel: "L´Église romane Sainte-Marie de Cap d´Aran dans l´ancien diocèse de Comminges", comunicacion presentada al *Bulletin de l´anné academique 2002-2003 de la Societé Archéologique du Midi de la France*, Toulouse.
6. Segontes Elisa Ros, pot èster relacionat tamb er esbaussament des vòutes dera glèisa; tanpòc cau desbrembar qu'era glèisa se tròbe en extrem d'un con de dejeccion d´ua pala per on se poirien esguitlar lauegi.

Enes darrères decades deth s. XX era tor patic ua restauracion interiora que provoquèc un cambiament de materiaus fòrça grèu: era escala intèrna e eth pis dera sala de campanes sigueren renauidi damb religadura metallica, en tot perder-se era oportunitat de restaurar ua bastissa monumentau de manèra mès avienta.

2.2. Bossòst, Mair de Diu dera Purificacion

Aguesta tor, plaçada en costat nòrd dera glèisa, semble fòrça coetanèa dera de Cap d´Aran, maugrat que semble mès evolucionada, pr'amor qu'a aqueth aparelh de carreuet mès regular sonque escodejat e sense aboishardar que ja mos apròpe ath sègle XII.
Era tor que semble bèth shinhau anteriora ath bastiment dera glèisa, acuse es formes lombardes de manèra mès fòrta que Tredòs, aumens se jutjam peth que s'a conservat. Se tròbe tota alinhada damb era glèisa e presente ua lesena o faisha verticau en centre de cadua des façades, ath delà des bandes lateraus que ja trobàuem en Tredòs. Tanben consèrve e mòstre dus nivèus d´arcades cègues plan polides, hètes damb pèira estupèra o travertin. En tot cas, eth bastiment poirie èster mès vielh qu'era glèisa. Era datacion ei donques, complèxa, pr'amor que non auem cap de referéncia documentau, ne ua trista acta de consagracion. En tot cas, eth pis superior semble èster quauquarren posterior (encara que dilhèu era diferéncia cronologica sigue minima); ath delà, era cara que guarde tath sud a patit diuèrses modificacions: era prumèra siguec era dubertura d'un unic hiestrau, de granes proporcions entà plaçar-i era campana majora e era esfèra o quadrant deth relòtge[7], e mès tard, era rehèta des dus hiestraus originaus, a manèra de hièstra geminada. Ne er aparelh constructiu des pisi inferiors ne eth deth superior an similituds clares damb eth carreuat gran e plan escairat des parets dera glèisa.

Per tot açò non serie descabelhat pensar que se tracte d´un campanau qu'apartanhec a ua glèisa anteriora e que, coma qu'èra recent, robust e bèth, non se cambiarie en hèr er actuau temple.

En sòn laguens consèrve ua escala de husta (actuaument fòrça maumetuda) datada eth 1768, de plan bèra factura.

2.3. Vilamòs, Santa Maria

Ei aguesta ua tor tanben dificila de datar. Semble qu'era glèisa de Vilamòs siguec bastida a shivau des sègles XI-XII en tot èster un des prumèrs exemples de tipe basilicau aranés de tres naus e colomnes cilindriques, coma Unha, Bossòst, Arties...Totun, quauqu'un des que ne parlen, mos suggerís qu'eth campanau tanben poirie correspóner a un moment anterior, deth sègle XI plen. En tot cas, er aparelh de pèira pòc trabalhada, sonque desbastada, mos rebrembe a Cap d´Aran. Totun, en Vilamòs se da, per exemple enes arcs des hièstres, un fenomen esteticoconstructiu fòrça polit: er usatge conscient de dus tipes de pèira, en tot alternanar ua pèira grisa blavosa damb era pèira estupèra o tamb un marme blanquinós parion ath de Sant Beat, artenh amendrir eth pes e simultanèament jogar damb er efècte de bicromia.

Per laguens, ei aisit d´observar-ne tota era nautada des murs pr'amor qu'a estat substituït era escala de husta e era compartimentacion espaciau interiora, causa que per un aute costat a supausat era pèrta deth caractèr tradicionau.

Ua des causes que se dedusís per laguens e que la hè remercabla, ei qu'aguest campanau ei romanic de cap a pès. D'entrada pensàuem qu'eth darrèr estatge non ère deth madeish moment, mès tot just naut podérem observar eth jòc de bicromia que tant impacte laguens dera de glèisa, en aqueri hiestraus a mès de 15 mètres de nautada. Entà per'mor de plaçar-i es campanes sigueren brutaument esvrentadi dus d´aguesti hiestraus, çò que calerie rehèr. A sauvat tanben era cubèrta prumèra, ua copòla quadrangulara troncoconica hèta de lòses de pèira, que demore actuaments jos eth tet de husta e lòsa, tamb cèrta arribentor maugrat que sense arténher era inclinacion e nautada pròpria des tipiques agulhes araneses.

Era nòsta opinion ei qu'era tor de Vilamòs date de principis deth sègle XII mès encara beu deth gust lombard deth sègle XI, totun, anar-lo perdent ena escassetat des arcades cègues e lesenes, redusides a ua des quate cares deth campanau e ara minima expression, dera madeisha faiçon que se perderà era bicromia en aparelh constructiu des bastisses deth sègle XII mès auançat.

Per contra, er aparelh de bastiment torne a èster primitiu e similar ath de Cap d´Aran: pèires alongassades e pòc acabades, mès fòrça sabentament plaçades e ena linha de çò que vedíem en monuments pròpris de finaus deth sègle XI.

Era cara sud-oèst consèrve bona part dera superfícia d´un enlusit o perbocat exterior que jutjam originau ja qu'era pèira vista non ei pas precisament era faiçon de hèr deth moment.

Era substitucion des materiaus dera escala intèrna e deth pis dera sala de campanes, per religadura metallica, a provocat era modificacion des condicions acustiques e, coma en Cap d'Aran, a hèt a pèrder era escadença de restaurar avientament ua bastissa monumentau.

7. Aguest quadrant o esfèra ère alavetz quadrat coma es des relòtges des glèises deth Rosèr d'Aubèrt o de Salardú. Atau lo podem veir en ua fotografia der Àlbum fotogràfic de Laurière (1886). Tanben atau apareish enes fotografies de J. Soler i Santaló en 1906. Totun en ua fotografia der an 1917 (fons Salvany dera Bibliotèca de Catalonha) observam qu'ei ja circular.

Era tor de Vilamòs ei un exemple esvèlt de campanau romanic aranés, dilhèu eth mès subergessent de toti. Ath delà, ena part mès nauta i a dues estèles romanes de marme blanc, reaprofitades ena sua bastida.

2.4. Begós, Santa Crotz o Sant Ròc

Era glèisa dera Santa Crotz o Sant Ròc de Begós ei ua bastissa que consèrve ath costat nòrd un pan de paret damb arcades e un fris de dents de ressèga datable a shivau des sègles XI e XII. Era pòrta d´accès ath temple, plaçada jos era tor deth campanau, semble fòrça antica e mos hè a pensar qu'eth campanau ei coetanèu ath pan de paret adès nomentat.

Era base d´aguesta tor a un leugèr caractèr ciclòpi, pr'amor des grani blòcs de pèira qu'altèrnen damb ua hilada de pèires mès estretes. Poirie auer-i auut ua tor romana? Non ac sabem. Era glèisa patic reformes dilhèu en sègle XV, se jutjam pera vòuta de canon apuntat e er arc torau que la refortilhe, encara que non se´n sap arren tamb certitud. Eth sòn aspècte deguec anar variant des d'aguesta epòca enquiath sègle XVIII, mès es hiestraus des cares èst e nòrd rebremben encara un shinhau as de Vilamòs, coma tanben mos rebrembe Vilamòs era pòrta d´entrada, coma auem dit plaçada ena basa deth campanau, a on ua petita sala pren eth caractèr de nartèx fòrça simple.

Era basa deth campanau de Begós plantege fòrça incognites sus er origen dera sua bastida. Maugrat qu'eth sòn aspècte ciclòpi mos poderie remèter a ua construccion nautmedievau o anteriora, açò tanpòc pòt demostrar-se damb seguretat.

Era tor tanben ère exteriorament perbocada o enlusida, hèt que se constate mielhor enes lateraus qu'aparenten un grad màger de primitivisme.

2.5. Aubèrt, Sant Martin

Era glèisa de Sant Martin, era mès grana des dues qu'a eth nuclèu d´Aubèrt, ei un bastiment tanben dificil de datar, encara que s'a suggerit eth sègle XIII[8].

Eth campanau se base enes precèptes constructius deth romanic e er aparelh ei fòrça parion ath de Vilamòs. Credem qu'ei ua tor nautmedievau e segontes hònts oraus, auie servit ath delà de granèr. Totun ei clar, que tanta nautor e esveltesa non son de besonh entà dita foncion. Demore clar qu'enquia qu'era gleisòla deth Rosèr, plaçada en centre deth pòble, non auec tor, aguest graciós bastiment servie de tor de campanau entath pòble, damb ues campanes petites, pr'amor d'èster ua bastissa fòrça estreta.

Ues fotografies antiques mos mòstren coma ère aguesta tor abans dera sua reforma ena decada des ans 70, a on se pòt veir ua armadura de husta que corone era òbra de pèira, damb un reblament de mortèr e peiregàs. Es madeishes bigues aurien tengut es campanes, mès aguest coronament demore perdut tà tostemp. Estonen es redusides dimensions des dubertures. Era sua aparença actuau ei pariona mès sense bigues ne tàpia. Eth còs superior ei hèt damb tenhats de maon perbocadi damb çò que semble ciment.

Credem qu'aguesta tor, qu'actuauments demore inaccessibla pr'amor de non possedir cap tipe d´escala, ei tanben deth sègle XII o, se mès non, deth sègle XIII, sense escartar que pogue auer ua major antiquitat.

2.6. Tredòs, capèla de Sant Estèue

Era capèla romanica de St. Estèue, enes entorns deth nuclèu de Tredòs, a un contrafòrt sus eth quau i a un campanau d'espadanha fòrça chocant, ja qu'a era hièstra geminada damb colomneta, en tot èster plan mauaisit de penjar-i campanes. Aguesta disfuncion mos hè a pensar si non ei un hijut tardan, o ben, ua part d'ua tor que non se sauve, o encara, que siguesse apraiada en temps dera recuperacion romantica der art medievau e non se rebastís tot eth pilar centrau.

3. CAMPANAUS GOTICS

Ací encetam un capítol plan problematic pr'amor dera manca de documents. Cau admèter que vam a paupes e tot se convertís en un castèth de cartes que se pòt esbaussar en quinsevolh moment: d´ua deduccion ne partís era següenta e jamès mos podem basar en premisses segures. Es formes arquitectoniques, ath delà der aparelh constructiu, maugrat entrar en bèra contradiccion, seràn es que mos permeten establir eth hiu conductor.

Tractaram des casi de Betren (St. Estèue), Arties, Salardú, Vilac, Vielha, Gausac e Betren (St. Sernilh).

Ua qüestion que d'entrada cau prepausar-se, ei s'era introduccion der art gotic ena Val d´Aran date de mejans de sègle XIII per influéncia francesa o siguec a principis o mejans de sègle XIV per influéncia ispanica, o ben totes dues causes. D´ací ne deriven un seguit de balhs de cronologies possibles.

Eth tot cas, es talhèrs de bastiment tanpòc pòden èster guairi en un territòri tan petit e geograficament barrat com ei Aran, ne trabalhar ath long d´un periòde de temps excessivaments perlongat. Ena nòsta opinion, es campanaus de Vilac e era part inferiora deth de Salardú (era paret nòrd qu'enlace damb era glèisa e sustot eth gran hiestrau que i a ena façada occidentau d'aguesta) son restacadi peth tipe d´aparelh e quauqui detalhs decoratius. Donques, s'artenhem a datar aguest talhèr d´arquitèctes-escultors, dilhèu poiríem suggerir ues datacions. Cau díder que pes campanaus gotics

Vilac tanben ère un punt de susvelhança entàs que baishauen deth pòrt de Vielha. Des des hiestraus d'aguesta tor se contemple tota era zòna de Sarrahèra e es autes montanhes qu'adaigüen en Riu Nere.

8. Mazcuñan, Alexandre e Junyent, Francesc: Monografia dera glèisa d´Aubèrt laguens de *Catalunya Romànica*, volum dedicat ath Solsonès e Aran.

aranesi an estat ja prepausades totes es cronologies possibles: entà Vilac eth sègle XIII, eth XIV e eth XV; entà Arties, eth XIII, eth XIV e eth XVI; entà Vielha, eth XIV e eth XVI... Damb aquerò non s´a hèt mès que provocar ua "broma" d´incertituds que dongue mau de cap a quinsevolh guia toristic.

Eth talhèr "Salardú occidentau – Vilac"

Eth cas dera glèisa de St. Andrèu de Salardú supause ua situacion pariona ara des catedrales de Lhèida o Tarragona: ua planta que respon absoludaments a ua concepcion basilicau romanica e ua cobertura de vòutes gotiques. Per un aute costat, era pòrta dera glèisa a estat datada a mejans deth sègle XIII, pr'amor d'èster considerada coma ua derivacion des pòrtes jos era influéncia dera Seu Vella de Lhèida, considerades encara coma romaniques. En tot qu'era zòna deth presbitèri semble de mejans deth sègle XIII, eth tram de nau que i a enes pès dera glèisa semble un shinhau mès tardan pr'amor qu'es nèrvis dera crotzeria dera vòuta ja non son bordonats senon qu'an ua seccion semioctogonau, sense cap cordon ne motlura. Totun era unitat formau dera bastissa non ei bric alterada, coma s'es gusti e es formes auessen cambiat mès non s´auesse interromput eth bastiment dera glèisa pendent guaire temps, en tot adaptar era bastissa as naues manères sense hèr grani cambiaments d´estil. Ei per aquerò que prepausam ua datacion deth penau occidentau e deth darrèr tram de Salardú –damb eth sòn esplendid hiestrau- vèrs 1300-20, damb tota era prudéncia. Er arc deth hiestrau, pera banda interiora, presente un ajocament des dovèles, causa que tanben passe en quauqu'un des hiestraus der estatge superior deth campanau de Vilac, qu'ei ua òbra fòrça relacionabla damb er acabament dera glèisa de Salardú peth costat oèst. Aguest ei entà nosati eth talhèr "Salardú occidentau – Vilac" que realize es bastiments gotics mès fins e blossi dera Val d´Aran.

Era cronologia que prepausam se ve emparada ena istòria aranesa. Es òbres dera glèisa de Salardú auançarien fòrça lèu enquiara portada, que semble obrada a miejan sègle XIII o pòc dempús (circa. 1260-80), amassa damb es dues tramades de nau que seguissen ara prumèra. Es arcades e vòutes se van apuntant subtilament en aguesta etapa. Tà acabar, semble qu'ara fin deth sègle XIII se bastirie era darrèra tramada, en temps de Père II eth Gran o de Jaume II, çò qu'explicarie qu'es nèrvis siguen ara ja de seccion poligonau en lòc d'èster quadradi damb bordon enes angles e qu'ena decoracion dera crosilha des nèrvis dera vòuta dera nau centrau s'age passat d'un *Agnus Dei*, çò que semble eth glòb terraqui damb era crotz e era *Dextera Domini* tar escut damb es quate paus d'Aragon, causa que sonque se poirie explicar coma ua faiçon entà mostrar ua fidelitat ath rei just dempús dera invasion francesa (1283), o encara, mès probablaments, dempús d'ua intervencion de pes per part deth monarca a nivèu politic -Querimònia de 1313 e següent jurament de fidelitat, defensa des aranesi per part de Jaume II deuant eth bisbe per ahèr des dèumes en 1314, etc-. Credem qu'aguest escut ena clau aurie d'acotar fòrça eth temps de conclusion dera òbra edilícia. Tanben i volem veir ua confirmacion d'aguest hèt ena concession d'indulgéncies e jubilèu a toti aqueri que s'ajolhèssen dauant deth Crist de Salardú causa qu'era tradicion atribuís ath papa Climent V en 1316. Certament Climent coneishie era imatge deth crucifix de Salardú pr'amor qu'auie estat bisbe de Comenges, mès auie ja mòrt eth 20 d'abriu de 1314, dempús de lèu nau ans de pontificat e en tot cas, eth document de referéncia non s'a trobat[9]. Credem qu'en realitat era data de 1316 pòt respóner ara conclusion des òbres dera glèisa.

Demore dempús er ahèr dera auta arquitectura gotica aranesa, a on trobam dus auti estils, aguest que reforme Sant Joan d´Arties e dilhèu era hièstra de Santa Eulària d´Unha (non lo tractam, entà non afectar as tors de campanau) e per un aute costat, aqueth que nomentaram talhèr "Arties-Betren-Vielha".

Eth talhèr "*Arties-Betren-Vielha*"

- Aguest talhèr dilhèu amiarie a tèrme:
- Reformes de Santa Maria d´Arties (hièstra sud, absides lateraus, pòrta nòrd? e aumens ua part deth campanau) e hièstra sud de Salardú.
- Glèisa de Sant Estèue de Betren.
- Portades de Betren e Vielha, tamb relacion o non damb es campanaus corresponents.

Aguest talhèr (o talhèrs) les consideram de qualitat inferiora ath de "Salardú occidentau-Vilac", per trabalhar damb un aparelh mès gran e mès irregular per çò que hè ara nautada des hilades, que rebrembe fòrça ath carrèu deth sègle XII. Era sua cronologia ei fòrça complicada se la pretenem establir ena foncion des bastisses de "Salardú occidentau-Vilac": es pòrtes e era sua escultura semblen fòrça mès inscrites laguens d'ua tradicion locau de pòga volada artistica, laguens ja deth sègle XIV; es hièstres d´aguest talhèr semblen en contrapartida fòrça mès primitives qu'en aute e es repertòris decoratius qu'use son fòrça simples e primitius, sense qu'aquerò les trèigue ne un shinhau d´encant.

Opcion 1:

Era glèisa de Santa Maria d´Arties ei considerada coma un tipe basilicau aranés deth sègle XII auançat. Consideram donques aguest tipe de hièstra datable a mejans sègle XIII e coma:

- en cas d´Arties, ua reforma en tot remplegar coma basa des colomnetes uns capitèus mès antics.
- en cas dera hièstra de meddia deth presbitèri de Salardú, ua data logica (fòrça pariona ara d´Arties e coma delà, tanben ua reforma). Rebrembam que non se tròbe ena zòna occidentau senon apròp des absides.
-ua data logica tanben en çò que hè a Betren.

Se deisham es dues pòrtes entath sègle XIV -en Vielha non presente problèmes en tot encaishar perfèctaments damb ua cronologia deth XIV; en çò que tanh ara pòrta de Betren

9. Coma demòstre er istorian Serge Brunet en article "Era naishença des grani perdons de Sant Bertrand de Comenges e dera Santa Crèu de Salardú : efèctes deth Gran Cisma sus era termièra des Pirenèus" *Tèrra Aranesa*, Ilau Epòca num. 11. Vielha 2011

poirie èster ben ben ua reforma d´aguest sègle en ua bastissa deth XIII, pr'amor que tota aquera zòna deth mur ei fòrça retocada). Sonque demore eth problèma des capitèus que son parions tant entàs hièstres coma entàs pòrtes.

Opcion 2:
Tanben indicam –e ei era ipotèsi que mès mos convenç- que poirie èster qu'eth talhèr "Salardú occidentau-Vilac" siguesse çò de mès adaptat as naues formes gotiques e ara manèra francigena de bastir, damb era tenguda de plantilhes entath picapeirèr (estereotomia), en tot qu'eth talhèr "Arties-Betren-Vielha" siguesse simplaments d'un estil mès retardatari, tant se trabalhèc abantes o dempús qu'er aute -presumiblament dempús, entà poder simplificar e englobar hièstres e pòrtes en un unenc ensems-. S'atau siguesse, prepausam ua cronologia de prumèra meitat deth sègle XIV tad aguest talhèr "*Arties-Betren-Vielha*" que trabalhe encara en tot hèr us de repertòris decoratius fòrça simples: es bòles o dobles bòles, er escacat (sigue reemplegant pèces o non) e era talha a bisèl enes capitèus.

Opcion 3:
I a encara ua tresau possibilitat: que fin finau non i age dus talhèrs (Salardú occidentau-Vilac e Arties-Betren-Vielha) senon que se tracte de sonque un collectiu d´arquitèctes-escultors, damb integrants mès brilhants e membres mès discrèti per çò que hè ara qualitat deth sòn trabalh, que se perlongue pendent quauqui ans, per exemple un parelh de generacions o tres. Era pòrta de Vielha, per exemple, a ua qualitat fòrça mès nauta ena arquivòuta exteriora e mès baisha enes tres interiores; en campanau de Salardú (talhèr "Salardú occidentau –Vilac") i a un blòc de pèira exempta damb decoracion d´escacat parion ath dera hièstra meridionau que da sus eth cementèri d´Arties (talhèr Betren-Vielha-Arties) encara que semble qu'en toti dus casi son blòcs d´epòca romanica qu'an demorat, sigue exempts –Salardú- o ben profitadi -ena hièstra d´Arties-.

3.1. Betren, Sant Estèue

Era espadanha de Sant Estèue de Betren ei un exemple fòrça illustratiu d´aguesta problematica dera cronologia.

Er aspècte qu'aufrís permeterie datar-la autanplan ath torn deth 1200. Mès com que se tròbe dessús d´ua hièstra estilisticament restacada damb era pòrta e aguesta pòrta a d'èster, coma mès antica, de finaus deth XIII, non ei possibla aguesta cronologia. En tot cas poirie tractar-se d'un des prumèrs exemples gotics dera Val d´Aran.

En un moment que desconeishem, siguec corbida per darrèr coma se d'ua petita tor se tractèsse[10] , tamb ua estructura sonque de husta e lòsa. Se deuec hèr quan se lheuèc era pinent deth losat.

10. Solucion plan emplegada enes vals franceses vesies.

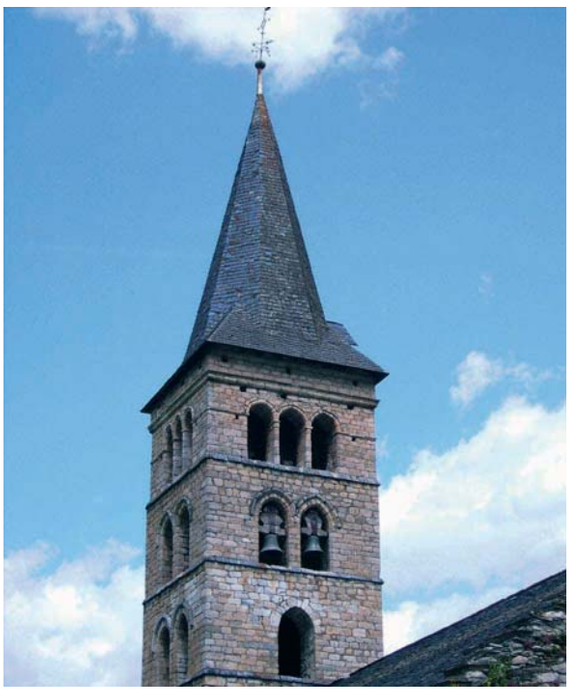

Eth campanau de Santa Maria d'Arties, un exemple plan curiós dera pervivéncia des dubertures des tors deth romanic lombard, ja en epòca gotica.

Betren, campanau de Sant Estèue. Soent, er aspècte maumetut de bères joates provòque eth remplaçament per ues de naues, mès aguestes non tostemp seguissen era aparença des antiques. En fòrça cassi, era reparacion se limite a uns electromartèths e non tornaràn a bandejar coma abans.

3.2. Arties, Santa Maria

Eth campanau d´Arties resulte èster ua airosa tor quadrangulara, lheuada tanben en costat occidentau, ara empara dera paret dera glèisa. Entà pr'amor qu'era hièstra romanica d´aguest mur non deishèsse d'èster un punt de lum, en moment de bastir era tor de campanau, se dauric un gran hiestrau gotic ena paret oèst dera tor, de sòrta qu'era lum pòt contunhar accedint tath temple a trauès dera cramba plaçada en nivèu corresponent deth campanau. Aguest hiestrau gotic lo trobam fòrça relacionable damb aqueth talhèr "Arties-Betren-Vielha" deth quau parlàuem mès ensús. Exteriorament, eth hiestrau, qu'engloble dus nivèus desseparadi per ua cornisa, se place dessús d'un basament sense dubertures, es paraments deth quau, son hèti tamb un petit carrèu, d'aparença romanica.

Dempús tamb un nau cambi en aparelh, comencen tres nivèus de hièstres. Credem qu' en sègle XIV (es carrèus son diferenti des der estatge deth gran hiestrau) s´edifiquèren es dus següents pisi, sense arribar a corbir eth de mès ensús, ja qu'er aparelh constructiu torne a hèr un cambiament abans de barrar es arcs deth dusau nivèu. Eth tresau e darrèr pis vertadèrament semble d´un moment mès tardan, dilhèu deth sègle XV o XVI, pr'amor der acabament en motlura semioctogonau ena part mès exteriora des estrets pilars que desseparen es sues tres dubertures, e per hèt qu'aguestes an un arc fòrça mès arrodonit, pròpri d´un lenguatge mès evolucionat. Atau, aguest pis superior mos balhe er efècte d'ua translacion tath gotic des hièstres geminades triforades pròpries deth romanic des sègles XI e XII; ath delà ua cornisa mèrque en aguest nivèu era linha d'impòsta en tot eth perimetre exterior dera tor...
Entà acabar, un polit voladís de pèira reemplegue enes cares nòrd e oèst un seguit de pèces damb decoracion de bòles, que semble que provien d´ua fasa anteriora, dilhèu d'ua decoracion dera madeisha glèisa. Ua eleganta agulha corone era bastissa, semble que des de fòrça antic, donques qu'ei dejà nomentada per Francisco de Gracia en 1613.

En sòn interior sauve ua potenta estructura de cabirons de husta entà sostier es dues campanes majores; era cramba de campanes mesure 3,50m x 3,10m, damb uns murs qu'en aguest nivèu, oscillen entre 0,75 e 0,95m de celh.

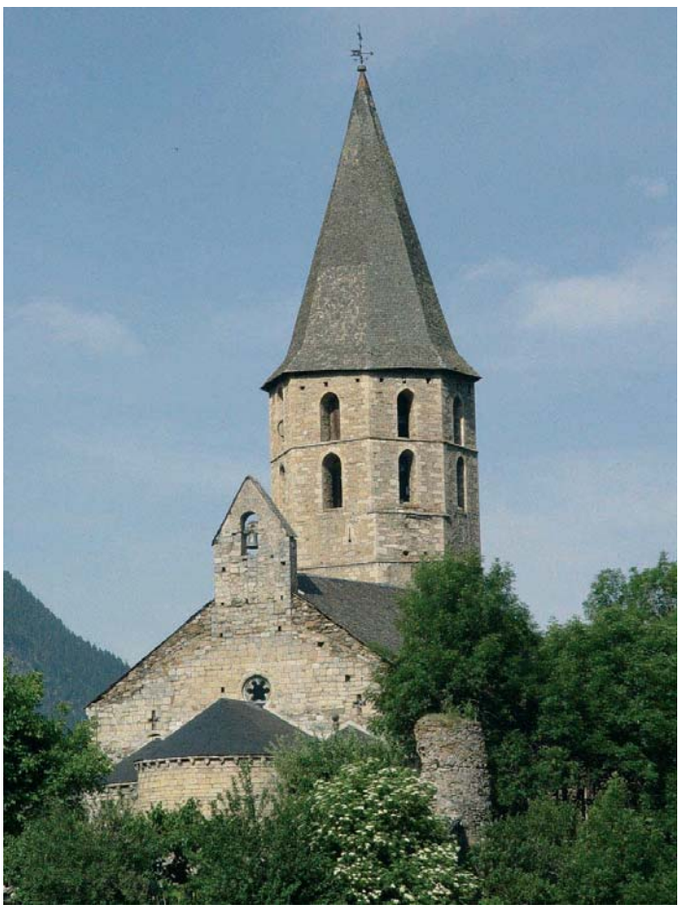

Eth conjunt de Salardú se tròbe emplaçat en un endret magnific en quau, encara se pòden apreciar es rèstes dera soleta bestor que demore deth castèth.

3.3. Salardú, Sant Andrèu

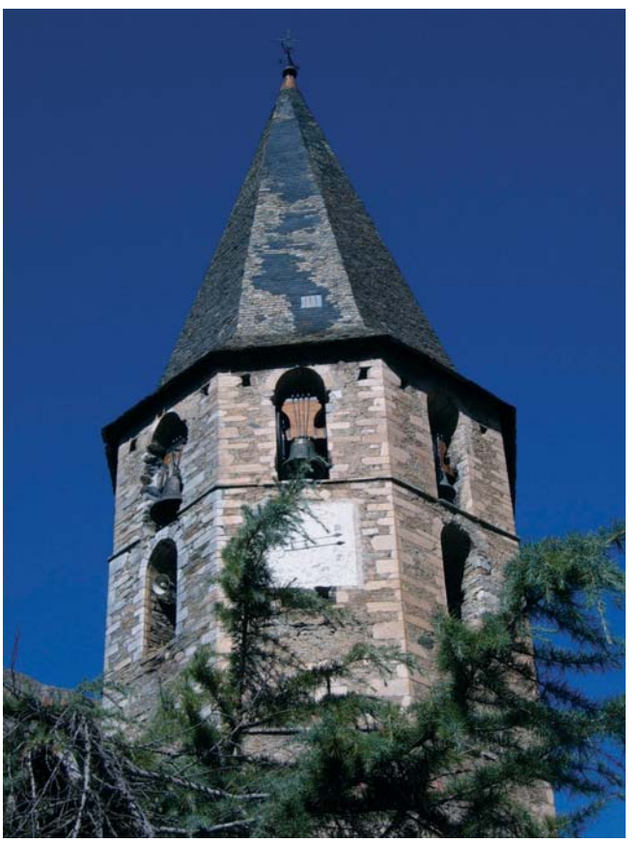

Eth campanau de Salardú ei, dempús deth de Garòs, eth qu'aufrís ua estampa mès poderosa, ja qu'ère -coma es de Vielha, Vilac e Arties- era tor mèstra d'un castèth.

Un des campanaus mès grani e potenti de tot er Aran ei eth de Sant Andrèu de Salardú. Edifici de cronologia plan controvertida, ja ei coneishuda era sua importància entà efèctes militars, coma tor mèstra deth castèth. De hèt, era sua pòrta –que barre damb un arc apuntat, tamb er intradòs talhat a bisèl, de fòrça polida factura- ostente es armes d´Aragon, escut autenticament reiau, dilhèu des tempsi de Jaime II. Ei possible –coma ja didíem mès ensús- qu'era part baisha deth campanau date deth madeish moment qu'era paret oèst (penau) dera glèisa, pr'amor d'aquerò, se pòt cronologicament plaçar *circa* 1300-1320. Se prenem per bona aguesta ipotèsi, en aguest periòde s´edificarie aumens era part baisha o era sua delimitacion perimetrau, damb es cantoades subergessudes, qu'alòtge ua cramba avòutada dita "eth cloquèr". En cambi, era vòuta damb nèrvis plan fini de seccion semioctogonau e capitèus damb bòles poirie èster posteriora, ja qu'en mur exterior se diferéncie claraments eth parament dera part inferiora, damb carreuet plan suenhat, que demore interromput per dessús deth nivèu dera vòuta e se repren enquia, aumens, corbir era cramba. Dempús era òbra a ua contunhetat segura enquiath prumèr pis de hiestraus campanèrs. Credem qu'era vòuta deth cloquèr ei de finaus deth sègle XV, ja que mos rebrembe es bastiments des glèises de Gausac e Montcorbau, especiaument era grana hièstra deth cloquèr, pariona ara hiestra dera absida de Montcorbau. S'a dit qu'aguesta hièstra poirie èster coetanèa des que i a en mur de tramontana

dera madeisha glèisa de Salardú[11], causa que mos semble ben pòc probabla, pr'amor der aspècte qu'a per laguens, d'un gotic plan tardan, maugrat tractar-se exteriorament tamb un arc de miei punt.

Dilhèu aguest nivèu inferior deth campanau date integrament deth temps dera guèrra tamb eth comte de Palhars (ca. 1483) e er escut quatribarrat dera pòrta serie ua mòstra de poder per part deth rei Ferran eth Catolic mès que non pas un reflèxe dera proteccion de Jaime II cent setanta ans abans. Dilhèu – en ua ipotèsi salomonica de compromís- se reempleguèren quauqui elements de pèira picada que se poirien jutjar anteriors.

Encara que non sapiam tanpòc era data d'aguest còs superior, vòuta deth cloquèr includida, pensam qu'ère edificat damb tota seguretat en 1597, quan des d´aguest campanau e castèth se refusèc un atac francés deth vescomte de Sant Guironç, Aimeric de Narbona. Ath delà poderíem pensar en un acabament ath torn de 1524, data de ua auta baresta en aguest lòc, auent-se acabat pòc abans o ben restaurat just dempús d'aguesta data.

Pensam donques qu'era part superiora ei dera prumèra meitat deth s. XVI, ja qu'eth caractèr gotic de bèth hiestrau conviu tamb era forma de panh des arquères defensives, es quaus remeten ja –justament pera dubertura circulara deth sòn acabament inferior - ar usatge d´arcabussi e armes de huec prumerenques[12]. Ena cima, trapam dus nivèus de hiestraus rasonablament grani, quauqu'uns d'eri – es deth nivèu de dejós- van perfiladi en sòn intradòs damb un bordon, dilhèu pr'amor de profitar pèces anteriores o pera volontat de dar-li un tòc decoratiu (mos rebrembe fòrça eth campanau e capèles lateraus de Vielha, quina cronologia ei fòrça ben definida just dempús de 1510 e abans de 1540), mès açò non succedís pas en totes es hièstres. Eth darrèr pis poirie èster leugèrament posterior ath de mès enjós, mès, maugrat non poder assegurar arren, en tot cas, semble que se tractarie d'ua cuerta pòsa constructiva. Ath delà, tres des hièstres d´aguest darrèr pis an estat suberlheuades entà trèir es campanes entà dehòra –modalitat que s'impausèc pendent eth sègle XIX o pòc abans- en tot modificar-ne er arc e eliminar-ne eth caractèr apuntat. Justament en campanau de Vielha, que nomentàuem adès, i a tanben dus nivèus de hiestraus, sense que s'i veiguen dus moments de bastiment desparièrs.

En resum, era tor a un aspècte massís e pesant, e des de dehòra s´i distinguissen tres parts que non necessàriament an de coïncidir tamb es etapes constructives: era basa -damb es cantoades remercades per petiti contrafòrts- damb dus tipes d´aparelh constructiu; eth tronc pròpiament dit, damb bèra hièstra de lanceta e bèra arquèra; e fin finau, era part superiora damb es dus pisi de hiestraus, desseparadi per ua motlura orizontau que cor just ena basa des dubertures deth dusau nivèu e en tot coronà'c tot, un espectacular losat piramidau d'uns 14m de nautada que cau híger as 23m dera òbra de pèira.

En sòn interior (que mesure 6,10m d´amplària maxima entre es dus vertexs extrems) s'i sauve ua des estructures de husta entara empara de campanes mès impressionantes de tot eth parçan, damb uns 4,90m de nautada. Consideram qu'ei tanben antica (s. XVI?).

Era tor –hargats e contengut includits- a de besonh d'ua urgenta e suenhada restauracion pr'amor deth sòn enorme potenciau toristic e culturau.

3.4. Vilac, Sant Fèlix

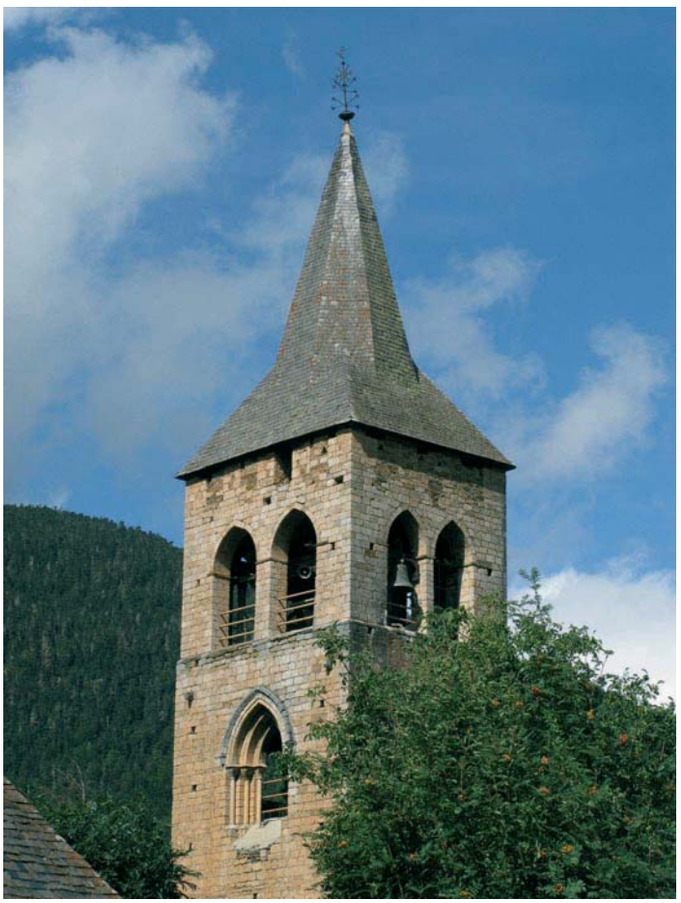

Eth de Vilac ei un des campanaus mès bèri e d'aspècte mès esvèlt de tot Aran.

Eth campanau de Vilac ei un des mès polidi de tot Aran. Ena sua aparença –e aquerò succedís just ath contrari qu'en Arties- domine eth plen sus eth uet en tota era sua nautada, exceptat deth darrèr nivèu. Era sua part principau -damb un gran hiestrau ample e esquinçat en cada cara- rebrembe era faiçon volumetrica dera cara occidentau dera tor de Sant-Bertran de Comenges, damb uns hiestraus ben decoradi

11. *Catalunya Romànica*, volum XIII, pagina 371.
12. Idèa que mos a vengut dada per estudiós des castèths medievaus en Aran, Sr. Joan Carles Riera Socasau.

e plan ben proporcionadi mès que non dominen pas en plen deth mur. I a era possibilitat qu'eth dusau estatge –damb aguesti hiestraus tan grani e tan pòc barradi- sigue posterior o ben, rehèt, encara qu' un cambi d´aparelh tanpòc ei guaire perceptible.
En Vilac i demorèc enquiath torn de 1350 er archiprèste dera meitat inferiora dera Val d´Aran[13]. Eth sòn abandon poirie auer significat er inici de decadéncia[14]. Ei pr'amor d'aquerò que dataríem era tor laguens un ipotetic moment de "plenitud" a finaus deth sègle XIII o començament deth XIV, tanben per relacion damb era glèisa de Salardú e eth sòn hiestrau occidentau.

Contràriaments a çò que pòt semblar, eth celh des sòns murs ei fòrça redusit (entre 0,50 e 0,53 m en pis des campanes), causa que non a cap de trascendéncia ena cronologia, peth hèt –talament coma passe en St. Bertran de Comenge- de cavaucar era tor peth dessús dera vòuta dera nau e des pilars cilindrics, dilhèu mens aptes entara distribucion de cargues qu'es quadrangulars o cruciformes, en tot hèr de besonh un bastiment leugèr, siguesse quina siguesse era sua data d´edificacion. Ena planta inferiora, dessús dera vòuta dera glèisa auem arquères de defensa e un arc plan ponchut ena paret èst que ben segur desvie eth pes entàs pilars dera nau que i a dejós.

Es hièstres deth pis principau son un des detalhs goticizants mès ben resolvudi de tota era Val d´Aran, damb un bon domeni dera estereotomia e un mestièr de picapeirèr pro notable enes arcs, qu'an es superficies polides e plan ben acabades. Es capitèus, colomnetes e es sues bases son fòrça pariones as deth hiestrau de Salardú, e de gust francés, damb volutes vegetaus fòrça simples en exemple de Pujòlo e huelhes de liri en cas de Marcatosa. Cau díder que pensam qu'ei un trabalh datable ath torn de 1300 pr'amor qu'eth naut grad d´esquinçada des hièstres ei encara restacat damb er estil dera pòrta de Salardú, ath temps qu'es formes son comparables a nivèu arquitectonic damb çò que mos balhe era grana escultura en husta aranesa deth moment: es imatges de Sant Joan d´Arties e dera Vèrge damb eth Mainatge de Vilac.

Eth pis superior suspren pes dimensions des sòns hiestraus e, sustot, per aspècte dera sua cara oèst, ben estonanta pr'amor dera distribucion, damb dus hiestraus miejans e dus mès de fòrça estrets. Non sabem era rason d´aguesta irregularitat, mès segurament ei ua mesura protectora, entà non deishar era tor tan dubèrta per aguest costat. Era nòsta opinion ei que pòt èster un shinhau posterior, mès non pas guaire, en tot datar coma maximom dera dusau meitat deth sègle XV. Era omogeneïtat der aparelh constructiu en tota era òbra deth campanau ei considerabla. Era tor a ua agulha damb aire modèrn, damb era forma fòrça mens punchenta de çò qu'aurie auut abans, ei a díder, damb eth punt d´inflexion fòrça tà laguens per çò que hè ara cronologia dera tor. Supausam qu'ei pr'amor dera forma rectangulara dera sua planta, de 6 x 5 mètres, çò qu'obligue a plaçar eth punt d´inflexion mès entath centre entà poder encabir er octogòn regular dera agulha en costat estret deth rectangle.

Tanben en aguest cas auie estat tor mèstra deth castèth. Francisco de Gracia la qualifiquèc de "*muy grande y fuerte"* ath delà de contier segons eth madeish autor "*la torre maestra...cinco campanas, las dos muy grandes...*" [15].

3.5. Vielha, Sant Miquèu

Era tor de Vielha ei tanben ua des mès bères. De dificila datacion, a prumèr còp de uelh, semble possible qu'eth sòn basament date de principis deth sègle XIV, coma tot çò qu'inserim laguens deth talhèr "Arties-Betren-Vielha". En punt a on hè es chanfrens i a un cambiament d´òbra plan clar, plan suenhat e ben acabat.

Auem era notícia de Juli Soler e Santaló, qui en sòn libre da era ressenha d´un "*Privilegi concedit pel rey D. Ferran el Catòlic als cònsols de la vila pera que poguessin construir un campanar y dos ponts, un sobre la Garona y altre sobre'l riu Aigua-Nera, y pera sufragar aquests gastos els concedí llicencia pera que poguessin arrendar la taverna y posar impostos sobre'l pa, vi, oli y carn, fins que fossin fetes les dites obres. Aquest privilegi fou donat a Monçó a 25 de Juliol de 1510 (arxiu de la vila).*" [16]

Tanben un caièr manuscrit de Mossèn Josep Gudiol [17] -a on se descriuen, en marc dera famosa expedicion pirenenca deth 1907, quauqui pergamins sauvadi en armari der Archiu Municipau de Vielha- ditz quauquarren parion, sonque diferint ena data: "*1510. 21 de Juliol. Ferran lo Catòlich que pugan construir campanar fort pera defensarse. També 1 ó 2 ponts sobre´l garona y aigua nera. Perg. nº 12*."

En tot cas, demore clara era data o *"terminus post quem"* ena quau se bastirie era actuau tor octogonau, a compdar deth basament en nartèx qu'englòbe era pòrta preexistenta. Era tor se deuec hèr ben e de prèssa; supausam qu'abans de 1520 siguec ben acabada. Serie tanben ua possibilitat que s'auesse produsit ua pausa entre eth bastiment deth còs octogonau e es nivèus de hièstres, de sòrta qu'era part qu'eth document reiau permetec edificar siguesse sonque era des estatges campanèrs e eth maçacap.

13. Ibidem. Article monografic sus Vilac.
14. Ídem. Semble qu'era poblacion ère mès nombrosa en Vilac er an 1280 qu'en 1320 (120 e 104 famílies, respectivament).
15. Gracia de Tolba, op. cit. pag 35.
16. Soler i Santaló, Juli: *La Vall d´Aran*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, 1906. Reedicion facsimil de Garsineu Edicions, Tremp 1998. Pags. 236-237.
17. AA.VV. : *La Missió arqueològica del 1907 als Pirineus*, an 2008, pag 85, corresponent ath fòli 10v deth caièr de Mn. Gudiol (originau sauvat ena Bibliotèca deth Musèu Episcopau de Vic)

Ua caracteristica plan estonanta se tròbe en hèt qu'er octogòn dera tor se tròbe 22,5º entrevirat en relacion ara glèisa, de sòrta qu'en centre de cadua des cares deth quarrat deth basament (còs dera pòrta) i correspon un angle viu der octogòn (e non un costat), eth quau ei recuelhut entad aguesta basa per un cap esculpit era tres des quate cares. Aguest fenomen tanben lo trapam en Gausac, e ja ac comentaram en sòn moment.

Vielha, exterior dera tor. Semble qu'era part octagonau date de 1510, quan Ferran II d'Aragon concedic eth sòn permís entà lheuar-lo e fortificar-lo. Eth quadrant deth relòtge, ena lucana, encara ei eth deth sègle XIX. Actuaument ja a estat remplaçat.

Era tor de Vielha ei excepcionau pera sua gràcia e beresa: quate còssi, de granor graduaument mendra quan mès ensús se tròben, desseparadi per cornises fòrça subtiles e damb un carrèu fòrça ben escairat e aboishardat. Es hièstres deth prumèr estatge, estretes e d´arc apuntat e es deth dusau nivèu, damb caractèr geminat, doble arquet de miei punt damb er aspècte d´auer-se emparat en ua colomneta centrau. Aguestes hièstres sigueren sauvatjament esvrentades possiblament en sègle XVIII entà per'mor de plaçar-i es dues campanes majores –era Miquèla e era Francisca- ja qu'abans es campanes auien estat laguens dera tor tengudes per ua estructura de husta qu'encara aué se sauve parciaument. Aguesta campana anticament se trobaue dessús dera lucana, e non sabem quan (dilhèu entre es ans cinquanta e ueitanta deth sègle XX) se baishèc tath pis de campanes dera tor.

Corone era tor un magnific maçacap damb arquets conopiaus, fòrça tipics deth periòde 1470-1550. Ei dilhèu un des elements mès claraments militars de toti es campanaus aranesi e li da ua beror e ua preséncia dehòra de çò comun, ath delà de deféner es pòrtes d´entrada tara glèisa[18], eth punt mès vulnerable dera bastissa. Ath delà, dat qu'es dimensions dera tor non son massa exagerades, eth maçacap li conferís un shinhau mès de volum e permet qu'era agulha deth losat arrinque de mès entà dehòra. Credem que se tracte dera cubèrta originau o, en tot cas, plan antica, se ben que s'i obsèrven bères reformes coma era lucana qu'arrecère eth relòtge, fòrça polida, damb esfèra deth sègle XIX, totun que tamb ua campana des quarts datada en 1625[19].

Darrèraments ua intervencion laguens dera tor, segontes un projècte de hè quauqui ans, economicament fòrça ajustat, a remplaçat es hargats e era escala de husta, plan degradadi, non per d'auti tanben de husta, çò qu'aurie estat mès avient, senon que s´a limitat a deishar eth campanau "net" per laguens, damb ua escala metallica de cargòlh que transcor peth miei dera tor. Mesure uns 33m de nautada, des quaus uns 12m corresponen ara punchenta cubèrta piramidau de lòsa.

3.6. Sant Orenç de Vielha

Era vila de Vielha auie auut d'autes glèises importantes. Se tracte dera de Sant Orenç, qu'actuaments se tròbe desapareishuda. Ère plaçada en ua placeta, encara nomentada de Sant Orenç, en extrem sud der actuau Passeg dera Libertat, ua sòrta de rambla fòrça polida, non massa luenh dera parròquia de Sant Miquèu. Non mos estieneram en descríuer un campanau que non conservam, mès daram era transcripcion de dues hònts que ne parlen. Era rèsta ja ei plànher era pèrta d´ua bastissa que prometie èster bèra e eleganta.

Era prumèra hònt ei era Guida abans nomentada de Juli Soler i Santaló, *La Vall d´Aran*, deth 1906:

"El servey religiós se feya en l´Edat Mejansa per una comunitat formada pel provisor de la Vall, deu beneficiats y tres rectors d´altres tantes parroquies, que s´anomenaven de sant Miquel, sant Orenci y Sant Silvestre. La primera es l´unica avuy existent y es la parroquial. La de Sant Orenci estava situada en el passeig y en el lloc ont avuy està emplaçat el comerç del senyor Abadia. Era una constrcció de gust gòtic, ab portal llis d´arc apuntat y ab una torra de campanes

18. Es dues pòrtes se trapen a pòga distància ua dera auta: eth portau principau en nòrd e plaçat dejós madeish dera tor, en extrem oèst deth mur septentrionau dera nau e era dusau pòrta en centre dera façada occidentau dera glèisa.
19. Malurosament, en an 2008 aguesta esfèra siguec remplaçada per ua auta de materiau sintetic que, maugrat èster discrèta, non a eth caractèr dera anteriora.

de planta quadrada, obra del sègle XVI. Aquesta construcció fou manada enderrocar per D. Pasqual Madoz en 1835 per rahons estratègiques. En aquesta iglesia se celebrava la cerimonia de l´elecció y jura dels concellers y demés oficis de la Vall..."[20]

Era dusau hònt, mès antica, apartien ath tanben nomentat "Diario..." de Francisco de Zamora, de 1789 e mos parle dera glèisa:

"*...de San Orencio, que servía antes de almacén, tratan de reedificarla. Su torre es excelente, y hecha, según pude comprender, en 1521, por lo cual se acertó a hacer esta buena pieza como las demás que se encuentran por este estilo en todo el Valle*."

E ara seguida hig:

"*Nótese que cuando las artes están en auge penetran hasta los más escondidos rincones*."[21]

Aguesti comentaris mos hèn a pensar qu'ère ua bastissa proporcionada e eleganta, fòrça notabla. Nosati lo voleríem veir lèu besson deth de Sant Sernilh de Betren; dilhèu encara bastit damb carrèus ben escairadi, coma es vesins de Sant Miquèu o eth de Gausac. Aguesta tor deuec mercar (se mos atiem ara cronologia que balhe Zamora e hèm acte de fe de çò que ditz) eth modèl seguit pes tors quarrades des sègles XVI-XVIII, e mos dòu auer-la perduda, encara que sigue peth hèt, pòc freqüent entre es bastisses que mos ocupen, d´èster datada, en tot devier -s'existís encara- un referent entara cronologia de d´auti campanaus.

Arren non sabem dera tor dera tresau parròquia, Sant Silvèstre.

3.7. Gausac, Sant Martin

Sant Martin de Gausac a ua tor egalament fortificada que credem qu'ei frut deth resson dera bastida deth campanau de Vielha. Se tracte d´ua tipologia plan exacta: tor octogonau entrevirada e plaçada as pès dera nau dera glèisa, que defense era pòrta tamb nartèx, calada laguens dera basa quadrangulara sus era quau se lhèue.

Gausac supause ua òbra un shinhau mens "culta" e refinada que Vielha, mès non per açò li manque bric d´interès; ath contrari, donques qu'ei ua bastissa estonanta: era tor cavauque en part sus ua tor o rèsta de bastissa mès antica –edificacion circulara qu'aué conten era escala de cargòlh que i puge- e en part sus era nau dera glèisa. Era sua planta non ei un octogòn regular, senon qu'a ua forma elliptica, tamb costats desparièrs. Era cara oèst ei fòrça mès estreta qu'era èst. Era agulha dera cubèrta sage de recuperar era "regularitat" de formes tamb un voladís extremadament subergessent peth costat nòrd (eth que guarde sus era glèisa), en tot resultar plan efectiva aguesta correccion visuau e constructiva (eth hustèr qu'ac hec s´aurie complicat fòrça eth trabalh, s'auesse adaptat era forma dera agulha as irregularitats dera tor). Sonque quan èm plan propèrs e observant era tor tamb atencion per aqueth costat mo'n poiram encuedar.

Era tor a ua basa quadrangulara e tres còssi octogonaus plan amples e baishi, en tot préner ua aparença un shinhau massissa e robusta; maugrat tot, a ua gràcia e ua personalitat especiau. En tresau còs i son es hièstres, d'arc de miei punt e un guardapovàs damb caparrons ena arrincada. Era agulha ei plan nauta, lèu 0,80 en relacion a 1, en tot tier en compde que 1 serie era nautada dera òbra de pèira dera tor des de tèrra.

Era pòrta datarie de finaus de sègle XV o principis deth XVI e a bères figures esculpides en arrincament des arcs. Rebrembe fòrça as pòrtes de Sant Andrèu de Casau o Sant Joan d´Arties, encara que semble mès antica e de màger qualitat. Dessús d'aguesta i a un trauquet bon entà defener-se, e sus era arcada gotica exteriora deth cubèrt i a ua arquèra per cada costat, damb basa circulara coma es qu'auem ja vist en Vielha e Salardú. Aguestes arquères an un sistèma interior complicat per'mor dera estretor qu'era tor a per laguens.

Gausac a ua notabla tor gotica, fòrça ampla e d'ua forma octogonau irregulara plan especiau.

Dilhèu era basa e era arcada son uns ans anteriores ara tor; eth tot cas, er octogòn òc qu'a d'èster deth periòde qu'auem dit, tostemp posterior a Vielha. Es darrères hilades de pèira dera basa quarrada semblen encetar aguest periòde "postcampanau de Vielha" e non càmbien enquia lèu era fin deth dusau còs. Aquiu se repren era òbra, ja sigue a

20. Soler i Santaló, Juli. *op, cit*., pag 239.
21. Boixareu (ed.) *op. cit.*, pag 196.

mejans de sègle XVI o ja entrat en XVII, e s´acabe damb es guardapovassi e arcs de miei punt ja nomentadi. Aguesti guardapovassi an dues acanaladures. Es caps esculpidi son d´aspècte fòrça rude, totun que non pas mancadi d´encant. Abans d´acabar, ua cornisa formada per un gròs bordon e ua escòcia acabe eth conjunt, qu'encara contunhe damb dues hilades mès de pèira e un celh de mortèr enquia encastrar damb es bigues en voladís dera agulha.

Naturauments, i auie auut ua estructura de husta interiora entàs campanes, dera quau ne demore sonque ua simpla cantoada.

3.8. Ua tor entre dues epòques: Sant Sernilh de Betren

Era tor de Betren supòse un punt fòrça interessant entà passar entàs tors deth sègle XVII. Resulte èster era prumèra tor damb forma quadrangulara e dues hièstres per cada costat que se hig a ua bastissa supausadaments medievau. Credem qu'aguesta tor serà eth paradigma des que se bastiràn ath long deth sègle XVII en Aran, en marc d'aguesta tipologia quadrangulara e dobla dubertura en cada cara. Ne parlaram mès entà deuant.

De hèt, pògues causes la diferéncien des autes tors quarrades dera Val d´Aran, se non siguesse peth sòn basament, a on i vedem ues hilades de pèira d'aspècte fòrça mès antic, dilhèu dera glèisa qu'auie auut adjacenta pes costats èst e nòrd. En aguest darrèr costat i a ua hièstra d´arquet conopiau de fòrça malaisida datacion, mès que plaçaríem entà mejans deth sègle XVI, damb bèth marge d´ans abans o dempús. E naut de tot –sonque en aguesta cara- auem ues hièstres trabalhades ara manèra de Gausac, damb doble canau enes dovèles e un caparron, atau coma bèri carrèus de factura plan pariona. Aguest ei er element que mos semble definitòri, maugrat eth risc qu'assumim en prepausar dates en tot basar-mos exclusivament en un element de tan pòc pes.

Toti es murs dera bastissa semble qu'anauen perbocadi damb un celh de mortèr.

Credem qu'aguest campanau deth sègle XVI ven just a documentar coma ua relha eth pas cap as grani campanaus de tor quadrangulara d'Aran, damb ua classica distribucion de hiestraus e ues volumetries pariones, des quaus, dilhèu era despareishuda tor de Sant Orenç de Vielha serie eth modèl que definie eth tipe, se credem eth testimòni de Francisco de Zamora, que, coma auem ja vist, la date en 1521. Supausam qu'andues tors deuien èster pro pariones; era hiestreta conopiau que vedem en Betren mos entronque damb es supòrts deth maçacap deth campanau de Sant Miquèu de Vielha e damb quauques bastisses civiles.

Ei ua tor fòrça esvèlta e potenta, plaçada ena extremèra occidentau der antic nuclèu, ath cant des roïnes dera antica glèisa de Sant Sernilh, aué convertida en cementèri. Coma un sentinèla solitari, contunhe en tot mercar es ores e sonar, resistint-se a devier un cadavre, gràcies ara volontat de quauqui vesins, en tot qu'era antica capèla de Sant Estèue, plaçada en aute extrem deth pòble, a devengut era actuau parròquia de Betren.
Peth costat de meddia eth pis de campanes a sonque ua hièstra. Era rason d'aquerò, a d'èster que per ací, per a on ara passe era carretèra, ja non i auie cases edificades.

Betren, campanau de Sant Sernilh, ua tor deth sègle XVI qu'a vist en roeines era glèisa contigua, mès s'a contunhat utilizant coma campanau deth pòble enquia aué.

Era agulha ei d´ues proporcions lèu perfèctes, damb ua grana elegància. Açò se pòt observar des dera carretèra, especiaument quan, procedent de Naut Aran, se va entà Vielha.

4. ES SÈGLES XVI, XVII E XVIII (1550-1750)

Aguest ei eth periòde des granes tors de quate costats; bères ues mès o mens quarrades; d´autes, rectangulares.

Es exemples mès subergessents son Casau, Garòs, Gessa, Escunhau, Bausen, Casarilh, Benós e dilhèu era part nauta dera tor de Begós.

Eth campanau que credem que mèrque era pauta d´aguesta tipologia ei Betren, concrètament era glèisa de Sant Sernilh. Totun es tors que, cronologicament, seguissen ara de Betren an bères particularitats, que descriueram ara seguida.

En totes eres eth caractèr de fortificacion ei mès patent que jamès.

4.1. Eth periòde 1550-1640

Aguest moment ven determinat per ua tradicion constructiva plan ancorada en gotic, sustot per çò que hè as motlures e detalhs ornamentaus, per un aute costat plan rares, mès que mos servissen entà restacar aguestes tors damb quauques bastisses civiles, fòrça soent datades, coma Çò de Pèjoan (1545[22]), Çò de Brastet (1580), Çò de Ròsa (1589), Tor deth Generau Martinhon (1604 e anterior), Çò de Saferisa (1604), Çò de Rodés (1608)... totes damb hiestraus de crosilha motlurada e damb un ample resson en tot eth sègle XVII.

Semble evident qu'aguestes bastisses, era màger part fortificades, servirien pendent es guèrres damb es ugaunauds ena dusau meitat deth sègle XVI o era des Segadors (1640-59). Sòlen auer arquères defensives e un plaçament bon entara defensa des sòns propietaris, tanhents as famílies sociau e economicaments mès subergessentes.

4.1.1. Escunhau, St. Pèir

Era tor d´Escunhau tanben supause ua bastissa complèxa. Damb planta lèu quarrada, ei claraments ua bastissa de mauaisida cronologia, hijuda a ua glèisa romanica.

En tot cas, era part baisha poirie èster d´un moment medievau. Era rason d´aguesta atribucion ven dada per estil dera pòrta qu'amie tara cramba baisha dera tor (eth cloquèr): ei ua pòrta gotica, dilhèu deth moment en quau se hec era ampliacion dera nau entà autan. Aguesta pòrta ei pariona ara deth campanau de Gessa e se tròbe laguens dera tradicion balhada peth cloquèr de Salardú o era casa annèxa a Santa Maria d´Arties; ua simpla arcada gotica damb er intradòs des dovèles achanfrenat. Es proporcions tanben se corresponen damb era pòrta de Gessa.

En nivèu dera tribuna deth còr s'i daurís ua auta pòrta que da accès ar escala qu'amie tàs pisi superiors (dusau nivèu e següents, des sies espacis qu'a tota era sua nautada). En aguest cas, tamb ua pòrta que pòc diferís des hiestraus des estatges superiors dera tor, damb arcs de miei punt, dovèles plan acabades e un laugèr regust renaishentista (de hèt ei ben pariona ara pòrta dera vesia casa de Pejoan, deth 1545). Era datacion que nosati prepausam ei justaments era dusau meitat deth sègle XVI, entà tota era tor; dilhèu encara abans. Non desbrembam que i a penjada ua campana de 1570. Totun, tostemp s´a dit qu'era tor dataue deth sègle XVII, e maugrat que non auem arguments entà rebate'c, ath contrari tanben serie possibla, encara que pr'amor dera nòsta argumentacion la credem anterior. Era tradicion constructiva ena quau se tròbe aguesta tor abrace ua cronologia ampla que s´inície en un moment incèrt e que se perlongue enquia mejans sègle XVII o lèu mès tard.

Era curiositat arquitectonica ven dada pr'amor d'auer dus nivèus parions de hièstres, coma tanben en Salardú e Arròs, sense saber era rason. Era ipotèsi que resultarie mès temptadora passe per supausar qu'era tor se suberlheuèc en un moment pòc mès tardan, mès sonque son simples conjectures. Era vertat ei qu'er aparelh constructiu –coma en Salardú o en Arròs, tors damb cronologies desparières- ei plan parion e contunhat ath long des dus nivèus, çò que rebat era ipotèsi anteriora. Era cara sud, era que da dirèctaments tara montanha, sonque possedís un hiestrau per estatge, e eth deth pis inferior ei mès ample de çò normau. Cau díder que toti es hiestraus der abants-darrèr nivèu dera tor son barradi des de hè fòrça ans, aumens des deth sègle XIX.

En sòn interior guarde ua magnifica estructura de supòrt de campanes, de husta de pin o auet. Encara qu'aué es dues campanes granes siguen plaçades enes hiestraus dera cara nòrd, era que guarde entath pòble, es campanes petites encara pengen d'aguesta estructura, per cèrt, a ua escala menora fòrça parièra ara de Casau.

Eth losat piramidau ei un des mès estranhs de tota era Val, pr'amor qu'ei un des qu'a mès amplada de con de tot eth parçan, e pr'amor d'aquerò lo consideram un des mès antics amassa damb es de Vielha, Salardú (tamb eth quau ei mès restacat) e Garòs. Ath delà, se tracte d´ua forma especiau: se normauments eth con ei octogonau, ací n'ei tanben era basa -que per logica aurie d' èster quarrada- en tot adaptar-se ara planta dera tor d´ua faiçon plan estonanta, en tot subergésser en voladís un vertèx der octogòn per cadun des quate costats deth campanau. Tanben podem díder que se tròbe entrevirat 22,5º en çò que tanh ara octogonalitat dera tor. Devié ben particular de veir aguesta forma de cubèrta -tan potenta e dilhèu excessivaments pesanta- dessús d´ua tor non pas guaire grana e plan esvèlta.

Credem qu'aguest voladís que subergés per cadun des costats deth losat obedís a rasons defensives: uns taulons que se pòden retirar capèren parciaument er interior dera agulha en tot perméter des d'ací deféner e contrarotlar er accés ara glèisa e ara tor.

22. Maugrat que non èm especialistes ena tematica, credem que ja n´i a pro de datar aguesta bastissa en sègle XIV. Eth lumedar a chifres arabigues, fòrça inusuaus en tot eth Principat abans deth sègle XVI, mès que mès en epigrafies, que son escrites de caractèr mèslèu solemne. Er estil dera hièstra de dessús dera pòrta desmentís absoludaments aguesta cronologia. E, per se siguesse pòc, se consultam quaussevolh manuscrit a on apareishen numeros veiram qu'era forma des chifres arabigues patic un balh de caractèrs que non se fixèc definitivaments enquiath sègle XV, e encara en ambients de nauta cultura. Atau, ei fòrça frequent veir manuscrits italians damb eth numèro 5 que semble un 4 sense barrar, etc. Donques, credem que non i a dobte qu'ena lectura d´aguestes dues chifres enquia aué s'a considerat un 3 çò que vertadèrament ei un 5. Mès complicat ei saber qué signifique eth tresau digit. Eth dobte ei reauments entre eth 4 e eth 9. Dada era forma des chifres de Casa Ròsa de Gessa, a on eth 9 ei plan clar, mos inclinam ací peth 4, sense qu'açò sigue concluent. De hèt, eth trabalh des lumedars de naut dera casa de Gessa ei fòrça mès suenhat (e restaurat, malerosament!) e mès tardan qu'eth dera modèsta casa d´Escunhau. Eth parion mès propèr ar estil de Pèjoan ei Çò de Paulet d´Arties, tanben fòrça rustica e de proporcions similares, datada -sense que pogam fidar-mos guaire deth sòn lumedar- enes ans seishanta deth sègle XVI.

4.1.2. Gessa, Sant Pèir

Aguesta ei ua tor dera quau en un inici tanpòc non coneishíem cap de document tanhent ath moment deth sòn bastiment totun que, per afinitats estilistiques, podíem restacar damb d'autes. Posteriorament, en Libre de Casa Lobaton de Gessa auem trapat documentada era contractacion deth sòn bastiment en an 1592 e eth rebastiment amiat er an 1864[23].

Abans de trapar era nomentada referéncia, datàuem aguesta tor ena dusau meitat deth sègle XVI encara que non podíem precisar mès ne assegurar aguesta cronologia pr'amor que mos semblaue coetanèa –se non anteriora- ara de casa de Ròsa (1589), en un moment en quau eth pòble deuec auer-se premanit tàs reïteradi atacs des francesi.

Eth document[24] que mos balhe er an 1592 coma data d'inici deth bastiment ditz atau:

"1592. Als 15 de Febré se féu la contrata de la Tor ó Campanà, en preu de 130 lliures aranesas, las que va donar la vila, que fou empresari un francès nomenat Pey Blanc; habie de tenir 8 pams de fonamen, tres canes de paret per cada canto y 8 canas de alzada de terra per amunt, y tot cuan habie de ser acabada per San Miquel de Setembre, se li habie de doná tota la servitut, y en cas que lo mestre vagués lo poble se obligaba a donar·li tres sous per dia, y si el mestre no tingués feta dita obra per San Miquel, anabe á costas sevas de llogar·ne d'altres.
Lo poble se encarregà de portar·li, per fer dita Tor, Pere Joan Ademà de Casa Autes, en preu de 11 ducats y nou rals, també lo mateix Pere Joan se encarregà de portar tota la pedra fos menester, ab las mateixas condicions que las del sable [?]; el preu de la pedra ere XX2 ducats[25] se li donabe lo portal de San Jaume y Tor de á ont debie traure la pedra per a fer la dita Tor de San Pere, aprofitán la pedra de tall per fer los finestrals y cantonades.
La cals se obligá lo poble de fer-la y portar·la dels forns dels Tallades y la casa que faltés á juntar dita caudia tenie de pagà per cada vegada 5 sous á la comunitat y cònsols de la vila. La Iglésia pagà de sa part 502 lliuras y 8 sous."

Era òbra non deuec pas acabar-se en madeish an ja qu'era madeisha hònt[26] mos comente era des·hèta d'un portau -segurament eth nomentat de Sant Jaime- er an 1596, entà pr'amor de hèr era tor deth campanau.

"Deu ser veritat que la dita vila fos així gran, per cuan se ha·bistes moltes terres hermes en la selva ap paret tancades, que en altro tems se debien conruar, y en lo monte fins a la roca Blanca.
Item consta de dita població gran per haber·i al cap de la vila fundada una gran torre, de admirable arquitectura, de gran funamén, y ample y de paret fortíssima, que vulgarment se deise la Torrasa, de la cual se han fetes moltes cases de Gessa y de cada dia ne fabriquen y ere fama pública y tradició antigua que ere gran edifici, y ne he vists part de aquella en mon tems.
Cuan més que dita vila estabe rodada de un vall ó foso per la part de Salardú per un pasabe lo riu que abuy pase pel altra part de la vila y habie un gran portal mes de vuit canes de altària ap paret grosa y demunt tenie con ó torre alta y per entrar en aquell se habie de parar per desobrí lo foso, així que argueix que la vila tenie fortificada, lo cual portal lo trabem vists estar y últimament lo feren càurer lo any 1596 per fer la torre de la iglésia de St. Pere, judicant que de aquella pedra a soles se'n podrie fer altra torre, y considera que lo portal dins Salardú és de Gessa y ya una creu dins, dividint terme."

Er aspècte exterior d'aguesta tor ei un des mès fòrts e robusti de tot Aran. Depasse eth tet dera glèisa ben pògui mètres, mès ac compense era sua amplada, tanben plan notabla, pr'amor qu'era cramba de campanes mesure 6,05m x 6,90m.

Des deth còr dera glèisa s'accedís tà tres nivèus dera tor, includida era sala de campanes. Ath delà, des de dehòra se pòt accedir tath nivèu mès inferior, cubèrt damb ua massissa vòuta de canon. S'i entre peth cementèri, ath costat dera antica pòrta de meddia dera glèisa. Aguesta pòrta deth cloquèr o cramba inferiora ei fòrça restacada damb era qu'accedís tath madeish nivèu –eth mès baish- ena tor d'Escunhau, o tanben damb era deth cloquèr de Salardú (aguesta darrèra damb eraldica reiau). Eth hèt de non veir un trincament d'òbra constructiva damb era vesia pòrta dera glèisa –decorada damb ua man esculpida que subjècte verticaument ua clau (de Sant Pèir?)- ajude a datar-la. Era pòrta deth temple, naturaument fòrça mès ampla e nauta, presente similituds damb es dubertures ja nomentades, e era redusida escultura denòte un gust tardanogotic. Aquerò compòrte de nau un problèma de datacion: autant pòt datar de finaus de sègle XV com de mejans sègle XVII; maugrat tot, en çò que tanh ad aguesta darrèra data, dobtam dera tenguda d´ua arcada gotica en un moment tan tardan, sustot s'auem en compte qu'un pialèr de vòutes gotiques araneses an era crotzeria de nèrvis, mès es arcades son de miei punt damb er intradòs des dovèles chanfrenat (per exemple es capèles lateraus dera parròquiau de Vielha, de 1535, 1569...).

Des deth carrèr que tamb ua fòrta arribentor puge peth costat oèst, eth sòn aspècte ei menaçador, damb un caractèr absoludament fortificat. Tanben a dues hièstres per cada costat, se ben en aguest madeish costat –eth que guarde tath barranc de Corilha- an estat barrades des de hè fòrça

23. MOGA PONT, J. Libre manuscrit de Casa Lobaton, 1929. AIGA.
24. MOGA PONT, J. *Libre de Casa Lobaton de Gessa*, foli 32.
25. Evidentament, deu voler díder 22 ducats
26. MOGA PONT, J. *Libre de Casa Lobaton de Gessa*, foli 2.

temps en tot balhar un aspècte absoludament ermetic e defensiu ath campanau, en tot que, de faiçon contrària, es hiestraus dera façada orientau an estat agranits entà plaçar-i es dues campanes granes, faussejant atau er aspècte fòrt e barrat dera bastissa. Ena façada nòrd que se lhèue sus era plaça, uns bastiments de husta redusissen fòrça er espaci des hièstres e hèn de supòrt as campanetes que i son penjades.

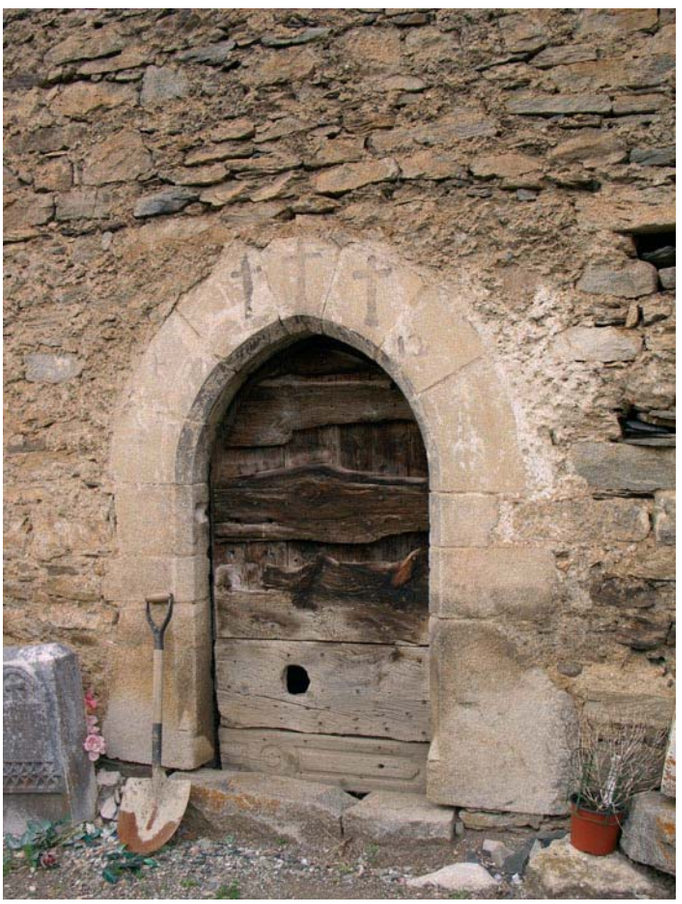

Era pòrta deth campanau de Gessa (accès tara cramba inferiora o cloquèr) ei sense dobte un exemple d'arquitectura aranesa deth sègle XVI.

En coronament dera tor, i trapam un voladís o cornisa de pèira damb mensules, un bèth pialèr des quaus, son esculpides damb caparrons e decoracions d'aparença primitiva, çò qu'ei eth resultat deth suberlheuament dera tor e era renauida deth tet amiat a tèrme en 1864, en tot reutilizar carrèus e decoracions esculturiques procedentes dera despareishuda glèisa de Sant Martin de Baish, coma relate er interessant manuscrit de Jusèp Moga Pont enes paragrafs que transcriuem:

"1863 Lo Ayuntamen y lo Rectó Mn. Ramon Rey en vista de que la cuberta del campaná aminasaba ruina elebaren una solicitud á la Reyna Dª Isabel 2ª que sels fes la gracia de concedir una certa cantitat per poder fer dita cuberta, la cual concedí 3,000 rals. Lo poble atarniqué la fusta necesaria y taula per podero fer lo anys seguén. Lo fusté quel prengué per desfer y fer dita cuberta ere de casa Urmenta de Escuñau. Ignoro la cantitat que se li donabe. Lo tet de dit campaná ere a cuatre cares igual al que actualment tenen los de Garós. La vela es la mateixa se añadigué la pedra de áont es colocada".

"1864. Posaren en obra lo fer dit tet de Campaná, puxaren una mica la paret y feren al rededor de dit campaná la cornisa ab les pedres de figures gótiques que y a, les cuals eren en la Yglesia de Sant Martí de Baix y a una pedra damón lo finestral ab les letres."[27]

Ath delà, Moga Pont lamente tanben qu'entà pr'amor d'apraiar eth campanau s'auie des·hèt era glèisa de Sant Martin de Baish.

"1864 Dit any sigué desfeta la Yglesia de Sant Martí de Baix ab autorisació del Prelat de la Diócesis; la volta se habíe oberta amenasán ruina. Varios eren los parers y determinacions ques feyen; uns, per tornar á fer dita volta ab la mateixa pedra, altros ferla en lambris de fust; no sen de común acor y particularment lo Ayuntamén no trobanse ab fondos, temerosos de ser responsables del cos de tornarla á fer, y dit any tenir de fer la cuberta del campaná quedaren sens efecte dites determinacions, acordán de deixar una part de Yglesia que formaba una curba dita volta no se había mogut á ont ere colocat lo altar de Sant Martí y la demés Yglesia trauren la pedra nesesaria per puxá una mica mes lo campaná y feri una cornixa ab les pedres de tall gótiques de diferens figures que eren en dita Yglesia, dit plan posaren en obra, no meditán la gran antiguetat y valor que teníe supuesto que ab una insicnificant cantidad se podía tornar a fer la mencionada volta sen las parets com eren fortas."[28]

Ací e delà se ven quauques arquères, simples o de basa circulara, entà per'mor de poder disparar damb comoditat trabucs e arcabusi des de laguens. En tot cas eth caractèr fortificat ei innegable, maugrat qu'en pis superior, ena sala de campanes, es murs non son excessivaments espessi (uns 0,70m); tanplan ben usuau ena arquitectura aranesa des d'antic.

Malurosament, er estat de conservacion ei fòrça deficient, especiaument per çò que hè as hargats interiors, formadi per un cabironat e taules de husta en perilh d'esbaussament, que maugrat tot, peth sòn naut interès, serie convenient restaurar tamb es madeishi materiaus.

4.1.3. Casau, Sant Andrèu

Sant Andrèu de Casau a ua massissa tor que se lhèue sus era cabecèra dera glèisa, cubèrta en aqueth punt per ua

27. Pags. 129 i 130 de MOGA PONT, J.Llibre de Casa Lobaton
28. Pag. 131 Ibidem

vòuta de canon de pèira. Ei ua tor plan grana, encara que non excessivament nauta. Plaçada ena part baisha dera poblacion, ei coma un sentinèla, eth prumèr bastiment que se tròbe en tot pujar peth camin de Vielha. Tanben constituís un excellent guardader dera conca de Vielha-Mijaran. Demore donques plan clar era sua posicion defensiva. Era glèisa a ena façada occidentau ua petita dubertura circulara, a manèra d'òcul, damb un deliciós marc monolitic que pòrte era millessima de 1614. Tanben ena paret de meddia dera tor i a ua placa gravada, ath nivèu deth voladís deth tet dera glèisa. Aguesta pèira, damb ua inscripcion de fòrça mau liéger, semble commemorativa der inici des òbres dera tor e possiblament de bona part dera reforma deth temple, que mantié en costat nòrd un mur de parament claraments romanic.

Era inscripcion ditz, damb caractèrs majusculs e minusculs barrejadi:

L·AN 1613 / S·ES – CO[M]E [nça] / DA P[ER] LO / R[ector] M I D F[29]

Inscripcion commemorativa dera edificacion deth campanau de Casau (1613).

Aguesta inscripcion ei plan importanta, pr'amor que revèle era data deth bastiment dera tor, sense cap sòrta de dobte. Auem donques ua datacion segura tad aguest edifici, çò que mos permet començar a especular damb bèra seguretat.

Era tor presente ja es dues dubertures acabades damb arc de miei punt en cada costat, exceptat deth costat de cogant. Aguesta façada que guarde sus eth tet dera glèisa, a sonque un hiestrau, çò que ja devié usuau enes campanaus de tor aranesi, encara que damb quauques excepcions. Er aspècte ei de fortalesa, tamb bères arquères escampilhades a diuèrses nautades des sòns murs. Ua auta particularitat ei era grana mesura dera cramba superiora, de 6,20m x 5,35m; atau coma qu'eth prumèr tram d'escala transcor laguens deth celh de mur dera glèisa, en tot èster corbit aguest corredor interior damb ua espectaculara cubèrta de lòses de pèira; ua hièstra ath finau (paret èst) li da era claror de besonh entà endonviar es gradons.

En sòn interior i a ua magnifica estructura de husta entà sostier es campanes, encara qu'aguestes actuauments son plaçades enes hiestraus.

Coma tostemps, un esplendit losat piramidau corone era bastissa, damb ua viroleta de hèr hargat.

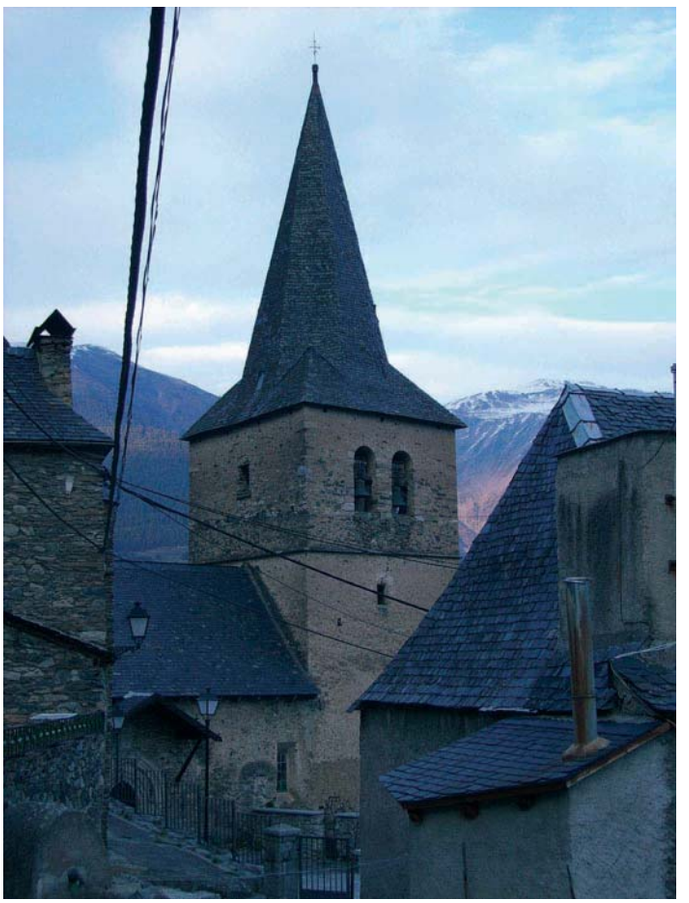

Casau. Vista deth massís campanau dera glèisa de Sant Andrèu, des d'un carrèr deth pòble.

Francisco de Gracia non ne parle peth simple hèt qu'era tor se bastie enes madeishi ans qu'apareishie estampat eth libre dera sua *Relación* o informe.

4.1.4. Garòs, Sant Julian

Coma un gigant erigit en miei dera val, sus era morena glaciara que barre eth pas entath tram superior dera Garona, era tor de Garòs sauve un lòc clau en pas e contròtle deth Naut Aran. Amassa damb Salardú, eth campanau de Garòs ei era "gran" tor-campanau aranesa. Nomentada damb tota lei "donjon" en quauqui libres sus era Val d'Aran escrits per bèri autors francesi[30], se tracte d'ua tor damb ua glèisa

29. Cau esclarir que deisham entre claudators e majuscules aquerò que semble logic que i sigue pr'amor qu'ei abracat; entre claudators e minuscules aquerò que suggerim que i manque o vòu díder; es punts voladi isòlen es mots que non apareishen desseparadi en originau e eth punt volat apareish ací coma junhent. Significam damb barra inclinada eth cambiament de linha en tèxte dera lòsa commemorativa.

30. Se denomine "donjon" enes castèths francesi ara tor principau, de manèra equivalenta a çò que nosati coneishem coma "Tor Mèstra" o "Tor der Aumenatge". Totun en cas des castèths francesi aguesta tor artenh majores dimensions e mès robustesa. Atau la nomente, per exemple, Serge Brunet.

adossada, e non vicevèrsa. Era tradicion orau mos a provedit ua frasa d'un òme de Casarilh que didie:

"luenh! luenh, eth campanau de Garòs!"

Dita que hè referéncia ara pòur qu'un edifici tan potent desvelhe enes vesins des pòbles immediatament dejós de Garòs e dilhèu tanben entenut sarcasticament en tot significar que non volie tractes damb gent de delà.[31]

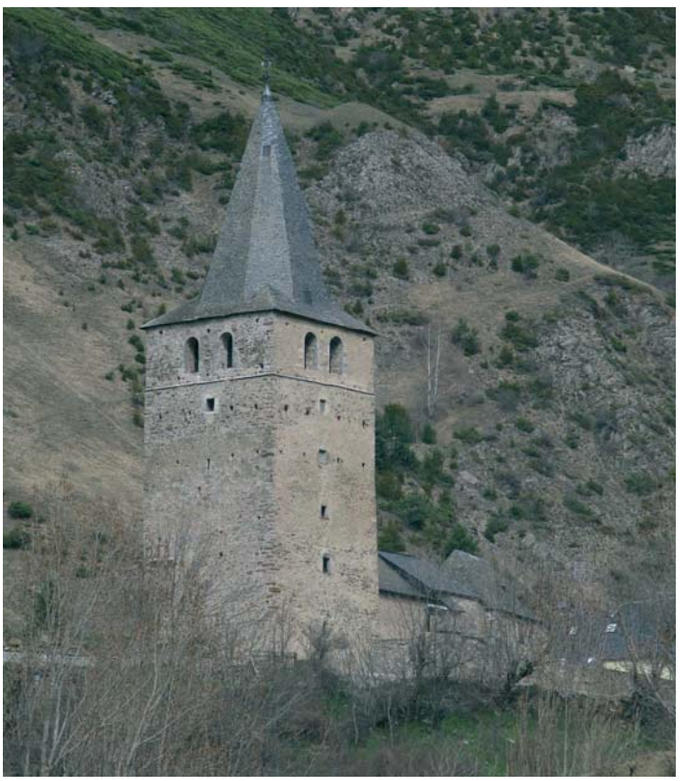

Garòs. Er immens campanau –er istoriador francés Serge Brunet lo nomente "donjon"– protegís un pas estrategic que daurís eth camin entath Naut Aran.

Garòs. Er interior dera tor resulte vertadèrament espectacular pes sues dimensions.

Tanben Francisco de Zamora mo'n ditz bèra causa, er an 1789:

"*La torre es buena y fortissima, situada de modo que puede defenderse*."[32]

Reauments, ei ua bastissa qu'impressione pes sues mesures descomunaus e era sua amplada. Exteriorament, mesure 8,75m de costat e hè ua nautada maxima de 19,5m entara bastissa de pèira, e ad aquerò i cau híger 12m mès deth losat piramidau. Donques, mos trapam damb ua bastissa d'uns 31,5m de nautada totau, sense compdar era viroleta. Cadua des plantes interiores hè uns 45m^2 e tanplan mès. E i a cinc nivèus, ath delà deth darrèr, a on i é era sala de campanes, que mesure 7,05m x 7,05m.
Ua des hièstres dera planta baisha pòrte era inscripcion IHS/ 1619, causa que permet datar-la tanben damb relativa precision.
Francisco de Gracia non ne ditz arren, pr'amor que seguraments non ère pas edificada encara.

Per laguens impressione fòrtaments, donques que bona part des bigues que sostiegen es diuèrsi nivèus interiors (es qu'èren en mau estat) sigueren retirades entà evitar-ne er esbaussament e era vision dera tor en tota era sua nautor corprèn pera magnitud der espaci. Eth nivèu inferior demore un shinhau per dejós deth paviment dera nau dera glèisa. Eth dusau, a nivèu deth còr.

En quatau pis i é era unica letrina qu'auem trobat enes campanaus aranesi, totun qu'era preséncia d'aguesta invencion en ua tor campanau non ei pas arren rara: es campanèrs podien estar-s'i fòrça ores[33]. S'ad aquerò i higem qu'era tor ère un magazin[34], quauquarrés podie demorar-i fòrça estona en tot hèr inventari; e s'ath delà contemplam era foncion defensiva, damb mainatges e hemnes arrecerades aquiu pendent dies, aguesta possibilitat entara evacuacion de matèries fecaus resultarie utila e fòrça igienica. Deuie èster totaument barrada, a manèra de caseta annèxa, mès actuauments sonque ne demore era lòsa de pèira damb un horat redon que subergés en voladís ena cara nòrd, desaiguant en un camp immediat.

Eth nivèu cincau auie contengut era maquinària d'un relòtge, sus eth quau, auem entenut a díder, que siguec trasladat tath campanau de Santa Maria d'Arties. Maugrat aquerò, eth cas ei que se sauve ua maquinària desmontada ena sacrestia de Garòs madeish.

Era cramba de campanes, immensa, compde damb dus hiestraus per costat, a excepcion d'aguest que guarde tath cementèri (èst), pr'amor qu'ací un d'eri siguec agranit e se'n dauric un

31. Notícia arremassada per via orau de Jusèp Amiell, prevère, hilh de Garòs.
32. Boixareu (ed.) *op. cit.*, pag 194.
33. Auem vist era de Vilafranca del Penedès e ua fotografia dera despareishuda dera Seu de Barcelona.
34. Ei documentat qu'es campanaus aranesi servien entà guardar eth gran e d' auti productes depòsadi coma dèume e tanben, qu'en quauqui casi, en moments de turbuléncia s'i auie sauvat armament.

tresau just ath cant dera paret sud. Aguestes arcades intervengudes presenten dovèles reutilizades, damb un bordon coma motlura. Datam aguesta intervencion en sègle XIX, dilhèu ara fin deth madeish, quan s'i placèc era campana grana.

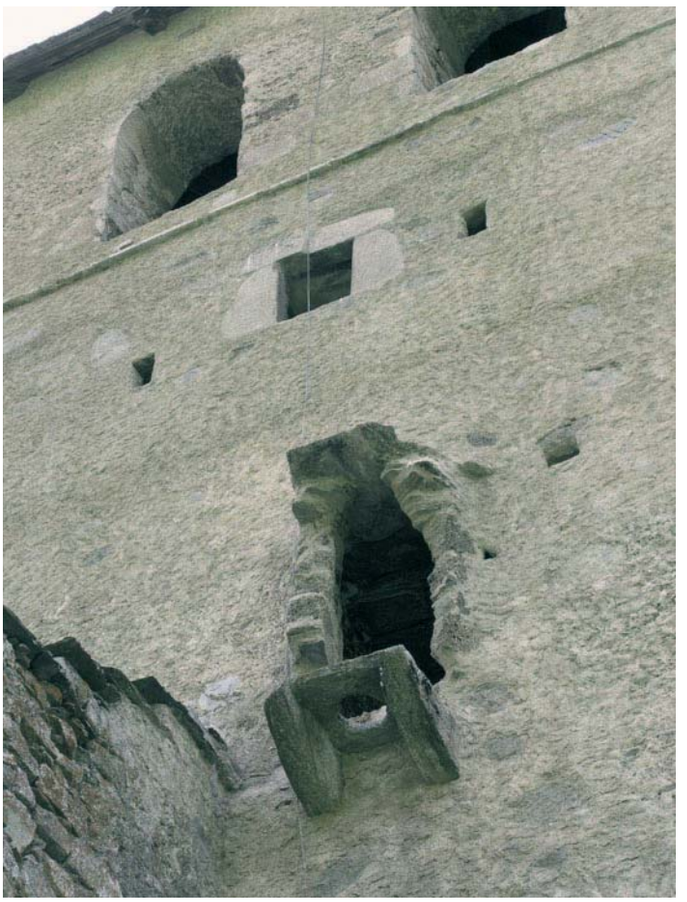

Garòs, detalh dera façada nòrd. S'i obsèrven es rèstes en pèira d'ua comuna entà evacuar matèries fecaus, plan utila en cas d'auer-s'i d'embarrar un temps (conflictes bellics) o dilhèu sigue per'mor que i auie ua viuenda.

Era agulha deth losat, espectaculara de vertat, ei ua des mès granes, amassa damb era de Salardú (que maugrat auer "sonque" uns 8m de basament ei un shinhau mès punchenta qu'aguesta). Mesure apuprètz 12m e conten ua carpanta damb enormes cabirons e tirants. Eth 28 de hereuèr deth 1758 un povin o còp de vent provocat per un laueg, s'emportèc totaument eth tet d'aguesta tor, en tot lançar bèri fragments tar auta riba dera Garona. Ua cronica contenguda en un libre parroquiau mo'n da informacion precisa:

"En dia 28 de febrer de 1758 té baixat un pubí que a·comensat de ixí de la pala de sonera y a gafat de la roca de pu redon fins a la cuma d·Escuniau y tot cadaplàs se·n aportat freixos de clot del riu, tots los arbres dels ors de Cal y agafat tot Suvisens fins al ort dels de Carboneu y agafat tot saspläs fins al pla de Socasau, aixecat la Garona al sols de Soscarroles y al sols del prat dels de Guillemsans de Socasau y se·n·a portat tot lo cubert de la torre, de tal manera que a pasat taules ab la llosa en les bernedes dels capellans y fins al prat trabesé, y per a tornà lo cubert de la tor coste sinch sens vint y dos frans y la cuberta tal muro de senbiat y la primera lòsa la tinch posada jo aball firmat essent consul segun, y la lòsa la tenen feta Joan y Joseph Sirat, pare y fill, en la monjoia, y lo arbe es ixit del prat de Manuel Barra, de la font dels ausells, y se li té pagat buit pesetes al dit Barra. Francisco Vidot."[35]

Maugrat qu'era escala ei naua e segura, er estat actuau deth campanau de Garòs -esventradi es hargats interiors de husta- aufrís ua impressionanta vision deth sòn interior de naut en baish.

Segontes Jusèp Amiell, prevère hilh de Garòs, era viroleta encara ei deth 1758, çò que verifiquèc quan retetèren era cubèrta hè uns ans. Aguesta cronica mos ei tanben fòrça utila entà poder datar fòrça des autes agulhes enes sègles XVII, XVIII e quauqu'un en XVI.

Er an 2007 s'i amièren ues òbres d'assolidament des murs, tamb cosuda des preocupantes henerècles qu'aguesti presentauen, entà arturar-ne er esbaussament, en tot rehèr bères hièstres qu'auien er arc descunhat. Actuaments presente un aspècte exterior mès endreçat. Eth losat fòrça deformat peth pes tanben se reforcèc intèrnaments damb estrius e tirants metallics.

35. Arregraïm a Mn. Jusèp Amiell de facilitar-mos eth document.

4.2. Un cas dificil de precisar

Pendent eth periòde 1700-1740 se deueren edificar fòrça tors ena Val d'Aran. Aguestes complissen uns precèptes leugèraments desparièrs as des tors deth sègle XVI e XVII qu'auem comentat. Mès ua d'eres, era de Bausen, a elements comuns damb ues e d'autes.

4.2.1. Bausen

Era glèisa de Bausen a ua potenta tor hijuda ena part occidentau der edifici. Aguesta tor, fòrça massissa, a un aspècte rude, mès era agulha que la corone ei nauta e le balhe ua bona imatge globau.

D'entrada, mos cau reconéisher que non saberíem díder a quina epòca correspon, mès rebrembe fòrça ath tipe de tor aranesa dera prumèra meitat deth sègle XVIII. Per contra, a ua nautada discrèta que remet ath modèl de Gessa, atau coma era planta quarrada e non pas rectangulara. Maugrat tot, encara non gausam prononciar-mos. Poirie èster ua òbra tardana d'aguest modèl (prumèra meitat deth sègle XVIII) ja qu'ena paret èst dera tor (era qu'ei comuna damb era glèisa) se diboishe claraments era espadanha qu'auie auut aguesta en penau occidentau. Tanpòc sabem de quina epòca ei aguesta espadanha, mès se ve clar que posteriorament demorèc imbuïda en mur dera tor.

S'eth tipe d'aparelh e de hièstres dera tor posse entath sègle XVIII, eth sòn anautit nombre de campanes -cinc, des quaus, dues deth sègle XVII e ua deth XVIII- comportarie ja un campanau de tor en aguest moment. Mès er argument des campanes non mos semble pro convincent. S'auem d'aventurar ua cronologia, en tot basar-mos ena tipologia, plaçaríem aguest campanau ja laguens deth grop dera prumèra meitat de sègle XVIII.
Es nivèus inferiors serien accessibles per ua petita pòrta exteriora ena façada de meddia. Totun, des deth còr s'accedís tà ua escaleta qu'amie dirèctaments tath pis dera sala de campanes, relativaments ampla (4m x 4m). Un aute rason que mos hè a desdíder d'ua cronologia deth sègle XVII ei que laguens non presente cap traça d'estructura de supòrt de campanes, encara qu'açò non vòu pas díder que non i auesse existit. En Casarilh, un campanau deth XVIII, coma veiram, ben que i é. Totun, mos decantam per creir que non i siguec, dilhèu perque ei mès barat installar es campanes enes hièstres. Ath delà, qu'es mesures des hiestraus varien fòrça en foncion dera campana que i a penjada, mos hè a pensar que ja sigueren bastidi damb prevision de foncionar atau.

4.3. Es tors quadrangulares o rectangulares dera prumèra meitat deth sègle XVIII

4.3.1. Casarilh, Sant Tomàs

Sant Tomàs de Casarilh ei ua tor plan polida, tipicament aranesa, era situacion enclotada dera quau, non l'afavorís guaire, e era proximitat dera carretèra tanplan tanpòc. Maugrat tot, quan un s'i apròpe descurbís qu'ei ua bastissa eleganta e ben proporcionada, qu'a er encant de non auer estat bric intervenguda.

Era bastissa, damb murs de 0,75m de celh, a ua cramba de campanes que per laguens mesure 4,5m x 4,75m. Ena part baisha i é eth cloquèr o cramba inferiora, ena pòrta dera quau, ena cara septentrionau, i figuren era data de 1731 e eth nòm, de mau liéger, d'un rector. Maugrat datar d'aguest moment, remplègue pèces anteriores, coma era hiestreta gotica qu'ei calada en mur (cara oèst) que non pòt pas èster deth sègle XVIII, senon mès lèu de principis deth XVII (conopiau trilobada fòrça pariona ara de Çò de Rodés de Vielha, mès d'un unic arc). Tanben subergés era placa de pèira, de data encara mès antica, que conten un crismon flanquejat de rosetes e caps umans, calada ena part baisha, fòrça apròp dera pòrta deth cloquèr.

Com ja ei usuau, en costat que non interèsse (en aguest cas eth de meddia) s'i daurís sonque ua hièstra.

Era agulha, sense dobte originau, ei plan eleganta, encara que non lutz guaire pr'amor qu'era tor ei fòrça baisha.

Ena sala de campanes i a rèstes d'ua estructura de husta, pariona ara d'Escunhau, dera quau ne poirie èster ua còpia, damb desparièrs sistèmes d'emparar es bigues, mès parions assamblatges. Tota era ei mès leugèra qu'era d'Escunhau e mens solida.

4.3.2. Benós, Sant Martin

Sant Martin de Benós a ua tor fòrça propèra en temps ara de Casarilh, damb ua estructura comparabla. Coma diferéncia, era tor de Benós a un aspècte mès rectangular que non pas quarrat maugrat qu'interioraments era cramba mesure 4,23m x 4,03m. Supausam qu'eth celh de mur i hè era rèsta.

Aguest campanau constituís un cas unic ena Val d'Aran pr'amor que s'a profitat er espaci deth pis inferior entà alongar era nau dera glèisa. Atau, ei ena basa dera tor-campanau, ena façada de meddia a on i é era actuau pòrta d'entrada tara glèisa e tota era part d'ua tribuna elevada deth còr. E aquerò obligue a un aute element excepcionau: ua petita bastissa annèxa, aderida ara paret nòrd dera tor qu'ath madeish temps, alòtge eth mecanisme deth relòtge ena part superiora e permet accedir tàs estatges superiors dera tor, a trauès d'ua escala. Es pesi deth relòtge descenen peth uet dera escala. Superat eth nivèu deth còr, se penètre laguens dera tor, dejós deth pis de campanes, a on se trapen

es transmissions deth relòtge entàs martèths qu'abans deueren senhalar es ores[36].

Eth lumedar de naut dera pòrta va gravat damb ua inscripcion:

S[*ANCTE*] MARTINE + O[*RA*] P[*RO*] N[*OBIS*]
ESENT R[*ECTO*]R LO REB[*ERE*]NT
IOACHIM CLAROS · ANY 1733
DE LA VILA DE ARTIES

Açò documente era ampliacion dera nau e eth bastiment dera tor que, podem díder, s´inscriu ena plan francesa tradicion des tors- cubèrt o *clocher-portique* en francés.

En un moment incèrt, era tor siguec intervenguda. Atau ac observam en costat de meddia (e dilhèu tanben en nòrd) a on i auie en origen dus hiestraus que sigueren transformadi en un e tapiada era superfícia sobranta. Coma qu'era façada nòrd consèrve mès eth perbocat o enlusit, hè de mès mau díder se siguec objècte de reformes pariones. Ath delà des diferéncies soslinhades, plan parion a Casarilh, encara qu'era agulha ei quauquarren mès robusta qu'en besson de Castièro, pr'amor dera fòrta arribentor qu'aquerís eth còs quarrat dera cubèrta abans de chanfrenar-se

4.3.3. Begós, Sant Ròc e Santa Crotz

Era tor dera glèisa dera Santa Crotz o St. Ròc de Begós –dera quau n' auem ja parlat abans- a un acabament que non desditz pas guaire deth que vedem en Bausen. Ei possible qu'era tor siguesse rehèta en aguesta epòca, ena quau se heren quauqui d'auti remodelaments ena glèisa. Pròp dera entrada i a un aiguasenhèr de paret a on, sus eth perbocat, s'i lieg era data de 1739. Non descartam aguesta data entara reforma dera part nauta dera tor, sustot facila d'adscríuer as hiestraus sud e oèst e ara cubèrta piramidau.

4.3.4. Montcorbau, Sant Estèue

Deth pòble natau deth poèta Condó Sambeat remercam ua glèisa d'un gotic tardan, ara quau, se li higec ua tor emparada ena absida poligonau. Er accès tara tor se hè per ua pòrta exteriora, ena façada nòrd, plaçada a ua cèrta nautada pr'amor qu'eth nivèu inferior ei ocupat pera sacrestia. Des de laguens se ve un des contrafòrts deth temple. Era tor, leugèraments rectangulara (3,30m x 3,75m ena cramba de campanes) a un hiestrau enes cares nòrd e oèst e dus hiestraus tà autan e meddia, aguesti darrèrs barradi enquia fòrça ensús. Aguesta tor credem que la cau datar ena prumèra meitat deth sègle XVIII, ja que la consideram ereua d'aqueres deth sègle XVII coma es de Casau, Garòs... Mès damb un estil mens robust, mens militar e damb ues dimensions plan mès modèstes. Per çò que hè ath modèl quadrangular aranés deth sègle XVII qu'auem descrit, es hièstres an creishut en dubertura e a perdut eth caractèr quadrangular. Se tiem en compde es reformes dera pòrta (1702) era tor ben poirie èster hèta en ua fasa coetanèa o ben immediata as dites òbres.

4.3.5. Betlan, Sant Pèir

Aguesta glèisa, d'origina romanica, siguec rehèta en diuèrses ocasions. Per çò que tanh ara tor, perbocada per dehòra, se hè fòrça malaisit d'observar-ne er aparelh. En tot cas, semble deth sègle XVIII e restacada damb Montcorbau pera pòrta anautida, ua hièstra en cada cara e agulha discrèta, mos hèn a pensar en ua cronologia tardana. Dilhèu era data de dues des quate campanes: er an 1788, apòrte bèra indicacion sus eth moment de bastiment, que supausam pòc mès anterior. Se tracte d'ua tor umila, mès que possedís ues plan polides campanes de bèra sonoritat, ath temps que consèrve fòrça ben bèri detalhs dera installacion. Ei ua tor plan tipica deth sègle XVIII aranés des deth punt d'enguarda campanologic. En tot cas, era cara èst, plaçada contra era bastissa dera glèisa, hè evident –coma Bausen- ua espadanha anteriora, incorporada dempús ath mur dera tor. Ua hièstra cegada e era arribentor visibla encara en aguesta part deth mur –rebrembe der antic losadet,- dejós dera hièstra actuaments dubèrta, atau ac manifèsten.

4.3.6. Mont, Sant Laurenç o Sant Pau

Eth pòble de Mont a tanben ua glèisa d'origina romanica (guardatz era pòrta deth costat de meddia), fòrça reformada en 1721, segontes cònste en lumedar de naut dera pòrta actuau. Era tor non desditz pas ua cronologia mès aluenhada, senon ath contrari: rebrembe fòrça ara de Betlan, mès a estat prigondaments restaurada; tant, que semble naua. Er aparelh s'a rejuntat damb materiaus modèrns, es marcs des hiestraus pòrten encofrat de ciment e es cantoades son hèti damb pèira recenta, en tot auer perdut absoludaments tot eth caractèr ancian, çò que, erosaments, non a passat pas damb era glèisa, d'un blanc blos en sòn interior. Es rèstes d'un relòtge ara manèra deth sègle XVIII e er aspècte generau dera tor mos hèn a pensar qu'aguesta ei tanben era cronologia que li pertòque.

5. ERA DUSAU MEITAT DETH SÈGLE XVIII (1740 - 1806)

D'aguest periòde auem ua bona varietat tipologica, maugrat que mos resulte relativaments aisit d'ordenar e compréner, sustot pr'amor qu'un bèth cantièr des bastisses vien damb data coneishuda, çò qu'ei fòrça d'arregraïr.

36. En aguest pis actuaument s'i amassen quauqui bocins d'un retaule ueitcentista.

Prumèr de tot, i a un seguit de tors octogonaus, seguraments influenciades encara per Vielha e Salardú, sense auer en cap cas era poténcia visuau d'aguestes dues. Son bastisses graciles, nautes e ben pròpries deth barròc. Non desbrembam qu'en sègle XVIII, era majoria de campanaus de Catalonha se plantegen cossent damb aguesta idèa: valguen es de Calaf, El Vendrell, e ua longa lista mès.

Ath delà auem un parelh de tors quadrangulares que demoren un shinhau dehòra de contèxte, mès que sajaram d'interpretar, que son es d'Es Bòrdes e de Vila.

5.1. Arties, Sant Joan

Enes entorns d'Arties e ath pè dera carretèra qu'arribe tara Bonaigua i a ua glèisa que maugrat que damb bèri elements encara romanics siguec acabada o transformada en estil gotic (era vòuta, cabecèra e pòrta. Ath costat de meddia, pròp d'ua pòrta gotica de dificila datacion, s'i comencèc un campanau quarrat que demorèc inacabat, enquia qu'en sègle XVIII se lheuèc era actuau torreta octogonau. Se conservèc era basa medievau, encara que, com se pòt veir, es carrèus an estat fòrça botjadi e, de hèt, bona part des que mòstre era òbra barròca semblen reutilizadi de sègles anteriors. Pòga causa mès se pòt díder d'aguesta tor, a excepcion de qu'era escala ei fòrça vielha, çò que corrabòre aguesta datacion. S'i accedie per ua porteta anautida des de laguens dera glèisa, qu'actuauments a estat sagerada.

Era cubèrta ei discrèta, sense punt d'inflexion ena pinent (que non ei tan prononciada coma de costum) e damb ua leugèra concavitat. Rebrembe fòrça as exemples ribagorçans, coma Vilaller o Viu de Llevata.

5.2. Aubèrt, Eth Rosèr

Era gleisòla deth Rosèr d'Aubèrt –de segur deth sègle XIII- a un campanau que i siguec hijut dempús. Era qüestion ei en quin moment, ja que bères referéncies bibliografiques parlen qu'aquerò siguec en sègle XVI. Totun, non vedem cap de motiu entà que sigue atau. Per contra, era data de 1740 que cònste en un *cippus* roman de marme blanc calat en un angle mos convenç fòrça mès.

Dilhèu òc qu'era absida originau dera capèla siguec escapçada abans, en s. XVI, tamb era fin d'agranir eth presbitèri e crear ua petita sacrestia, mès non credem qu'alavetz se bastisse pas era tor, que cavauque sus era pesanta vòuta de canon que corbís presbitèri e sacrestia, desseparadi sonque andús espacis per un tenhat de husta. En definitiva, credem que tota era òbra dera tor se hec en sègle XVIII.

Se tracte dera tor octogonau que devenguec modèl entàs autes d'aguesta tipologia, ja qu'ei era qu'a ua cronologia mès prumerenca d'entre totes es coneishudes.

Se lhèue sus quate trompes o coquilhes exteriores qu'amien ara forma octogonau. Era pòrta exteriora se daurie a ua cèrta nautada en costat septentrionau dera bastissa e s'i accedie a trauès d'ua escala qu'iniciaue en terraplen que forme era plaça deth pòble per aguest costat. En un des angles que guarden tà autan, i é era petita estèla romana. Dempús d'un bordon qu'entore era tor en tot eth sòn perimètre, i son es hiestraus. Exceptat d'autan, i a un gran hiestrau en cada costat der octogòn, damb ua amplada de lum considerabla. Era cara que non n'a, semble qu'ei pr'amor d'auer-i estat plaçat un prumèr quadrant exterior de relotgeria que dempús s'aurie baishat uns mètres mès enjós.

Era bastissa ei ben obrada, ei gracila e ath madeish temps robusta. Er aparelh non ei pas guaire suenhat, mès açò passe soent enes bastises religioses ruraus dera epòca, qu'encara que solides, non tostemp son inscrites en ua tradicion constructiva "culta". Maugrat aquerò, eth sistematic remplec de pèces romanes compòrte un significat erudit, un tòc de distincion e de prestigi entar edifici.

Ua punchenta cubèrta coetanèa ara òbra edilicia corone era tor, en tot balhar-li ua nautada e esveltesa qu'era fabrica de pèira non aurie per era soleta, ja qu'ei des mès amples d'aguesta tipologia (4,05m d'amplada ena cramba de campanes).

5.3. Bagergue, Sant Fèlix

Sant Fèlix de Bagergue a un campanau fòrça parion ath d'Aubèrt. Ací auem dubertures en totes es cares, encara qu'açò pòt èster pr'amor d'ua intervencion recenta. Eth còs dera tor, ei a díder, eth tram que i a entre es trompes invertides qu'achanfrenen era basa e es hiestraus campanèrs, ei fòrça mès alongat qu'ena d'Aubèrt, e açò li balhe màger prestància. Tanben ei mès estret (cramba de 3,20m x 3,30m).

Se ditz qu'era glèisa romanica de Bagergue siguec modificada er an 1524; totun non restacam aguesta data damb era tor, a non èster que parlem dera basa quadrangulara que poirie auer estat començada en aguesta epòca. En tot cas, en un des lateraus dera pòrta d'entrada tara glèisa s'i pòt veir ua millèssima de 1764, e per s'aquerò non siguesse sufisent, ena part nauta dera tor, dessús d'un des hiestraus septentrionaus, i é gravada era data: 1765. Semble donques pro fiabla era datacion.

Ath delà, cau remercar que sus eth carrèu damb era data gravada, i a ua cavitat ena paret qu'alòtge ua estonanta imatge masculina nuda de husta, de malaisida interpretacion e datacion. Aguest cas de figureta en cap dera tor ei un cas unic en Aran, dilhèu ua reminiscéncia des figures de divinitats protectores, damb çò que poirie èster un compausant fallic o de culte ara fertilitat, maugrat era distància des dera quau l'auem guardada e en tot avertir que se tròbe fòrça

Bagergue. Prumer plan dera viroleta, ua pèça de harga de data incertana, mès segurament deth sègle XVIII.

Bagergue. Detalh dera figura en husta que segontes era poblacion represente Sant Fèlix, eth sant titular dera parròquia. Aguesta figura se tròbe ena part mès nauta deth campanau.

maumetuda. Donques, poirie èster qu'age patit quauqua pèrta e pr'amor d'aquerò produsir er efècte visuau de figura damb ues atribucions sexuaus qu'en realitat non a. Era imatge que semble antica, ei dirigida entath pòble e, entà per'mor que non pogue quèir, ua tija de husta que la ten fixada ara pèira. Çò de mès probable donques, ei que se tracte d'ua figura de vestir, ja qu'era votz populara assegure que sonque pòt tractar-se de Sant Fèlix, titular dera parròquia. Imatges de husta damb un aspècte parion existissen en quauqui lauaders publics aranesi, coma eth d'Arròs, damb ua Santa Barbara vestida damb ròba qu'ère submergida enes hònts entà demanar era ploja en temps de sequèra. Era origina dera figura en cap de naut dera tor de Bagergue sens dobte cau cercar-lo enes figures de divinitats protectores paganes.

Es diferéncies damb era tor d'Aubèrt non serien pas majores qu'era existéncia deth perbocat exterior, perdut en pòble de Marcatosa, se non siguesse peth detalh decoratiu que i a ath nivèu deth prumèr bordon, just dempús des coquilhes que dan lòc ar octogòn. Se tracte d'ues mensules leugèraments bulboses, qu'aquerissen forma de voluta ena sua part inferiora e qu'acaben pòc mès ensús en ua bòla emparada en mur. Dilhèu poirien auer estat er origen d'ues franges o bandes verticaus qu'enquadrant es cantoades dera tor, balharie un aire fòrça polit ara bastissa.

Eth campanau de Bagergue ei ua òbra barròca damb detalhs plan interessanti, coma es vòutes invertides que trapam ena arrincada der octògon, dessús des coquilhes angulares.

5.4. Unha, Santa Eulària

Santa Eulària d'Unha ei ua bastissa deth sègle XII, damb bèra reforma gotica deth sègle XIV (hièstra de meddia).

Era sua grana personalitat -a part des absides que tan rebremben as de Sant Climent de Taüll-, requè ena preciosa tor octogonau que segontes cònste en un lumedar plaçat ena part mès nauta deth pòdium o basa quarrada, siguec edificada en 1775.

Aguest campanau ei chanfrenat des de fòrça enjós, encara qu'era paret que s'empare ena glèisa a es coquilhes o trompes d'angle fòrça mès ensús. Eth laguens ei plan diafan, encara que non pas guaire gran (cramba de campanes de 3,10m x 3,30m) e era escala cor tostemp peth costat deth mur dera glèisa, en tot deishar era auta meitat der espaci entath devarament des contrapesi deth relòtge, que se tròbe just dejós dera cramba de campanes. Aguesta cramba a era particularitat de possedir, encara a finaus de sègle XVIII, un bastiment de husta interior entà ua campana petita. Era bastissa ei hèta damb ua òbra de pèira relativaments pòc suenhada e pr'amor d'aquerò, siguec perbocada d'origina damb ua capa de mortèr consistenta. Naut de tot i a ua cornisa de pèira e mortèr, lisa mès fòrça subergessenta, çò que ja supause ua evolucion en modèl d'Aubèrt-Bagergue.

Unha. Ua des estampes mès famoses d'Aran ei eth losat deth campanau d'Unha damb es Maladides ath hons. S'obsèrve un des tornaveus de husta que barren quauqui hiestraus.

Çò que mès reputacion e popularitat d'imatge a balhat ath campanau d'Unha ei, sense cap dobte, eth polit tet d'estil rococò que la corone. Se tracte d'ua forma bulbosa d'un gust exquisit, maugrat era sua simplicitat, çò que li da un encant dificil de superar. Se tracte sense dobte dera cubèrta originau e non a cap auta dificultat constructiva qu'uns cabirons corbadi plaçadi sus es rèctes que hèn era pinent un còp a passat ja eth punt d'inflexion. Aguest aspècte li proporcione un aire montanhòu que lèu lo restaque damb es exemples de tor deth Tiròl. Mès auem trobat ua tor damb ua agulha fòrça pariona en Caumont, en vesin parçan de Coserans, en aute costat des montanhes e a ben pògui quilomètres en linha rècta deth nòste exemple de Pujòlo. Er exemple francés non a totun, era gràcia d'aguest: eth bulb ei mès pesant e esferic, mens subtil de curvatures e arrinque d'ua basa quarrada e non octogonau.

5.5. Arró, Sant Martin

Eth campanau d'Arró s'inscriu laguens d'aguest modèl, mès includís bères modificacions que desfiguren era beutat deth modèl o ideau prealable. Se tracte d'ua bastissa mès petita, ja que mesure 2,15m de diamètre interiora (era cramba ei lèu circulara en lòc d'octogonau). Maugrat que non li manque esveltesa, se tracte d'un modèl un shinhau desvirtuat, mès rustic e alterat pes diuèrses modificacions que se li an hèt: tres des hiestraus que guarden entath sud-èst se tròben tapiadi, non sabem s'ei d'origina, e sonque demore daurida era part de naut semicirculara; eth deth costat nòrd ei totaument cegat (semble que de fòrça antic) e, ath delà, eth costat oèst se tròbe reformat entà per'mor de convertir es tres hièstres d'origina, cadua en un costat, en dues hièstres, sense respectar es arèstes der octogòn. Açò li proporcione un aspècte estropiat. Eth losat ei fòrça punchent, mès damb eth punt d'inflexion fòrça tà laguens, e pr'amor d'aquerò era agulha non contribuís visuaument a ordenar un aute còp es cares der octogòn damb eficàcia.

Un detalh polit ei era decoracion pintada en vermelhon just dejós dera cornisa, que vò simular ues arcades cègues. Ne demoren traces clares ena façada septentrionau.

Campanau d'Arró. Ena fotografia -volgudament cremada- se pòt apreciar era policromia exteriora der edifici.

Era tor date de 1784, segontes cònste en ua labada que i a ena basa. Ath delà, i a ua inscripcion latina de dificila lectura totun que s'endónvie un caractèr pompós e de pretenuda erudicion. Non ne podem garantir era corrècta transcripcion:

AÑO / 1784 / TVRRIS SVPRA MONTEM STA / INDISSOLVBILI BITVMNE FVN / DATE VALLO

Demore clar que se tracte d'ua inscripcion que preten ua commemoracion culta dera tor.

5.6. Montgarri, Santuari dera Mair de Diu

Eth santuari de Montgarri se bastic en sègle XII, pòc dempús dera trobalha miraculosa dera imatge de Maria, hèt que se place, segontes es versions entre 1117 e 1119. D'aguest bastiment ne demore sonque un pan de mur damb era portada romanica d'arc de miei punt e tres arquivòutes[37]. Era glèisa actuau, d'ua unica nau damb capèles entre es contrafòrts, a estat atribusida ath sègle XVI. Dobtam seriosaments d'aguesta cronologia (auem arribat a liéger qu'ère de començaments de sègle XVI), tant per çò que hè ara sua arquitectura, dotada d'ua concepcion pleaments post-tridentina, coma pera documentacion istorica que disposam. Atau, en tot deishar a part eth hèt qu'era arquitectura des glèises araneses seguís encara ath long deth sègle XVI precèptes goticizants, tanpòc era documentacion hè aguesta atribucion, senon tot ath contrari. Es referéncies deth sègle XVI çò que hèn ei restacar eth santuari damb era parròquia de Gessa. Atau ac indique tanben qui siguec rector de Gessa e archiprèste des terçons de Pujòlo e Arties e Garòs, Mn. Joan Ademà Tersa , er an 1789 enes sues respòstes ath qüestionari de Fco. de Zamora [38]. Ei mès, en aguest madeish escrit eth rector de Gessa apòrte ua donada importanta entara datacion dera bastissa actuau deth santuari quan, dempús d'explicar era legenda dera trobalha dera imatge per part d'un pastor francés e deth bastiment deth prumèr santuari en aqueth paratge, ditz literaument[39]: *" ahora se le acaba de construir un templo nuevo de buen aspecto y arquitectura".*

D'auti corresponsaus corrobòren era donada: "*Tiene* (Montgarri) *ua iglesia nuevamente edificada bastantemente capaz y hermosa"*[40] e tanben "*tiene* (Montgarri) *una iglesia grande, hermosa y nueva*[41]. E reauments semble èster qu'era naua glèisa s'auie acabat hège plan pòc temps: er an 1786, en tot èster precisament Mn. Joan Ademà eth principau promotor deth nau santuari[42].

Per çò que tanh ath campanau, era tipologia e estil hèn plan evident un bastiment dera dusau meitat de sègle XVIII pr'amor dera relacion damb aguest grop de tors que descriuem.

Santuari de Montgarri, damb eth sòn campanau tardobarròc e un entorn d'ua beresa incomparabla.

Era cornisa ja rebrembe fòrça ad aquera que veiram dempús ena glèisa d'Es Bòrdes, maugrat qu'aguesta damb ua tor seguraments mès tardana. Es trompes o coquilhes que dan lòc as chanfrens son fòrça alongades, desparières des de Bagergue o Aubèrt. Es hiestraus non son tant amples coma en aqueri dus exemples -se nòte eth clima encara mès rigorós deth lòc?-, e era meitat an estat barradi. Sonque demoren dubèrts es que se tròben damb er èish longitudinau dera glèisa o damb era sua perpendiculara.
Maugrat èster ena ribèra dera Noguera Palharesa, camin d'Estèrri, se nòte ena agulha, enes cornises e formes arquitectoniques eth sòn caractèr indiscutiblaments aranés. Es tors palhareses, encara que cèrtament emparentades, son sens dobte, mès rectangulares, mens esvèltes e damb chanfrens de mesures fòrça mès segondàries.

5.7. Arròs, Santa Eulària

Eth campanau d'Arròs estone ath visitant pera mancança d'agulha ena sua part superiora, hèt plan inusuau en contèxte aranés. Eth modèl ei coma eth que s'a podut seguir des d'Aubèrt enquia Bagergue e en d'auti ja tractadi, mès damb dus nivèus de hiestraus campanèrs -en tot restacar atau damb era vielha tradicion aranesa de Vielha, Salardú o Escunhau-, eth prumèr des quaus cegat en tot eth perimètre. Der aspècte de dita cubèrta semble que se pòt dedusir qu'iniciaments auie auut aqueth remat punchent qu'a devengut ua icòna deth país, mès que per bèra circonstància

37. Er edifici romanic se plaçaue ath costat septentrionau dera actuau glèisa. Atau, sus es rèstes deth mur de meddia deth santuari deth s. XII, a on se daurie eth portau, se lhèue eth mur perimetrau nòrd dera edificacion actuau. D'aguesta manèra, era cara exteriora dera portada romanica (aué cegada), es trobe aué en dia, laguens deth temple.
38. *Noticias que se desean adquirir para la Historia de los Pueblos de Cataluña*. 1788. Manuscrits originaus deth Questionari e des sues responses sauvadi ena Real Biblioteca de Madrid.
39. (Ms II/2435, QP21)
40. (Ms II/2435, Val d'Aran A QG36) segontes M. A. SANLLEHY en "Montgarri segontes es corresponsaus aranesi de Francisco de Zamora (1788-1789)", en *Tèrra Aranesa* 4, 2003.
41. (Ms II/2435, Val d'Aran B QG36) M. A. Sanllehy opus cit.
42. AMIELL, J. "Eth santuari de Montgarri" en *Tèrra Aranesa 4*, 2003

exemplar plan bèth e personau dera manèra de bastir aranesa. Damb es paraments totauments perbocadi e emblanquinadi de caudia per dehòra, eth sòn interior ei un exemple plan interessant des tenhats hèti damb era tecnica der entramat[43] tecnica que rebrembe ath tampat mès en aguest cas mixta, ena quau es taulons non se tòquen pas entre eri e son fòrça espessi. Era cornisa exteriora, plan subergessenta, presente rèstes d'un color auriolenc.

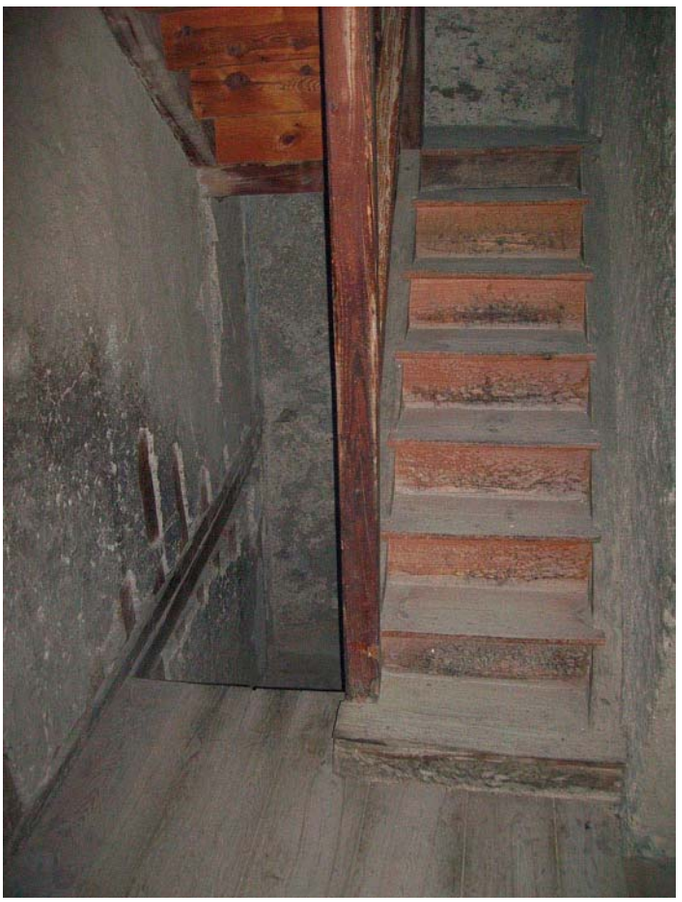

Era escala deth campanau d'Arròs ei un des exemples de tecnica constructiva deth tampat mès autentic qu'auem podut veir.

Detalh deth caracteristic tampat que se pòt observar en pujar tath campanau d'Arròs.

Era escala deth campanau d'Arròs aufrís -coma tantes d'autes- estampes plees d'ua lum plan misteriosa, era que s'escape pes tronères e horats enes hargats.

De dehòra estant se comptabilizen sies nivèus qu'amendrissen progressivament de mesura en tot ascendir. Aguesta gradacion de mesures se hè mejançant es motlures o cornises que dividissen era tor orizontaument.

Coma causa chocanta podem parlar dera forma des arcs des hiestraus, acabadi en ua corba ultrapassada, de mès de miei punt, seguraments pr'amor deth besonh de plaçar es cintres de husta entà hèr es encofrats des arcs; alavetz, er espaci qu'a servit d'encaish se reblís tamb un shinhau de materiau entà amagar era descontunhetat en marc deth hiestrau. Naturauments, demore dehòra de lòc parlar d'influéncies musulmanes o mudejars, etc. O encara mès d'arcs "de herradura".

Tanben en un des hiestraus septentrionaus i a ua anciana mèrca o caishau ena paret deth montant, suspectam que hèt entà per'mor de poder entrar ua campana.

Aguesta ei ua des tors que demoren encara damb es uches o arques entà sauvar-i eth gran. La datam de principis deth sègle XIX, pr'amor qu'en ua des vòutes d'arèsta dera glèisa, damb ua faussa clau, i é gravada era data de 1802. Er aspècte dera tor pòc càmbie aguesta cronologia, encara qu'era sua part baisha, damb un cèrt aire defensiu, poirie profitar ua tor anteriora.

43. Tecnica constructiva mixta qu'emplegue paredat de pèires e mortèr entre tirants de husta.

Arròs. Era vista dera glèisa de començaments deth sègle XIX combine perfèctament damb eth hons deth tuc dera Entecada.

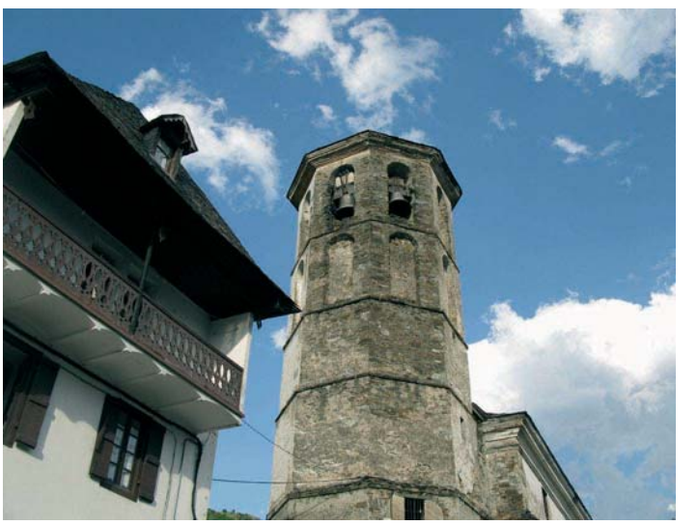

Maugrat que sigue eth solet campanau aranés sense era caracteristica agulha, eth campanau d'Arròs encara aufrís ua imatge desafianta a qui s'i apròpe per oèst.

5.8. Vila, Sant Pèir

Era tor de Vila mos somet a bèth dobte constructiu. Tanben a dus nivèus de hiestraus, es de dejós fòrça parions as qu'auem vist en campanau d'Arròs. Encara qu'ac trobam pro malaisit, poirie èster ua tor de mejans deth sègle XVIII o un shinhau anterior, ara quau en 1804 se li higerie un darrèr estatge, cegant es dubertures qu'ara demorauen massa baishes.

Ath marge d'açò, era pòrta d'entrada tara tor, extèrna e laterau, semble fòrça mès antica. Era cronologia demore un shinhau indefinida, encara qu'era part nauta pòrte era data tan claraments indicada; totun, abans d'aguest nivèu era tor a un aspècte diferent.

En quinsevolh cas, era installacion de campanes ei mès notabla qu'era pròpria bastissa. Coma ei fòrça abituau pendent eth sègle XIX ena Val d'Aran, sonque demoren dubèrts es hiestraus meridionaus, que balhen entath nuclèu urban mès antic. Era rèsta de costats an es dubertures cegades, e pr'amor d'aquerò er efècte de caisha de ressonància ei mès gran de çò qu'ei normau, hèt pro interessant.

De tot biais, insistim que serie interessant estudiar mès era bastissa, pr'amor d'aguestes diferéncies constructives entre era part inferiora e eth pis superior, coma se damb es ans s'auesse lheuat un nivèu sus er aute.

Era escala ei de husta, coma ei usuau en parçan e en sòn tram finau s'i tròbe era caseta deth relòtge, barrada entà preservar-lo deth povàs.

5.9. Es Bòrdes, Era Mair de Diu deth Rosèr

Era glèisa parroquiau d'Es Bòrdes conten sus era pòrta ua labada datada que commemòre de ben segur era fin des òbres deth temple, en tot hèr allusion ath rector Francisco Portolés de Vielha e ar an 1806. Era tor a un aspècte neoclassic innegable, e pr'amor d'aquerò, mos fidam dera dita inscripcion e dam per valida aguesta cronologia, en tot compréner era glèisa coma ua bastissa hèta en un periòde constructiu relativaments brèu.

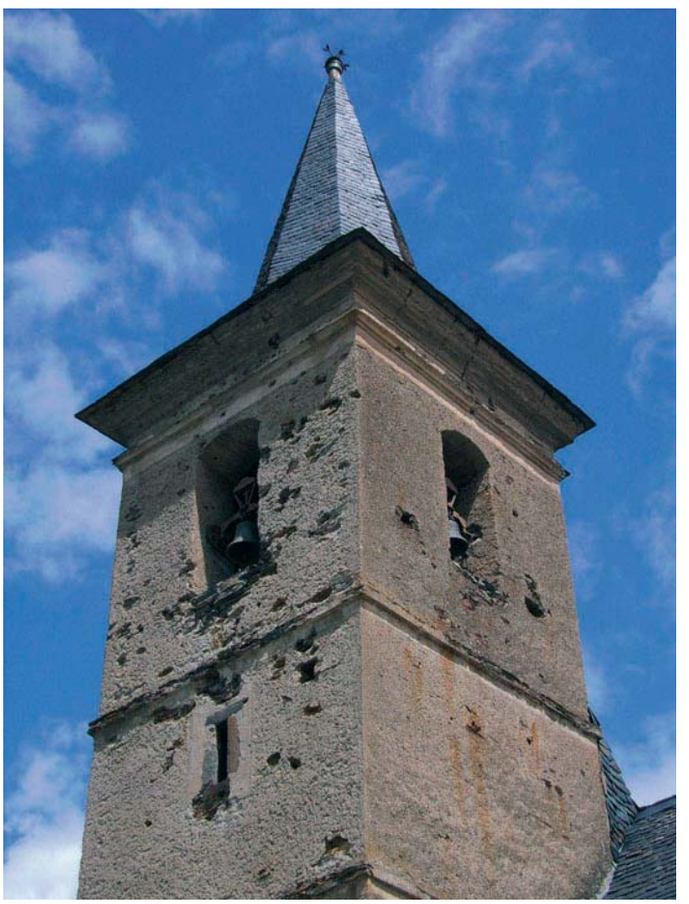

Eth campanau dera glèisa d'Es Bòrdes mòstre encara es marques des impactes produsidi pendent es enfrontaments damb es maquis eth mes d'octobre de 1944.

Se tracte d'ua tor quarrada, tamb quate còssi o trams desseparadi per ues cornises simples. Er inferior ei fòrça mès gran qu'es auti; dempús eth següent tram ei fòrça redusit, per créisher en nautor a mesura que vam mès ensús. Eth darrèr còs ei mès suenhat arquitectonicament e a dues cornises motlurades, era dusau fòrça subergessenta aquerís un voladís considerable. Aguesta cornisa rebrembe fòrça ara deth campanau d'Arròs, encara qu'ací era tor non sigue dilhèu tan ben resolvuda.

Peth costat nòrd puge un mur adossat ara tor, perlongacion deth testèr dera glèisa, que consideram un simple contrafòrt e non pas er accès ara tor, ja qu'aguest se realize fòrça abans, autaplan per dejós der estatge deth relòtge.

Eth tet non ei pas gran; eth punt d'inflexion dera pinent ei fòrça luenh des extrems e pr'amor d'aquerò eth pinacle non pren pas es granes dimensions ne eth protagonisme qu'auie enes tors anteriores. Pera sua forma rebrembe fòrça –coma tanben es hièstres campanères- ath campanau de Vila.

Era preséncia globau dera tor ei corrècta e digna. Eth perbocat exterior li balhe un aspècte endreçat e polit.

5.10. Tredòs, Santa Maria de Cap d'Aran

Naturaument, era grana tor de Santa Maria de Cap d'Aran siguec remodelada (o acabada, s'ei que non n'ère) e credem que siguec en aguest moment, enes darreries deth sègle XVIII. Er aspècte ei mès ancian, totun era forma des arcs des hiestraus campanèrs, damb es madeishi encofradi qu'en Arró e d'autes, mos pòrte de cap tad ací. Ei clar qu'un bèth pialèr de carrèus poirien auer-se profitat, mès encara, qu'era nautada prevista originàriament ère, de segur, mès grana, e poirie auer-i blòcs de pèira ja desbastats e avients entà contunhar eth bastiment.

Eth tet rebrembe ath de Benós (sonque que mès gran), damb eth pinacle virat 22,5º respècte ath tet quarrat dera tor. Pensam donques qu'es reformes serien constantes, mès qu'eth gròs des madeishes se hec en sègle XVIII.

6. ETH SÈGLE XIX, REFORMES E PERVIVÉNCIES D´ESTIL

Eth sègle XIX ei ja un moment pòc relevant per çò que tòque ara arquitectura de campanaus. Arres, Les e Canejan devien es unics exemples deth moment, tostemp laguens era prumèra meitat de sègle, just dempús des guèrres damb eth francés.

6.1. Arres, Sant Joan

En miei d'un meravelhós paratge, entre es dus nuclèus que conformen eth municipi d'Arres, eth de Jos e eth de Sus, emergís era polida glèisa de Sant Joan. Bastida en aqueth lòc entà per'mor de servir de manèra equidistanta as dus, eth sòn concèpte constructiu hè evident un modèl de bastissa plan restacat ath de Santa Eulària d'Arròs. Eth campanau a quauques similituds tamb eth d'Es Bòrdes, mès non consèrve eth perbocat ne cap motlura, coma tanpòc eth tet originau, que ja non auie estat jamès damb eth sistèma d'agulha. De hèt, ua fotografia der Archiu Gavín mòstre era tor esbaussada pera meitat, de naut en baish: ère eth 1974[44]. Donques, era cubèrta ei fòrça rehèta, atau coma era part nauta des façades nòrd e oèst, damb encofrat de ciment e tòcho en hièstres e part intèrna deth mur. Ei un assolidament pro eficaç mès sense pas guaire encant, aumens comparada damb d'autes dera Val d'Aran.

Se tracte d'ua tor quadrangulara, emparada a cogant deth penau dera glèisa, sense cap decoracion e damb perbocat que curbís es paraments originaus; en tot qu'es naui son obradi damb tòcho damb pèira vista aplacada ena cara exteriora. Era sua datacion se place laguens dera prumèra meitat deth sègle XIX.

6.2. Les, Sant Joan Baptista

Era glèisa parroquiau de Les, ua des mès granes dera Val d'Aran, tanben date deth prumèr tèrç deth sègle XIX. Damb ua ampla nau ei ua bastissa foncionau, encara que de pòc valor artistic. Maugrat aquerò, subsistissen quauqui elements de bastiments anteriors. Un d'aguesti ei era tor deth campanau, era basa dera quau, semble pertànher ath sègle XVII o XVIII. A nivèu dera cubèrta dera glèisa, i a un cambiament d'aparelh enes sòns paraments, relativaments antic, aumens deth sègle XVIII. Dempús ja vien es quate hiestraus –un per cara- qu'actuauments contien es dues campanes majores. Just dejós i son es mèrques d'anteriores esfères de relòtge, actuauments barrades damb eth madeish tipe de parament.

Resulte dificil balhar ua cronologia precisa; eth basament, hèt damb lòsa, presente bères pèces reutilizades fòrça mès antiques, coma un gran recipient de pèira a manèra de bacina. Per contra, eth pis deth relòtge, possiblaments ei dera prumèra meitat de sègle XX. Cau díder qu'ei un modèl de tor reformada qu'auem vist pòc, mès que pendent uns ans devenguec usuau, eth relòtge en un darrèr estatge hijut entà pr'amor d'aquerò a ua tor abituaument deth sègle XVII

44. Gavín i Barceló, Josep Maria: *Inventari d'esglésies*. Volum 2, *Baixa Ribagorça, Alta Ribagorça i Vall d'Aran*. Barcelona: Artestudi edicions-Arxiu Gavín, 1978. Gès era fotografia, datada en junhsèga de 1974, pagina 199.

o XVIII, tamb un tet a quate vessants ath dessús. Ei eth cas deth campanau de La Llacuna, ena comarca catalana dera Anoia (Barcelona). Un detalh que balhe un efècte polit ei era faussa balaustrada qu'entornege era tor per dessús des hiestraus campanèrs e per dejós des esfères actuaus deth relòtge.

6.3. Canejan

Eth nuclèu de Canejan a ua glèisa relativaments modèrna, de principis de sègle XIX. Era preséncia d'un bèth aiguasenhèr damb er Agnus Dei inscrit er un marc circular polilobulat revèle qu'era bastissa actuau ne remplace ua auta d'anteriora.[45]

Era tor se tròbe plaçada en madeish lòc qu'enes cassi de Les, Arròs o Arres. Donques, obedís ath madeish plantejament deth sègle XIX e la datam en un moment similar, o leugèraments posterior se mos atiem ara data gravada ena sua pòrta (1818)

Se tracte d'ua tor quarrada, fòrça polida e hèta de lòsa, damb un perbocat recentament pintat e ues cantonères de maon. Acuse ua notabla influéncia francesa en sòn gust e estil. Maugrat aquerò, per laguens non dèishe de rebrembar çò qu'ei usuau en Aran. Non a era beresa d'ua tor medievau, mès resulte proporcionada e delicada. Era sua principau estetica consistís en jòc que dan es cantonères. S'abans ja subergessien pera diferéncia de materiau, ara aquerò s'a vist incrementat pr'amor dera pintura.

Eth tet ei a quate vessants, coma en Arres e Les, desbrembada ja era tradicion aranesa des agudes agulhes. En tot cas, ací pren ua màger importància qu'enes anteriors, pr'amor que non a estat modificat e a ua traça mès esvèlta. Es campanes ja son pensades entàs hiestraus, encara qu'es mès interessantes son de data anteriora ara tor actuau. En costat nòrd e oèst i a tornaveus de husta, semble que de bèth temps a.

7. ES GRANI PINACLES: UN ELEMENT IDENTITARI ARANÉS

Un des elements que balhen màger personalitat as campanaus aranesi ei sense cap dobte es pinacles o punchentes cubèrtes piramidaus. Encara qu'a prumèr còp de uelh semblen toti eri parions, i podem diferenciar desparières tipologies; encara que quauqu'uns d'eri compartissen elements comuns, d'auti son practicaments unics.

Çò qu'ei clar ei que non an arren a veir damb es que coronen es campanaus dera Ribagòrça o deth Palhars. E se vam arriu enjós entà França tanpòc trobam es madeishi exemples. Damb tot, era creacion d'aguest tipe aranés la cau veir restacada ath besonh d'evacuar damb facilitat era nhèu e era abondiua ploja deth climat atlantic deth versant nòrd deth Pirenèu; tanben constituís ua faiçon de balhar as tors, en tot estauviar pèira, ua nautada que de ua auta manèra non aurien, damb era conseqüenta pèrta de poder volumetric e visuau; e fin finau, coma conseqüéncia dera proximitat e des constantes influéncies de França, un país damb especiau afeccion pes agulhes. Atau, enes vesies vals franceses , coma era de Louron, trobam tanben quauqui notables pinacles, per exemple, eth dera glèisa de Saint-Étienne deth nuclèu d'Adervielle-Pouchergues.

E parlam d'aguest ahèr principaument en relacion a França, pr'amor qu'en Catalonha, encara que tanben se pretenie coronar damb agulhes fòrça des tors, era màger part demorèren inacabades, ja des deth gotic. E eth barròc ja non ei estil entàs agulhes. Maugrat tot, en un climat coma er aranés, es corrents artistiques passen a un dusau tèrme entà dar preferéncia ara aisida evacuacion d' aigües e de precipitacions nivaus.

Tanben volem comentar eth sòn versant visuau e simbolic. Era tor d'ua glèisa ei, des de tostemp, un element de poder, d'ostentacion e de lusiment, d'un mecènes promotor o d'un pòble coma collectiu, donques que ne pòt devier era imatge mès caracteristica. Un bon campanau diderà fòrça en favor d'un pòble quan eth visitant s'i apròpe. Ath delà, ena escampilhada de tets de lòsa, plan parions entre eri, era puncha deth campanau aranés ei era faiçon de localizar rapidaments era glèisa -que non tostemp ei plaçada ena part mès nauta deth pòble- o ua casa importanta que possedís tor (Çò des de Portolà en Arties, Çò de Ròsa en Gessa, Tor deth Generau Martinhon en Vielha, Çò de Socasau en Begós o Casa deth Senhor, en Arròs, actuaument sedença institucionau deth Conselh Generau d'Aran).

Des pinacles s'a afirmat qu'èren tardans. Nosati credem que non, donques que fòrça des tirantatges que formen es sues estructures semblen plan antics; ath delà, es proporcions que sauven damb es tors acostumen a èster plan equilibrades: massa, entà èster simples reformes o ahijuts. Ath delà, Francisco de Gracia , en 1613, ne nomente bèth un. Se non èren originaus des tors medievaus -nosati mos enclinam a pensar qu'òc- aumens i sigueren ahijudi, coma mès tard, a finaus deth sègle XV. Ua auta causa ei que, coma ei normau en estructures de husta, agen estat rehèti o renauidi diuèrsi còps. Era agulha ei un element que, coma un parapluèja, protegís era tor des incleméncies metereologiques e, arribat eth cas, as sòns defensors tanben de possibles sagetes enemigues.

Auem ja dit qu'es pinacles aranesi son desparièrs des que trobam ena Ribagorça o en Pallars. Es tors dera Vall de Boí

45. Ena façada de meddia i a calada ua pèira a on i son representades ua mitra e bacul e i é gravat er an 1723.

o dera zòna de Pont de Suert e Vilaller non an pas un tet tan subergessent. E es palhareses empleguen era agulha dera cubèrta d'ua manèra fòrça desparièra, cossent tamb es puntualizacions que seguissen:

a) Era sua tenguda ei sonque coma element decoratiu. Ei a díder, era agulha se drece damb ua basa fòrça redusida dessús d'aquerò qu'ei pròpiament eth tet deth campanau. N'ei un exemple eth campanau de Son (Pallars Sobirà).

b) En realitat non i a agulha, senon qu'eth losat puge lèu mès sense préner ua pinent tan prononciada coma en Aran, e eth losat per dejós deth punt d'inflexion se limite a un ponin voladís. Coma qu'es tors son estretes, eth tet non pren pas guaire importància. Ne son exemples era tor d'Escaló (Santa Maria) o era tor rectangulara tamb chanfrens d'Isil.

c) Un gradon intermiei, sense qu'eth tet deth campanau prene tanpòc excessiu protagonisme son Espot, Lladorre, etc... tostemp damb gradacions e variantes.

E encara ua auta diferéncia: ua constanta palharesa, ei era relativa estretor des sues tors tant aluenhades des imponents campanaus aranesi que mos aucupen. Auem trobat sonque dus exemplars que constituïssen era excepcion. Un d'eri fòrça propèr a Aran peth camin naturau dera Noguera que mos pòrte enquia Montgarri, se tracte dera robusta tor d'Isavarre, apròp d'Estèrri. Er aute exemplar ei era tor dera glèisa de Sant Pau e Sant Pere d'Estèrri de Cardós. Toti dus son fòrça amples e massissi e pr'amor d'açò, an estat cubèrts damb tets parions a ua des tipologies araneses, en tot rebrembar fòrça as campanaus de Montcorbau (proporcions deth punt d'inflexion) o de Casarilh (proporcion dera agulha en relacion damb era rèsta de cubèrta).

Cossent damb es resultats dera nòsta recèrca e analisi de totes es tors-campanaus araneses, prepausam ues caracteristiques entàs cobèrtes en agulha que les coronen. Mès abans cau auer present que quauqui exemplars, possiblament fòrça antics, pòden auer patit reformes qu'agen modificat o desfigurat es sues formes originaus, en tot escapar atau elements dera sua tipologia originària ara nòsta actuau percepcion. Tanben un campanau pòt auer hèt de nau eth pinacle, en tot variar es formes[46]. Atau donques, sense preténer en cap moment lançar ua teoria irrefutabla e scientificament provada, pr'amor que, damb es nòsti recorsi, aquerò simplaments non ei possible, sajaram se mès non, d'establir ua prumèra seqüéncia cronologica basada ena observacion tipologica.

A) Antecedents. Es tors romaniques non aurien agulha senon ua cubèrta de lòses, de pinent pòc prononciada, ara manèra lombarda tipica, normaument pr'amor qu'aguesta cubèrta ei hèta sus ua faussa copòla de pèira qu'extèrnament non balhe guaire enclinacion ath losat. Un exemple plan clar d'aquerò ei era tor de Vilamòs. En arribar er estil gotic, en sòn desir d'apropar-se ath cèu e a Diu, crearà esbèltes tors acabades en agudes agulhes. Sorgissen donques es tors coronades per ua estructura piramidau de husta, exteriorment recoberta de lòses, seguraments associades ath heiredament climatic que de manèra generalizada se produsic per tota Euròpa pendent es sègles XVI-XIX, coneishut coma "era petita glaciacion", eth quau, coma respòsta, comportèc un aument ena enclinacion d'un bèth pialèr de cobèrtes coma se pòt veir fòrça claraments enes glèises de Betren o Salardú, entre d'autes glèises medievaus araneses.

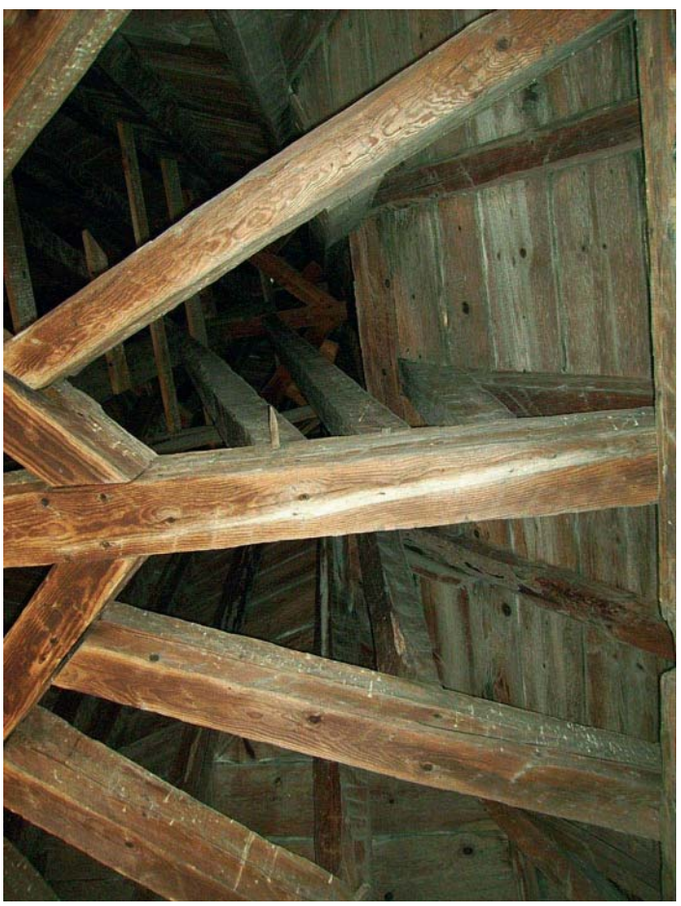

Eth losat deth campanau de Benós semble un des mès ben conservadi e un des que melhor mòstre des de dejós era estructura de bigues que lo compausen.

B) Es prumères cobèrtes d'aguest tipe, credem que cronologicament s'inícien en s. XV e se desvolopen pendent es sègles XVI e XVII. En aguestes i trobaram eth punt d'inflexion fòrça propèr ar extrem o voladís deth tet, e per dessús d'aguest punt d'inflexion ua inclinacion extrèmaments prononciada. Açò compòrte ua agulha plan grana e imposanta, ath madeish temps que damb un aspècte pas bric pesant pr'amor qu'era agulha se drece plan ensús. Aubedissen ath tipe descrit es cobèrtes de Vielha, Salardú

46. Ei eth cas documentat en Montcorbau a on sonque cau veir es fotografies deth temps deth poèta Condò Sambeat e comparar-les tamb era actuau cubèrta. Era agulha a perdut fòrça importància dera reforma ença.

e Gausac. Tanben era d'Escunhau, encara que la jutjam dilhèu ja deth sègle XVII. De hèt, vedem que fòrça son octogonaus. Poirien auer estat atau ja d'origina o dilhèu, coma semble evident en Vilac e Arties, intervengudi en màger o mendre mesura. Totun, son justaments aguesti dus es que gessen enes descripcions de Francisco de Gracia deth 1613.

Ua des caracteristiques, dilhèu era mès chocanta qu'an, ei eth hèt qu'es agulhes ueitavades de Salardú e Escunhau acaben damb es voladissi dera basa octogonau inclinadi, coma en zig-zag, ua forma, sus era quau, non sabem pas explicar era rason. Aguesti tipes non les auem pas trobat enlòc mès deth Pirenèu. E mos semblen un element fòrça pròpri dera Renaishença, dilhèu vengut de França o gessut pes condicions climatiques adès nomentades.

Meriten tanben un comentari es agulhes de Vielha e Gausac. Era prumèra a de datar reauments de principis de sègle XVI (reformada o non) per talaments coma eth maçacap de defensa, que corone era òbra dera tor, servís, a efèctes militars, tostemp e quan qui preten emplegar-lo entara defensa sigue a cubèrt. Donques, lo datam de pòc temps dempús de 1510. Apareish ressenhat en 1613 ena "*Relación*..." de Francisco de Gracia, atribuïnt-li per cèrt ues mesures que non pòden correspóner.

Era agulha de Gausac ei damb tota seguretat un resson dera de Vielha. Pr'amor d'aquerò, la vedem hèta pòc dempús der exemple deth caplòc, talaments coma succedís damb era tor. Donques, gausam datar aguest pinacle a mejans deth sègle XVI o coma mès tard, ena prumèra meitat deth XVII. Auem insinuat abans, qu'era forma ei plan rara, pr'amor que sage de recuperar era regularitat des formes dempús d'un acabament irregular dera òbra de pèira, un octogòn elliptic per çò que hè ara sua planta, mès fòrça assimetric. E ac hè en tot créisher eth voladís pes costats estreti dera ellipse octogonau, sustot eth costat nòrd, fòrça mès ocult ara vista. Tanben cau remercar es dimensions qu'artenh respècte ara tor: era relacion entre cubèrta e tor ei de 0,8 contra 1, çò qu'ei plan naut: lèu tan nauta era cubèrta coma era òbra de pèira.

C) Eth següent moment, tanhent as sègles XVII e XVIII lo trobaríem enes tors de Garòs, Casau, Betren, Gessa (maugrat qu'aguesta sigue actuaument eth resultat deth suslheuament de 1863), Cap d'Aran, Benós, Bausen... Era agulha artenh ua arribentor coma era d'adès, mès i a quauqui cambiaments. Ne sabem veir dus tipes desparièrs:

1 Eth punt d'inflexion ei mès propèr ath centre dera tor (damb fòrça pinent per dejós d'aguest punt) talaments coma passe en Betren, Casau, e Benós.

2 Eth punt d'inflexion se pòt trobar coma abans (fase B) o ben, mès entrat entà laguens (opcion 1 fase C), maugrat aquerò eth grad d'inclinacion deth tet per dejós d'aguest punt ei fòrça mendre. Ac vedem atau en Garòs (punt d'inflexion encara fòrça entà dehòra e agulha enòrma, datada en 1758, mès seguraments en tot imitar era anteriora), Cap d'Aran, Bausen, Gessa...

Cau arturar-se un shinhau en cas de Garòs, pr'amor d'èster dilhèu er unic exemple deth quau ne podem dar ua data fòrça fiabla (1758), e tanben pr'amor d' èster un des mès grani de tota era val, damb bigues que fòrça ben porien apropar-se as 12 mètres de longada e auer un aspècte reauments menaçador des dera carretèra. Era anecdòta qu'explique coma se maumetec per un povin resulte pro interessanta.

Garòs. Interior dera cramba de campanes, damb ua estructura dera cobèrta reaument descomunau pes sues dimensions.

D) En sègle XVIII entrat, i trobam varietat, mès, generauments era agulha s'a hèt un shinhau mès estreta (non guaire mès e, en tot cas, jamès tant coma en Palhars). Son es casi que vedem en Bossòst, Casarilh, Begós, Montcorbau (abans dera reforma modèrna), Betlan, Es Bòrdes e Vila (en tot seguir er orde de mesura o nautada deth pinacle, en sens decreishent; aguesti dus darrèri damb era agulha ja plan amendrida en çò que tanh tanben ara sua amplada de basa).

E) Parallèlament, a compdar dera dusau meitat deth sègle XVIII i é eth modèl des tors octogonaus. Er exemplar mès antic, Aubèrt, a eth losat per dejós deth punt d'inflexion fòrça cuert e inclinat. Es casi que seguissen, Bagergue e Montgarri (1763 e entre 1770-1810), ja an mès er aire des dera fasa B. En cas d'Arró li passe çò de madeish qu'en Es Bòrdes e Vila, en tot semblar-se ja fòrça ath modèl palharés mès usuau.

F) A compdar deth sègle XIX, es agulhes se reformen, mès non se'n creen de naues. Es campanaus dèishen d'èster un element fortificat e es cobèrtes de granes dimensions pèrden aqueres simbologies e utilitats de qué parlàuem mès ensús.

Eth cas mès clar d'aguest fenomen ei eth campanau d'Arres. Per çò qu'ei ath de Santa Eulària d'Arròs ja ei un aute tèma.

Serie de besonh discutir prumèr s'en origina aurie portat pinacle o non donques qu'er aspècte dera carpanta de cubèrta mos hè a pausar quauqui dobtes. Ara qüestion de se jamès auec pinacle mos cau respóner que credem que non, aumens des de 1906, data ena quau Juli Soler e Santaló ja lo descriu sense agulha. Ara ben, ara qüestion de s'aguest auie estat previst, responem afirmativaments donques qu'era part orizontau dera cobèrta conten un nombre de tirants massa considerable entà sostier tan pòga inclinacion de losat e cabirons tan discrèts. Maugrat açò, auem d'auer present qu'era arquitectura de principis deth XIX ja non se prestaue tant coma abans a hèr aguestes agulhes[47].

Volem remercar que soent es tors araneses an ua planta un shinhau rectangulara e, coma qu'era planta dera agulha tostemp ei un octogòn regular, es mesures des cantoades deth pinacle per dejós deth punt d'inflexion pòt variar, en tot modificar era percepcion que mos a hèt a classificar-les, segontes eth costat des deth quau se guarde. Açò ei fòrça clar en Begós, e poirie èster eth desencadenant dera forma deth de Vilac que, coma auem ja comentat, pr'amor d'auer era tor ua planta de 6 x 5 mètres, obligue a hèr er octogòn dera agulha a mesura deth costat petit deth rectangle, en tot sobrar fòrça tet pes costats amples. Era cubèrta de Vilac a d'èster fòrça antica, maugrat auer aguesta agulha mès petita de çò que serie normau abans deth sègle XVIII.

Ues variantes d'agulha fòrça interessantes son es que vedem enes losats de Cap d'Aran, Benós, Begós e Es Bòrdes. Toti an d'èster tardans, de miejan de sègle XVIII entà dauant (Es Bòrdes ath torn de 1805-10), e presenten eth pinacle virat 22,5º en relacion ara ortogonalitat deth tet quarrat, de sòrta qu'es vertèxs der octogòn se corresponen damb es costats deth quadrangle deth voladís.

Tanben merite un comentari especiau eth plan bèth pinacle rococò d'Unha (1775?). Se tracte d'un cas unic ena Val d'Aran; sonque li n'auem trobat un parion en parçan de Coseran (França), en pòble de Caumont[48]. N'auem parlat en tractar dera tor-campanau d'Unha; sonque higeram que, ena part baisha des cabirons que formarien normauments es arèstes deth con dera agulha d'un tipic pinacle aranés, s'i a incorporat ath dessús ua pèça corbada qu'ei era que balhe ath costelham dera estructura era forma tan polida que rebrembe as bulbs des campanaus deth centre d'Euròpa.

Tà acabar, serà bon de comentar qu'es dues agulhes palhareses adès nomentades (Isavarre e Esterri de Cardós) poirien includir-se ena fasa D qu'acabam de descríuer, en tot rebrembar fòrça as de Casarilh e Montcorbau (abans dera reforma).

Eth campanau de Vilac -objècte d'ua restauracion en an 2010- ei un des mès bèths de tota era Val d'Aran. Eth sòn costat estret lo hè a veir extrèmament esvèlt e d'un gran atreviment arquitectonic.

47. Ei ua excepcion era famosa casa deth Senhor d'Arròs, a on, mejançant es pinacles que coronen es torretes se vòu ostentar riquesa de manèra ben explicita e a on, ath delà, de bèra manèra, ja s'entreve un punt de romanticisme constructiu.
48. Siguec Elisa Ros qui mos balhèc notícia d'aquest pinacle just en aute costat des montanhes.

III. ES CAMPANES ENA VAL D'ARAN

1. INTRODUCCION E BRÈUS NÒTES ISTORIQUES

Entre es esturments de musica mès antics qu'a era umanitat cau compdar-i sense dobte era campana. De totes mesures, formes e materiaus, tengudes e significacions, a estat coneishuda en un ample ventalh geografic e per un bèth pialèr de cultures desparières. S'un esturment –en tot seguir ath musicològ Cuert Sachs- ei mès antic quan mès escampilhat se tròbe, ací non podem anar mès enlà en temps. Des de hè millènis qu'er òme fabrique aguest utís, comprenut coma un modèl –globau en tot eth mon- de copa vueda qu'ei metuda en vibracion mejançant un còp que la hè a sonar.

Es inicis son, donques, remòts. Se parle deth prumèr o dusau millènni abans de Crist, e de lòcs coma China, Egipte o era Índia.

Es chinesi establiren jòcs de campanes ordenades segontes un determinada escala musicau, e se n'an trobat de fòrça antiques en Egipte, Síria, Crèta, Grècia, Roma e er Extrem Orient.

Eth significat d'origina deuec èster fòrça variat. En Extrem Orient, era sua foncion semble solemna: guidar as mòrti, exorcizar o purificar deth mau, identificar era vòuta celestiau... Tanben s'utilizarie en contèxtes profans. Se sap, maugrat tot, qu'era mitologia grèga emplegaue eth truquejar des campanes pendent es sacrificis e qu'açò centralizaue bèri moments des rituaus.

En Roma encara se diversifiquèc mès eth sòn usatge; entre d'autes causes, er esturment servie tà cridar ath servici, daurie es mercats, avertie dera ora deth banh o minjar, informaue deth pas d'un condemnat pendent eth sòn puniment... N'auem bèra ua de fòrça interessanta en Musèu Arqueologic de Tarragona[49], de petites dimensions e ben segur d'usatge liturgic o cultuau. Eth tòc des campanes començaue a regir ua part des actes dera vida publica o privada des òmes. De hèt, era epistòla de Sant Pau as Corintis ja nomente eth *címbal que sone*, en tot auer-se tradusit ja tostemp per "campana" eth mot *címbal*[50].

Damb tot, un còp balhada era libertat de culte per Constantin (Edicte de Milan en 313), e mès encara damb er Edicte de Teodòsi (Tessalonica, en 380) a on se reconeishie coma fe vertadèra era que proclamaue eth papa Damas, era creacion d'aguesti *cymbala* non siguec senon graduau. Autaplan qu'en quauqui monastèris primitius –coma es de St. Pacomi- se convocaue as monges damb trompetes, ar usatge der Antic Testament. Passadi es ans, se hec de besonh de crear granes campanes, tamb era fin d'arribar en tot eth pòble e poder-lo avertir des foncions liturgiques[51].

Sant Paulin (+ 431), bisbe que siguec dera ciutat de Nola (Itàlia), ei qui semble qu'introdusic era campana enes encastres dera glèisa. Nola ei ua ciutat dera region italiana dera Campània, celèbra pera fabricacion d'artistics objèctes de metau, çò que lèu explique eth nòm que se dèc damb es ans ath metallic lic esturment, que pendent eth periòde naut-medievau tanben se nomentèc *nola, clocca, campana, signum...*[52]

Un testimòni important ei eth deth diacan *Ferrandus de Cartago* que, en an 515 en ua carta tar abat Eugipius, d'un monastèri pròp de Napols, ressenhe ua campana coma "costum plan santa qu'an instituït es monges". Donques, segontes aguest escrit, era campana serie en usatge ena Itàlia meridionau, e pr'amor que se nomente coma ua costum, poirie datar versemblablament deth sègle V[53].

A compdar deth sègle VI semble qu'es campanes se trobauen difonudes coma esturment dera crestiantat per tota Itàlia, França, Ispània, Irlanda e Alemanha.

49. Vedetz-la en *Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona, MNAT*, num d'inventari 2863.
50. Prumèra carta de Pau as Corintis. 1C, 13:1.
51. Díaz i Carbonell, Romuald: *Benedicció de la campana*. Igualada: Nicolau Poncell, 1947.
52. Vedetz entà tota aguesta introduccion istorica era tesina inedita de Nuñez Peñaflor, Marlem: *El simbolismo del toque de las campanas y sus mecanismos de reconocimiento en dos contextos de enunciación cotidianos: rural/urbano,* liejuda ena *Universidad Auntónoma del Estado de México* en 1999. Se trape penjada (encara que de manèra un shinhau rudimentària) en www.campaners.com, gran web des *Campaners de la Catedral de València*. Tanben ei plan interessant eth tèxte de Xavier Orriols sus era antropologia des campanes, publicat laguens deth libre de Dalmau, Delfí i Orriols, Xavier: *Per l'escala secreta. Campanars i campanes a les valls d'Àneu*. Esterri d'Àneu: Consell Cultural de les Valls d'Àneu, 2001.
53. Díaz i Carbonell, Romuald, op. cit.

Eth papa Sabinian aprovèc oficiauments en 604 er emplec des campanes e ordenèc que se toquèssen.

Tanben mos cau arturar un moment dauant d'un tèxte fondamentau: era *Regula Sancti Benedicti* o Règla des Monges de Sant Benet, der an 529. En capítol XLVII establís ua disposicion que, sense nomentar-les, seguraments a de hèr referéncia as campanes:

XLVII. Era senhau que s'a de hèr ena ora der ofici divin

Que sigue a cargue der abat, tant de dia coma de net, de hèr era senhau entara ora der ofici divin, de hè'c eth madeish o que mane aguesta mission a un frair pro curós entà pr'amor que tot se hèsque as ores corresponentes.

Es salms e es antífones, que les reciten dempús (...) De sòrta que s'edifiquin es oients. E s'a de hèr damb umilitat, damb gravetat e damb respècte, e aqueth a qui ac encomane er abat[54].

Damb aguest tèxte demore manifèsta era importància que se daue a hèr es causes quan tocaue, en moment precís. S'er abat non tòque es senhaus (signum=campana) ac a de hèr quauquarrés dirèctaments designat per eth.

Un successor deth papa Sabinian, Estèue II (752-57), hec a bastir un campanau ena basilica de St. Père de Roma e hec donacion de tres campanes[55]. Açò serie un punt important, pr'amor qu'era reconeishença oficiau permeterie era difusion d'ua faiçon fòrça mès aisida e rapida: semble qu'en sègle IX es campanes èren un esturment usuau en fòrça glèises de Soïssa, Alemanha, Itàlia, Anglatèrra, França, peninsula Iberica, etc.

Ei en aguesta epòca (sègles VII e VIII) quan se hèn es prumèrs campanaus, dilhèu coma uns bastiments qu'a viatges servissen principaument de contenedor entàs escales de cargòlh que permeten accedir tàs parts nautes dera bastissa deth temple. D'autes –es mès famoses- son es de Ravena, ciutat deth nòrd d'Itàlia a on es basiliques de *San Apolinare* mòstren robustes tors circulares que non an ua auta foncion que campanaus. Ath cap de pòc temps, non i aurà poblacion o nuclèu abitat que non volgue vantar-se dera peculiaritat arquitectonica, visuau e sonora, dera sua tor.

Pendent era epòca carolíngia se hec era difusion definitiva des bronzes e Alcuí de York, eth gran sabent dera cort de Carlemanh parle des ciutats "sonantes" de Colònia, Avinhon, Tròias...[56] Encara qu'existissen fòrça pògues campanes d'aguest periòde, n'auem bères ues, non son de granes dimensions, mès se sap damb seguretat qu'enquiath sègle XI ère inusuau qu'ua campana passèsse d'un determinat pes e mesures. A finaus de sègle X, ua campana extraordinàriaments grana hège uns 900 quilograms de pes.

Pendent es sègles XII e XIII era campana se va perfilant, en tot abandonar era forma d'eishame o didau -a viatges exageradament ample- entà préner era forma d'ua copa damb era dubertura espandida entà dehòra. Aguesta figura s'assolide damb fòrça rotonditat en sègle XIV. En Catalonha, podem díder que totes es campanes medievaus coneishudes ja an aguesta configuracion modèrna, encara que non van mès enlà deth 1250.

2. PARTS D´UA CAMPANA E MANÈRES DE HÈR-LA A SONAR

Era campana bona entà sonar ei formada per tres parts basiques, a saber:

Vas dera campana (o campana pròpriament dita): ei era copa de bronze, fabricada per honuda, que se penge invertida (en tot guardar damb era boca enjós) entà per'mor que sigue tustada e pogue sonar e retronir pera vibracion perlongada dera madeisha. Eth celh d'aguest vas varie ath long dera sua nautada: eth punt a on mès aumente ei ena hauda o part baisha, a on i é era zòna de percussion entà hèr-la a sonar. Ena part nauta i é era *corona*, ues anses que formen part deth vas e que servissen entà sostier-la sense empedir que pogue vibrar liuraments. Eth vas dera campana pòt èster damb ansa simpla -tipe que nomentam *esquera*, pr'amor de trobar-lo en pèces petites, d'enquia uns 60cm de boca- o damb era corona de sies braci (o bèri còps, pògui, quate) çò qu'ei autènticament era configuracion dera campana o *senh*.

Entà poder parlar dempús dera decoracion e tèxtes que pòrten es campanes, mos cau definir prealablament es parts o zònes deth vas que son susceptibles de portar aguesti contenguts. Eth principi (e de naut tà baish), dejós dera corona, abans qu'eth vas què igue, i auem era *espatla*. Just dempús de virar entà enjós i é era *part superiora* deth vas; un shinhau mès enjós en flanc trobam eth *tèrç*. Dempús ven eth *miei* e, fin finau, apròp dera basa, eth *pè*. Se quauquarren demore en miei des dues zònes, parlam deth *miei pè*. Per dejós dera anèra de percussion, i é era *hauda*, en tot acabar era campana damb eth *talh*.

Batalh: pèça de hèr hargat que se penge laguens deth vas entà pr'amor que lo pogue percutir interiorament. A ua forma de canha alongada damb ua protuberància en forma de pera ena part baisha, qu'ei eth punt qu'incidís sus era part mès espessa deth vas dera campana. Era rason deth materiau damb eth quau ei hèt ei que s'esquice mès qu'eth

54. *Règla de Sant Benet.* Tamb prològ e glòsses entà ua relectura der abat Cassià M. Just. Montserrat, Publicacions de l´Abadia, 1996 (1981), pag 100.
55. Vedetz Díaz i Carbonell, Romuald, op. cit. e Nuñez Peñaflor, Marlem, op. cit.
56. Nuñez Peñaflor, Marlem, op. cit.

bronze. Atau non maumet tant eth vas dera campana e ei substituït quan ei de besonh. Tanben ei atau pr'amor qu'eth hèr doç ei eth materiau que permet obtier ua sonoritat mès velutada e nòbla. Eth batalh se tròbe estacat ara campana tamb ua brida de cuer plan ben nudada (e fòrça soent, substituïda per un cordilh que da un pialèr de torns ath torn des ganchos deth batalh entà pr'amor d'assegurar-ne era corrècta subjeccion) a ua anèra –era batalhèra- que penge dera vòuta interiora deth vas. Entre es anses o ganchos deth batalh e dera anèra batalhèra i solie auer -ne demoren ben pògui- ua pèça de husta, estacada peth madeish ligam que ten eth batalh: se tracte deth *soquet*[57]. Es soquets son fòrça importants pr'amor que permeten dar ath batalh era longada justa entà que tuste eth punt precís deth vas entà obtier un son excellent. Tanben servissen d'isolant o amortidor de vibracions entre eth batalh e eth vas de bronze dera campana, en tot evitar qu'eth batalh non se trinque e quèigue tà baish, causa pro freqüenta e plan perilhosa s'auem en compde era considerabla nautada a on d'abitud se trapen es campanes.

Campana Es Bòrdes-3 (1842). Ligat deth batalh, realizat en cuer, ara manèra antica.

Eth soquet, ua des pèces mès desconeishudes d'entre es que constituïssen ua campana apta entà sonar. Aguesta pèça de husta, plaçada entre era anera batalhèra e eth batalh, amortís es vibracions, prolongant era vida deth batalh. Tanben permet controlar eth punt a on aguest incidís sus eth vas entà que sòne. Gessa-2.

Escunhau-3 (Ballesteros, 1873), interior deth vas, damb era ligada deth batalh damb còrda.

Un aute soquet de Gessa. Campana gròssa.

57. En Catalonha aguest senzilh engenh se tròbe practicament perdut, autanplan ena memòria campanèra; per contra en Valéncia ei pro coneishut encara damb eth nòm de "*soquet*"

Joata: nomentada tanben truèja o tremuèja, ei eth trauessèr, de husta o metau, que la ten. Pòrte uns tirants fixadi de manèra mès o mens rudimentària qu'estaquen toti e cadun des compausants que lo formen que soent tien tanben era campana. Era joata pòt èster mès o mens grana. Se pòrte mès pèces de husta hijudes dessús –estacades entre eres pes madeishi tirants- se parle tanben de cabeçau, melèna o contrapés, tèrmes toti eri aplicadi as pèces plaçades per dessús dera joata. Soent aguest contrapés pòt incorporar ua pèira o pèces de metau. Tanben pòrte encastradi en extrèm des braci uns èishi metallics que hèn qu'eth conjunt pogue virar encara que sigue fixat ara paret o un supòrt. Es joates mès primitives non portauen pas contrapés e consistien soent sonque en trauessèr o joata pròpriament dita e un petit cabeçau entà dar un minim recorrut as tensors enes quaus s'empare eth vas. Ei important qu'era campana penge sancèra per dejós d'aguest braç dera joata, ja qu'en oscillar-la eth recorrut dera copa de bronze aurà un radi d'accion mès gran e era campana sonarà mès. Maugrat aguesta consideracion, bères joates tradicionaus des mès recentes (inicis de sègle XX) incorpòren un petit queishau entà inserir-i part des anses; aquerò sonque facilite eth virament dera campana a qui la tòque. Mès problematic a estat eth hèt d'introdusir es joates metalliques, que se roien, pòden experimentar fatiga de materiaus e soent incorpòren formes d' U invertida, qu'apròpen er èish de rotacion dera campana ath sòn centre de gravetat. Alavetz era campana se botge damb facilitat mès non descriu pas eth madeish recorrut: se hège pr'amor des prumèrs motors de volteg contunhat. Çò de mès d'important, totun, ei qu'eth son non ei tan doç ne tan velhutat e responen a uns modèls industriaus e seriats, en tot trincar damb ua estetica de hè fòrça temps. Ath delà, era joata de husta isòle fòrça mès es parets dera tor des vibracions des campanes.

Escunhau-1. Detalh dera joata, segurament de darreries deth sègle XVIII o principis deth XIX, damb restauracions modèrnes e es tirants de hèr, que mantien era tension per miei de tascons de husta.

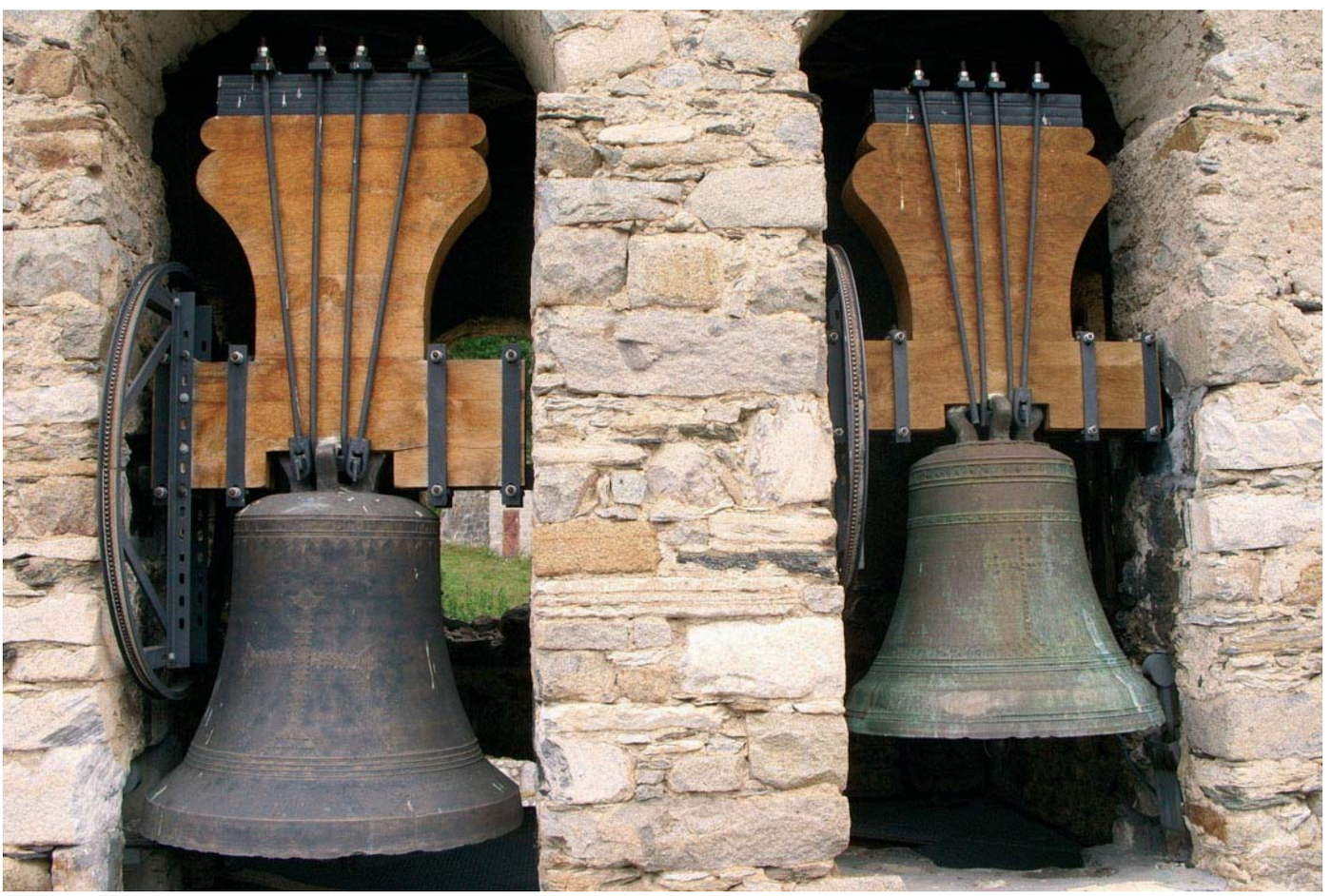

Es dues campanes granes de Tredòs, ua pèça de Ballesteros de 1892 e ua òbra -segurament de honedors aragonesi- der an 1600. Es joates e mecanismes de volteg son modèrns.

Cadua d'aguestes parts a un bèth pialèr de compausants desparièrs, que nomentaram ath long d'aguest trabalh.

Era campana se pòt hèr a sonar de diuèrses manères. Prigondaments arraïtzada ara vida tradicionau des pòbles, ara campana se li a exprimit era votz de fòrça manères e tipologies desparières de tòc. En principi, era evolucion des tòcs a seguit ua evolucion encaminada a melhorar era qualitat dera votz que da er esturment. Non tostemp a estat un objectiu, ne tostemp s'a artenhut. Naturauments, era perícia e adretia des montadors o installadors jogaue un papèr plan important.

En prumèr lòc, era campana pòt demorar totauments immobila. Alavetz podem tustar-la exteriorament damb un malh o maça de hèr. Tanben existissen martèths modèrns de bronze, mès les desaconselham. Se ja emplegam quauqu'uns des elements pròpris dera campana, podem mòir eth batalh enquia que tuste eth vas e lo hèsque a sonar. Açò ei *hèr batalhades*. Se se hè damb mès d'ua campana o se hè fòrça lèu, se parle de *repicar* o *hèr un repic*.

Se metem era campana en movement, alavetz eth batalh aurà d'èster liure de còrdes. E poiram *ventar* o *bandejar* era campana a mieja vòuta (a mens de 180 grads). Se la hèm a pujar enquiara verticau, en tot guardar tà naut, seram ena possibilitat d'*assetiar-la o*, *meter-la a sèir* (deishar-la parada capvirada). Açò non implique pas qu'era campana vire, s'aguesta se'n torne per a on a vengut. S'un còp eth vas a arribe naut de tot non s'i pare, senon que contunhe damb eth movement sense arturar-se, alavetz òc que serà *bandejant* o es mots mès propriament aranesi: *bandoant o méter a bando*. Quan amie açò ja ei mès malaisit de controtlar-la e arturar-la quan se vòu. Normauments, quan se bandege ua campana se hè damb ua balèsta o grua, ena quau s'estaque era còrda qu'accione era campana. S'ei plan grana pòt auer-i mès còrdes e dues grues. Se bandoe, pòt entrar per naut o per baish, segontes eth sens de rotacion.

Normauments, en Aran entrauen per naut ena sala de campanes. E non solien auer balèsta, mès que se botjauen damb es mans, en tot possar eth cabeçau e, bèri còps, era madeisha campana.

Era Miquèla en accion. Maugrat que, malerosament, qué non se pòt banduïr per'mor des modèrns mecanismes de tòc, es sòns lèu 1600kg de bronze seguissen emocionant tot Vielha quan retronís era que deu èster era campana mès grana de tot eth bisbat d'Urgelh.

3. QÜESTIONS ACUSTIQUES

Ua campana emet fòrça nòtes desparières (se pòden arribar a analisar enquia dètz o dotze nòtes, nomentades parciaus), mès es mès importantes[58] son cinc:

-O*ctava superiora*: fòrça importanta pr'amor qu'ei era qu'afècte mès ara percepcion musicau qu'auem. De costum vibre fòrça apròp dera anèra de percussion deth batalh.

-*Prima*: un armonic fòrça apròp deth son reau, que vibre ena zòna superiora deth vas.

-*Tresau menora*: ua des particularitats des campanes occidentaus, encara que quauqui còps sigue màger (en bèra campana primitiva, o enes fòrça modèrnes). Vibre just per dessús dera anèra de percussion.

-*Quinta*: armonic que sone ena part centrau, en flanc. Non ei des mès audibles, mès influís en caractèr generau deth son.

-*Octava inferiora*: nomentada tanben "*hum*", ei era que vibre ena zòna leugèraments per dejós dera quinta e sone ua octava per dejós dera prima. A viatges non coïncidís damb ua octava, mès qu'ei ua novena menor, ua setau, o autaplan ua sèxta... e pr'amor d'aquerò serie mielhor parlar de "ton inferior".

Ath delà auem un son fòrça important:

-*Nominau* (son d'atac): ei çò que resulte der efècte psicoacustic en nòste cervèth provocat pera soma de totes es desparières nòtes dera campana. Soent vie fòrça condicionada pera octava superiora.

58. Entàs qüestions acustiques des campanes occidentaus vedetz es desparièrs estudis qu'apareishen enes volums d'amàs d'articles que seguissen: AA.VV.: *Glocken in Geschichte und Gegenwart*. Dus vols., Jos era direccion de Kurt Kramer. Karlsruhe, Badenia Verlag, 1986-97. AA.VV.: *Frankfurter Glockenbuch*. Jos era direccion de Konrad Bund. Frankfurt am Main: Verlag Waldemar Kramer, 1986.

Aguestes nòtes pòden èster mès o mens afinades respècte de çò que serie era entonacion exacta. Eth grad d'ajustament ath canon "ideau" –que non melhor- se pòt mesurar damb uns diapasons de precision qu'existissen damb aguesta fin, entà per'mor de traçar un minim "retrat" o descripcion deth son (e personalitat sonora) de cada campana. Eth diapason pòt variar era sua afinacion segontes ua escala de 1/16 de semiton. Quan se tuste eth diapason e se met en contacte damb era campana, li a de provocar era vibracion. Se non se da aquerò, cau modificar era afinacion deth diapason enquia artenhé'c, entà per'mor de saber quina desviacion per dessús (+) o per dejós (-) presente cadua d'aguestes cinc nòtes principaus en relacion ad aguest "ideau" qu'era musica estipule. Açò non vò pas díder qu'ua campana ben afinada ja age garantit un son meravelhós, o qu'ua campana que non s'ajuste ad aguest canon sone mau. Totun, òc qu'ei cèrt qu'un bon honedor, d'abitud tié en compde aguesti sons e modifique es perfils des sues campanes empiricament –o teoricaments, damb règla e compàs s'ei reauments instruït en mestièr de hóner aguesti vassi- entà per'mor qu'es pèces que produsís complisquen aguesti ideaus. Quan un mèstre produsís pèces que s'ajusten ath modèl descrit, parlam d'un honedor que complís o s'ajuste as precèptes academics.

Aguest modèl de son de campanes ère plan establit en sègle XV, encara que bères campanes anteriores ja mòstren indicis de complir-lo. En Aran lo complissen pògues pèces antiques, pr'amor que predominen es honedors tradicionaus e de pòga volada artistica e musicau, sense qu'açò les trèigue cap de valor o d'interès.

Eth tecnic d'enregistraments Pere Casulleras enregistrant es batalhades dera Miquèla.

4. ERA FABRICACION D'UA CAMPANA

Tractaram ara deth procès de honuda. Aguest a demorat invariable practicaments dempús de nau o dètz sègles, pr'amor qu'es materiaus son practicaments es madeishi. Era unica matèria que s'estàuvie actuauments ei era cera damb era quau se hège era faussa campana e que, un còp eliminada damb calor, serie remplaçada peth bronze. Aué en dia se hè damb materiaus argilosi sense eth problèma que demoren aderidi ath mòtle.

Era tecnica de bastiment ei donques, ancestrau e probablaments d'origina germanica. Sonque cau veir era qualitat de honuda des pòrtes o arrambadors dera capèla palatina d'Aquisgran (ath torn deth 800dC), es pòrtes de Hildesheim (1015), etc. Evidentaments, es tecniques de honuda deth bronze èren coneishudes des d'antic, mès es carolingis recuelheren ben segur es vestigis der antic mestièr entà per'mor de retornar era esplendor perduda a dites activitats, en tot transmeter-les as prumèrs honedors de campanes damb finalitat d'anonci o crida entàs celebracions religioses que produsirien grana quantitat d'exemplars.

Era campana ei un idiofon d´entretòc[59] que vibre tot en èster tustat. Eth materiau ei donques, eth bronze. Eth mielhor se sap que conten apuprètz 78% de coeire e un 22% d'estanh. Damb tot, es percentatges dera aleacion pòden variar enquia 75-25 (ua quatau part d'estanh) o 80-20 (ua cincau part). Pendent era honuda, i a pèrta de metau per mèrma ena combustion. Ath delà, se pèrd mès estanh que coeire, pr'amor dera desparièra temperatura de fusion de cadun des dus metaus que compausen era aleacion. Donques, cau híger estanh entà per'mor de non pèrder eth punt exacte de proporcion, se se vòu obtier un bon son finau.

I é era tradicion orau de creir qu'era campana sone mielhor quan se i hig un shinhau d'aur o d'argent pendent era honuda. Açò ei totauments faus. Se de cas, se podie sénter eth besonh de participar ena honuda en tot lançar en mòtle plen de metau delit bèth objècte personau o preciós, coma un didau o ua moneda, peth rite de permanéncia e eternitat qu'era campana prenie dauant dera comunitat, e tanben dilhèu pr'amor de devier un shinhau consubstanciau a un utís que ben lèu se consagrarie coma sagrat -ath delà d'èster pretesament ua evocacion dera eternitat- pr'amor d'èster era votz dera glèisa, mès non pas pr'amor de preténer damb aguest gèst ua mielhor sonoritat, coma fòrça ben an hèt a constar quauqui expèrts[60]. Òc que semble èster qu'es honedors demanauen aguesti metaus, mès dobtam seriosament que siguesse per auta causa qu'entà enriquir-se. Dilhèu artenhien extrèir eth metau delit per bèth conducte deth crusòl o que demorèsse entre es escòries dera honuda. En cap analisi metallografica s'a trobat jamès traces de metau nòble. E ei cèrt qu'es honedors auien interès en especificar enes contractes que se sauvarien es escòries. Actuauments

59. Vedetz Dalmau-Orriols, *op. cit*.
60. Se tracte deth bon amic nòste Dr. Francesc Llop i Bayo. Vegeu Llop i Bayo, Francesc i Álvaro, Marc: *Campanas y campaneros. Una introducción al mundo de los campaneros en tierras de Salamanca*. Salamanca, Centro de Cultura tradicional, 1986.

se sap que bèri honedors incorpòren petites traces de niquèl ath materiau des campanes.

Eth procès de honuda d'ua campana se realize en tot definir quin serà eth perfil qu'aurà era sua copa e quin celh aurà ath long de tota era nautada deth vas. Alavetz se cree un mòtle en hanga de çò qu'ei eth laguens deth vas (damb un torn): se'n ditz eth "mascle". Era anima deth mascle ei de maons, entà non utilizar tanta arguila, e pòrte estopa entà per'mor que non s'estarne en secar-se. Dempús, dessús deth mascle s'i hè çò que serà era campana, mès en tot emplegar quinsevolha matèria que sigue eliminabla, adès cera e aué arguila: ei çò que se nomente era "faussa campana", qu'a d'auer un acabat plan suenhat, donques qu'es sues irregularitats les trobaram evidentes en bronze. Aguesta "faussa campana" se tornege sus eth mascle, pera part que i tòque e tanben pera der exterior deth vas, damb ua plantilha que vire ath torn d'un èish, clauat en centre deth mascle. Es plantilhes son ua entara cara interiora deth futur vas de bronze (perfil interior) e ua auta entara que devierà era cara extèrna dera campana (perfil exterior). Ara seguida (e açò encara se hè aué en dia damb cera) s'i meten ath dessús es decoracions, letres e gravats. Alavetz se bocen damb ua hanga fòrça fina aplicada a pincèu (per non mòir-les de lòc e que dèishen ua impronta suenhada e nitida) e ath dessús (acabaràn formant ua unica pèça) s'i hè eth mòtle exterior o mantèu, que pòrte palha e hiems. Aguesti materiaus se cremaràn en secar-se eth mòtle e se convertiràn en un sistèma porós capable de perméter era gessuda de gasi[61] . Dempús d'estacà'c damb hiu de hèr entà que demore ben emmotlat, se dèishe secar e se còtz tot. S'entèrre ena hòssa e se dèishe ben premsat entà evitar que, damb era futura calor deth bronze delit, s'esvrente eth conjunt, en tot perder-se metau roent damb eth conseqüent perilh. Çò que sigue premsat tanben evite movements deth mòtle, que harien a pèrder era planta circulara ara copa dera campana.

Es materiaus usadi entàs mòtles podien deishar empremtes enes bronzes se non se les limpiaue damb suenh abans de lançar-i eth metau honut; en aguest cas, rèstes de palha immortallizades ena campana Betlan-2 (1788).

Ara seguida, se vèsse eth bronze delit -que pòt auer auut de besonh fòrça ores entà arténher ua temperatura aproximada d'uns 1080º ºC- per un horat deishat ena part nauta deth mòtle. Cau susvelhar qu'era diferéncia de temperatures non maumete era fusion. Alavetz se verifique qu'eth mòtle sigue ben plen e sense boishòrles d'aire. Dempús se dèishe heiredar çò de mès lentaments possible (dues setmanes, per exemple). Se desentèrre e lhèue eth mantèu. S'elimine era hanga deth laguens e se polís era campana per dessús. Se sone corrèctaments, s'acabe de polir a hons (operacion que se ditz deth "desbarbat", entà trèir es rebaves que subergessen) e se verifique qu'es inscripcions non s'an moigut de lòc e son legibles[62].

Alavetz ja ei prèsta entà hèr-li un batalh de harga e ua joata de husta (a mesura dera campana e deth campanau) e portar-la entath lòc de benediccion. Un còp consagrada ja se pòt pujar tara tor.

Tot aquerò requerís ua installacion e un trabalh prealable de montar e dessenhar es mòtles. Segontes era abondiua documentacion que i a per Catalonha podem rehèr es procèssi. En cas dera nòsta poblacion natau (Igualada) ei plan ric en aguest aspècte documentau. Per contra, era Val d'Aran a uns vuets a nivèu d'archiu conservat fòrça grèus, e era pòga causa que se consèrve ei fòrça escampilhada. Entà hèr aguestes consideracions usaram diuèrsi recorsi, en especiau es coneishements aquerits mejançant es documents d'Igualada e es evidéncies araneses (dates, comparances de campanes, etc.).

Contràriaments a çò que se pense, es matèries prumères se solien trobar per tot. Soent s'emplegaue ua campana vielha o trincada, pèces de coeire vielhes o autaplan ua quantitat de moneda dehòra de circulacion. Donques, es campanes se hègen *in situ*. Ère mès barat que se desplacèsse eth mèstre que non pas era campana hèta en casa sua. Atau, se portaue quauqui esturments que non trobarie enlòc, dilhèu un ajudant, ua cavalcadura e un cariòt e, çò qu'ère mès important, es sues coneishences. Quan arribaue en un endret a on se l'auie demanat, soent tanben ère requerit per lòcs vesins que decidien contractar es sòns servicis en tot profitar que se trobaue aquiu. Alavetz se redigie un contracte, estipulant era mesura deth nau címbal, çò que meterie cada part e çò que se crubarie e quan. S'arremassaue eth metau e era lenha de besonh e se bastie eth horn de terralha entà cauhar eth crusòl damb eth bronze. Dempús se dessenhaue damb règla e compàs eth perfil deth vas per laguens e per dehòra (o se copiaue d'aguest qu'auie era campana vielha o trincada) e se hège ua plantilha tà tornejar eth mòtle de hanga e era faussa campana. Hèt aquerò, se bastien aguesti mòtles e un còp shuti e cueti, se començaue a cauhar eth horn, damb lenha non resinosa, entà non hèr massa gasi e evitar es boishòrles en metau honut. Era rèsta ja a estat explicada.

61. Plan interessant ei observar es rèstes d'aguesti materiaus ena superfícia de campanes com Betlan-2, Casarilh-4, etc.
62. Era Val d'Aran ei plan rica en campanes mau acabades. Ena pèça Salardú -1 demore mès inscripcion oculta pes defèctes de honuda que non pas vedibla. Ena campana Betlan-2 se pòden veir es rèstes de palha de hiems que deishèren era sua emprenta impresa enes mòtles.

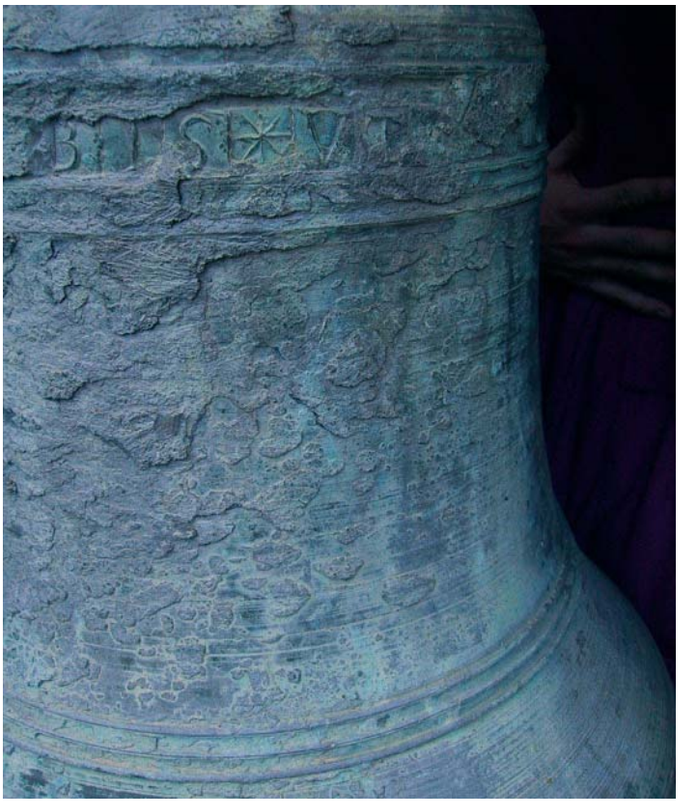

Era campana petita de Casarilh a un aspècte plan rustic per'mor qu'es rèstes deth mòtle empedissen era lectura d'ua grana part dera sua inscripcion.

Atau, mos trobam damb un trabalh hèt sus encomana, damb un artesan itinerant e sense talhèr estable. S'establiren talhèrs a mejans deth sègle XVIII, encara que bèth honedor ère itinerant encara a principis de sègle XX. Ena peninsula se deuie perlongar fòrça eth fenomen dera itinerància, maugrat que hè de mau díder. Rebrembam eth cas d'ua campana de Garòs[63] honuda en madeish pòble eth 1870; e aguest honedor –de nòm Ballesteros- trabalhèc en Aran aumens enquia 1892. Ei cèrt que semble -maugrat que non se'n sap gran causa- que deuie èster aragonés, mès cada viatge que ven tara Val d'Aran hè mès d'ua campana, supausam qu'entà profitar era escadença d'èster en parçan. Açò ac sabem pr'amor qu'era Val d'Aran (e tanben era region pirenenca en generau) a conservat fòrça ben es campanes d'abans dera Guèrra deth 1936[64]. Atau auem er entorn de campanes fòrça intègre e podem veir guaires ne hec un madeish artesan. Ena Val d'Àneu tanpòc se'n hec a quèir lèu cap. Ena Seu Vella de Lhèida per contra, se perderen totes mens es oràries. Aguesta zòna pirenenca ei, donques, un modèl de conservacion des campanes pendent era passada guèrra civila. Non sabem pas s'es Guèrres Carlistes dèren problèmes parions, totun que poirie èster qu'òc, pr'amor deth gran nombre de campanes que trobam dera dusau mitat deth sègle XIX; cò de madeish podem especular dera Guèrra deth Francés. Anar mès entà darrèr en temps ja ei aventurar-se massa ena ipotèsi.

Contrapausada ara itinerança, i a quauqui honedors que produsissen damb ua incipienta industrializacion o, simplaments, s'estimen mès trabalhar, se pòden, en un talhèr plaçat en un nuclèu urban. Bertrand Escoubet, per exemple, tostemp signe "*fondeur à Ramouzens*"[65] exceptat d'un còp, que cònste que honec "En VILACH"[66] er an 1890.

Ua des campanes de Bagergue, era num. 2, honuda per Bertrand Escoubet de Gers. Campatz era qualitat decorativa des garlandes e rotlèus vegetaus.

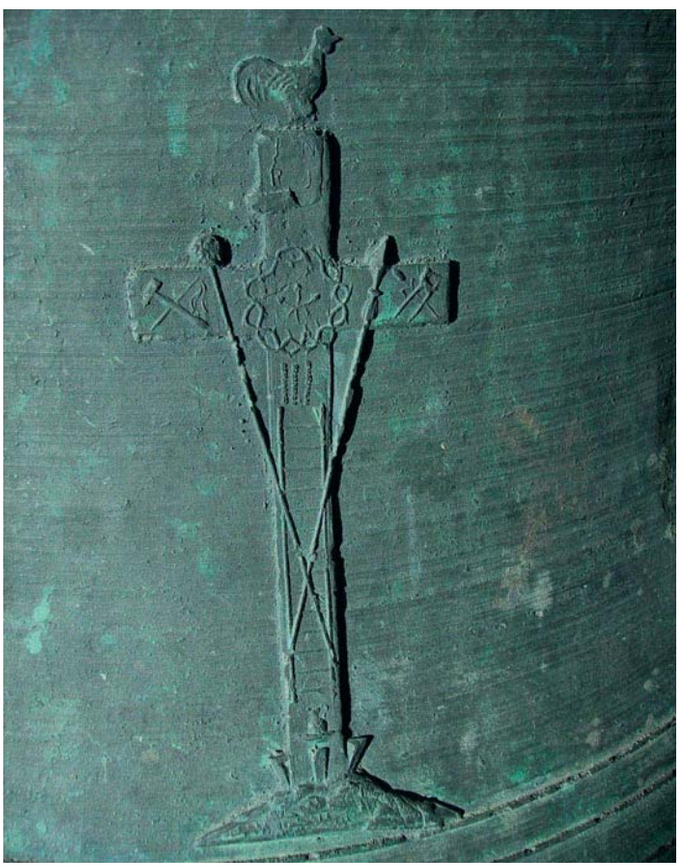

Campana Bagergue-2. Detalh dera decoracion, ua crotz damb toti es elements dera Passion, eth poth, es claus, era canha damb era esponja banhada en hèu e vinagre, era lança, eth martèth e es tenalhes, era escala, era corona d'espies...

63. Era nomentada "Juliana" o campana màger de Garòs, honuda per Ballesteros en1870. Mn. Jusèp Amiell rebrembe que didien que s'auie delit ena Plaça de Cal, ath cap deth pòble de Garòs. Ei era campana mès grana d'aguest honedor en Aran e era mès antica entre es conservades. Dedusim que venguec entà hèr aguesta pèça e que, un cop hèta, li seguiren fòrça d'autes encomanes.
64. Ja veiram coma ací tanben se'n maumeteren, encara que non pas guaires.
65. Poblacion francesa deth Departament de Gers, ena region de Midi-Pyrénés.
66. Se tracte dera campana Casau-2, que date de 1890. Non sabem per quina rason la hec en Vilac s' ère entà Casau. Totun siguec des prumères que hec aguest mèstre en Aran. Dilhèu dauric un talhèr estable pòc temps dempús.

Tanben mos trobam eth cas d'un lòc a on i a tradicion en hèr campanes. Ei eth cas de Tolva, poblacion ribagorçana, d'a on gesseren Joan Lasur -actiu en Aran en 1762 e 1796- o Magin Clotet, deth quau coneishem tres pèces araneses, totes datades en 1852. Dilhèu sonque i auec ua honeria o ua familha de honerdors, dera quau s'eretèc mestièr e utisi, en tot cambiar sonque eth cognòm...

Quines podien èster es rasons entà cridar a un mèstre honedor? Donques entà pr'amor d'auer besonh d'ua campana, sigue pr'amor que se'n volie híger ua auta, sigue pr'amor que s'auie trincat ua pèça de besonh o pr'amor qu'i auie sòs entà hèr a rehóner aquera pèça trincada, hège dejà fòrça ans o aquera que non possedie un son pro agradiu. Aué mos prepausam cambiar eth concèpte de campana coma esturment sagrat, entà elevar-lo a document epigrafic e sonor d'ua epòca. S'ua campana se trinque, non necessàriaments la cau hèr a rehóner, coma hègen abans, ja que se pòt sajar de sodar –existissen tecniques plan auançades- o ben hèr-ne ua replica, en tot estrèir-ne es mòtles, mès non podem mauméter un document epigrafic anterior a 1800 –entà méter ua data d'exemple- sonque pr'amor que ja non sone. Ath delà, eth valor deth metau ja non ei ua desencusa coma abans entara rehonuda.

Es campanes se podien trincar per un mau us, per accident, se podien mauméter pendent es guèrres o revolucions o, ath delà, ena madeisha circonstància d'ua disputa bellica, honer-les entà hèr-ne bales, canons o metralha. Açò darrèr ei çò que devenguec damb es campanes "sequestrades" en 1936 en fòrça glèises catalanes. Encara que soent s'espatraquèren sonque pr'amor de constituïr objèctes sagradi[67], tanben i auie eth besonh d'obtier metau entà hèr materiau de guèrra. Quan un militar prenie un lòc podie "sequestrar" o requisar es campanes. Es abitants les recuperauen en tot pagar un rescat o ben evitar que les despengèssen en tot pagar ja d'entrada. De un aute biais, podem imaginar eth còp d'efècte, extrèmaments significatiu qu'entàs revolucionaris anticlericaus auie eth lançar des de naut deth campanau enjós un pes de metau tan gran e tan plen de simbolisme per tot eth pòble, en tot esclafar-lo en miei dera plaça publica. Ath delà, coma an observat José Sánchez[68] entara vila d'Alcaraz o Xavier Orriols[69] en pòble de Dorve (Pallars Sobirà) despenjar es campanes podie auer tanben eth significat de barrar definitivaments ua parròquia o autaments d'abandonar un nuclèu[70].

Arties, Santa Maria-1. Pendent un volteg de campanes ja hè uns decènnis, un tròç de bronze se desprenec deth vas d'aguesta campana de 1842, que des d'alavetz demore sorda.

Coma auem ja dit, era Val d'Aran siguec un parçan a on es campanes se preservèren fòrça ben des guèrres. Totun, òc que semble qu'era guèrra civila deth 1936 afectèc per complèt as campanes de Montcorbau e Mont. Tanben i deuec auer damatges considerables entàs campanes de Salardú e poirie èster qu' en Arres, Gausac e dilhèu Vilac s'auesse perdut tanben bèra campana. Maugrat aquerò, s'auem present qu'es campanaus de tor aranesi son trenta tres, se pòt considerar qu'es damatges non sigueren pas excessivaments grani. En campanau d'Es Bòrdes, en octobre deth 1944, laguens deth encastre dera invasion maqui i auec un tiroteg e dues campanes ne gesseren mauparades damb impactes de metralha o municion, coma encara se pòt verificar en sengles horats en bronze.

67. Credem qu'ei çò que majoritàriament passèc en 1936. Per exemple, en Lhèida o Girona se respectèren es granes campanes des ores, pr'amor que semblaue clar qu'èren municipaus e non pas capitulares. En non auer estat consagrades e auer ua foncion desparièra, non sigueren objècte de desig destructor. E, pes sues granes mesures, eres soletes podien aportar tanta quantitat de bronze coma totes es liturgiques amassa. Besonh de metau o fúria antireligiosa? En tot cas, era des·hèta siguec generau per Catalonha: Igualada, Vic, Solsona, Manresa, Vilafranca, Reus...e ua listra tan longa coma volgam. Ua pèrta d'ues dimensions sense precedents en nòste país.
68. Sánchez Ferrer, José: *Antiguas campanas de torre de la provincia de Albacete*. Albacete, Instituto de Estudios Albacetenses "Don Juan Manuel" de la Excma. Diputación de Albacete, 2003. Pag 55.
69. Dalmau, Delfí i Orriols, Xavier. *Op. cit.,* pag 93.
70. Ei çò que passèc en Dorve. Eth pòble ei totaument desabitat e eth campanau en mau estat; totun es antics vesins, fòrça d'eri aué residents en La Guingueta d'Anèu, non voleren portar-i es campanes, pr'amor qu'aquerò aurie significat er abandon totau e definitiu deth lòc.

Era campana Es Bòrdes-2 (Lavigne, 1831) demore coma un testimòni mès des combats damb es Maquis.

Vista dera campana Es Bòrdes-2 (Lavigne; 1831) damb es horats causats pes tirs produsits pendent es enfrontaments de 1944.

Per çò que tanh ath mau us, aguest hè sustot relacion damb es batalhs. Era pèça se subjècte damb ua brida, normaument de cuer, que s'estaque ena batalhèra o anèra que pòrte era campana laguens, dejós dera vòuta de bronze. Soent, aguesta brida se substituís per un cordilh. En miei i pòt anar ua pèça de husta sus era quau auem ja parlat: eth soquet. Se non s'i place o, en trèir non se repòse, eth batalh demore cuert e pataquege eth vas en un punt massa naut a on eth celh ei massa prim. Eth cas contrari ei encara petjor: un batalh massa queigut pòt provocar damatges en fòrça mens temps. E ei qu'eth punt a on eth batalh incidís ei clau entara preservacion fisica dera campana[71].

Enumerades e comentades es causes que compòrten era trencadura d'ua o vàries campanes e tanben eth besonh de requerir un mèstre honedor, retornam as artesans que les hègen. Quan eth mèstre ère avertit que s'auien de besonh es sòns servicis e ère arribat en lòc, se montaue eth talhèr de campanha e se podie profitar entà hèr aquiu madeish es comandes que podessen sorgir entà pòbles vesins. Çò que semble que se pòt garantir ei que s'un honedor ven tar Aran un an concrèt, totes es pèces que trobaram hètes aqueth madeish an sigueren honudes en un madeish horn, sigue en un pòble o en aute. En un cas de 1892 -fòrça parion ath que ja auem comentat de Garòs deth 1870- qu'afècte a Montgarri, Cap d'Aran, Garòs e Arties[72], coma qu'era campana importanta e mès grana ei era de Cap d'Aran, dedusim qu'es qu'apareishen datades en madeish an, peth madeish mèstre sigueren hètes en Cap d'Aran e portades en cariòt entàs sòns lòcs de destin. Cèrtament, ei tanben possible que se hessen en un lòc "neutrau" o intermiei, mès açò dificulte er alotjament e era manutencion deth mèstre[73].

Un aute cas fòrça representatiu ei eth de "*Les Dubois fondeurs Lorrains*"; qu'apareishen documentadi ena epigrafia en dues pèces fòrça ponines, d'Unha e Arròs[74]. Seguraments se tracte de dus frairs, o dilhèu un pair e un hilh, o ben oncle e nebot, dera region de Lorena, ath nòrd-èst de França. En principi, non compreníem per quina rason vingueren de tan luenh uns honedors, quan per aqueres dates en Aran i auie trabalhat un honedor que quan volie ère excellent: Agustí Cel de Llimiana, autor dera plan celèbra *Miquèla* de Vielha (1799). Era responsa ei que cap campana de Cel vié datada ath delà deth 1814 e, donques, dilhèu ei que moric o deishec

71. Ena Val d´Aran i a ua enorme quantitat de campanes henudes. Serie de besonh ua campanha de restauracion fòrça importanta entà pr'amor de recuperar era votz des nòsti campanaus.
72. Se tracte des campanes Montgarri-3, Garòs-2, Cap d´Aran-1 e Arties-5. era mès grana des quaus ei era de Cap d´Aran, d´uns 600 o 700 kg de pes. Es autes son mens importantes, sustot era de Montgarri qu'ei plan petita. Era unica qu'a ues dimension e pes relevant ei era de Garòs, d´uns 300 kg, çò que se pòt transportar perfèctament en un cariòt e ath delà, en un trajècte, entre Cap d´Aran e Garòs, en baishada.
73. Ua opcion tà considerar ei qu' eth horn se maumete pòc en desmontar-lo enta poder remplegar es maons, hanga e hiems) e, s'ei de besonh, se pòrte a tròci entath lòc que convengue, mès aquerò ja ei fòrça mès complicat ja que non se pòt desmontar enquia qu'era campana a estat descobèrta e aprovada era qualitat deth son, de manèra que ja non sigue de besonh rehoner-la.
74. Campanes Arròs-4 e Unha-3, deth 1817 damb un diamètre d'entre 42 e 47,5 cm.

de circular peth parçan abans deth 1817. Totun, açò non justificaue cridar a uns mèstres der aute extrem de França entà hèr dues esqueres. Tot demorèc esclarit quan visitèrem era catedrau de Comenge. Aquiu, eth 1817 madeish, es Dubois rehonien a *Maria*, era campana grana, d'uns 1650 kg e 1,36m de boca. Ua pèça atau non la hè quinsevolh -encara que Cel coma demostrèc damb era *Miquèla*, de 1,33m e uns 1600 kg, ne sabie pro-. Era encomana dera catedrau de Comenge òc que justifique era venguda de tan luenh, encara que sense escartar tanben que dilhèu per d'autes encomanes o quinsevolh aute motiu, ja se trapauen apròp deth parçan[75].

Abans de montar eth talhèr, s'auien d' establir es pactes, calie hèr un contracte. Es contractes en forma documentau son fòrça corrents en Catalonha, sustot s'era glèisa ei importanta e se consèrve er archiu. En aguest sens, Cervera o Igualada son poblacions privilegiades. Auem notícia documentau de lèu totes es campanes que s'an honut enes glèises respectives, aumens des deth sègle XV. En cas dera Val d'Aran, es hons notariaus que se sauven en Archiu Istoric son pògui e tardans, mès calerie uedar-les de manèra sistematica. En parlar des honedors daram un ensems de donades tanhentes a Vielha, dilhèu er unic cas qu'en aguest aspècte pòt -peth moment, insistim- hèr ua aportacion significativa en parçan aranés.

Un còp hèta era campana, calie pujar-la e deishar-la avienta entà sonar. Credem qu'èren es madeishi mèstres, damb era ajuda de gent deth país –un mèstre d'òbres, un hustèr, etc.- es encargadi de hèr era installacion dera madeisha naut dera tor. Era documentacion sus eth plaçament des bronzes ena tor ei tanplan encara mès escassa.

5. DECORACIONS E EPIGRAFIA QUE PÒRTEN ES CAMPANES

Entà parlar dera decoracion e tèxtes que pòrten es campanes, mos cau tier en compde es zònes qu'an estat definides en tractar es parts que constituïssen ua campana. Açò serà imprescindible entà poder interpretar quinsevolha informacion que se balhe sus eth lòc a on se tròbe ua o ua auta inscripcion, relèu decoratiu o gravat que pòrte era campana. Normauments es inscripcions se tròben, sustot, ena part superiora e en pè. Es gravats pòden èster enes madeishi punts, mès tanben en tèrç e miei pè. Naturauments, ei possible méter eth tèxte e era imatge que volgue en quinsevolh punt deth vas, mès es punts que ressenham son es mès abituaus.

Se pòt considerar qu'en Catalonha es letres des inscripcions de campanes son tostemps majuscules o capitaus, exceptat enes campanes gotiques des sègles XV-XVI, a on se meten letres minuscules -çò que passe damb lèu totes es epigrafies deth periòde-. Se retrocedim mès, entath sègle XIV o era prumèra mitat deth XV, tornam a trobar es majuscules, damb ua importanta influéncia onciau. Aguesta letreria majuscula podem trobar-la encara en Castelha en pèces dera prumèra mitat deth sègle XVI[76], mès non pas en Catalonha, a on era tendéncia s'acabèc ath torn dera prumèra mitat deth sègle XV[77].

Enes prumèrs tempsi es campanes portauen ues inscripcions tipificades, que normauments hèn allusion ara intencion dera sua donacion. Es mès primitives arribèren a portar un alfabet, en referéncia ath doble alfabet (es caractèrs grècs e latins) qu'en tot formar ua crotz s'escriu quan se consagre ua glèisa. Atau, des deth començament se hè evident eth caractèr sagrat que, per miei dera consagracion –valgue era redundància- s'estampaue ena campana des deth moment en quau ère honuda e benedida.

Ara seguida arriben es frases mès abituaus; ne dam ua cronologia aproximada, ja que podem trobar exemples anteriors –e sustot tanben posteriors, sigue pr'amor que beuen dera tradicion antica o pr'amor que hèn era campana naua exactaments damb era madeisha inscripcion qu'era vielha (ara quau remplace), tèxte qu'a viatges ne se compren. De contunh ressenham aqueres mès populares en Catalonha, des quaus, ua campana pòt copiar-ne sonque ua part, o peth contrari, diuèrses d'eres completes:

1. Mentem sanctam spontaneum honorem deo et patrie liberationem *(Damb intencion santa e espontanèa soni en aunor a ditz e desliurança dera patria)*. Fragment der epitafi dera tomba de Santa Àgata, supausadament deishat ath dessús dera sepultura per un àngel; se cante coma antifona enes dusaus vrèspes dera hèsta dera santa; entà campanes consagrades tà alertar de huecs[78].

2. Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus uentris tui, Ihesus. Sancta Maria, mater Dei, ora pro nobis peccatoribus, nunc et in hora mortis nostrae, amen*. (Te saludi Maria, plia de gràcia, eth Senhor ei damb tu, benedida eres entre es hemnes e benedit eth frut deth tòn vrente, Jesús. Santa Maria, mair de Diu, prèga per nosati, pecadors, ara e ena ora dera nòsta mòrt. Atau sigue)*. Campanes entà avís d'oracion.

75. Maugrat çò que didem, un honedor mos a afirmat qu'ei mès complèxe hèr ua campana grana que petita, totun que tanben ei mès mauaisit qu'era petita gesque bona. Ua campana grana requerís un equip e mès organizacion; en ua de petita eth metau se heirede mès rapidament e, per tant, aguest a d'emmotlar-se ben e lèu, en tot èster er aliatge mès dificil d'equilibrar.
76. Per exemple era campana des ores *"Zarambombón"* dera catedrau de Paléncia, de 1524, òbra de Juan Díez.
77. Un exemple tardan totun qu' excepcionau n'ei *"Jaume"*, campana dera Seu de Valéncia, der an 1429, que dilhèu justifique era tenguda de majuscules en aguesta data pr'amor d'èster ua pèça plan solemna.
78. Deui aguesta informacion sus er us ar expèrt Andreas Phillip, de Göttingen (Alemanha).

3. Te Deum laudamus: te Dominum confitemur. Te aeternum patrem, omnis terra veneratur *(A Tu, òh Diu, te laudam. A tu, Senhor, te cohessam. A tu etèrn Pair, te venère tota era creacion)* Començament o *incipit* d´un antic imne, atribusit segontes era hònt a St. Ambròs o a St. Agustin, fòrça repetit ath long dera litúrgia des ores).

4. Christus rex veni cum pace / venit in pace (*Crist Rei ven en patz / vinguec en patz*).

5. Deus homo factus est, et habitabit in nobis (*Diu se hec òme, e demorèc entre nosati*) . Fragment dera oracion der *Angelús*).

6. Christus vincit, christus regnat, christus imperat; christus ab omni malo nos defendat (*Crist venç, Crist règne, Crist impère, Crist mos defen de tot mau*).

7. Vox mea cunctorum sit terror demoniorum (*Qu'era mia votz sigue eth terror des diables*).

8. Laudate dominum in cimbalis bene sonantibus; laudate eum in cimbalis iubilacionis; omnis spiritus laudet dominum (*Laudatz a Diu damb cimbals ressonants; laudatz-lo tamb cimbals de jòia; tot çò qu'alende laude ath senhor*). Salm 150.

9. Laudo deum verum, populum voco, congrego clerum, nimbum fugo, mortuos (o defunctos) ploro, festa decoro *(Laudo eth Diu vertadèr, crido eth pòble, congrego es clergues, horabandisco es bromes; ploro es mòrts, orno es hèstes)* Fragment d´uns examètres de Johannes Gerson, important tractadista medievau, deth sòn tractat *De Canticis*. Semble qu' apareish abans enes Glòsses ath *Corpus Iuris Civilis* der emperaire Justinian.

10. Ecce crucem Domini, fugite partes adversas *(È ací era crotz deth Senhor, hugetz parts advèrses).*

11. Vincit leo de tribu iuda, radix david alleluya *(Vencec ath leon dera tribu de Judà, deth linhatge de David, Laudatz a Diu)*.

Aguestes dues darrères frases semble que hèn part der amàs d'oracions e conjurs, coneishut coma *Enchiridion Leonis Papae*, escrit peth papa Leon III. Tanben apareishen en Apocalipsi (5,5) e en ua antifona des vrèspes dera hèsta dera invencion dera santa crotz.

Maugrat que pòt auer-n'i mès, prepausam aguestes locucions coma es principaus. Pr'amor qu'es pèces anteriores ath sègle XVII son en Aran mens de mieja dozena, non mos interèsse alongar-mos mès. Sonque volem híger que, ath marge d'aguestes frases tipificades, e en tot depéner deth hèt qu'era letreria non sigue fòrça grana e er espaci deth vas sigue sufisent, ei possible trobar-se ath delà, damb eth nòm deth honedor, er an de honuda o encara mès soent, damb eth nòm deth sant patron. Ère de besonh ressenhar aguestes frases pr'amor que son fòrça desconeishudes e pr'amor que son era basa de totes es que dempús seguiràn. Autaplan pòden trobar-se incomplètes o mesclades.

Parlaram de contunh des advocacions mès usuaus. Non i a campana que non pòrte invocacion. Se non ei a Crist, serà a Diu; e se non, a bèth sant o ara Vèrge. S'aguesta invocacion non i é explicita, en serà per ua oracion o un salm gravats que mos restacaràn dirèctaments damb ua advocacion. Se tanpòc era inscripcion mos i remet, ac harà era iconografia qu'era pèça pogue incorporar. Se, maugrat tot, aquerò non demore clar, seram dauant d'un cas plan rare o dauant d'ua campana non consagrada o dedicada exclusivaments a tocar es ores. Totun, encara damb aguesta foncion mès "laica", soent aguestes pòrten iconografia religiosa, pr'amor de pertànher a ua epòca a on era religion ère presenta en toti es encastres dera vida vidanta e s'invocave de contunh era empararança divina.
Era invocacion mès frequenta ei era dera Vèrge. Se non, mos trobam damb Santa Barbara, es membres dera Sagrada Familha, sants diuèrsi, sustot eth patron deth lòc o dera parròquia. En Aran son fòrça frequentes tanben es advocacions as sants Sernilh e Pèir, e bèth aute escampilhat: Miquèu, Francès, Joan, Antòni de Pàdoa...

Causa desparièra ei coma se coneish era campana. Per exemple, en pòble d'Aubèrt es campanes son dedicades a Santa Maria e Sant Martin (de ben segur pr'amor d'exercir de campanau des dues glèises dera poblacion, ua d'eres, jos era titularitat d'aguest sant). Maugrat aquerò, eth campanèr les coneishie coma era "Maria" e era "Barbara". Aguest campanèr[79] ère neishut en Vila, mès aquiu son coneishudes coma "Barbara" era grana e de "Sant Père" era dusau. Credem qu' açò de dedicar era campana grana ara Vèrge e era dusau ath sant titular ère quauquarren fòrça usuau a compdar deth sègle XIX en fòrça endrets deth Principat.

Quauqui casi meriten un tractament especiau. Ena Val d'Aran ne son tres.

Era "Miquèla", campana màger dera glèisa parroquiau de Sant Miquèu de Vielha. Se tracte d'ua pèça que n'auem un bon istoriau. Ei era campana de mès prestigi de tota era Val. Ena antica diocèsi de Comenge sonque se ve superada en granor–e per sonque 3 centimètres- pera "Maria", era campana màger dera catedrau de Sant Bertran, e ena diocèsi d'Urgelh sonque coneishem exemplars majors en Santa Maria de Balaguer. Donques, tractam d'ua campana plan especiau, damb ua fòrta carga magica ath dessús. Era sua reputacion trascend era poblacion de Vielha. D'era s'afirme, tant que se pòt sénter des deth cap deth pòrt de Vielha coma des dera Bonaigua. En tot cas, pòrte era inscripcion

79. Sr. Fermin Monge Busquet

allusiva a Sant Miquèu Arcàngel, e cap oracion especiau entara Vèrge o d'auti. Eth sòn prestigi hège que non se repiquèsse mès qu'en ocasions plan excepcionaus, coma quauqui enterraments plan subergessents, en tot assumir era dusau campana es atributs de campana màger entàs repics.

Era "Francisca", ei era campana dusau en importància dera glèisa de Vielha. Hè bèth pialèr de temps qu'ara dusau campana se la coneish damb aguest nòm, donques qu'es documents parlen de campanes damb aguest nòm abans dera data der actuau bronze. Donques auem ua dusau pèça emblematica, qu'assumís –coma dideríem ara- es papèrs de campana grana entà repicar[80].

Era Miquèla non ei era soleta campana famosa de Vielha. Era sua companha, Francisca (Lavigne, 1818), ei era campana des ores e era que hè de campana majora pendent era vida vidanta. Aué a ua joata metallica de Manclús (1951?) mès encara se consèrve eth malh damb eth quau eth relòtge li hège marcar eth pas deth temps.

Era "Juliana", campana màger de Garòs. Era dusau en dimensions d'Aran. Quan la honeren auien tan clara era sua denominacion, qu'enlòc de méter "Sant Julian prega per nosati" ena oracion o invocacion, i meteren "Santa Juliana Ora pro Nobis". Ei cèrt qu'existís ua Santa Juliana (ua de "Les Santes" de Mataró) mès se tiem en compde qu'eth titular dera glèisa de Garòs ei Sant Julian credem que çò qu'a passat ací ei un fenomen d'assimilacion deth nòm deth titular damb eth dera campana, transformat ath femenin, de sòrta que ja non demore clar s'era campana se ditz Juliana o Julian. Ei cèrt que normauments era votz populara feminize eth nòm deth sant en parlar d'ua campana, mès eth nòm contunhe en tot èster eth deth sant, en masculin. Un testimòni mès dera incidéncia d'un sant concrèt, qu'ei patron d'un collectiu.

Coma ja auem dit, era Mair de Diu s'empòrte era majoria des advocacions des nòstes campanes. Normauments –e ei ua tradicion a nivèu europèu, ja sigue pera assimilacion dera campana a quauquarren femenin, o peth hèt d'èster era principau intercessora dera umanitat dauant de Diu (entà èster era madeisha umana)- ei era titulara dera campana majora o mès importanta. Quan non se vò hèr a subergésser a un patron de manèra mercada (o ja se li dedique era dusau campana) era campana majora se met jos eth nòm dera Vèrge, en tot poder especificar ua advocacion mariana concrèta o ben de manèra generica.

Crist non acostume a centrar es atencions, mès tostemp ei present en Calvari que sòlen portar es nòstes campanes, aumens dempús deth sègle XVI-XVII[81] .

E ara tractam dera santa mès sollicitada entara emparança des nòsti pòbles mejançant eth perenne bronze des campanes. Santa Barbara ei era advocada per excelléncia contra es tempèstes, es relampits e temporaus. Ei coneishuda era invocacion qu'en catalan se ditz mentre se persigne: ***"Sant Marc, Santa Creu, Santa Barbara no ens deixeu!*** O aqueth adagi que ditz: *"Sonque se brembe de Santa Barbara quan trone"*. E era societat des campanes ei era societat dera tèrra, deth camp e deth bestiar. Donques lèu ei explicat. Atau, entre es principaus gravats qu'ua campana pòrte des deth sègle XV figuren era Crucifixion, era Vèrge de pè damb eth Mainatge, St. Miquèu Arcàngel en tot aucir ath dragon, e Santa Barbara damb era tor, atribut que la identifique pr'amor que i siguec embarrada coma presoèra. I a honedors que la representen damb insisténcia ara sua produccion, encara que non sigue era figura invocada en aquera campana concrèta. Ei eth cas de Ballesteros, que tà nosati ei eth darrèr honedor reauments "ara antica" d'entre es que trabalhèren ena Val d'Aran. Ua des sues mèrques ei justaments ua imatge fòrça "naïf" dera santa en un marc decoratiu rectangular de mesura variabla, mès tostemps inferiora a dètz centimètres.

80. Açò segontes testimòni orau de gent qu'auien pujat o vist a repicar. De hèt, es rasons pòden èster tant eth prestigi dera Miquèla, mès tanben pr'amor dera dificultat de manipulacion (batalh plan pesant) e nòtes fòrça pariones enes bronzes actuaus, çò que provòque un resultat pòc agradiu, damb dues pèces tan potentes e propères ath madeish temps.

81. Era scèna deth Calvari mos semble qu'apareish abans en Castelha qu'en Principat. Eth mès antic que coneishem datat ei deth 1427 e lo pòrte ua campana de forma romana (fòrça ampla e pòc nauta, coma un topin) que tòque es ores ena catedrau d'Àvila, coneishuda coma "La Jordana". En cambi, es campanes gotiques catalanes non acostumen a portar-lo. Considerem, de moment, un des calvaris mès antics des Països Catalans, aguest qu'apareish en ua campana dera Seu d'Urgelh, datada en 1507, en un moment, en quau, aquerò non ère encara guaire usuau.

Era madeisha campana Arròs-2, honuda per Pablo del Campo lutz un gravat damb era figura de Santa Bàrbara -plan usuau enes campanes per èster ua avocada contra tempèstes- que segurament ei d'un honedor anterior, de cognòm Ballesteros.

Desconeishem se i auie era abitud de tocar "a temps", mès en fòrça endrets, es campanes jogauen un papèr relevant en rituau de comunir o conjurar es tempèstes. Er ahèr des comunidors aranesi demore entà un aute estudi[82]. En tot cas, en quauqui endrets se coneish coma "Barbara" era campana que s'emplegue entà tocar a temporau, independentaments de quin sigue eth nòm deth sant que pòrte inscrit.

Per çò que hè ara rèsta de sants, lèu tostemps s'expliquen peth titular dera parròquia, peth santet ath quau i a devocion[83] o per bèra desconeishuda devocion particulara en cas de donacions. Sigue coma sigue, Sant Sernilh, bisbe de Tolosa de Lenguadòc, ei un sant d'ua importància capdau en Aran. Tanben Sant Pèir e Sant Estèue, qu'acaparen bères titularitats remercables.

Explicades es frases que mès soent se tròbe tipificades enes bronzes, auem de híger que tot çò que se harà enes sègles XVII-XIX derive d'aguesti pògui tèxtes, a excepcion de méter eth nòm deth sant o santa damb era peticion *ora pro nobis* (prègue per nosati) o eth de hèr a constar er an, eth honedor, eth rector, eth baile... Totes aguestes causes o bères ues d'eres, en latin, en catalan o en castelhan. Er aranés a entrat ena epigrafia des campanes en moment de hèr es mès recentes, a compdar des ans nauanta deth sègle XX. En tot contunhar damb eth tèma des tèxtes e era epigrafia –explicat ja eth des invocacions qu'aguesta met de manifèst- mos cau díder qu'es tèxtes d'abitud se concentren ena part superiora dera campana, entre era espatla e eth tèrç. Normauments tot ei aquiu. S'era campana ac a de besonh, eth tèxte s'a estienut peth miei-pè, encara que tot depen deth gust deth artesan. Se cau, se hèn dus registres o nivèus de tèxte. E aguesti nivèus s'enquadren e desseparen entre eri per bordons o cordons lisi qu'entornegen era campana en tot eth sòn perimètre e balhen ritme a tota era nautada deth vas. Soent son mèrques deishades peth tornejat deth mòtle d'arguila, aguest ei entà nosati era sua origina. Es campanes gotiques de categoria, a compdar deth sègle XV incorpòren soent un cinturon ath miei deth vas, damb fivèla e tot; dilhèu ua allusion ara centura dera Vèrge Maria - simbèu de puresa e castetat- qualitats que tota campana sagrada a d'auer e plan qu'òc qu'a[84]. Ath delà, es pèces gotiques an soent un cordon espés en pè. Aguestes tendéncies decoratives perviueràn benben, e enes sègles XVII, XVIII e XIX trobaram hèishi sancèrs de tres, quate o enquia ueit cordons parallèls e mès o mens acorropadi. Son elements estrictaments decoratius, que cada còp devien mès fini, entà per'mor de non alterar eth celh deth vas (e donques tanben eth son) mès que se hèn entà balhar pes visuau en quauques parts dera campana, en tot hèr-la mès polida e proporcionada.

Dempús i é eth tèma des elements decoratius. Aguesti pòden èster fòrça variadi. Era nòsta opinion ei que non tostemps hèn mès polida era campana, senon que pòden arribar a èster plan pesanti e de mau gust. Mès, naturauments, i trobam de tot. Era gràcia se tròbe justament en méter pòga decoracion e arténher ua campana eleganta.

Betlan, campana 4. Çò que semble ua huelha de sàuvia guarnís part deth vas, segurament perque se higeren huelhes autentiques en mòtle.

82. Ací sens dobte mos auem de reméter as trabalhs de Serge Brunet, qu' entren en tèmes etnografics, de un aute biais plan e plan interessants.
83. Per exemple, era glèisa de Begós ei dedicada ara Santa Crotz, que n´ei era titulara, mès eth sant que reaument pren importància ei Sant Ròc.
84. Eth lector desencusarà era broma, mès encara ei per demostrar era existéncia d´ua campana que non sigue casta e pura coma ua ròsa d´abriu.

Ath delà des cordons, i trapam tanben garlandes e d'auti elements, entre es quaus eth mès important ei, sens dobte, eth Calvari gradonat. N´auem ja parlat, mès ara lo tractaram en detalh. En Aran, eth mès antic qu'auem trobat, ja gran e damb era basa piramidau e era graonada, date de 1600. Aguest calvari qu'apareish enes campanes damb un concèpte renaishentista, trobarà era sua maxima estenuda enes sègles XVII, XVIII e XIX, restacat sustot ara estetica barròca e ar eretatge dera *devotio moderna* e era mística deth *Siglo de Oro*. Eth calvari ei un rebrembe dera passion e dera redempcion pera crotz. Bères campanes ne pòrten mès d'un, encara que d'abitud n'i a un, relativaments gran; se pòt èster, vedible e tot des de dehòra. Ei de besonh conprénerlo coma ua pregària perpètua damb eth signe cristian per excelléncia, que tostemp aurie de guardar entà dehòra deth campanau. Just pren importància e aquerís vertadèrament granes dimensions en moment qu'es campanes se placen enes hiestraus, en sègle XVIII (sustot pendent era dusau mitat). Bèth còp se tròbe guardant entà laguens dera sala de campanes, mès aquerò ei pr'amor qu'era campana a estat botjada en quauqua reforma o pr'amor que ja se desconeishie eth significat rituau d'aquera imatge gravada en vas. En tot cas, eth calvari susvelhe des dera tor eth pòble qu'a as sòns pès, en tot protegir-lo. Ei coma un fren entath mau, un anatèma contra es penúries que podessen quèir sus era comunautat[85].

Per çò que hè as gravats gotics deth sègle XVI, ei evidenta era influéncia qu'exerciren sus eri es illustracions xilografiques des libres, encara que i a gravats d'aguest tipe d'abans dera Bíblia de Gutenberg (1454) e ei que, sense dobte, dejà des de finaus de sègle XIV se hègen tiratges de gravats en mòtles de husta, ja que Gutenberg inventèc es tipes mobils, non pas era estampacion. I aurà ua relacion constanta entre es gravats des libres e es qu'ostenten es campanes. E era tradicion gotica la trobaram encara en campanes deth sègle XVIII: ei fòrça usuau trobar gravats en campanes d'aguesta epòca damb un enquadrament arquitectonic encara d'arquet conopiau, o *candelieri* plan goticizants[86]. Açò s'explique pr'amor qu'es cunhs de boish o es diboishi se passauen d'uns mèstres as auti e podien èster legadi en eréncia, coma tanben se podien transméter es formes o perfils de costelha entà dessenhar es determinadi vassos de campana, de mesures e pesi desparièrs.

Ei precís diferenciar es influéncies de çò que quauquarrés hè en hèr campanes. Un honedor de Tolva o Benavarri (Ribagòrça, ena Franja) aurà ua faiçon de hèr mès catalanizanta qu'un de d'auti parçans aragonesi o d'un cantabre. En cas des gravats de Ballesteros (ath torn de 1870-92 en Aran) resulte fòrça illustratiu: era estetica d'aqueri bronzes ei pròpria des campanes *esquilonadas* deth nòrd dera peninsula Iberica. E semble qu'aguestes influéncies arribèren de manèra fòrça paupabla en darrèr quart deth sègle XVIII, damb ues campanes pariones as deth nòrd-èst peninsular per çò que tanh ara forma, mès damb letreries plan desparières e fòrça mens refinades qu'es que se trobarien ena Catalonha centrau: son òbra des nomentadi *Vizcaínos*, des quaus parlaram en apartat de honedors. Ua des aportacions que credem qu'aguesti heren ena ornamentacion des campanes araneses siguec eth plaçament d'ua cartela en miei o en miei-pè dera campana, laguens dera quau, s'enquadraue ua inscripcion ena quau se hège referéncia lèu tostemps ar an, ath rector e ath mèstre honedor.

Era campana Arròs-2 pòrte un calvari de granes dimensions qu'ei propi des honedors que seguien era estetica castelhana e cantabra, coma Pablo del Campo. Tanben, i a es claus e ua decoracion de triangles o miegi rombes que hè que sigue mès vededera des de baish.

85. Alonso Poga, José Luis; Sánchez del Barrio, Antonio: *La Campana. Patrimonio Sonoro y Lenguaje Tradicional*. Urueña, Fundación Joaquín Díaz, 1997. Pag. 68. Recomanam plan vivament aguest libre; encara qu'era tradicion castelhana a quauques diferéncies, analise plan ben e d'ua faiçon plan entenedora era qüestion des simbologies.

86. Aquerò ei ben clar ena campana Begós-1, delida per Joan Lasur de Tolva en 1796.

6. SIMBOLOGIA, CONSAGRACION E UTILITAT DES CAMPANES

Eth tòc des campanes ei un sistèma de comunicacion plan estenut e antic. A un hèish de connotacions simboliques qu'aué en dia e maugrat era incipienta recuperacion deth hèt de sonar es campanes dempús d'uns ans d'abandon absolut deth tèma pertot, se tròbe fòrça amendrit e desconeishut e non a eth pes de d'autes epòques preterites. Maugrat tot, ei un des tèmes mès interessants qu'entornegen era fenomenologia deth hèt campanèr ena sua globalitat[87].

De hèt, aguesti contenguts anauen restacadi ara vida en generau e a cadun des sòns moments, en tant qu'era religion centraue tota activitat o, aumens la dotaue de contengut e significacion espirituau. A mesura que mos apropam tath sègle XX, era societat experimentèc ua secularizacion considerabla, e fòrça accions nautament simboliques qu'an pervengut ac an hèt sense èster deth tot comprenudes ne justificades racionaument. Er espaci qu'eth significat o motiu d'èster de cada causa cedís ara religion devié menor e mens abondós a mesura qu'es activitats principaus dera vida (nèisher, maridar-se, víuer e trabalhar, emmalautir e morir-se) se separen deth hèt religiós.

Abans donques, era glèisa ère ua bastissa clau, era bastissa que parle per toti. Non sonque acuelhie as fidèus, senon que tanben era sua aparença la distinguís des autes e da ua imatge ath nuclèu abitat. Ei un punt de reünion collectiva, coma ne pòt èster era plaça deth pòble. Pr'amor d'èster un espaci apraiat e suenhat revèle es besonhs devocionaus e evòque ua tradicion que ven de mès luenh qu'eth catolicisme. Es espacis de màger tenguda cultuau an de subergésser, e cadun d'eri a un significat simbolic concrèt, encara que dilhèu sonque eth prevère –o eth prevère instrusit- sap mestrejar avientament. Maugrat aquerò, era massa de fidèus a ua impression, mès o mens laugèra, deth mistèri a compdar d'imatges materiaus: ua arcada decorada, ua orladura, un gradon qu'ac atermière o dessepare, ua rèisha... e eth campanau a un papèr clau ena imatge exteriora dera glèisa, acompanhat damb eth son des campanes, que devié ua parcèlla de vitau importància laguens d'aguesta imatge extèrna.

Segontes Marlem Nuñez, autanplan en quauque campanau s'auie arribat a méter-i relíquies en sòn basament. Aquerò poirie explicar era existéncia qu'auem vist nosati, d'ua fornicula semicirculara, ena part baisha deth campanau dera catedrau de Vic, edifici dera prumèra mitat de sègle XI, de clara influéncia italiana, e d'ascendència plan culta laguens deth sòn contèxte.

Aquerò mos pòrte ara consideracion de lenguatge divin que s'a dat ath son des campanes[88].

Eth campanau coma lòc de crida en nòm dera divinitat e difusion aluenhada deth son des campanes ei ua creacion deth cristianisme. Eth son dera campana ja creaue ua atmosfèra agradiua, trascendentau, lèu ipnotica... mès ara se n'a consciéncia plia e era institucion eclesiau ne hè usatge damb un clar coneishement de causa. Ath delà, consumir aguesta musica o practica rituau pròpria dera glèisa imprimís un caractèr d'omogeneïtat as individus d'un grop uman, pr'amor que restacades ath consum e comprenença des tòcs i é era comunautat sociau sancera -auem ja dit qu'adès non se podie èster dehòra deth ligam religiós atau coma atau-, e aguesta comunautat ei qui acabe determinant eth còdi de tòcs e senhaus, era sua execucion e era dimension e trascendéncia sociau de cadua des formes de tòc e senhaus.

Eth credent -o membre d'ua comunautat considerada credenta- sap que quan entre en un temple o cementèri o en quinsevolh aute lòc consagrat, aquiu poderà recuperar un estat mentau -de patz, de benestar, d'emparament o deth sentiment que sigue- experimentat d'auti còps. Amassa damb es auti membres correligionaris restablirà, ena celebracion, ath delà dera comunautat que se retròbe vediblament, un conjunt de valors comunes, ua coesion grupau e un rebrembe trascendentau creat e sostengut aquiu madeish pes sòns pairs-sénhers des de tempsi immemoriaus. E es campanes criden e convòquen tà celebrar aguesti actes.

Vista insolita qu'aufrís eth campanau de Sant Sernilh de Betren. Es nuclèus de poblacion se ven fòrça propèrs des des campanaus. Ath hons, Casau e Gausac.

87. Tornam a reméter ací ara tesina de Nuñez Peñaflor, Marlem: *El simbolismo del toque de las campanas y sus mecanismos de reconocimiento en dos contextos de enunciación cotidianos: rural/urbano* (op. cit.) e ath capítol que Xavier Orriols dedique ara simbologia e usatges des campanes en Dalmau, Delfí i Orriols, Xavier: *Per l'escala secreta. Campanars i campanes a les valls d'Àneu* (op. cit.).Expliquen, respectivament, aguesti contenguts de manèra detalhada o fòrça planèra.
88. Encara nosati, en convèrses damb eth nonagenari campanèr de Cervera, Sr. Jaume Font, auiem escotat repetidi viatges era frase "Es campanes son era votz de Diu!" qu'er òme prononciaue damb seriositat, gravetat e orgulh, mès tostemps laguens d'ua encantadora umilitat: deishaue clar que s'auie ada eth madeish per un esturment deth quau eth poder espirituau se valie entà comunicar-se damb eth pòble e eth collectiu.

Es grops religiosi an de besonh eth supòrt de quauqui objèctes, -en aguest cas es campanes- que son part durabla dera realitat materiau, e pògues causes son mès perennes qu'eth bronze. Eth grop proclame era sua immutabilitat, en tot qu'es autes institucions se transformen; aguesta ei ua caracteristica que devié ath madeish temps granor e problèma dera Glèisa. E aguesta non a era costuma de reconéisher que, en hons, tanben càmbie e evolucione[89].

Çò que cau investigar –s'ei qu'encara i èm a temps- ei coma definir era comprenença des messatges e coma aguesti s'incorpòren ara vida vidanta dera gent, coma se regissen e quini contenguts mentaus s'apliquen as dits messatges, ath madeish temps qu'es conseqüéncies qu'aguesti compòrten. Evidentaments, es individus d'un collectiu realizen era apreension des causes que les passen segontes era sua percepcion e es sues costums e valors; o sigue, que non podem díder qu'un madeish tòc sigue interpretat per toti damb eth madeish e exacte sens. Tà bèri uns, eth trobament damb era divinitat ei un solatge, ua hèsta...; tà d'auti, ei un moment de recuelhuda o contriccion. En tot cas, eth tòc des campanes tanben dessepare aguesti moments des qu'apartien ath cicle dera vida vidanta: un temps entà çò qu'ei sagrat dauant deth temps dedicat as ahèrs quotidians.

Non acabe pas ací eth valor sagrat des bronzes: es campanes pòden elevar-se ara categoria d'esturment entara santificacion der esperit e dera amna. Es campanes son tocades peth sacristan o campanèr, qu'abans –e en màger rigor liturgic- ère eth regim der *Ostiarius*, un "orde menor" qu'auie per foncion tocar es campanes (e, peth nòm, fabricarie tanben es formes de pan entà consagrar)[90]. Donques, non les tòque quinsevolha persona. Damb eth temps, açò se relaxarà, e passarà eth cargue titular a un laïc, encara qu'eth campanèr ère lèu tostemps era madeisha persona, que coma sacristan daurie e barraue era glèisa, suenhaue es ornaments sagrats, etc. Mès çò qu'ara volem díder ei qu'era campana ei prenuda des mans umanes entà autrejar-la ath servici de Diu pendent era ceremònia de benediccion. Atau, devié quauquarren sagrat. Maugrat que soent un particular les age costejat, son de proprietat eclesiau, donques que mejançant era consagracion an devengut objèctes sagrats e dotadi de determinats poders, coma çò que recuelh era tradicion des antics pòbles qu'es maus esperits se podien horabandir damb tapatge, mès que mès çò que resulte de hèr a retronir eth bronze. Maugrat aquerò, era Glèisa -coma tostemps- adapte es tradicions que recuelh e li atribuís aguesti poders, mès non d'ua faiçon supersticiosa as efèctes deth metau en vibracion, senon as que Diu li balhe per miei dera benediccion que prealablament se li a hèt.

Credem que serà bon de nomentar donques, qu'Aran a estat un reducte de conservacion de tradicions, bères ues tanhentes ara benediccion e consagracion d'ua campana e eth sòn rituau. Atau poirà hèr-se ua idèa deth concèpte que s'auie deth bronze sonor que des de d'antan penge naut des nòsti campanaus.

Qu'era campana devengue un esturment ath servici deth culte obligue a benedir-la. Segontes Romuald Díaz[91] eth tèxte mès antic coneishut d'aguest rituau ei ua hònt ispanica. Auem accedit ad aguesta hònt e auem verificat que se tracte deth *Liber Ordinum*, dera glèisa visigotica. Donques, ei anterior ath 711, data d'entrada des musulmans ena Peninsula, çò qu'obligue a datar era hònt en sègle VII. Segontes eth sòn prumèr transcriptor[92] diferís totaument des autes formules publicades o manuscrites, e opine que, per exemple, era deth Pontificau d'Egbert (s.VIII) ei totauments desparièra. Eth rite, considerat per Díaz coma "plan simple", consistís en un conjur contra er esperit deth mau (exorcisme entà consagrar era campana d'ua basilica) e ua oracion a on se demanen es favors celestiaus e s'expòsen es foncions dera campana (benediccion). Aguesta darrèra part a semblances considerables damb era part centrau deth rituau que pòrte eth Pontificau Roman, evidentaments fòrça mès desvolopat. De hèt, es campanes èren benedides en aguesta epòca damb un rituau parion ar actuau; sonque i manquen es salms de preparacion, era oncion damb er òli des malauts e er Evangèli finau[93].

Eth rite a tanta semblança damb eth deth Baptisme, que s'a parlat deth batieg d'ua campana. Totun, Díaz avertís que, maugrat èster nomentat popularament atau, era Glèisa jamès ac a ratificat e qu'eth rite diferís fòrça deth de batieg d'un mainatge, qu'ei un sagrament. Que i age analogies e que dempús s'i higessen detalhs der estil deth liròt blanc que vestie era campana, era imposicion d'un nòm o era preséncia de pairins non justifique aguesta consideracion de sagrament. Coma fòrça ben avertís aguest autor, era campana non ei un subjècte avient entà recéber cap sagrament.

Era ceremònia constaue encara a mejans deth sègle XX de tres parts[94]. Non sabem s'eth Concili Vatican II eliminèc fòrça substància liturgica deth rituau. En tot cas, e pr'amor qu'ei çò qu'auie hèt damb era màger part des nòstes campanes, consideram pro interessant enumerar-les:

1. *Era campana ei segregada der usatge profan deth pecat. Part "negativa" deth rituau.*

89. D´ací qu'es campanes se rehonen quan se trincauen; deth madeish metau ne neishie un nau esturment, eth quau eretaue era tradicion e foncion der antic.
90. Sabem qu'en Igualada s'aufrie ath campanèr ua paga entà hèr tanben es òsties. Joan Cendra, campanèr des der an 1773, demanaue en 1793 un aument de salari pr'amor qu'eth trabalh ère laboriós e eth prètz des materiaus s'auie encarit fòrça (*Llibre IV de Negocis de la Comunitat de Preveres*).
91. Díaz i Carbonell, Romuald: op. cit.
92. Dom Férotin, Marius: *Le Liber Ordinum en usage dans l'Église wisigothique et mozarabe d'Espagne du cinquième au onzième siècle*. París .Librairie de Firmin-Didot et Cie, 1904
93. Cau auer en compde que Romuald Díaz escriu aquerò en 1947. Aué non i a ne Evangèli finau ne tanta salmòdia, ne òlis. Enes benediccions as quaus auem assitit sonque s'a aspergit era campana e bèth còp an metut un petit pebetèr damb encens ath dessús o apròp d´era.
94. Seguim ath biblista Romuald Díaz, a qui encara auem podut conéisher.

-Pregàries de preparacion: se reciten sèt salms, de tipe penitenciau o de confidança en Diu (tipe 50, 53, 56, 66, 69, 85, 129).

-Benediccion dera sau e aigua damb es quaus se lauarà era campana. Se nomenten es efèctes dera benediccion (horabandir ar enemic temptador, sauvar-se de tot mau des elements naturaus, aumentar era devocion des fidèus, amassar-les en temple...).

2. *Era campana ei santificada.*

-Lauament dera campana. Lo hè qui presidís era cerimònia, qu'a d'èster un mitrat, donques qu'ei un ahèr de pontificau. Mentretant, se reciten es sies darrèri salms (145 ath 150), que son de laudança e exortacion. Era campana, que devié punt d´union entre eth cèu e era tèrra, se higerà ara laudança de tota era creacion.
-Oncion. Se li hè ua crotz damb er Òli des malauts. Se ditz aquera oracion que rebrembe eth ben qu'a d´aportar era campana e se cante eth salm 28. Se li hè ua dusau crotz e tanben ua auta laguens damb eth Crisma.
-Encensacion. Era campana ei purificada e consagrada. Ja ei digna de tot aunor. Coma tau, se li hè çò de madeish que damb es imatges, es ministres e es fidèus: se li lance encens. Ei eth punt culminant dera ceremònia, eth mès emotiu. Eth còr entone un fragment deth salm 76, a on se cante era majestat de Diu.

3. Evangèli finau.

Era lectura d´aguest tèxte siguec un hijut deth Pontificau Roman. Non se tròbe abans deth sègle XIII. Raconde eth pas de Crist en casa des fraies Marta e Maria de Betània, a on ua d´eres l´escote e era auta se planh de que non ei ajudada. Crist la repren, pr'amor que Maria a escuelhut ben. Semble que sigue ua "referéncia exquisida –en paraules de Romuald Diaz- a ua des fins dera campana, qu'ei cridar eth pòble tà escuélher" era melhor part, tà cercar a Diu, coma aquera hemna.

Transcriuem sonque era pregària centrau, en moment de hèr era prumèra crotz damb er Òli des malauts sus eth vas[95]. Aguesta ven soslinhada damb era crotz entremiei deth tèxte:

Òh Diu, que per miei deth sant legislador Moisès, servent vòste, manèretz bastir trompetes d´argent, entà per'mor que, mentre es sacerdòts les toquèssen ena ora deth sacrifici, avertit eth pòble damb era doçor deth sòn son, se disposèsse tà adorar-vos e s´amassèsse entara celebracion deth sacrifici, o avertit damb eth sòn son entara guèrra des·heiguesse es assagi des enemics; conceditz, vos demanam, qu'aguesta campana destinada ena vòsta santa Glèisa sigue santifi+cada per Esperit Sant, a fin que peth sòn tòc es fidèus siguen convidadi a recéber era gràcia. E quan era sua votz se harà a sénter as audides deth pòble, s´aumente en eth era fe devòta; s´aluenhen toti es enganhs der enemic, er esclat dera peiregada, eth vent procellós, eth vam des tempèstes; s´adocisquen es tronades; era bohada des vents se convertisque en aire doç e saludable; sotmete era destra dera vòsta poténcia es potestats aerianes; qu'en escotar eth tòc d´aguesta Campana, tremòlen e hugen ara preséncia dera santa Crotz deth vòste Hilh que i é gravada, a qui se plegue tot jolh ena tèrra e enes lunfèrns, e tota lengua coheisse qu'aguest Jesucrist, senhor nòste, engolida era mòrt peth sofriment dera Crotz, règne ena glòria de Diu Pair, damb eth madeish Pair e er Esperit Sant, per toti es sègles des sègles.

7. ES TÒCS DES CAMPANES

En capítol sus simbologia e utilitats auem sajat de deishar esclarida era foncion sagrada dera campana en sòn sonar. Auem insistit tant en aguesta consideracion d'objècte sant e consagrat pr'amor qu'aué –autanplan laguens dera Glèisa- l'a anat perdent. Non entraram a debàter s'ei logic o non –maugrat que s'apareishen d'auti mejans de comunicacion lèu poirie èster explicat- mès avertiram qu'aguesta pèrta de valor simbolica a estat decisiva entà arribar en grad d'abandon que se percep enes campanaus e es campanes en generau. Arrés dèishe acumular eth povàs e era brutícia sus un calici o un copon, mentre qu'es campanes pòden demorar enterrades entre excrements de coloms e hustes miei poirides. Maugrat aguesta foncion sagrada, existís bèth tòc non sagrat hèt damb aguesti madeishi objèctes. Ua excepcion qu'era glèisa a tostemps permetut ei eth tòc de huec o eth d'alarma: es eveniments extraordinaris provòquen enes individus d'un collectiu un sentiment agut deth sòn passat comun e des ligams que les junhen, ligams que deuant es problèmes devien fòrça mès clars e nitids de çò qu'ei usuau. Donques, se respectarà era tenguda primitiva des campanes sagrades dauant d'un besonh o urgéncia, se revertís en ben comun. Enes circonstàncies non previstes, calerà demanar permís, ath rector o ath sacristan[96].

Atau, dehòra d'aguesta darrèra excepcion, eth sistèma comunicatiu des tòcs de campanes a ues variables, que son

95. Era revirada que ne hec Díaz, deth 1947, ei era prumèra publicada en catalan. Non ne coneishem ua auta, encara que n´i deuen auer.
96. A estat interessant comprovar coma, pendent es nòstes visites, es alcaldes an volut ben soent èster presents en campanau mentre nosati preníem donades. A manca d'un rector per cada pòble, eth cap deth collectiu uman deth lòc devié custòdi des bronzes. E se –coma succedic en Vilac o Betren- en tocar es campanes entà préner eth son e comprovar-ne era conservacion, se pòt trobar damb un bèth pialèr de telefonades deth vesiat inquiet ar alcalde. E se non se consideraue motiu sufisent entà hèr-les a sonar, tanben s'a auut d'encaishar quauqua repotegada per part de bèth vesin.

es diuèrsi tòcs segontes era foncion a anonciar o commemorar, mès un unic (o lèu unic) valor ideau: eth deth ligam damb aquerò sagrat. Era Glèisa susvelharà entà per'mor de controlar es alteracions des valors variables (tòcs), les confrontarà damb eth valor ideau (mission santificadora qu'an d'auer es campanes, segontes eth sòn compréner) e se cau, intervierà entà corregir es desviaments d'aguesti valors variables respècte dera valor ideau. Atau, cada tòc a d'èster implicitament aprovat pera autoritat religiosa. Dempús vieràn egalaments es licéncies e libertats qu'eth campanèr o es sòns assistents se preneràn de manèra anecdotica, mès justaments pr'amor que son conscients d'aguest foncionament e jòguen de faiçon ocasionau a contravier era norma. Era accion de tocar es campanes a un compausant de fidelitat a ues normes dera comunautat –cò que li balhe aspècte de rite-, mès dèishe marge entara improvisacion –soent creativa- deth campanèr. Es membres dera comunautat o collectiu ath quau se dirigissen es tòcs e senhaus descodifiquen eth messatge pr'amor d'un contèxte comunicatiu favorable: per exemple, sap apuprètz en quin moment deth dia se hèn determinadi tòcs o avisi e quini non. Donques existissen per part des receptors -e son prealables ath messatge- coneishences d'un o mès còdis simbolics, qu'intègren un sistèma cognoscitiu que les articule, sistèma compartit sonque pes membres d'aquera comunautat, que son es qu'an de participar d'aqueth rite o acte. E tanben aguest sistèma cognoscitiu de valors simboliques permet associar cadun d'aguesti elements damb un pialèr de factors o compausants diuèrsi sus eth rite en qüestion: lòc a on se desvolope, tipe, moment en quau se desvoloparà, trascendéncia deth madeish entara comunautat...

Damb aguestes consideracions non podem desbrembar que, coma acte de comunicacion, era activitat deth tòc "T" des campanes a un actor/emissor, que non ei d'aute qu'eth sacristan o campanèr "C". Aguesta activitat li balhe un papèr sociau e hè qu'age connotacions influentes ena conducta o estat emotiu d'un receptor "R". Es receptors son espectadors des fenomens e son predisposats a captar eth messatge, tant se pera sua part i aurà fin finau responsa/actuacion ara estimulacion enviada coma se non.
Pr'amor qu'era percepcion se realize a trauès d'uns filtres desparièrs en cada individu provòque que non i age ua unica responsa possibla ad aguesta estimulacion: es expectatives de cadun o es sòns convencionalismes pòden hèr-li a compréner causes leugèraments diferentes, çò que tanben succedís damb eth lenguatge parlat e, en cèrta manèra -mès en menor grad—en escrit.

D'aguesta manèra, es tòcs non son signes (de significat precís) senon elements simbolics. E pr'amor d'aquerò, non son ena madeisha categoria laguens des fenomens comunicatius: era relacion *simbèu-interpretacion* non ei tan nitida coma era relacion *signe-significat*. En tot cas, eth contèxte acabe de perfilar era interpretacion d'un simbèu sonor qu'ei un tòc de campanes. Aguest enonciat pòrte components de ton, gèst, timbre (perceptibles toti eri laguens deth son). E ath delà, en aqueres situacions susceptibles de mès d'ua interpretacion, eth contèxte, ne determine era de major e mès coerent sens[97].

Eth hèt de tocar signifique intervier en paisatge d'un collectiu o d'ua comunautat. Donques, incidir en aguest paisatge denòte ua fòrça d'intervencion. Eth dia -unitat temporau per excelléncia en ua societat rurau- se dividís en vint-e-quate ores; er an en quate periòdes, que son Nadau, Quaresma, temps pasquau e Ordinari, en tot subervier aguestes hèstes religioses en calendari roman e encara en primitiu des cicles agricòles. Respectar aguesti oraris non ère sonque util tath corrècte desvolopament dera vida collectiva en orde, senon que tanben afirmaue ua submission ara fe e supausaue reconéisher que, s'eth ritme dera vida lo mercauen es campanes d'ua glèisa, eth temps apartanhie a Diu. Atau er anónci deth temps ère un atribut de poder, e atier era senhau un acte de submission ath poder espirituau.

Coma veiram dempús, eth poder temporau prenec consciéncia d'aguesta hònt de poder e volec tanben exercir-lo; quauqui còps ac artenhec e quauqui d'auti non. Coma auem vist ath principi, es prumèrs en tocar campanes entà seguir ua organizacion en temps sigueren es monges deth sègle V. Lèu, abans ja deth sègle X, adaptèren aguest sistèma es catedraus. E enes ciutats sorgiren ordes monastiques de caractèr urban (franciscans e dominics) qu'aumpliren era ciutat d'aguesti tòcs conventuaus segontes er orari des celebracions liturgiques, derivades des romanes. Aguesta influéncia des convents s'estenec as estaments propèrs: clèrgues urbans adoptèren aguestes mesures enes parròquies. Alavetz es poders municipaus comencèren a convocar es sues amassades damb eth son des campanes. Quan era Glèisa protestèc per aguest usatge, es ajuntaments decidiren hèr-se ua campana pròpria (o mès d'ua). S'era catedrau o glèisa non volie deishar era sua tor, era bastissa comunau se dotaue d'un punt naut entà plaçar-i era campana entà convocar eth conselh deth municipi. Aquerò passèc en fòrça lòcs d'Euròpa, sustot en Flandes e en centre d'Euròpa. Soent, totun, andús poders (espirituau e temporau) compartiràn es campanes dera glèisa[98]. Encara açò se pòt verificar en fòrça tors, qu'an dus accèssi: un des de laguens dera glèisa e un aute des de dehòra, entàs manòbres der

97. Encara que quinsevolh trabalh sus comunicacion mos diderie causes pariones, remetem un còp mès ath tèxte de Nuñez Peñaflor, Marlem: Op. cit. per èster ja dirèctament envisatjat as campanes.
98. En 1378 Père eth Cerimoniós dictaminèc en contra des jurats de Valéncia qu'èren interessadi en bastir un sistèma de relotgeria damb ua campana ena "Casa del Consell". Eth rei ac proibic de manèra conclusenta en tot díder: "campanes non les a quauquarrés senon en glèises, en palais o en cases de reis e princes". Aquerò informe Padilla Lapuente, José I. : "Las campanas horarias de la catedral de Lleida: hacia una nueva cesura del tiempo urbano (s. XV)". Dins *Congrés de la Seu Vella. Actes*. Lleida: Pagès Editors, 1991. Pag 178.

ajuntament. Atau, es campanes tanben se pòden tocar damb ues autes mans: se convòque tàs amassades municipaus, se tòque era alarma, tà defensa en cas de sètge, se balhe era senhau entà començar eth mercat o entà barrar es portaus dera muralha.

Atau, plan soent, es foncions dera ciutat se pòden soslinhar en tot profitar un tòc sagrat (oracion, sers...). E aquerò ei çò que mès succedic en Catalonha e, plan segur, tanben ena Val d'Aran.

Ath son deth tòc de Prima, ena auba, eth pòble se desvelhaue e se preparaue entara jornada; damb eth tòc d'oracion se hège era pòsa en trabalh; damb era Sèxta se dinaue; damb era Nòna se reprenie eth trabalh e damb eth tòc de sers finalizaue era jornada laborau. Açò cambièc un shinhau quan s'installèren es prumèrs relòtges mecanics. Eth dia passèc a regir-se per vint-e-quate ores. Totun, en mon rurau costèc mès d'implantar aguesti cambis, peth còst qu'aquerò supausaue. En tot cas, eth temps mesurat damb regularitat supausarà un trionf e ua implantacion dera concepcion linhau deth temps que transforme eth futur en passat, çò que balhe un contengut positiu e ua valor ath temps que passe inexorable.

Es tòcs se pòden dividir en dus grani grops: *civius* (oraris o politicomilitars) e *religiosi* (ja siguen rituaus o commemoratius -son eth corròp mès nombrós e variat- ath delà des que tanben pòden auer un usatge civiu ath marge deth religiós).

7.1. Es tòcs civius

Entre es tòcs *civius* auem:

- Tòc des ores. Se realize sense intervencion dirècta der òme, per miei deth relòtge mecanic, qu'a un mecanisme de transmission entàs martèths que quèn per gravetat sus era part exteriora deth vas dera campana. En tempsi mès modèrns s'incorpòre era soneria enta mercar es quarts d'ora.

- Tòc d'alarma. Nomentat tanben *sometent*, ei çò que se hè en cas de besonh, sigue per un atac imminent o un panatòri, ahèrs de bandolerisme... En tot èster fòrça util entà mobilizar era poblacion en pòc temps.

- Tòc de huec. Entà per'mor de mobilizar era poblacion e poder ajudar a quauquarrés que se tròbe desemparat e en ua situacion desesperada com ei era d'un huec en casa sua o en ua proprietat.

Autant aguest coma er anterior acostumen a hèr-se tamb batalhades rapides, sense mòir era campana, donques que se perderie temps en meter-la en marcha, e se tracte justaments d'èster rapid e efectiu. Damb tot, coneishem bèth cas de mòir es campanes entà dar era alarma[99].

7.2. Es tòcs religiosi

Entre es tòcs *religiosi* auem es qu'anóncien rites o commemòren hèts o eveniments dera cultura sagrada. Totun, nosati mos estimam mès classificar-les segontes siguen *ordinaris* (diaris o feriaus) o *solemnes* (festius o sagramentaus).

7.2.1.Tòcs diaris o feriaus

-**Angèlus (Oracion).** Eth sòn nòm proven dera oracion que se pregaue en latin: *Angèlus Domini nuntiavit Mariae...*Se realize tres còps cada dia: peth maitin, tà meddia e ath ser. Son tòcs fòrça importants pr'amor que determinen *de facto* era jornada laborau (inici, pòsa e conclusion dera madeisha). Auem entenut a díder que s'instaurèc de hèr-lo tres còps ath long deth dia pr'amor que non se sabie en quin moment se produsic eth hèt que se commemòre: era notícia der arcàngel ara Vèrge deth mistèri dera Encarnacion. Acostumaue a servir de bon maitin entà desvelhar ath vesiat a punta de dia (pr'amor d'aquerò tanben se parle deth tòc d'Auba) entath torn des sies[100]. Normauments –e aumens ena tradicion que mos a arribat deth sègle XIX- se soslinhaue a batalhades; acostumaue a dividir-se en tres parts (d'ua, tres o mès batalhades cadua) entàs tres avemaries e se podie acabar era oracion finau damb un seguit de batalhades mès (sèt, ueit, nau, s'ei que se comptabilizen) entara pregària conclusiva.

Eth tèxte, que, -se n'i auie-, acostumaue a dider-se tà meddia, ei coma seguís, en forma dialogada (corau o antifonau) entre dues persones:

V/. Angelus Domini nuntiavit Mariae. R/. Et concepit de Spiritu Sancto.
Ave Maria gratia plena, Dominus tecum.

99. Ei eth cas deth pòble aranés d'Arròs, a on eth bandoar era campana majora, qu'en aguest cas un unic òme podie encara assumir, dehòra d'un dia de hèsta grana s'interpretaue coma un avís extraordinari.
100. A compdar de mejans deth sègle XX s'anèc retardant. Es parròquies araneses, hè uns ans, acostumauen a tocar a Oracion entàs 8 ores, tàs 13 ores e entàs 19 ores.

Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui, Jesus.
Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus, nunc et in hora mortis nostræ. Amen.

V/. Ecce ancilla Domini.
R/. Fiat mihi secundum verbum tuum.
Ave Maria...

V/. Et Verbum caro factum est.
R/. Et habitabit in nobis.
Ave Maria...

V/. Ora pro nobis, sancta Dei Genitrix.
R/. Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Oremus: Gratiam tuam, quaesumus, Domine, mentibus nostris infunde: ut qui, Angelo nuntiante, Christi Filii tui Incarnationem cognovimus, per Passionem ejus et Crucem ad resurrectionis gloriam perducamur. Per eumdem Christum Dominum nostrum. R/. Amen.

Era traduccion ven a èster coma seguís:
V/ Er Àngel deth Senhor anoncièc a Maria.
R/ E concebec per òbra der Esperit Sant
Diu vos guard Maria, eth Senhor ei damb tu.
Benedida ès entre es hemnes, e benedit eth frut deth tòn vrente, Jèsus. Santa Maria, Mair de Diu, prègue per nosati pecadors, ara e ena ora dera nòsta màrt. Amen.

V/ Ei ací era esclava deth Senhor. R/ Que se hèsque en jo segontes era tua paraula.
Diu vos guard Maria...

V/ E eth vèrb se hec òme. R/ E demorèc entre nosati.
Diu vos guard Maria...

Pregam:
Òh Diu, vos demanam qu'infonetz era vòsta gràcia enes nòstes anmes, entà per'mor qu'atau coma pera Anonciacion der Àngel coneishérem era Encarnacion deth vòste Hilh, sigam amiadi tara resurreccion pera sua passion e crotz. Peth madeish Jesucrist, Senhor nòste, Amen[101].

- **Missa diària.** Cada dia se celebraue ena glèisa parroquiau ua missa. Supausam que se hège de bon maitin, e atau era gent podie anar-se'n a trabalhar. Non ère ua ceremònia de grana pompa, senon qu' ère eth reducte diari de devocion publica dera comunautat. S'eth pòble ère gran, i auie missa maitiau, màger e/o vespertina. Totes se senhalauen damb eth tòc corresponent ua estona determinada abans de començar era celebracion.

- Ores liturgiques. Quan i auie ua comunautat de prevères que demorauen ena poblacion pro nombrosa, se tocauen tanben es ores canoniques, peth servici deth clergat. Soent es documents notariaus o eth raconte d'eveniments parlen dera ora "dempús de Tèrcia", ora "Nòna"...etc.

- Rosari. Ena tempsada que se didie eth Rosari (ath torn d'octobre, entara Mair de Diu de Rosèr) se podie avertir damb un tòc especific.

7.2.2. Tòcs Solemnes

Se dan enes solemnitats deth calendari annau e deth santorau, e es nomentades *festanals*, que son, dehòra des dies de Setmana Santa: Nadau, Cap d'An, Reis, Hèsta Màger d'Iuèrn, Sant Josèp, Pasca Florida, Pasca Granada, Còrpus Christi, Hèsta Màger d'Ostiu, era Assompcion, Totsants, era *Puríssima*... e donques se cantauen ena glèisa cadun d'aguesti dies es oficis de Complètes (dia anterior o vesilha ath ser), Ofici (peth maitin, a ua ora comòda, coma es 10 o era 11ores) e Sers (que, mès pròpriament, serien uns dusaus sers, dempús de dinar, ath torn de 15-17ores). Tot açò ère anonciat d'ua faiçon mès ludenta, pendent mès estona e un nombre màger de còps, paramètres de duracion e de repeticion que, junhudi a un màger quantitat de campanes emplegades, daue eth tòc distintiu de hèsta grana. Tanben acostumaue a èster eth moment entàs campanes en movement, bandejades o bandoades, e dilhèu metudes a sèir.

Ath delà des celebracions dera missa o es oficis mès importants, se dauen tanben dus casi mès:

- Anónci dera hèsta. Se hè era vesilha tà meddia o tà mieja tarde. Eth tòc acostume a èster potent des deth punt d'enguarda acustic o deth ritme comprenut coma espectacle.

- Processons. Ua estona abans se convòque damb tòcs e se pòt acompanhar eth recorrut deth seguici damb d'autes senhaus acustiques des deth campanau. Tanben ei un des moments avients entà assetiar es campanes, en tot parar-les, practica que non mos cònste en Aran des sègles XIX e XX[102]. Eth moment principau ei eth

101. Ignotus: *Catecisme de la Doctrina Cristiana*. Imprès per manament de... Dr. Ramon Masnou i Boixeda, bisbe de Vich. Per a ús dels seus diocesans. Vic: s.i., 1957. Pags. 19-21.
102. Non demoren ja guairi campanèrs en vida, e cap d'eri mo'n a parlat; totun es madeishes installacions emparen aguesta ipotèsi: non i a balèstes entà auçar-les, s'auien de botjar possades a man dirèctament ena joata. Pr'amor d'aquerò, a non èster que se paren damb es mans (causa possibla), dobtam que se deishèssen seigudes.

Còrpus, mès n'i pòt auer d'auti d'extraordinàris, coma es de rogatives (pr'amor dera sequèra, des epidèmies, etc...), o dera gessuda d'un romieuatge entara gleisòla o santet dera montanha o entàs santuaris d'encastre regionau (Montgarri, Artiga de Lin, St. Martin de Corilha, St. Antòni de Pàdoa...).

- Auçar Diu. S'era missa ei plan solemna, en moment de lheuar eth pan e eth calici pendent era consagracion se podien hèr senhaus en tot estirar còrdes des de baish[103].

- Novena. Se se celebraue bèra hèsta solèmna deth santorau, se podie pregar ua novena. Alavetz, pendent aqueri nau dies se tocaue entà convocar-ne era assisténcia.

7.2.3. Tòcs Sagramentaus

Es Sagraments son es rituaus fondamentaus deth cristianisme. En nombre de sèt, se considèren signes sensibles dera gràcia divina. Quan s'administraue un sagrament desparièr ara eucaristia, ère costum anoncià'c de manèra acustica. Er individu que non ère present en rituau mès entenie eth tòc e coneishie eth còdi simbolic entara corrècta interpretacion deth madeish, participaue des sentiments e valors de conducta positiva, taus coma era solidaritat, gòi, respècte, caritat, etc. en identificar-se damb qui recep eth sagrament e era sua familha, ja que fin finau se tracte de membres d'un madeish grop uman.

Es dus auti casi non se hègen senhaus damb es campanes: en cas deth sagrament dera confession o perdon des pecats –peth caractèr privat, individuau e quotidian deth sagrament- e en cas dera confirmacion. Tanpòc semble que se toquèsse enes prumères comunions, encara que dilhèu se profitaue entà hèr-les pendent bèra solemnitat dera primauera e sustot, tà Còrpus.

- Baptisme. Ei eth sagrament per excelléncia dempús dera eucaristia. Ei ua hèsta importanta, ja que celèbre era incorporacion d'un nau membre ara comunitat cristiana que, abans des ans setanta deth sègle XX, equivalie ara presentacion ena societat d'un individu. S'anonciaue soent damb es campanes petites e tanben d'abitud damb era tecnica deth tindoneg (repic rapid e agil). Se podie diferenciar eth genre deth mainatge damb quauques diferéncies enes repics.

- Matrimòni. Coma eth baptisme, ei ua hèsta grana, e encara qu'a nivèu eclesiau dilhèu ei mens considerada, ei clar que compòrte repercussions mès importantes entara comunautat. Dues familhes s'afrairen e ne vierà ua descendéncia. Se repicaue tant per nòces coma pes acordalhes (demana de benediccion entà maridar-se). Se deishaue repicar as amics dera parelha[104] e eth tòc podie alongar-se, se lo hège eth campanèr, segontes era estrea dada.

- Extremoncion. Nomentada tanben oncion des malauts, consistie en aplicar un òli consagrat ara persona empedida e en perilh de mòrt. Quan eth capelhan gessie a portar es òlis, s'avisaue damb un tòc especiau.

- Combregar. Tanben nomentat *viatic*, ère restacat damb er anterior pr'amor que, ath delà des òlis, soent tanben se portaue era comunion as malauts, s'aguesti non èren en condicions d'assistir tà missa. Eth capelhan gessie en ua petita processon improvisada, precedit o non dera crotz processionau, mentre er escolan que l'acompanhaue hège a sonar ua campaneta e era gent que se trobauen peth carrèr se descurbie eth cap e li hège acatament. En quauqui lòcs i auie ua campana especifica entad aquerò[105].

- Defunts. En recéber er estament eclesiau era notícia dera defuncion ja se hège anónciar er eveniment per un tòc de campanes. A trauès de desparières variables deth tòc, era gent podie saber s'ère òme, hemna o mainatjon; s'auie morit des fèbres, deth colèra o per d'autes causes. En bèth lòc, a trauès deth tòc autanplan se sabie de quina zòna dera poblacion ère eth defunt[106]. Maugrat eth dramatisme der eveniment, non deishaue d'èster eth punt d'impàs entre era fin dera vida terrena e er inici dera vida espirituau, associada ara esperança dera resurreccion. Abans i auie classes o categories de funeraus, segontes eth poder adquisitiu, çò que, erosament, ja hè ans que s'eliminèc, per pòc evangelica. Nauament se tocaue entara missa de *corpore insepulto* o còs present, e se tocaue tanben ena missa de funeraus, que podie celebrar-se pòc o fòrça dempús. Tanben se tocaue ena nomentada novena e enes aniversaris fondats. Mos cònste

103. En fòrça glèises araneses, coma per exemple Salardú o Arties, podem observar ena vòuta deth prumèr tram dera nau un petit trauc, a trauès deth quau, ua còrda permetie estirar es campanes plaçades ena espadanha que corone es respectives façades d'autan.
104. Aquerò diden inedits documents igualadins deth sègle XV.
105. Atau ère en Igualada, a on abans dera guèrra civila encara se conservaue. Ère fòrça petita, d'uns 150kg de pes. Atau cònste en un inventari publicat per Carner, Antoni: *La basílica de Santa María. Mil años de historia igualadina.* Igualada: Ajuntament d'Igualada e Centre d'estudis Comarcals, 1959. Pagina 83.
106. Sabem qu'açò ère un hèt en Cervera. Atau cònste ena consueta deth senhor Porredon, publicada ena revista *Segarra*, en diuèrsi numeros (619-625) entre eth 15 d'abriu e eth 15 de junhsèga de 1970.

qu'en moments d'epidèmia, en diuèrsi lòcs e ath long dera istòria, s'auie proïbit tocar a mòrts mès d'un còp per ua persona, tà non desmoralizar as malauts.

7.2.4. Tòcs extraordinaris

- Tòc de vacant. Quan morie eth rector, eth bisbe o eth papa, podie hèr-se un tòc de defunts especiau o mès reïterat.

- Comunir. Pòga causa sabem sus coma se comunien o conjurauen es tempèstes ena Val d'Aran des des tors. En tot cas en diuèrses glèises i auie ua bastissa pròpria entad aguesta fin[107]. En generau, ère ua sòrta de templet dubèrt pes quate costats -en cas aranés aguestes dubertures se podien redusir, per rasons climatiques) des d´a on eth capelhan demanaue era cleméncia divina entà aluenhar es bromes que portauen peiregades e d'autes fòrces destructores. S´emplegaue era relíquia dera Vera Crotz o *Lignum Crucis*. Evidentaments, se tracte de rituaus precristians que sigueren recuelhudi e assimiladi peth catolicisme. Ena zòna dera Catalonha centrau, e mès concrètaments, ena comarca der Anoia, sabem que s'acompanhaue tanben damb tòcs des campanes, o autanplan damb ua de concrèta qu'ère era dipositària dera fe dera pagesia. Bèra ua d´eres encara se consèrve, damb eth nòm de "*campana deth bon temps*". Joan Amades mos ditz qu'es campanèrs passauen pes camps pendent eth temps de cuelheta entà captar per aguest servici. Ac documente en Penedès[108].

8. ES RELÒTGES MECANICS

Auem definit coma era societat anaue ath ritme que mercaue eth son des campanes, ja damb es tòcs religiosi e es ores canoniques, es tòcs d'oracion, etc. Mès eth pas deth dia se comencèc a compdar en ores regulares, en nombre de vint-e-quate, sustot gràcies ara existéncia des prumèrs relòtges mecanics. Açò revèle ua naua concepcion linhau deth temps. Es prumèrs relòtges èren cars, pòc exactes e s'espatlauen soent.

En Catalonha comencèren es catedraus a finaus de sègle XIV. Non èren pas guaire practics: ua persona auie de demorar ena tor entà tocar es ores a man. Quan aguesta auie de besonh repausar, un familiar lo substituïe[109]. Totun, auie començat un procès imparable, eth dera contínua senhau deth pas deth temps des des tors des campanaus. Es parròquies importantes imitèren eth hèt e entà finaus de sègle XV se comencèren a generalizar es relòtges mecanics. Era naua invencion s'anèc escampilhant e en sègle XVI o XVII un bèth pialèr de glèises ja dispausauen de relòtge mecanic accionat per pesi. Maugrat èster un luxe, supausauen era desaparicion d'ua persona que tostemps auie demorat en campanau entà tocar es ores.

De manèra parallèla, sorgiren en aguesta epòca es indústries locaus de relotgeria. Catalonha siguec un territòri especiaument ric en aguest tipe d'artesanat pendent era edat modèrna, sustot pendent eth sègle XVIII, en tot començar quauqui decènnis abans e perlongant-se enquiath present. Son uns relòtges robusti, que resistissen fòrça ben eth pas deth temps e qu'an ua plan acceptabla qualitat per çò que hè ara relacion entre mantenença e precision de mesura. Auem constància d'indústries d'aguest tipe en Gironella, Arenys de Mar, Igualada, Moià, Mataró...damb dus versants: eth des relòtges domestics e eth des relòtges de campanau.

Un colleccionista e relotgèr de Barcelona, Hans Eisenmenger Maurer, anèc observant era existéncia de relòtges signadi per nòms locaus ena Catalonha deth sègle XVIII; aguestes trobalhes sigueren divulgades des dera revista *Cuadernos de Relojería*, en articles deth director dera publicacion, Luís Montañés[110].

Quan, en 1958, en congrès dera Societat alemanha d'Amics des relòtges antics, celebrat a Pforzheim (Alemanha) se balhèc eth nòm d' "escapament catalan" a un tipe d'escapament[111] de bèri relòtges domestics aquiu presentadi, se hège referéncia a ua manèra de bastir relòtges fòrça primitiva entara epòca. En aqueth temps, era sciéncia ara quau es nòsti relotgèrs auien accès ère rudimentària. Dauant eth naut còst d'ua maquina estrangèra, sorgiren aguesti focus mestieraus que forniren ara societat catalana de maquinària simpla, mès resistenta e fòrça fiabla, encara que damb ua tecnologia ja fòrça antiquada comparada damb era des païsi pròplèus. Segontes er expèrt Eduard Farré[112] maugrat que i a bèth relòtge que remet a cèrtes indústries

107. Sonque auem constància dera existéncia de comunidors en glèises deth tram superior dera val, coma enes d'Arties, Garòs, Cap d'Aran o Salardú.
108. Amades, Joan. *Les campanes. Biblioteca de tradicions populars*, volum XXXV. Barcelona: La Neotípia, 1935. Pagina 26. Pera nòsta part, auem constància per tradicion orau, d'aguesta capta en La Llacuna (Anoia).
109. Igualada ei dilhèu un cas paradigmatic en aguest sentit, ja qu'era documentacion sus aquerò ei pro estenuda. Vedetz coma mòstra Segura i Valls, Joan: *Història d'Igualada*. 2 vols. Barcelona: Estampa d'Eugeni Subirana, 1907-08. Es nòtes tanhentes ara tematica que tractem son en volum II, seccion tresau, costums antiques.
110. Vedetz er article de Farré i Olivé, Eduard: "Els Ratera. Rellotgers d'Igualada al sègle XVIII". Laguens *AIONA revista*, 23 agost 1996. (suplement deth diari "La Veu de l'Anoia" dera data indicada), pags 3-7l.
111. Pèça deth mecanisme que, separant-se de ua auta ara quau tié, ne permet eth movement.
112. Farré i Olivé, Eduard: *Op. cit.*

de nivèu, fòrça d'autes pèces, tecnologicament parlant, corresponen a dus cents ans abans deth temps ath quau reauments apartien. Eth dit autor explique fòrça ben es caracteristiques mès importantes d´aguesti relòtges:

"Es relòtges catalans an quauqui trèts particulars que les dan caractèr e ajuda, eth bèth cas, ara sua localizacion. Es exemplars mès rudimentaris, particularaments es de Gironella, son fornidi damb un escapament de paletes e ròda caterina utilizat comunament des dera aparicion deth relòtge mecanic entath torn de 1300 enquiath sègle XVIII. D'auti relòtges mès perfeccionadi incorpòren un escapament d'ancora fòrça elementau que se le poirie qualificar de gradon perdut entre er escapament de paletes e era d'ancora tradicionau, se non siguesse per qu'apareishec en Catalonha quan er escapament d'ancora ja ère adult en Euròpa[...]. Er escapament catalan ei plan rudimentari e profite un percentatge mendre des fòrces mecaniques que distribuís que d'auti escapaments mès perfeccionadi; mès, laguens de çò que cap, acomplís era sua foncion damb pro garanties; era pròva mès clara n'ei eth bèth pialèr de relòtges que contunhen foncionant dempús de dus sègles damb eth madeish mecanisme.
Se poirie díder qu'era forma der escapament catalan se trobèc en tot copiar mau un escapament de retrocès normau, ajustat per assag e que, un còp se disposèc d'un escapament operatiu, ja non s'anèc perfeccionant coma succedic en d'auti talhèrs europèus.
I a ua explicacion logica tad aguest corròp d'inconvenients e ei qu'es mestieraus catalans qu'empreneren eth prètzhèt de fabricar relòtges non proviegen deth mon dera relotgeria, ena quau non auie pas cap tradicion en nòste país, senon qu'èren haures, serralièrs e armèrs expèrts o restacadi damb era fabricacion de pans de clau o de pans d'armes, branca aguesta darrèra ena quau Catalonha n'ère cabecèra".[113]

Credem que Vielha (o Aran) auec tanben ua indústria d'aguest tipe, encara que non podem díder se siguec sonque un linhatge o n'i auec diuèrses. Es campanaus aranesi consèrven ua importanta quantitat de relòtges mecanics antics, mès non ne coneishem era procedéncia exceptat deth relòtge d'Arró, eth quau mos a dat era clau entà poder parlar d'ua ipotetica indústria relotgèra ena Val d'Aran, entre miei sègle XVIII (aumens, encara que poirie èster qu'existisse des d'ua epòca mès reculada) e principis deth sègle XIX. Atau en un des passamans de hèr hargat que monten aguesta magnifica maquina, s'i pòt liéger era següenta inscripcion gravada a man damb un punchon quan eth hèr encara ère roent:

Jn Pere Claveria me Fesit / an 1788 en Vielha

Atau sabem qu'es Claveria èren un linhatge de haures o serralièrs, çò qu'encastre ara perfeccion damb es paraules d'Eduard Farré. Segontes un document deth 7 de seteme de 1792, un Père Claveria crubèc -o acabèc de crubar- era pòrta de hèr deth cementèri de Vielha. Père Claveria ère hilh de Joan Gabriel Claveria, tanben deth madeish mestièr, ja qu'ei qui auie trabalhat era dita pòrta, bensè un temps abans. E es compdes les satisfèc eth rector Pau Portolés per miei deth prevère Père Claveria, frair de Joan Gabriel. Tanben s'auie rehèt çò qu'en lengua castelhana se nomente eth "*cepo*", ei a díder, eth montatge de metau des joates o cabeçaus (eth document parle de *"sepadura de campanes"*).

Signen eth document eth rector, eth prevère qu'ère oncle de Père Claveria e un tau Joan Père Claveria. Non comprenem per quina rason crube eth hilh un prètzhèt deth pair: ei fòrça possible qu'eth pair (Joan Gabriel) ja siguesse mòrt e qu'eth hilh, coneishut peth nòm simple entà distinguir-lo deth són pair, signèsse atau entà portar reauments eth dit nòm. Tot ei ua conjectura e poirie èster que Joan Gabriel siguesse viu e simplaments envièsse ath hilh entà per'mor que li siguessen satisfètes quauques quantitats pendentes de pagament. En tot cas eth tèxte tostemps se referís a trabalhs que dit Claveria "auie hèt", coma se ja non siguesse capable de amiar-les.

Qui hec eth relòtge d'Arró[114] ei sense dobte Joan Père. Damb aguest document qu'ath delà restaque aguesta familha damb es campanes, coma factors des herratges d'ues joates –dilhèu es qu'encara pòrte era joata monumentau qu'aué se trape expausada ena rectoria de Vielha?– e era existéncia d'aguest relòtge pretenem dar eth trèt de gessuda ar estudi d'aguestes meravilhoses maquines pre-industriaus, des quaus Aran consèrve –damb mès, mens o minima integritat– eth nombre de 24 exemplars, chifra plan nauta entara sua estenuda territoriau.

Ua causa que cau tier en compde en estudiar es relòtges aranesi ei tanben eth són plaçament. Çò de mès usuau ei que siguen plaçadi dejós dera sala de campanes, en ua cramba hèta damb tenhats de husta, a manèra de proteccion contra era corrosion, es audèths e eth povàs, ath madeish temps que barrada damb pan e clau entà per'mor que non se pogue accedir aisidament ara manipulacion der esturment se non s'ei ua man autorizada en mestièr. En cas de non èster plaçat dejós dera sala, pòt trapar-se anautit, ena madeisha sala de campanes, per dessús deth nivèu der estatge. Açò succedís en Gessa e en Betlan e dilhèu auie estat tanben atau en Bausen. Tanben se pòt dar eth cas d'èster plaçat ena agulha deth losat, coma passe en Vielha, Arties, e mès modèrnament, en Les, a on se bastic un nau pis entara maquina e es esfères. Un cas excepcionau ei eth de Benós, a on eth relòtge se place en un còs hijut -era caseta deth relòtge, coma antan auie era catedrau de Valéncia o tantes d'autes catedraus e bastisses franceses- annèx ara

113. Farré i Olivé, Eduard: *Op. cit* . Pr'amor dera pòga difusion dera òbra bibliograficament referenciada, e pr'amor deth són naut interès, auem considerat avient copiar íntègre aguest passatge.
114. Cau remercar era sensibilitat demostrada peth consistòri deth pòble en ahèr, ja qu' en rehèr hè pògui ans eth pis de husta dera sala de campanes non auec era temptacion de des·hèir-se d'aguesta maquinària istorica.

tor, per a on puge era escala, pr'amor de non poder utilizar es baishi dera tor, ocupadi peth còr elevat dera glèisa.

Pòden èster maquinàries emmarcades laguens ua carcassa mès o mens cubica o ben dispausades en un madeish nivèu, sus un plan quadrangular dividit en tres conjunts de rodaments. Es mès grani e polidi apartien ath prumèr grop, e credem –sense èster expèrts– que deuen inscriuer-se en ua tradicion un shinhau mès antica, encara qu'era tecnologia emplegada ei era madeisha, coma auem dit adès, deth sègle XVI ath XVIII.

D'abitud, es relòtges aranesi mèrquen eth pas deth temps pera via acustica e non pas pera visuau mejançant agulhes; just ath contrari donques qu'es prumèrs mecanismes deth sègle XIV, que non incorporauen encara sistèmes de soneria. Son relòtges sense esfèra o quadrant que senhale visuaument es ores des de dehòra. Des campanaus damb esfèra (Salardú, Arties, Garòs, Vielha, Les, Canejan e dilhèu Bausen, encara que dera darrèra non ne demore d'auta tralha qu'era mencion orau) sonque dus pòden presumir d'esfèra istorica. Eth prumèr cas ei Salardú, qu'a ua bèra mòstra quadrangulara esgrafiada, d'ua soleta agulha, que pòt emparentar damb es des relòtges es palharesi d'Isavarre, Isil o Son.

Tanben Vielha a ua lucana istorica en pinacle, que semble fòrça antica[115] . Se ja eth relòtge de Vielha auie tostemp estat atau, elevat, e damb visualizacion dera ora ei un ahèr que non podem pas respóner. Fco. de Gracia parle d'ua "*torre muy alta, donde esta la campana del relox con sus machacoles a la parte de fuera, para defender la dicha tercera puerta.*"[116] Maugrat açò, non pòt pas èster aguesta era tor deth campanau, era quau, coma indique eth pròpri Gracia, actuaue de tor mèstra, senon d'un torreon plaçat entre aguesta e era tresau pòrta dera muralha, que coma tanben informe, ère especificament destinat ara defensa d'aguesta pòrta.

Se mos atiem ara brèu mencion de Francisco de Gracia, veiram qu'eth relòtge ère –mentre i auec castèth- un ben comunau deth municipi qu'ère en ua torreta deth recinte fortificat, talament e coma succedís encara aué en Son, a on era tor deth relòtge ei coneishuda coma eth comunidor e ei ua bastissa distinta dera tor romanica que conten es campanes religioses.

Profitam ací entà insistir en qu'existissen campanes religioses e oràries, tostemps qu'era economia ac permete. Ja en parlar des tòcs auem nomentat er interès deth comun d'auer un sistèma de relotgeria ena ciutat de Valéncia que tamponèc en 1378 damb era oposicion deth rei Père eth Cerimoniós: de relòtge semble que se'n podie auer, mès segontes era opinion deth rei *"campanes no les ha hom sinó en esglésies, en palaus o en cases de reis i prínceps"* [117]. Era campana permetie hèr senhaus e ère donques considerada ua mòstra de poder temporau. Auer ua maquina qu' indique es ores ère pròpri de rics, mès hèr public eth pas deth temps damb senhaus sonores per tot eth pòble –ei a díder, aucupar eth paisatge urban damb un son- ère reservat a reis e glèises[118].

Aguesta concepcion ja deuie auer-se relaxat en sègle XVII, encara qu'ath delà, Vielha e eth sòn castèth èren Plaça Reiau e eth relòtge e era sua campana se trapauen laguens deth recinte dera glèisa.

Maugrat era brevetat, era notícia de Gracia mos transmet fòrça informacion: eth mecanisme auie ua unica campana, e pr'amor d'aquerò, sabem que non senhalaue es quarts d'ora. Eth manteniment deth relòtge de Vielha que, coma auem comentat, en origen non ère en campanau, senon en ua auta tor, deuie anar a cargue deth governador o deth municipi, coma encara cònste ena consueta deth 1925-27[119].

Era escassetat de recorsi a hèt que, en Aran, es ores siguessen tostemps senhalades damb es madeishes campanes religioses. Totun açò, an demorat dues excepcions restacades as glèises tamb rendes superiores[120], que son:

-En Vielha, era campana qu'auem nomentat Vielha-St. Miquèu 3, datada en 1625, qu'actuauments tòque es quarts, era quau, sabem qu'auie estat plaçada dessús dera lucana qu'en pinacle, alòtge eth relòtge, çò que se pòt veir en quauques fòtos anteriores as ans 70.

-Era campana Arties-Sta Maria 6, deth 1714.

Andues pèces son plaçades de manèra diferenta as autes. Non an batalh, son clauades a ua vara de hèr que les trauèsse verticaument peth miei e, çò qu'ei mès important, èren plaçades ath dehòra. Era pèça de Vielha siguec plaçada en lòc actuau entà conservar-la en bon estat e demorar en un lòc mens perilhós que naut dera lucana; era d'Arties non semble tanpòc que se trape en sòn lòc originau mès, eth tot cas, ei en un hiestrau, en ua posicion ben exteriora. Enes endrets a on i auie pro sòs ère usuau edificar un templet entà plaçar-i es campanes oràries, que soent non se consagrauen damb tot eth rituau. Totun, coma qu'eth climat aranés hè de besonh aguesti pinacles tan punchenti, es campanes deth relòtge an de plaçar-se damb mès imaginacion.

115. Er an 2008 era esfèra d'aguesta lucana siguec remplaçada.
116. Gracia, *Op. Cit*. pag 17
117. Aquerò informe Padilla Lapuente, José I.: "Las campanas horarias de la catedral de Lleida: hacia una nueva cesura del tiempo urbano (s. XV)". Laguens de *Congrés de la Seu Vella. Actes.* Lleida: Pagès Editors, 1991. Pag 178.
118. Ath delà, en Valéncia i auie eth el precedent dera Union, qu'auie conspirat contra eth rei Père, amassant-se a son de campana. Coma castig, se sap que Père eth Cerimoniós hec a béuer as tradidors eth metau delit dera campana que les auie convocat tàs furtives reünions.
119. Vedetz er apartat documentau.
120. Vielha e Arties an estat es parròquies qu'istoricament an possedit rendes mès elevades. En çò que tanh ath prumèr tèrç deth s. XVIII, aquerò se reflectís ena taula de rendes des parròquies araneses qu'incorpòre eth *Mandement* deth bisbe de Comenge,Mns. Gabriel Olivier de Lubière der Bouchet, en 1731, on constate que Vielha obtié era soma de 2.082 liures franceses, entàs dètz beneficiàris o porcionèrs dera parròquia e 386 liures mès entara fabrica dera glèisa; en cas dera parròquia d'Arties, cònsten 1.763 liures f. entàs sòns ueit beneficiàris e 545l. entath mantenement dera fabrica dera glèisa.

Arties, Santa Maria-6. Ad aguesta pèça de 1714 li treigueren es anses e la barrinèren entà per'mor de encaishar-i un espàrrec de harga e un martèth. Sense dobte servie entà tocar es quarts d'ora deth relòtge e, en assumir foncions exclusivament civiles, siguec condemnada ar exterior dera tor e separada des sues companhes religioses.

Coma qu'entàs ores ja ei de besonh ua campana rasonablament grana, soent se profite ua des campanes religioses que sigue bona e avienta entath servici[121]. En fòrça lòcs, sonque es campanes oràries se sauvèren dera des·hèta deth 1936 e aguesta foncion permetec tanben fòrça viatges sauvar ua des campanes religioses (era mès grana o era mès sonora en cas d'èster a temps d'escuélher) se non i auie campana especifica entàs ores. De tot biais, tot soent se pòden veir tors damb era campaneta des quarts subergessent dehòra des de bèth un des punts deth campanau, se non i a torreta o templet exprès entàs dues pèces.

Era campana d'Arties non a pas calvari e era de Vielha, per contra, òc; en tot cas, pòden èster campanes religioses que se reciclen entada aguesta foncion. Non an tanpòc anses, que pòden auer estat ressegades o absentes des deth prumèr dia. Cap des dues a gravat o iconografia de sants dehòra des mencions epigrafiques. Non sabem quina pèça senhalaue anticament es ores en Arties, de segur, ère ua des majores. En Vielha, s'encomanèc a *Francisca* era mission de tocar es ores -era grana *Miquèla* ère un element de prestigi e sonque s'emplegaue entà mòir-la a tòcs enes granes ceremònies religiososes o funeraus plan remarcables-. Era *Francisca* consèrve ath sòn costat un antic martèth de harga, aué inutilizat e maugrat eth cambiament de martèth, manten encara era foncion de mercar es ores. Non sabem s'era actuau campana des quarts s'auie destinat tostemps a senhalar es quarts d'ora, o ben, s'abans qu'es mecanismes de relotgeria ac permetessen, des deth sòn antic plaçament, naut dera lucana dera agulha deth campanau, mercaue exclusivament es ores sanceres.

Volem deishar clar que non totes es tors distinguissen damb claretat aguesta dicotomia de campanes religioses (pròpries deth poder espirituau) e campanes oràries (a compartir pes poders espirituaus e temporaus o sonque peth temporau).

121. Sabem qu'en Cervera ère el "Seny Major" de 1424 qui hège aguest servici. En 1630 ja ère lheuada ena terrassa superiora deth campanau una pèça exprèssament hèta e pagada peth municipi entad aguest fin, que remplacèc ath "Seny Major" d'aguest servici.

Ena Val d'Aran s'a perdut mès qu'en d'auti lòcs, totun qu'ère ua realitat fòrça clara en un pialèr de poblacions, aumens deth nòrd-èst peninsular[122]. E credem qu'eth parçan aranés non ère ua excepcion.
En çò que tanh as relòtges, un des principaus problèmes ei que son fòrça parions e, a non èster que se compde damb un naut grad de coneishença d'aguest tipe d'engenhs, còste fòrça determinar-ne era cronologia, pr'amor que cau deschifrar quini auanci tecnologics pòrten, cò que non ei tanpòc pro definitòri, auent en compde es arcaics principis tecnics des rodaments e sistèmes d'escapament.

Entà per'mor de datar es maquinàries des relòtges, se pòt servir dera cronologia deth campanau enes tors que daten de mejans de sègle XVIII entà dauant, sense –evidentaments- cap garantia de certitud ena datacion, ja qu'ua tor pòt auer un relòtge fòrça mès recent e ua auta pòt reprofitar eth relòtge d'ua bastissa anteriora.

Cònsten donques, 23 relòtges, mès o mens monumentaus (o era mínima constància d´auer-i existit) enes tors des glèsies que seguissen, malurosament lèu toti en ua situacion d´abandon:

Arres, St. Joan:
Ne demore bona part, desmontat, en còr dera glèisa.

Arròs, Sta. Eulària:
Ua pèça polida, poirie èster de prumeries deth sègle XIX o ben un profitament anterior, encara que mos decantam pera prumèra opcion.

Arró, St. Martin:
Ua bona pèça, de grana importància entà pr'amor de constituïr de moment era unica que'auem atribusida e datada en tota era Val d´Aran, obrada per Joan Père Claveria de Vielha en 1788.

Arties, Sta. Maria:
A estat era unica glèisa a on non auem podut accedir tath pinacle, a on dilhèu se sauve quauquarren dera maquinària vielha. Maugrat aquerò, mos cònste documentaument qu'eth relòtge siguec hèt er an 1763[123] .

Bagergue, St. Fèlix:
Un relòtge dispausat de manèra orizontau, en plan mau estat de conservacion. Non semble, a simpla uelhada, guaire antic, maugrat qu'eth campanau ei de 1765; eth relòtge poirie èster hèt pòc o fòrça dempús.

122. Igualada, damb campana de quarts; Cervera, damb campana de quarts e ores; es catedraus de Vic, Girona, Lleida, Barcelona, Tarragona, Solsona, Teruel, Valéncia, Castelló de la Plana...; Moià, Prats de Rei, Calaf, Vilanova i la Geltrú, Vilafranca del Penedès, El Vendrell, Esparreguera, Montserrat, Santes Creus, Barbastre... auien un templet ena cima deth campanau entà alotjar-i es dues campanes oràries de quarts e ores. Era listra serie interminabla.
123. Libre de Comptes dera glèisa parroquiau de Santa Maria d'Arties 1619-1653 -1730-1785: Archiu parroquiau de Vielha.

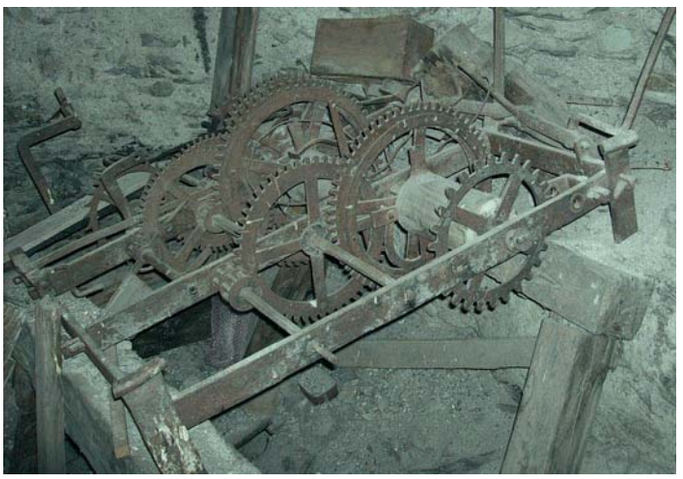

Relòtge deth campanau de Bagergue. Fòrça des relòtges de campanau an demorat en desbrembe e dehòra d'us damb es modèrnes installacions electroniques, que garantissen ua màger puntualitat e exactitud, e non an de besonh remontar-les es contrapesi tà foncionar.

Bausen, St. Pèir:
Dehòra dera glèisa se sauven dus contrapesi de pèira que hèn de pautes a un banquet. Un aute contrapés ei dejós d'un pilar de husta dera tribuna deth còr. Dera maquinària ne demore bèra causa enes crambes baishes deth campanau.

Benós, St. Martin:
Ua maquinària de tipe orizontau, de mesures mieges. I a un contrapés penjat e un aute dejós dera escala. Seguraments ei deth sègle XVIII.

Betlan, St. Pèir:
Un relòtge de tipe orizontau, petit e elevat per dessús deth nivèu dera sala de campanes, en tot formar un quartet barrat tamb tenhats de husta en un cornèr dera dita sala. Baish deth campanau se sauve un contrapés.

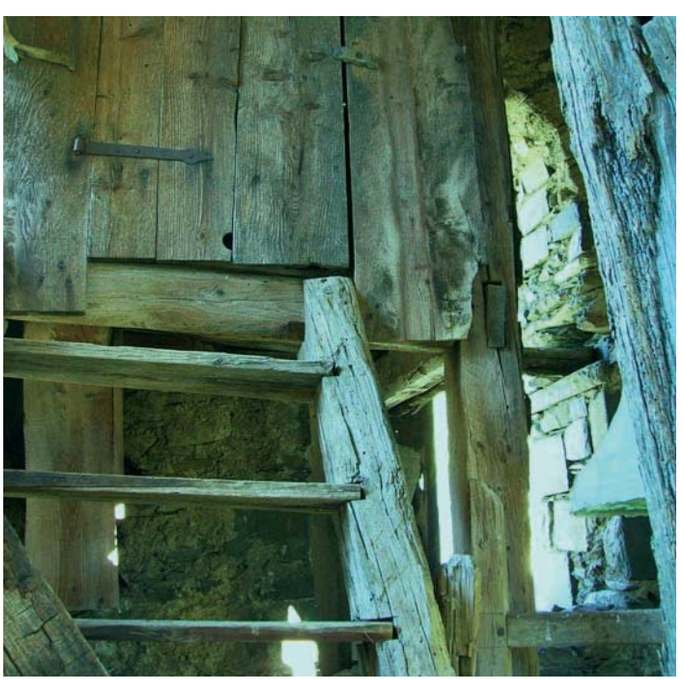

Maugrat que non ei abituau, quauqui relòtges son plaçadi per dessús deth nivèu deth hargat dera cramba de campanes, coma ei eth cas de Gessa, Santa Maria d'Arties, Vielha o Betlan (ena fòto). Entà protegir-lo des elements e audèths, ei barrat laguens d'ua cramba hèta de taulons.

Betren, St. Sernilh:
Demore ua maquinària non guaire grana mès plan polida, d'aspècte fòrça antic, que poirie apertier autanplan as sègles XVI-XVII. En bon estat. Protegit per tenhats de husta[124] . En un hiestrau propèr, se sauve un contrapés de pèira.

Betren. Relòtge dera tor de Sant Sernilh.

Canejan, St. Sernilh:
Se sauve era maquinària encara que semble plan modificada.

Casarilh, St. Tomàs:
Un relòtge en disposicion orizontau, en relatiu bon estat. I a un contrapés de pèira en un nivèu inferior.

Es Bòrdes, Eth Rosèr:
Un relòtge en disposicion orizontau, en relatiu bon estat; non semble guaire antic.

Escunhau, St. Pèir:
Un relòtge plan polit, de volum cubic e non pas guaire gran que poirie èster fòrça antic. Actuaument se trape magazinat ena planta baisha deth campanau, çò que lo met en perilh de desaparicion. Enes pisi intermieis i a contrapesi.

124. En 2006 se descubric qu'eth plafon de husta qu' actuaue de pòrta dera crambra deth relòtge, constituïe un fragment reprofitat d'un antic retaule damb scènes pintades tanhentes ara vida e martiri de St. Sernilh, datat en s. XVI.

Escunhau. Eth relòtge, segurament deth sègle XVIII, repòse ena part baisha deth campanau.

Garòs, St Julian:
Un relòtge desmontat –non sabem se se trape intègre, encara qu'ac aparente- de possibla disposicion orizontau, sauvat ena sacrestia.

Gessa, St Pèir:
Un relòtge de maquinària dispausada orizontaument, que poirie datar de finaus de sègle XVIII. Se trape en posicion enautida per dessús deth nivèu deth pis de campanes, en un cornèr dera sala.

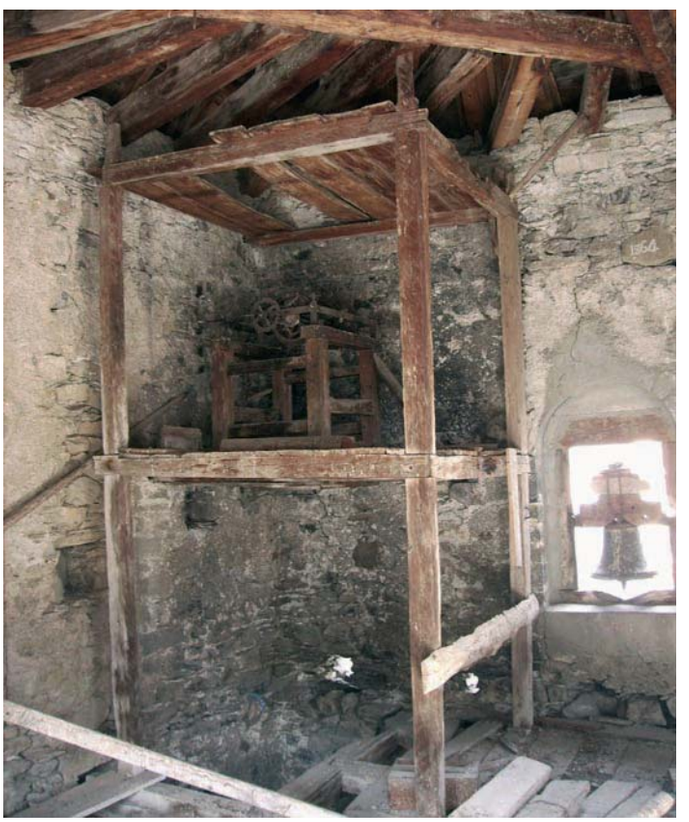

Coma didíem en parlar de Betlan, eth relòtge de Gessa ei tanben un des pògui que demore per dessús deth pis dera sala de campanes.

Les, St. Joan Baptista:
Se sauve eth relòtge vielh, desmontat sus es vòutes dera glèisa. Non semble guaire antic e es ròdes son de laton. Naut deth campanau, en pis superior i é er actuau relòtge, mès nau, encara en foncionament e ben mantengut, òbra de *Manufactures Blasco* de Roquetes.

Mont, St. Laurenç o St. Pau:
Demore –unic vestigi dempús dera guèrra civila o ben, dera venda o des·hèta posteriora- un contrapés de pèira dehòra dera glèisa, en cementèri.

Salardú, St. Andrèu:
Un relòtge de mesures mieges, possiblaments deth sègle XVIII, damb ua esfèra exteriora originau, de forma quarrada e ua unica agulha.
Era maquinària semble auer estat intervenguda e foncionaue enquia hè pòc, çò que tanben le balhe bèth valor.

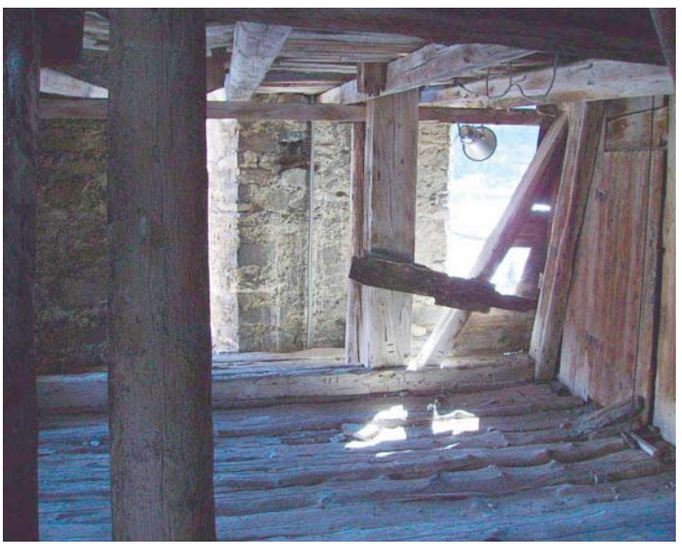

Salardú. Cramba deth relòtge e detalh des bigues que marquen er inici dera estructura de campanes.

Tredòs, Sta. Maria de Cap d'Aran
Demoren sonque dus contrapesi de pèira aneradi en hèr naut deth campanau.

Unha, Sta. Eulària:
Ua pèça fòrça grana e en bon estat (encara que lord); semble de finaus deth sègle XVIII, coetanèu donques ath campanau.

Vielha, St. Miquèu:
El relòtge existie ja en temps de Francisco de Gracia, en 1613. Deu auer estat modificat diuèrsi còps. Totun era maquina que mos a arribat semble apertier ath sègle XIX ben entrat (dilhèu deth s.XX e tot), pòrte era següenta inscripcion en ua des pèces de laton:

RAMON SALDA / RELOJERO A - 8 - DIAS / RECONSTRUIDO / POR / LUIS VILA / 1954 / GERRI / DE · LA · SAL

Aquesta inscripcion mos hè a pensar que possiblament mos trapam dauant d´ua pèça qu'era Guèrra Civila maumetec o ben, qu'eth sòn esquiçament hec de besonh restaurar. Actuaument se tròbe dehòra de servici, e plaçat dejós dera carpanta dera cubèrta en agulha, per a on ges era esfèra ena lucana deth losat. Ena part interiora d´aguesta lucana i figuren pintadi es ans 1865 e 1916. Pensam qu'era data de 1865 pòt èster ua bona referéncia entath nòstre relòtge e era sua plasmacion exteriora, en un polit quadrant de plancha metallica pintada. Eth 1916 pòt correspóner a bèth apraïament o modificacion.
Se sauve tanben quauque contrapés de pèira qu'apareishec en 2007 pendent era neteja interiora dera tor, dejós d'un important celh de colomassa.

Des dera lucana deth campanau de Vielha se podie daurir era esfèra de plancha e veir es entorns e era plaça.

Vila, St. Pèir:
Se tracte d´un relòtge en disposicion cubica, fòrça gran, seguraments de principis deth sègle XIX, sense descartar que sigue deth XVIII e siguesse replaçat ena tor actuau. Des quatecontrapesi existents, dus son fòrça recents, pr'amor que son de hormigon e non pas de pèira talhada.

Vilac, St. Fèlix:
Un relòtge relativament gran, en disposicion cubica e damb planta en forma de L, que poirie èster des mès antics. Ei

Vista der interior deth campanau de Vilac, fòrça maumetut, abans dera importanta intervencion de 2010.

intègrament hèt de hèr hargat e se tròbe en sòn plaçament originau, protegit per tenhats de husta.

Demoren dus contrapesi de pèira, er un encara penjat e er aute jadent en tèrra, en nivèu inferior dera caisha dera tor.

Vilamòs, Sta Maria:
Un relòtge en fòrça mau estat, dilhèu parion ath de Vilac, tanben en planta en L. Plan roiat e lord, s'a baishat ena sala inferiora dera tor, supausam que des de que se hec era escala naua. Ath sòn dessús, entre un apilerament de herralha arrolhada descanse tanben ua joata de campana. Laguens dera glèisa, sus eth banc de pèira que se tròbe pròp dera pòrta d´entrada ath campanau, se sauven tres contrapesi de pèira, plan polidi.

Sense èster expèrts, auem volut hèr aguest prumèr recuelh o inventari sus es relòtges aranesi que, demoram, motive ben lèu eth sòn estudi sistematic e apregondit de toti eri, ath temps que desvelhe ua màger consciéncia sus eth sòn interès istoric e tecnologic e eth besonh de melhorar es sues condicions de conservacion.

9. ES HONEDORS QUE TRABALHEN EN ARAN

Ací encetam un apartat long, laguens deth quau, se seguirà un orde cronologic. Cau díder que bèri mèstres demoren en anonimat, mès soent ne podem seguir er estil e era manèra de trabalhar ath long de diuèrses campanes e d'un periòde de temps mès o mens perlongat. Atau, establiram uns grops per rapòrt ara forma e tipe de decoracion, s'ei qu'eth nòm deth honedor non apareish immortallizat en bronze.

9.1. Es campanes gotiques (sègles XIV-XVI)

Eth honedor medievau non acostume a signar es òbres, e s'ac hè, ei pr'amor qu'era pèça ei pro grana coma tà meter-i eth sòn nòm o era mèrca e pr'amor que se commemòre bèth hèt o vòu reivindicar era sua condicion de mestierau que perpètue ua laudança en metau mejançant ua tecnica prestigiosa coma ei era honuda deth bronze.

9.1.1. Era campana de Vilac

Eth prumèr mèstre deth quau auem conservat òbra ena Val d'Aran ei d'aqueth que hec era campana Vilac-5. Non ne sabem gran causa, exceptat qu'ère un mestierau plan subergessent. Era campana qu'auem ei petita (49cm de diàmetre de boca) mès magnifica. Pòrte ua letreria en letres màgers gotiques damb un clar accent onciau qu'ei ua meravilha der art de hóner damb nitidesa e suenh. Aguesta pèça magnifica pòrte ena part dera espatla un petit sagèth exagonau (repetit quate còps) damb ua campana flanquejada per estrelhes de sies puntes e ua legenda escrita ath sòn entorn, sagèth a on nosati volem veder-i era mèrca deth honedor, er emblèma deth talhèr. Es letres màgers que pòrte ath torn son de fòrça malaisida lectura. Maugrat tot, credem deschifrar-i era inscripcion que seguís:

[+] S G V I L L E M S E N H I E R //

Credem que cau comprener-la coma:

S(igillum) Guillem Senhier (o mèstre de senhs, ei a díder, de campanes).

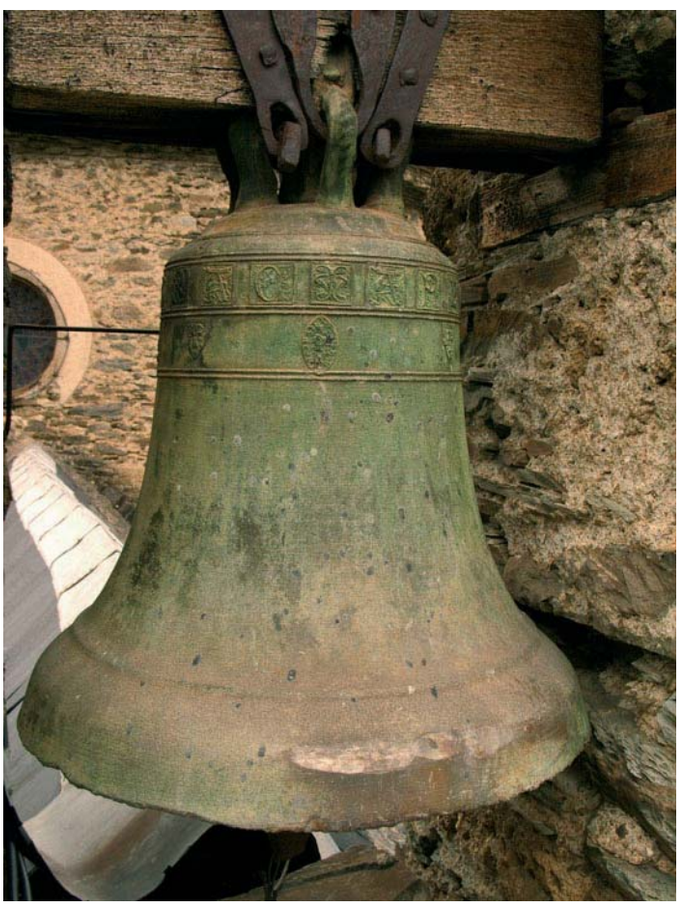

Vilac, campana 5, ua magnifica pèça gotica deth sègle XIV, òbra d'un tau Guilhem Senhier.

Vilac. Escudet o marca deth honedor qu'apareish ena campana gotica.

Vilac. Un aute escut ametlat, tanben mèrca deth honedor.

Dera grafia NH e eth nòm podem concludir qu'ère occitan o catalan. Mos trobam donques damb era raresa d'un des nòms de honedor mès antics dera airau occitan o deth principat: se tracte donques de Guillem Senhier[125].

Aguesta inscripcion se repetís en d'auti quate sagèths mès de forma ametlada, a on i apareish era vèrge damb eth mainatge. Aguesta repeticion ajude a transcríuer era qu'auem vist laguens des sagèths exagonaus[126]. Aguesti sagèths se tròben dejós deth tèxte rodat damb era salutacion angelica ara Mair de Diu, qu'en present cas apareish incomplèta e damb ua deliciosa representacion dera crucifixion ath dauant:

[crucifixion] *A V E M A R I A G R A C I A P L E*

Eth motiu d'aguesta manca de letres, que serien [-NA, DOMINUS TECUM, BENEDICTA TU IN MULIERIBUS], sonque se pòt explicar pr'amor d'auer eth honedor ua unica mesura de letra e en tot auer acabat de dar eth torn a tot eth perimètre deth vas, placèc sonque es letres que i cabien. Eth sens se daue per comprenut, pr'amor d'èster ua invocacion plan usuau e qu'eth pòble sabie ben segur de memòria[127].

Ath delà des dus tipes de sagèths (exagonau ena espatla e ametlat dejós dera inscripcion) pòrte quate escudets mès, toti parions e qu'altèrnen damb es sagèths en forma d'ametla adès nomentadi. Ath sòn laguens s'i ve un element vegetau qu'arrinque d'ua possibla gèrra; a un cant i a çò que semble ua campana e ar aute costat çò que semble ua ola o caudèra. Era inscripcion en aguest cas ei totauments illegibla.

Plaçam aguesta pèça a mejans de sègle XIV; afinaram mès, encara que damb fòrça prudéncia: bèri elements permeten considerar-la dilhèu leugèraments anteriora; d'auti per contra hèn possible retardar-ne era cronologia enquiath tresau quart de sègle XIV. Non pas mès enlà, pr'amor qu'ei claraments anterior ath sègle XV, e es hònts dera epigrafia qu'ostente, credem que cau anar-les a cercar ena dusau mitat deth sègle XIII e son pròpries dera decoracion de manuscrits e petites pèces des arts sumptuàries e der objècte. Mos semblarie fòrça avient suggerir ua datacion apuprètz entre 1330-60 o aquerò que serie çò de madeish, laguens deth dusau tèrç deth sègle XIV, sustot pera hita cronologica que supause era campana de Sant Gaudenç (1356) que, maugrat que non l'auem poguda veir, la sabem pariona ara de Tolosa, qu'òc que n'auem reproduccion de bères letres dera sua inscripcion.

Un prumèr plan dera decoracion dera campana gotica de Vilac, deth sègle XIV.

Sabem qu'en campanau de Vilac auie tocat es quarts d'ora deth relòtge, çò que se ve corroborat pes mèrques exteriores produsides per un martèth, e que, dempús dera Guèrra Civila, siguec trasladada tara espadanha. Serie plan bon retornar-la tath campanau, eth sòn lòc originari.

Ei ua campana excepcionau, d'ua enòrma valor istorica, artistica e acustica: ei eth son mès antic dera Val d'Aran. Dilhèu, romanticament, podem imaginar que sonèsse pògui ans dempús d'entrar en vigor era *Querimònia*, autentica carta magna aranesa.

125. Era basilica de Sant Sernilh de Tolosa de Lengadòc consèrve ua campana deth sègle XIV, quina letreria ei fòrça pariona e era relacion entre es dues campanes ei innegabla, mès aguesta pèça –mès grana, de 58 cm de boca- ja semble un shinhau mès rica e elaborada, mès dilhèu tanben mès tardana. Proven deth convent des Mercedaris e siguec portada tà St. Sernilh, eth sòn lòc actuau, en sègle XIX. Guardatz era web dera escòla occitana de carillon: http://neep.free.fr/ , d'a on auem trèt aguestes informacions. Aguesta campana la daten dera dusau mitat de sègle XIV, ath torn de 1356-1397, mès sense explicar eth perqué. E mos diden que ne siguec eth honedor un tau "Latour (?)", sense que tanpòc sapiam d'a on trèn era donada. Eth tot cas, mos remeten a un trabalh de Paul Barrau de Lorde, ena *Société archéologique du Midi*, de 10 de hereuèr de 1942. Auem sabut qu'ena collegiata de Sant Gaudenç (en Comenge, departament d' *Haute-Garonne* e region *Midi-Pyrénées*) se consèrve ua campana datada eth 1356, de 110 cm de boca, segontes er inventari de patrimòni deth Ministèri de Cultura francés. Tanben mos documente dit inventari ena *Haute Garonne* ua auta campana d'ua epòca pariona en Baren (44cm de boca) e ua auta en Marsan, en departament de *Gers* e region *Midi-Pyrénées* (57cm de boca). Totes aguestes campanes pòrten era madeisha inscripcion, e tostemp damb era constanta de substituïr era T pera C (diden *gracia plena* enlòc de *gratia plena*, coma un possible estillèma entà afrairar-les en un honedor comun de mejans de sègle XIV.).

126. Era crotz e era NH èren de lectura dobtosa enes sagèths exagonaus; era crotz non i é enes sagèths ametladi.

127. Era nomentada campana de Tolosa patís de hèt ua circonstància pariona, encara qu'arribe mès enlà ja que dispause de 9cm mès de boca: + AVE MARIA GRACIA PLENA DOM.

9.1.2. D'autes campanes gotiques

Dempús de tractar era campana de Vilac, analisam brèument es autes campanes gotiques que se sauven ena Val d'Aran, totes des sègles XV e XVI. N'auem aumens quate talhèrs:

- Eth que hec era campana qu'ei ena espadanha de Salardú (Salardú-4, finaus de sègle XV)
- Eth honedor dera campana de Betren (St. Sernilh-5, 1533)
- Eth honedor dera campana de Vilamòs (Vilamòs-4, 1545)
- Eth que produsic era campana d'Escunhau (Escunhau-4, 1570)

Totes eres son campanes de redusides dimensions (entre 0,41 e 0,48m de diamètre de boca) e, malurosaments, encara qu'açò non tostemps ei vedible, i a henerècles, e pr'amor d'aquerò, eth sòn son non ei, ne de luenh, çò que se volerie, donques que son sordes[128] . Enes casi de Vilamòs e Escunhau es henedures son fòrça granes e evidentes.

Ei de notar qu'en cap d'eres i trobam calvari gradonat de granes o mejanes dimensions, ne va signada per un mestierau, donques mos trobam en anonimat mès absolut.

Maugrat qu'era letreria gotica ja demane un bon mestièr de honedor (se volem que se pogue liéger ben) e son pèces fòrça polides, non son pas òbres reauments excepcionaus; totun eth hèt d'auer mès de 400 ans les hè d'entrada plan especiaus e dignes deth màger suenh e respècte.

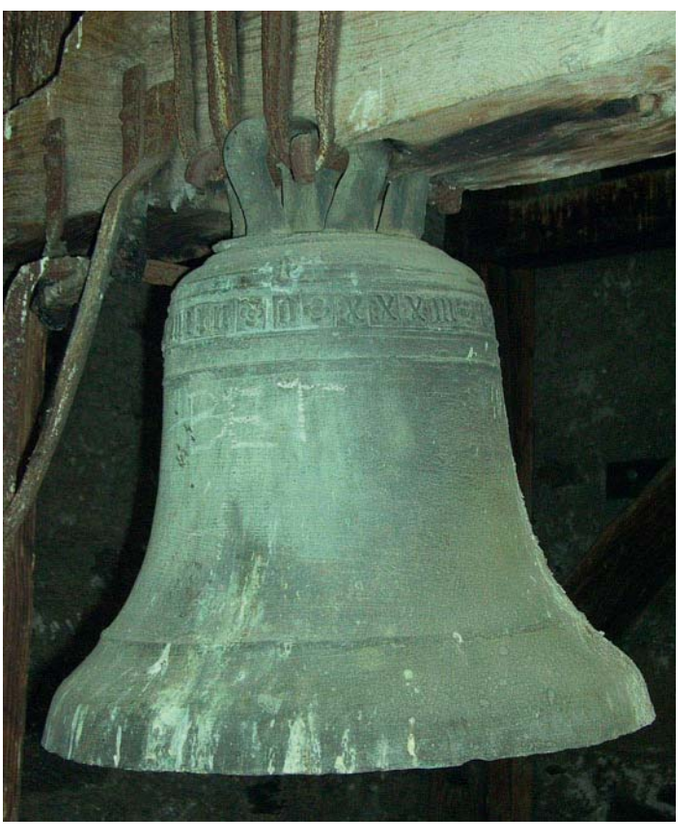

Betren, Sernilh-4, ua campana gotica plan polida, datada en 1534 e d'autor anonim.

Era pèça de Betren denòte ua letreria simpla e un mestièr corrècte, encara que lutz pòc eth mestièr en ua campana tan petita. Ei era campana que pòrte data gravada mès antica dera Val d'Aran.

Era campana d'Escunhau constituís er exemple mès rustic, encara qu'ei plan polida e pulcra, donques qu'era honuda ei fòrça nitida enes sòns detalhs decoratius. Tanben ei era que presente mès gravats, encara que siguen sonque dus, un des quaus, repetit quate còps.

Escunhau-4. Detalh dera campana gotica, datada en 1570, damb ua joata "lancé" segurament tan antica e valuosa comaeth madeish bronze.

Era campana de Vilamòs ei dilhèu era mès decorada d'entre aguest ensems, damb es anses ornades damb un bordon que simule èster ua còrda trenada. Es letres son granes, de traça mès espessa e dilhèu mès elegantes qu'enes campanes de Betren o Escunhau [129].

128. Non auem podut hèr a sonar era de Salardú, mès semble qu'a impactes de bala que l'an horadada.
129. Aguesta campana constituís era unica aranesa dera quau se parle detengudament en estudi hèt per Toulouse-Lautrec, M. Le Comte de: *Les cloches dans le Haut-Comminges, extrait du Bulletin Monumental publié à Caen par M. De Caumont*. París, Derache: 1863. pag 26-27. Nosati auem emplegat era edicion facsimil de Nimes, Lacour-editeur: 1992.

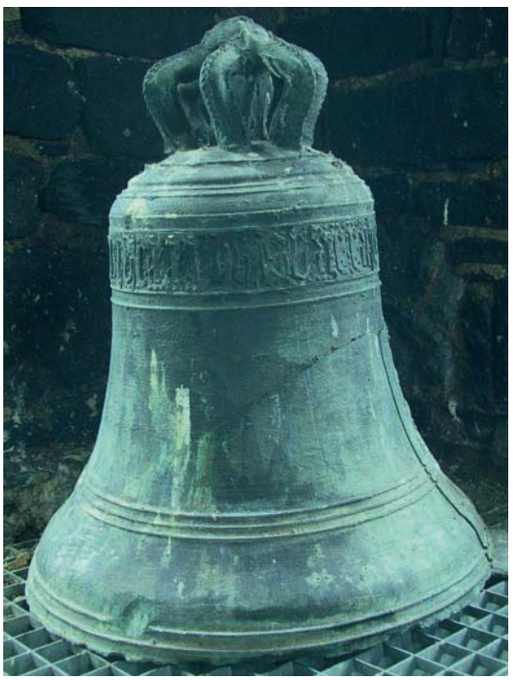

Era campana gotica de Vilamòs, sancèra. Campatz era motlura perlada que decòre es sues anses.

Tanben eth batalh dera campana gotica de Vilamòs ei ua pèça remercabla, ja que semble originau. Actuaument ei utilizat en ua auta campaneta.

Vilamòs tanben consèrve ua campana gotica, ua pèça pro fina, de 1545, que cridèc era atencion deth pair deth pintor Toulousse-Lautrec. Detalh dera sua inscripcion.

Encara i a ua cincau campana gotica, en Begós (Begós-3) que, per quauques decoracions se poirie restacar damb era de Vilamòs e era d'Escunhau, mès tostemps damb prudéncia, pr'amor que non pòrte cap inscripcion. Era preséncia d'un modèl de gravat d'un *Ecce Homo (o Baron de Dolors*[130]*)*, ath madeish temps que d'un tipe fòrça concrèt de crotz damb era flor de lis enes pèces de Vilamòs e Escunhau (1545 e 1570) permet atribusir a un periòde parion era campana Begós-3, qu'ei anepigrafa, mès a enes petites crotz ua decoracion –d'aute biais fòrça escassa- que la hè relacionable damb aguest grop, en tot datar en tot cas d'abans de 1600. Per sòrt, era campaneta de Begós non a henerècles encara qu'ei montada damb ua joata metallica contemporanèa que la desmerite, òbra dera firma Manclús.

Era campana Begós-3 a d'èster tanben ua des pògues pèces gotiques conservades en Aran. Tot e èster anepigrafa, aguest hèt ei evident pera forma alongada deth vas e des crotzes flordelisades que decòren eth sòn flanc superior.

9.2. Es campanes renaishentistes

Laguens deth patrimòni campanèr aranés es campanes renaishentistes son escasses. Açò òc, aguesti pògui exemples son fòrça interessanti. Consèrven soent bèra tradicion deth gotic, sigue ena forma o ena decoracion.

Daurís aguest blòc era magnifica campana Cap d'Aran-2, der an 1600, òbra que devié era prumèra d'entre es campanes signades dera Val d'Aran. Siguec produsida per dus artifèxs que, fòrça probablaments èren aragonesi, ja qu'ei ua pèça suenhadament acabada que s'aluenhe der aspècte mès rustic e popular des honedors deth nòrd dera Peninsula e des regions basques.

Era signatura apareish as pès, peth dessús d'un cordon tipic des pèces des sègles XV e XVI, e nomente un *P. Maca* e un *T. Ortiz*. Eth prumèr nòm poirie trapar-se incomplèt. Maugrat qu'era inscripcion non mos balhe es nòms, aventuram un *Pedro* o *Pablo* entath prumèr e *Tomás* entath dusau.

130. Tanben nomentat *Varon de Dolors*, mos a estat impossible d'endonviar quina ei era denominacion corrècta.

Es letres son plan elegantes e se tròben perfilades en tot eth sòn perimètre, çò que les da relèu e nitidesa. Tanben se tracte dera prumèra pèça aranesa conservada que presente un calvari gradonat e crotz, tot hèt de tròci de cinta decorativa o garlanda, en aguest cas damb es tipics asteriscs o estrelhes de ueit puntes inscrites en quadradets.

Era campana Cap d'Aran-2, honuda, segontes ditz era sua inscripcion, er an 1600 per "P. MACA Y T. ORTIZ".

Subergés tanben era campana Vilac-2. Honuda en 1622, qu'a ua sonoritat fòrça polida. Se tracte d'ua pèça realizada en un perfil mès espés deth quau tot soent trapam en Aran e ena Peninsula dempús deth sègle XVI. Com ja ven a èster usuau, presente era cinta decorativa o garlanda qu'apareish en tantes campanes gotiques; mès –coma en Cap d'Aran- aguesta cinta a anat ascendint entara zòna deth tèrç deth vas.

Detalh dera decoracion e es gravats dera campana Vilac-2 (an 1622).

Merite ua mencion especiau era campana de Vielha (Vielha, St. Miquèu-3). Ei ua pèça de mesures respectables (0,73m de diamètre) qu'anticament poirie auer servit entà usi religiosi, mès que -aumens des deth sègle XIX- servie entàth tòc des quarts deth relòtge. Li sigueren ressegades es anses (s'ei que jamès n'auec) e siguec plaçada sus era lucana deth pinacle, trauessada per un redon de hèr. Es letres dera sua inscripcion –damb eth salm 150- son ua petita meravilha de gust franco-flamenc des sègles XVI-XVII, deth quau, sonque cau rebrembar es letreries des pintures dera paret sud dera glèisa d'Unha, recentaments descubèrtes, es qu'apareishen en Salardú o es deth magnific Jutjament Finau d'Arties. Era campana va datada en 1625, mès era letreria qu'ostente beu encara dera madeisha tradicion artistica qu'aqueres pintures.

Era campana des quarts de Vielha ei ua meravelha der art fusòria. Es sues letres, qu'apunten eth salm 150, son un exemple de bon gust ena decoracion.

Es campanes que de contunh nomentam, encara damb un gust renaishentista, ja anóncien es cambiaments deth barròc: son es dues de Bausen (Bausen-3 e Bausen-5) e era de Canejan (Canejan-3). Maugrat que son pèces que daten de 1646 e 1661, ena sua decoracion i domine era continéncia, coma se -poeticament parlant- eth protestantisme auesse influït ena decoracion des bronzes de mejans deth sègle XVII.

9.3. Es campanes deth barròc enquiara industrializacion

Aguest blòc englòbe era màgèr part des campanes araneses, entre 1680 e eth sègle XIX.

Auem establit uns grops d'artesans o talhèrs, segontes era relacion de campanes, e en tot seguir un orde cronologic. Es pèces qu'anauen signades an dat era pauta entà restacar-les damb d'autes que, maugrat non portar eth nòm deth constructor, era sua decoracion mos permetie establir ligams damb aqueres d'autor coneishut. De bèri autors n'auem un bèth pialèr de pèces e variades; d'auti sonque ua... En tot cas, auem definit uns entorns de produccion de campanes que sonque pòden establir-se des dera perspectiva d'auer visitat toti es campanaus deth país. Quan cap exemplar d'un

grop va signat, le balham un nòm cossent damb er an o periòde cronologic deth conjunt de campanes que i son restacades. Cada grop supause un madeish honedor o honedors que trabalhen amassa.

Mèstre de 1646: Maugrat que les auem tractades coma renaishentistes, hèm a constar ací era relacion entre es campanes Bausen-3 e Bausen-5. Non pòrten gravats decoratius, ne calvari.

Bausen. Detalh d'ua campana de 1646. Pòrte eth tèxte dera Ave Maris Stella.

Mèstre de 1661: Sonque ne coneishem era campana Canejan-3. Ei ua campana polida maugrat era sua decoracion simpla.

Canejan. Interior dera tor, edifici de principis deth sègle XIX. Bèra campana ei, totun, mès antica, coma era dera quèrra, de 1661.

Mèstre de 1684: Un mèstre anonim delís eth madeish an dues campanes, Betren Estèue-2 e Garòs-4. Son pèces d'entre 40 e 60cm de boca. Pòrten ua Crucifixion, damb era Vèrge e Sant Joan e motius de grotèsc, damb caps aladi de querubins, etc.

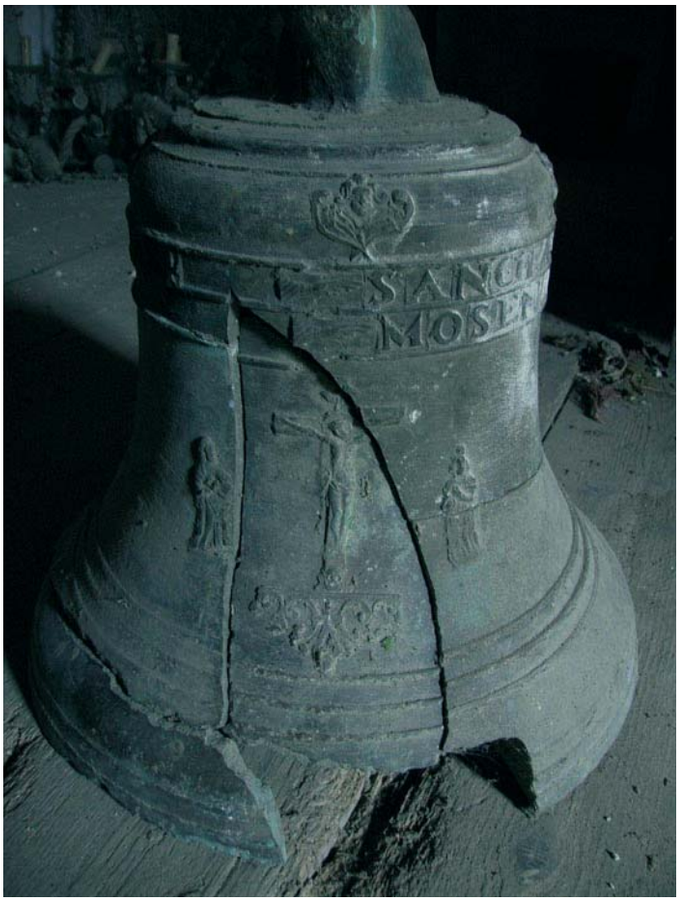

Garòs consèrve tanben aguesta campana de 1684, bessoa dera de Sant Estèue de Betren, trincada ena sacristia.

Mèstre de 1705: Er ensems serie constituït, peth moment, per tres campanes, Arròs-3, Aubèrt-2 e Arties Portolà-1. Totes son datades en madeish an e se distinguissen pes letres, especiaument peth numero zèro dera datacion. Era mès grana d'eres ei era d'Aubèrt, que hè 73cm de boca. Era pèça d'Arròs ei henuda e per contra, es d'Arties e Aubèrt an un tindoneg plan polit.

Mèstre de 1709-1711. Es campanes Vielha-5 (1711, 36cm de boca) e Gausac-5 (1709, 43cm de boca) pòrten uns mots comuns enes sues inscripcions: Jesús Maria e Josèp, en allusion ara Sagrada Familha. Tanben presenten ues garlandes damb ua decoracion que rebrembe a ues flors de lis entrelaçades, fòrça personau.

Mèstre de 1714. Aguest honec era mautractada pèça que tocaue es quarts deth relòtge de Santa Maria d'Arties. Ei ua pèça petita e pòc remercabla, dehòra deth hèt d'aparéisher datada e damb un usatge peculiar. Credem qu'ei fòrça restacada damb eth grop deth "1705", damb un estil fòrça parion (maugrat es escasses letres e chifres), e pr'amor d'aquerò, poirie plan ben èster qu'auesse estat produsida peth madeish honedor qu'aqueres, en tot èster eth mèstre deth grop 1705 e aguest era madeisha persona o talhèr, totun que sense excludir era possibilitat d'un talhèr que passe es plantilhes a un aute.

Grop "1724-34": Se tracte d'un amàs de sies campanes, fòrça interessantes e d'un gust artistic e decoratiu plan encastrat laguens deth barròc plen. Per orde cronologic son:

Montgarri-1 (1724), Benós-3 (1725), Casarilh-3 (1726), Arties St Joan-2 (1729), Arties-4 (1731) e Begós-2 (1734).

Son pèces mejanes, que se botgen entre es 57cm e es 62cm de boca, exceptat era de St. Joan d'Arties, que hè 43cm. Aguesta darrèra pèça ei honuda –ben segur peth nefast sistèma de tòc ath quau siguec sosmetuda– e era de Casarilh tanpòc semble en guaire bon estat, se tiem en compde eth son que produsís. Era ligason que les identifique e unís ei tostemps –ath delà dera letreria e era faiçon de dispausar es cordons– eth motiu des quadradets que formen era gradonada deth calvari, comun en totes eres. Per çò que hè as dus exemples d'Arties possedissen tanben un Crist figurat, fòrça rustic, qu'establís mès ligams entre eres. Era pèça de St. Joan d'Arties ei donques era mès extravaganta deth grop, pes mesures e pr'amor qu'es letres son desparières, mès manten era decoracion des quadradets dera gradonada.

Montgarri. Campana gròssa. Ua òbra plan corrècta, der an 1724, de son ressonant e ben acabada.

Mos aventuram a prepausar coma candidats tà èster es autors d'aguest grop de campanes -encara qu'era atribucion resulte fòrça arriscada- es nòms de *Josep Guerri* e es sòns hilhs *Miquel* e *Francesc*, campanèrs de Barbastre, qu'auem documentadi en 1736 rehènt campanes en Vielha, entre es quaus, era *Miquèla* (1000 kg) e era *Francisca* (500 kg), campanes que damb eth temps aumentaràn de pes, a basa de híger metau cada còp que se rehonen. Cèrt ei que normauments un mèstre –coma auem ja dit adès- arribe en un lòc entà hèr ua pèça importanta e acabe en tot hèr-ne d'autes, que se li encomanen en tot profitar era sua estada en territòri. En aguest cas, totes datarien d'abans deth 1736, çò que non s'ajustarie ara normalitat logica.

Montgarri. Detalh dera campana gròssa, ua pèça de 1724, damb uns anagrames enes dads que formen era gradonada deth calvari que la decòre.

Era campana Arties, Santa Maria-4 ei un trabalh magnific per çò que hè as detalhs ornamentaus. Eth bust de Sant Joan Baptista ei d'un classicisme evident.

Era campana Casarilh-3, de 1726, damb era sua joata.

"M. Cordoba": Jos aguest nòm apareish era campana grana de Casarilh[131], de 74cm de boca e que, malerosament, ei sorda. E en Vilac i a ua pèça de 1765 que semble plan propèra per çò que hè ara decoracion, mès non va pas signada. Ei era campana Vilac-4.

Era campana Vilac-4, datada en 1765 e dedicada a Santa Caterina, ei ua campana barròca fòrça sonora e de timbre plan agut.

131. Casarilh-1 entà nosati.

Mèstres de Calaf. Aguesta familha dera vila de Calaf (Anoia), que merite un estudi monografic, ei un des principaus focus de honuda de campanes deth sègle XVIII catalan. Mos an deishat nombroses pèces, escampilhades per un airau geografic de plan grana estenuda. Ena Val d'Aran honen en 1780, tres campanes; Cap d'Aran-4 (esquèra senhalèra plaçada ena espadanha, d'accès plan mauasit sense mejans extraordinaris), Betren Sernilh-4 (campana practicaments identica ara anteriora, encara qu'en petjor estat) e Betren Sernilh-1, campana rasonablament grana (94cm de boca) qu'ei era que va signada pes artifèxs. Aguesta familha ei dirigida per igualadin *Adjutori* (1701-1797) e es sòns hilhs *Lluís*, *Josep*, *Jaume* e *Adjutori*. Non podem pas especificar quin d'eri honec dites campanes. Non son pas guaire bones acusticament -an un son massa metallic, cossent damb eth gust dera epòca barròca que supausèc un amendriment generalizat deth celh des vassos, mès retronissen e acostumen a èster fòrça ben decorades-. Era campana grana de St. Sernilh de Betren ei fòrça similara –encara qu'uns 15cm mès petita- ara campana màger deth monastèri cistercenc de Vallbona des Monges (Urgelh), datada eth 1784 e signada per *Lluís* e *Adjutori*.

Era campana grana de Sant Sernilh de Betren (Betren, Sernilh-1 deth catalòg), honuda per Adjutori Mestres de Calaf en 1780, encara a gravats que rebremben as gotics deth sègle XVI. Aguest cas, un Ecce Homo.

Era campaneta dera espadanha de Cap d'Aran ei tanben òbra de Mèstres de Calaf (1780) e pòrte un gravat de Santa Barbara, fòrça usuau enes campanes dera Euròpa meridionau.

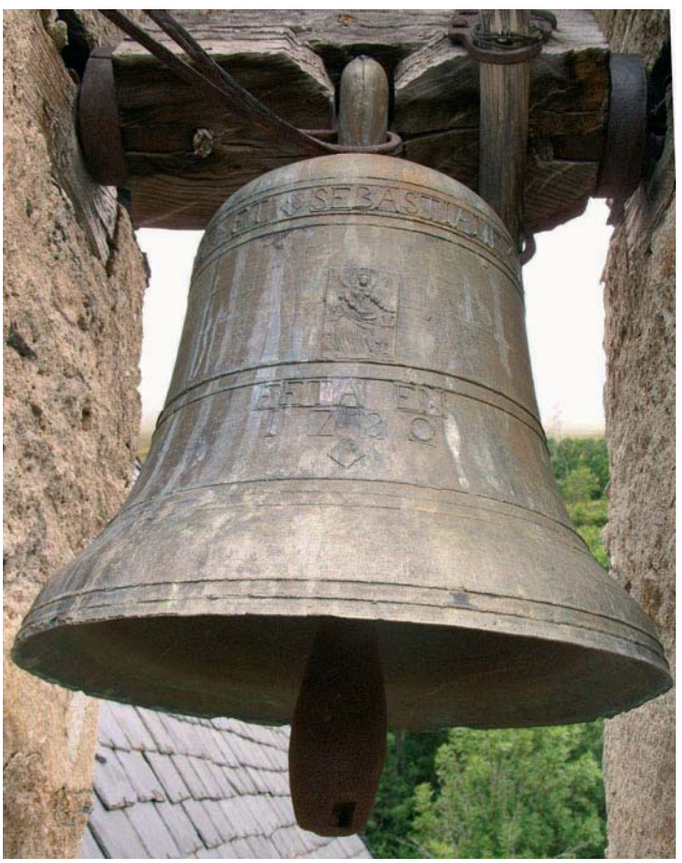

Era campaneta senhalèra dera espadanha de Cap d'Aran. Vista generau.

Grop "Venero-Solano-Palacio". Trobam ena Val d'Aran exemples d'aguesti honedors entre es ans 1777 e 1788.

Coneishem d'eri dètz campanes araneses, des quaus ne conservam nau, pr'amor qu'ua d'eres ère era *Miquèla* (campana màger de Vielha) anteriora ara actuau. Era documentacion qu'aportam mo'n parle fòrça, e pr'amor d'aquerò, ara non i entraram pas.

Sabem que son mèstres honedors cantabres. Venero non mos apareish ena documentacion aranesa, mès òc en d'auta bibliografia; Solano e Palacio cònsten ena documentacion de Vielha coma "*Vizcaínos*".

De Venero, quin nòm complèt ei Carlos Venero sabem qu'ère "*De Isla. En 1770 trabaja con Antonio Palacio en Lekeitio. (...) Hizo campanas para (...) 1788, Deusto, 1806 (...)*"[132] encara que sonque apareish ena campana mès antica.

Luis Solano non l'auem cap trobat referenciat, mès mos signe campanes araneses entre 1783 (Escunhau-1) e 1787-88 (Miquèla), associat a Palacio eth 1787 quan contracten era dita campana Miquèla, que ja non conservam per auer estat posteriorament rehonuda.

Antonio Palacio signe sonque ua petita campana (Aubèrt-4) mès es sues letreries apareishen en d'autes pèces. D'eth sabem qu'apareish actiu entre 1756 e 1798[133].

Eth conjunt de campanes araneses d'aguest corròp demore establit atau:

Bausen-1: signada per Venero e Solano, eth 1777. Ei sorda, e era mès grana de tot eth grop s'exceptuam era Miquèla aué perduda.

Casau-1: datada eth 1782, l'atribuïm a Luís de Solano.

Escunhau-2: signada per Luís de Solano e datada eth 1783.

Miquèla (aué perduda): contractada en 1787 a Luis Solano e Antonio de Palacio (quan signe es documents ac hè damb era particula "*de*" abans deth cognòm).

Aubèrt-1: datada eth 1788, encara que sense signatura, a d'èster òbra d'Antonio de Palacio.

Aubèrt-4: datada eth 1788, va signada coma òbra d'Antonio Palacio.

132. Barrio Loza, José A. : La campanería de Bizkaía (siglos XVI-XIX). La competencia entre fundidores "Vizcaínos" y Montañeses. Dins el volum monografic *Las Campanas: cultura de un sonido milenario. Actas del I Congreso Nacional*. Santander, Fundación Marcelino Botín, 1997, pags 113-132.
133. Barrio Loza, *Op. Cit*.

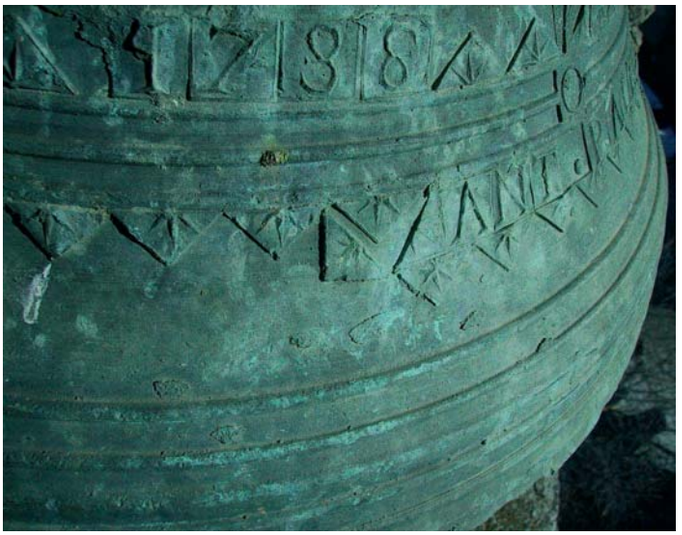

Aubèrt, eth Rosèr-3. Detalh dera epigrafia barròca, damb era signatura d'Antonio Palacio.

Toti es caractèrs d'ua inscripcion èren emmarcadi -enes campanes antiques- laguens d'ua caisha pariona ara des caractèrs tipografics. Detalh d'ua campana de Betlan.

Betlan-2 e Betlan-4: datades en 1788. an d'èster òbra d'Antonio Palacio, pr'amor qu'es letreries son exactes as d'Aubèrt e des deth campanau de Betlan, Aubèrt ei a tocar.

Bères inscripcions pòden resultar encara aué en dia commovedores, ath viatge que son testimònis d'un passat a on era volontat d'obtier era intercession des sants ère ara orde deth dia. Betlan, campana-4.

Es rectors acostumauen a immortalizar-se tanben enes inscripcions des bronzes. Ací, ena campana Betlan-2 (1788) eth Rector Pont de Matheu de Gessa.

Casarilh-4: datada eth 1788. Encara que sense signar, a d'èster dera madeisha honuda qu'es anteriores e, donques, òbra d'Antonio Palacio.

Salardú-1: Lèu non pòt lieger-se'n era inscripcion, mès es pògues letres qu'ei possible trigar entre es nombrosi defèctes de honuda qu'a aguesta campana permeten restacar-la damb aguesti exemplars d'ath torn de 1788. Mès, arren ei segur en aguest cas. De un aute biais, era documentacion dera parròquia nomente un batieg de campana grana en an 1759, jos eth rectorat d'un tau Abadia, e aguest mot ei un des pògui que se pòden liéger ena campana. Maugrat tot, era campana deth 1759 ère era major e pesaue uns 900kg, çò que non pese era presenta, que ronde es 750kg. En tot cas, eth nòm deth rector mos place laguens un periòde qu'abrace d'aumens 1759 enquia uns ans dempús d'aguesta data.

Joan Lasur de Tolva. D'aguest honedor mos a arribat ua unica campana (Begós-1), datada eth 1796, fòrça interessanta pr'amor qu'es gravats seguissen era estetica des campanes gotiques (figureta laguens d'un marc d'arc conopiau emparat per dues colomnes). Maugrat era manca de pèces en Aran, Lasur ei un des honedors que pendent eth sègle XVIII rehonec campanes en Vielha. Concrètaments eth 1762 rehonec era *Miquèla* e era *Francisca*, es dues campanes granes, en tot deishar en uns 1125kg de pes era prumèra e uns 650kg era dusau. Poirie èster que siguesse er autor (non podem demostrar aguest hèt) des campanes Unha-4 e Arties Sta. Maria-2, honudes totes dues en 1772. Se trabalhèc en Aran eth 1762 e eth 1796, non vedem motiu pr'amor que non siguesse er autor des dus bronzes de 1772, maugrat qu'er estil non ei deth tot egal. Era campana d'Arties ei fòrça grana (95cm de boca), encara que mès grana deuie èster era *Miquèla* que deishèc hèta en 1762. Tanben auem ua pèça signada per eth en an 1779 en campanau dera glèisa dera Nativitat de Durro (Val de Boí, ena Nauta Ribagòrça).

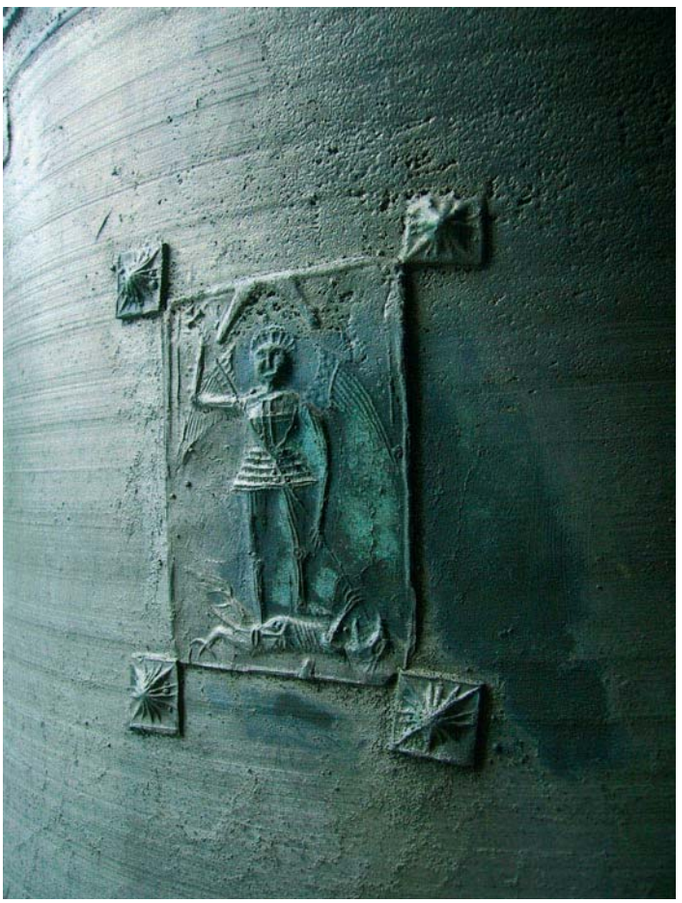

Era campana Begós-1 (Joan Lasur de Tolva, 1796) ei un exemple de gravats d'estil naïf, hèt que retrobaram enes pèces d'Anton Jaqueti a principis deth sègle XIX.

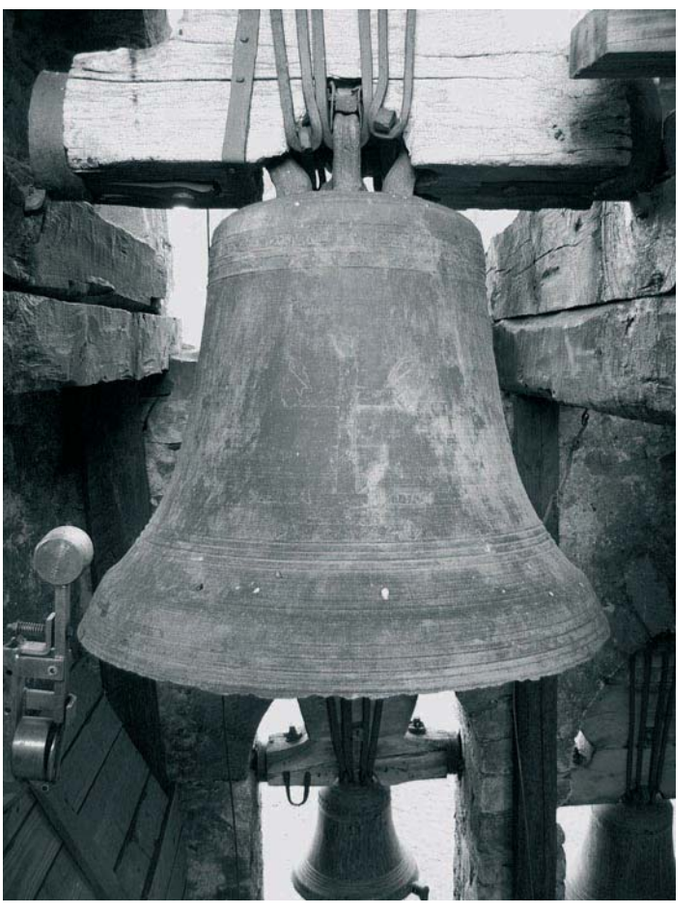

Arties, Santa Maria-2. Un bèth exemple de campana deth darrèr tèrç deth sègle XVIII. Actuaument tòque es ores.

Maugrat èster ua pèça de 1796, era campana grana de Begós, honuda per Joan Lasur de Tolva, mòstre encara un anacronisme plan accentuat enes sòns gravats, emmarcadi en arquet conopiau de tradicion gotica.

Ventura Manzana de Tolva (o Mançana). Encara que non conservam cap campana d'eth en Aran, sabem qu'eth 1767 rehonec era *Miquèla* de Vielha, en tot híger-i 3 quintars (uns 125kg). Donques, la deishèc a uns 1250kg. Tanben poirie èster er autor des dues anonimes campanes deth 1772 nomentades adès en parlar de Joan Lasur, donques que sabem que hec era "*Medarda*" de Benavarri, eth 1785, dues pèces a Claverol (Palhars Jussan) eth 1789 e ua pèça ena Seu d'Urgelh eth 1754.

"Vignes". Damb aguest nòm signe eth honedor dera petita campana dera espadanha dera parroquiau de Les. Non sabem arren mès d'aguest mestierau. Ei ua pèça ben hèta, mès non permet díder arren deth honedor, donques qu'ei ua òbra menuda. Data de 1767.

Era campaneta senhalèra de Les (Les-6, Vignes, 1767) a un hijut plan particular ena joata: ua huelha de destrau, estacada damb hiu de hèr, segurament entà hèr-la mès pesanta, mès que per motius simbolics o rituaus.

"I. N. Delestan". Damb aguest nòm signe er autor dera campana grana de St. Sernilh de Canejan, deth 1790. D'ua mesura rasonabla (101cm de boca), ei fòrça ben acabada, mès non ne podem jutjar eth son pr'amor qu'ei sorda. Endonviam que harie un fa3 (qu'ei çò qu'aué da, sense resson) o dilhèu un fa#3 (çò de mès de probable) e quitament un sol3. Mòstre bon mestièr de honedor e es letres son netes e elegantes. Com passe a viatges, es N son capvirades. Cossent damb Robinault-Jaulin[134], Jean Delestan honec era campana grana dera catedrau de Baiona (Aquitània), un do3 de mès de 2000kg, datada en 1819. Tanben auem documentat enes inventaris francesi de patrimòni culturau uns honedors nomentadi Gustave Delestan, Louis-Rémy Delestan e François-Dominique Delestan que trabalhen amassa eth 1864, en tot aufrir era ipotèsi d'un linhatge de honedors. François Dominique apareish un shinhau abans, en dusau quart de sègle XIX e Gustave encara lo trobam a principis deth XX. Jean Delestan delís ua campana en 1826 damb eth sòn hilh François-Dominique (*Delestan père et fils fondeurs à Dax*). Se se tracte deth madeish honedor que hec era pèça de Canejan (en tot supausar qu'es iniciaus E N corresponen a *Iean*) o se ja se tracte d'un descendent, ei ua qüestion ara quau non podem pas respóner.

Canejan, campana majora, aué sorda e damb ua joata de Manclús. Date de 1790 e ei de bona factura, segurament d'un autor francés.

Agustí Cel de Llimiana (o Sel). Aguest autor ei un des mès importants entà nosati, ja que hec fòrça campanes significatives d'Aran. Ne conservam sies e un fragment d'ua setau. Son Vielha-1 (1799), Vila-4 (1803), Casau-3 (1807?), Bossòst-4 (1811), Bausen-2 (1814, de mesura mès respectabla: 85cm), Casau-4 (1822?), Mig Aran-2 (sense data, ath torn de 1815) qu'ei eth fragment nomentat.

Eth problèma ei que totes es que son intègres e ben conservades son petites. Era excepcion ei era *Miquèla* de Vielha, qu'ei era actuau, honuda er an 1799, (1,33m de boca e uns 1600kg), campana que per era soleta poirie consagrar a un honedor coma artesan capaç e notable. Per contra, es

Campana Bausen-2. Detalh d'un des gravats, caracteristics d'Agustí Cel de Llimiana (an 1814).

autes campanes acostumen a portar fòrça defèctes de honuda; bèra ua d'eres ei fòrça mau acabada, damb caractèrs de letreria de mau liéger o ben pòc nitids. Era Miquèla ei ua campana deth tot extraordinària: amiada en un perfil o costelha espés, se tiem en compde çò que soentege pes epòques e pera geografia. Ua des melhores campanes de tot eth principat de Catalonha, sense cap sòrta de dobte. Eth son ei plen e ric, mès tanben velhutat, damb ua octava inferiora fòrça destacada: ei era reina des campanes araneses damb tota justícia, per sonoritat, dimensions, significacion simbolica e carga legendària.

Vielha, detalh dera Miquèla (Agustí Cel de Llimiana, 1799) e era sua austèra decoracion .

134. Robinault-Jaulin, Arnaud: *Cloches. Voix de Dieu, Messagères des hommes*. París: Rempart, 2003, pag 89.

Entà subjectar damb seguretat eth batalh dera Miquèla, un cable trauèsse eth vas enquia estacar eth cable as anses.

Non totes es campanes d'Agustí Cel van signades: Li son atribusides per nosati es campanes Casau-3 (1807?), Casau-4 (1822?) e eth fragment trobat apròp des roïnes deth santuari de Mijaran[135], eth quau, per similitud de relèus damb era de Bausen (*Me fecit Augvstinus Sel Fvsor*) o era de Bossòst (tanben signada per Sel), se li pòt adjudicar tanben sense cap dobte.

Ei curiosa aguesta diferéncia qualitativa entre era Miquèla e çò que ven dempús d'era; dilhèu auie un sòci subergessent que ne sabie mès qu'eth, mès non mos cònste ne cap document ne cap campana, e mos estimam mès escartar aguesta ipotèsi. En tot cas, totes es pèces posteriores a 1800 son mès hloishes per çò que hè ath nivèu d'execucion, maugrat que bères ues sonen ben. Dilhèu era Guèrra deth Francés empobric era zòna, dilhèu i auie manca de metau de qualitat o de hanga bona entà hèr mòtles ben polits. Non ei çò de madeish trabalhar damb uns materiaus que damb d'auti, e damb uns celhs o uns auti...

Li coneishem tanben era campana màger de Durro (Nauta Ribagòrça), qu'a ues dimensions notables, mès damb ua sonoritat non guaire bona e dilhèu en procès de hener-se[136]. Apareish signada per *Agustinus Zel*, e non ne podem díder gran causa mès, a excepcion de que ja semble databla d'entrat eth sègle XIX (apuprètz 1810).

Anton Jaqueti: En Aran sonque ne coneishem ua unica pèça (Vila-2) datada en1812, mès sabem qu'era campana màger de Rialp (Pallars Sobirà) tanben va signada per eth en an 1814 (107,5cm e apuprètz 750kg). Se tracte d'un honedor especiau: se jutjam sonque aguestes pèces (causa tanben un shinhau comprometuda) vedem que trabalhe damb ua costelha normau, mès qu'ei mès espessa de çò que s'acostume a hèr en aguesta epòca per tota era peninsula. Era campana de Vila pese uns 450kg e hè 90cm de boca. Eth son ei corrècte e eth tornejat deth vas tanben. Per contra era decoracion e era letreria son d'un rusticisme fòrça acusat. Se nòte qu'entàs letres e es imatges non compdaue damb uns modèls cultes (didem-ne eth caièr de gravats o plantilhes ja talhades per bèth gravador de boishi a manèra de mòtle), senon que semble qu'eth madeish les retalhèc dera cera (letres) e motlurèc e decorèc damb un burin es figures en relèu. Aguest madeish estil *naïf*, siguec voludament de mòda enes païsi mès desvolopadi en matèria de campanes pendent es ans 70 deth sègle XX, coma un art abstracte o non academic aplicat ara decoracion des campanes. Un cas chocant que dilhèu testimoniarie un linhatge de honedors d'origina aranesa.

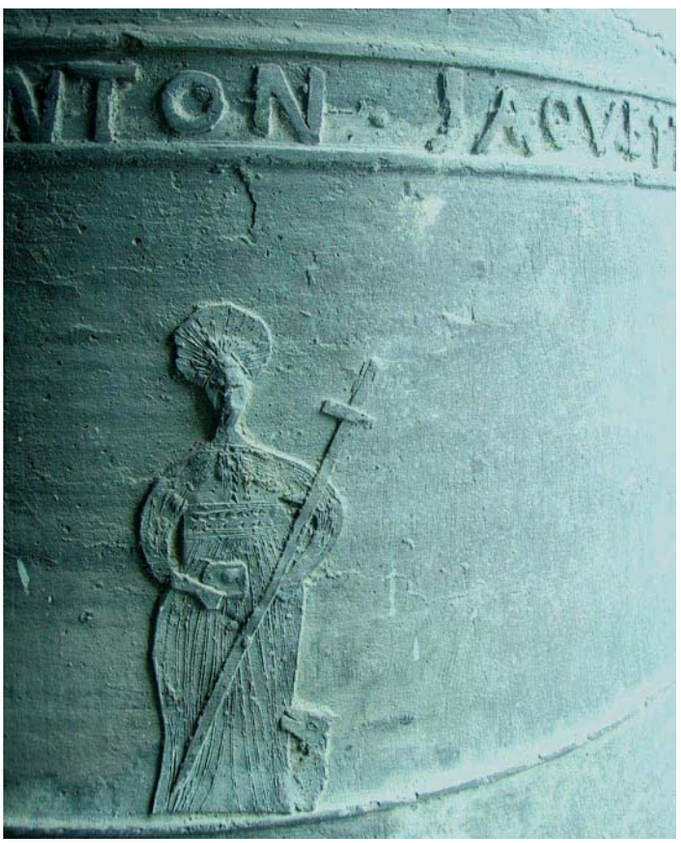

Vila consèrve ua susprenenta campana d'Anton Jaqueti (honedor aranés?), de 1812, qu'estone pera sua rusticitat decorativa, en tant qu'eth perfil e eth son son fòrça corrèctes.

135. Arregraïm ath Sr. Manel Estrada auer-mos mostrat eth fragment de campana que consèrve, trobada en tot catar un tròç de tèrra, apròp des roïnes deth santuari de Mijaran, esbaussat en 1938.
136. Tanpòc volem èster categorics; non l'auem examinada damb suenh mès poirie èster que quauque mecanisme o part dera montura dera campana non siguesse corrècte.

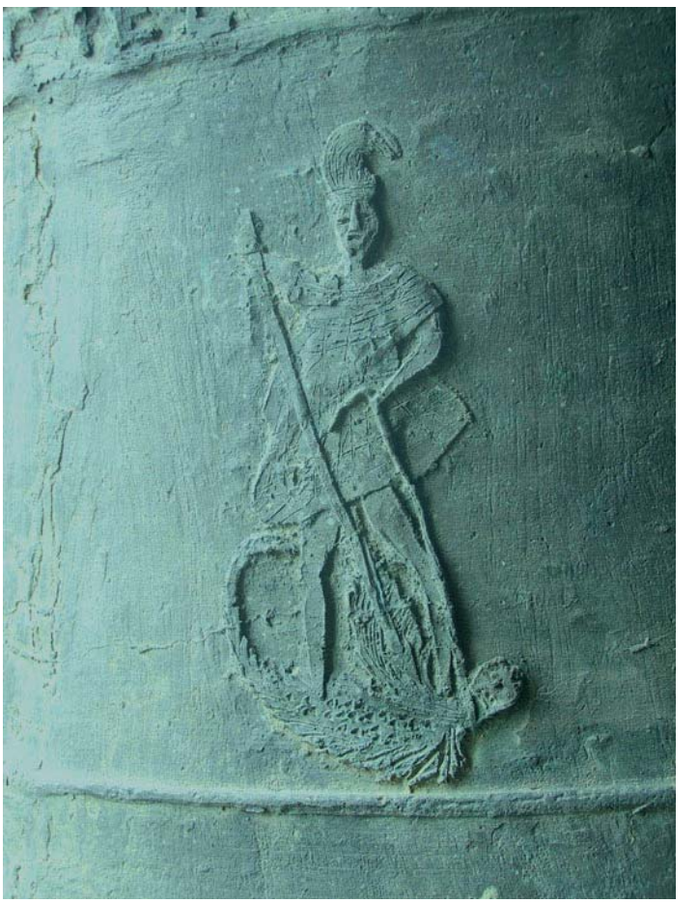

Un des gravats dera campana Vila-2, plen de rusticitat e primitivisme, se ve clarament diboishat sus era hanga o era cèra dera faussa campana.

S'es gravats dera campana Vila-2 son rustics e d'un estil ben naïf, non ne son mès es letreries.

"Viguier, à Toulouse". Ua campana de 1813, Bausen-4, pòrte eth nòm d'aguest mestierau. Non ne sabem arren mès. Ei ua pèça petita (51cm de boca) e ben hèta, mès non podem pas jutjar-la, pr'amor qu'ei totauments henuda.

En inventari d'auviatge culturau deth *Ministère de la Culture* francés se documenten campanes honudes per un mestierau tolosan deth madeish nòm enes ans 1813 e 1837. Semble èster, donques, que parlam deth madeish mèstre.

Es *"Dubois fondeurs Lorrains"*. Atau signen dues mèstres dera region de Lorena que vengueren tath Comenge entà hóner era campana grana dera catedrau, en 1817 (1,36m e un re3, d'ath torn de 1600kg). Seguiren Garona ensús e deishèren dues pèces ponines: Arròs-4 e Unha-3. Semblen pèces avientes autanplan entà carilhon. Non sonen bric mau e demòstren un bon mestièr. Non son pèces seriades, pr'amor que totes dues ostenten inscripcion personalizada[137].

Es dues campanetes deth Rosèr d'Aubèrt pengen d'ua biga en un hiestrau. Son de 1788 e de 1817, respectivament.

Er inventari de patrimòni culturau deth *Ministère de la Culture* francés documente campanes honudes per mestieraus deth madeish nòm pendent eth prumèr quart de sègle XIX, mès tanben en 1724, en 1752 e en 1767. Donques, deuien èster membres d'un linhatge de honedors.

Lavigne, de Tarba. Aguest mèstre inaugure eth sègle XIX campanèr der Aran damb esplendidesa, dempús d'Agustí Cel. Ei un artesan que trobam en 1813 ena val d'Àneu[138] e deth quau Xavier Orriols ne laude es bronzes e supause qu'ei un individu francés que hugís dera guèrra napoleonica. Nosati compartim era sua opinion per çò que tanh ath son, pro bon, des sues campanes, mès non mos prononciam sus era sua condicion, donques qu'en Aran hè campanes en un moment posterior e pendent un periòde mès dilatat.

Eth motiu dera venguda der artesan tara Val d'Aran a d'èster, sense dobte, era factura dera campana *Francisca* de Vielha (Vielha-2) der an 1818, ja qu'ei era mès grana de totes es d'aguest madeish an, e aguestes son es mès antiques qu'en Aran a deishat aguest mèstre.

N'auem nau exemplars, bèri uns de fòrça notables. Coma acostume a passar, non totes pòrten era sua signatura, mès

137. Eth rector e cònsols ena pèça d'Arròs e eth nòm deth pòble "*Unna*" ena campana Unha-3.
138. Vedetz Dalmau-Orriols, *op. cit*.

Campana Vielha-4. Honuda en 1818 per Lavigne, eth madeish que hec era Francisca, campana plaçada en hiestrau deth costat.

en aguest cas, ei plan aisit dedusir-ne era filiacion. En prumèr lòc volem esclarir era confusion que se produsís sus eth nòm d'aguest honedor, ja qu'en fòrça inscripcions i apareish escrit *LAVIGNEF* ath temps qu'auti còps i ditz *LAVIGNE*. Atau, eth sòn nòm siguec interpretat coma Lavignef pes que heren eth catalòg dera val d'Àneu. Era realitat, vò díder *Lavigne F(ecit)*; d'ací era preséncia intermitenta dera F.

Per çò que tanh ath sòn mestièr de hèr campanes, se tracte d'un honedor que trabalhe damb perfils d'escàs celh, mès sense qu'açò arribe a comportar ua pèrta de qualitat guaire grana. De hèt laguens dera sua produccion i distinguim dus perfils, ua d'eri encara mès acusadament prim. Maugrat tot, globaments cau considerar-lo un des mèstres mès importants d'entre es qu'an trabalhat en parçan. Passam a veir donques es sues campanes:

Vielha-2: Era *Francisca* de St. Miquèu de Vielha ei era prumèra e era màger de totes, coma auem ja dit. Ei tanben era unica que mos balhe era procedéncia geografica deth mèstre: era ciutat de Tarba, ena Bigòrra (departament d'*Hautes Pyrénées*). A ua sonoritat fòrça bona, encara que non arribe pas ara qualitat dera *Miquèla*. Pr'amor d'aquerò ei tanben coneishuda per fòrça aranesi peth nòm popular. Pese uns 950 kg e ei, donques, ua des mès granes dera Val d'Aran.

Bossòst-1: Ua auta pèça fòrça polida, dera quau malerosaments non se pòt liéger cap inscripcion, pr'amor dera densa cocha de colomassa que la corbís. Ua orladura decorativa, que tanben apareish en d'autes pèces permet identificar eth honedor e datar-la ath torn de 1828. Pese apuprètz uns 800kg.

Son tanben remercables (hètes damb ua costelha o seccion mès prima) es pèces Arròs-1 (1828, ath torn d'uns 600kg per un son miei ton peth dessús dera campana Bossòst-1, çò que la hè mès metallica, mès talaments bona), Betren Sernilh-2 (1818, uns 400kg) e Betlan-1 (1828, non arribe entàs 400kg). Aguesta darrèra pòrte eth nòm *Teysseyre* gravat dejos d'un relèu, mès era letreria ei identica as autes campanes deth mèstre Lavigne. S'ère eth nòm d'un associat, ei un ahèr ath quau non podem respóner. En tot cas, consideram aguesta campana coma ua òbra deth cercle de Lavigne.

Era campana grana de Betlan plantege bèri enigmes. Eth prumèr, eth significat dera inscripcion Teysseyre, que caleria vincular ath honedor, se non siguesse que sabem qu'ère Lavigne, pes ans (1828) e pera letreria. Eth dusau, era semblança -segurament casuau e non voluda- dera imatge dera vèrge damb es illustracions de manuscrits ispanics deth sègle X.

Es autes, mès ponines mès parionament bères e sonores, mòstren tanben un bon mestièr de honeria. Son es que seguissen:

Benós-2: Deth 1831, ua pèça fòrça retronidora e ben conservada.

Es Bòrdes-2: Deth madeish an qu'era anteriora, a era particularitat de mostrar impactes de trèts (e ath delà un horat) que supausam deth 1944, pendent es durs combats qu'ací se debanèren entre es maquis e es efectius franquistes. Maugrat tot, contunhe sonant.

Vielha-4: Deth madeish an que *Francisca*, eth 1818, ei henuda e plan sorda. A es anses talhades e substituïdes per grapes de hèr, causa que ne dificulte era restauracion. Credem que balharie un dò# 4.

Arró-3: Deth 1831, ei era mès petita, damb sonque 48 cm de boca.

Ua particularitat de Lavigne ei èster des pògui que se saute era ortodòxia implicita enes inscripcions des campanes e se decante es dues escadences pera votz populara, ja sigue escambiant eth genre deth nòm deth sant patron ath quau se dedique era campana o en tot méter eth nòm popular sense nomentar cap de sant ne cap advocacion sagrada, senon que les òbvie. Per exemple, era campana Vielha-2 pòrte ua inscripcion tanhenta a ua *Sancta Francisca* e era Betren Sernilh-2 se deuie nomentar *Maria Estefana*. Non se tracte de casi estrictaments unics, mès non ei un fenomen bric frequent, pr'amor qu'ua causa ei eth nòm popular e ua auta era inscripcion. Òc qu'ei cèrt qu'açò a passat modèrnament, mès ja ei un tèma d'ignorància des usatges liturgics e deth valor de pregària perpètua qu'es inscripcions prenien.

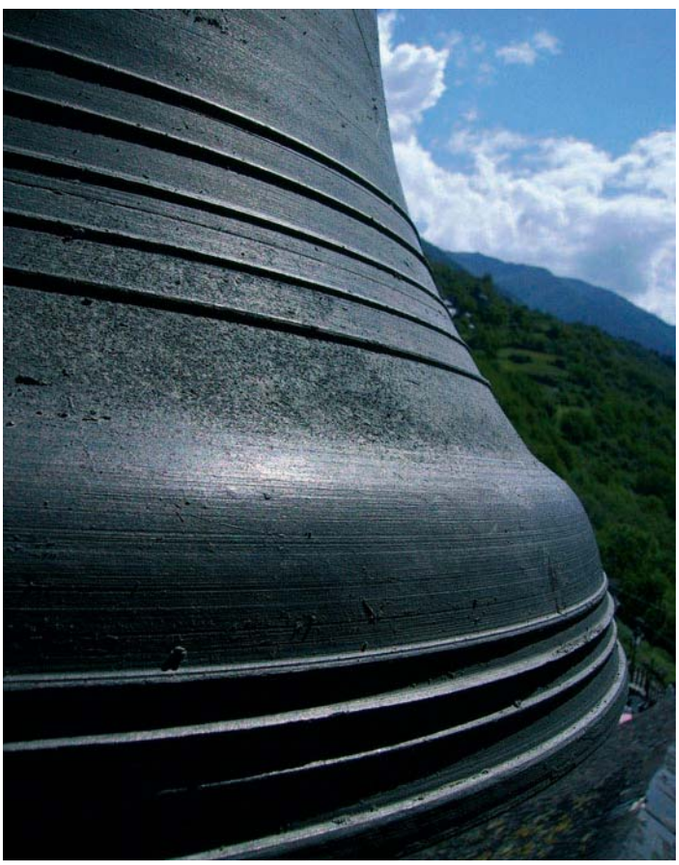

Benós. Ua campana honuda per Lavigne en 1831. Eth sòn acabat impecable contraste damb d'autes pèces mès mau resolvudes des deth punt de vista dera honuda.

Betren. Era campana 2 de Sant Sernilh, honuda tanben per Lavigne de Tarba.

Coma antecedents d'aguest mèstre, es inventaris de patrimòni deth *Ministère de la Culture* de França mos documenten un *Lavigne Fondeur* ja en 1781 e 1782, enes glèises de *Tilhouse* e de *Saint-Pierre-aux-Liens d'Ardengost* (totes dues en departament Hautes-Pyrénées). Se parlen deth madeish honedor o d'un dauancèr sòn, pòc ac podem assegurar.

Ignasi Jaqueti. Un honedor que seguraments a relacion de parentiu damb Anton Jaqueti adès nomentat. Orriols le documente en 1825 en St. Salvador de Bianya (Garrotxa) e en bordalat de Courbanil (comuna de Pòrta, ena Cerdanha francesa) eth 1853[139].

Nosati, ena Val d'Aran, n'auem trobat naues pèces, datades totes enes ans 1841 e 42. Son es campanes Arres St. Joan-2 (fòrça polida e de bon son; damb ues anses de quate braci), Arró-4 (pèça petita, l'atribusim, maugrat non portar signatura), Arties-1 (pèça grana: 106cm de boca, mès trincada e sorda), Arties-3 (en bon us), Arties St. Joan-1, Bagergue-1 (fòrça gran: 99,5cm de boca), Es Bòrdes-3 (non pas guaire grana; tanben, coma era campana Es Bòrdes-2, damb traucada pera metralha des enfontaments deth 1944), Vila-3 (petita, li atribusim) e Vilamòs-2.

Eth son des sues campanes ei corrècte e emplegue quauque gravat de bon gust; maugrat tot non ei pas guaire nitid en detalh e còste de saber de quin sant ei aguest qu'apareish enes gravadets qu'ostenten es sues campanes. Un estilema fòrça personau ei era forma que da ath numero 4, lèu sense asta verticau per dejós deth braç transversau.

Magí Clotet de Tolva. Aguest mèstre honedor a estat lèu "endonviat" dera lectura dera borrosa inscripcion d'ua campana. Li podem atribusir dues pèces mès. Totes son de

139. Orriols, *op. cit.*, pag 70.

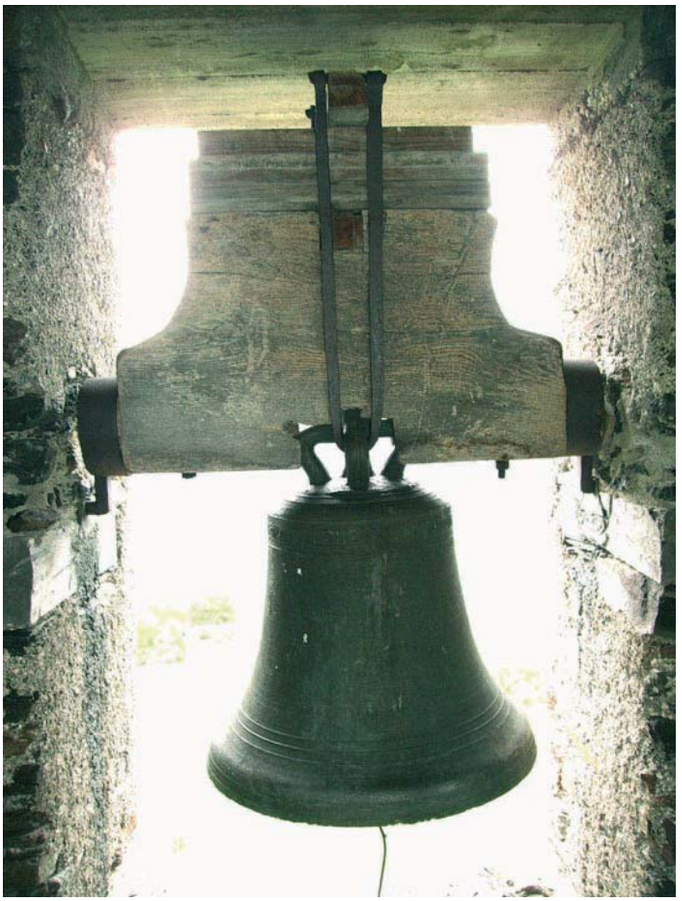

Arres, Sant Joan-2, campana òbra d'Ignasi Jaqueti, datada en 1841. Resulte un cas especiau, per auer ua corona de quate anses, ena plaça des sies abituaus, e per auer ua joata deth sègle XIX encara que sense contrapés (dilhèu i manque bèra pèça), damb data de 1886 e es anères de harga.

1852. Era mès grana ei era Vielha-6. Aguesta campana, damb henerècles e sorda, siguec baishada deth campanau de Vielha en 1994. I auie estat pujada enes ans quaranta deth sègle XX, quan, dempús dera Guèrra Civila, retornèc tà Vielha era campana *Francisca*. Semble que proven deth Santuari de Mijaran (hèt a petar en 1938, çò que favoric qu'era campana, dilhèu ja alavetz trincada, se portèsse tà Vielha). Mercés ad açò, e ath fragment de campana que nomentàuem en tractar eth honedor Agustí Cel, auem donades sus es dues campanes rasonablament granes qu'apareishen enes fotografies deth santuari d'abans dera sua des·hèta.

Eth honedor Magí Clotet de Tolva trabalhèc en Aran en 1852 e realizèc era sua melhor pèça aranesa ena campana Vielha-6, dilhèu procedenta de Mijaran.

Es autes dues campanes d'aguest mèstre (Cap d'Aran-3, qu'ei signada peth honedor, e Montgarri-2) son mès petites. Era que mos transmet eth nòm deth sòn artifèx presente nombrosi defèctes de honuda, en tot hèr fòrça de mau hèr era lectura deth nòm en aqueth vas. Era pèça de Montgarri ei dera madeisha mesura qu'era de Cap d'Aran (58cm) mès balhe un re4 enlòc deth mi4 de Cap d'Aran; per açò pese uns 95kg e era auta un shinhau mès, ath torn des 110kg.

Montgarri. Detalh dera campana mejana (Montgarri-2), òbra de Magí Clotet de Tolva. Ua òbra plea de defèctes de honuda, que ne desvirtuen er acabat. Vedetz coma damb ua cinta de flors de lis se realize tota era crotz deth calvari.

Era pèça de Vielha-Mijaran ei era que mos permet jutjar ath honedor damb major coneishença de causa. Ei ua pèça fòrça polida, que deu pesar uns 200kg, típicament deth dètz-e-nau, damb matisi clars d'ua tradicion estetica -era barròca-que se perpetuèc damb fòrça enquiara fin deth sègle. Es gravats remeten encara mès entà darrèr, tara tradicion gotica, coma ja indicàuem en parlar de Joan Lasur de Tolva. Magí Clotet emplegue ath delà dera cinta o *lemniscus* qu'ei era mèrca deth honedor (en tot contier ua man damb er indèx estirat que senhale ua campana), e hè un tipe de separacion entre paraules

Campana Vielha-6 (Magí Clotet de Tolva, 1852). Actuaument henuda, se trape en petit jardin que i a dauant dera pòrta nòrd deth temple. Poderie èster ua des dues campanes de Mijaran.

Eth calvari que decòre era campana mejana d'Arró ei ua bona mòstra deth trabalh des Dencausse, ua família que trabalhe tanben en Barcelona pendent era prumèra mitat deth sègle XX, ena quau, eth joen Frederic Mompou vedec afinar campanes abans d'esdevier un reconeishut compositor.

damb flors de lis e ues orladures de triangles que permeten era relacion de totes tres campanes pr'amor d' èster elements comuns a totes eres.

Dencausse, Zephirin: Aguest mèstre honec en 1864 dues campanes: Arró-2, fòrça polida e tamb plan bon son, e era petita Es-3, mès discrèta de mesures. Era execucion d'andues ei corrècta e documente un linhatge de campanèrs que dauririe talhèr en Barcelona eth darrèr quatau deth sègle XIX e enquia 1927, en tot èster d'aguesta branca eth pair-sénher mairau deth compositor Frederic Mompou e Dencausse (Dominique Dencause –documentat en Barcelona entre 1855 e 1867– Joan Dencausse –documentat entre 1889 e 1906– e Pere, documentat eth 1912-27).

Mès interessant encara resulte que, segontes es inventaris de patrimòni francesi deth *Ministère de la Culture*, ja un Dencausse honec ua campana en 1788. Ei ua campana de Tournay (departament *Hautes-Pyrénées,* region *Midi-Pyrénées*), qu'apareish signada amassa damb un aute mèstre qu'entà nosati ja ei coneishut: *Lavigne Fondeur*[140].

140. Sus Dominique Dencausse , guardatz se qué ditz Altes i Aguiló, Francesc: "Campanes antigues de Montserrat", a *Montserrat. Butlletí del Santuari*, num 52 seteme-deseme 1998, pags 34-44. Orriols lo documente en Isavarre (Pallars Sobirà), a on harie era campana qu'aué ei era petita, de 73cm, un do4 e datada eth 1833 (Orriols, *op. cit*., pag 112).

***Ignotus* de 1866**: Aguest ei eth nòm que dam ath honedor dera campana Unha-2. Ua campana damb plan escassa

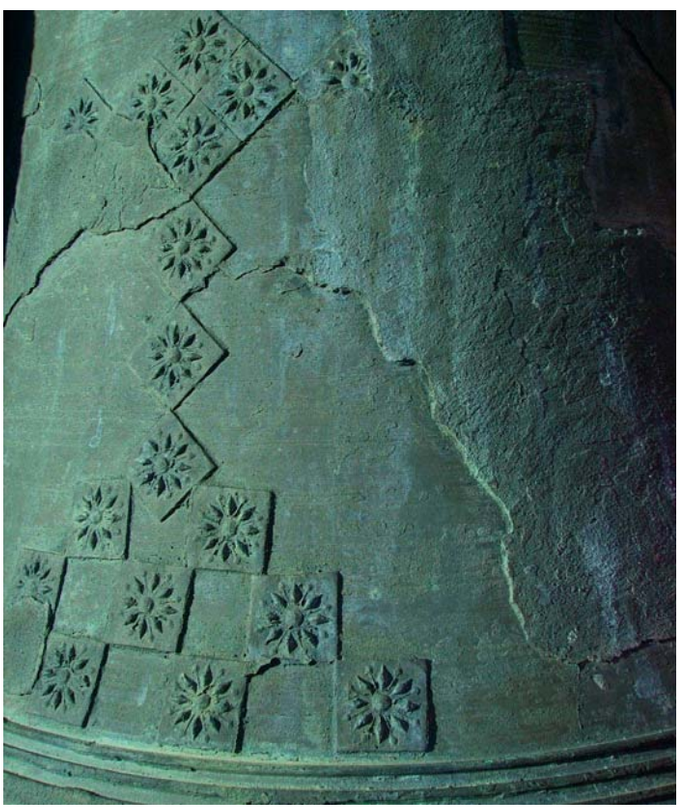

Unha, detalh dera campana 2 (anonim, 1866), damb es sues imperfeccions e defèctes.

decoracion que non permet de restacar-la damb cap auta campana d'autor identificat. Era inscripcion ei fòrça caperada pes defèctes de honuda, e sonque auem podut liéger er an e era invocacion. Xavier Orriols documente era campana grana de Cerbi (Pallars Sobirà) coma hèta en 1866 per un tau Miquel Forcada, de Vic[141]. S'aguest Forcada ei er autor dera pèça d'Unha ei un ahèr qu'ara per ara non podem pas respóner.

Ursulin Dencausse: Aguest aute membre deth linhatge Dencausse apareish en Les, a on hec era campana grana (un fa3 que pese ath torn de 800kg), en an 1883[142]. Se tracte d'ua pèça interessanta per desparièrs motius. Era longa inscripcion que l'entornege mos balhe fòrça donades. Per un costat, i cònste qu'Ursulin ère de Tarba (ena Bigorra), e qu'ei delà, en sòn talhèr a on delís era campana, çò qu'ath delà de plaçar-mos eth talhèr, mos informe que ja non serie un honedor forçosament itinerant. Tanben cònste que siguec benedida peth bisbe dera Seu d'Urgelh, Dr. Salvador Casañas, dauant deth rector e de tot eth consistòri e pairinada peth baron de Les:

PADRINO DJUAN CARLOS VIDIAN OLIVERIO CAO DE BENOS BARON DE LES/ MADRINA DA ROSA MARIA TERESA TRON Y CAO DE BENOS DE LES[143]

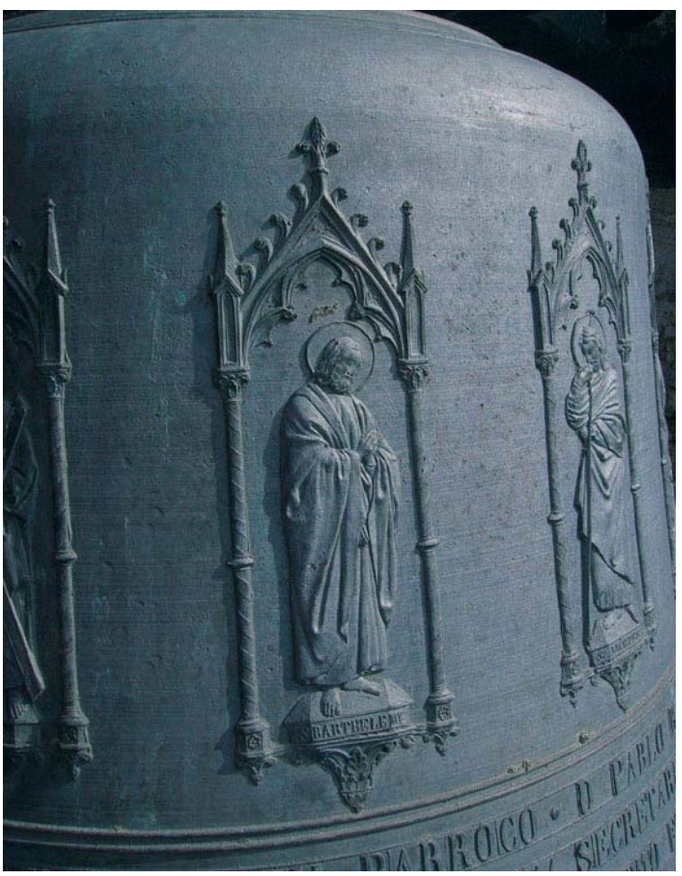

Era campana grana de Les (Ursulin Dencausse, 1883) ostente un apostolat emmarcat en uns templets gotizants que son ua mòstra d'un gran ofici de honedor.

Un aute aspècte tà avalorar ei era sua factura: a ua corona o ansa especiau, sense braci, bona entà anar restacada a ua joata metallica, en tot seguir un modèl qu'ère de mòda enes païsi germanics, francofons e anglosaxons quan assajauen d'auti sistèmes de subjeccion des bronzes. Ei ua campana pròpria dera societat industriau, manèra de hèr qu'aué erosaments s'a abandonat. Per contra, presente ua decoracion plan bèra, damb un apostolat plan suenhadament trabalhat e damb cada figura enquadrada en ua arquitectura neogotica de naut efècte estetic. Es motius floraus deth pè son tanben plan fini.

Ballesteros. Èm dauant eth honedor que mès campanes a deishat en Aran: aumens tretze. Se tracte d´un mèstre sus eth quau, non auem bric de documentacion. Apareish en parçan en 1870 e desapareish ath torn de 1893. Tanben lo trapam en Palhars[144] e d'autes zònes. En aguest cas, semble clar qu'eth motiu dera venguda serie era fabricacion dera *Juliana* de Garòs, ua pèça de 1,26m de boca qu'ei era dusau en diamètre de boca dera region e que date deth 1870. Ath delà d'aquerò, lo contunham trobant hènt un nombre de campanes considerable, en tot subergésser es pèces Bossòst-2 (1870?), Vilamòs-1 e 3 (1886), Cap d´Aran-1 (1892), Garòs-2 (1892), Betren St Estèue-1 (1873), e Escunhau-1 e 3 (1873) (era prumèra trincada), Arties-5 (1892) Arres (St Pèir, St Fabian) Montgarri-3 (1892, fòrça petita). Quauqu'ues son de mesures rasonables, entre 85 e 105cm de boca. D' autes son fòrça menores, mès tostemp -a excepcion deth cas de Montgarri- per dessús des 50cm.

Possedissen ua sonoritat metallica e estridenta, e ath madeish temps que pòc ressonanta. Semble qu'utilize ua costelha o seccion extremadament prima, e ua forma plan aluenhada des canons academics, damb un vas conic e ua expansion subte dera hauda, damb un punt d´inflexion plan remercat; arrebrembe as formes *esquilonadas* de Castelha e zòna Basconida. Semble procedir deth nòrd dera Peninsula Iberica, mès non saberíem díder d´a on. Èm dauant d'un honedor que poirie èster itinerant encara ara fin deth sègle XIX e que ten uns modèls de campana fòrça rustics e de son ben pòc redon. Per contra, a un interès etnografic peth sòn aspècte rude e era sua concepcion tradicionau dera decoracion, per aute costat, pro artenhuda. Eth sòn motiu mès tipic son es triangles de dues longituds invertits, que pengen dera part superiora deth vas. Era letreria ei plan caracteristica e acostume a méter era data, es cargues deth municipi e eth rector en ua cartela rectangulara en centre o en miei-pè.

141. Dalmau i Orriols, *op. cit*., pag 92.
142. M. Calzado: *Era Baronia de Les.* pag. 114, Conselh Generau d'Aran. Vielha 2006, comente qu'eth dia 29 de junh de 1883, eth baron Jean Charles Vidian Oliverio Cao de Benos e era sua neboda hilhòlen era confirmacion episcopau. Podem supòsar qu'ena madeisha ceremònia, en tot profitar era preséncia deth bisbe, se batiarie era campana.
143. Jean Charles Vidian Oliverio Cao de Benos, neishec en Martres (França) en 1833 e moric soltèr ena madeisha localitat er an 1900. Siguec eth darrèr baron de Les, en tot constar coma eth detzau baron cossent tamb era genealogia francesa, encara que segontes era genealogia espanhòla le corresponerie eth setzau lòc. Totun, e maugrat que hec usatge deth títol, aguest non li siguec jamès reconeishut pes autoritats de Madrid, possiblament , pr'amor de non auer-se abonat es pagaments de transmission. Rosa Maria Teresa Tron y Cao de Benós, neishuda en 1859, ère era sua neboda, hilha dera sua fraia Aimée, segontes informe M. Calzado. Op. cit. pags. 114-115.
144. Sabem que hec era campana grana d'Isil (Pallars Sobirà), ua pèça rasonablament grana (115cm de boca) e que trabalhèc en València d'Àneu e Unarre eth 1893. Auem entenut era campana d'Isil e sone pro sorda e grèu... Tanben en Lladorre (Vall de Cardós) semble que i auem era campana grana hèta per Ballesteros en 1886.

Escunhau-1 (Ballesteros, 1873), detalh deth gravat damb Santa Bàrbara.

En 1884 hec –segontes informen es campanèrs valencians[145]- ua campana entà Binaced (Aragon) e ges coma Fernando Ballesteros. Non sabem s'ei eth madeish, pr'amor qu'ena Val d´Aran tostemps signe "*Ballesteros me hizo*", sense especificar quin ei eth sòn nòm.

Bertrand Escoubet: Aguest honedor apareish per Aran en 1890 e ne desapareish eth 1900. En bères ues des sues mèrques de honedor dèishe compréner qu'auie eth talhèr en Ramouzens (departament de Gers, Aquitània). Mòstre un mestièr fòrça desparièr ath de Ballesteros: campanes plan ben hètes, fòrça suenhades e damb un compliment relatiu des precèptes acustics e musicaus der espèctre sonor. Ua particularitat ei qu'a viatges signe es campanes en tot escríuer damb un punchon sus era hanga deth mòtle encara trende (o aumens ei çò que semble, encara que poirie èster qu'auesse bèth boish damb era signatura gravada). Introdusís uns motius decoratius pleaments romantics, lèu precursors deth modernisme, pro polidi, encara qu'artisticament non excessivaments preciosi. Bèra ua des orladures, coma era de plan fines volutes damb subtils detalhs vegetaus (espigues e arradimères) o era de huelhes e flors de rosèr sauvatge son d'un gust exquisit. Era forma ei fòrça ampla –que non espessa de perfil– e eth son acostume a èster corrècte. Son sues es pèces Bagergue-2 (1892), Bagergue-3 e 4 (1895), Betlan-3 (1890, petita, non guaire bona), Bossòst-3 (1900), Casarilh-2 (1900, sorda, supausadament henuda), Casau-2 (1890, plan bona), Gessa-3 e 4 (ath torn de 1900, ponines), Les-2 (1890, sorda), Unha-1 (1892, bona, apuprètz 570 kg de pes), Vilac-1 (1895, bona, ath torn de de 750 kg).

Gessa, campana 4. Un magnific Agnus Dei, segontes era decoracion que li hec eth sòn honedor, Bertrand Escoubet, er an 1900.

Cau remercar qu'era pèça de Casau apareish signada en castelhan e en tot semblar indicar pera expression "EN VILACH" qu'ei gravada, coma se l'auessen hèta en Vilac. Non coneishem quin interès aurie eth mèstre en hec a constar. Dilhèu s'establic en Ramouzens damb posterioritat (cònste aquiu en 1892, segontes era campana Bagergue-2) o simplaments honec bèra pèça –o mès d'ua- dehòra deth talhèr.

Trabalhèc ena Val d'Àneu[146], concrètaments en Cerbi, Escaló, Llavorre e tanben en Isil, entre 1900 e 1901 e, donques, just dempús d'operar en Aran. En Isil, eth 1901 honec ua campana religiosa e ua pèça non sagrada. Aguesta darrèra, qu'actuaument se tròbe enes baishi deth campanau, ei trauessada per ua barra de hèr, çò que hec a especular a Orriols (qui ja la vedec en lòc a on ara ei) que se tractarie d' ua pèça entà senhalar es quarts deth relòtge, ipotèsi damb era quau i èm totaument d'acòrd; sonque cau veir es pèces qu'auem nomentat d'Arties e de Vielha. Era chocanta e simpatica particularitat dera campana en qüestion, ei que va signada damb un tèxte fòrça interessant entath contèxte politic deth moment:

VISCA CATALUNYA (damb flors e estrelhes) *FIDES, PATRIA, AMOR (*damb er escut de Catalonha) *FETA PER BERTRAND ESCOUBED ARTISTA FRANCES CATALA, ANY 1901*[147]

Aguest caractèr nacionalista, dilhèu de regust occitan (referéncies as Jòcs Floraus, etc.) l'auem trobat remercable.

145. Se pòt visitar era sua web en www.campaners.com, on i a un bon desplegament de donades.
146. Guardatz er estudi de Dalmau i Orriols, *op. cit.*
147. Transcripcion de Xavier Orriols, *op. cit*. pag 115.

9.4. Es campanes deth temps dera industrializacion

"Vinel à Toulouse". Sonque n'auem trapat ua campana, Les-4, de petites dimensions, datada eth1902. Non ei remarcabla, pr'amor que, maugrat qu'ei corrècta, a escàs valor istoric. Er inventari de patrimòni culturau deth *Ministère de la Culture* francés mos balhe bèra donada mès sus aguest mèstre:

"...Amédée Vinel, actif au cours de la 1ère moitié du 20e siècle, et localisé 22 rue Sainte-Jeanne ou 5 Côte-Pavée à Toulouse..."

Se li coneishen mès pèces, documentades en aguesti inventaris francesi, totes datades uns ans abans o dempús de 1900. Eth sòn airau d'activitat se centre enes regions de Landes (Aquitània), Arièja e Nauta Garona.

Pablo del Campo. Establit dilhèu per un temps en pòble d'Ambel (Saragossa) o provenent d'aqueth[148], apareish ena Val d'Aran exclusivaments en an 1907. Per contra, sabem que honec en 1901 era campana *Beneta* de Montserrat, ua des granes deth Monastèri de Montserrat. Non ne coneishem era mesura, mès deuie èster rasonablament grana, donques que portaue ua inscripcion commemorativa fòrça longa[149]. Entath torn de 1900-1901 trabalhèc ena val d'Àneu. Eth 1896 hec ua campana petita entath monastèri de Gerri de la Sal e ua auta tà Arrós de Cardós (Pallars Sobirà).

Es campanes araneses d'aguest mèstre son cinc. Arròs-2 (95cm de boca, un sol3 e ath torn de 450kg), Benós-1 (89cm mès damb era madeisha nòta), Vila-1 (94cm e era madeisha nòta), Benós-4 (petita, un fa4) e Begós-4 (petita, un sol4). De totes eres, era melhor ei era d'Arròs, seguida dera de Vila, quauquarren mès desequilibrada. Era de Benós ja acuse un son fòrça mès metallic e estrident, resultat segur der excessiu amendriment des celhs deth vas. Es anses d'aguesta darrèra semblen trincades, supausam que per defèctes en amotlament, mès poirie èster que siguesse pr'amor d'auer estat mautractada pendent bèth conflicte bellic.

Es campanes d'aguest mèstre son hètes damb ua costelha extraordinàriament prima. Eth son ei un shinhau mès suenhat qu'eth des pèces de Ballesteros, mès son fòrça pariones. Damb tot, es parciaus armonics se localizen o distinguissen damb ua màger facilitat en aguestes campanes que non pas enes de Ballesteros.

Verifiquèrem coma utilizaue es madeishi elements decoratius que portauen es campanes de Ballesteros (gravat de Santa Barbara ena campana de Gerri de la Sal, es letreries de totes es qu'auem vist e, sustot, era forma deth vas) e de Bertrand Escoubet (guirnaldes, motius eucaristics der Agnus Dei, motius de coloms o espigues...)

Orriols mo'n balhe ues notícies fòrça interessantes que vien a confirmar en part era nòsta descubèrta. Les transcriuem en tot supausar que provien dera hònt que nomente:

"...Pablo del Campo Albarado, abastament estudiat pel Dr. Llop en la seva tesi doctoral (Madrid, 1988) (...) era un mestre campaner càntabre (com una gran majoria dels honedors espanyols) que es casà a l´Aragó i estigué instal.lat a la ciutat de Lleida, prop de l´estació de ferrocarril, entre 1900 i 1901, i va adquirir d´Escoubed tot de motlles de baixos relleus hagiogràfics."[150]

Aguesta cita mos confirme çò qu'auíem dejà vist. E encara que non se ditz, era relacion a diuèrsi nivèus, damb Ballesteros ei talaments innegabla.

Mos cau soslinhar ua hèta especiau que tanh ara campana Arròs-2, ja qu'es nòms deth baile e des còssos dera longa inscripcion qu'aucupe eth miei deth vas sigueren limadi (e esfaçadi) en bèth moment desconeishut, dilhèu non pas guaire aluenhat. Un cas de *Damnatio Memoriae* deth tot inusuau.

Era campana Arròs-2, de 1907, tanben ei un cas unic de "damnatio memoriae": quauquarrés limèc eth nòm des regidors der ajuntament que i figurauen, dilhèu pendent eth periòde 1936-39.

Vila. Detalh dera campana gròssa, òbra de Pablo del Campo, en 1907. Es gravats son es madeishi que trapam en campanes de Bertrand Escoubet (actiu en Aran entre 1890 e 1900). Supausam que li comprèc es mòtles.

148. Aguesta ei era unenca notícia biografica que d'eth auem trapat ena web des campanèrs valencians.
149. Altés, *op. cit*. pag 44.
150. Xavier Orriols, *op. cit*. pag 70.

A estat fòrça interessant açò de poder documentar era dobla influéncia de Ballesteros-Escoubet ena òbra aranesa de Pablo del Campo, sustot se tiem en compde que dempús mos ac a confirmat parciaument era bibliografia.

Enrique Costa: Non sabem gran causa d'aguest honedor, qu'ena sua mèrca ditz trabalhar en Albaida (Valéncia). Ena Val d'Aran, semble que trabalhèc er an 1936 -supausam que just abans d'esclatar era Guèrra Civila-, encara que non èm segurs d'auer liejut corrèctaments eth darrèr dígit dera data, e pr'amor d'aquerò, era data corrècta poirie èster 1930. Non didem que trabalhèc "en Aran", pr'amor qu'era impression deth trabalh executat atau coma era manèra qu'a de hèr ua mèrca de fabrica, mos remet a un trabalh practicaments industriau, hèt en obrador d'Albaida madeish. De tot biais, cau díder que dera sua produccion ne coneishem fòrça pògues pèces e ath delà, totes eres fòrça petites, en tot èster encara es dues araneses es mès granes que li sabem.

Son campanes fòrça primes, d'un son ben pòc definit, ena linha de çò que ja se vedie enes pèces de Ballesteros e es que seguiren. Ací dilhèu cau híger-i un metau de pòga qualitat o un aliatge mau equilibrat. Era forma deth vas la trobam un shinhau angulosa e pòc armoniosa en referéncia a d'auti artesans.

Era decoracion ei pòc inspirada e plan tipica dera faiçon de hèr dera epòca, a on er art dera imatgeria religiosa soent prenec un caractèr de produccion industriau. Enrique Còsta d'Albaida participe d'aguest gust banau mès, maugrat açò, mercés a ostentar un repertòri ornamentau fòrça ric, damb un punt rococò per çò que hè as caps d'angelets e orladures floraus e grotesqui, es sues òbres resulten agradiues.

Es dues pèces araneses que li coneishem son es dues campanes granes de Gessa (1,03 e 0,94m de boca; era dusau ei sorda).

Salvador Manclús. Aguest obrador dera ciutat de Valéncia siguec eth gran provedidor de campanes pendent era postguèrra. Perdudes es campanes de Mont e Montcorbau e afectat eth campanau de Salardú, en 1951 se heren quinze campanes entara Val d'Aran. Exceptat dera pèça de Vilac e des dues de Salardú, totes es campanes vederen gravades es inscripcions commemoratives damb posterioritat ara sua honuda. Açò non dèishe d'èster ua manèra concrèta de procedir, encara que nosates ac interpretam coma un signe de desorde en aqueriment des campanes o dilhèu melhor, coma ua mòstra dera praubesa dera postguèrra, pr'amor qu'es gravats hèn a montar eth prètz des campanes e possiblament se gravèren en Aran madeish, per bèra man alièna ara honeria. Non sabem de cèrt coma se hec e pr'amor de qué, mès ei un hèt que trobam curiós e particular. En tot cas, aguestes campanes ja son pèces d'indústria, en un concèpte diferent deth que se vedie enes campanes deth sègle XIX o anteriors. Manclús amièc a tèrme ua produccion plan espandida, damb qualitat variabla. Quauques campanes son acceptables; d'autes pas. Lèu jamès depasse un nivèu discrèt.

Es campanes son es que seguissen: Arres St. Joan-1, Gausac-3 e 4, Mont-1 a 4, Montcorbau-1 a 4, Salardú-2 e 3, Vilac-3. Resulte estonant constatar que tant en Mont coma en Montcorbau se rehec tota era campaneria aqueth an, hèt insolit en Aran. Se deueren pèrder totes en 1936.

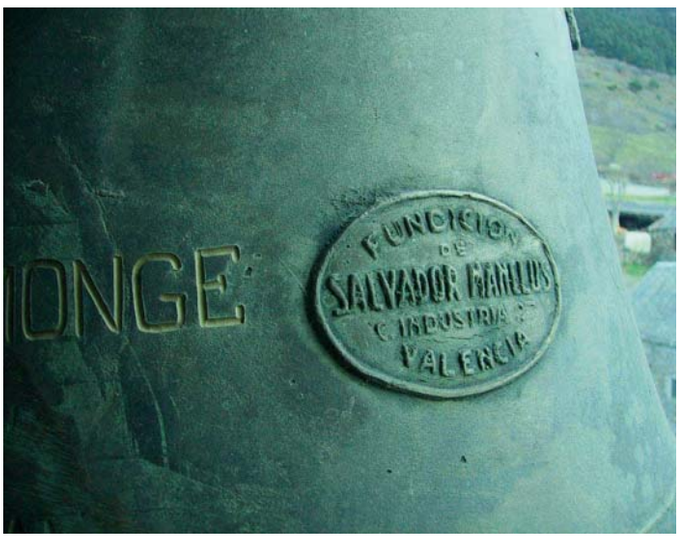

Campana Montcorbau-2 (Manclús 1951), detalh dera mèrca deth honedor e des inscripcions, realizades dempús dera honuda per incision.

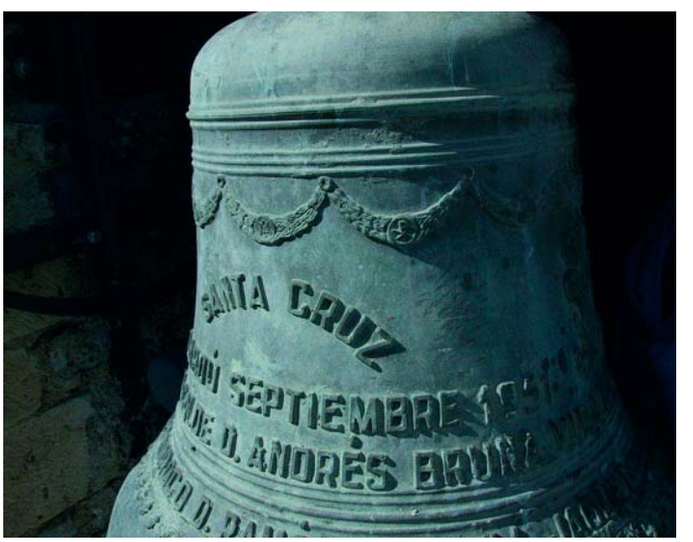

Salardú, campana 3. D'entre es nombroses campanes que Manclús deishèc en Aran en 1951, sonque era de Vilac e es dues de Salardú pòrten es inscripcions de honuda. Eth rèste de campanes sigueren gravades a posteriori damb uns burins.

Eth 1992 era madeisha empresa placèc encara bères campanes mès. Sigueren era d'Arró-1, Es Bòrdes-1 e 4 e Garòs-3.

Es joates que montaue en 1951 èren de metau e fòrça contrapesades, un tipe que calerie nomentar –s'utilizam era terminologia damb suenh- coma *retrograda*[151] . Ath delà,

151. Ei a díder, ua joata damb un encaish a on va fixada era campana e, pr'amor ad aguest encaish, er èish de rotacion deth conjunt ei mès propèr ath centre de gravetat deth vas dera campana. Coma qu'eth batalh non a pas compensacion gravitatòria (contrapés intèrn) aguest tostemps pataquege en bòrd inferior dera campana quan aguesta oscille.

tanben cambièren era joata dera *Francisca* de Vielha e eth dera pèça Betren Sernilh-1. En 1992 contunhauen trabalhant damb un modèl parion, encara que damb bères modificacions. Suspren veir encara era preferéncia peth metau en dates tan tardanes. Tanben cambièc aguest an totes es joates enes glèises de Benós e Begós, intervencion que -maugrat que hèta, de segur, damb bona intencion e pr'amor deth mau estat des cabeçaus de husta- jutjam fòrça desfortunada, ja que cap aute materiau accessible a superat ara husta en aguesta foncion. Erosament, lèu totes es intervencions de Manclús deishèren es joates istoriques acornerades enes tors; desmontades, mès conservades. Atau succedic en Garòs, Arró...

Paccard (Annecy). Aguesta honeria, ua des mès coneishudes de França, a installat enes darrèri ans tres campanes, mejançant era empresa Ermec de Barcelona. Era reforma de Gausac includic dues campanes Paccard de 480kg (lab3 de 90cm) e 370kg (sib3 de 84cm) eth 1994. Tanben a St. Sernilh de Betren s'i placèc en 2002 ua campana naua d'uns 270 kg (do4 de 76cm). Non les consideram ues pèces ludentes, mès sonen pro ben. Era afinacion ei fòrça perfècta, encara qu'a estat obtenguda mejançant operacions de tornejat. Eth trabalh ei de qualitat e se nòte qu'era firma gaudís d'un notable bagatge professionau.

Tanben aguesta firma a estat responsabla dera renauida de joata e batalh dera *Miquèla* de Vielha e des joates, batalhs e motors en fòrça d'auti campanaus aranesi: Salardú, Cap d'Aran, Aubèrt e Montgarri (sense mecanizar). Per contra, a introdusit un tipe d'electromartèth qu'en quauqu'un des casi semble massa agressiu entara bona salut dera campana, coma ei evident en Vilac, a on es campanes 1 e 2 son en perilh de trencadura peth plaçament intèrn d'aguesti electromartèths.

10. DOCUMENTS

10.1. Extractes dera "Relación" de Gracia (1613) qu'afècten as campanes

(Auem mantengut era grafia originau dera publicacion, en tot eliminar çò que semblen errors evidents de tipografia).

Pagina 15 [tanhent a Vielha]: "*El asiento desta Villa es en vn llano espacioso, con grandes , y vistosas casas, adornadas de muchas torres, con leuantados capiteles, cubiertos de negra Pizarra. Tiene vn Conuento de San Agustín del Paño, llamdo Nuestra Señora de medio Aran, y ocho Iglesias, en que se dizen Missas, las tres Parrochiales, la mayor dellas de la inuocacion de San Miguel. Es de vna Naue muy grande, con seys capillas a los lados, y vna grande, y bien labrada Torre. Esta adornada de Calices, Custodia, Cruces* [...]".

Pagina 17 [en tot referir-se ath recinte deth castèth de Vielha]: "*La tercera puerta esta en el muro del Castillo, mira tambien a Poniente aunque esta algo apartada de la del contramuro, y sobre ella; y otra puerta que està a diez y seis palmos, està edificada vna torre muy alta, donde està la campana del Relox con sus machacoles a la parte de afuera, para defender la dicha tercera puerta*. [...]".

Pagina 18 [idem]: "*La plaça de armas es muy grande, y en el medio de ella está edificada la Iglesia mayor, pegada a la torre maestra, que es muy grande, y tiene un hermoso chapitel de Pizarra, con que sube en alto mas de docientos y quarenta palmos. Ay en ella seys campanas, todas muy buenas, y una que pesa treynta quintales, y por ser tan leuantada esta torre, se pueden defender della a lo largo los muros, y contramuros del Castillo, cuya tercera puerta por la parte de adentro esta deffendida de vn torreon, que esta entre ella, y la torre maestra, donde conservan la artilleria, armas, bastimentos, y municiones*. [...]".

Pagina 27 [tanhent ath campanau de Salardú]: "[...] *torre maestra, que està en el medio de la plaça de armas, tan fuerte, que tienen sus paredes doze palmos de gruesso, y tan alta, que se descubre mas de siete estados sobre las murallas*.[...]".

Pagina 29 [en referéncia ara glèisa de Bossòst]: "*Su Parrochial Iglesia es la de la inuocacion de nuestra Señora, de tres naues en muy buena proporcion, pegada a vna muy grande y fuerte torre, donde por algun espacio pueden defenderse de qualquier rebato*.[...]".

Pagina 33 [en descríuer Vilac]: "[...] *tiene dos Iglesias la Parrochial de San Phelippe, es de tres naues en muy buena proporcion, con su torre muy grande y furte, con sus ornamentos* [...]".

Pagina 35 [idem]: "*Tiene el Castillo dos plaças de armas, y en el medio delas està edificada la Iglesia mayor, y sobre el vn lienço, y la cruzeria: tiene la torre maestr con cinco campanas, las dos muy grandes, y al otro estremo de la Iglesia ay otra torre redonda con vn chapitel muy bueno, cubierto de Pizarra negra, de las quales se puede defender a lo largo de toda la muralla*.[...]".

Pagina 37 [tanhent ath castèth e glèisa d´Arties]: "*Tiene seys Iglesias, las dos Parrochiales, la mayor de la inuocacion de nuestra Señora, es de tres naues, y de las mejores, y mas bien hechas del valle, con vna muy alta y fuerte torre, con su chapitel de Pizarra negra, curioso, y bien acabado* [...]".

Pagina 39 [ídem]: "*Està en el medio de la plaça de armas, que es muy grande, la Iglesia Parrochial de nuestra Señora, pegada a la torre maestra, tan leuantada y fuerte, como he referido, de la qual se pueden defender a lo largo, todos los quatro Lienços de la muralla: ay en aquesta torre quatro Passauolantes, y quatro Mosquetes, y los Consules desta villa me hizieron relacion, que tenian repartidos en ella quarenta arcabuces*.[...]".

Pagina 41 [en tot referir-se a Vilamòs, Benós e Arró]: "*Vilamos* [...] *tiene vna Iglesia Parrochial muy grande, de tres naues, de la inuocacion de nuestra Señora, que segun tradicion del valle, fue de los Templarios con dos muy altas y fuertes torres, y otra de S. Miguel* [...] *Ay en aqueste Tèrçon otras dos Torres fuertes, pegadas a las Iglesias Parrochiales de los lugares de Benos, y Arro, y tienen repartidos en el algunos arcabuces*. [...]".

10.2. Nòtes sus hèr campanes naues en Vielha

1.
Vielha, Archiu parroquiau, Libre de Decrets, 1724-1794 (damb anotacions enquiath sègle XX), fòlis 1v-2r (çò qu'ei remercat en nereta ei nòste).

"Item. En lo any 1736 se feren quate campanes nobes, anomenades la campana ***Miquela****, que pesà 25 quintals, la campana* ***Maria*** *que pesà 12 quintals, y dos altres petites, anomenades de St. Orens y St. Aloy. Lo material de les quals era ja de dita Iglésia, y de altres campanes. Costaren sols de mans dels campaners, deixantr apart tot lo restant, vint y quate dobles espanyoles, y los campaners eran Joseph Guerri [i] dos fills seus de Barbastro, y de posar-les en los finestrals, jous nous, farramenta y altres coses, costaren cent escuts de plata, los que pagà la Iglésia y los mestres eren Miquel Guerri y Francisco Guerri, germans, de Benasch".*

2.
Vielha, Archiu parroquiau, Libre de Decrets, 1724-1794 (damb anotacions enquiath sègle XX), fòli 3r-2r (çò qu'ei remercat en nereta ei nòste).

"Item. En lo any 1762 féu fer dit Sr. Rector les campanes nomenades ***Miquela*** *y* ***Maria Francisca****, les quals féu Joan Lasur de Tolba; la Miquela pesà 27 quintals y la Maria Francisca pesà 16 quintals. Costaren, de fer-les al mestre, per la Miquela 14 dobles y per la Maria Francisca 10 dobles, sens los altres materials y gastos, etc. lo material del coure era de les altres campanes aximateix nomenades".*

"Item. En lo any 1767 féu fer dit Sr. Rector la campana nomenada Miquela. Se anyadí 3 quintals de coure. La qual féu Bentura Mançana de Tolba. Costà de mans del mestre deu dbles de or, sens les altres coses, etc".

3.
Vielha, Archiu parroquiau, Libre de Decrets, 1724-1794 (damb anotacions enquiath sègle XX), fòlis 278r-278v

"En la Villa de Viella, Valle de Arán, oy que contamos a los 22 de Xbre de 1787.=

Ajuntada y Congregada la junta General del Consejo de la fábrica de la Iglesia Parroquial de San Miguel Arcángel de la Villa de Viella, Presidiendo en ellas Don Pablo Portolés, Rector de dicha Villa, con asistencia de Porcioneros, Presbíeros, Obreros de Iglesia, Cónsules y demás que componen dicha junta, celebrando Consejo General de ella, á fin y efecto de hazer Concierto de reacer ó fabricar la Campana llmada Miquela, con Luys Solano y Antonio Palacio, Maestros Campaneros, cuya contrata se deliberó hazer con los pactos siguientes.
Primeramente los dichos Maestros Se obligan fabricar dicha Campana de sonido agradable, á satisfacción de dicha junta. Y en el caso de no salir assí se ofrecen á reacerla bajo el mismo precio, dándoles los materiales necessarios. Mas los dichos Mestros se obligan estar por quatro años en el caso de Romperse dicha Campana, ofreciéndose hazerla por el mismo precio ajustado, dándoles tanbién á estos los materiales que menester fueren, y bajo los expresados pactos ha venido á bien el referido Consejo dar por dicha construcción de Campana la Cantidad de quince doblones antiguos, pagados estos, á saber doce doblones acabada la dicha campana, y los tres restantes que faltan hasta el cumplimiento de los referidos quince doblones pasados los quatro años, y para que consteen donde se conbenga, se hace la presente contrata, firmada del expressado Consejo y Maestros referidos en os mismos día y año arriba dichos, etc. Luis Solano, Campanero; Portolés Rector; Antonio de Palacio; De orden del Consejo de la fabrica de la Iglesia: Bartolomé Portolés. [signen toti tres dera sua man].

Se adbierte como para reacer dicha campana deliberó el Consejo de la Villa pagar 160 doblones de cobre que se compraron á los mismos Maestros Campaneros, á quienes se satisfació dicho cobre por precio de 26 sueldos la libra, que suma todo 208 francos eo pecetas, y para que conste me firmo. Antonio Puyol".

4.
Vielha, Archiu parroquiau. *Quinque libri* 1739-1805, fòli 164.

"Día 13 de enero de 1788 se bendijo la campana maior de esta Villa con Comn. que fue dada a mí, el infrascrito, por el Oficial Dn. Manuel de Miquel, assistentes por Padrinos Dn. Bernardo de Sire Gobernador militar y político del Valle de Arán, y la Sra. Dna. Isabel de Miquel y de Castell Vaquer y Moga; y le pusieron por nombre Miguela Bernarda y Isabel. Y para que conste, me firmo día, mès y año arriba dicho. Portolés rector y Promotor de Arán. Sus factores fueron Luis Solano y Antonio Palacio, Vizcaínos".

5.
Vielha, Archiu parroquiau, Libre de Decrets, 1724-1794 (damb anotacions enquiath sègle XX), fòli 281r

"Nosotros los abaxo firmados hemos recivido de manos del Sr Rector quince doblones viejos por la echura de la Campana Miguela, por cuia cantidad fué ajustada. Viella, 18 de Enero de 88.
Luis Solano, Canpanero
Antonio de Palacio".
[signen toti dus dera sua man].

6.
Vielha, Archiu parroquiau, Libre de Decrets, 1724-1794 (damb anotacions enquiath sègle XX), fòli 279r

"En la Villa de Viella, Balle de Aran, oy que contamos á los 24 del mès de Marzo del año 1792.

Hajuntado y Congregado el Consejo de la fábrica de la Iglesia de la referida Villa, presidiendo en él Don Pablo Portolés, Rector de la dicha Villa, con interbención de porcionarios, obreros, Bayle, Consoles y demás que componen dicho Consejo, a fin y hefecto e reacer la Campana llamada Miquela, binieron a bien, unánimes y conformes, y sin descrepancia de boto de que se diera dicha obra á Agostin Sel, Maestro Campanero, con los pautos y condiciones siguientes: Primeramente, que el dicho Agostin Sel haya de poner en depósito en manos del dicho Señor Rector la suma y cantidat de siento y sincuenta Libras Catalanas, de las que hapuesta ya el importe de diesises durillos antiguos, ofresiéndonse a poner asta el dicho conplimiento para pagar y satisfacer mingues, llena, carbón y demás perjuicios [que] podían ofrecerse sobre no salir bien dicha campana, tanto por salir esgarada o de mal sonido, obligándose a si mismo en bolberla acer bajo todas constas asta tanto que salga de sonido armonioso y a todo gusto y satisfación del espresado Consejo, y bajo estas condisiones le ofrecieron pagar la cantidd de diesiocho Doblones antiguos, cuya cantidat aceptó dicho Agostin Sel por dicha obra, obligándose a si mismo en quedar coresponsable de ella por el término de seis años. En el caso de romperse dentro dicho término sin que éste quiera dinero alguno de la ofrecida cantidat asta espirado dicho término de seis años y bajo este pretesto binieron a bien de que el dicho Maestro hiciere dicha Campana por la espresada cantidat, y con las condisiones dichas [y] espresadas. Echo en la Villa de Viella, a presencia de Joseph Nart de Betren y Francisco Molau Maestro Sirijuano [sic] de Viella y el dicho Agostin Sell se firmó de su mano pròpria en el mismo día, mès y año referidos.
Agostin Cel.
Mn Fernando Puiol, Comunero.
Mn Benito Lafont, Comunero
Miguel Vidal, Bayle.
Mn Pablo Faure
Bartholomé de Miguel, Cónsul.
Pablo Portolés, Rector". [signen toti dera sua man]

7.
Vielha, Archiu parroquiau, Libre de Decrets, 1724-1794 (damb anotacions enquiath sègle XX), fòli 284v

"Dia 7 de 7bre 1792 se ha Arreglat Comtes entre Mn Pere Claberia y Pere Claberia son nebot y lo Rnt. Pau Portolés, Rector, sobre la potalada de ferro del simentiri que habie treballat Joan Gabriel Claberia son Germà y Pare del dit Pere Claberia; y arreglat lo cargo ab la datta de dita portalada, és preu fet, y tanbé contat en sepadura de Canpanes, y totas altras menudencias y treballs que dit Clabaria habie fet per dita Iglésia; tot comtat y rebajat fins lo dia dal[t] expresat, quedan ditas partidas Cabals y satisfets una part y alra fins lo dia dalt expresat. Y per que consta axí, hu firmaren ditas partidas en dita Vila de Viella, dia y any ut supra, etc.
Mn Pere Claveria.
Juan Pere Claveria.
Portolés Rector". [signen toti dera sua man]

8.
Vielha, Archiu parroquiau, Libre de Decrets, 1724-1794 (damb anotacions enquiath sègle XX), fòli 279v

"Lo haball firmat confesso haver rebut de mans del Sr. Rector, los setse escudets, y un recibo que li havia dixat en son depòsit ab trenta Juny de mil sèt-sens noranta y dos. Agostin Cel". [signe dera sua man]

"Dia 16 de 9bre del any 1792, no obstant de no quedar obligat lo Consell de la iglésia en pagar-li res de las dibuyt Doblas conbingudas en dita Contrata, se ha conbingut pagarli dos Dobles de cuatre per los gastos se li ofer[es]queren en fer dit[a] campana, las que se pagaran a Casa de Benito en dos anys consecotius, que seran per lo any 1793 y 1794. Y per a que conste, me firmo en dita Vila de Viella, dia, mès y any ut supra. Agostin Cel". [signe dera sua man]

"Yo el avajo firmado Confieso haver recivido del Reverendo Mn Pablo Faure, Recto[r] de la Parroquial de Viella la Cantidad de un Doblón de ocho nuevo por lo que se me deve de haver echo la Campana Miquela en el año, y este caudal es de lo que devía pagar Josef Molau Guitera del arrendamiento de la Dezima de Medio Aran del año de 1798, siendo presentes josef españa, Francisco Nart Vitori, Bayle de la Iglesia, y Bartolomé España y Dn Ramon Jaquet, en Viella a 30 de Septiembre e 1799. Agostin Cel". [signe dera sua man]

"Dia 27de Novembre del any noranta y nou tinc rebut lo resto de la Campana y me tinc per pagat del tot; y o firmo. Agostin Cel". [signe dera sua man]

8bis.
Vielha, Archiu parroquiau, Libre de Decrets, 1724-1794 (damb anotacions enquiath sègle XX), fòli 5r

"Lo francès Diego Castet té entregat vint y sis arrobes y diset lliues de coure campanil en mans del Dr. Alfonso Espana en

Les á peseta la lliura; té rebut á tant menos una dobla de quate, que la entregá Sebastià Lafont. Item dos centes pecetes: les que entregaren cent vint y sinch pecetes Francisco Calbetó, Arrendatari de la Iglésia, y les setanta y sinch restants Joseph Mollau, que les devie del Arrendament de Mitjaran del any noranta y sèt; consta en la llibreta de recibos firmats per dit Castet. Item té entregat dit Castet una campaneta [de] pes de dos quintals y noranta y dos lliures; té rebut de mans del Rector Mn. Pau Faure, una dobla de quate; conste en la llibreta de son recibo, fet dia vint y tres e juny de [17]98.

Per la fira de Sant Thomàs li entregà Barthomeu De Miquel en San Béat a dit Castet vint duros, los que pagà la Iglésia. Lo sobre dit coure se pesá en la secristia de Viella y lo pesá Miquel Vidal, en presència de Joseph España, Barthomeu Arjó, Joseph España menor, y lo Rector: trenta y sèt bocins, en tot, y pesá vint y sinch arrobes diset lliures. Mès té rebut en lo mès de setembre el any noranta y nou de mans de Francisco Calbetó cent pecetas.
Item dia 23 de Octubre se entregà a Diego Castet dos centes sixanta y tres pecetes, les que entregá Francisco Calbetó Arrendatari. Se li queda dèurer tres centes pecetes. Dia 17 de Janer, se pagaren á Diego Castet les tres centes pecetes, y en lo any 1800.
Faure y de Miquel, Rector".

9.
Vielha, Archiu parroquiau, Libre de Decrets, 1724-1794 (damb anotacions enquiath sègle XX), sense foliar (açò remercat en nereta ei nòste)

"Dia debuit de Octobre de mil sèt cens noranta y nou se féu la campana Miquela; se·i posà ***quoranta y un quintà una arroba y vint lliures coure****; y sobrá sinc arrobes y sis lliure coure.* ***Lo coure lo pagá la Yglesia; y los demes gastos la vila.***
Mn Pau faure, Rector".

10.
[Dera *Consue*ta de 1925, vista en visita pastorau deth 10 de junhsèga de 1927 e copiada en Libre de Decrets] Vielha, Archiu parroquiau, Libre de Decrets, 1724-1794 (damb anotacions enquiath sègle XX), fòlis 271r-276v.

"Funerales
Se empiezan siempre con toda puntualidad á la hora que se señala. Al llegar á la puerta de la Iglesia se reza el Non intra [?] y se canta la Ansolta y sin entrar en la Iglesia marchan enseguida al Cementerio todos los Sacerdotes asistentes. Concuida toda la función, van todos los sacerdotes al pie de la Iglesia, donde se canta el De profundis y se da a besar la estola mientras desfila el duelo.

Derechos. Los del Arancel. En atencion á la carestia de las subsistencias y que no se ha aumentado el importe de la comida de los sacerdotes forasteros se han asignado las siguientes limosnas:

3a Clase: 8 pesetas sin comida
2a Íd.: 7 pts. con comida
1a Íd.: 9 pts. con íd.
En todos los funerales de 1a y en algunos de 2a se toca la campana Michaela y la familia paga 5 pts por cada toque, a no ser que el Difunto haya sido Alcalde, pues entonces no se cobra nada.

[...]

Campanas

La conservación del campanario y de las campanas corre a cargo del Ayuntamiento, pero lo tiene muy descuidado. Antes también arreglaba la parte exterior de la Iglesia, pero hace ya tiempo que debe hacerlo arreglar el Párroco.

Sacristán – Campanero
En todos los pueblos del Valle los vecinos contratan y pagan al Sacristán. También en Viella ha ido pagándolo, más como por razón de haber aumentado de precio todas las cosas, el Sacristán ha exigido más paga, y el Municipio no ha querido aumentarle, el Párroco se ha visto obligado á asignarle 100 pts del Culto.
El Sacristán está obligado á abrir y cerrar las puertas de la Iglesia; asistir a todas las Funciones que se hagan en la Parroquia, incluso ayudar las Misas todos los días, preparando antes los ornamentos; acompañar á los Sacerdotes en la administración de los Santos Sacramentos á los enfermos; cobrar las sillas de la Iglesia, arreglar la lámpara y cuidar del aseo y limpieza del templo.

Honorarios
Cobro del Ayuntamiento 300 pts, debiendo cuidar del reloj y tocar las campanas. El Párroco le da las 100 pts del Culto y cobra además 25 pts. en los Funerales de 1ª clase, 20 en los de 2ª y 8 en los de 3ª. En los Matrimonios 2 pts; en los Bautizos, 1 pts, y en la bendición post-partum 1 pts. Cuando va a ayudar la Misa de las capillas de Medio-Aran o del Cementerio, el Sacerdote le da 0,25 pts".

10.3. Nòtes sus es campanes de Vilac

[Deth libre d´Inventaris de Vilac; totes son en fòli 94]

"En la torre eo campanal hi ha sinch campanas, ab la que serveix pera lo quart del relotge; totes son de la Iglesia. Vilach y Octubre a 20 de 1766.
Miquel Capdet, Rector".

"Per voluntat de Deu totes se mantenen enteres fins a 10 de Maig 1769.
Miquel Capdet, Rector".

"Se troban tambe existents dos campanilles en la Iglesia pera tocar sanctus; a la una li falta lo batall. A 15 de Juny 1769.
Miquel Capdet, Rector ni ha altra pero li falta lo manec".

"Existen en el campanario de la Parroquial Iglesia de Vilach cinco campanas, dos grandes, y tres pequeñas. Item dos campanillas grandecitas la una esta colgada en la barandilla de hierro que cierra el Presbitèrio, la otra esta en un armario de la Sacrestia. Tambien existe otra campanilla pequeña que sirve para sonar el Santus. Vilach a 31 de Agosto de 1820. Bartolome Decors, Rector".

10.4. Nòtes sus es campanes de Salardú

[D´un libre de sagraments dera parròquia, enes darrères huelhes; actuaument ena rectoria de Vielha]

"Dia 18 del mès de Desembre de 1753. Jo lo Reverent Llorens Espanya, Prevere y Economo de la Parroquial Iglesia de Sant Andreu Apostol de la Vila de Salardú bategí las dos campanas ultimes de dita Parròquia ab licencia y concentiment del señor official, lo Dr. Don Joseph de Bossost. Ita esse de Espanya, Prevere y Economo".

"Dia 22 de Agost de 1759 –dich 1759- ab permisio del Sr. Dr. Joseph de Bossost y Benosa, oficial ecclesiastich de Aran vaig benehir la Campana grossa de la present Parròquia, la qual pesa vint y dos quintals, y sinch lliures.
Abadia, Rector".

10.5. Nòtes sus es campanes de Mont e dera Artiga de Lin

[Deth libre de Comptes de Mont, 1802-1973 inici deth libre]

"Deuda que tiene la Iglesia de S. Pablo Apostol del lugar de Mont.
Para la Campana Paula, que se hizo en el año 1802, para hacerla mas grande y asegurar la fundicion a mas del cobre se compro [...] la campaneta quebrada de la ermita de Artiga de Lin, la que peso 54 ll son cincuenta y quatro libras, de la qual deuda hize yo abajo firmado Vale o Recibo en Aubert en Casa del Rdo Francisco Aren [de?] los de Esteve, Administrador de la dicha ermita, en tantos de Noviembre del dicho año 1802, y en el año siguiente me conferí en dicho lugar, en Aubert, en casa del dicho Dn Francisco, para pagarle la dicha campaneta, y me respondio [que] no podia el solo, si que habia dejuntarse con los demas Administradores, y despues el Sr Rector de Betlan, Administrador, dicho Francisco Arjo de los de Cotiu, me dixo que no pasara cuydado sobre dicho pago, y que una vez que etnia los dineros, si los necesitaba para alguna cosa, que bien lo podia hacer, que por ellos no corria priesa; entonces yo con dichos dineros hice venir de Barcelona la Capa Morada, etc. Por lo que la Iglesia de Mont todavia debe la dicha campaneta sino el dicho cobre de 54 ll, entonces quando se hizo la campana, el cobre que puso el campanero para la misma fundicion, y tambien el que compro el dicho Sr Rector de Betlan para la campaneta que para su Iglesia hizo y fundio en este [...] gar no se pago si no es cinco sueldos en plata, para lo que lo noto y anoto para su inteligencia siempre y para que valga el dicho vale. En el lugar de Mont, hoy 9 de Febrero de 1811. Bernardo [...] Sambeat, Rector".

"Certifico el abaxo firmado Rector de Aubert, y Administrador de la Hermita de Artiga de Lin haber cobrado el valor de la Campaneta de Artiga de Lin retrò expressada, su valor, segun al presente, apreciado noventa y ocho pesetas y media, y tres menudos, Por lo que siempre y quando saliere el recibo acrehedor por dicha Campaneta no tenga ningun valor, por ser pagado. Y para que conste siempre, y en donde convenga, hago la presente memoria, en Aubert, a los Veinte y nueve de Agosto del año 1817.
Jayme Aner, Rector y Administrador de Artiga de Lin".

10.6. Nòtes sus ua refonduda en Casau (1890)

[Document autograf en poder de Jaime Sanchez Vidal de Vielha]

"Diez y Seis de Deciembre / de mil ochocientos noveinta. Contracto de la refundición de la campana de Cazau llamada María-Ángela-Rosa.
[segell de la firma:] FONDERIE DE CLOCHES. Exposition Universelle de ZARAGOZA 1886 (España), 1r PRIX, MÉDAILLE D'OR. B. ESCOUBET à RAMOUZENSS (Gers).

En el pueblo de Cazau à diez y seis de Deciembre de mil ochocientos noveinta. Reunidos los vecinos de esta población que han acordado contractar la refundición de la campana rota que se encuentra actualmente en el campanario de la misma con D. Bertrand Escoubet maestro campanero vecino de Ramouzens departamento de Gers (Francia) con las condiciones siguientes.

Primero: el indicado Sr. Escoubet se compromete ir con sus aparatos à bajar la campana rota.
Secundo: Se compromete el referido Señor Escoubet refundir dicha campana con el peso que actualmente tiene.
Tercero: Después de la refundición deba el Sr. Escoubet ir à colocarla en el campanario y facilitar los aparatos.
Cuarto: En pago de este trabajo se obligan los vecions de esta población à satisfacer la cantidad de Ciento Cincuenta pesetas.
Quinto: El Señor Escoubet garantiza la campana por espacio de Cinco años y durante la vida de éste se rumpiera estará refundida por precio de mitad del ordinario.
Sexta. No obstante, no quedaría el Sr. Escoubet obligado à dicho indemnización si la campana llegase à romperse por mala conducción.
Así lo han convenido y firman las partes contractantes.
Bertrand Escoubet." [signatura]

IV. INSTALLACIONS DE CAMPANES

1. INTRODUCCION

Era manèra de tocar es campanes e çò que se pretenie que hessen condicionèc era faiçon qu'auien de plaçar-se, ei a díder, de penjar-se e montar-se naut des campanaus. Segontes eth moment istoric e era foncion defensiva des tors, segontes eth besonh d'ua "ermeticitat" o barrament des madeishes, segontes eth concèpte acustic e sonor que s'auie des campanes, se heren ues causes o ben, ues autes.

Auem ja dit, en parlar des parts d'ua campana, qu'era evolucion des faiçons de sonar aurie de respóner a ua recèrca constanta entà melhorar eth resultat e rendiment des votz d'un campanau. Açò non tostemp ei atau en nòste país pr'amor dera recèrca simultanèa de màger comoditat entath campanèr e des possibilitats d'inventiva enes tòcs, mès que non pas dera beresa deth timbre e era ressonància nòbla des bronzes. Totun, en toti aguesti factors serà decisiva era perícia des qui realizen era installacion des campanes, es sues joates, er equilibri des perns de rotacion, era estabilitat des supòrts... E tot barrejat (volontat des que hèn a sonar e adretia des que mecanizen eth ensems) amièc ara neishença des diuèrses manères de montar e tocar es campanes.

Bères ues lèu non an cambiat en cors de cinc sègles; d'autes an sofrit fòrça variacions qu'an modificat radicaments autanplan era aparéncia des campanaus. A talh d'exemple, en parçan centrouropèu s'a tostemps cercat era melhor qualitat deth son de cada bronze e era sua relacion musicau damb es autes campanes deth madeish conjunt. En Flandra passe çò de madeish, mès sense arribar en madeish grad de perfeccion; a cambi de sacrificar solemnitat, apareishen uns jòcs de campanetes fixes qu'alègren era soneria des relòtges, e que damb es ans devieràn esturments de concèrt: son es carilhons.

Anglatèrra e era peninsula Iberica son eth terren dera variacion: es uns damb eth sistèma de *Change Ringing* e es auti damb eth repic combinat damb eth volteg continu[152]. Itàlia constituís eth barrejadís de tot, damb ua incredibla pluralitat de manères de concéber ua campaneria, en tot èster plan interessanti es sistèmes tirolés, veronés, ambrosian e bolonhés.

Des de dejós dera campana gròssa de Salardú s'a ua impressionanta vista deth terçon d'Arties-Garòs e deth massís dera Maladeta.

En prumèr lòc, comentaràn que i a dues manères basiques de plaçar es campanes en ua tor: laguens dera madeisha tor, en abitacle coneishut coma "cramba de campanes" o enes hièstres. Segontes quina opcion se decidisque se condicionaràn uns aspèctes o uns auti.

152. Evidentament, ei de besonh avertir e demanar desencuses ath lector pr'amor que generalizam e simplificam fòrça, çò que non se correspon pas damb era grana riquesa campanologica deth mon.

Nosati mos declaram claraments en favor des installacions interiores, e mès en tot tier en compde qu'Aran ei un reducte d'aguest tipe de montatges, encara aué en vigor en Euròpa centrau (França includida), qu'en versant sud deth Pirenèu, en Catalonha, semble qu'auien estat tanben fòrça freqüentes encara qu'aué en dia lèu an desapareishut. Non coneishem era rason d'aguest cambiament de gust.

Quauqui estudiosi pensen qu'enes nòstes latituds es campanes an voltejat tostemps. Nosati èm dera opinion que non, senon qu'açò comencèc a passar a compdar des sègles XVI e XVII, qu'ei quan mos semble que comencèren a existir en Catalonha es joates contrapesades, as quaus, s'acabarien higent-i pèires en sègle XVII –encara d'ua faiçon esporadica- e ja de forma mès generalizada, pendent es sègles XVIII ath XX. Se lèu non demoren tralhes d'aqueth antic sistèma en Principat ei pr'amor dera naturau evolucion que tota maquinària patís; en cada renauida se modifiquen causes e, se se hè ua intervencion generau, se pòt cambiar totauments era installacion e montatge des campanes en pòc temps. Açò sabem que passèc ath torn de 1778 ena catedrau de Tarragona, a on se documente qu'es campanes se trasladèren tàs hièstres[153]. E supausam que i aurie fòrça mès casi, aumens en toti es campanaus romanics e fòrça des gotics.

Ua installacion damb es campanes dehòra aurà eth compausant visuau der element sonor, encara que pensam que non ei aguesta pròpriament era foncion des campanes, en tot híger que, se çò que se vò ei veder-les, tostemps se pòt pujar tath campanau. Per contra, es inscripcions qu'ostenten es bronzes se liegeràn melhor quan se pòt dar-les eth torn e bères figuracions coma es calvaris -comprenudi coma ua imatge dera crotz que susvelhe perpètuament era poblacion- non ei de besonh que siguen encaradi entàs cases –bères campanes montades laguens tanben les pòrten– pr'amor qu'era tenguda des iconografies ei independenta de coma se mecanize era campana. Totun, cèrtaments, ei de besonh reconéisher qu'es calvaris prolifèren justaments quan es campanes comencen a èster plaçades dehòra, a compdar deth sègle XVII e encara mès en XVIII e en XIX.

En principi, ua installacion interiora ei fòrça mès avantatjosa. Eth son se propague mès aisidaments en totes direccions e sustot era campana demore mès protegida, atau coma era joata. Tanben resulte mès aisit de hèr-ne eth manteniment e se minimize eth perilh per queiguda ocasionau de quauqu'un des elements dera installacion (bocins de joata, batalhs, etc) entà dehòra. Maugrat açò, n'i a que pensen qu'es installacions interiores non foncionen melhor, senon simplaments d'ua manèra diferenta, mès, nosati consideram qu'era despensa constructiva d'un bigam de husta a de servir entà quauquarren mès qu'era simpla diferéncia sonora.

Credem tanben -e èm conscients deth punt demagogic qu'a era nòsta afirmacion- que se des d'un principi e de manèra sistematica, en Aran i auesse existit ua clara volontat de plaçar es campanes enes hiestraus, i aurie pògues tors e un bèth pialèr d'espadanhes... talaments coma succedís, per exemple, en Sevilla. Mès era cultura campanera aranesa ei ua cultura de tors. E justaments fòrça espacioses e granes[154], en part pera sua foncion defensiva, mès tanben peth climat e pera tradicion de plaçar es bronzes laguens dera bastissa.

1.1. Sègles XI-XVII: eth modèl medievau d'installacion interiora

En observar detengudament un campanau romanic o gotic s'arribarà ara conclusion qu'èra pensat entà lotjar es campanes en sòn interior e non pas enes hièstres. Es hièstres geminades des sègles XI-XII non admeten campanes senon ei laguens dera tor. Ne son clars exemples toti es campanaus que seguissen eth modèl lombard, coma es de Taüll (Nauta Ribagòrça), tan coneishudi. Es arcs apuntadi deth sègle XIV e XV lèu tostemps ven era sua delicada estetica maumetuda pera preséncia modèrna des campanes, qu'entren e gessen per abocinament des dubertures, soent de proporcions tan calculades. Ei çò que succedirie en Vilac, se non siguesse qu'aguesta tor a conservat intègra era estructura interiora d'epòca medievau, possiblaments era estructura campanèra d'aguest tipe mès antica de Catalonha, que recentament eth Conselh Generau d'Aran a restaurat.

Eth lector dilhèu se preguntarà coma s'installen es campanes ath laguens des tors medievaus. Era responsa non ei auta que damb ues estructures de husta –normaument de casse e en Aran, soent de pin– executades pes hustèrs que dessenhauen es tets des cases o es empuntalhaments des òbres en construccion, e qu'en quauqui parçans constituïe ua especialitat laguens deth mestièr de bastiment. D'aguestes estructures Aran ne consèrve un corròp; bères ues demoren fòrça intègres, d'autes non; de quauques ues ne demore pòga causa, o sonque bères evidéncies dera sua passada existéncia; n'i a de plan granes o complèxes e n'i a de simples.

Fòrça des installacions araneses èren interiores en un prumèr moment e non sigueren modificades enquiàs sègles XVIII o XIX.

Dada era proximitat entre es diuèrsi campanaus e damb ajuda dera escassa iconografia artistica a on apareishen es campanes, auem de concludir qu'es campanes araneses foncionen melhor laguens des campanaus. Non se tracte de lançar eth son plan luenh, a fòrça quilomètres -çò que tanben ei possible de hèr aisidament mejançant ua installacion interiora s'aguesta se barre avientament-, senon d'arrodonir

153. Non podem alludir a ua hònt documentau concrèta; nosati n'auem notícia a trauès dera exposicion deth projècte de restauracion dera tor deth campanau dera catedrau tarragonina que s'amièc a tèrme hè uns ans ena madeisha catedrau. Totun, traparatz un brèu recuelh d'aguesta informacion ena web: http://campaners.com/php/

154. En quauqui casi, coma succedís en Garòs o en Aubèrt (gleisòla deth Rosèr) era tor devié desproporcionadament grana respècte as dimensions dera glèisa.

eth son tant coma se pogue entà adocir-ne er atac; de perlongar-ne eth resson laguens dera bastissa e hèr qu'envolope es cases deth petit nuclèu entorant. Aguesta estetica deuec cambiar en epòca barròca, dilhèu pr'amor dera *devotio moderna* post-tridentina, pendent es sègles XVII-XVIII (dilhèu en Aran un shinhau mès tard, ath torn deth s.XVIII), en tot preferir-se a compdar d'alavetz, eth son incisiu e dirècte dera campana entà dehòra. Açò passèc en Catalonha e en fòrça endrets der arc mediterranèu, mès era Val d'Aran, laguens der airau gascon, maugrat que pera sua vinculacion damb Catalonha e Espanha recebec tanben aguesta influéncia , a conservat en part aguestes installacions primitives, fòrça d'eres hètes en dates ja tardanes, mès que son sense dobte mòstra dera pervivéncia de manères de hèr pròpries de tempsi mès reculadi.

Es campanaus romanics auien ues campanes de petites dimensions e en cas d'èster mès granes possiblaments èren fixes. Rari còps ua campana deuec pesar mès d'uns 200 o 300kg e dobtam qu'es majores depassèssen jamès es 500kg. Donques, se podien plaçar penjades de bigues orizontaus, en tot realizar movements relativaments discrèti.

Era complicacion vierà a compdar des sègles XIII e XIV, moment en quau, es dimensions des campanes creisheren fòrça -es mesures adès nomentades devien ja ben usuaus e autanplan mès granes- e se comence a generalizar eth tòc que se nomente *lancé*, que consistís en hèr a oscillar era campana a 120 grads apuprètz, cossent damb eth sòn ritme naturau balhat pera gravetat. Ua campana en movement *lancé* provòque ues empentassades d'entre 2,5 e 3 còps eth sòn pes, çò que poirie causar eth deteriorament dera bastissa deth campanau. Alavetz –eth besonh cree er organ, diderie Darwin- apareishen es *beffroi*[155], que son es estructures de supòrt de campanes. Nomentades tanben entre nosati *castèths*, *encasteladures*, o *carpantes,* aguestes estructures an ua mission fòrça concrèta: absorbir elasticament era empentassada provocada peth movement des campanes. Atau s'evite qu'era bastissa patisque damatges estructuraus grèus. Donques, era carpanta non a d'èster guaire rigida, senon qu'a d'èster fòrta, mès ath madeish temps li cau auer bèth jòc dinamic. Era melhor husta semble qu'ei eth casse, maugrat que non ei pas era mès emplegada enes campanaus aranesi, de un aute biais hèti lèu toti en un moment tardan quan era cultura deth *beffroi* ère dejà dada ara baisha ena zòna pirenenca...

Aguestes estructures sofriren ua evolucion des des origines enquiath sègle XV. Açò, quan s'analisen casi concrèts, non vòu pas díder qu'ua tecnica concrèta o manèra de bastir-les determine necessàriament era cronologia des madeishes.

De prumèr èren uns bastiments fòrça simples: ues bigues orizontaus que recebien un empuntalhament per dejós deth punt a on es campanes s'apuauen, o ne sonque açò, que s'emparauen dirèctaments sus uns encaishi practicadi enes murs.

Ara seguida se comence a usar er estriu enclinat, en tot obtier çò que nomentam era carpanta en A, o tanben ua V invertida, entà per'mor de sajar de començar a desviar eth pes entàs costats e des·hèr-se dera biga que hège d'empuntalh, en tot guanhar un espaci mès diafan dejós des campanes.

En sègle XV apareishec en airau centroeuropèu (Alemanha, França, Flandra e Soïssa) un sistèma fòrça interessant, que comencèc a hèr un shinhau mès rigides es estructures -tostemps laguens d'ua mobilitat de besonh- e contrarrestaue era tendéncia dera biga orizontau superiora -era que tiege es campanes- a anar d'un costat tar aute en tot seguir eth movement de bandoleg. Aguest dessenh consistie en refortilhar es espacis uets damb tirants encrotzadi, a manèra de crotz de St. Andrèu (X) Aguesta siguec ua grana descubèrta, mès lèu non ne demoren mòstres d'aguesti tempsi: òc que ja n'i a bèra ua mès deth sègle XVI. Aguest siguec eth sistèma que s'escuelhec entà retornar era campaneria a Nôtre Dame de París pendent eth sègle XIX.

Vielha consèrve tanben es rèstes d'ua antica estructura interiora de husta entath sosteniment des campanes.

Non sabem se derivèc d'ací o dera idèa que se perseguie, mès aumens des de finaus deth XV existís tanben un sistèma damb doble estriu e un empuntalh centrau. Se pòt observar ena catedrau d'Erfurt, en Alemanha (campana *Gloriosa*, de 1497) e en quauqui d'auti lòcs. Totes aguestes descubèrtes comportèren des des sègles XIII-XIV qu'era carpanta de husta siguesse exempta des parets d'òbra deth campanau (aumens en nivèu des campanes) en tot aquerir, maugrat era sua rigidesa, ues possibilitats de movement qu'absorbien es

155. En francés eth mot "beffroi" designe ua estructura de bigues de husta (*charpente*) destinada a dar supòrt e a perméter de botjar es campanes; per extension se balhe tanben aguest nòm as tors de campanau, especiaument aqueres qu'alòtgen es campanes dera municipalitat en França, Païsi Baishi e Alemanha.

empentassades lateraus acusades peth va-e-ven des campanes metudes en movement.

A compdar d'ací, eth mestièr anèc en decadéncia. Atau ac cre Viollet-le-Duc[156] ja que ditz qu'enes sègles XVI e XVII se seguís hènt eth madeish tipe de carpanta mès sense compréner era foncion de quauques pèces qu'es hustèrs deth sègle XV i auien plaçat, entà ua màger perfeccion constructiva. Aguesta ignorància provoquèc –segontes eth- que fòrça des estructures tardanes s'agen esbaussat peth sòn pròpri pes, ajudades pes huecs, era manca de manteniment o apariaments mau hèti.

Un aute aspècte a tier en compde ei que fòrça campanaus auien es hiestraus barradi per ues trapes de husta o uns tenhats d'òbra, nomentadi *tornaveus*. Era sua foncion varie segontes barren totauments o parciauments eth hiestrau. Se lo bocen entièraments non sòlen èster en mès dera mitat des dubertures e an per foncion condusir eth son des campanes entà ua direccion o ua zòna deth pòble e non entà ua auta. Se non capèren tota era superfícia deth hiestrau acostumen a èster -o aurien d'èster- en lèu totes es dubertures, en tot hèr mès aisit eth resson des sons armonics grèus des campanes. Simultanèament, pòden protegir eth laguens dera tor dera ploja e dera nhèu. De manèra estonanta, soent non impedissen pas era vision pura e estetica dera arquitectura exteriora deth campanau, çò qu'òc pòden provocar es campanes enes hièstres.

Eth dusau tipe de tornaveus a ua varianta mès "rica" en contengut: se tracte des persianes acustiques, era tenguda des quaus ei tant usuau en centre d'Euròpa e que per contra, ena peninsula Iberica son deth tot inusuaus. Se tracte d'un tipe de tornaveus de husta qu'es francesi e bèlgues francofòns nomenten *abat-sons,* que barre era totalitat dera hièstra, format per un ensems de lamines parallèles, fixades en un marc, d'abitud dispausades orizontaument e se pòt èster, enclinades de cap enjós, entà dirigir eth son entàs carrèrs, mès a ua màger pression, ja qu'era superfícia de gessuda deth son a estat amendrida pes lamines o pestanhes. Ath delà dera innegabla foncion acustica, non se pòt desbrembar, qu'en parçans heireds e plojosi, supausen, contra era nhèu e era ploja, ua proteccion plan eficaça entàs estructures interiores de husta qu' eth madeish temps, permet era sua ventilacion.

Ena Val d'Aran, ne demore un interessant exemple, en Salardú, maugrat qu'en tot emplegar un sistèma desparièr, pr'amor qu'en lòc des planches enclinades, constituís, com veiram, ua sòrta de gelosia, damb estretes dubertures verticaus, a mòde d'arquères.

1.2. Deth sègle XVIII enquiara actualitat: es campanes enes hiestraus e eth sistèma de quate campanes

Dempús deth sègle XVII, e d'ua manèra paulatina, s'anèc impausant era mòda de méter es campanes enes hiestraus des murs des campanaus, de sòrta que se vedessen des de dehòra estant. Non sabem vertadèrament, ne d'a on ven aguest gust ne pr'amor de qué se hè eth cambiament. En Catalonha siguec nautament implantada aguesta tendéncia e en siguec tanben –encara qu'en un grad fòrça mendre- ena Val d'Aran. Autanplan en sud de França (Catalonha Nòrd e regions des *Hautes-Pyrénées* e *Pyrénées Orientales*) se dèc eth fenomen, e encara en Tolosa de Lengadòc a on i a ua fòrta tradicion d'espadanhes (*Clochers-mur)*, que proven ja d'antic.

Coma auem dit, siguec en sègle XVII e XVIII quan semble se generalizèc eth plaçament enes hièstres. Totun, s'era installacion foncionaue ben, non i auie motiu entà cambiar-se; quan quauquarren mancaue o calie hèr un remodelament important, se profitaue entà méter eth campanau ath dia per çò que hè as mòdes deth sonar de campanes. Fòrça remodelaments aranesi se heren a prumèrs deth sègle XIX, e pr'amor d'aguest hèt encara aué podem reconstrusir es installacions mès antiques.

Descriueram sonque peth dessús eth sistèma de campanes plaçades enes hiestraus, ja qu'encara aué se pòt veir per tota era geografia iberica. En tot èster cada còp mès granes es campanes -e tanben es sues joates de husta-, s'impause era costum de *bandoar* es campanes, de brandar-les o *bandolejar*-les damb fòrça recorrut d'angle o d'*assetiar*-les[157], çò que provoquèc ua manca d'espaci laguens des tors. Aquerò passèc mens en Aran, a on fòrça tors an ues dimensions dehòra deth comun. Maugrat tot, es campanes trucauen es ues damb es autes o deishauen pòc espaci as sonaires que, en non dispausar de lòc e en tot èster obligadi a plaçar-se fòrça apròp des campanes, corrien un perilh d'accident mès anautit. S'ad aquerò, i higem era degradacion paulatina des *castèths de campanes*, de husta, encara que sigue per envielhiment, compreneram perqué s'optaue pera solucion mès economica e practica: prescindir dera estructura lígnia e emplegar es parets coma supòrt des bronzes. Tanben ei ena aguesta epòca quan pensam qu'eth *repic* prenec ua grana importància, favorit peth hèt qu'es batalhs son mès leugèrs que damb eth sistèma *lancé* deth centre d'Euròpa.

A on, ben segur qu'açò passèc prumèr en Aran, siguec en Vielha pr'amor qu'era estretor dera tor non resultaue tan practica coma era planta quadrangulara. Es campanes

156. Eugène Viollet-le-Duc (1817-1879), arquitècte e estudiós dera arquitectura medievau francesa, gran descurbidor deth gotic e restaurador, entre un bèth pialèr de monuments francesi, de Nôtre Dame de París, *beffroi* de 24 mètres includit. Ac podetz veir en sòn *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle*. París: Bance, 1858-68, en 10 volums.

157. Siguec entà pr'amor de facilitar as campanèrs era accion de bandoar es campanes que se vederen aumentades significativament es joates, ja que s'era cabecèra ei longa corren mens risque de recéber ua tampanada deth bronze quan aguest passe peth sòn dauant.

majores *Miquèla* e *Francisca* anèren prenent ath long deth sègle XVIII ues dimensions mès granes a mesura que cada còp qu'èren rehètes se i higie metau. Sens dobte, per aguestes dates es campanes non cabien pas laguens dera tor ne se podien botjar sense tocar-se es ues damb es autes.

Eth campanau de Vielha abans dera intervencion de 2007, damb era escala que pujaue tara agulha e eth relòtge. Se ven es campanes 3 e 1 (Miquèla).

Vielha. Campanes 2, 3 e 1 (Francisca, des quarts, e Miquèla) des de naut.

Credem que siguec en aguest moment, sigue pera rason que sigue, que se definic tanben eth sistèma de campanes que mès soent mos auem trobat en Aran. Se tracte d'un ensems fòrça estable e reïterat en parçan, atau coma tanben en bona part dera zòna pirenenca. Compde damb dues campanes mejanes o granes (fòrça soent musicaument aluenhades entre eres d'un ton o d'un semiton) e dues *campanetes* ponines, avientes entà repicar[158] . Es campanes granes se tròben enes hièstres, e es *campanetes* son laguens, en tot profitar soent era antica estructura deth castèth de campanes o *beffroi*, que ja non poirie sostier es campanes granes pr'amor dera progressiva degradacion qu'a patit. Es campanes son tà bandolejar e repicar, mentre qu'es *campanetes*, mès petites, acostumen a èster fixes -maugrat que i a excepcions e supausam qu'en principi non ère pas atau[159] - e actuaments son tocades exclusivaments per miei deth repic.

Aguest tipe de "plantilha" de soneria s'estabilize entre es sègles XVIII e XIX. Lèu toti es campanaus aranesi l'an, mès o mens ben conservada e, quan en 1951 se heren naui bronzes entàs pòbles de Mont e Montcorbau, çò que se hec non siguec arren mès que rehèr era campaneria cossent damb aguest modèl.

Montcorbau. Vista generau d'ua installacion aranesa de postguèrra, mès segontes eth modèl des sègles XVIII-XIX. Totes es campanes son de 1951.

Montcorbau. Vista dera cagira deth campanèr.

158. Cau remercar qu'ei un sistèma que permet ja ua bona combinatòria ritmicomelodica e qu'ei lèu ua constanta en bèth aute sistèma europèu, coma eth cas deth bolonhés en Itàlia.
159. Ja ac didem en descríuer era installacion de Vila: qué i hèn es joates de campanetes damb contrapés e es èishi de rotacion degudament engreishadi? Tanben en Betlan passe çò de madeish.

Son paradigmes d'aguesta concepcion era practica totalitat des campanaus aranesi. Constituïssen excepcions ara norma es campanaus de Montgarri, dilhèu pr'amor de non complir jamès totauments damb es precèptes d'un pòble e parròquia (es darrèri batiegi e maridatges s'i celebrèren es ans cinquanta deth sègle XX, moment en quau eth bordalat siguec abandonat).

Tanpòc Cap d'Aran e Salardú, complissen damb aguest modèl, en aguest cas, coma conseqüéncia de possedir sonque tres pèces respectivaments, seguraments pera pèrta de bèra ua des campanes.

Eth cas de St. Estèue de Betren (dues campanes) ven condicionat dirèctaments pera natura dera bastissa -rebrembam qu'en origen non ère pas era parròquia- e deth campanau, ua espadanha e non pas ua tor[160].

Son tanben excepcions es nuclèus següents, mès tostemps i trobam ua desencusa rasonabla: toti an vist alterades es caracteristiques "originaus", d'abans deth 1936, en esclatar era Guèrra Civila: Arties (Santa Maria), Betren (St. Sernilh), Vielha, Vilac, Les e Bausen. Aguesti campanaus an mès de quate campanes o ben, es foncions des madeishes an estat escambiades coma passe damb era campana des quarts de Vielha, que siguec baishada damb es autes, tara cramba de campanes.

Èm convençudi qu'eth "batieg" popular des campanes[161] apareishec a compdar deth moment en qué sigueren vedibles des deth carrèr e era gent les "**vedie** sonar" des dera vida vidanta, entà deishar "**senter-les** a sonar". Abans se parle deth *senh de tèrcia*, *deth feriau, deth dominicau*... sense entrar pas enes nòms pròpris des campanes que sonen, exceptat de bèra ua plan coneishuda per bèth motiu especiau. Credem donques, qu'era foncion des campanes s'auie en part transformat des d'alavetz: ja non èren un esturment exclusivaments sonor, senon que devengueren tanben un element damb un fòrt compausant visuau; çò que siguec fatau entara exigéncia per part deth pòble e es sòns responsables, d'ua qualitat sonora, entàs honedors, en tot començar a menspredar-se er aspècte acustic en benefici d'ua aparença atractiva.

Ena Val d'Aran, ei abituau qu'es campanes se coneishen damb nòms especifics, mentre qu'es campanetes non coneishem pas que recebessen un nòm determinat per part dera votz populara -exceptat d'ues pògues, qu'ostenten tanben ua oracion adreçada a bèth sant o santa-. De comun, se nomente *Maria* o eth nòm deth sant patron dera glèisa, ara mès grana, e *Barbara*, ara dusau – e pendent era postguèrra, en bèri casi, *Lucia* -coma enes pèces honudes per Manclús-. Un cas a part per çò que hè as nòms, son es dues campanes majores de Vielha (era *Miquèla* e era *Francisca*) atau coma tanben era *Juliana* de Garòs.

2. ES INSTALLACIONS INTERIORES DES CAMPANAUS ARANESI

Analisaram ara seguida es installacions interiores araneses, pr'amor que son de gran interès. Un problèma fòrça grèu qu'auem ei eth tanhent ara sua datacion. Per çò que hè as exemples mès subergessents resultarie interessant poder amiar analisis dendrocronologiques enes cabirons que semblen mès antics. Açò serie convenient de hèr en Vielha, Vilac, Casau, Salardú, Escunhau e Arties ja que sabem de manèra aproximativa de quan daten es modèls teorics mès non es estructures reaus des tors qu'estudiam. Tanpòc sabem s'an tostemps estat expausades ara intempèria coma aué o ben, se mès lèu, es hiestraus se trobauen barradi damb trapes e gelosies de husta que protegien eth laguens des incleméncies deth temps. Bères installacions presenten parts fòrça degradades, en auançat estat de poiriment, pr'amor des umiditats persistentes que provòque eth hèt de demorar expausades ara ploja e ara nhèu, ara acumulacion de colomassa, ara proliferacion de xilofags...

En tractar es installacions interiores des campanaus aranesi, non podem deishar de nomentar nauaments era catedrau de St. Bertran de Comenge e mès concrètaments, ath gran castèth de campanes que conten eth sòn magnific campanau. Aguesta tor romanica, de fòrt caractèr defensiu, siguec coronada, en sègle XIX, per un chapèu de husta, de sòrta qu'es nivèus deth sègle XII a on i auie auut es campanes (corresponents as grani hiestraus romanics geminats) ne demorèren orfanèns, e aguestes sigueren transportades mès ensús, sus eth maçacap. Maugrat açò, es hustes d'aguesta estructura revèlen en bèth un des trauessèrs, ua grana antigor, çò que hè a pensar en un profitament de materiaus. Sense dobte ei laguens dera grana tradicion europèa deth *beffroi* de casse.

Estructura o "beffroi" de husta dera catedral de Comenges, un bon modèl entà enténer era campanologia aranesa anteriora ath sègle XVIII.

160. Maugrat que pera sua cara posteriora, s'i a hijut un petit abitacle jos eth losat, laguens deth quau, s'i aurien podut lotjar dues campanetes.
161. Non pas eth sant o santa a qui son dedicades.

Construccion ena vila de Sant Bertran de Comenge, damb ua tenguda dera husta pariona ara des nòsti campanaus antics.

2.1. Arties, Santa Maria

Se tracte d'ua installacion fòrça simpla, que respon ath prumèr tipe descrit, encara qu'açò non implique necessàriament que date deth sègle XIV. Era datacion d'aguest castèth de campanes ei malaisit de precisar, totun que mos semble que poirie èster anterior ath sègle XVII. Consistís es tres hilades, cadua damb dus grani shivaus de husta superposadi, dispausades orizontaument en tresau pis deth campanau. Just ran deth mur es shivaus son apuntaladi per uns tirants verticaus, entà per'mor d'espartir entar estatge de dejós. I a donques, sies empuntalhaments. Demoren evidéncies de d'auti tirants verticaus un nivèu enjós, que ja non i son.

Ath dessús s'i apiegen dues campanes rasonablament granes, qu'ath long dera istòria an vist incrementades es sues dimensions enquia arténher es actuaus, respectivaments enes ans 1772 e 1842, e simultanèament, tanben es sues joates sigueren modificades entà per'mor de guanhar pes. En bèth un des punts dera estructura aué perdudi dilhèu deuerien tier-se es dues campanes mejanes qu'aué se tròben penjades enes hiestraus orientaus deth dusau estatge.

Santa Maria ei excepcionau peth hèt de possedir sies campanes, ath delà dera espadanha. Era menor d'eres ei era des quarts, quilhada entath tòc a martèth. Era cincau, ua pèça de Ballesteros de 1892, plaçada en un des hiestraus, aué se tròbe inaccessibla e immobilizada pes barraments de husta, de factura recenta, que protegissen es hiestraus deth costat septentrionau.

Santa Maria d'Arties ei un bon exemple d'installacion interiora de campanes, damb ua estructura de husta plan simpla.

2.2. Vilac, Sant Fèlix

Sense dobte ei un des castèths de campanes mès interessants de tota era Val d'Aran. Se tròbe en ua tor deth sègle XIV –o dilhèu un shinhau anteriora? –, dera quau, conservam ua magnifica campana tanben deth XIV, que maugrat qu'enquia hè pòc se trobaue ena espadanha, sabem tamb certesa que proven d'aguesta encasteladura. Tanben ei era unica, hèta dilhèu damb husta de casse, atau coma era que se tròbe mès sancèra. Donques, gosam de díder qu'ei possiblaments er exemple mès antic d'estructura intèrna entà sosteniment de campanes de tota era Val d'Aran. Consistís en modèl de pilar centrau e doble estriu: un entath pilar deth miei e un aute entath tirant orizontau dera part superiora. Originaument poirie auer auut cinc carpantes[162]; des quaus aué se'n consèrven quate, ua d'eres –era que guarde tà meddia– fòrça modificada. Consèrve tanben –sense que sapiam se son d'origina– uns petiti estrius a on plaçar es pès entà qu'es sonadors podessen èster mès a nivèu des campanes o ben, entà enfilar-se sus eth castèth de husta de manèra mès aisida.

162. Element constructiu format per un minim de dus cabirons e un tirant dispòsats en forma de triangle,ena basa deth quau eth tirant servís de biga mèstra.

Es cabirons, que hèn uns 19x16 cm de seccion (encara que non son guaire regulars) son extremadament ressecs. An experimentat un procès de secatge qu'indique ua antiquitat fòrça reculada. Actuaument se tròbe en mau estat, pr'amor que bères pèces s'an miei poirit pera entrada d'umiditats der exterior. Eth barrament dera sala de campanes –s'ei que i auie estat– non se conservaue enes cares sud e èst ja a principis deth sègle XX. Per contra bères fotografies de prumeries deth XX, mos mòstren çò que semble un barrament parciau –semble damb hustes– de quauqu'uns des hiestraus des costats nòrd e oèst der estatge superior (a on i é eth castèth de campanes)[163] e eth barrament damb tenhats d'òbra des bèri hiestraus ogivaus, damb ua grana esquinçada e colomnetes, que se daurissen en cadua des quate cares der estatge inferior[164]. Totun, cau esclarir qu'es barraments d'òbra que se ven en tantes fotografies antiques des campanaus non son talaments coma es constructors les conceberen, mès mòstren fòrça ben coma n'ère de diferent eth concèpte acustic des madeishes tors qu'auien es nòsti antecessors. Ans dempús, entà per'mor de protegir-se dera ploja e era nhèu e substituïnt es barraments es hustes que comentàvem, se barrèren damb veires es hiestraus des façades nòrd e oèst der estatge superior –ua solucion de mens impacte, mès totauments alièna ara cultura e era acustica des campanaus–. Maugrat açò e bèri apariaments d'urgéncia, era degradacion deth tirantatge a contunhat enquiad aué, moment en quau se redacte un projècte de restauracion qu'a de perméter ath delà d'un assolidament respectuós, hèr visitable un des campanaus mès polits dera Val d'Aran.

Merite tota era atencion –e tanben ua especiau proteccion– un esturment fòrça singular, ua sòrta de teclat de husta[165] que servie entà repicar, plaçat en estatge de dejós des campanes. Se tracte donques, d'un teclat de man, fòrça parion a çò que deueren èster es polsadors des primitius carilhons flamencs en sègle XV, damb sies palanques, des quaus n'auien servit cinc e actuauments sonque servissen quate, donques qu'era campaneta gotica, siguec transportada entara espadanha[166]. Demore fòrça interessant pr'amor qu'ei un utís entà èster tocat damb es punhs (es membres dera familha Rella de Vilac, que sigueren campanèrs ac hègen en tot préner es palanques damb era man, mès eth tipe d'artefacte non da lòc a dobtes. De hèt, ei estretament emparentat damb es qu'existissen ena zòna de Bergamo, ena Lombardia, apròp de Milan. De cinc o sies palanques (e enquia dètz o dotze), executen damb aguesti teclats ues rudimentàries melodies (soent a votzes e tot, a quate mans...) que resulten fòrça gracioses e simpatiques. Soent son utilizadi entà anonciar es hèstes, repicant abans de virar es campanes, e pr'amor d'açò calie desconnectar es cables que restacauen aguest teclat damb es batalhs des campanes. Un aute aspècte a tier en compde ei qu'en tot eth sud de França existís ua tradicion de carilhons, tardana, damb teclats mès o mens rudimentaris (Perpinhan, Narbona, etc) tanhent as quaus Vilac poirie èster un resson, tostemps damb pògues campanes o, coma en cas aranés, damb es madeishi bronzes religiosi connectadi a un teclat. Ei justament en aguest aspècte, a on eth teclat aranés se diferéncie des occitans e –ací requè era sua gràcia– mos rebrembe mès, es exemples lombards o italians.

Un aute aspècte a tier en compde sus er estat dera installacion de Vilac, ei qu'es electromartèths actuaus meten en perilh era integritat des bronzes, donques qu'an massa pòga superfícia de contacte damb eth vas, percudint de manèra pòc doça, en excès incisiva, particularaments sus era campana num. 2, era mès preciosa des que se tròben en usatge naut dera tor.

Entà accedir ara part superiora dera estructura de Vilac -des d'a on es darrèrs ans se banduïen es campanes a man- se heren uns petiti escalons de husta.

163. Fotografia dera Excursion dera Escòla d'Arquitectura, prenuda en noveme de 1905. Hons Domènech i Montaner en Arxiu Històric del COAC, publicada per Granell, E. – Ramón, A. En *Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica.* Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Barcelona 2006.
164. Vedible ena fotografia anteriorament citada per çò que hè as cares nòrd e oèst e per çò que hè as façades orientau e meridionau dera tor, ena fotografia (390-09) deth Hons Fotografic Salvany ena Bibliotèca de Catalonha a, hèta en junhsèga de 1917.
165. "Pian*o*" lo nomènte er actuau campanèr, Josèp Rella.
166. Er actuau projècte de restauracion prevé eth sòn retorn tath campanau.

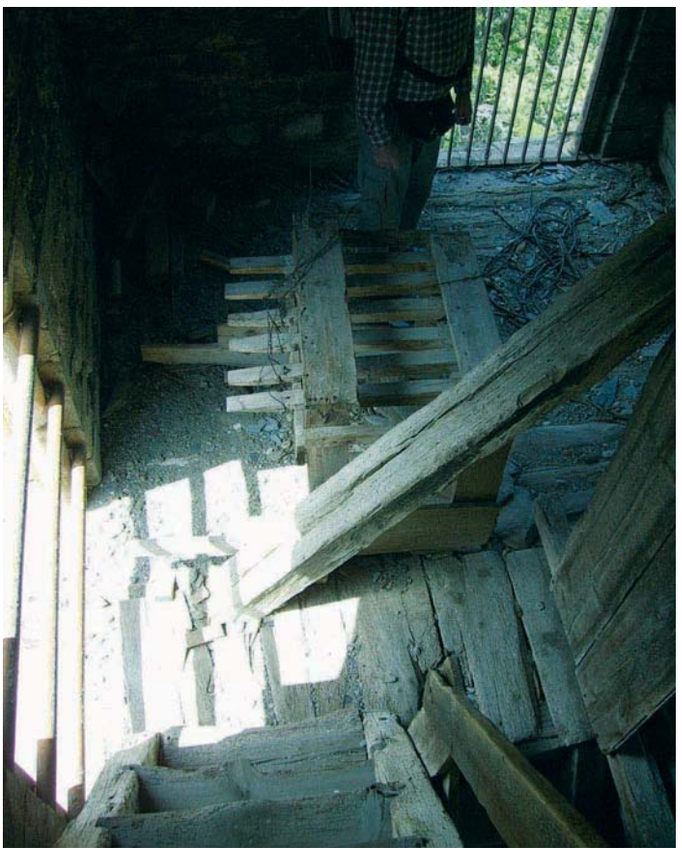

Escala e teclat manuau de Vilac, abans dera remodelacion de 2010.

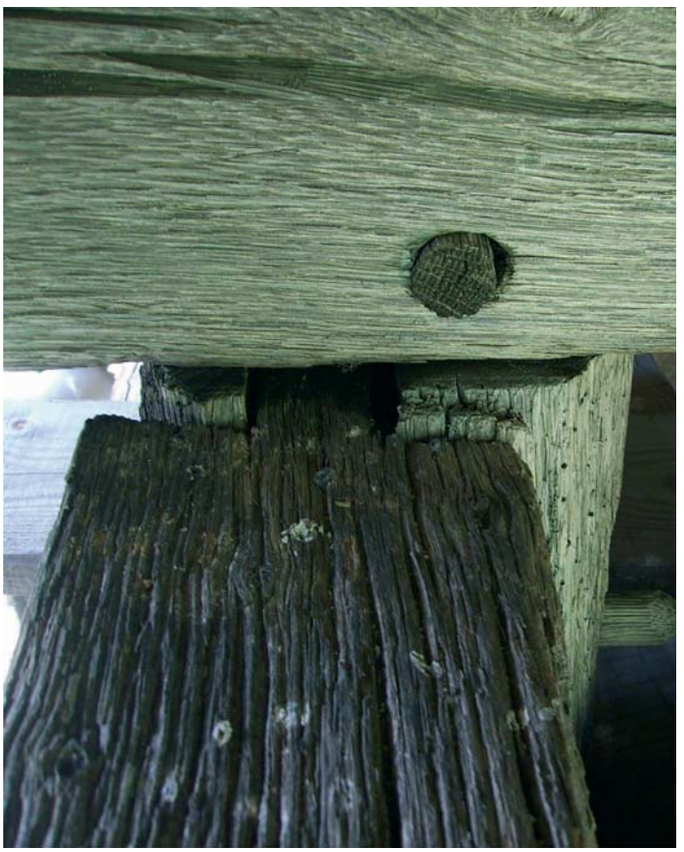

Vilac. Era estructura, de husta de casse va fixada damb passadors dera madeisha husta, ena plaça de claus de harga, que n'i a mès que semblen posteriors.

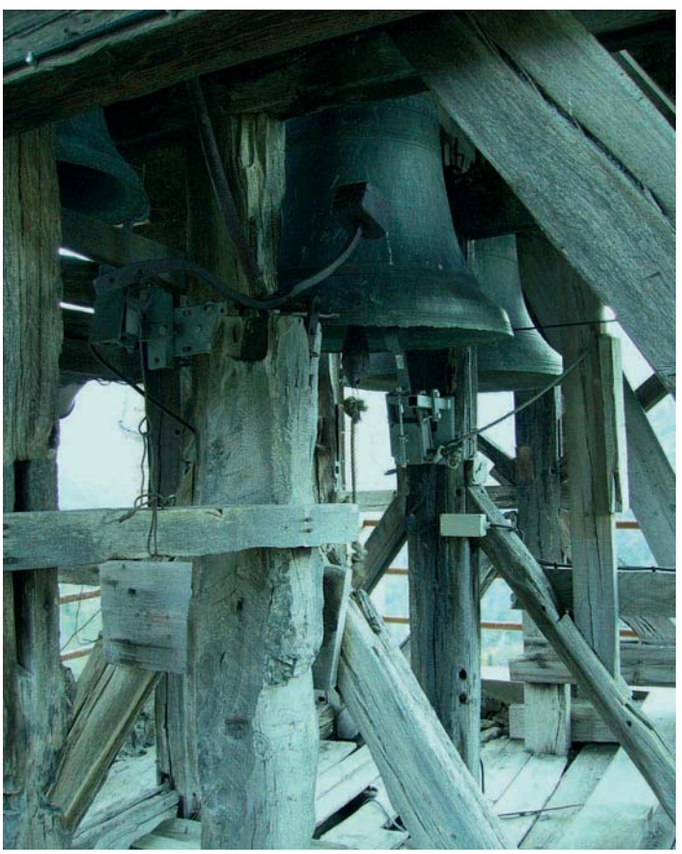

Vilac, era cramba de campanes damb es sues bigues de casse, abans dera remodelacion de 2010.

Vilac. Detalh dera estructura de casse. Entà plaçar corrèctament es diuèrses pèces, es sòns constructors marquèren es bigues e es sòns encaishi damb senhaus pariones as marques de picapeirèr.

2.3. Salardú, Sant Andrèu

Era robusta tor octagonau de Salardú -tant vantada peth sòn papèr defensiu ath long dera istòria- conten era encasteladura de campanes mès grana de tota era Val d'Aran. Era estructura lignèa aucupe bona part deth laguens dera tor peth dessús dera cramba inferiora o cloquèr. Des deth prumèr nivèu de trauessèrs enquia naut de tot deth *beffroi* transcorren 9,20 mètres, des quaus, sonque eth castèth o carpanta des campanes ja n'aucupe lèu 4,85 de nautada. S'a tot açò i higem es 12 mètres plan boni dera agulha deth losat, mos trobaram damb ua òbra de husteria reauments enorma, ua carcassa monumentau, malurosament en un estat fòrça deplorable, ja que hè fòrça ans que non se ten coma supòrt des bronzes, ara plaçadi enes hiestraus.

Despolhat aué des antiques gelosies de husta, era lum entre laguens dera cramba de campanes de Salardú, a on calerie realizar ua intervencion seriosa.

Salardú. Maugrat qu'es taulons hijudi dificulten era vision neta der espaci, des dera escala se pòt apreciar era carcassa de husta que sostienie es campanes.

Salardú. Es grani tirants de pin aué non trabalhen coma abans, per'mor qu'es bronzes sigueren evacuadi cap as hièstres hè aumens un sègle e miei.

Supausam que siguec en sègle XVIII quan se transportèren es campanes de laguens entàs hièstres, ja que coïncidís damb un moment de renauiment de campanes. Conservam ua campana de Venero-Solano-Palacio, databla ath torn de 1785, damb uns 750kg, 1,05m de boca e un fa#3. Sabem tanben qu'er an 1759 s'auie honut era campana majora, que pesaue uns 900kg, en tot mesurar aproximadament 1,15m de boca o pòc mès[167]. Aguestes campanes ja succedirien a ues anteriores de mesures similares, donques qu'era carpanta a er espaci de besonh entà encabir pèces de tau magnitud sense problèmes. En tot cas, ua fotografia deth hons Salvany dera Bibliotèca de Catalonha[168] mos mòstre era tor des dera plaça major e dues campanes rasonablament granes, plaçades enes hiestraus que, credem, corresponen ad aguestes que parlàuem. Es joates son deth moment finau deth barròc, entath 1780-1800. Desapareisheren malurosament, coma era majoria de campanes d'aguesta glèisa, en 1936.

Era carpanta o *beffroi* de Salardú cònste de dus massissi parallèls, damb dues crotzes de St. Andrèu (fòrça perdudes mès encara evidentes) tà meddia e un estriu simple en costat de tramontana. Entre aguesti dus massissi transcorren es bigues campanères, que son cinc (actuauments i manque era darrèra). Dites bigues o tirants, damb un espaciat irregular entre eres (entre 1,23m e 0,93m, entà campanes majores o menores) son fòrça robustes e èren empuntalhades per un estriu doble en forma d'A, que non convergie cap en punt centrau deth tirant senon a un quart deth recorregut totau des nomentadi tirants. Se consèrven era màger part d'aguesti estrius. Tot eth montatge se tròbe dividit en dus nivèus per un empostissat que permet accedir as hiestraus deth dusau estatge. Totun, eth conjunt constituís ua unenca estructura. Ei un montatge antic que peth sòn enorme interès se merite ua restauracion urgenta e plan suenhada,

167. Credem qu'era sua nòta ère un fa3, que competirie damb eth fa#3 dera alavetz dusau campana (era actuau campana grana). En tot cas, aguesta diferéncia de sonque miei ton la trapam tanben en Vielha e Betlan. Cèrtament tanben poirie auer estat un mi3, fòrça mès avient ena nòsta opinion.
168. Bibliotèca de Catalonha, hons Salvany, placa estereoscopica de veire 386-08.

sense escassejar pressupòst. Calerie rehèr es bigues recuperables, hèr naues aqueres que manquen o aqueres qu'an devengut inservibles peth sòn naut grad d'afectacion pr'amor dera quèra o eth poiriment. Tanben serie convenient rehèr era campaneria originau de manèra coerenta e en tot basar-se enes donades d'archiu qu'auem. Evidentaments, serie de besonh amiar a tèrme tanben pròves de dendrocronologia entà poder datar es parts mès antiques e profitar entà hèr practicable e visitable aguest campanau a grops redusidi de persones, en ues condicions acceptables de seguretat.

Detalh deth hargat de husta que dividís en dus nivèus era estructura de campanes de Salardú.

Es shivaus de husta qu'anticament sostiegen es campanes de Salardú. Ath hons, es actuaus campanes.

Salardú. Vista des shivaus de husta qu'abans sostiegen es campanes des dera zòna a on son plaçades actuaument.

Salardú. Detalh des estrius qu'apuntalen es grani tirants o cabirons deth pis superior.

Fin finau, conven destacar tanben es tornaveus de husta que protegissen quauques hièstres. Era màger part non semblen massa antics, exceptat d'un plan interessant que

Era gelosia de Salardú ei era soleta mòstra coneishuda e conservada d'aquerò que credem qu'èren es persianes acustiques des campanaus pirenencs abans deth sègle XVIII.

presente ues dubertures alongasades, en sens verticau, plaçades de manèra parallèla que jutjam coma fòrça antiques o, aumens, còpia d'un modèl primitiu que s'aurie maumetut e genuïnament concebut coma *abat-sons* (abaishe sons) que constituís ua persiana acustica en tota règla, mès que non pas ua proteccion entara nhèu o ploja.

2.4. Vielha, Sant Miquèu

Era parròquia principau de Castièro a tanben en campanau ua notabla estructura de husta, parciaument conservada, que transcor a basa de crotzes de St. Andrèu (en forma de X), ua per cada costat der octogòn, damb pilars de husta en cadun des vertèxs dera sala de campanes. Seguraments eth nivèu originari dera madeisha ère ena nautada des hiestraus ogivaus deth prumèr estatge e poirie auer-se tractat d'ua estructura de dus nivèus, supausadaments parions e superpausadi, er inferior des quaus, qu'a despareishut deth tot. Sonque es enpuntalhaments o pilars des vertèxs permeten testificà'c pr'amor que semble que viegen de mès enjós e que sigueren talhadi en hèr era actuau plataforma[169] de husta -a mieja nautada des nomentadi hiestraus ogivaus, e tanben en pòc emparament enes parets qu'an aué aguestes hustes.

Atau, aguest entramat que resseguie eth mur perimetrau dera dita sala de campanes ère restacat per naut damb uns robusti tirants orizontaus qu'anauen de punta a punta dera sala. D'aguesti trauessèrs semble que penjarien es campanes. Maugrat qu'es tirants presenten es mèrques des èishi des antiques campanes, non podem garantir quines èren ne coma i èren metudes pr'amor qu'es bigues actuaus non son parallèles entre eres -requisit lèu indispensable se son es dus punts d'emparament d'un vas de bronze qu'oscille- e es mèrques qu'aurien de correspóner as èishi des campanes non se tròben aparelhades en tirants consecutius e parallèls.

Era sensacion globau que se perceb en observar a plaser tot eth husteram ei que s'an produsit bèri movements des pèces qu'articulauen era dita estructura o *beffroi*. Non sabem se manquen bigues e, en cas afirmatiu -qu'ei çò de mès de probable- guaires e quines. Coma succedís tanben en Casau e Escunhau, eth recorrut d'aguesti tirants ei fòrça long entà non auer cap sòrta d'empuntalhament. Mos cau pensar que i manquen es estrius en forma d'A o, simplaments, un pilar plaçat mès o mens en centre o ben dejós des punts a on anarien es campanes. En Salardú encara i a rèstes evidentes d'aguesti estrius enclinadi.

Es campanes patiren tanben eth procès que nomentam "d'externalizacion" que les portèc entàs hièstres. En 1736 es campanèrs dera familha Guerri de Barbastre e Benasc les plaçauen enes hiestraus, dempús deth prealable cambiament de joates. Supausam qu'a compdar d'alavetz demorèren enes hiestraus, aumens es granes, en tot trincar definitivaments era fina estetica dera plan bèra tor deth caplòc aranés. Çò qu'ei ben clar ei que siguec de besonh esbolhar es hiestraus gotics, originàriament damb esvèltes e elegantes hiestretes bifores damb colomneta en centre, entà poder penjar-i es campanes.

Per contra, quan Gracia descriu era tor en 1613 e parle d'un "*....hermoso chapitel de Pizarra, con que sube en alto mas de docientos y quarenta palmos*[170]*. Ay en ella seys campanas, todas muy buenas, y una que pesa treynta quintales, y por ser tan leuantada esta torre, se pueden defender...*" comprenem qu'es campanes èren laguens era tor, en tot includir-i era Miquèla vielha, (d'uns 1200 kg que deuie hèr apròp de sies pams de boca, segontes Gracia). Coma i ère plaçada? En cas de Vielha non ac sabem cap. Dilhèu ère fixa e non se ventaue ne a miei torn; dilhèu sonque ère sonada a batalhades, coma ua campana orària, maugrat que non ei en aguesta foncion ne en aguest tipe d'installacion qu'arribèc entàs tempsi contemporanèus.

Cau parlar un moment dera cagira de campanèr que documentèrem en 2006. Ère cubèrta de colomassa e se trobaue en un estat lamentable, mès, a diferéncia de çò que soentege en Aran, auie aumens tres pedaus, aquerò se non n'èren quate, pr'amor que i a lòc sufisent. Portaue uns ressòrts de lhet dejós de cada pedau e se trapaue plaçada just ena quèrra dera gessuda dera escala que despareishec, dejós dera campaneta mès petita. Ère un banc barrat damb taulons grani pes costats. Ne torneram a parlar en tractar es installacions exteriores araneses.

Mos cau lamentar tanben es cambis de contrapesi. En prumèr lòc, que se perdesse era joata originau dera Francisca (de husta e pèira), besson deth dera Miquèla e substituït entath torn de 1950 per un de hèr de Manclús. En dusau lòc, qu'eth 1993 se cambièsse era joata originau dera Miquèla, ua pèça reauments espectaculara, damb ua grana pèira, ua herramenta qu'ère ua meravilha deth mestièr dera harga, e damb era zòna des èishi de rotacion plea de tascons de hèr entà endurir era husta jos era pression des argolhes, pèça que non mos semble entad arren en mau estat, exceptat qu'entà trèir-la mès lèu, resseguèren es èishi de hèr a on s'emparaue ena paret. Actuauments, era joata istorica dera campana màger de Vielha pause laconicament –amassa damb eth gròs batalh antic, sortosament tanben conservat, en correder que junh eth pati dera rectoria damb era Plaça dera Glèisa. Recomanam calurosament era reposicion des joates e batalhs istorics, donques que ben tractadi e restauradi, servirien perfèctaments e se poirie recuperar eth tòc manuau, un element patrimoniau de prumèr orde.

169. Aguesta plataforma, que constituïe eth solèr dera sala de campanes, siguec substituïda per un pis de religa metallica, en ua intervencion hèta en 2007 que se tròbe en madeish lòc e nivèu.
170. Demore evident que falhe quauquarren enes mesures balhades per Gracia. 240 pams equivalerien a 48m de nautada, çò que reaument non hè era tor en qüestion, senon que mesure apuprètz uns 34m de nautada sense viroleta.

Vielha. Era istorica e espectacular joata dera Miquèla (Vielha-1) repòse en un cornèr der atri o arcada laterau dera parròquia, victima deth poiriment qu'era umitat dera ploja e era nhèu li provòquen, ua degradacion que non auie patit en aumens un sègle e miei.

En cas de Vielha cau parlar tanben der accès entara tor. Recentament s'a eliminat era escala de husta qu'ère en plan mau estat, en tot substituir-la per un sistèma fòrça mès economic, era religa metallica, sense cap similitud damb era manèra istorica e tradicionau d'accedir tàs campanaus aranesi.

Un aute problèma -mès grèu- requè ena supression que se hec, dejà hè ans, des tribunes deth còr, des d'a on s'accedie entath campanau. Despareishudes aguestes, aué aguest accès s'amie mejançant ua escala de cargòlh mancada exprèssaments deth tram mès baish, entà per'mor de non interposar-se entara entrada deth temple e d'evitar intrusi. Un pialèr d'incomoditats que non compensen auer perdut un espaci tan singular des glèises pirenenques coma ère eth còr anautit, endret a on, en d'auti tempsi, se desvolopauen cèrti rituaus cantadi[171], còr que serie aué en dia un accès aisit e comòde.

2.5. Gausac, Sant Martin

Coma en Vielha, tanben Gausac semble qu'aurie auut ua carpanta de husta laguens era tor. Se jutjam peth tròç que ne demore: un code, serie ua estructura de planta quadrangulara. Actuaments encara sosten es campanes mès petites, totun que de manèra fòrça precària e non pas coma ac aurie hèt sègles entà darrèr. Maugrat çò pòc que mos a arribat, sabem que se tierie enes murs deth campanau e aurie ua relativa mobilitat. Probablaments cada massís aurie er empuntalhament d'un pilar centrau damb un estriu invertit per costat. Es assamblatges serien deth tipe de mortalha e cabelh, coma ja ei usuau en aguest tipe d'encasteladures. Encara aué es hiestraus deth costat nòrd son barradi per uns taulons de husta.

Era tor, que coma auem dit cavauque en part sus era vòuta gotica dera nau dera glèisa, a un trauc en pis mès baish que ges laguens deth còr, entà poder tocar es campanes a batalhades sense auer de pujar naut.

Ua fotografia deth hons Salvany dera Bibliotèca de Catalonha[172], datada eth 1917, ja mos mòstre es dues campanes granes enes madeishi hiestraus, ua auta en hiestrau immediat mès entath nòrd, e semble tanben qu'es tornaveus non èren tant ermetics coma es actuaus. En cas de Gausac calec meter-les entà barrar era tor des coloms, ja que, coma Vielha e Bossòst, era proliferacion d'aguesti audèths provòque ena actualitat grèus problèmes enes campanaus, damb conseqüéncies reauments funèstes.

Interior dera cramba de campanes de Gausac. Demoren escassi vestigis d'ua estructura interiora entàs campanes, plan maumetudi.

Gausac tanben sofric quauques intervencions: er an 1951, supausam que, pr'amor des destruccions dera Guèrra Civila, calec reposar dues campanes petites, òbra de Manclús. Ua encara consèrve era joata metallica; era auta ei penjada laguens, coma campaneta de repic. Er an 1994 se heren dues campanes naues de Paccard, ua de 90cm de boca e era auta de 84cm, pro corrèctes, damb joata e ròda entà hèr un bandolejament de miei torn. Eth problèma ei qu'era grèu invasion de coloms, a obligat a protegir es hiestraus damb ua malha plastica, qu'impedís mòir es campanes, en tot sonar sonque a còps de martèth.

171. Cossent damb çò que se despren d'estudis coma es deth nòste amic e mèstre Jaume Ayats, etnomusicològ dera Universitat Autonòma de Barcelona.
172. Bibliotèca de Catalonha, placa de veire estereoscopica, 6x13 cm. Hons Salvany 389-04.

2.6. Casau, Sant Andrèu

Aguesta tor a era estructura interiora de campanes mès ben conservada dera Val d'Aran dempús des de Vilac e Salardú. Ei un montatge relativaments simple, de quate massissi, un en cada paret -mès sense tocar jamès eth mur- cadun d'eri damb dues crotzes de St. Andrèu e un pilar en miei. Entre es massissi èst e oèst s'i emparen, de punta a punta, es quate grani tirants o bigues campanères. Eth massís meridionau a despareishut, pr'amor qu'ena actualitat es dues campanes granes se troben plaçades enes hiestraus, en tot demorar donques eth tirant mès propèr ada eres que sosten es dues campanetes de repicar.

Encara qu'aué non poirie pas exercir coma estructura de supòrt des campanes, ei ua auta installacion que consideram merite recuperar-se. De un aute biais, credem que, d'entre es castèths de husta que se consèrven dera epòca, aguest actuèc de modèl entàs auti. Non sabem coma èren es de Garòs –deth quau sonque demoren ues mèrques dera sua existéncia preterita en perbocat dera paret interiora- o eth dera desapareishuda tor de St. Orenç. Tanpòc coneishem lèu arren deth de Betren, que maugrat que de segur i ère, non ne demoren traces sufisentes coma entà poder definir-ne es caracteristiques. Ei donques, a plànher era pèrta des tres castèths nomentadi s'auem en compde es envergadures arquitectoniques d'aguesti bèri campanaus.

Casau a tanben un pedalèr e un banc de campanèr damb caisha barrada peth darrèr, damb un curiós e plan engenhós sistèma de ressòrts entath retorn des pedaus, semble que fabricat per Robert[173], eth darrèr campanèr

Es pedaus de Casau, entà tocar es campanes granes, aprofiten ressòrts de matalàs. Segurament aguesta idea enginhosa entà auer un retorn siguec aplicada per Roberto de Casa Pistola.

Vista des pedaus de Casau des dera paret, damb eth recorrut des còrdes batalhères, que pòden èster tirades tanben des de baish.

Era escala de Casau ei practicament ua unenca tramada de gradons, tau ei era amplada dera tor.

2.7. Escunhau, Sant Pèir

Seguís de fòrça apròp eth modèl balhat per Casau, mès damb ua unenca crotz de St. Andrèu per costat. Coma eth sòn parion, a perdut ua part deth bastiment -en aguest cas era que guarde tath nòrd-oèst-, ja que i son es campanes

173. Roberto Seira Sanmartí de Casa Pistola de Casau

enes hiestraus e era estructura ne dificultarie eth movement[174]. Tanben a quate tirants o bigues campanères, entre dues des quaus -es mès immediates ara paret qu'actuauments ten es campanes- pengen es dues campanetes, damb ues joates plan interessantes que comentaram en analisar es cabeçaus. Eth pedalèr ei fòrça polit.

Escunhau, interior dera cramba de campanes. Se pòt apreciar era estructura qu'abans servie de supòrt des campanes.

2.8. Casarilh, Sant Tomàs

Un exemple fòrça parion ath d'Escunhau encara que sense emplegar era crotz de St. Andrèu coma forma estructurau entà estabilitzar es tirants. Atau donques, entà balhar rigidesa ath conjunt eth *beffroi* de Casarilh emplegue sonque es pilars -actuauments en bèra cara sonque a dus pilars entre es empuntalhaments des extrèms- o ben, er estriu simple qu'enes cantoades va des de baish entath centre deth massís. Ei d'entre toti es castèths aranesi eth que semble mès tardan e aguest qu'a bigues mès primes; en tot resultar eth mens robust. Bèth un des pilars ei fòrça enclinat e manquen fòrça pèces.

Es dues campanes de Casarilh (1754 e 1726), vistes damb lum de tarde.

Casarilh. Interior deth campanau, damb eth hargat de husta e es escasses rèstes d'ua estructura interiora de husta.

Vau era pena saber qu'era campaneta petita (num-4) se tròbe montada en un marc o bastiment de husta que resseguís era hièstra, talament coma i auie estat entara campana petita de Montgarri o era campana dera capèla de Casa Portolà d'Arties.

Era campana Casarilh-4, de darreries deth sègle XVIII ei montada en un marc de husta, coma tanben vedem en Gessa o ena vesia poblacion de Hòs, Garona enjós.

174. Actuaument e per motius ben desparièrs, tanben ei impossible de botjar-les: era ua per èster trincada e era auta per trobar-se estacada per ua pala de pastar còques, encara que credem qu'ei possible de mòir-la.

Tanben avertim qu'era campana Casarilh-2 encara se tròbe penjada laguens dera tor, encara que ben segur que non tostemp n'auie estat dera forma actuau, encastrada sense poder-se mòir.

Possedís un pedalèr, fòrça maumetut, que profite un bocin d'escala vielh.

2.9. Gessa, Sant Pèir

Se tracte d'un cas fòrça pòc abituau, pr'amor que non consèrve era mès minima tralha d'encasteladura de husta. Açò, totun se pòt explicar se rebrembam qu'eth campanau siguec rehèt er an 1864, quan se suberlheuèc era tor, coma auem explicat en parlar dera òbra arquitectonica[175]. Per contra, es hiestraus son barradi es dues cares e uns orificis ena paret permeten ipotetizar ua foncion defensiva. Atau, maugrat qu'es encasteladures encaishen perfèctaments en aguest perfil de tor defensiva, sonque mos cau rebrembar era catedrau de Comenge- supausam que, en cas de Gessa, aguesta se deuec pèrder ena intervencion deth XIX.

Cau díder tanben qu'ua des campanetes (Gessa-4) se tròbe montada en un bastiment o marc de husta calat en intradós deth hiestrau, coma tanben vedíem en Casarilh-4, Arties Portolà-1 o Montgarri-3.

Non a pas pedalèr, sonque un unic pedau entà ua des campanes granes. Es menudes non son pas plaçades apròp de cap ipotetic banc de campanèr. Credem donques que jamès a auut aguest sistèma entà tocar, senon que calerie imaginar originaument ua installacion pariona ara d'Arties o Salardú; damb ues dubertures fòrça mès baishes e estretes, es quaus, damb tota seguretat, sigueren esvrentades e engrandides a fin de poder plaçar-i es campanes granes.

2.10. Bossòst, Mair de Diu dera Purificacion

Se tracte d'un exemple interessant; sense dobte se tractaue d'un montatge interior de tirants e pilars, fòrça simple, a prepaus deth quau, sosmetem bères qüestions.

Era prumèra d'aguestes vire ath torn d'en quin moment era campana màger, qu'anticament serie laguens, siguec desplaçada tara hièstra dera façada meridionau, coma la vedem ja en bères fotografies istoriques[176]. Ei evident qu'es hièstres bifores deth darrèr estatge sigueren mutilades en bèth moment; mès non sabem s'açò se produsic coetanèament ara estructura de husta, en tot èster plaçada era campana en aqueth trauc en 1768, o ben, s'era campana se metec aquiu entath torn de 1830.

En dusau lòc, credem poder prepausar ua data entad aguesta estructura ja que maugrat trobar-se fòrça perduda, mos semble contemporanèa dera escala de husta que puge tara tor, signada e datada en an 1768, un exemple fòrça polit de hustaria populara d'epòca barròca[177].
Non se consèrve pedalèr ne cap aute accessòri de tòc tradicionau. Actuaments es campanes se tròben immobilizades, en tot foncionar de manèra mecanizada, çò que non signifique degudaments mantengudes. Pr'amor dera importància dera poblacion, deth potenciau toristic dera glèisa[178], damb un des melhors campanaus romanics deth parçan, prepausam ua restauracion suenhada dera tor, damb plea eradicacion des coloms e desinfeccion a hons includida e recuperacion des tòcs en espaci urban.

Bossòst. Ua tor magnifica e damb ua escala interiora datada en 1768, a patit ua agression intensa per part d'ua colònia de coloms, plan dificils d'eradicar sense ua intervencion potenta e globau.

2.11. Montgarri, Santuari dera Mair de Diu

Eth campanau de Montgarri, maugrat èster actuaments ua installacion totaument exteriora, damb es campanes plaçades enes hièstres, sauve en sòn interior traces o rèstes de bigues que mos pòrten a pensar que i aurie auut un senzilh sistèma de trauessèrs que, ath delà d'empuntalhar era agulha deth losat, aurien podut sostier tanben es campanes, aumens es mès menudes. Tanben resulte fòrça interessant observar qu'era hièstra que da tara façada principau dera glèisa (Oèst) e que conten era campana mès petita, revèle pes fotografies antiques qu'auie auut antan un revestiment o marc de husta entà sostier melhor aguesta

175. Vedetz pagines 23-24
176. Album fotografic deth viatge entara Val d'Aran de B. Bertrand de Gorsse e J. de Laurière er an 1885, fòto 5, Bibliotèca privada de M. de Gorsse, en Banhères de Luishon (França); era fòto captada er an 1905, ena gessuda de Domenech i Muntaner e era Escola d'Arquitectura (hons Iranzo, caisha 180A imatge XXXV2, Archiu fotografic CITM (UPC Barcelona); fòtos dera mission der IEC (Puig i Cadafalch, Gudiol, etc) entàs Pirenèus er an 1907 (D-483 i D-485 A. Mas) entre es mès antiques.
177. Maugrat era degradacion ara quau a estat sosmetuda enes darrères decades pr'amor dera invasion massiva de coloms que tot e es esfòrci còste d'eradicar totauments.
178. Era colomassa apilerada dessús des campanes empedís de liéger es epigrafies e ath delà, era acidesa des excrements poirie provocar corrosion. , damb un des melhors campanaus romanics deth parçan, prepausam ua restauracion suenhada dera tor, damb plea eradicacion des coloms e desinfeccion a hons includida e recuperacion des tòcs en espaci urban.

campaneta, talament coma succedís enes campanes Casarilh-4 e Gessa-4, o tanben se pòt veir en vesin nuclèu de Hos o Fos, Garona enjós ja en França. Des elements de sonar antics non ne demore pas arren, donques qu'an estat toti renauidi.

3. ES INSTALLACIONS EXTERIORES

En apartat anterior, en parlar des installacions de campanes laguens dera tor, auem vist coma, exceptat de Vilac qu'a conservat totes es campanes istoriques laguens dera tor, totes es autes an anat transformant-se totau o parciaments en installacions exteriores, encara qu'an conservat tralhes o testimònis de coma sigueren concebudes en origina. Ara totun, mos referiram ad aqueres ja bastides cossent damb eth nau modèl que, coma auem ja dit, se comence a implantar en Aran pendent es sègles XVII-XVIII, en tot èster eth XVIII eth moment dera transformacion generalizada.

Un des motius d'aguest traslat tàs hiestraus ei eth besonh de mès espaci entà virar es campanes. Semble qu'ena Val d'Aran es campanes dauen torns contunhadi, deth temps qu'en Catalonha ère mès pròpri de realizar eth torn mès en tot tornar per a on auie vengut -nosati ac nomentam tòc "a 359 grads", pr'amor qu'es campanes non viren de manèra contunhada- e en tot utilizar eth recors d'assetiar es campanes boca ensús, pòden demorar parades eth temps que se volgue –çò qu'ei coneishut coma *assetiar*, *sèir*, *méter a sèir* o *méter a laudar a Diu*-. Ena faiçon aranesa, aguest virament contunhat ère amiat a viatges sense balèsta, en tot possar eth cabeçau damb es mans. Coma qu'es campanes granes d'abitud non son senon campanes de mesura mejana -non acostumen a suberpassar der intervau comprenut entre es 400 e es 650 quilòs- ei relativaments aisit de mòir-les, sustot se son ben equilibrades e damb un contrapés avient e ben hèt. Totun, cau tier compde, donques qu'ua campana massa contrapesada costarà pòc de mòir, mès anarà fòrça lenta e s'entenerà excessivaments era distorsion sonora produsida peth batalh en demorar parat sus eth pòt o hauda deth vas...

Aguest fenomen deth viratge contunhat -coneishut coma "*volées tournantes*" ena França meridionau, a on tanben ei tradicion-, credem qu'ei damb tota seguretat ua influéncia deth "*bandeo*" aragonés, donques qu'eth volteg complèt non se da -insistim, a grani trèts- en tèrres catalanes. Justaments eth tèrme usat peth prumèr entrevistat, Fermin Monge, ei eth de *banduir* o mielhor *bandoar*[179] – eth quau auem podut comprovar qu'ei comun e comprenut per toti es auti campanèrs entrevistadi [180] -.

Antonio Ademá, prèst tà bandoar ua des campanes de Casau.

Era campana major de Casau prèsta entà èster bandoada.

179. Eth mot "*banduir*" maugrat emplegar-se, ei un mot contaminat, non acceptat.
180. J. Coromines , en *El parlar de la Vall d'Aran,* Barcelona 1991,recuelh tanben diuèrses variantes deth tèrme ("*bandeja*", "*abanduá*", "*bandolejà,*", "*campanes a bando*"), documentades en desparièrs pòbles aranesi e tanben en naut Comenge, Coseran e Bigòrra centrau, damb eth sens de méter es campanes ath vòl. Pag 315-316.

Cau díder qu'es dues campanetes sòlen demorar ath laguens[181] dera tor, sigue penjades enes rèstes deth *beffroi*, sigue en ua petita estructura exprèssaments hèta e que soent intègre çò que nomentam eth "banc" o "cagira" deth campanèr, un mòble fòrça util entath tòc. En un bèth pilèr de lòcs auem trobat joates petites abandonades, dehòra d'us, çò que mos hè a pensar que non tostemps sigueren penjades laguens, mès qu'era mòda d'emplegar eth banc de campanèr acabèc portant a penjar-les atau. Era costum de repicar se deuec generalizar en aguesta epòca e, des des hiestraus, eth son dirècte des campanes granes ère mès aisit que s'entenesse pes carrèrs, sustot en tot tier en compde qu'es nuclèus de poblacion èren fòrça petiti e acorropadi ath costat dera bastissa parroquiau. Eth banc de campanèr permetie controlar es quate campanes (majores e mendres) damb mans e pès des d'un sèti. Açò li daue ua agilitat que permetie eth virtuosisme enes tòcs, en tot èster donques eth repic era forma mès abituau de tocar es campanes, tant pes celebracions diadères e quotidianes coma entà bategi o maridatges e funeralhes. En principi, eth movement de campanes e eth *bandoar* se reservauen entàs solemnitats, per exemple es *festanals*, includides es processons e es tòcs de vesilha.

Encara que toti es campanèrs an tostemps coïncidit ena afirmacion qu'entà tocar ben es campanes ei de besonh pujar naut, a part deth banc de campanèr, tostemps trobam que bèra ua des campanes a ua còrda o batalhèra que partís entà baish. Serie entath tòc dera oracion diària e es misses. En bèth aute lòc baishen dues còrdes (Casau, Arròs...) qu'apartien tostemps as dues campanes granes. De hèt, son es uniques qu'un pes ja considerable deth batalh permet que i age movement de retorn e se recupère era còrda en cada possada que se li hè des deth nivèu mès baish dera tor.

Resulte ua curiositat aranesa eth hèt lèu constant de trobar es dues campanes granes relativaments propères. Ei a díder: enes tors quadrangulares acostumen a èster ena madeisha cara deth campanau se i a dobla dubertura e enes octagonaus sòlen trapar-se en hiestraus consecutius –o damb un unenc hiestrau d'espaciat–, entà per'mor qu'eth campanèr tot solet pogue ventar es dues, alternant es empentasses que da –ara ua, adès era auta– entà mantier-les en movement.

Es dues campanes d'Arròs son un polit exemple d'installacion tradicionau aranesa deth sègle XIX.

Es campanetes son evidentaments propères -jamès separades de mès d'un parelh de mètres- e sus era cagira deth campanèr entà per'mor qu'aguest i pogue arribar comòdament damb es mans. Se cau, s'estaquen cordilhs enes batalhs, e coneishem bèth cas, coma eth d'Arró, a on un madeish cordilh estaque es dus batalhs des campanetes, dilhèu pr'amor qu'atau ei mès simple de hèr batalhades simultanèes, maugrat perméter talaments es batalhades alternades.

Es dues campanetes de Betlan, un cas que demòstre coma tanben aurien podut balancejar en tempsi passats.

181. Encara que calgue méter eth martèth des quarts deth relòtge prenut ath cabiron interior que les sosten. Bèri casi contradiden aguesta norma, atau en Bagergue o Unha, a on es campanetes son complèta o parciaments enes hiestraus. En Unha ne demore ua d'interiora, mentre qu'en Bagergue son dehòra des de hè temps, ja qu'enes fòtos antiques ja mòstren era campana 4 en sòn hiestrau actuau. Tanben era glèisa d'Eth Roser d'Aubèrt a es dues campanetes junhudes en un hiestrau, mès ei plan clar que i sigueren transportades hè relativament pòc temps, e laguens encara cònste que i auie agut un tirant d'a on penjauen. Tanben ei ua excepcion, Santa Maria d'Arties, donques qu'es campanes son rasonablament granes e es campanetes tanben (0,71 e 0,62m), de sòrta qu'aguestes darrères son es que pengen enes hièstres, encara que pensam qu'abans deth sègle XVIII podien auer estat laguens en bèra ua des parts deth *beffroi* que non conservam. Insistim en hèt de conservar quauques joates petites dehòra d'usatge, coma un senhau qu'eth plaçament des campanetes de manèra fixa, sense possibilitat de botjar-se, poirie èster ua costum recenta, deth sègle XX.

Tractaram ara deth pedalèr de campanes, qu'auem escampilhat per tot eth territòri aranés, damb grana diuersitat de formes, sigue elementau damb sonque uns taulons en "L" invertida, sigue en forma de cagira de braci o en forma de caisha qu'ac envolòpe tot e protegís deth vent. Ei un esturment util pr'amor qu'utilize es pès coma en un organ o un carilhon, a on es sons grèus se produsissen accionant es mecanismes de pè, donques que cau ua gran fòrça entà activar-les. Tanben permet tocar mès quantitat de campanes damb un nombre minim de sonadors, a viatges sonque un. Açò a estat determinant entà que se sauvèssen toti es pedalèrs aranesi qu'aué en dia auem. Eth mestièr de campanèr hè ja ans qu'anaue en decadéncia e ua unica persona auie d'esdegar-se coma podie.

Se ben ei cèrt que çò mès frequent ei que i age dus pedaus entàs campanes -deth temps qu'es campanetes se repiquen damb es mans-, tanben se pòt dar eth cas d'un pedalèr mès nombrós. En Vielha semble qu'es pedaus èren aumens tres, se non quate[182] , encara non necessàriaments s'auíem d'emplegar pas toti.

Eth cas deth teclat de Vilac, coma auem ja comentat en tractar era installacion interiora, ei un hèt unic e fòrça important des deth punt d'enguarda campanologic, laguens deth contèxte europèu e, mès especiaument, laguens des carilhons occitans.

Descriueram de contunh es installacions exteriores tradicionaus mès interessantes. Bères ues, coma Bagergue o Begós an estat fòrça intervengudes en restaurar era tor o es madeishes campanes e s'an perdut es elements de tòc mès interessanti a nivèu de folklore e costums.

3.1. Arres de Jos, Sant Fabian

Aguesta petita glèisa romanica ostente ena sua espadanha ua campana, d'uns 50 o 60cm de diamètre de boca, òbra sense dobte de Ballesteros (1870-1890 aprox.). Ei montada damb ua joata d'epòca -ua des argolhes dera antica palanca de bandoleg ei ua herradura-, mès actuaments, sonque se repique mejançant ua cadeneta. En non auer podut accedir tath tet, non podem precisar mès aguestes informacions.

3.2. Arres de Sus, Sant Pèir

Era capèla deth nuclèu naut a ua campaneta que poirie èster òbra tanben de Ballesteros, dera fin deth sègle XIX. Era joata, sense dobte coetanèa, non pòrte pèira e se tròbe fixada damb un gancho entà per'mor que non pogue oscillar.

3.3. Arres, Sant Joan

Dera glèisa que demore en miei des dus nuclèus abitadi d'Arres, en un paratge sharmant, pòc ne podem díder donques qu'ei ua bastissa artisticament pòc remercabla e eth campanau, henut de naut en baish, mòstre ua intervencion plan considerabla. Consèrve ua polida campana de 1841, òbra de Jaqueti, damb ua joata sense pèira -actuaments dessús i cargue un blòc de hormigon- e argolhat per quauquarrés que signe tamb es iniciaus *"J.B. 1886"*. En còr enautit dera glèisa i demoren un martèth, un batalh e ua part dera maquinària deth relòtge, atau coma uns tirants de hèr d'ua joata antica. Era auta campana, era majora, ei de Manclús de 1951. Aguesta tor ei des pògues parroquiaus que non a quate campanes e que tanpòc non les a agudes dempús dera reposicion massiva d'aqueri ans de postguèrra.

3.4. Arró, Sant Martin

Se ben es joates sigueren cambiades per Manclús de Valéncia ath torn de 1992, damb un resultat acustic non pas guaire bon, era installacion non a patit excessius damatges irreparables. Consèrve eth banc de campanèr, redusit ara minima expression, donques que sonque i é era cagira –que consistís eth dus taulons formant ua "L" invertida o esquaire- e non a pedaus. De dejós gessien es cadies batalhères que s'accionaven dirèctaments damb eth pè, sense palanca de husta. Es hiestraus que non an campanes son lèu boçades ena sua totalitat per tenhats d'òbra -sonque demore descubèrt eth miei punt der arc-, exceptat d'un qu'a un tornaveu de husta, que tanpòc lo barre deth tot. Ei en aguesta tor de campanau a on es dues campanetes compartissen còrda batalhèra

Es campanetes d'Arró, honudes en 1831 e 1841, son un cas plan especiau, autant per èster suspenudes des tirants deth tet, coma per èster repicades damb ua soleta còrda que les junh.

182. Actuaument a despareishut ena darrèra intervencion, e pòc abans –quan lo podérem veir- ère tan descompòsat, caperat de colomassa, que non podérem pas endonviar eth nombre exacte de palanques, encara que pes fòtos qu'auem credem dedusir qu'èren quate.

Se sauven dues joates des campanes granes e ua de petita en magazèm annèx ara glèisa –ua capèla aué dehòra de culte–. Es dues joates granes aurien de tornar-se a emplegar ja que mos semblen en bon estat. Era presèncіa d'ua joata petita en aguest magazèm indique qu'es campanetes non auien estat tostemp penjades talaments coma son ara, senon que bèra estructura i auie d'auer, per rudimentària que siguesse.

3.5. Arròs, Santa Eulària

Ua installacion tipica, damb un banc de campanèr damb caisha barrada peth darrèr entà per'mor de protegir-se deth heired. Es pedaus son montadi sus ua joata vielha, çò que non ei unic en Aran.
Eth pedalèr ei donques, magnific e de notables dimensions. Tanben ei remercable eth conjunt des dues campanes granes, sustot era màger, damb ua joata de casse e ua grana pèira. Cau protegir-les de restauracions innecessàries o intervencions massa agressives.

Eth pedalèr deth campanau d'Arròs ei un exemple ben mantengut, montat -comapasse en d'autes tors- sus ua joata antica.

Es pedaus connècten damb es campanes mejançant ues batalhères de cable d'acèr plan ben hètes.

Eth hèr e eth bronze se combinen entà dar ua vision de materiaus nòbles fòrça atractiva as uelhs d'un observador deth sègle XXI.

3.6. Arties, Santa Maria e Sant Joan

Cap des dues glèises d'Arties a conservat banc de campanèr. Santa Maria siguec intervenguda e restaurada ja hè fòrça ans e se hec "net" de tot aquerò que non siguessen joates e campanes.
Sant Joan a sonque dues campanes, e d'aguestes unicament era grana ei en disposicion de sonar, maugrat qu'era joata e eth ligam deth batalh aurien de restaurar-se damb suenh se se vò ventar. Consèrve aguesta campana un modèl de joata plan interessanta e eth *soquet*[183] entre eth batalh e era anèra.

Es campanes petites de Santa Maria d'Arties ja hè ans que les treigueren der interior dera tor e actuaument aucupen es hiestraus deth costat Èst.

183. Rebrembam ath lector, coma s'a explicat en tractar es parts dera campana, era excepcionalitat, actuaument en Catalonha, de trobar aguest petit listron o pèça de husta qu' isòle era canha deth batalh des vibracions dera campana, en tot ajudar a qu'eth batalh non se trenque prematurament.

Arties, Sant Joan-1. Ua joata peculiara en Aran, damb era pèira metuda laguens d'un horat hèt ara sua mesura.

3.7. Arties, capèla de Çò de Portolà

Era capèla de Portolà a ua campaneta de 1705, fòrça polida e de son elegant. Era installacion, maugrat era sua simplicitat, ei deth màger interès: joata baisha, tirants hargadi, marc de husta en hiestrau sus era pòrta -non i a campanau pròpiament dit que subergesque dera bastissa-, tot dera fin deth sègle XVII -era capèla date de 1678- o de principis deth XVIII.

Maugrat èster de principis deth sègle XVIII, era joata dera campaneta dera capèla de Portolà d'Arties respon encara ath tipe medievau sense contrapés.

3.8. Aubèrt, Eth Rosèr

A ua installacion damb es joates e batalhs des campanes recentament cambiadi e es *campanetes* immobilizades en ua hièstra, en tot penjar totes dues d'ua madeish cabiron.

Seguraments, abans dera intervencion deuie èster fòrça polida, se jutjam era beresa der aspècte e eth son des quate bronzes barròcs qu'an arribat enquiàs nòsti dies. Ath delà, enes fotografies antiques[184], s'obsèrve ua esfèra de relòtge, de marc quarrat e sonque ua agulha, çò qu'ei fòrça pròpri deth sègle XVIII.

Er actuau desorde aparent deth campanau d'Aubèrt non empedís observar es batalhs antics des dues campanes granes, e dus pedalèrs de repicar. Un dessús dera joata vielha e er aute en dusau tèrme, damb uns pedaus en forma de culhèra.

Eth pedalèr, de cagira de braci, siguec montat sus ua joata antica. Existissen tanben uns rodeths de husta entà evitar qu'es còrdes se talhen que segurament les hec Fermin Monge, eth darrèr campanèr d'Aubèrt. Serie convenient tornar a rehèr es tornaveus que deuien èster de husta e eliminar es actuaus veires, un acabat de "galeria domestica" que non ei pròpri d'un campanau de montanha.

Coma particularitat higeram qu'en nivèu mès baish, just dempús d'entrar en campanau, se i tròbe ua auta cagira de campanèr, que de segur reaprofite un fragment de cadierat de còr, tanben damb dus pedaus, era quau, ben segur servie entà estauviar-se de pujar es escalas entara majoria de tòcs. Tanben i a rèstes dera joata d'ua des campanes majores. Ena sala de campanes i a un tresau jòc de pedaus, que semble eth mès antic de toti.

3.9. Bagergue, Sant Fèlix

Çò de mès d'interessant de Bagergue ei era sua tor octogonau, emparentada damb era vesia d'Unha. Non consèrve cap accessòri vielh entàs tòcs manuaus, ja que tot a estat intervengut en tempsi recents. Es campanes son totes deth sègle XIX (Jaqueti 1842 e Escoubed 1892 e 1895).

184. Fotografia num 9 der Album fotografic de J. LAURIÈRE e B. BETRAND, 1885-1886; imatge 392-01 deth Hons Salvany dera Bibliotèca de Catalonha, de 1917

3.10. Bausen, Sant Pèir

Aguesta tor aurie auut un pedalèr, deth quau sonque ne demore un pedau trincat ena sala de campanes. Tanben a ua ansa de husta fòrça interessanta, coma ua sòrta de tirador de man, prenuda ara còrda dera campana grana.

Bausen, interior deth campanau. Es campanetes, aué acornerades entath repic des d'ua banqueta, consèrven aquera joata istorica a manèra des medievaus, autant pera forma coma pera sua herramenta.

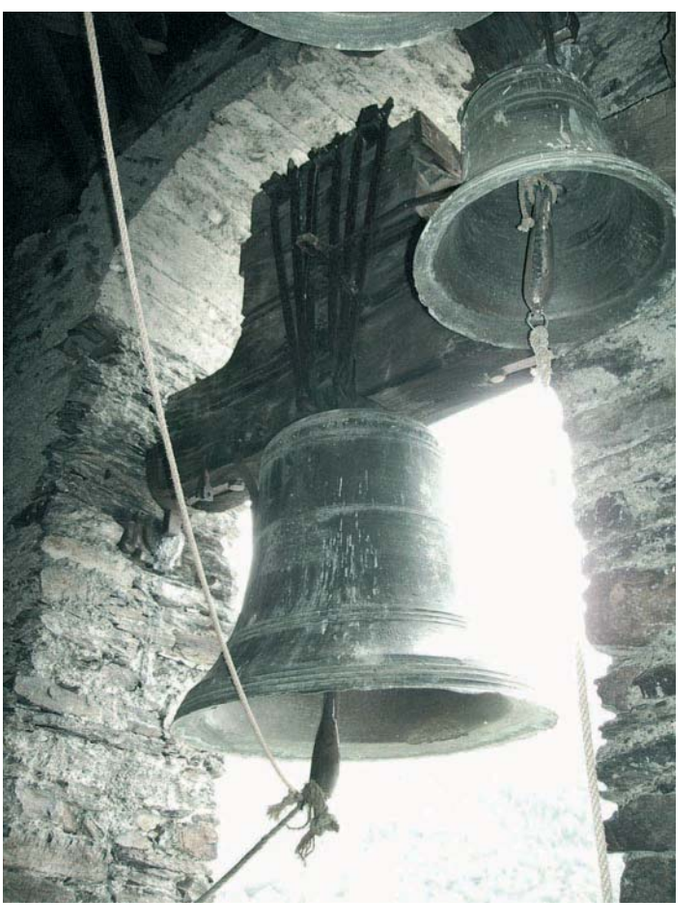

Bausen. Un angle dera cramba de campanes damb era campana majora, des de dejós des campanetes.

Es campanetes son penjades en un cornèr dera sala, en uns cabirons vielhs, mès dobtam qu'auessen estat metudes atau en temps ancian, donques que se tròben massa acornerades. Dejós supausam que s'i deuerie montar eth banc e es pedaus que non conservam. Sense dobte a estat alterat, encara que poirie èster ben probable qu'en origen siguesse ua tor laguens dera tradicion d'estructures que ja vedíem en Casau, Escunhau o Casarilh. Tanben sabem que i auie un relòtge e que siguec desmontat.

Se desvie tanben dera norma peth hèt d'auer cinc campanes, dues granes, ua de mejana e es dues campanetes.

3.11.Begós, Sant Ròc o Santa Crotz

Non sauve cap de detalh de vielha installacion tradicionau, ath delà des campanes: dues de miejanes e dues ponines. Siguec reformat per Manclús de Valéncia, possiblament enes ans 90 deth sègle XX.

3.12. Benós, Sant Martin

Ua tor ben tipica deth s. XVIII aranés que sauve rèstes d'un pedalèr simple mès plan polit, en forma de "L" capvirada, damb es pedaus en forma de culhèra. Tanben i a quauque rodament entà hèr a lisar es còrdes entà baish, hèt damb petiti socs, plan rudimentari.

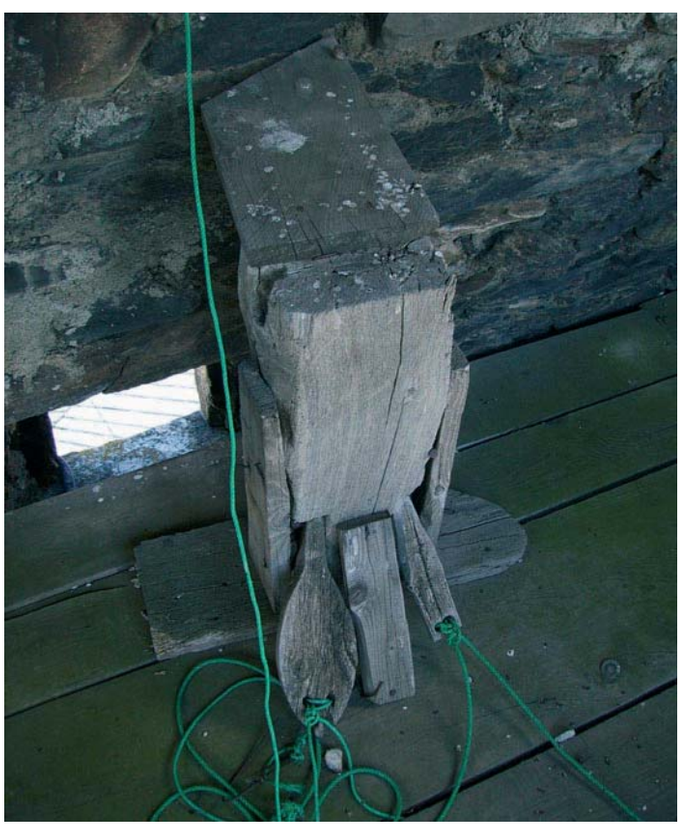

Benós, eth pedalèr. Òbra sense dobte d'un hustèr pòc experimentat, consèrve encara un des pedaus originaris en forma de culhèra, plan semblant as que son acorneradi ena tor d'Aubèrt.

Benós. Era campana grana (Pablo del Campo 1907) a ua mancança de materiau enes anses, ja sigue per un defècte de honuda o ben per damatges causadi en 1936. Aguesta mancança se resolvec reforçant es braci damb pèces de hèr.

Coma en Salardú e d'auti endrets, a conservat es mecanismes de transmission entara soneria des quarts e ores deth relòtge. Normaument ei un long corron de husta que transmet eth virament d'un punt dera tor entà un aute, mès, en aguest cas, son un parelh d'angles de hèr que viren en un cilindre de husta clauat en un pilar tanben de husta.

3.13. Betlan, Sant Pèir

Aguest cas ei fòrça interessant pr'amor que credem qu'ei ua installacion campanèra aranesa deth sègle XIX des mès ben conservades. Es campanes, de 1788 (dues), 1828 e 1890 -campaneta que seguraments substituís ua pèça anteriora barròca- an totes un son pro corrècte e dan per resultat un conjunt fòrça expressiu. S'a suggerit de cambiar es joates as campanes, çò que non recomanam se non ei, en cas estrictament de besonh e d'ua faiçon plan suenhada, damb es madeishes formes e materiaus des originaus. Es joates de Betlan deuen èster dera prumèra mitat deth XIX e son interessanti e fòrça polidi. Ja incorpòren era pèira, donques non son guaire antiques, mès son ben hèti e son relativaments ornamentadi.

Betlan. Detalh dera estructura damb es campanetes.

Betlan. Detalh dera campaneta de 1788, damb es sues imperfeccions degudes ara honuda.

Es *campanetes* se sauven en ua sòrta de pè damb tres pilars, coma un ereu des primitius castèths de campanes interiors de husta. Entre es dues campanetes i é era cagira de campanèr, de braci, un shinhau desmontada e ena quau ei fòrça malaisit de sèir-se. Non i a pas pedaus, senon que se deuec cauishigar era cadia dirèctaments damb es pès, coma en Arró. Totun, non podem pas escartar qu' en origina n'i auessen e, en perder-se, se contunhèc tocant sense. En tot cas, non i a pas mèrques evidentes en cap punt des pilars de husta ne dera cagira. Aguesta installacion des campanetes tanben ei fòrça digna d'èster protegida.

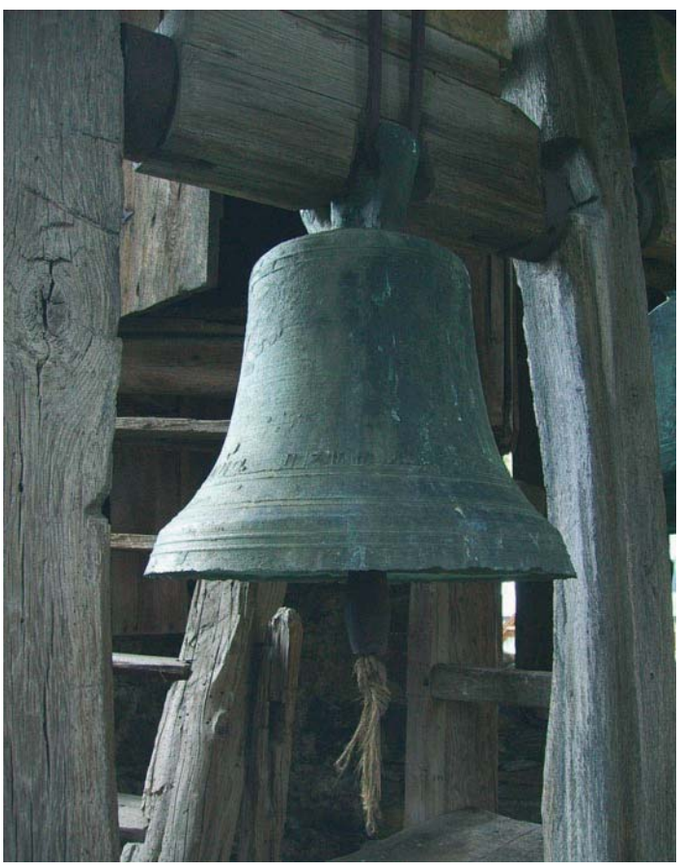

Betlan, interior deth campanau. Detalh d'ua des campanetes, honuda en 1788 per Antonio Palacio.

Betlan, interior deth campanau. Detalh dera petita estructura que sosten es dues campanetes de repicar.

Es campanetes de Betlan se tien en ua simpla estructura de husta laguens dera tor. Adossat i é eth banc o cagira entath campanèr, en aguest cas sense pedaus.

Tanben ei dehòra de çò qu'ei comun era installacion deth relòtge, plaçat en ua posicion anautida ena madeisha sala, justaments en ua tor a on era cramba non ei pas grana. Demoren bèri mecanismes de transmission dera soneria orària e bèth rodament de husta entà evitar que se talhen es còrdes entà tocar es campanes des de baish.

Betlan. Era campana gròssa des deth lòc a on i a es dues campanetes.

3.14. Betren, Sant Estèue

Era beròia capèla de Betren –aué convertida en parroquiau-, de cronologia tan dificila de concretar, a dues campanes montades ena espadanha. Son mejanes (0,66 e 0,60m de boca) e son concebudes coma campanes, non pas coma *campanetes*, per tant, oscillarien. Non podem assegurar pas que virèssen a 359 grads, e mens encara vòuta seguida: eth tipe de joates que presenten totes dues ei fòrça leugèr e credem que sonque se moiguien a mieja vòuta; e se se metien a sèir ère damb ua grana adretia per part deth campanèr. Cau tier compde damb es joates, pr'amor que son pro interessantes; eth problèma ei que sigueren substituïdes hè pogui ans, pr'amor qu'èren fòrça poirides, sustot era mès antica, qu'ère era qu'apertiese ara campana petita. Aguestes joates se tròben ara ena rectoria de Vielha, fòrça maumetudes e en part irrecuperables, dejà que bèth tròç se trinquèc en cambiar-les. Maugrat açò, illustren fòrça ben –a despièch des cambiaments- era concepcion des campanes en espadanha ath long des sègles XVII-XVIII. Consideram qu'era sua substitucion non ère estrictament de besonh, pr'amor qu'enes parts qu'auem podut veir, era husta ère sana.

Betren. Campanau de Sant Estèue. En aguesta imatge d'Ainhoa Pancorbo, es campanes encara portauen es joates antiques. Era dera esquèrra segurament ei des darreries deth sègle XVII. Se cambièren non hè guairi ans.

3.15. Betren, Sant Sernilh

Eth campanau dera desapareishuda glèisa parroquiau de Betren constituís des der an 2002 ua des excepcions ara norma, en híger as quate campanes abituaus -dues de granes e dues de petites- ua naua pèça mejana. S'obviam aguesta campana naua, auem eth conjunt classic de quate campanes, des quaus, era mès antica ei aué henuda. Es dues campanetes se tròben encastrades en tres empuntalhaments, damb eth banc de campanèr dejós qu' actuauments non ei en disposicion de tocar.

Era campana màger ei plaçada tà meddia. Ei possible qu'anticament siguesse plaçada en hiestrau èst, a on aué i é era naua campana, ja qu'en ua fotografia de 1917 deth Hons Salvany dera Bibliotèca de Catalonha, mos mòstre eth hiestrau de meddia vuet. Seguraments ja ère aquiu quan pendent es ans 50 deth sègle XX, se hec era reforma dera joata, a cargue dera firma Manclús de Valéncia.

Coma passe en Vielha, es campanes granes an ben pòga diferéncia d'afinacion, de hèt en Betren son lèu era madeisha nòta. Se pòden distinguir entre eres mès lèu per ua personalitat sonora desparièra. Mès estridenta era mès grana e mès velhutada era dusau.

Interior deth campanau de Sant Sernilh de Betren, damb es campanes 1 (Mèstres de Calaf, 1780) damb joata de Manclús de Valéncia de 1951, era campana 5 (gotica anonima de 1533) e era 4 (Mèstres de Calaf, 1780).

Ath delà, era campana Betren-Sernilh-5, d'estil gotic, datada en 1533, pòrte ena joata eth supòrt d'un martèth -actuauments non i é era maça mès òc eth montatge- que sense dobte servie entath tòc des quarts d'ora deth relòtge, era quau, aurie de botjar-se damb eth conjunt quan era campana viraue, a non èster qu'aguest petit malh s'i higesse posteriorament, un còp era campana demorèc immobila. Sense dobte, credem que siguec aguest martèth que la henec, maugrat qu'era fisura non se correspon exactaments damb eth punt a on eth martèth aurie subervengut sus eth vas.

Ei possible que tanben i auesse existit ua estructura intèrna de husta. Es vesies tors de Casau, Escunhau o Casarilh serien uns possibles referents entà hèr-se ua idèa de coma aurie estat.

3.16. Canejan, Sant Sernilh

Eth campanau de Canejan ei un exemple de campanau aranés deth XIX. Es dues campanetes pengen de dues bigues trauessères en un cornèr, sus eth pedalèr que, per banc, profite er ampit dera hièstra barrada damb un tornaveu. Aguestes campanetes pòrten encara ues joates mès ample qu'era distància entre es dites bigues, de sòrta que podem assegurar que non se trapen plaçades coma en origen. Es campanes 1 e 3 son istoriques (1790 e 1661), es autes sigueren renauides er an 1951. Non se consèrve arren mès dera installacion tradicionau.

3.17. Es Bòrdes, Mair de Diu deth Rosèr

Non demore cap element dera installacion tradicionau; totes es joates sigueren substituïdes per Manclús en 1992 e era cramba de campanes hè tot er efècte d'auer estat netejada de tot accessòri considerat *innecessari.*

Fòrça interessanti resulten es campanes 2 e 3, damb impactes de bala e un horat cadua, provocadi seguraments pendent es durs combats qu'en octobre deh 1944 se produsiren en aguesta localitat entre maquis e es contingents integrants dera armada franquista. Maugrat tot, encara retronissen.

3.18. Garòs, Sant Julian

Eth campanau de Garòs ei un des que plantegen dobtes. En principi, pr'amor dera cronologia dera tor li corresponerie ua installacion interiora, damb castèth de campanes de husta, mès non ne demore practicaments cap tralha, a excepcion de bèra mèrca ena paret oèst. Supausam qu'eth

Garòs, interior deth campanau. Sonque era campana mejana (Garòs-2) a conservat era joata de husta antica. Era Juliana, la perdec er an 1992 en ua reforma.

lauèg de 1758 obliguèc a rehèr dilhèu era part nauta deth campanau. Non se consèrven d'auti esturments de tòc qu'era joata dera campana màger o *Juliana*, practicaments sancer en un cornèr dera sala e ua auta joata deth sègle XIX qu'encara utilize era campana 2, joata que convierie mantier en usatge.
Cau tanben híger qu'ena sacrestia i a ua campana trincada de 1684, deth madeish mèstre que Betren Estèue-2 e naut deth campanau i demore un batalh plan petit, avient entà ua campaneta d'apuprètz 30 cm de boca.

En darrèr tèrme indicaram qu'en quauqui hiestraus s'i pòden veir horats de possibles campanes d'antan.

3.19. Les, Sant Joan Baptista

Era parròquia de Les consèrve un banc de campanèr, en pro mau estat. D'autes particularitats ja vien dades pes campanes 1 (an 1883, ja comentada en tractar eth honedor Ursulin Dencausse) e 4 (an 1902), damb ua joata metallica corbada e damb ua bòla ena part superiora, un tipe que soentege en sud de França a on ei coneishut coma *Demoiselles de Louison*[185], pera similitud qu'eth perfil d'ua campana damb aguesta joata a damb eth d'ua dauna vestida damb pelha longa acampanada.

3.20. Mont, Sant Laurenç (Sant Pau)

Coma en bères autes glèises araneses, totes es campanes son naues deth 1951. Se sauven quauqui elements dera herramenta antica des joates (sustot es tirants d'estacar era campana ath contrapés) e, jos es dues campanetes, ua rudimentària cagira de campanèr, de factura fòrça recenta, damb es pedaus entàs campanes majores dispausadi a 90º grads er un der aute. Eth campanau, cèrtament deuec demorar fòrça enroinat, donques que siguec plan rehèt ena postguèrra.

3.21. Montcorbau, Sant Estèue

Montcorbau vedec a quèir totes es sues campanes er an 1936, en esclatament dera guèrra. En 1951 li siguessen installades quate pèces de Manclús de Valéncia. Era cagira deth campanèr -damb dus pedaus-, plaçada coma tostemps dejós des campanetes que pengen d'ua biga de punta a punta, poirie èster mès antica, encara que tanpòc ac podem assegurar, donques qu'era impression generau ei que demorèc totaument vuet en transcors d'aguesti hèts. Es hièstres que non an campana son barrades enquiara meitat, o mès, per uns paredats e es deth costat sud encara an petiti tornaveus de husta, plaçadi peth dessús d'aguestes parets.

3.22. Tredòs, Santa Maria de Cap d'Aran

Se tracte aué en dia d'ua installacion totaument exteriora, totun qu'aurie estat -sonque en tot considerar era antiquitat dera bastissa deth campanau- un conjunt interior enes sòns origines. Mès non a demorat cap tralha deth que i aurie auut en d'auti tempsi laguens dera tor, ne pasiments o embigats que compartimentarien er auçat enes diuèrsi estatges, ne era maquinària deth relòtge -sonque ne demoren dus contrapesi de pèira damb ua anèra-...supausam que tot esfaçat en vuedar era bastissa entà montar-i era escala metallic a finaus de sègle XX.

3.23. Unha, Santa Eulària

Eth conjunt d'Unha se pòt considerar melhor conservat deth punt d'enguarda dera installacion des campanes qu'es sòns vesins de Bagergue o Tredòs. Demoren era maquinària deth relòtge, dus martèths de hèr hargat, acorneradi ena sala de campanes, es tornaveus de husta que barren bèri hiestraus e es joates antiques.

Cau remercar era joata dera campana Unha-3, donques qu'ei un tipe fòrça rustic, damb uns traucs en costat entà poder fixar es tensors des èishi; que maugrat era rusticitat, ei plan ben hèt.

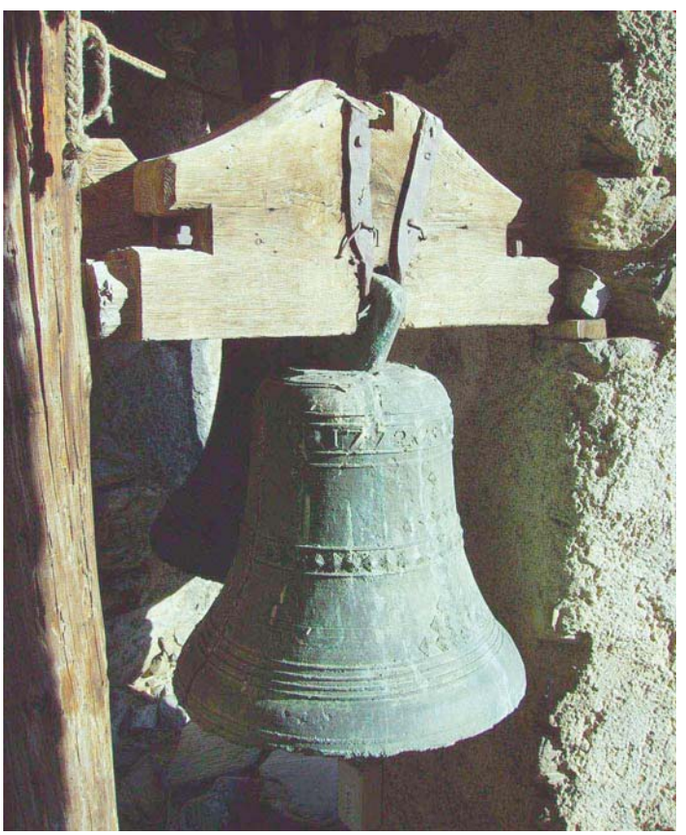

Campana Unha-4 (anònim 1772), ua campana barròca encara damb era joata de tipe medievau e emparada en un pilar de husta.

185. Aguest perfil tan caracteristic devenguec er emblèma dera produccion campanèra d'un celèbre linhatge de honedors tolosans, iniciada per Sostène Louison (1821-1880) e qu'a perdurat activa pendent mès d'un sègle. Sus aguesti honedors vedetz en http://neep.free.fr/Maison_Louison_fondeur_cloches.html

Tanben merite notar-se qu'era campana Unha-4 (1772) encara a era tipica joata baisha pirenenca, joata que non permet méter es campanes a sèir, e se tròbe tenguda coma es campanetes de Vila o de Betlan, en uns pilars de husta, maugrat qu'en aguest cas, ja sonque sigue un braç que s'empare en un tronc en tot qu'er aute se ten ena paret, indici d'auer estat tot plegat fòrça voludat... en un moment incèrt -dempús dera Guèrra Civila de 1936-39, o dilhèu uns ans mès tard, dempús dera invasion des Maquis en mes d'octobre de 1944, quan aurie podut recéber quauqui impactes de bala des deth campanau de Salardú- moment en quau, sagèren de sodar era campana, sense resultats.

3.24. Vila, Sant Pèir

Eth campanau de Vila maugrat possedir, a nivèu arquitectonic, ua aparença relativaments pòc atractiva laguens der ensems des campanaus aranesi; conten ua installacion de campanes, fòrça carateristica deth XIX que resulte aué des mès interessantes der Aran, amassa damb era d'Arró, Arròs e Betlan.

Es campanetes se tròben montades en ua estructura de husta, de gran interès, qu'includís era cagira entà sonar, damb es dus pedaus ben trabalhadi e acabadi. Totes quate joates son tradicionaus e se pòden emplegar se se mantien degudaments tensadi e engreishadi. Estone un detalh que tanben trobam en Betlan: s'es campanetes aparentaments sonque repicaven, qué i hèn ues joates equipades en tota règla damb contrapés e èishi de rotacion qu'encara shurmauen grèish pes cabirons qu'actuen de pilars de sosteniment? Credem qu'ei un indicador clar que hè ua centúria aguestes campanes petites èren botjades.

Era estructura que sosten es campanetes de Vila, compren tanben ua cagira entath campanèr e uns pedaus plan ben hèti. Ua des campanetes incorpòre eth martèth entà tocar es quarts deth relòtge, mecanisme que deuie botjar-se damb era campana s'ère de besonh.

Ath delà, era campana Vila-3 pòrte ena joata eth supòrt d'un martèth que sense dobte servie entath tòc des quarts d'ora deth relòtge, e que s'aurie de mòir damb eth conjunt quan era campana viraue, a non èster, qu'aguest petit malh s'i higesse posterioraments, quan era campana demorèc ja tostemps immobila. Era campana Vila-2 aurie servit entà mercar es ores, donques que tanben consèrve ath sòn costat un martèth de hèr hargat damb eth sòn corresponent rodeth de husta ath dessús. A trauès d'aguest rodeth se transmetie er esfòrç de tir deth relòtge entàs elements de tòc.

Vila. Detalh des pedaus tà accionar es batalhs des campanes des dera cagira deth campanèr.

Er escalèr ei de husta, ben hèt, damb es sòns pasiments de taula traucadi entara baishada des contrapesi deth relòtge, qu'ací an devengut fòrça mès pesants en tot emplegar uns blòcs de hormigon, hèt que demòstre un relòtge qu'a foncionat enquiàs nòsti dies. Ei un relòtge gran e polit, barrat ena sua cramba de husta.

3.25. Vilamòs, Santa Maria

Non ne demore eth mendre dobte qu'ena origina siguec ua installacion interiora. Es hiestraus deth campanau, romanics per complèt, se sauven intactes autanplan en pis mès naut, exceptat d'aqueri que contien campanes. Eth de meddia manten era forma primigènea; per contra, qu'eth que guarde entath pòble (oèst), damb era campana majora, ja siguec fòrça esvrentrat e a perdut tanben era forma d'arc de miei punt que lo barraue per naut; plan segur que se tracte d'ua intervencion d'epòca modèrna.

Era escala siguec totauments rehèta en religa metallica, en tot perder-se eth mobiliari interior d'aguest campanau romanic. Per contra, en pis inferior i demoren es joates des campanes petites e eth vielh relòtge. Tanben laguens dera glèisa i a bèri contrapesi de pèira aneradi. Açò demòstre qu'es campanetes auien es sues joates e non auien penjat d'ua biga coma ara.

Des antics accessòris entath tòc encara se sauve quauque martèth deth relòtge e quauque polit batalh; atau coma ua plan modèrna cagira de campanèr, pòc remercabla. Es dues

joates des campanes granes aurien de restaurar-se, sustot era dera majora, fòrça espatlada e hloisha de tensors, ja qu'a auut d'èster tasconada per tot e era husta a patit fòrça era intempèria.

4. UA PARENTÈSI: ES RÒTLES O RÒDES DE CAMPANETES

Un cas fòrça particular de tenguda des campanes mès menudes ère montar-les en ues ròdes, guardant entà dehòra des deth centre, coma se siguessen ua perlongacion des radis. Aguestes ròdes, compausades de diuèrses campanetes, en quantitat variabla, pretenien èster ua manifestacion mès de jòia, enes granes solemnitats -quan se metien en movement, mejançant un èish-. Podien tocar-se enes *Glòria* deth Dijaus Sant e dera Vesilha Pasquau, deth dia deth sant patron, dera net de Nadau... ja siguesse abans e dempús de pregar-lo (o cantar-lo) o autanplan mentre se didie. En quauqui endrets tanben se hègen a sonar pendent es *Sanctus*, o sonque pendent aguesta darrèra aclamacion.

Es campanetes podien èster plaçades en orde de tamanh, de sòrta qu'en virar se produsisse un son ascendent o descendent –tostemp en foncion deth sens de rotacion- o ben desordenades de sòrta qu'eth son de conjunt hesse mès tarrambòri e voludament caotic.

Aguestes ròdes podien èster en un lòc vedible dera glèisa, coma naut deth còr o ath costat deth presbitèri, mès tanben podien trapar-se amagades laguens d'un armari calat en mur, coma auem vist en pòble de Claverol (Pallars Jussà). Enes bastisses mès importantes e a on se consèrven es exemples mès antics aguesti esturments acostumauen a estar en un costat deth presbitèri, barradi en ua caisha de husta,de seccion poligonau, qu'amagaue er engenh e es sòns mecanismes, ath madeish temps que protegie es qu'èren plaçadi dejós, d'ua possibla queiguda de pèces (campanetes, batalhs o bèth bocin de husta o hèr).

Ena Val d'Aran se'n sauven tres exemples, que meriten analisi personalizada:

-Escunhau: coneishut pera votz populara coma *"er organ d'Escunhau"*, actuaument se tròbe en mau estat de conservacion pr'amor d' auer estat pendent longtemps acornerat ena sacrestia. Eth bastiment de husta a on emparauen es èishi se sauve en cloquèr, ena part baisha deth campanau. Es campanetes an un aire medievau e poirien datar des sègles XV o XVI. Abans ère barrat en ua caisha gotica, aué desapareishuda, mès coneishuda per ua fotografia der Archiu Mas (Institut Amatller d'Art Hispànic), der an 1910[186].

J. de Laurière, autor d'ua des prumères guides dera Val d'Aran, publicada en 1886 ja i dedique ua detalhada descripcion[187]:

"L'église possède aussi un meuble étrange, qui se pare avec emphase du nom d'orges, mais qui, poue toute modulation grave ou douce, n'a jamais fait entendre que le carellon d'une roue à clochettes. Ces sortes de roues, hérissées de clochettes mobiles sur un axe fixé au mur, sont mises en mouvement par un corde, pour annoncer le commencement des offices ou quelques-uns de leurs moments solennels. "

E eth madeish autor hig encara:

"Mais la roue-orgue d'Escugnau se distingue des autres en ce qu'elle est enfermée dans un buffet qui n'est autre chose qu'une sorte de cage de bois découpée en ajours flamboyants, dans le goût du XVe siècle. Les sons échappés de cette boiserie ont-ils quelque chose de plus mystérieux et de plus en rapport avec le nom prétentieux que porte l'instrument qui les produit? ..."

Tanben M. Gourdon, companh de Laurière e coma aguest un des pionèrs ena descubèrta dera Val d'Aran, er an 1884[188], a prepaus d'aguest esturment, mos balhe mès informacion:

"*...les orgues du pueblo* (Escunhau) *sont primitives et des plus originales. Dans la nef, sur un balcon, es aménagée une grande cage en bois sculpté. Elle renferme une roue armée de seize clochettes de tons differents et à jeu continu. Al'aide d'une longue corde le sacristain fait tourner ce singulier instrument, et produit un bruit assourdissant...*"

Tanben Juli Soler i Santaló nomentaue eth ròtle ena sua guida de 1906:

"En l'interior de l'iglesia's veu una matraca montada en una caixa gòtica. La font baptismal es romanica y molt interessant..."

Per orde des comentaris dedusim que non necessàriaments auie d'èster plaçada apròp deth presbitèri. Observam tanben, que Soler e Santaló, coma tanben er autor dera fotografia (Adolf Mas, o dilhèu eth madeish Soler?) confoneren aguest ròtle damb ues tenèbres o matraques de husta de Setmana Santa. En aguest sens ei era descripcion qu'acompanhe dera fotografia:

"Escunyau / Caixe gotica de una metraca en la esglesia parroquial".

Ara vista dera caisha auem comprenut eth perqué deth sòn nòm popular, que mos auie auut intrigadi: es plan esvèltes traceries calades flamigères des sòns quate taulons rebremben -e non pas pòc- es des frontaus d'organ de finaus

186. Imatge C-24424, 1910 Arxiu Mas. Institut Amatller d'Art Hispànic. Barcelona
187. J. de Laurière. *Promenade archéologique dans Le Val d'Aran* (1985). Pag. 54-55. Caen 1886. Edicion facsimil Christian Lacour-Ollé. Nimes 2005.
188. M. Gourdon. *A travers l'Aran. (Itinéraires d'un touriste)*. Pag. 35. París 1884. Edicion facsimil Christian Lacour-Ollé. Nimes 2005.

deth gotic. Coma que se tractaue d'un esturment, calie protegir-lo, mès ath madeish temps deishar-lo retronir e amagar-ne es mecanismes, en tot contribusir atau encara mès, coma senhale Laurière, ara aura legendària que caracterizaue aguesti esturments: emplegadi en compdades solemnitats der an liturgic, escandalosament brusents e amagadi en un cornèr deth temple, a viatges, a ua cèrta nautor e damb era còrda que les accione a recès des inquietes mans dera mainadèra.

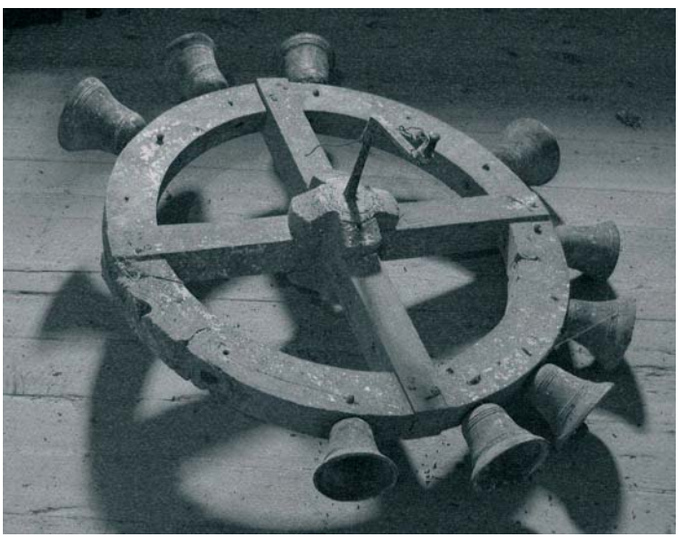

Escunhau, rotlèu de campanetes. Nomentat en temps antics "er òrgue d'Escunhau", anaue montat en una caisha gotica deth sègle XVI, aué malerosament perduda e coneishuda sonque per ua fotografia der Institut Amatller d'Art Ispanic-Archiu Mas.

Mos semble un exemplar datable dera fin deth sègle XV o dilhèu, autanplan, de plen sègle XVI, maugrat qu'aguesta decoracion poirie perpetuar-se enquia plan entrat eth sègle XVII, coma vedem en quauqu'un des pans dera tròna de predicar d'Arties, datada ja en 1622, encara qu'aguesta darrèra pèça mos semble claraments posteriora e fòrça mès rustica. Era majoria de trònes e baranes de còr qu'auem documentades peth Pirenèu datauen deth sègle XVI, coma era que se nomente en caièr de Mossèn Gudiol -caièr dera expedicion arqueologica de Puig e Cadafalch, Mas i Gudiol enes Pirenèus er an 1907- en Sant Joan d'Arties e qu'en aqueth moment li liegeren era data de 1573. Era madeisha libreta tanben ressenhe eth ròtle d'Escunhau, maugrat qu'es sòns actuaus transcriptors e editors non ac observèren, dilhèu pera brevetat dera mencion, hèta lèu de passada:

Escunyau [...] Principis del XVI. Nota. Tros de vidriera d'igual època i caixa del rodonell quadrada.[189]

Per çò que se ve ena fotografia, seguraments "*er organ d'Escunhau*" se trobaue penjat en mur dera part mès ampla dera bastissa, ena tramada gotica a tocar deth presbitèri.

Actuauments consèrve nau campanetes, mès ne deuie auer mès, semble que 13, o 16 segontes Gourdon. Ei ua pèça magnifica, merite un tractament melhor deth qu' a agut enes darrères decades!

-Bossòst: un aute ròtle o ròda de campanes, en aguest cas atribusible –lèu sense cap ombra de dobte- ath sègle XVIII, damb ua decoracion de balustres fòrça tipica deth moment. A ueit campanetes, bèra ua des quaus decorada damb ua flor de lis. Afectada pera quèra precise d'un tractament de desinfeccion e assolidament. Se trape plaçat ath cant dera pòrta dera sacrestia, qu'aucupe eth nivèu inferior dera tor de campanau.

Era ròda -nomentada tanben rotlèu, carilhon, tringoletes- de campanes d'Arròs ei era que melhor s'a conservat en Aran; data, ben segur, dera prumèra mitat deth sègle XIX.

Arròs. Detalh dera ròda de campanetes que i a plaçada ath cant deth còr e que se deuie hèr a servir en celebracions comaera Missa de Nadau e de Pasca.

189. AA.VV. : *La Missió arqueològica del 1907 als Pirineus*, pags. 88 e 91, corresponentes as fòlis 14 e 17 deth caièr de Mn. Gudiol.

-Arròs: ei er unic qu'auem hèt a foncionar a consciéncia, entà pr'amor d'enregistrar-lo. Aurie de datar dera prumèra mitat deth sègle XIX. Aquiu le nomenten "*carilhon*" o "*es tringoletes*". Possedís onze campanetes e pensam que n'i manque ua. Ei plaçat fòrça ensús, a tocar dera barana dera tribuna superiora deth còr, des d'a on se pòt tocar, pr'amor qu'actuaums non a còrda entà hèr-la a sonar des de baish. Deu hèr ans que non s'emplegue e eth sòn estat de conservacion non ei pas guaire satisfasent.

5. BATALHS, JOATES E QUAUQUES REFLEXIONS SUS ETH TÒC EN ARAN

Mos demore sonque hèr un brèu comentari sus es joates e es batalhs, accessòris imprescindibles. Non mos esteneram, pr'amor que çò de mès remercable a estat dejà comentat en cada campanau e tanben se'n hèn resson es fiches particulares des campanes.

5.1. Batalhs

Es batalhs son era pèça de hèr que tòque dirèctaments sus era campana. Ja n'auem parlat enes capítols introductòris e ara sonque volem ressenhar quauques particularitats.

I a batalhs mès o mens estranhs o peculiars. Çò qu'ei mès perilhós ei quan eth punt d'incidéncia deth batalh dessús deth vas de bronze non coincidís damb era anèra de percussion establida. S'aguest punt ei massa naut, eth son non serà pro ric ne potent, e s'ei massa baish, eth risque de trincament deth vas ei plan elevat. Soent es batalhs son estacadi de quinsevolha manèra, damb un cordilh, o sense mesurar ben es mesures precises qu'aurie de besonh auer eth batalh entà ua campana determinada, en tot provocar justaments atau aguesta discordança entre eth punt a on aurie de percudir e eth punt a on reauments incidís.

Quauqui batalhs non an lèu protuberància; per contra, d'auti l'an fòrça evidenta, coma es que sòlen portar es campanes de Lavigne (1818-1831).

D'auti se sostien damb ua ansa dobla, damb dues aurelhes, e d'auti an un unenc mange, que derive dera madeisha canha en tot cargolhar-se enquia barrar-se. Aguest darrèr tipe ei mès pròpri des esqueretes e d'autes pèces destinades a repicar (exemple Arties-Portolà).

Eth batalh que –entre toti es aranesi- mos semble mès antic ei eth dera campana Vilamòs-3, plan bèth e hèt damb suenh, que semble gotic e que deuec apertiéner ara campana Vilamòs-4, datada en 1545.

Eth mès impressionant ei eth batalh antic dera *Miquèla*, qu'ei enòrme -108cm, as quaus, supausam, i calerie híger un petit soquet-. Se sauve ena rectoria de Vielha, amassa damb eth dera campana Vielha-4. Evidentaments eth batalh actuau, de bòla grana, ei pensat entath tòc retrogad, ara manèra olandesa o ben entath tòc a mieja vòuta, damb eth còp a batalh queigut. Aquerò ei çò que hè, damb un bon resultat, mès cau demanar-se s'ei reauments çò que serie avient de hèr.

Mos cau rebrembar tanben es soquets, aqueres petites pèces de husta qu'an ja estat explicades. Sonque sabem que lo pòrten segur es campanes Gessa-1, Gessa-2, Arties Sta. Maria-1 e Arties St.Joan-1, mès credem qu'auie estat quauquarren fòrça mès generalizat -coma acabam de suggerir, tanben lo portarie era Miquèla- que, en desconéisher entà qué servie, s'anèc perdent e retirant de circulacion enes campaneries araneses, coma tanben auie passat per tota Catalonha.

5.2. Joates e tòcs

Era joata – rebrembam que tanben nomentada truèja o tremuèja- ei un element determinant entath son finau dera campana, donques que li determine ua frequéncia d'oscillacion concrèta que pòt dar boni o mali resultats. En tot cas, es joates (o truèges) araneses non diferissen pas guaire dera rèsta de contrapesi tradicionaus des zònes aragonesa e palharesa. En generau, òc que podem díder qu'es mès primitius non pòrten pèira, element que credem, s'anèc higent a compdar deth sègle XVIII auançat, damb era volontat d'alentir eth movement des campanes, entà per'mor que siguesse mès aisit d'auçar-les, meter-les a sèir o ben bandoar-les. Eth problèma ei qu'en alentir eth movement s'amendrís era ressonància deth vas, ja qu'eth batalh demore mès estona contra eth pòt inferior deth vas dera campana, en tot estofar-ne era vibracion. Totun, tanben trobam bèth contrapés que non semble pas guaire antic que non ne pòrte, dilhèu per influéncia des tòcs antics francesi a mieja vòuta[190].

En principi se poirie pensar qu'es joates non pòden èster pas guaire antiques, mès cau auer present qu'era husta non se tròbe pas complètaments expausada ara intempèria, senon qu'ath contrari -fòrça d'eri demoren encara laguens des campanaus- e que per auta part, aguest materiau resistís fòrça es condicions mès advèrses[191]. Se non son mautractadi, soent poderíem atribusir-les ua antiquitat similara ara dera campana que sostien. Ei eth cas des joates fòrça pariones des tres campanes de Vielha (Vielha-1, actuaums joata baishada en tèrra; Vielha-2, coneishuda per fotografia; e

190. Ei eth cas dera campana grana de Bossòst.
191. Pensem tanben qu'era cara nòrd non represente pas era exposicion mès dura entara salut dera husta. Soent son mès damatjosi es sobtes cambis de temperatura que provòque eth solei de meddia e era calor que pòt afavorir mès era preséncia de parasits xilofags e eth poiriment.

Vielha-4), campanes que daten de 1799 e 1818. Entàs joates prepausam donques ua data d'apuprètz 1800-20, coma frut d'ua reforma un còp es campanes auien estat hètes e se non son d'un madeish moment, son coma minim d'un madeish artesan o de dus artesans propèrs damb volontat de balhar ua imatge d'uniformitat as joates e cabeçaus des campanes de Sant Miquèu.

Per contra, trobaram quauques formes rares o pòc abituaus, que mos remeten a ua practica artesanau, de hustèrs que non saben guaire ben coma hèr un cabeçau elegant e que ressèguen es hustes damb formes plan cubiques e pòc leugères, bères ues sense pèires (Gessa-4, Gausac-4) o bères autes damb pèira, ben pr'amor d'auer-la d'abans o ben pr'amor d'estauviar-se de talhar mès hustes se se dispòse de quauque carrèu o blòc de pèira (Betlan-3 e 4, Gessa-3, Unha-3).

Era harga ei ua activitat molt presenta enes campanaus bèth temps a: ací vedem eth tascon que bloquege er espàrrec que puge des èishi d'ua joata.

Escunhau-3. Detalh dera joata, sense dobte reaprofitada d'ua campana anteriora, segurament data deth sègle XVI e respon ath prumèr tipe modèrn de joata "lancé" damb balhèsta (demoren es herratges entà subjectar-la) e sense contrapés.

Eth tipe de joata mès primitiva ei aquera que non a cap tipe de contrapés, coma ac vedem enes campanetes Vilac-5 –dera quau sonque ne demore era herramenta, mès se ve claraments qu'imitèren eth que portaue anticament-; Escunhau-4 -credem qu'ei intègrament originau deth sègle XVI, pr'amor qu'era campana que i penge ei der an 1570 e tostemp a estat laguens dera tor-; Escunhau-3 –dera madeisha cronologia mès damb es hèrs renauidi-. Aguest ei eth tipe qu'impère en bona part des campanaus pirenencs que non an hèt senon repicar es campanes e en auer es joates mès antiques en mau estat non les a estat de besonh rehèr-les, ja que non moiguien es bronzes, aumens des deth moment qu'era salut dera husta ac empedic, en tot perder-se eth movement de bandoleg. Es hèrs o tirants de subjeccion non son mès qu'ua V de passaman plan de harga que se claue dirèctaments en frontau dera joata e, donques, non se fixe naut de tot deth conjunt damb passadors de hèr. Ne trobam tanben un bèth pialèr ena val de Boí e en Palhars.

Resulte tanben un exemple fòrça paradigmatic era joata dera campana Unha-4 que semble fòrça naua, mès damb es hèrs en V plan antics -possiblaments mès qu'era madeisha campana, de 1772- e pr'amor d'aquerò, mos enclinam a creir que se còpie d'ua anteriora maumetuda, dera quau se profite part des hèrs. Un exemple fòrça primitiu mès damb era herramenta ja ara manèra modèrna –tirants mès prims, de seccion quarrada e fixadi per naut- ei era joata dera campaneta dera capèla de Portolà d'Arties, un conjunt que credem que date tot eth de 1705, coma eth bronze.

Dempús ad aguest primitiu modèl se li hèn leugères modificacions, en tot balhar ua forma quadrangulara ath conjunt. Ei çò que vedem enes joates des pèces Bausen-5, Les-5 -aguesti encara damb eth sistèma de subjeccion primitiva, en V- e Les-3, aguest ja damb un "piente" de quate tirants per costat enlòc d'ua unica V entà per'mor de sostier era campana, totun qu'encara clauadi ath frontau dera joata e non fixadi per naut. Era campana Bausen-5 date de 1646, e era joata poirie èster coetanèa o autanplan anteriora. Un exemple parion ei Bausen-4, damb ua joata que semble mutilada mès damb ua herramenta en V. Tanben ei ua evolucion deth modèl primitiu era joata Gausac-5, que seguís aguesta tipologia, encara que non semble pas guaire antica ne ben resolvuda. E entà acabar, podem ressenhar era joata Betren-Sernilh-5, d'ua unenca pèça e seguraments inspirada en ua d'anteriora -se non ei qu'encara ei eth deth sègle XVI, çò que credem pòc probable-.

Eth contrapés o cabeçau anèc creishent, mès encara sense incorporar es pèires. Es exemples mès antics que coneishem son es dera joata Betren-Estèue-2 -aué ja non operatiu e conservat parciaument en jardin dera rectoria de Vielha- que pensam qu'ei barròc, deth sègle XVII o XVIII (campana de 1684). Ei ua joata que preten hèr ua voluta per cada costat, coma auem vist en d'auti endrets (campanes catrionies

dera catedrau de Solsona) e se trobaue fòrça maumetuda. Se dan tanben joates qu'alonguen eth cabeçau, mès damb ua unenca pèça e sense pèira, coma en dera campana Betren-Estèue-1 -aué non operativa e en part conservat ena rectoria de Vielha-, dessús dera quau, en lòc de meter-i un carrèu de pèira, s'i apliquèc un aute tac de husta. Çò de madeish passe en Casarilh-2.

Era campaneta Vielha-5 (anonim, 1711) a ua joata plan particulara, pensada de ben segur entà tibar des dera sua part superiora.

Son tanben plan remercables es joates de Vilac, campanes 1, 2 e 4, toti de bona husta que credem originaument concebudi entà anar encara sense pèires hijudes. Era mès grana siguec modificada (de segur er an 1895) en plaçar-i era actuau campana majora, mès es autes dues joates se sauven intègres e era part baisha dera mès grana ei ben pariona qu'es autes. Era dera campana Vilac-2 date de 1735 e siguec leugèraments suberauçada damb un taulon, pr'amor que se ven es encaishi antics des tirants 10cm mès enjós. Era dera campana Vilac-4 ja incorpòre ua pèira, e poirie èster perfèctaments que siguese pr'amor d'ua remodelacion posteriora –sabem qu'era sua fraia miejana auie bandoat sense pèira en cabeçau– entà hèr-la mès aisida de botjar. Ua joata que prometie èster fòrça pariona ei era de Salardú-1 –aué ena planta baisha deth campanau e non deth tot complèta, ja que li manque era part superiora e es tirants de hèr qu'indicarien era nautada aproximada–.

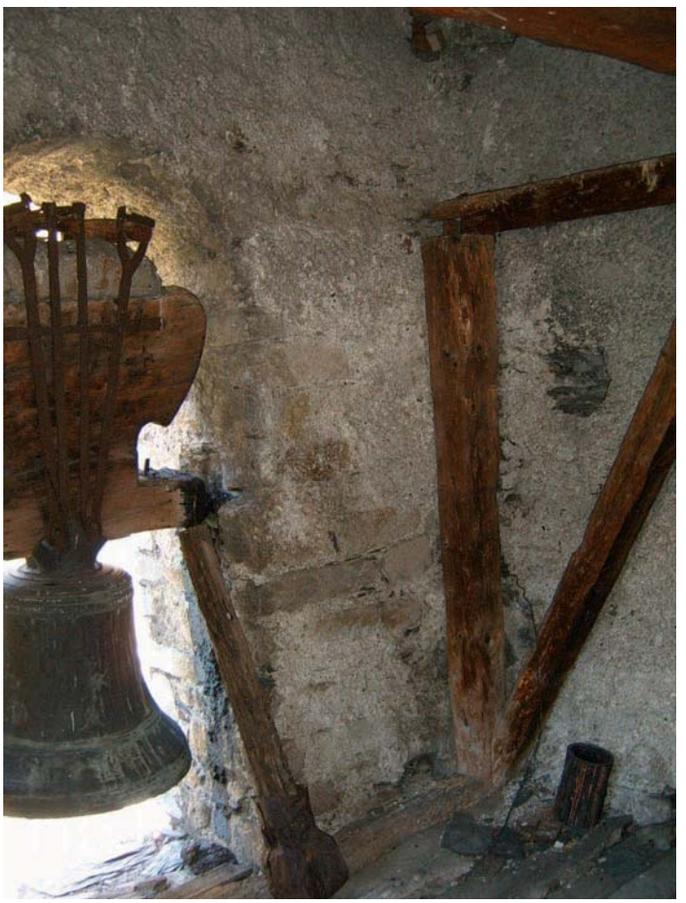

Era campana grana de Casarilh, de 1754, apuntalada e vista des de laguens dera tor.

Un modèl plan parion ath de Betren-Estèue-2 adès nomentat, ei eth que pòrte era campana Casarilh-1 (bronze de 1754), mès aguest se tracte ja d'un contrapés damb fòrça mès massa de husta en cabeçau e qu'incorpòre ua discrèta pèira en cap de naut, non sabem se des deth prumèr moment, o ben, s'aguesta siguec hijuda mès tard. Mos enclinam a creir qu'era pèira ei un hijut posterior pr'amor que se se pensaue compensar eth bronze damb ua pèira, n'i auie pro en tot méter-i ua de mès grana, en lòc de hèr un cabeçau de mesures tan generoses. Tanben consideram barròca era joata que trapam ena campana Les-2 (bronze de 1890 mès montat damb ua joata remplegada d'aumens un sègle abans). Cau observar qu'era sua nautada non ei bric notabla maugrat que ja vòu auer ua forma en expansion a mesura que puge, coma se volesse compensar visuaument era campana. Se tracte d'un exemple tanben datable en sègle XVIII –o en tot cas, laguens dera tipologia dera epòca- era joata nauta mès mancada de pèira, dera campaneta Betren-Sernilh-4, delida er an 1780.

Es campanes dera fin deth sègle XVIII e dera prumèra meitat deth XIX incorpòren ja uns contrapesi mès uniformes, e de formes mens exuberantes, se ben encara an bèth motiu decoratiu pes costats, coma imitant dents de ressèga[192] , o

192. Un cas ben illustratiu son es truges Escunhau-2 e Casarilh-4, andues damb campanes deth grop Venero-Solano-Palacio, datades en 1783 e 1788; tanben Vilamòs-2 a aguesta decoracion e ei ua campana Jaqueti de 1841, mès era joata semble reaument des acabalhes deth XVIII.

ben, ua forma de campana invertida. Era pèira ja comence a devier un element abituau, ja sigue de redusides dimensions, o ben d'un major volum. Son per exemple –maugrat qu'ara bères ues pòrten un blòc de hormigon enlòc deth abituau blòc de granit o lòsa- es joates des campanes Arròs-1, Escunhau-2, Casau-1 e Casau-2 (semblen totes dues de 1805), Vielha-1 (a baish), Vielha-2 (desapareishuda e sonque coneishuda per imatges) e Vielha-4 (in situ), Vilamòs-2, Bausen-1 e Bausen-2, Betlan-1 e Betlan-2, Betren-Sernilh-2...etc., damb era excepcion dera campaneta Casarilh-4 que va sense pèira. Maugrat que non les manque decoracion, ja non son tant amaneradi coma es setcentistes. Atau, donques, non les manque pas gràcia, coma podem veir en gran e maravelhós contrapés dera Miquèla, aué sauvat ena rectoria. Necessàriament non pòrten pas toti ua pèira: era joata d'Arties Sta. Maria-4, semble d'aguest moment e non la pòrte. En cambi, era sua pariona, Arties Sta. Maria-3 ja l'incorpòre[193].

Era rèsta, de miei o dusau meitat deth sègle XIX diferissen pòc des anteriores. Son mens elaborades e refinades, mès autant foncionaus: Arres de Jos-1, Arròs-2, Betlan-3 e 4, Bossòst-2 e 3, Escunhau-1, Garòs-1 (desmontat, demore encara naut deth campanau) e 2, Gessa-1 e 2, Unha-1 e 2, Vila-1, 2, 3 e 4...e pòden portar pèira o non, segontes çò que se volesse hèr damb era campana, ja sigue bandoar-la o sonque repicar-la. Ua joata ben particulara ja que tanben preten auer ua forma ben quarrada coma es qu'antan i auien auut, ei era de Gessa-1, maugrat qu'ei ua òbra relativaments modèrna.

En tot cas, era pèira s'amague soent dera vista en tot interpausar ues taules entre eth calhau de pèira de barrina o de lòsa e es tirants de hèr que fixen era campana e estaquen tot eth conjunt deth cabeçau, ja non tant tà amagar-la coma pr'amor d'evitar que se botge e bare, en tot hèr a hóner eth montatge. Ei un cas fòrça personau eth dera campana Arties-St.Joan-1, ja qu'era pèira se trape laguens d'un trauc practicat en husteram deth cabeçau, totun que s'arribe a veir. En Gessa-2 eth calhau demore laguens dera husta e sonque demore vedible des dera cramba de campanes e encara se s'i met atencion.

Ua mòstra qu'eth pes des cabeçaus aumentèc pòga pòg damb eth temps ei era preséncia quauqui viatges, de bales de pèira o metau, profitades coma pesi suplementaris. En Aran, coneishem es exemples d'Arties-Sta.Maria-2, ena quau, ua bala de pèira espartida peth miei damb es bocins plaçadi en cada costat, forme eth coronament deth cabeçau, e ena campana Gessa-2, qu'ensenhe, sustot per un costat, çò que semblen ues bales de hèr traucades. Tanben en Cervera (La Segarra), se documente aguest besonh d'aumentar eth pes deth cabeçau en ua campana de 1880 que profitèc ua joata de 1779, en aguest cas, en tot incorporar pèces de ralhs ferroviaris. Çò que non sabem ei se sigueren hijudi ja en madeish 1880 o mès tard. Aguest fenomen se produsís justaments en joates sense pèira, de campanes granes que se meten a sèir boca ensús[194].

Rebrembam eth cas dera joata d'Arres St. Joan-2, dera quau, sonque se sauve era meitat inferiora, formada per ua unica pèça fòrça nauta, que siguec argolhada en an 1886. Credem que se auie portat pèira, aguesta non podie èster pas guaire grana.

Per contra es joates d'Arròs (campanes 1 e 2) semblen datar ua ath torn de 1828 e era auta posteriora, mès totes dues includissen pèires quadrangulares de granes dimensions e fòrça pariones, çò que hè a pensar que i sigueren hijudes en ua madeisha intervencion posteriora. Serie eth cambi ena faiçon de tocar çò que reclamaue major pes en cabeçau? E abans d'aguesti cambiaments, coma ac hègen? S'a hèt tostemp eth bandeg a vòuta contunhada segontes eth modèl ja coneishut deth *bandeo* aragonés? O aguesta tradicion arribèc tardanament e abans simplaments se metien a sèir en tot parar-les naut o sonque se botjauen a mieja vòuta mès rapides, a tòc lançat?

Cau auer present qu'en un mestièr coma eth de campanèr -qu'en Aran se tròbe en un estat d'agonia extrèma-, era tradicion orau e era memòria collectiva actuau poirien non anar mès enlà de 100 ans entà darrèr... E per s'aquerò siguesse pòc, ei documentat qu'en Aran eth volteg contunhat s'acostumaue a hèr damb es mans; sense balhèsta o palanca.

Era balhèsta ei un braç de husta o hèr qu'arrinque dera joata, a on s'i estaque era còrda que permet mòir era campana en tot hèr-la a sonar oscillant s'abans auem deishat liberat eth batalh de d'autes còrdes. Cèrtament qu'eth bandeg tanben se pòt hèr damb palanca: atau en País Valencian s'i hè volteg contunhat enrotlant es còrdes ath torn d'un des braci dera joata, e en Aragon eth *bandeo* a 360º contunhat se podie hèr damb balhèsta o sense. Ei justaments quan non se dominen es tecniques corrèctes de hèr a sonar es campanes, que se hè a mans, en tot veir –autanplan- campanes tocades damb es mans encara damb era balhèsta o palanca sense còrda clauada ena joata...

De un aute biais, sabem tanben qu'en quauqui endrets[195] se comènce a dar vòutes contunhades as campanes a compdar deth sègle XIX. Non credem donques qu'ena Val d'Aran se dèsse eth bandoleg damb balhèsta o palanca (e donques, damb còrda), pr'amor que, majoritàriaments, es joates non an mèrques o senhaus d'auer-s'i enrotlat es còrdes a mesura qu'era campana daue vòutes en madeish sens de rotacion.

193. Tanben aguesta pèça, Arties Sta.Maria-3, pòrte ua inscripcion ena joata allusiva a dus nòms: MATEO VILANOVA/ FRANCO JAQUET, que possiblament èren campanèrs o hustèrs. Ath madeish temps, pòrte ua crotz hèta damb soja o grèish des èishi, ben hèta, sens dobte damb un significat rituau o protector. Resulten polides es joates 3 e 4 de Santa Maria d'Arties, pera forma exagonau des sòns cabeçaus.
194. Evidentament, es ralhs de tren non existien encara er an 1779.
195. Atau mos cònste en Segorb o en León, talament mos a hèt a conéisher eth Dr. Francesc Llop i Bayo.

Detalh dera decoracion e es gravats dera campana Vilac-2 (an 1622).

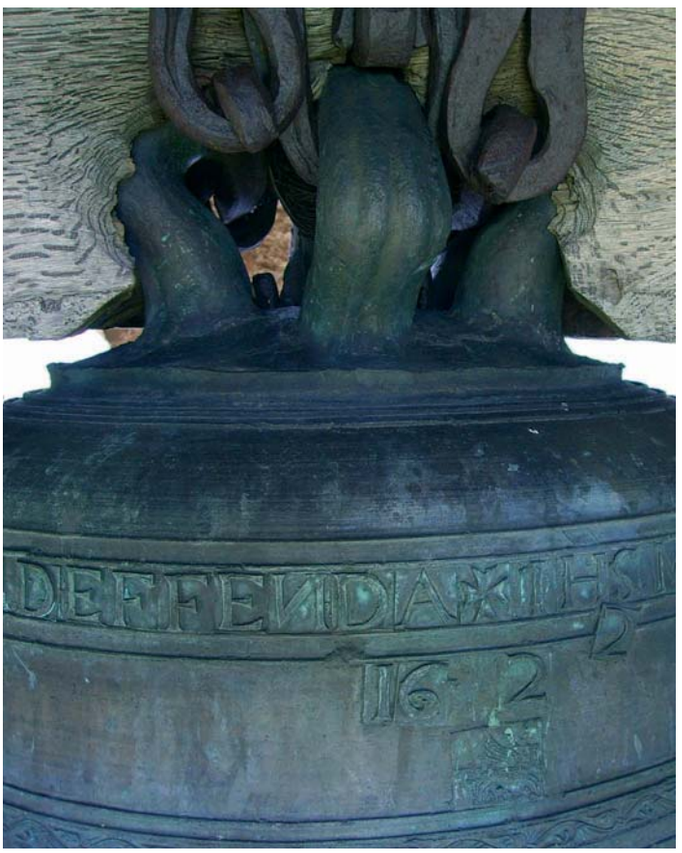

Vilac. Eth bronze d'ua campana de 1622 contraste en color e en textura damb era joata d'ua sòrta d'auzina plan dificil de trapar.

Maugrat aquerò, bères campanes araneses presenten testimònis d'auer portat palanca enes sues joates, en tot conservar especiaument es argolhes -a viatges ua herradura de shivau- a on se fixaue eth braç de husta. Son es campanes que seguissen, majoritàriaments granes, encara que tanben i a petites campanetes: Arres de Jos Sant Fabian-1 (damb ua herradura per argolha), Arties-Portolà, Arties Sta Maria-1 (palanca de hèr hargat e retorçat, fòrça polida), 2 (horats de claus en braç dera joata) e 4 (encara damb ua argolha clauada), Bausen-5 (ua palanca de husta clauada en miei deth cabeçau), Casarilh-4, Cap d'Aran-4, Unha-1 e 2, Vilac-1 e 2 (encara a era palanca), Vielha-1... totun, d'autes, non an cap de tralha d'auer-ne portat jamès. Com auem ja comentat, pensam -sense preténer èster categorics- que siguec era introduccion deth sistèma de viratge contunhat (bandoleg) çò qu'obliguèc, a principis o miei sègle XIX, a començar a méter pèires enes joates araneses, e tanben qu'aguest viratge contunhat, majoritàriaments, se hèc a mans e sense balhèsta. Campanes damb joata deth XIX que bandoauen –coma era Miquèla o es de Vilac- auien portat palanca e donques, poirien auer començat mès tard e tot a dar torns damb eth sistèma de possades a mans. Tanben podem plantejar-mos era possibilitat qu'era còrda siguesse mès cuerta e servís sonque entà encetar eth movement. Ath delà, a trauès des entrevistes as campanèrs, auem sabut que i auie qui possaue sonque peth cabeçau –"era campana non se tòque pas" mentre que non mancaue qui possaue era joata e eth pròpi bronze entà bandoar.

Era nòsta ipotèsi consistís donques en creir que non bandoaue damb balhèsta e còrda, senon a mans. Quan i é era balhèsta, volem creir qu'abans s'auie tocat en tot méter a sèir e sense hèr vòutes complètes e contunhades as campanes; per açò non i a pas indicis d'auer-se enrotlat ua còrda longa ath torn deth braç dera joata. Quan s'arribe a bandoar -ei a díder, a hèr un viratge contunhat o *bandeo*, dilhèu a principis de sègle XX?-, s'aurie deishat d'installar balhèstes enes joates, encara qu'aurien demorat es que ja existien, sense còrda e sense usatge, -per exemple, Vilac o Vielha-. entà hè'c exclusivaments a mans.

Tà acabar, i é eth cas especiau de campanes "afrancesades" en Les, era grana (Les-1) damb era joata metallica de Dencausse (damb palanca) e era campana Les-4 damb era joata corbada, tanben de metau, deth tipe nomentat "demoiselles de Louison"[196]. Tanben i son es contrapesi estranhs, plan segur damb ua fin decorativa, des campanetes menores de Vielha (Vielha-5 e era dera espadanha) . Era rèsta ja son contrapesi bric remercables contemporanèus, de Manclús de Valéncia, des ans 1951 o 1992, e tanben es mès naui, ben hèti, mès sense tier en compde es formes des originaus, fabricadi pera firma Ermec. Ei eth cas d'Aubèrt, Betren, Gausac, Tredòs-Cap d'Aran, Bagergue e era Miquèla de Vielha, entre d'auti.

196. Rebrembam que s'a tractat aguest plan especiau tipe de joata francesa en capítol "Installacions exteriores" , concrètaments, laguens der apartat dedicat a St. Joan de Les.

Totes aguestes joates (damb fòrça escasses excepcions) se consèrven en un estat mès o mens bon e s'aurien de protegir d'ipotetiques substitucions, en tot limitar aguestes ad aqueri casi, pògui, enes quaus, era joata sigue vertadèraments irrecuperabla, e tostemps de manèra respectuosa damb es formes originaus. S'actuauments non ei cap possible repintar liurament, ath sòn gust, un retaule antic, perqué ac permetem hèr enes campanes e es sòns accessòris?

Cossent damb aquerò, credem convenent de reposar es joates originaus qu'aué demoren acornerades e tornar-les tara sua foncion, dera quau non n'aurien d'auer estat jamès escartades. Açò passe enes pòbles d'Aubèrt (campanes 1 e 2), Garòs (campana 1, Juliana), Arró, Salardú (joata dera actuau campana grana). En Vielha consideram absoludaments prioritària era reposicion des joates des campanes Miquèla e Francisca.

Atau madeish, consideram fòrça de besonh protegir de manèra generau totes es joates qu'actuauments encara se tròben en us, pr'amor des sues valors acustiques, istoriques, etnologiques... en definitiva, valors patrimoniaus en majuscules.

V. ES TÒCS DOCUMENTADI E ERA TRADICION ORAU: ES CAMPANÈRS D'ARAN

Un còp finalizada era documentacion des campanaus e des campanes (prenuda d'imatges, de sons, de tot aqueth detalh que se podie considerar digne de constatacion) calie realizar un trabalh tant o mès urgent: ère de besonh hèr a parlar es vielhs campanèrs qu'encara viuien e podien rebrembar causes deth mestièr. Malurosament, quauqu'un d'eri mos a deishat entre eth transcors dera entrevista e aguesta publicacion. Non pretenem transcríuer literauments aguestes entrevistes, pr'amor que son plan longues e soent es convèrses de campanologia se ven bracades per anecdòtes alièn es o per tresaus persones qu'apareishen en lòc e moment dera convèrsa, per assagi de hèr rebrembar bèth aspècte concrèt, etc.

Anotam sonque es aspèctes qu'anèren desgranant, restacadi toti eri damb es campanes, en tot profitar entà ordenar-les. Tanpòc podem parlar, malurosament, d'un collectiu de persones guaire abondós, mès aumens supause era aportacion d'un testimòni etnologic de tradicion orau qu'enriquís e complète er estudi basat ena documentacion organologica e materiau. Un còp ordenat, credem que complementen -e fòrça- bèri aspèctes des tors que tracten: Vila e Aubèrt, Arties, Vilac, Casau e, sustot, Vielha.

1. FERMIN MONGE BUSQUET, Vila e Aubèrt (1916 -2009)

Neishut en Vila, ath torn de 1916, lòc a on aprenec a tocar es campanes. Ère hilh d'Antonio Monge De Miguel, hilh de Vila, e era sua mair Rosa Busquet, ère hilha de Montcorbau.

Hège d'escolan a Mossen Gabrièl, que siguec qui li ensenhèc a ajudar a missa. Se ve qu'eth rector auie fòrça gèni, mès un familiar lo menacèc de retirar-li ath mainatge. Aguesti ans, Fermin trabalhaue ena losèra d'Es Bòrdes. Ja eth pair-sénher de Fermin tocaue es campanes de Vila, coma eth sòn pair. E meteren eth mainatge d'escolan, de sòrta qu'atau començaue a tocar es tòcs der Angèlus e a ajudar a sa pair –qui tanben ère coma eth, hustèr- a tocar enes hèstes.

Mos explique qu'eth e eth caperan pujauen damb ua candela cadun, sa pair ère qui tocaue donques qu'es campanes granes son ben amassa, de manèra qu'un solet òme plaçat ath miei podie hèr-les a virar possant ara ua e dempús era auta. Açò qu'ère possible en Vila, non n'ère pas tant en Aubèrt, pr'amor qu'en aguest darrèr pòble son desseparades per un hiestrau liure.

Fermin comencèc en Vila en 1922 e baishèc tà Aubèrt en mai de 1955. Aubèrt auie un aute campanèr, mès en junh d'aqueth an partic. Aquiu i toquèc enquiath 2003, an en quau sigueren electrificades es campanes. Pendent aguesti ans i auec bèth "rivau" o competidor, un vesin que credec que lheuar-se tàs ueit deth maitin entà ajudar a missa non ère pas grana molèstia. Era missa diadèra se hège en aquera ora pr'amor qu'es mainatges non perdessen cap estona d'escolarizacion, donques qu'entrauen tàs nau. Tard o d'ora er aute se'n cansèc e se tornèc a requerir a Fermin entà ajudar a missa. Açò mos interèsse fòrça, donques que mos permet constatar que, fòrça soent, eth trabalh de campanèr anaue restacat ath d'escolan o sacristan, coma anticament auie estat, en cas, des antics "*monges*" de Vilafranca deth Penedès o Tarragona (en sègle XIV) o der orde menor der "*ostiari*". Atau donques, maugrat que Fermin reconeish que jamès escampèc era glèisa, òc qu'auie aguest prètzhèt de respóner ath prevère quan celebraue ena litúrgia latina preconciliara. Comencèc en tot crubar 350 pessetes per an. Dempús anèc pujant eth sòu, se convertic tanben en agutzil e arribèc as 6.000 o 7.000 pts.

Autanplan ena sua condicion de herit de guèrra, seguic en tot pujar tath campanau. Tà tocar, n'i auie pro sonque damb eth, maugrat que costaue mès se calie mòir-les. Possaue eth cabeçau de husta e tanben eth pròpri bronze. Entàs tòcs diaders, non pujaue cap naut deth campanau, donques qu' ua còrda que baishaue enjós, permetie tocar- des de baish deth campanau. Era missa se senhalaue damb un seguit de

batalhades, era oracion la hège damb un ensems de 3+3+3+12 batalhades.

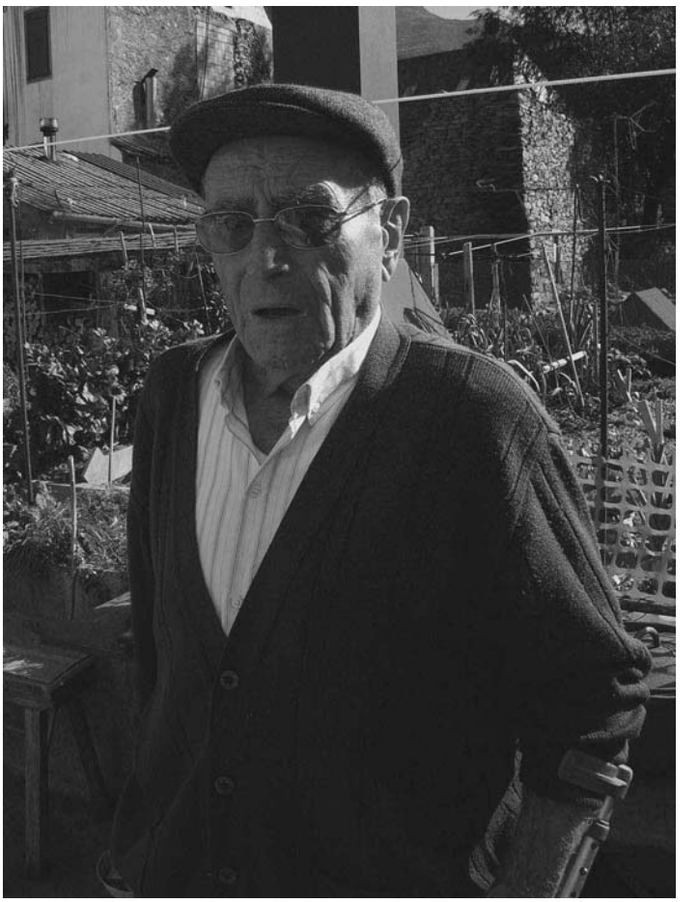

Fermín Monge (+2009), neishut en Vila e darrèr campanèr d'Aubèrt.

Aubèrt se desvelhaue damb eth tòc d'oracion, Fermin se lheuaue tàs sies deth maitin entà anar a trabalhar e non acabaue de méter es pès en tèrra que ja tocaue, e en aguest cas, autanplan ac hège des de casa! Entad aquerò, s'ideèc un sistèma que mejançant uns hius de hèr que demanèc a un companh de trabalh, connectaue es campanes enquia casa sua, relativaments propèra dera glèisa, maugrat que les calie passar per dessús deth losat dera casa d'un vesin, a qui demanèc permís. Entà per'mor qu'es hius non se li enredèssen ne talhèssen placèc un corronet de husta naut deth tet dera casa vesia.

Es campanes se virauen (*bandoar*, ne ditz Fermin Monge) es dies de hèsta; era vesilha dera hèsta major, entàs 16:30 s'anonciaue era hèsta damb eth tòc de campanes, prumèr sonque eth, damb uns repics *des deth "sillon"*[197] e dempús pendent uns cinc minutes se hège eth viratge, en aguest cas, melhor s'auie ajudants. Quan baishaue deth campanau, "*eth pòble ère ua hèsta, pr'amor qu'ac auies ja anonciat*".

Era gent lo convidaue a hèr ua gorjada de moscatelh o a minjar galhetes. Tanben virauen es campanes eth dia qu'es de Vilac anauen entara Artiga de Lin en romeria; quan era crotz e es pendons passauen per Aubèrt, se les saludaue damb un bandoleg [198] de campanes, des deth moment que se les vedie a vier enquia que se les perdie de vista, moment en qué començaue a esbandejar eth campanau d'Arròs. Aguest, ath sòn temps, ère remplaçat per Benós e fin finau arribauen en Es Bòrdes. Segontes Monge, era Artiga de Lin ère un santuari de Vilac, Aubèrt e Es Bòrdes. Tanben mos explique coma eth Dissabte Sant, entàs 23h o 24h, "*quan auie apareishut un aute còp eth santíssim s'anaue a hèr eth torn ara campana*". E londeman peth maitin, Dimenge de Glòria ja se tocaue normau e se bandoaue. Ath delà, tà Rams se metien rams enes campanes, concrètaments, ua branca de boish en contrapés; que dempús eth caperan cremaue eth Dimèrcles de Cendre.

Entà Fermin, "*quan mès lèu tòques es campanetes, mès polit hè*". Segontes semble, hè uns ans, ues gojates li portèren ues campanetes entà hèr-li a simular es tòcs. Semble que pengèc es dues campanetes petites d'ua barra e "*eth còr des pès*" lo estaquèc ena paret. Calerie compréner dilhèu dus "*còrs" o* grops coraus de campanes?, un tocat damb es mans (còr agut) e er aute, damb es pès (còr grèu)? Entà hèr-les damb es campanes de vertat, didec qu'era gent s'alarmarie e donques aueren de hè'c en dimenge.

Eth tòc de rosari ère des mès usuaus entà Fermin, e encara mès, eth de mòrts. Se i auie un defunt, dempús deth tòc d'oracion se tocaue a mòrts. Aguest tòc se hège atau: un còp (que nosati nomentam "*trancs"* e Fermin, eth mot aranés de *patacs*) damb totes es quate campanes. S'ère hemna se hègen dus patacs espaciadi, s'ère òme, tres. Ara seguida viegen uns tòcs lents produsidi damb ua unenca campana: prumèr damb era *campaneta* dreta, e de contunh, damb era campana que sonaue damb eth pè quèr; dempús era *campaneta* dera man quèrra e era campana deth pè dret[199]. Dempús se podie tornar a pataquejar. Eth tòc se repetie dempús des següents tòcs d'oracion, espaciant-se aguesti anoncis o senhaus ath long des tres moments deth dia: maitin, meddia e ser. Tanben, eth dia des funeraus, quan eth prevère gessie dera glèisa, podie avertir ath campanèr entà per'mor qu'encetèsse eth tòc.

Era missa ère ua senhau diadèra, mès la tocaue eth madeish capelhan, atau avertie a Fermin pr'amor que li hesse d'escolan.

Entàs moribonds, as quaus se les portaue era comunion "*eth santíssim tapat"*, s'anaue tocant ua campaneta de man, mès non s'amiauen senhaus des dera tor.

197. Eth banc de campanèr deth campanau deth Rosèr d'Aubèrt
198. Ja auem dit qu'eth mot *bandoar* mos semble revelador, pr'amor que se restaque non sonque per tecnica de tòc senon tanben etimologicament damb eth *bandeo* aragonés.
199. Coma veiram en parlar d'Arròs, eth procediment ère ben parion en aguest pòble (non cau desbrembar qu'eth tèrme, aué ua EMD, includís *Arròs e Vila*). Se seguim eth diboish-rebrembe que consèrve Andrés Guerrero Castet, entà poder tocar a mòrts, talaments coma sabie hèr sa pair Dionisio Guerrero Monge, e dauant era impossibilitat qu'eth darrèr campanèr abituau, Antonio Servat Bernadets, de Casa Cucai, podesse actuaument (2008) hè'c.

Tà tocar a huec, se podie virar ua campana o hèr batalhades çò de mès de rapid possible, *"non damb Maria, senon damb era Barbara"*[200].

Ena glèisa sauvauen ues tenèbres de man tàs processions de Setmana Santa, les tocauen en tot anar ath cant deth caperan. Auien un petit martèth que tustaue ua tauleta a costat e costat.

Era gent coneishie es tòcs, e quan baishaue deth campanau tostemp se trobaue a quauquarrés que li preguntaue qui s'auie morit.

Segons Fermin, en Vila repicaven mès lèu qu'en pòble d'Aubèrt, mès en arribar, arrés se queishec per auer cambiat es tòcs, maugrat qu'eth caperan li auie avertit que *"se quauquarrés non se conforme, que i vage eth*". Tanben se ve qu'auie anat a tocar en Bossòst e en Betlan, coma tanben mos cònste era gessuda de bèth aute campanèr dehòra deth sòn pròpri pòble. Tostemp ère entà hèr un favor, per bèth amic que morie, e non pas per sòs. En cas de Betlan, explique, per exemple, que se li calie tocar a mòrts en Betlan, i anaue tà meddia e arribèc a anar-i a pè des de Casau, a on ère tara Hèsta Major. De tot biais, afirme "*jo hèsqui es tòcs que jo sabi, s'ac hèn desparièr...*"

Ara, segontes Fermin, es tòcs electrificadi son parions as que hège, mès eth repic non emplègue jamès es quate campanes ath madeish temps, mès que hè quauques batalhades era ua, dempús quauques era auta, mès non i a jòc rapid des quate campanes deth conjunt. Entàs repics, prealables ath bandoleg, eth jogaue damb ua campaneta e daue un tòc a ua des granes; dempús hège çò de madeish damb era petita e era auta grana: "*tinc tinc tinc tinc tinc tinc-------taaaang-------tinc tinc tinc tinc tinc-------taaaang*" -cante en tot diferenciar es nòtes des campanes granes-. Es tòcs des quate campanes a un madeish moment exacte èren pròpris deth tòc de defunts.

2. JOSÈP RELLA ARTIGA, Vilac (1948)

Neishut en Arties, en ua familha de pagesi que pògui ans dempús se trasladèc tà Vilac d'a on ère era familha de sa pair, familha damb ua longa tradicion en mestièr de campanèr. Eth pair auie tocat tanben en Arties, pendent era sua estada en pòble, uns dus ans, e dempús ja, de nau en Vilac, ac contunhèc hènt. Sa pair, que hège simultanèaments d'escolan, agutzil e campanèr moric lèu e non n'i podec ensenhar guaire. Siguec Francisco Sambeat -"*Cisco, eth musician de Vilac*" un òme que sabie musica e anaue pes pòbles tocant er acordeon, e que quauqui dies de hèsta auie pujat damb eth sòn pair entath campanau de Vilac "*tà acompanhar*" ath campanèr, eth quau, pr'amor d'auer ua grana retentiva auditiva e musicau, li auien demorat es tòcs ena memòria-, qui les ensenhèc ath joen Josèp.

Josèp Rella toquèc des tretze o catorze ans enquia 1979, data des prumères eleccions, quan deishèc de hèr d'agutzil entà devier alcalde, cargue qu'encara ostente.

Segons mos explique, ath delà deth pair, en Vilac, ère era sua mair era que solie tocar a oracion, "*ère mès causa d'era, pr'amor que mon pair ère en camp*". Tanben auien tocat es campanes de Vilac un oncle sòn –frair de sa pair- eth sòn pair-sénher e eth sòn arrèpairin.

Sonque se tòquen quate des cinc campanes, encara qu'auie entenut a díder que se'n tocauen cinc o sies, -donques qu'abans n'i auie auut sies, mès ua se perdec, sense que sàpie guaire ben qué se'n hec -. Se tocauen coma un piano, mejançant ua sòrta de teclat de husta[201]. Mos explique tanben qu'es campanes se pòden trincar o "daurir" quan son caudes, dempús de repicar fòrça e ua pèça de lan i entre en contacte. Maugrat açò qu'explique, ditz que non n'a vist a trincar-se jamès cap.

Era oracion totun, se tocaue damb era campana major des de baish. Peth maitin (pendent er ostiu mès d'ora, ath torn dera 6ores) 12 batalhades, tà meddia 12+1 -ei plant chocant qu'es tretze batalhades se hègen entàs 13ores e non pas entàs 12ores- e ath ser d'autes 12. Açò l'ac ensenhèren encara eth sòn pair e era sua mair, en tot especificar que non se podie tocar pas guaire de prèssa.

Era missa diadèra ja non l'a viscuda. Des de qu'eth ei campanèr sonque se didie missa eth dimenge, e actuaments non se ditz cada setmana.

Era campana dera espadanha, plaçada ath dessús dera sacrestia, daue un tòc o senhau ath començament dera missa, senhau que hège eth madeish caperan. Semble qu'aguesta campana a anat e vengut dera tor mès d'un còp.

Es anóncis des hèstes ja se hègen era vesilha, ath ser, e damb un repic preliminar, des deth teclat. Es dues campanes granes virauen, çò que cau remercar, auent en compde que se tròben plaçades en castèth de husta, de laguens deth campanau. Hig qu'ara non se pòt hèr, donques que "*se botjaue tot*" pr'amor que reconeish que "*encara qu'ei fòrça bon aguest casse, es ans non perdonen*" e qu'actuaments a besonh d'ua bona restauracion. Eth les engreishaue, en

200. Es campanes granes d'Aubèrt pòrten invocacion a Santa Maria e a Sant Martin, non pas a Santa Barbara. Totun, èren coneishudes coma *Maria* e *Barbara*; çò que devié soent freqüent en fòrça lòcs, en rebrembe des campanes consagrades ath tòc de temporau o entà conjurar es tempèstes.
201. Veigatz er apartat dedicat ara interessanta installacion interiora de Vilac.

cambi, jamès nudèc es batalhs, pr'amor que les a tostemp vist estacadi damb cuer.

Bandoauen tà totes es "*hèstes majors*", en tot referir-se as "*festanals*": Còrpus, Hèsta Major, Sant Jaume, Nadau... Sant Fèlix lo celebrauen eth 1 d'agost. Tanben se bandolejauen campanes enes processons que se hègen peth pòble. Non tostemps se virauen es dues campanes majors. Se non ère ua grana solemnitat o non èren pro gent, sonque se'n bandoaue ua. Quan èren es dues, calie acompassar-se ua damb era auta: "*nang-nannnng-------nong-nonnng-------nang-nannnng-------nong-nonnng....*"en tot hèr lèu, çò qu'auie eth sòn perilh, pr'amor que calie pujar naut dera estructura de husta, qu'ath delà se botjaue. Quan vedec que començaue a èster reaument perilhós seguir tocant es campanes interiores, utilizèc era campana Vilac-3, pr'amor que non emparaue ena encastelatura istorica de casse, senon en un hiestrau. Totun, eth son d'aguesta campana non li acabe de convéncer. De hèt ei ua pèça de Manclús de Valéncia, der an 1951. Eth a ua campana li demane un son clar e net, e aquera non l'a pas guaire.

En deishar d'èster agutzil deishèc d'abitud, de tocar, maugrat que tàs hèstes encara pujaue damb quauquarrés a virar era campana grana.

"*Eth piano*", que li ditz, a tostemp estat aquiu entà repicar, de pè dret, sense emplegar cagira. Segontes Rella, "*anaue plan ben*", maugrat que bèth cordilh anaue mès de costat e per ues ròdes. Es campanes se repicaven rebrembant uns nòms tanhents ara sua sonoritat: *ning, neng, nong, nang.* Eth repic se hège damb un ritme de dus tòcs brèus e un de long –mès accentuat- damb era madeisha campana, as quaus, responie ua des granes. Rella mos ac cantèc d'aguesta faiçon: "*ning, ning, ning, ne-ne-ninng, ne-ne-ninng, ne-ne-ninng, ne-ne-ninng, nonnnnng, ne-ne-ninng, ne-ne-ninng, nannnng".* Non ère bric aisit, sustot "*préner eth ritme*", "*cau escotar e s'anaues fòrça rapid te podies pèrder*".

Josèp Rella, campanèr de Vilac, inclinat en teclat de repicar, un invent unic en Aran.

Eth tòc de mòrts tanben se hège des deth teclat, damb un repic prealable similar ath dera hèsta damb es campanes ua per ua: "*nannnng----------nonnnng----------ninnnng----------nennng".* Aquerò se repetie quauqui còps e "*en acabar hèges tòcs damb es quate campanes, s'ère ua hemna, tres, e s'ère un òme, quate*". Quan eth seguici funèbre gessie entara glèisa tanben se hègen es batalhades lentes, sense repic, e atau s'anaue hènt enquia qu'arribaue tara glèisa e dempús enquia arribar en cementèri.

Tanben i auie un tòc de mes de mai, que ne didien "*tocar a aigua*", se hège damb un repic deth teclat, mès ja non lo rebrembe.

Rebrembe tanben que se tocaue quan era gent de Vilac partie entath romieuatge dera Artiga de Lin, eth quau, tanben se repetie, quan tornauen, e se les vedie a vier a uns centenats de mètres deth pòble. Aguest santuari ère de Betlan, Vilac e Aubèrt.

Era alarma se hège "*damb era campana grana, era nang*", era unica dera quau gessie ua còrda batalhèra qu'anaue campanau enjós, damb tòcs rapids.

Pendent es tres dies deth *tríduum* pasqual non se hège arren, ne dissabte pera net. Tanpòc non rebrembe auer entenut jamès cap tipe de tòc de temporau. Mos informe qu'eth pòble non se metie guaire enes resultats melhors o petjors des tòcs manuaus; eth bandoar per contra, podie auer estat criticat pera poblacion se non gessie ben, sustot a compdar deth moment qu'ac deishèc Josèp.

En opinion de Josèp, es campanes "*serie mès polit que siguessen enes parets, mès aguest campanau ei fòrça naut e prim de parets, non son pro fòrtes, per contra è vist campanaus damb es parets eth doble de granes*".

Josèp Rella non a vist jamès a foncionar eth relòtge "*...en quaranta ans s'a degradat fòrça. Abans non i èren es veires, ère boçat damb ua paret, pera paret sud, era que guarde tà Vielha e era deth costat de França. En pujar tar entramat de husta entà poder tocar hège pòur de quèir ena plaça pera hièstra. Non i deisharien pujar a toti aquiu; ère premanit entà meter-i es pès, mès es campanes te podien enganchar e tu gésser disparat. Ath delà, era estructura se moiguie, ja ei normau, mès ara cada còp mès. Per açò ac electrifiquèrem, pr'amor qu'atau non cau pujar-i*". Tostemps calie èster dues persones, un per campana, ja qu'ère impossible hèr-les a anar totes dues. Mès eth tòc mès malaisit ei eth repic damb eth teclat, qu'era electrificacion non a podut imitar jamès, entà èster fòrça rapid.

Entà Josèp, recuélher tot açò vau era pena "*senon se perderà*" e gosarie de tornar a tocar, sonque calerie méter un aute còp es hius de hèr qu'anauen deth teclat entàs batalhs. Non i a guairi tòcs, pr'amor que son quate campanes, mès les a mantengut talaments coma li ensenhèren.

3. ANTONIO SERVAT BERNADETS, Casa Cucai d'Arròs (1923-2010)

Antonio neishec en Vila en çò de Joanon e de mainatge ja anaue a tocar es campanes. Quan se maridèc en Arròs er an 1954, anaue a ajudar a missa "*encara li ensenharie d'ajudar a missa en catalan, en castelhan e en aranés*", e eth sòn suer ère qui tocaue es campanes. En Vila sa pair "*dirigie eth còr de Vila*" e cantauen tà Setmana Santa. Com qu'ère adret, er òme hège matraques de man e maces entà picar e anar a hèr tarrambòri, çò qu'alavetz ne didien "*anar à aucir judius*". Eth Dissabte de Glòria, Antonio o Tòn, de mainatge, demoraue es tres allelluies deth caperan " *Alleluia, Alleluia, Alleluia!, entà dar eth bando ara campana, entà pr'amor d'anonciar que Nòste Senhor auie ressuscitat*".

Antonio rebrembe pro ben es tòcs, mès non gòse de pujar tath campanau ja qu'es cames non lo pòrten pas guaire; decidim hèr un enregistrament, nosati naut e eth escotant des de baish, entà corregir çò qu'escote, s'ac hèm coma cau o non, ja que segontes ditz Tòn de Casa Cucai "*se se pòt hèr un favor non hèr un agravio*". Sigueren un pialèr es persones qu'anèren a preguntar se qué passaue.

Antoni Servat de Casa Cucai d'Arròs. Hilh de Vila, a hèt de campanèr en Arròs pendent fòrça ans.

Eth tòc mès repetit ère era oracion, tres còps ath dia. Se hège des de baish, damb era campana grana, en tot hèr batalhades espaciades, acorropades en sèries, desseparades aguestes per uns dètz segons, en totau 3+3+3+12[202]. Eth dimenge tanben se tocaue, meddia includit. Dempús se hec sonque peth maitin e ath ser, quan s'adoptèc eth sistèma de torns.

Eth tòc de missa se hège puntuauments, cada dimenge entàs 9h deth maitin. Se calie, es vedèths demorauen eth minjar ua estona mès. Entara missa dominicau se repicaue e dempús se senhalaue damb es campanes majores, mès sense bandoar-les.

Eth tòc de hèsta se hège era vesilha, en hèr-se escur. Eth "repic" ère eth conjunt deth tòc, ne didien atau. Se començaue damb es petites, en tot hèr un repicon de mès en mès accelerat, sense parar, dempús ua des granes que hège batalhades seguides, quauqu'ues, e quan li semblaue ath campanèr, se cambiaue tara auta campana grana, mès jamès alternant ua batalhada de cada ua, pr'amor que se poirie confóner damb eth tòc de mòrts. Es campanes granes tanben an d'anar rapides, peth madeish motiu. Dempús se desconnectaven es cordilhs e començaue eth bandoleg, que sonque se hège es dies de hèsta grana, includida Santa Eulària, eth 10 de deseme, o eth degolhament de Sant Joan Baptista, eth 29 d'Agost. Entà bategi e maridatges sonque se repicaue.

Eth tòc de defunts en Arròs se hège tanben damb es quate campanes. Ne didien tocar " a còs" o "acòrs", non sabem se tanhent as funeralhes de còs present o ben ath hèt qu'ère tocar hent acòrds. Se hègen dus còps damb es quate campanes tocant ath madeish temps, plan espaciadi, per ua hemna, o tres, s'eth defunt ère un òme. Dempús, se hègen tòcs espaciadi (en tot parar un moment) damb ua unica campana, ara ua petita, ara ua grana, dempús ua auta petita, e ua auta grana, entà repetir diuèrsi còps aguest esquèma de batalhades soletes. Dempús, pr'amor d'Andrés Guerrero e Castet, qu'a un diboish dera disposicion des campanes deth campanau d'Arròs, auem sabut que se tocauen crotzades -petita dreta e dempús grana quèrra, petita quèrra e grana dreta qu'ère era major-. En acabar, se repetien es dus tòcs des quate campanes, mès sonque quan se volie acabar eth tòc. Vedem qu'açò coïncidís perfèctaments damb çò que mos explicaue Fermin Monge d'Aubèrt *"ei çò qu'eth tocaue en Aubèrt, e en Vila, demoràuem apròp er un der aute; li a auut d'explicar çò de madeish, senon ei que ja non sabem tocar es campanes*"-.

Çò de prumèr que hège era gent en auer un defunt ère anar a avertir ar escolan-campanèr e aguest ara seguida tocaue, dus o tres menutes. Non demoraue -coma hègen en Casau-

202. Totun, Andrés Guerrero Castet a anotat qu'er Angèlus ei 3+3+3+3+12, quate sèries en lòc des 3 que mos auie senhalat Antonio.

eth tòc d'oracion següent, entà hèr era senhau[203]. S'eth mòrt auie estat baile o còsso, de tant en tant se "*daue eth bando ara campana*"; çò que significaue qu'eth defunt ère o auie estat en ajuntament.

Es tòcs de defunts entà un mainatge –"*entà un mainatge, tocauen a alegror*" ditz era sua hemna- se senhalauen sonque damb es campanes petites; fòrça lèu, en un repic alternat; se consideraue ua alegror, "*pr'amor qu'anauen tath cèu dirèctes*", per èster persones innocentes, "*açò didien es caperans*".

Era alarma se tocaue bandoant ua des campanes granes; en èster un dia que non tocaue hè'c, era gent ja s'espantaue e anaue a veir çò qué passaue.

Ua auta particularitat ère "*tocar a vediau, o era campana deth vediau*", ua crida damb era campana grana dera glèisa entà convocar a tot eth vesiat a hèr un trabalh collectiu coma endreçar un camin o ajudar en quauquarren entara comunautat.

Eth dia deth santet, Sant Joan, eth 3 de mai, quan era gent, es caperans e era orquèstra anauen entath santuari, Antonio "*daue eth bando ara campana*", ja siguesse possant eth cabeçau de husta o era campana, segontes aquerò que passaue per deuant sòn en cada moment. Seguraments, era campana entraue tath campanau per naut e gessie tà dehòra per baish.

Era campaneta qu'actuauments ei trincada ja i ère, quan Antonio comencèc. E la tocaue atau madeish sonque "*que non a eth madeish son*".

Antonio tanben auie hèt d'agutzil der Ajuntament. S'aucupèc dera installacion dera linha deth telefòn e d'autes gestions. Mos ditz que "*s'a acabat aqueth cuento de tocar es campanes. Ara ena Val d'Aran ja non se tòque arren. Antes i auie un monaguillo; quan s'acabèren es monaguillos, er Ajuntament manèc que pendent un mes en cada casa se hesse a tocar era oracion peth maitin e era oracion peth ser, mès tanben s'acabèc. Ara non ne saben, de tocar es campanes*" Damb aguesta afirmacion vedem qu'eth cargue –agonizant- de campanèr se despartic per tot eth pòble, aumens es tòcs dera vida vidanta, mès importants en paisatge sonor deth pòble e es mès simples de hèr. Eth sòn suer tocaue a oracion e era gent didie "*ja ei meddia, ja tòque era campana*". E quan ac hec eth, s'ère en camp, venguie a tocar. Dempús quan se deishèc de hèr per torns eth encara ac contunhèc hent pendent uns dètz ans, en tot deishà'c definitivament ath torn deth 2000. Ara tanben saben repicar "*pr'amor qu'en aranés se ditz repicar*" Andrés Guerrero e Cisco Caramazana, que viu ues cases mès ensús, pr'amor qu'acompanhaue a Antonio a tocar-les e li n'auie ensenhat eth suer d'Antonio.

4. ROBERTO SEIRA SANMARTÍ, Casa Pistola (o Pistoleta), Casau (1947) e FRANCISCO VIDAL, Vielha

Ací se parle deth campanau de Casau, damb interessants apunts sus eth de Vielha.

Roberto non ère guaire inclinat a parlar des campanes, sustot quan anoncièrem que volíem enregistrar era convèrsa, pr'amor qu'era etica mès elementau mos obligaue a dider-l'ac per auança. Sorprenentament, se barrèc fòrça a compdar d'aqueth moment. Mos semblèc que mos reconeishie e non l'auie agradat guaire qu'auéssem tocat e enregistrat es sues campanes dus ans abans, pendent era documentacion que hérem en campanau de Casau, acompanhadi d'Antonio Ademá de Casa Sempè e mesi dempús, de Pere Casulleras, damb qui èrem tanben en moment dera convèrsa. Supausam que li sabec grèu non auer estat informat, mès en aqueth moment non sabíem dera sua persona e mens encara que coneishesse es campanes e que les toquèsse, senon auríem sajat de parlar-i. Açò mos hè a pensar que soent cau anar damb pès de plom: enes pòbles ja lèu non se tòquen campanes, mès quan quauquarrés –sustot s'ei foran- ac hè, apareish gent de totes es cases tà protestar –o, aumens, tà hoishinar- entà conéisher qui a cometut ua intromission tan grèu enes ahèrs deth pòble tocant es campanes dehòra d'oraris. E reauments, ei ua intromission grèu, aumens abans n'aurie estat, irrómper en còr des esturments de comunicacion d'un entorn sociau ath quau non s'apartien, en ua supausada manca de respècte entara gent non avertida... Roberto non apareishec jamès en cap des dues visites, mès mos deuec contemplar des de casa sua, o siguec posterioraments informat dera nòsta preséncia en Casau.

Fin finau, Roberto, gràcies ara mediacion de Francisco o Paquito Vidal, present tanben ena entrevista[204], mos brindèc ua longa convèrsa, plan rica en donades, fòrça fiabla en sòn contengut, e mos ditz qu'aprenec a tocar d'un òme que se didie Cisco, pair d'ua tau Gertrudis, que ja hè ua quarentia d'ans qu'ei mòrt.

203. Entenem que non ac demorauen en prumèr avís, mès es que seguien òc que se hègen dempús des tòcs d'oracion, ja qu'Andrés sonque a anotat eth tòc de defunts en tot registrar prumèr eth tòc d'oracion o *Angèlus*.
204. Des d'ací volem hèr public eth nòste arregraïment, ja que sense eth non aurie estat possibla aguesta interessanta entrevista.

Paquito Vidal e Roberto Seira, campanèrs en Vielha e Casau, eth passat 2009.

Roberto auec era escadença de motorizar es tòcs de Casau, mès non volec que s'electrifiquèssen es campanes, en tot díder que mentre eth siguesse viu, non ac vedie ben. Damb fòrça encèrt, hec a compréner qu'ei coma s'eth campanau demorèsse coma ua maquina insensibla e eth pòble perdesse ua petita part dera sua vida. Ath delà, eth poder de saber tocar es campanes li deu produsir ua sensacion d'èster era unica persona de Casau qu'ei dipositària d'aguesta coneishença, çò qu'auem tanben observat en d'auti campanèrs e en d'auti endrets. Es bronzes non son joguets, senon vassi consagradi que non toti pòden tocar. Per exemple, preguntat sus es nòms des campanes, responec: "*ui, ja non te diderè arren mès, ja t'è dit massa*"; e dempús, convèrsa enlà repetic que "*a jo m'an ensenhat de mainatge qu'es nòms des campanes non se diden. E jo les sabi, mès non se diden, ei coma era edat d'ua hemna, non se pregunte*".

Es tòcs de mòrt; sustot es tòcs de mainatge, son fòrça impressionants. Se hègen dempús des tòcs d'Angèlus o d'oracion. Ua batalhada damb ua campana petita dera dreta, ua auta damb era dera quèrra e dempús era major (grana dera quèrra) e era grana dusau (pè dret), e se torne a començar. En moment de començar era missa des enterraments se daue ua senhau d'ua batalhada damb era campana grana, des de baish. Es escolans mainatges, auien interès en anar tà funeralhes, pr'amor que crubauen tres pessetes enlòc d'ua, que crubauen per ua missa normau, ath delà dera òstia e deth traguet de vin de missa que les podie dar eth caperan, "*pr'amor qu'es pessetes èren cares*". Mès "*anàuem toti cohessadi e comulgats, e cada tarde a rosari, mès se non mos donave eth tòc, non i anàuem*" Toti es tòcs de mòrt se hègen tres còps, damb bères senhaus que variauen d'òme a hemna, mès tostemp hèti tres còps, ei a díder, en tres còps o moments. Entà Roberto, eth tòc tostemps ère eth madeish, anèsses tath pòble que siguesse dera Val d'Aran; cambiauen es campanes, i podie auer bèra diferéncia, mès en esséncia ère parièr...

Açò ac ditz pr'amor qu'eth auie tocat ocasionaument en diuèrsi pòbles dera Val d'Aran: non desbrembam qu'aumens laguens d'un terçon, toti se coneishen e era gent assistís entàs enterraments. S'ath delà, non i auie qui tòquesse, Roberto ac hège bèth còp en Casarilh, en Gausac, etc.

Eth tòc de nòces se hège a batalhades, sense bandoar es campanes, e sense emplegar es quate campanes, talament coma se hège en Vielha, a on era Miquèla sonque se tocaue entà quauqui enterraments e hèstes granes.

En Vielha se tocaue a mòrts damb ua campana mejana, en tot hèr un repic qu'ère responut per ua batalhada lenta dera Francisca: "*tinnnnnng---ting-ting-ting-ting-ting-tinnnggg-----tonnnnnnng...*". Poirie èster que tanben responesse, sense alternar-se damb es petites, era Miquèla, mès Roberto apunte qu'entà que toquèssen era Miquèla en ues funeralhes calie pagar a part, "*se non pagauen non se podie tocar, s'era familha non pagave eth dòt dera Miquèla, non se tocave*") e qu'aguesta ère tenguda sonque tà enterraments de classe nauta, coma vedem qu'ei cèrt e atau cònste ena *Consueta* de 1925. Damb es ans açò anarie desapareishent. Francisco mos indique coma campana mejana era Vielha-3, mès nosati pensam qu'aguesta siguec enquiath decènni des setanta, naut dera lucana entà tocar exclusivaments es quarts d'ora: encara aué non a batalh e hè era madeisha mission, ath delà de tocar a missa diadèra cada ser. La deueren baishar tara sala de campanes entà ua prumèra electrificacion. Supausam donques, qu'ei era campana Vielha-4, actuaument henuda, era que hège es nomentadi tòcs.

En Gausac i auie, segontes Roberto, un bon campanèr, Vicenç, de Casa Tiesso, que ja moric, viuie fòrça apròp dera glèisa. Maugrat tot, tanben en Gausac electrifiquèren es campanes e er òme demorèc sense trabalh. Es campanèrs se picauen a veir quin tocaue mès ben, supausam qu'èren causes deth mestièr, un còp dominada era tecnica, s'apreciaue tanben eth lusiment e er aspècte musicau e ritmic, eth mestièr d'un determinat campanèr. Segontes Francisco Vidal, en Vielha i auie un sacristan-campanèr, *Manelet*, mès en mancar eth, ja electrifiquèren, "*e hè ans d'açò eh...ja d'abans de Mossen Amiell*". Pense –ditz Francisco- qu'abans i auie fòrça mès capelhans, ara fin deth sègle passat (s XIX) ena Val d'Aran i auie apuprètz 14.000 persones, e eth pas des ramats de bestiar podie durar ores...E

podien arribar tà pèisher-i uns 400.000 caps de bestiar ar an. En cada pòble i auie mès d'ua capèla.

Tòc d'oracion: Se hège en Casau, coma en Vielha, entàs 8 ores, entàs 13 ores e entàs 18 ores, damb era campana majora, e damb tres uniques batalhades fòrça espaciades. Supausam qu'en Vielha se harie damb Francisca e non sabem se tanben consistie sonque damb tres batalhades.

Entàs tòcs de missa, en Casau se tocaue damb es quate campanes; "*ère fòrça polit sonaue un shinhau a balh*". Dedusim que mos parlen ja de misses dominicaus, e non pas dera missa diadèra, pr'amor qu'en aguest cas non i aurie repic damb pretensions musicaus. Dempús, mos parle deth tòc de missa –ara òc que tanhent ara diadèra- qu'en Casau se hège damb es dues còrdes des campanes majores, alternant-les en un repic moderat, donques qu'ací –coma en Arròs- son dues es còrdes que baishen peth campanau e permeten tocar des de baish. Entà saber quina corresponie ara campana grana, era còrda dera major, en Casau, a un nud e en campanau d'Arròs uns manges de husta permeten escriuer-i "grana". Un còp hèt eth repic, se dauen, sonque damb era grana, es tres senhaus de començar era missa: un tòc de tres batalhades –damb eth quau era gent anaue entara plaça dera glèisa-, un de dues -era gent entraue ena glèisa- e un d'ua batalhada -quan eth caperan gessie tà celebrar-. En Vielha se hège damb era Francisca. Era Miquèla non s'emplegaue tant coma ara: "*se non i auie un duro, non se tocaue*", insistís Roberto[205]. De hèt, tanben nosati credem que non ei cap ua campana entà tenguda setmanau, senon ua pèça entà emplegar sonque en dates plan remercables.

Tà rosari e novènes se tocaue, mès non rebremben pas eth tòc; entàs anniversaris des defunts non se hège cap de senhau especiau que non siguesse eth pròpri tòc de missa.

Era alarma o tòc de huec, en Vielha se hège damb "*era Miquèla, a batalhades rapides, damb era còrda, e i anaue tot diu eh, toti*". Eth darrèr còp que la hec a servir siguec per un huec.

Es dies de hèsta, segontes Roberto, "*pera net (!), tàs 6 o es 7 dera vrespada*" ja s'anaue a hèr eth repic qu'anonciaue era solemnitat. Londeman, entàs 11 o entàs 11.30 se tornaue a repicar e se bandoaue. Poirie èster que ja se bandoèsse era vesilha. Calie èster mès d'un pr'amor qu'èren de besonh dues persones entà mòir es dues campanes. Sonque se bandoauen es campanes granes, mès es petites, "*se les volies tocar aquiu setiat, tanben se podie, mès ath madeish ritme des que virauen*." Entà virar-les, non ac hègen pas damb palanca o balhèsta, senon damb es mans, mès en tot susvelhar de non tocar-les: "*era campana non se tòque*", pr'amor que, segontes Roberto "*damb ua man sudada o damb lan la pòt daurir, la pòt trincar, sustot dempús*", comprenem que vòu díder dempús de tocar. Per contra, Francisco òc que ditz qu'en Vielha quauquarrés les possaue tanben peth vas de bronze, e qu'era campana tostemps entraue per naut ena cramba dera tor, de sòrta qu'es òmes se penjauen en cabeçau que baishaue des de naut e dauen era empentassada ara campana damb eth sòn pròpri pes. Jamès la deishauen parada en tot guardar entà naut; se se paraue, ja ère entà acabar eth tòc e boca enjós o truèja (joata) ensús; tot d'un temps s'i metie eth gancho que –clauat ena paret- empedie qu'era campana se botgèsse.

Es dus tertulians comenten qu'en Vielha, tàs hèstes, podien arribar a èster dètz o dotze naut deth campanau, donques que bandoar era *Miquèla* auie besonh d'ues quate o cinc persones[206]. "*Tà tocar aquera campana calie auer-les ben metudi*". Non ac deishauen pas hèr a toti, tanpòc se confiauen guaire deth sòn estat[207], de ben segur, pr'amor de non auer arrés que li hesse eth mantenement engreishèsse es èishi, tensèsse es tirants e repassèsse es cunhs e tascons abans de hèr-la a virar. En Vielha se bandoaen es dues majores, era *Francisca* e era *Miquèla*. Deuie èster tot un espectacle, donques que non dèishen d'èster dues tones e mieja de metau en movement, entre es dues campanes. Segontes Paquito Vidal "*era Francisca ei de bon bàter, damb era joata de hèr aqueth, te i podies préner ben; lo que hège fòrça respècte ère era Miquèla, hège fòrça respècte, fòrça. S'entenie per tota era Val d'Aran. Òh, e non sabi se siguec damb Francisca abans d'apraiar-la o siguec damb era Miquèla, qu'un s'i gahèc e i dèc eth torn*". Semble qu'aqueth malurós non queiguec tà baish, mès i dèc tot un torn prenut. Segontes Roberto, tanben podie petar-se un batalh. En Casau passèc un parelh de còps, en tot avertir eth perilh que comportaue era queiguda de pèces de hèr d'aguesta sòrta de naut entà baish, o ben, ena cara deth malerós campanèr qu'ère laguens.

Quan tocauen en Vielha damb bandoleg, calie mòir es dues majores, acompassadament era ua damb era auta, es petites a repic alternat, se i auie pro gent.

Francisco Vidal mos apunte qu'en Vielha "*i auie dus còros*" ena glèisa de Sant Miquèu, un de mès gran a mieja nautada e un de mès anautit encara, per a on s'accedie tath campanau. Per açò, aué en dia, er accès tath campanau ei de mau hèr e pòc segur: cau méter ua escala de man, lheuadissa que se sauve ena sacrestia. Des d'ací, voleríem prepausar eth rebastiment d'aguesti espacis, destinadi as òmes, e damb un gran valor liturgic, des d'a on se hègen es cants coraus e antifonaus en latin enes jornades solemnes. Eth auie tocat en Vielha, amassa damb eth corròp d'òmes

205. Rebrembam era Consueta de 1925 (apartat de documents) a on se ditz que se pague 5 pts per cada tòc o anonci hèt damb aquera campana. Tot aquerò pòrte a valorar plan seriosament es informacions balhades peth Sr. Roberto Seira.
206. Nosati, per contra, pensam que mès de tres persones embarrasarien, totun que dilhèu se hège entà pr'amor d' anar-se relevant ja que non podem pas desbrembar que son 1600kg, e que maugrat èster contrapesadi, mòir-les, supause un plan gran esfòrç.
207. Estat que, cèrtament, un còp vista era joata antica, mos semble mès que bon, non pensam pas que siguesse de besonh substituïr aquera montura tant espectaculara pera actuau.

que i tocauen, es darrères generacions de sacristans-campanèrs.

Tanben mos ditz qu'en Vielha i auie auut eth "*tamboret*" entà tocar. Se referís, sense dobte, ara cagira o banc de campanèr, que com auem ja vist, auie tres o mès pedaus. Francisco ne rebrembe tres o quate, damb un resòrt dejós de cada pedau, e le condam que ja non existís. Ère plaçat segontes diden -e auem podut documentar qu'atau ère abans dera intervencion en campanau- jos era campana mès petita de totes. Encara en Casau se ve eth sistèma de ressòrts enes pedaus, ressòrts que semblen procedents d'un lhet e remplegadi per Roberto de faiçon plan avienta. Ges era tematica sus era possibla titularitat municipau deth campanau "*pr'amor qu'èren tors de defensa*". En cas de Vielha, era Consueta de 1925 ditz qu'era mantenença deth campanau e des campanes corrie a cargue der ajuntament, mès que "*l'auien fòrça descuedat*"[208].

Roberto ditz qu'es cantors se plaçauen en prumèr pis des còrs anautits, que tostemps s'aumplien e que s'eth caperan ère un bon orador, aumplie era glèisa, deth temps que quauqui d'auti, massa embarradi o maus comunicadors, la vuedauen.

5. FRANCISCO JAQUET, Arties

Francisco demore dauant dera tor e capèla de Çò de Portolà. Era sua illusion damb es campanes serie sustot veir sodada era campana grana de Santa Maria d'Arties, actuaments trincada, donques que se trinquèc a mans d'un oncle sòn, quan dempús de tocar tà Sant Joan, aguest, de faiçon involontària, i metec eth pè o bèth objècte de lan que portaue e era campana se henec tota. Aguest trincament se produsic abans dera Guèrra Civila, e entà Francisco "*ei era unica campana grana dera Val d'Aran que non ei cap apraiada e en condicions de sonar*".

Mos explique tanben qu'era campana grana d'Arties s'escotaue des deth cap deth Pòrt dera Bonaigua, e qu'auie entenut a díder qu'ère era tresau campana dera Val d'Aran[209]. En bandolejar-la, la hègen virar tan de prèssa qu'arribaue a pèrder eth tòc, pr'amor qu'eth batalh non auie temps de tocar eth bronze[210].

En Arties, er escolan lo logaue e pagaue er ajuntament, e ath campanèr tanben. Eth, totun, pujar a tocar non ac a hèt jamès. Maugrat aquerò ne sauve fòrça rebrembes. Eth tòc d'oracion lo rebrembe pera tarde, sense movement de campanes. Tanben s'embrembe des tres tòcs d'abans de missa: eth prumèr damb bandoleg, eth dusau damb repic e eth tresau e darrèr tòc que lo daue aquera campana petita dera espadanha.

Segontes Francisco Jaquet, es dimenges tanben se bandoaue era campana; sonque ne hègen a anar ua. Eth tot cas, naut, ena sala de campanes, i auie un entarimat de taules a on se tenguien es pès des que tocauen. Mos parle d'Aurelio, qu'auie estat sacristan, e que dilhèu mos poirie explicar quauquarren mès.

Tanben rebrembe d'auer entenut a dider qu'un còp, un caperan portèc ua campana trincada deth pòble de Gil (Isil), la dèc a un gojat entà hèr-la a apraiar, mès aguest despareishec –e era campana tanben-, se la venec pr'amor que pensaue que portaue argent.

Entà acabar, auem ua interessanta convèrsa sus eth Taro e era hèsta de Sant Joan.

208. Podem lèu assegurar era titularitat municipau deth relòtge, mès non podem garantir çò de madeish en çò que tanh as campanes.
209. Maugrat qu'auem podut constatar que non ei pas atau, ja qu'eth tresau lòc, dempús dera Miquèla de Vielha (d'uns 1600kg) e dera Juliana de Garòs (1000kg), l'aucupe era Francisca, era dusau campana majora de Vielha, (tanben pròp des 1000kg), ben segur que se tracte d'ua des campanes araneses de dimensions mès notables, damb es sòns 1,08m de nautada e 1,06m d'ample de boca e un pes d'apròp de 700kg.
210. Non podem garantir qu'aquerò sigue possible ena tor d'Arties, damb campanes de 550 e 700 kg e plaçades coma se trapen.

VI. BIBLIOGRAFIA

Seguim er orde cronologic, cossent damb er an dera prumèra aparicion des òbres.

- GRACIA DE TOLVA, FRANCISCO: *Relación al Rey don Phelipe III nuestro señor del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Aran, de los reyes que le han posseydo,... leyes y gouierno / por... Juan Francisco de Gracia de Tolba... Huesca : por Pedro Cabarte..., 1613*

- LUBIÈRE DU BOUCHET, GABRIEL-OLIVIER DE: *Mandement de Monseigneur l'Evêque de Comenges pour les habitants de la Vallée d'Aran, dépendente pour le Spirituel de l'Evêché de Comenges, par Monseigneur Sacarrere, Secretaire.* Alan, 1731. Reedicion facsimil de Nimes, Lacour-éditeur: 2005

- VIOLLET-LE-DUC, EUGÈNE: *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle*. en 10 volums, París, Bance, 1858-68,.

- TOULOUSE-LAUTREC, M. LE COMTE DE: *Les cloches dans le Haut-Comminges, extrait du Bulletin Monumental publié à Caen par M. De Caumont*. París, Derache: 1863. pag 26-27. Reedicion facsímil de Nimes, Lacour-éditeur: 1992

- GOURDON, MAURICE: *A travers l'Aran (Itinéraires d'un touriste)*. Paris G. Charpentier et Cie., Éditeurs. 1884. Reedicion facsimil de Nimes, Lacour-éditeur: 2005

- LAURIÈRE, J. DE: *Promenade Archéologique dans le Val d'Aran*. Caen: Imprimeria Le Blanc-Hardel / Henry Delesques, successeur, 1886. Reedicion facsimil de Nimes: Lacour éditeur, 2005

- FÉROTIN, DOM MARIUS: *Le* Liber Ordinum *en usage dans l'Église wisigothique et mozarabe d'Espagne du cinquième au onzième siècle.* Paris : Librairie de Firmin-Didot et Cie, 1904

- SOLER I SANTALÓ, JULI: *La Vall d'Aran*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, 1906. Reedicion facsimil de Tremp: Garsineu Edicions, 1998

- SEGURA, JOAN: *Història d'Igualada***.** 2 vols. Barcelona: Estampa d'Eugeni Subirana, 1907-08

- MOGA PONT, JUSÈP: *Llibre de Casa Lobaton de Gessa* (manuscrit inedit) 1929

- AMADES, JOAN. *Les campanes*. Bilioteca de tradicions populars, volum XXXV. Barcelona: La Neotípia, 1935

- DÍAZ I CARBONELL, ROMUALD: *Benedicció de la campana*. Igualada: Nicolau Poncell, 1947

- IGNOTUS: *Catecisme de la Doctrina Cristiana. Imprès per manament de... Dr. Ramon Masnou i Boixeda, bisbe de Vich. Per a ús dels seus diocesans.* Vic: s.i., 1957

- PORREDON, XAVIER: "*Els tocs de les campanes de Cervera*," publicat en revista *Segarra*, desparièrs numeros (619-625) deth 15 d'abriu ath 15 de junhsèga de 1970.

- BOIXAREU, RAMON (ED.): *Diario de los viajes hechos en Cataluña de Francisco de Zamora* (1789). Barcelona: Curial, 1973

- SARRATE FORGA, JOSÉ: *El arte románico en el Cap d'Aràn*. Lleida: edicion privada imprimida en Mariana, 1975

- GAVÍN I BARCELÓ, JOSEP MARIA: *Inventari d'esglésies*. Volum 2, Baixa Ribagorça, Alta Ribagorça i Vall d'Aran. Barcelona: Artestudi edicions-Arxiu Gavín, 1978

- *Regla de Sant Benet. Amb pròleg i glosses per a una relectura de l'abat Cassià M. Just*. Montserrat, Publicacions de l'Abadia, 1996 (1981)

- LLOP I BAYO, FRANCESC I ÁLVARO, MARC: *Campanas y campaneros. Una introducción al mundo de los campaneros en tierras de Salamanca*. Salamanca, Centro de Cultura tradicional, 1986

- AA.VV.: *Frankfurter Glockenbuch*. Sota la direcció de Konrad Bund. Frankfurt am Main: Verlag Waldemar Kramer, 1986

- AA.VV.: *Glocken in Geschichte und Gegenwart*. Dos vols., sota la direcció de Kurt Kramer. Karlsruhe, Badenia Verlag, 1986-97.

- AA.VV.: *Catalunya Romànica*. Vol. XIII. *El Solsonès - Vall d'Aran.*. Barcelona. Fundació Enciclopèdia Catalana,1987

- SCHILLING, MARGARETE: *Glocken. Gestalt, Klang und Zier*. Dresde: VEB Verlag der Kunst, 1988.

- COROMINES I VIGNEAUX, JOAN: *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*. Barcelona, Curial Edicions Catalanes. 1990.

- PADILLA LAPUENTE, JOSÉ I. : "*Las campanas horarias de la catedral de Lleida: hacia una nueva cesura del tiempo urbano (s. XV)"*. Laguens de *Congrés de la seu Vella. Actes*. Lleida: Pagès Editors, 1991

- AA. VV. (Mario Fanti, coord.): *Campanile e Campane de Bologna e del Bolognese*. Bologna: Cassa di Risparmio in Bologna, 1992.

- RAMA, JEAN-PIERRE: *Cloches de France et d'ailleurs*. Paris: Le Temps Apprivoisé - Pierre Zech Éditeur, 1993.

- TURULL, RAMON: *Històries de Cervera, VI. Homes i fets, converses i anècdotes sobre campanes*. Cervera, Biblioteca de Cervera i la Segarra, Lleida,Pagès Editors,1993

- AA.VV.: *Carillons et tours de Belgique*. Col·lecció Musea Nostra, Gand: Ludion Editions, 1994.

- FARRÉ I OLIVÉ, EDUARD: "*Els Ratera. Rellotgers d'Igualada al segle XVIII*". Laguens de *AIONA revista (suplement del periòdic LA VEU DE L'ANOIA)*, 23 d'Agost de 1996

- ANDRÉS I SORRIBES, JOAN - MARZÀ I DUCH, VICENT: *El campanar de Castelló. Les campanes del Fadrí*. Castelló de la Plana: Ajuntament de Castelló, 1996

- ALONSO POGA, JOSÉ LUIS; SÁNCHEZ DEL BARRIO, ANTONIO: *La Campana. Patrimonio Sonoro y Lenguaje Tradicional*. Urueña, Fundación Joaquín Díaz, 1997

- BARRIO LOZA, JOSÉ A. : "*La campanería de Bizkaía (siglos XVI-XIX). La competencia entre fundidores "Vizcaínos" y Montañeses"* laguens de *Las Campanas: cultura de un sonido milenario. Actas del I Congreso Nacional.* Santander, Fundación Marcelino Botín, 1997

- ALTES I AGUILÓ, FRANCESC: "*Campanes antigues de Montserrat*", en *Montserrat. Butlletí del Santuari* núm 52, setembre-desembre 1998, pags 34-44

- POJADE, PATRICI: *Une vallée frontière dans le Grand Siècle: Le Val d'Aran entre deux monarchies*. Aspet: Pyrégraph Universatim, 1998

- NUÑEZ PEÑAFLOR, MARLEM: *El simbolismo del toque de las campanas y sus mecanismos de reconocimiento en dos contextos de enunciación cotidianos: rural/urbano,* tesina inedita liejuda ena *Universidad Autónoma del Estado de México* en 1999

- SÁNCHEZ AGUSTÍ, FERRAN: *Maquis a Catalunya. De la invasió de la Vall d'Aran a la mort del Caracremada.* pags. 111-115, Lleida. Pagès Editors, 1999

- DALMAU, DELFÍ I ORRIOLS, XAVIER: *Per l'escala secreta. Campanars i campanes a les valls d'Àneu*. Esterri d'Àneu: Consell

- BRUNET, SERGE: *Les prêtres des montagnes. La Vie, la Mort, la Foi dans les Pyrénées centrales sous l'Ancien Régime*. Aspet: Pyrégraph Universatim, 2001

- LLOBET I PORTELLA, JOSEP Mª: "*Les campanes de l'església de Santa Maria de Cervera (1338-1880)*" pags 69-138, en *Miscel·lània Cerverina* 16, Cervera: Centre Municipal de Cultura, 2003.

- LLOP I BAYO, FRANCESC: *L'afició a les campanes. Paisatge urbà i tocs tradicionals en la ciutat de València*. València: Consell Valencià de Cultura, 2003.

- AA.VV. : *Montgarri ager e aué.* Vielha: Fondacion privada deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran, 2003.

- AMIELL, JUSÈP: "*Eth Santuari de Montgarri*", pag. 79-84, en *Tèrra Aranesa,* num. 4. Vielha 2003

- ROBINAULT-JAULIN, ARNAUD: *Cloches. Voix de Dieu, Messagères des hommes*. Paris: Rempart, 2003

- SANLLEHY SABÍ, M. ÀNGELS: "*Montgarri sus es corresponsaus de Fancisco de Zamora (1788-1789)*", pag. 39-47, en *Tèrra Aranesa,* num. 4. Vielha 2003

- ROS BARBOSA, ELISA: *Estudi documentau sus eth patrimòni des glèises dera Val d'Aran*. Trabalh inedit. Conselh Generau d'Aran. 2005

- GRANELL, ENRIC – RAMON, ANTONI: *Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica.* Barcelona. COAC. 2006

- RIERA SOCASAU, JOAN CARLES: *Castèths Medievaus. 29 castèths e bastides defensives dera Val d'Aran*. Figueres: Brau Edicions, 2006.

- AA.VV. : *Ritus e tradicions en Aran*. Vielha: Fondacion privada deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran, 2007.

- AA.VV. : *La Missió arqueològica del 1907 als Pirineus*. Barcelona: Obra Social de la Fundació "La Caixa" i Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic, 2007.

- AA.VV.: *Aran Clavis Regni. Era defensa d'un país*. Vielha. Musèu dera Val d'Aran. Conselh Generau d'Aran, 2008

VII. CRÒ QUIS

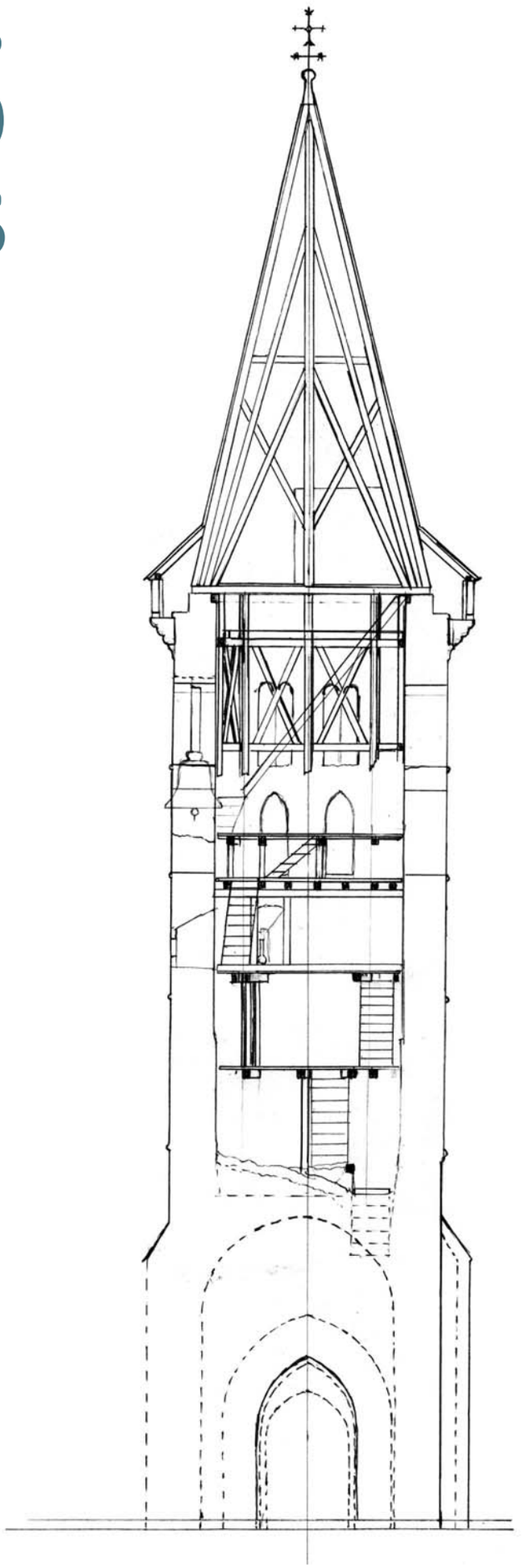

1. Auçat dera tor-campanau de St. Miquèu de Vielha. Estat prealable ara intervencion de 2007. Daniel Vilarrubias i Cuadras

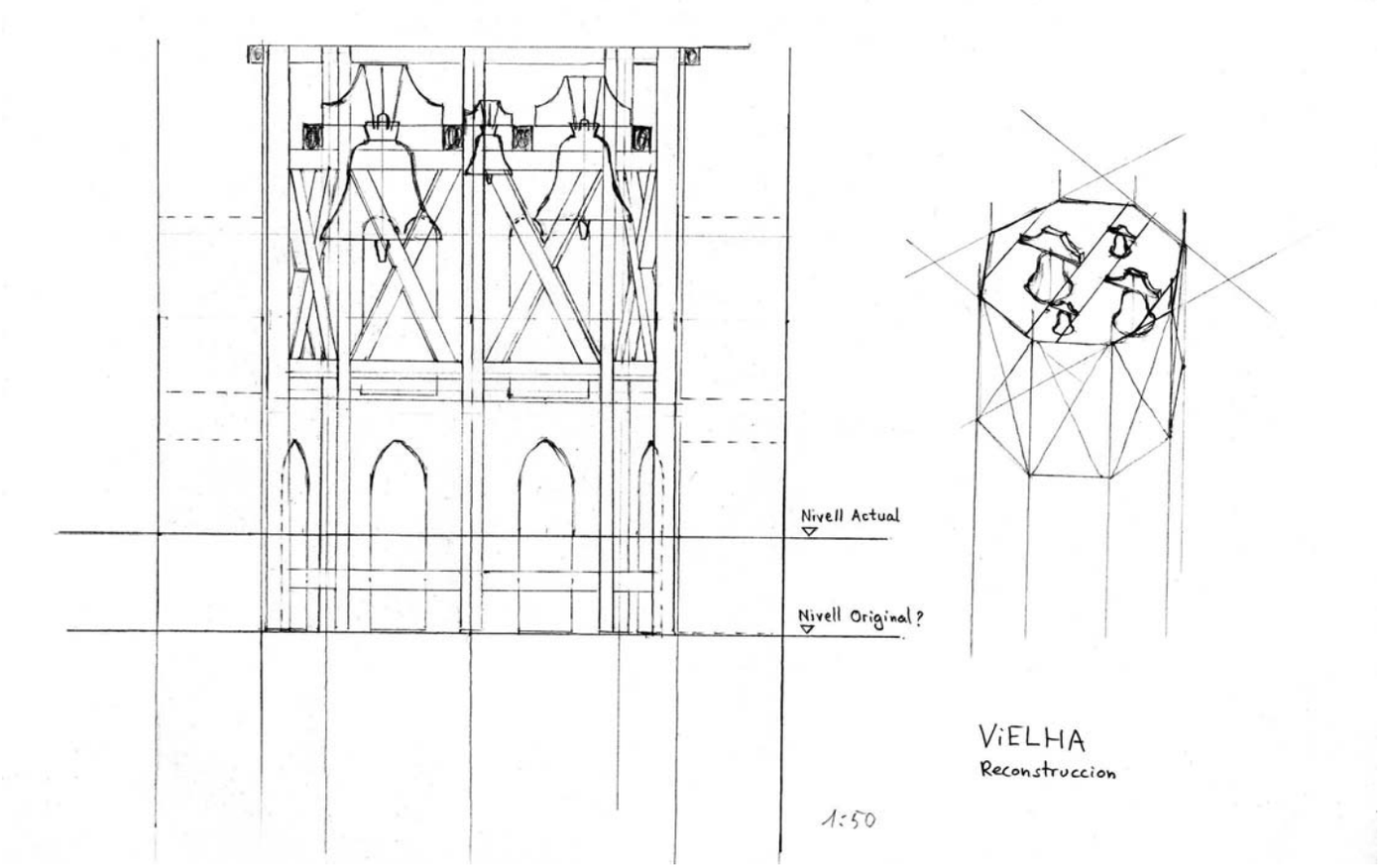

2. Reconstruccion ideau dera installacion de campanes de St. Miquèu de Vielha, seccion transversau. Daniel Vilarrubias i Cuadras

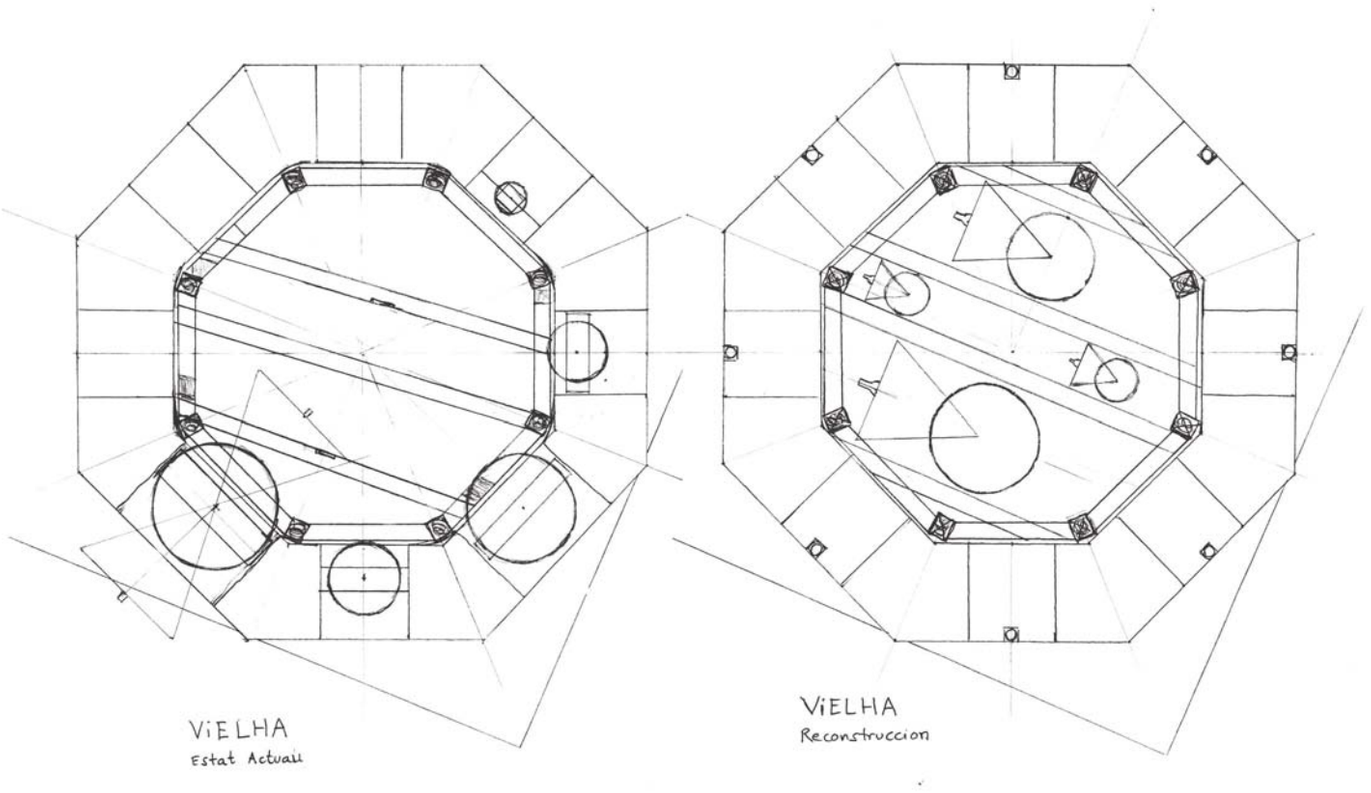

3. Prepausa de recuperacion dera installacion de campanes originau de St. Miquèu de Vielha e estat actuau, plantes. Daniel Vilarrubias i Cuadras

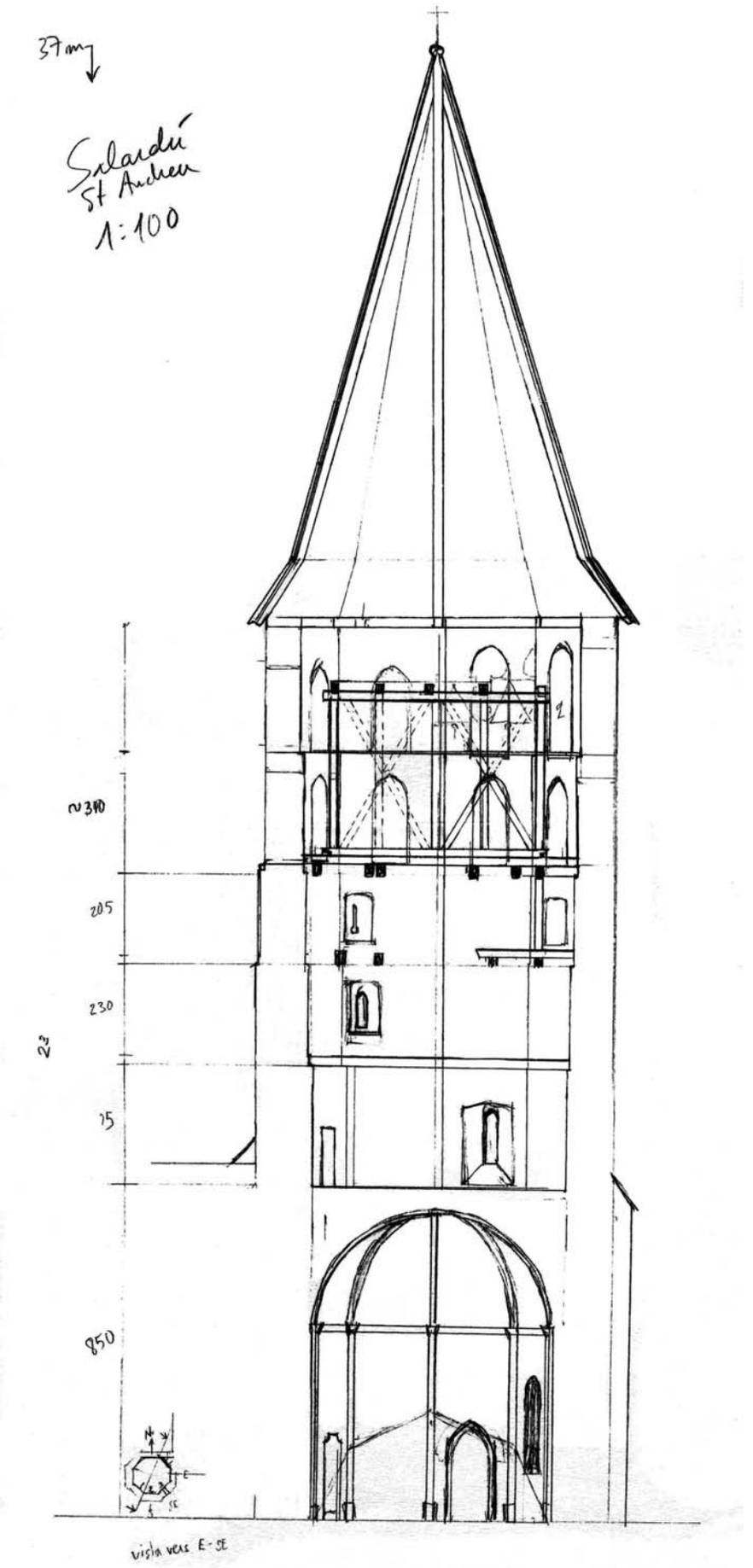

4. Auçat dera tor-campanau de St. Andrèu de Salardú. Daniel Vilarrubias i Cuadras

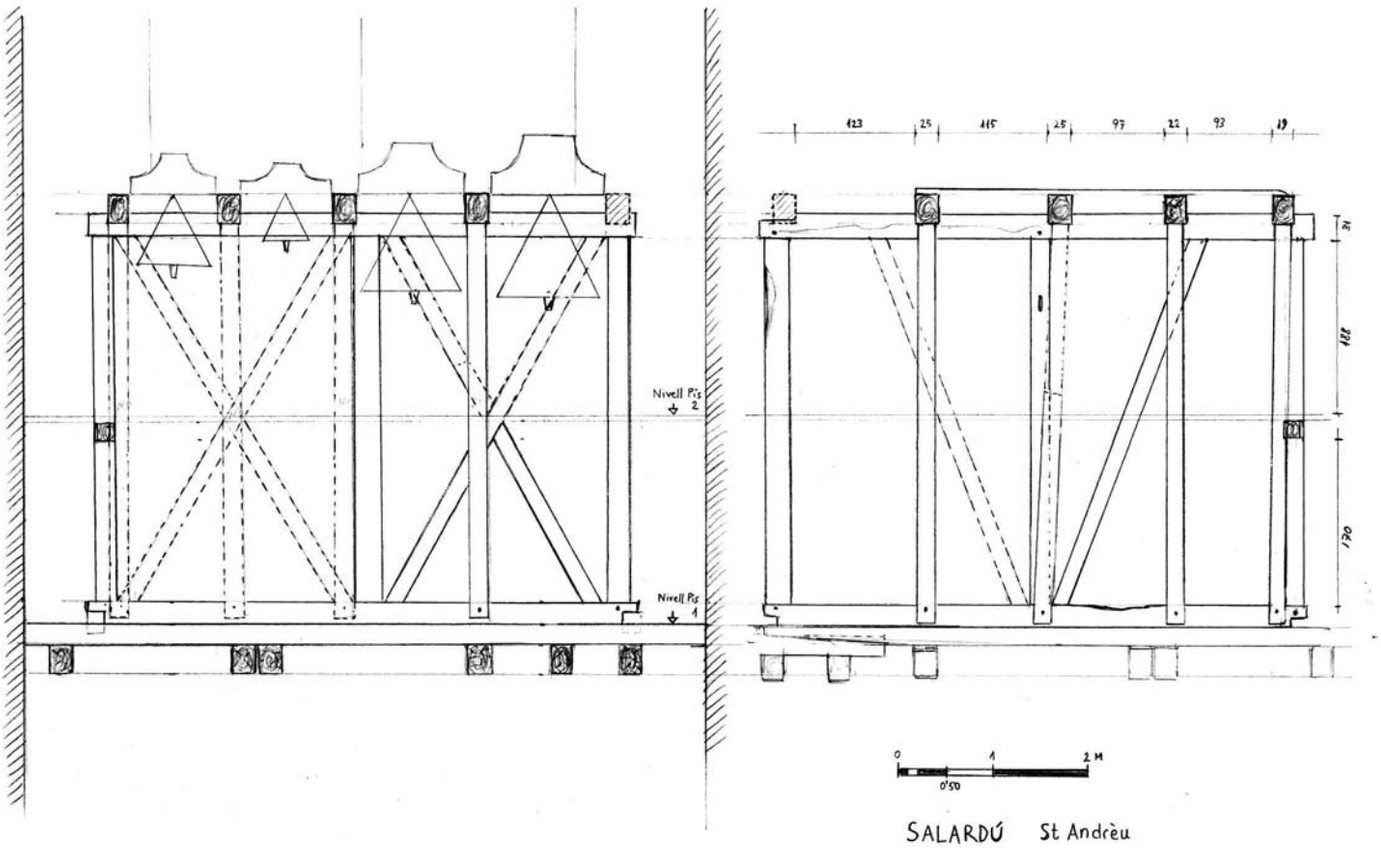

5. Seccions transversaus deth castèth de campanes deth campanau de Salardú, reconstruccion estat originau e estat actuau. Daniel Vilarrubias i Cuadras

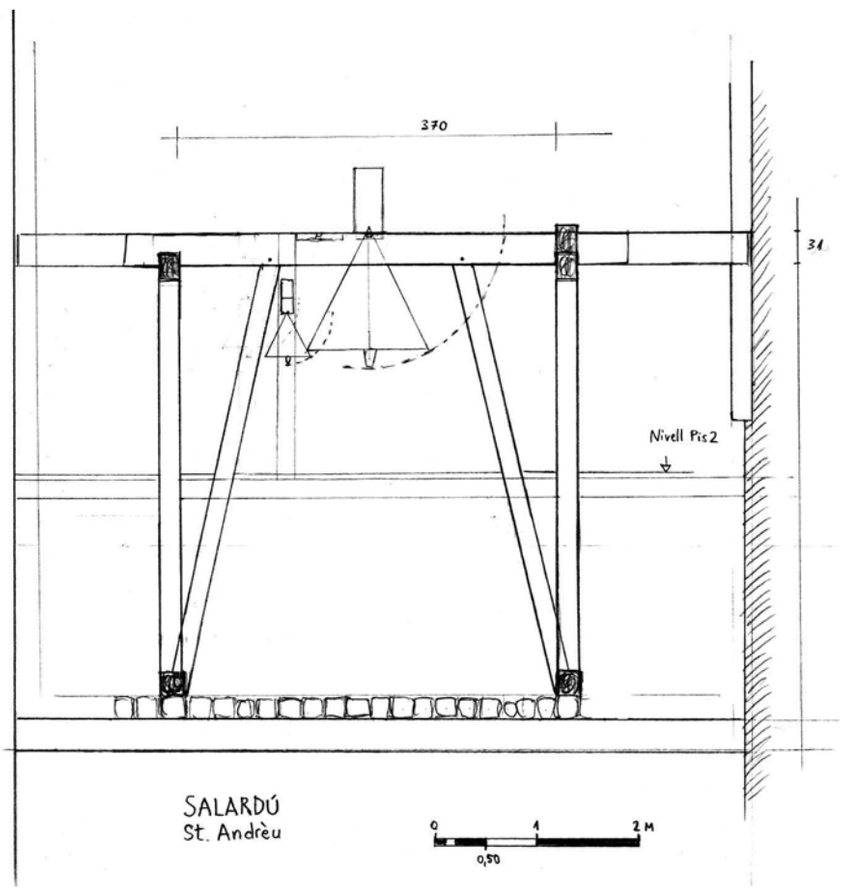

6. Seccion longitudinau deth castèth de campanes deth campanau de Salardú. Daniel Vilarrubias i Cuadras

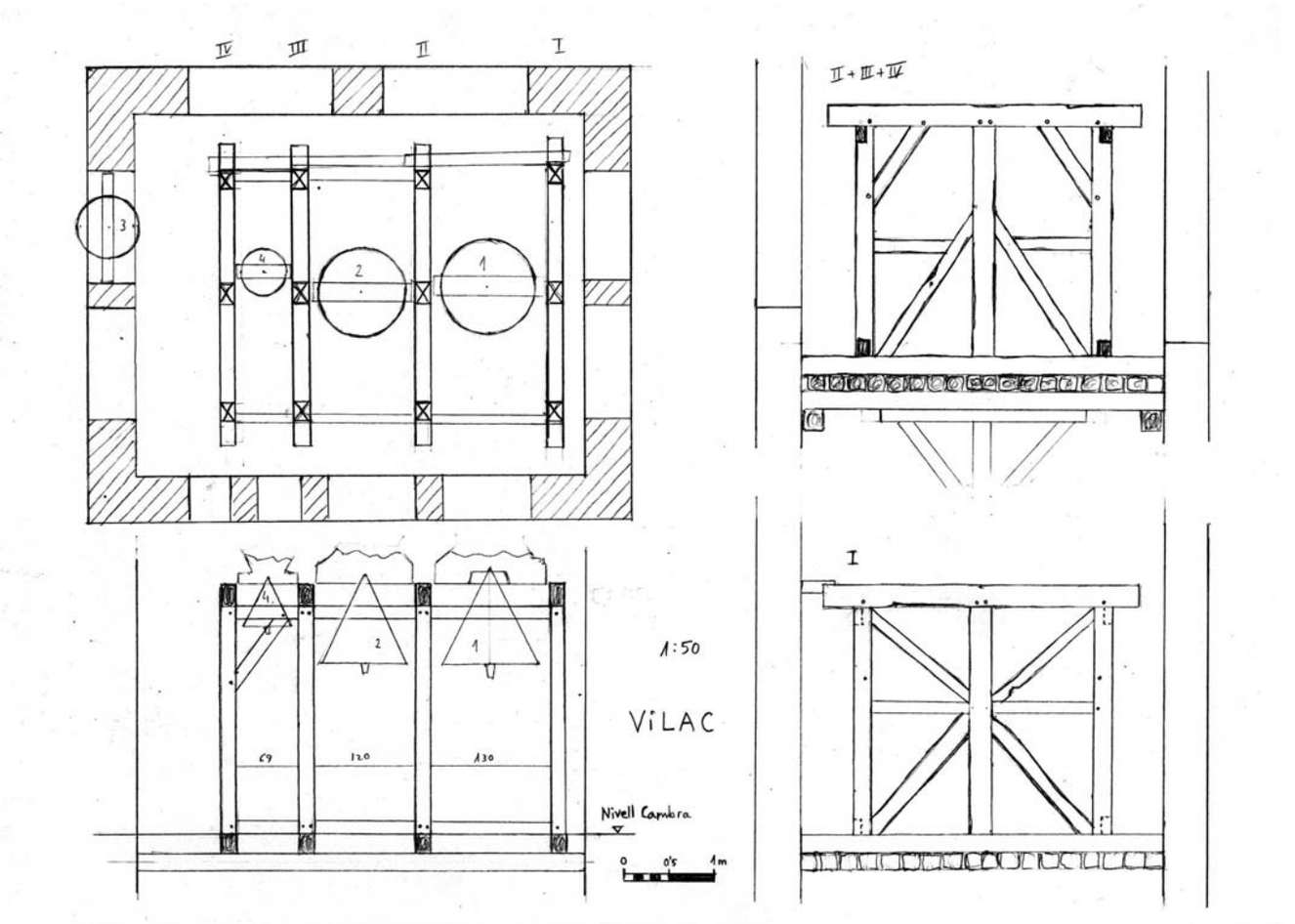

7. Planta e seccion dera estructura de husta deth campanau de Vilac. Planta, seccion transversau e seccion longitudinau des dus modèls de castèth. Eth modèl I non ei er originari. Daniel Vilarrubias i Cuadras

VIII. FICHES CAMPANES

Edifici: ARRES - SANT JOAN

Campana: Arres St Joan – 1 Santa Barbara

Dimensions

Boca 0,79m Nautada 0.81m Vòra: exteriora 0,07m; interiora 0,09m

Honedor Salvador Manclús de Valéncia **An** 1951

Epigrafia

Tèrç/Miei: SANTA BÁRBARA / ARRÉS 29 AGOSTO 1951 / SIENDO ALCALDE D. MIGUEL CABAU MONGE / Y CURA PÁRROCO D. MIGUEL AMIELL MOGA

(Capitaus granes entara mesura dera campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrita mès grana e damb ua qualitat decorativa pòc usuau enes pèces araneses hètes per Manclús de Valéncia en 1951. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Aran madeish).

Iconografia

Superiora: Dus cordons; ua franja lisa; tres cordons. Dejós, ath darrèr se i ligue ua garlanda que hè arcs penjants de laurèr damb medalhons de calzes, anagrama JHS, anagrama d'Ave Maria, etc.

Tèrç/Miei Pè: Un crucifix, sense calvari, damb era imatge sofrenta e es extrèmes dera crotz tetralobuladi damb es simbèus deth tetramòrf. Ena marca deth honedor, elliptica, i ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori* e ei entorada per dus arcs com es que penjauen dera part superiora deth vas. Tanben i a ua imatge de Crist mainatge dessús d'ues bromes, exemplar ben pòc usuau entre es pèces de Manclús que se consèrven en Aran.

Quate cordons dejós.

Pè: Regés ena part baisha ena quau s´i tròbe un bordon espés, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, ara manèra de puntes de coishin, fòrça elegant.

Hauda: lisa.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, plan mau acabada, de Manclús. Eth capcèr ei molt petit, com es que quedèren en Salardú ath pè dera tor, mès aguest non a era crotz inscrita.

Mecanismes de tòc: Ei immobilizada, o aumens ne semble. Batalh; era tiradera entà tocar des de baish actuaument a trincat eth cable.

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, plan justa per çò que hè ara sua qualitat. Non meteren era inscripcion de honuda.

Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951. Se'n coneishen aumens ua dotzena.

Observacions

En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d'ua suenhada documentacion.

Tot e atau, recomanam sauvar-la se se'n hè ua de melhor, causa fòrça aconselhabla.

Da un Do 4. Pese ath torn de 280 kg

Analisi de son:

Prima: b´- 4 (!) Tercera menor: d´´+ 3 Quinta: fis´´- 4 (molt baisha!)

Octava superior: c´´´- 4 Octava inferior: hº - 6

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa

Data Junh 2007

Edifici: ARRES - SANT JOAN

Campana: Arres St Joan – 2 campana de St. Père

Dimensions Boca 0,72m Nautada: 0,785m, damb anses Vòra: exteriora 0,056; interiora 0,065m

Honedor Ignasi Jaqueti **An** 1841

Epigrafia

Superiora: SANCTVS PETRVS ORA PRONOBIS MEFECIT YCNATIVS YAQUETI * 1841 *

(capitaus umanistiques; es fautes i son transcrites atau com i apareishen; eth num 4 ei d´astes molt cuertes; es dos asteriscs son de sies puntes).

Iconografía

Superiora: dus cordons ben amassa; era faisha entàs letres; dos cordons mès ath dejós.

Miei: Calvari de granes dimensions, sense figuracion, damb gradonada e hèt damb quarradets que contien es asteriscs dera inscripcion superiora. Es dera gradonada son disposadi octogonaument e es dera crotz en *losange*.

Pè: tres cordons. **Hauda:** dus cordons.

Conservacion: Bona; ei plan límpia.

Accesòris e Joata

Joata de husta antica d´ua pèça grana, mès damb mens nautada qu'es que pòrten contrapés.

Batalh de hèr, en bon estat e estacat damb cable mès pro ben hèt.

Mecanismes de tòc: Batalhèra e còrda entà tocar des deth pè dera tor.

Installacion: En estat precari; era joata ei estacada damb un cunh e era campana non ei ben subjècta.

Valoracion: Semble ua pèça tardobarròca rustica, hèta pendent eth sègle XIX. A un son pro polit.

Edifici: ARRÓ – SANT MARTIN

Campana: Arró – 1

Dimensions Boca 0,90m Nautada 0,855m Vòra: exteriora 0,058m; interiora 0,085+0,015m (Hè ua voreta planèra)

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1992

Epigrafia

Superiora: MARTINA

Tèrç/Miei: SIENDO ALCALDE: D. JESÚS BERNADETS / CONCEJALES: FRANCISCO MEDÁN / MANUEL AUNÓS / MANUEL SANJUAN / SIENDO RECTOR: R. V. D. JUAN CASSENY PONT

Miei Pè: AÑO 1992

(Capitaus granes entara mesura dera campana; era prumèra línia, qu'ei ena part superiora, escrita mès grana).

Iconografía

Superiora: dus cordons, franja de letreria, tres cordons. Ath darrèr s´i ligue ua garlanda que hè arcs penjants damb motius floraus de margarides, ròses, etc.

Tèrç/miei pè: Ua crotz, sense calvari, e es extrèms dera nomentada crotz flordelisats. Marca de honedor elliptica, a on i ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA.

Er espaci entath tèxte Quate cordons dejós

Hauda: un cordon en miei

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, de Manclús 1992.

Mecanismes de tòc: Joata metallica entara voltejada manuau

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens

Valoracion: Ua campana d´indústria, discrèta per çò que hè ara sua valor, ath nòste enténer.

Observacions

Semble que remplace ua pèça anteriora de Manclús, segurament de 1951 e que se trinquèc entre 1983-86, segontes rebrembe er alcalde Jesús Bernadet.

En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d'ua suenhada documentacion.

Tot e atau, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa fòrça aconselhabla.

Relacionabla damb era campana Es Bòrdes-1.

Analisi: Prima: a´- 1 Tercera: des´´- 3 Quinta: f´´- 5 Octava superior: b´´- 3 Octava inferior: bº - 10

Pese ath torn de 350 kg, dilhèu mens.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici: ARRÓ – SANT MARTIN

Campana: Arró – 2

Dimensions Boca 0,77m Nautada 0,78m Vòra: exteriora 0,09m; interiora 0,083m

Honedor Dencausse, Zephirin **An** 1864

Epigrafia

Superiora: SANCTA MARIA ET BARBARA ORATE PRO NOBIS PESA 7 0 0 / D. JOAQUIN NAVARRO RECTOR Y D FRANCO RELLA ALCALDE

Miei Pè: ZEPHIRIN / DENCAUSSE / 1864 (merca deth honedor) (Capitaus umanistiques de diuèrses talhes).

Iconografía

Superiora: Un cordon, franja de letreria; quate cordons ben amassa, eth darrèr d'aguesti mès prominent, franja en blanc mès estreta, un cordon, ua auta franja de letreria, quate cordons amassa, e un aute cordon mès espés.

Tèrç/Miei Pè: Dus gravats emmarcats, un damb un sant o santa non identificat e un aute damb era marca deth honedor e un crucifix ath dessús, com s'era marca li hésse de monte deth calvari.

Dejós, dus cordons amassa, ueit cordons que lèu se tòquen e dus cordons mès com es prumèrs.

Hauda: tres cordons mès separadi

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, de Manclús 1992.

Mecanismes de tòc: Joata metallica entà voltejar-la manuaument

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana de valor, per èster ua mòstra deth bon trabalh d´uns honedors qu'agueren talhèr en Barcelona.

Observacions

En cas de trincar-se, non pòt èster rehonuda, ne dempús d´ua suenhada documentacion, per açò qu'acabam de díder. Recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa plan aconselhabla. Relacionabla damb era pèça Les-3, deth madeish artesan e an. Da un son fòrça bon.

Analisi:

Prima: h´- 6 Tercera: d´´+/- 0 Quinta: fis´´ - 8 Octava superior: h´´+ 2 Octava inferior: hº - 6

Pese ath torn de 260 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici ARRÓ – SANT MARTIN

Campana: Arró - 3

Dimensions Boca 0,48m Nautada 0,53m Vòra: exteriora 0,05m; interiora 0,058m

Honedor Lavigne **An** 1831

Epigrafia

Superiora: STA MARIA ORA PRO NOBIS

Miei-Pè: 18 [*calvari*] 31 / SIENDO RECTOR DON JOAQUIN NAVARRO / LAVIGNE

(Capitaus umanistiques de dues granors; era N de Lavigne ei ath revès; era segona línia entre es cordons; eth nòm deth honedor mès ensús (entre eth tresau e quatau).

Iconografia

Superiora: Dus cordons; franja entara inscripcion; dus cordons ligadi que hèn arcs penjants.

Miei: Calvari mejan damb basa de tres franges de cinta decorativa. Era crotz tanben ei hèta d´aguesta manèra.

Miei-Pè: Quate cordons, ben espaciats; es letreries deth pè corren entre eth prumèr e eth dusau cordon e entre eth tresau e eth quatau.

Hauda: dus cordons, non massa apròp deth talh, eth de baish mès espés. En talh regés bèth shinhau.

Conservacion: Mediòcre, sone fòrça ben mès ei plan lorda.

Accesòris e Joata: sense joata; penge d´ua biga dera cubèrta entath repic.

Mecanismes de tòc: Tòc a man, repicant. Batalh istoric. Batalhèra: ua còrda estaque eth batalh damb eth dera campana 4.

Installacion: A estat remplaçada, ja que consèrven ua joata petita.

Valoracion: Semble ua bona pèça, damb un aire tardobarròc e sone plan ben.

Observacions

En cas de trincar-se sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica, mès NON se pòt rehóner. Eth son ressone pro, tot e qu'aguest batalh tant desgastat non l'afavorís guaire. Pese ath torn de 50 kg.

Analisi de son:

Prima: fis´´- 9 Tercera menor: a´´- 5 Quinta: h´´- 3 Octava superior: fis´´´- 1 Octava inferior: f´+ 4,5

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici ARRÓ – SANT MARTIN

Campana: Arró - 4

Dimensions Boca 0,478m Nautada 0,52m Vòra: 0,03m exteriora 0,05m interiora

Honedor Ignotus (Jaqueti?) **An** 1841

Epigrafia

Superiora: SANCTA BARBARA ORA PRO NOBIS * CIENDO / RECTOR DON JOACIN NABARO MEACIERON 1841 *
(Capitaus umanistiques en dues linies; es fautes i son transcrites coma apareishen; tèxt de plan dificila lectura.

Iconografia

Superiora: Un cordon; dues linies de tèxt enes quaus es madeishi quadrets a on es linies son inscrites formen eth cordon intermiei.
Miei: Calvari gran tamb base de quadradets tamb asterisc inscrit. Era crotz ei hèta tamb es quadradets en *losange*.
Miei-Pè: Tres cordons.
Hauda: Dus cordons, non massa apròp deth talh.

Conservacion: Bona mès un shinhau lorda.

Accesòris e Joata: Penge d´ua biga dera cubèrta sense joata.

Mecanismes de tòc: Tòc a man, repicant. Batalh istoric. Batalhèra que va deth batalh d'aguesta pèça enquiath batalh dera campana 3.

Installacion: Non semble era originau pr'amor que se sauve ua joata petita.

Valoracion: Semble ua bona pèça, damb un aire tardobarròc e sone plan ben.

Observacions

En cas de trincar-se sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica, mès NON se pòt rehóner. Eth son ei pro bon , tot e qu'aguest batalh tant desgastat non l'afavorís guaire.
Pese ath torn de 55 kg.
Analisi de son: Prima: g´´- 3 Tercera menor: b´´- 1 Quinta: d´´´- 13 Octava superior: g´´´- 1 Octava inferior: ges´+ 8

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data**: Junh 2007

Edifici ARRÒS - STA EULÀRIA

Campana: Arròs - 1

Dimensions Boca 1,03m Nautada ca.1,03m Vòra: 0,105m exteriora; 0,115m interiora

Honedor LAVIGNE de Tarbes **An** 1828

Epigrafia

Superiora: - SANTA EULÀLIA ORA PRO NOBIS - MANUEL CAUBET RECTOR - 1828 -
Miei Pè: LAVIGNEF (Capitaus latines, eth nòm deth honedor en caractèrs fòrça mès petiti; es guions representen franges de motius vegetaus, era f darrèr deth cognòm vò díder F(ecit).

Iconografía

Superiora: dus cordons dessús e dejós dera franja de letreria.
Miei: Un calvari, damb un escalonament fòrça gran hèt damb tires o franges vegetaus. Es extrèms dera crotz (non guaire grana e sense imatge de crucifix) damb flors de lis.
Miei Pè: quate cordons; entre eth prumèr e eth dusau i a eth nòm deth honedor, dejós eth calvari.
Hauda: tres cordons

Conservacion: Bona.

Accesòris e Joata: Joata de husta e grana pèira parallelepipeda. Molt seca, mès en bon estat; dilhèu un shinhau deformada. Batalh tradicionau.

Mecanismes de tòc: Aurie agut eth tòc de voltejada, possiblament complèta; ara se tròbe immobilizada. Batalhèra tà tocar des de baish.

Installacion: Tradicionau

Valoracion: Ua pèça pro bona, hèta per un artesan francés que deishèc emprenta tanben ena Val d´Aneu. Eth son ei corrècte e prohond.

Observacions: Da un fa#3. Pese ath torn de 750 kg.
En cas de trincar-se, sonque pòt èster sodada. Jamès rehonuda. Campana d´estetica pòst-barròca, valuosa per èster ben hèta e sonar ben. Deth madeish honedor que Vielha – 2.
Analisi de son: Prima: fis´+ 2 Tercera menor: a´ +/- 0 Quinta: cis´´- 9
Octava superior: fis´´+ 1 Octava inferior: f º+ 2 (fisº - 14 !)

Ficha: Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data:** Hereuèr 2007

Edifici ARRÒS - STA EULÀRIA

Campana Arròs - 2

Dimensions Boca 0,95m Nautada ca. 0,90m Vòra: exteriora 0,097m; interiora 0,105m

Honedor Campo (?) **An** 1907

Epigrafia

Superiora: SANCTA MARIA ORA PRO NOBIS

Miei: CAMPO ME HIZO EL AÑO / 1907. SIENDO PÁRROCO / RDO. D. JACINTO BAqUERO / PADRINOS D. FERDINAN / MELLE Y DNA. MARIA FOUCHÉ.

(Capitaus umanistiques corrèctament executades, era Q de BAQUERO ei ua P ath revès; era inscripcion deth miei a manèra de cartèlla, atau e com hège 20 ans abans Ballesteros; eth tram en X a estat limat e non se pòt liéger, exceptat es fragments soslinhadi, a on semble lieger-se: Y ALCALDE D. (...) Y CONCEJALES D. (...) D. JOSÉ ARRO)

Dejós i ditz ARROS

Pè: STA BARBARA (laguens deth gravadet dera santa)

Iconografía

Superiora: un sarpat de cordons, dilhèu ueit, ben amassa; franja entara inscripcion superiora; tres cordons, ua fronda de triangles -lèu equilatèrs, damb vegetacion laguens- penjant invertits; nau cordons ben amassa.

Miei (Seguint de cap ara dreta, orde de lectura): Era cartèlla apaisada damb era inscripcion; un medalhon damb er *Agnus Dei* (ja vist en Gessa – 4, pèça de B. Escoubet 1900, ací a estat retalhat en forma octogonau); un medalhon deth madeish estil damb ua espècia de *fons vitae* damb dus audèths beuent, ben simetricament; un relèu d´un sant non identificat damb baston; un motiu vegetau damb ua huelha d'arradimèra e ua mòta carràs de radim; eth calvari, sense imatge de crist, molt gran e damb era basa piramidau, expansions triangulares enes extrèms des braci e quate claus enes angles dera crotzèra; un motiu de sèt cabelhs de gran ligadi coma un hèish; un relèu dera Vèrge dreta damb eth mainatge; un medalhon damb quauquarren semblant a un colom eucaristic (ja vist en Gessa – 4) e ua custòdia.

Miei-miei pè: per dejós dera cartèlla, dus cordons ben amassa. E dejós d'aguesta cartèlla e es cordons, quauquarren que semble ua marca de honedor, ua *dextera domini* damb eth mot ARROS, pòble entath quau hec era campana.

Miei pè: sies cordons fòrça espaciadi (aucupen ua franja d´uns 10 cm d´amplada).

Pè: just passada era inflexion, tres cordons mès, des madeishes caracteristiques qu'es anteriors (i son ara seguida) Dejós dera cartèlla de tèxte e era *dextera domini*, eth classic gravat de Sta Bàrbara damb era tor.

Hauda: dus cordons ben amassa, en miei.

Conservacion En bon estat. Ara joata calerie hèr-li ua repassada entà poder-la bandejar.

Accesòris e Joata: Joata de husta, grana pèira parallelepipeda e damb un encaish entà calar-i es anses dera campana. Ei immobilizada, damb un gancho ena paret, que pòt desenganchar-se.

Mecanismes de tòc: batalhèra damb cable tà tocar des de baish e batalh tradicionau; se bandejaue.

Installacion: ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion Ua campana romantica e eclectica de son acceptable.

Observacions

Molt curiosa era raspada de letres; un des pògui casi de *damnatio memoriae* qu'auem vist en ua campana.

Ua pèça molt decorada, damb un programa iconografic complèxe e que s´equillibre simetricament en un costat e er aute dera cartella e eth calvari. A ua barreja eclectica e molt a manèra de pastiche de gravats e elements de d'auti honedors anteriors que trobam ena Val. Era cartella e letreria ei a manèra de Ballesteros (ca 1870-1895) e es gravats ara manèra de B. Escoubet (ca 1890-1900).

En cas de trincar-se, recomanam que non se rehone, senon que se sauve atau coma quede.

Da un Sol3. Deu pesar ath torn de 500 kg.

Analisi de son (Es parciaus son mès equilibrats qu'en Vila – 1, pèça lèu pariona)

Prima: g´- 2 Tercera menor: b´- 3 Quinta: c´´- 5

Octava superior: g´´+ 2 Octava inferior: f º + 4 (fisº - 12)

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici ARRÒS – STA EULÀRIA

Campana: Arròs - 3

Dimensions Boca 0,408m Nautada ca. 0,50m, damb anses. Vòra: exteriora 0,047m; interiora 0,05m

Honedor Ignotus **An:** 1705

Epigrafia:
Superiora: + SANCTA OLARIA O P N 1705
(capitaus umanistiques, fòrça polides, ben perfilades maugrat era sua espessor; era crotz ei un calvari en miniatura)

Iconografía
Superiora: dus cordons, franja de letreria, dus cordons.
Miei: Calvari de dimensions mejanes, damb escalonada; ei hèt a base de quarradets damb crotzes de St. Andrèu o en X, metudes en *losange*.
Miei-pè: tres cordons.
Hauda: tres cordons mès.

Conservacion: Pro dolenta; ei esquerdada

Accesòris e Joata: Sense joata; penge d´ua biga.

Mecanismes de tòc: Batalh tradicionau

Installacion: Acceptabla e tradicionau.

Valoracion: Ua pèça barròca, malerosament sorda.

Observacions
En cas de trincament sonque pòt éster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica.
Pese ath torn de 50 kg.
Relacionada damb Aubèrt – 2, per an e peth tipe de letreria

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** hereuèr 2007

Edifici ARRÒS – STA EULÀRIA

Campana Arròs - 4

Dimensions Boca 0,428m Nautada 0,47m Vòra: exteriora 0,037m interiora 0,042m

Honedor Dubois **An** 1817

Epigrafia
Superiora: + ANO 1817 SANTA MARIA ORA PRO NOBIS / + MANUEL CAUBET RECTOR FRANCISCO ADEMA CONSUL/ FRANCISCO MONGE CONSUL
(Capitaus umanistiques pro polides, de tradicion barròca, en tres línies; era segona crotz ei un minicalvari)
Miei-pè: LES DUBOIS FONDEUR[S] (manquen era S e eth mot d´origina LORRAINS)

Iconografía
Superiora: Un cordon, era letreria, un cordon, era dusau línia de letreria, un cordon, era tresau franja de letreria e un aute cordon.
Tèrç: Un baish-relèu dera Vèrge damb eth mainatge, de pè. Ena cara opausada, un crucifix damb era crotz damb eth cap des braci flordelisats e ua figura femenina abraçada ath pè dera crotz. Tanben i a ua figura de sant bisbe damb mitra e bàcul.
Miei pè: Tres cordons.
Hauda: Dus cordons.

Conservacion: En bon estat. Lorda d´excrements d´audèths.

Accesòris e Joata: Penge d´ua biga. Non a joata.

Mecanismes de tòc: Batalh tradicionau. Resulte curiós eth hèt qu'ei fòrça gran entà ua campanad'aguesta mesura. Installacion sense guaire interès. Tradicionau e acceptabla.

Valoracion: Ua campana "Pòst-Napoleonica" que rebrembe as pèces de carilhon barròques.

Observacions: Interessanta era preséncia d´aguest honedor ena Val d'Aran.
Bon son, encara que damb ua prima molt baisha (lèu miei ton) qu'en èster molt presenta provòque batiments plan acusadi.
Analisi: da un Sol4 de nominau (g´´) Prima: b´+ 2 (!) Tercera: b´+ 8 Quinta: d´´+ 4
Octava inferior: g´- 12 Octava superior: g´´´- 1
En cas de trincar-se recomanam que se sode. Pot èster remplaçada per ua replica. Pese ath torn de 50-60 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici ARTIES CAPÈLA DE CASA PORTOLÀ

Campana: Arties - Portolà 1

Dimensions Boca 0,305m Nautada ca. 0,405m, damb anses.

Honedor Ignotus **An:** 1705

Epigrafia:
Superiora: + S ANTONI DE PADVA I · 7 0 S
(capitaus umanistiques, fòrça polides, ben perfilades maugrat er espessor; era crotz ei un calvari en miniatura)

Iconografía
Superiora: Dus cordons, franja de letreria, dus cordons.
Miei: Calvari de mejanes dimensions, damb era gradonada; ei hèta a base de quarradets damb crotzes de St. Andrèu o en X, metudi en *losange*.
Miei Pè: Tres cordons.
Hauda: Tres cordons mès.

Conservacion: Bona, ua installacion barròca plan polida.

Accesòris e Joata: Joata antica fòrça polida, sense contrapés, maugrat qu'en un estat descuedat e delicat.

Mecanismes de tòc: Batalh tradicionau, còrda ligada en cabcèr dera joata.

Installacion: Antica e tradicionau. Cau protegir tanben era joata e eth bastiment dera hièstra, qu'ei plan interessanta.

Valoracion: Ua pèça barròca, malerosament descuedada; sòne plan ben

Observacions
En cas de trincament sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica.
Pese ath torn de 25 kg.
Relacionada damb Aubèrt – 2 e Arròs - 3, per an e eth tipe de letreria.
Analisi de son: Prima: e´´´+ 1,5 Tercera: g´´´- 6 Octava inferior: e´´- 8

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** 16 Agost 2007

Edifici ARTIES – ST. JOAN

Campana: Arties St. Joan -1

Dimensions Boca ca. 0,778m Nautada ca. 0,82m

Honedor (Ignasi Jaqueti) **An** 1842

Epigrafia
Superiora: - SANTE JOANNES BAPTISTA ET SANTE MARCE ORATE PRO NOBIS SIENDO / - ECONOMO DON JOSE PORTOLA ALCALDE DON JOAQVIN PORTOLA AÑO 1842
(Capitaus umanistiques; era transcripcion respècte es fautes; eth tèxte ei atau com apareish escrit).

Iconografia
Superiora Dus cordons, ua franja de letres, dus cordons, ua auta franja de letres, dus cordons.
Miei-Miei Pè: Calvari, damb decoracion vegetau laguens dera crotz.
Pè: Tres cordons, non espaciadi. Ath dessús (e ath darrèr dera cara interiora), un gravat damb un sant bisbe non identificat.
Hauda: Dus cordons.

Conservacion: Corrècta, encara qu'era joata dilhèu ei massa dessecada.

Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira, pro polida. Ei fòrça dessecada e trincada ena zòna on i a era pèira, mès s'era campana non botge, ten ben. Aquerò òc, non s'a de botjar bric aguesta campana per'mor deth perilh de desprener-se dera pèira, qu'ei grana. Batalh antic, damb un soquet coma cau.

Mecanismes de tòc: Immobilizada; batalhèra damb còrda enquia miei campanar, mès era entrada ena tor semble qu'a estat sagerada.

Installacion: Ei originau e fòrça interessanta.

Valoracion: Campana corrècta; exemplar de Jaqueti quan hè pèces mejanes.

Observacions:
Era joata pòrte elements interessants etnograficament: era pèira calada laguens dera joata en un encaish talhat ena husta.
En cas de trincar-se pot èster sodada, encara que tanben se pòt rehóner dempús de documentar-la suenhadament (non recomanat, per'mor des tecniques actuaus).
Da un Sib3 e a de pesar ath torn de 250 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Agost 2007

Edifici ARTIES – ST. JOAN

Campana: Arties St. Joan -2

Dimensions Boca 0,435m Nautada 0,48m

Honedor Ignotus **An** 1729

Epigrafia

Superiora: SIS ANGELE DEI CVSTOS POPVLI HVIVS ANNO 1729 * CASTELL · RECTOR *
(Capitaus umanistiques, damb separacion entre mots per miegi rombes o rombes damb asterisc inscrit.

Iconografia

Superiora: Dus cordons; franja entara inscripcion; dus cordons.

Miei: Calvari gran, hèt de cinta damb asteriscs, es vòres damb motlhura perlada e ua crotzèra quarrada damb ua scèna que semble Crist portant era crotz damb era ajuda deth Cireneu; un aute calvari (cara exteriora) mès petit, damb figuracion deth Crist sofrent e damb base piramidau de cinc dats. Es dats an ua grana relacion per çò que hè ara disposicion damb es campanes deth "mestre 1724-34" (Benós, Begós, Montgarri, Arties...)

Miei Pè: Tres cordons, ben amassa

Hauda: Dus cordons, fòrça aprop deth talh

Conservacion: Plan límpia, mès ei ben esquerdada.

Accesòris e Joata: Non a joata; penge d´ua biga e uns hius de hèr; non a batalh, senon qu'entad aguesta foncion a un tròç de passaman metallic, nefaste.

Mecanismes de tòc: Non tòque.

Installacion: Molt precària.

Valoracion: Semble ua bona pèça, barròca. Quin domatge eth sòn estat e era sua installacion.

Observacions

Sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica, mès NON se pòt rehóner.
Pèça plan polida, relacionabla damb Casarilh – 3 (1726) e Arties – 4 (1731), Montgarri-1, Begós-2 e, com aguestes, pro valuosa.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Agost 2007

Edifici ARTIES – STA. MARIA

Campana: Arties Sta. Maria –1

Dimensions Boca ca.1,06m Nautada ca. 1,08m (ca.0,90m sense anses). Vòra: exteriora 0,095m; interiora 0,11m

Honedor Ignasi Jaqueti **An** 1842

Epigrafia

Superiora: SANCTA (M)ARIA ET SANCTA BARBARA ORATE PRONOBIS S[IEN]DO ECONOMO DON JOSE PORTOLA * YCIENDO PADRINOS DON JACOVIN PORTOLA IDONA MAN(V)ELA PORTOLA I ESPANA MEISO YGNACIO JAQ(V)ETI
(capitaus umanistiques; es letres entre parentesi (M,V) son de cap tà baish e eth tròç entre claudators [X] respon a ua reconstruccion dera epigrafia pr'amor d'un moviment de letres laguens deth mòtle; era transcripcion respècte es fautes (atau ei com apareish escrit eth tèxte).

Pè: ANNO 1842

Iconografia

Superiora Tres grops de dus cordons cadun, entremiei des quaus i corren es dues franges de letreria.

Miei-Miei Pè: Calvari fòrça gran, damb decoracion vegetau laguens dera crotz, e damb gradonament; a un costat e er aute des gradons uns gravats de sants non identificadi; un d´eri ei un sant bisbe.
Ena cara opausada, un gravat emmarcat damb ua òrla a manèra de corona d´espies damb ua vèrge dera Pietat.

Pè: Tres cordons; entre es dus de naut i corren es letres e chifres dera data.

Hauda: Tres cordons.

Conservacion: Dolenta; ei trincada, li manque un troç de hauda, qu'ei ena madeisha planta des campanes, en tèrra, e ei esquerdada, per açò qu'a perdut eth son.

Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira, plan polida, damb es èishi tachats de metau. Ei fòrça dessecada, mès s'era campana non tòque, ten pro ben.

Mecanismes de tòc: Immobilizada; consèrve ua balesta de harga, torçuda sus era madeisha, plan polida. Batalh antic, de harga e damb un gran soquet, pro interessant.

Installacion: Ei originau e fòrça interessanta, especiaument era balesta.

Valoracion: Semble que valerie era pena sodar-la. Ei ua pèça ancorada, maugrat era data, en ues tradicions e estetica tardobarròques.

Edifici ARTIES – STA. MARIA

Campana: Arties Sta. Maria –2

Dimensions Boca ca. 0,95m Nautada ca. 0,97m Vòra: exteriora 0,010m

Honedor Ignotus **An** 1772

Epigrafia

Superiora: BARBARA * SPONSA * XPI * MODO MEMENTO NOSTRI * XVS VINCIT XVS * REGNAT * XVS IMPERAT * XVS * AB * OMNI * MALO * NOS DEFENDAT / CLAROS RECTOR (Capitaus umanistiques, era transcripcion respècte es fautes; eth tèxte ei com apareish escrit).

Miei pè: ANNO (Calvari) 1772

Iconografia

Superiora: Dus cordons, ua franja de letres, dus cordons, ua auta franja e un cordon.

Miei-miei pè: Calvari fòrça gran, damb decoracion vegetau laguens dera crotz (qu'a rombes enes caps des braci), e damb gradonada; a un costat e er aute deth gradon es mots dera data. Ena cara opausada, un aute Calvari realizat damb era madeisha fronda vegetau, mès ara damb *losanges*, sense era data.

Miei Pè: Quate cordons, ben amassa.

Hauda: Tres cordons.

Conservacion: Corrècta, encara qu'era joata dilhèu ei massa dessecada

Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira, pro polida, damb es èishi tachats de metau e dues mieges bales de pèira coma contrapés. Ei fòrça dessecada, mès s'era campana non sone, ten ben. Batalh antic ligat a ua cadia tiradèra, accionada des de baish damb un hiu de hèr.

Mecanismes de tòc: Immobilizada; electromartèth modèrn entà tocar exterior.

Installacion: Ei originau e fòrça interessanta.

Valoracion: Semble que valeria era pena sodar-la.

Observacions: Tot e que non ei ua raresa absoluda, non ei usuau qu'ua campana ostente dus calvaris. En cas de trincar-se sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica. Pese ath torn de 550kg, e da un Sol#3
Tòque es ores (damb repeticion, e sense tòc de quarts?).
Analisi de son: Prima: gis´- 1,5 Tercera menor: h´- 2 Quinta: d´´- 3,5 (= gisº- 19,5 molt baisha!)
Octava superior: gis´´- 2 Octava inferior: gº+ 2

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006 – hereuèr 2007

Edifici ARTIES – STA. MARIA

Campana: Arties Sta. Maria-3

Dimensions Boca ca. 0,71m Nautada ca. 0,71m Vòra: 0,06m exteriora; 0,068m interiora

Honedor (Ignasi Jaqueti) **An** 1842

Epigrafia

Superiora: SANTE JOAQVIN ET SANTA ANNA ORATE PRO NOBIS ANO 1842 (capitaus umanistiques, era transcripcion respècte es fautes; eth tèxte ei atau com apareish escrit).

Iconografia

Superiora Dus cordons, ua franja de letres, dus cordons.

Miei-Miei Punt: Calvari, damb decoracion vegetau laguens dera crotz fòrça semblanta ara campana 1. Ena cara opausada (interiora) un gravat damb un sant bisbe non identificat.

Miei Pè-Pè: Tres cordons espaciadi.

Hauda: Dus cordons.

Conservacion : Corrècta, maugrat qu'era joata dilhèu ei fòrça dessecada.

Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira, pro polida, encara que de forma molt retalhada e pòc arredonida (era pèça centrau ei exagonau). Ei fòrça dessecada, mès s'era campana non se botge, ten ben. Batalh antic.

Mecanismes de tòc: Immobilizada; electromartèth modèrn entà tocar en exterior, diferent deth qu'a era campana 2.

Installacion: Ei originau e fòrça interessanta.

Valoracion: Campana corrècta, modèl de Jaqueti quan non hège pèces granes.

Observacions: Era joata a elements interessants etnograficament: Ua inscripcion gravada ena husta deth cap a on i ditz: MATEO VILANOVA / FRANco JAQUET. Tanben ua crotz grafitada damb carbon o damb grèish des èishi de rotacion. En cas de trincar-se pòt èster sodada, encara que tanben se pòt rehóner despús de documentar-la suenhadament (non recomanat, per'mor des tecniques actuaus). Dana un Do# 4 e deu pesar ath torn de 250 kg.
Analisi de son: Prima: cis´´- 10 (!) Tercera menor: e´´- 1 Quinta: gis´´- 4
Octava superior: cis´´´+/- 0 Octava inferior: cis´- 7

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006 – hereuèr 2007

Edifici ARTIES – STA. MARIA

Campana: Arties Sta. Maria-4

Dimensions Boca ca. 0,62m Nautada ca. 0,61m Vòra: 0,06m exteriora; 0,063m interiora

Honedor Ignotus **An** 1731

Epigrafia

Superiora: SALVVM FAC POPVLVM TVVM DOMINE ET BENEDIC HE* / REDITATI TVE IESV AVDI NOS CASTELL RECTOR 1731
(Capitaus umanistiques, era transcripcion respècte es fautes; eth tèxte ei atau com apareish escrit).

Iconografia

Superiora Un cordon; sense espaci, ua franja de letres; un cordon; ua auta franja pariona; dus cordons.
Miei-Miei Pè: Calvari, damb decoracion d´estrelhetes de sies puntes laguens dera crotz, damb gradonada d´escacat damb quarradets ornats damb dues estrelhetes e damb quate motius d´estrelhetes en *losange* en cap des bracis. Ena cara opausada (exteriora) un gravat damb sant Joan Baptista, entorat d´un *clipeus* de laurèr, lèugerament elliptic, ara manèra reneishentista. Ath torn deth *clipeus*, quate estrelhetes.
Pè: Quate cordons, espaciadi. Dessús (dejós Sant Joan) un calvari molt petit damb eth crist en figura de molt baish relèu.
Hauda: Dus cordons, molt apròp deth talh.

Conservacion : Corrècta, encara qu'era joata dilhèu ei massa dessecada.

Accesòris e Joata: Joata de husta, sense pèira, pro polida, maugrat que de forma molt retalhada e pòc arredonida (eth capcèr ei exagonau, en dues pèces). Ei fòrça dessecada, mès s'era campna non se botge ten ben. Batalh antic.

Mecanismes de tòc: Immobilizada; electromartèth modèrn entà tocar exterior, parion ath dera campana 3 e diferent deth dera campana 2.

Installacion: Ei originau e fòrça interessanta.

Valoracion: Campana barròca, dilhèu era mès interessanta dera tor.

Observacions: En cas de trincar-se sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica.
Era inscripcion non què laguens des tipismes, semble deth tot inusuau, ara ora qu'eth gust classicizant en gravat deth sant li da un aire culte laguens deth panorama deth sègle XVIII ena Val d´Aran.
Da un Re# 4, e deu pesar ath torn des 140 kg.
Analisi de son: Prima: dis´´- 3 Tercera menor: fis´´- 7 Quinta: ais´´- 3
Octava superior: dis´´´- 4 Octava inferior: d´+/- 0 (baisha, tot e que non ei estranh).

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006 – hereuèr 2007

Edifici ARTIES – STA. MARIA

Campana: Arties Sta. Maria-5

Dimensions Boca ca. 0,50m? Nautada ca. 0,55m?

Honedor Ballesteros? **An** 1892

Epigrafia

Superiora: SOY LA VOZ DEL ANJEL QUE (...) ANO 1892
(Capitaus umanistiques; la q ei ua P virada de cap ara esquèrra; era transcripcion respècte es fautes; eth tèxte ei atau coma apareish escrit; supausam qu'i ditz: "yo soy la voz del ángel que en alto suena *Ave Maria Gratia Plena*").

Iconografia

Un calvari, puntes decorades ...semblen es caracteristics triangles de Ballesteros.

Conservacion: Corrècta, maugrat qu'eth supòrt dilhèu ei massa dessecat. Non sabem s'ei esquerdada.

Accesòris e Joata: Penge d´ua biga? Non a batalh.

Mecanismes de tòc: Immobilizada.

Installacion: Precària

Valoracion: Campana de finaus deth XIX, mediòcre mès molt *naïf*.

Observacions: Se trape amagada e tanben ei inaccessibla, per'mor que i a ues parets de husta qu'an empedit er estudi. Non ei guaire remarcabla, e auem pèces en Betren (St. Esteue) e en Escunhau o Bossòst qu'illustren perfèctament era manèra de hèr deth honedor. Pera decoracion e era forma deth vas a d'èster ua pèça de Ballesteros.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006 e revisada en hereuèr 2007.

Edifici ARTIES – STA. MARIA
Campana: Arties Sta. Maria – 6
Dimensions Boca ca. 0,46m Nautada ca. 0,41m (1,66m de longada totau deth montatge de hèr) Vòra: exteriora 0,045m; interiora 0,05m
Honedor Ignotus **An** 1714
Epigrafia **Superiora:** S * BARBARA * O * P * S * 1 7 14 (flor de lis) (crotz damb basa). (Capitaus umanistiques; era transcripcion respècte es fautes; eth tèxte ei atau e com apareish escrit).
Iconografia **Superiora** Dus cordons, ua franja de letres, dus cordons. **Miei:** Non i a gravats **Miei Pè: T**res cordons, ben amassa. **Hauda:** Un cordon.
Conservacion: Ei ben sorda, supausam que pr'amor der enorme pes deth martèth que mèrque es ores. Aguest marteth s'apue en interior dera campana, en tot atrauessar-la.
Accessòris e joata: De hèr; un espàrrec ben resistent.
Mecanismes de tòc: Immobilizada; martèth istoric..
Installacion: Ei originau e fòrça interessanta.
Valoracion: Semble que valerie era pena sodar-la, mès hènt-se eth cargue qu'aguest martèth la tornarà a trincar.
Observacions: Tot e que non ei ua raresa absoluda, non ei usuau qu'ua campana orària consèrve eth sòn montatge ath delà des campanes religioses. En cas de trincar-se sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica. Pese ath torn de 50kg. Tocarie es ores deth relòtge.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006

Edifici ARTIES – STA. MARIA
Campana: Arties Sta. Maria-7
Dimensions
Honedor: Ignotus **An:** sègle XIX?
Epigrafia Semble que pòrte ua inscripcion.
Iconografia A un calvari que semble figurat damb eth crist; pòrte tres cordons en miei-pè. Non podem díder-ne mès.
Conservacion: Corrècta, encara qu'era joata dilhèu ei massa resseca. Ara, se non la tòquen pòt durar mès qu'un cuu de mortèr. Non sabem s'ei esquerdada.
Accesòris e Joata: Joata de husta, sense pèira, pro polida, de forma baisha, ara manèra tradicionau antica. Ei fòrça dessecada, mès s'era campana non botge, ten ben. Batalh antic.
Mecanismes de tòc: Immobilizada; se deuie tocar des deth presbitèri deth temple, dilhèu entar avís des campanèrs o ben entath moment dera consagracion.
Installacion: Ei originau e fòrça interessanta.
Valoracion: Campana ena continuïtat dera estetica tardobarròca.
Observacions: Se tròbe ena espadanha que i a ena capièra Èst dera glèisa. Non i auem podut accedir, totun, lèu se poderà hèr gràcies ara bastida entara restauracion des façades. Demoram enquia alavetz entà completar es donades.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006

Edifici AUBÈRT - ETH ROSÈR

Campana: Aubèrt - 1

Dimensions Boca 0,87m Nautada: ca. 0,90m, damb anses. Vòra: exterior 0,095m; interior 0,10m

Honedor Ignotus (Antonio Palacio?) **An** 1788

Epigrafia

Superiora: SANCTA MARIA ORA PRONOBIS SEHIZO SIENDO RECTOR DON JAIME ** ** / ** ANER DE JUAN BOANNO 1788. (capitaus umanistiques, fòrça fines)

Iconografía

Superiora: Dus cordons, franja de letreria, dus cordons; auta franja de letreria, dus cordons e un tresau mès subtil.
Miei: Calvari de mejanes dimensions, damb era gradonada piramidau; està hèt a base de quadradets damb estrelhes de ueit puntes, a viatges sancèrs, a viatges en *losange* o retalhadi. Era crotz a ues expansions triangulares ath finau des braci. Ena base dera piaàmide e naut dera crotz i a quate huelhes de planta per costat, lanceolades, e disposades artisticament, que rebremben es de sàlvia; ne desconeishem eth significat, maugrat que probablement sigue decoratiu. Tanben i trapam, ena zòna des braci e ath pè, es tres claus dera crucifixion.
Miei Pè: Quate cordons; entremiei e enes extrems n´i a de mès fini.
Falda: Quatre cordons més.

Conservacion: Pro corrècta; era joata ei modèrna, de Ermec – Paccard o Clock-o-matic.

Accesòris e Joata: Tot en bon estat. Batalh nau plan laugèr**.**
Demore eth batalh originau en pis des campanes; mesure 72 cm.

Mecanismes de tòc: Electromartèth exterior laterau e motor damb ròda entath volteg.

Installacion: Acceptabla e tradicionau.

Valoracion: Ua pèça barròca, de son corrècte.

Observacions: En cas de trincament sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica.
Credem que ja a estat sodada un còp, dilhèu cap a 1991-95. Pese ath torn de 400-430 kg. Da un La3, damb un son pro bon. Non i a dobte qu'ei òbra deth madeish honedor qu'era Campana Aubèrt 3 (e, possiblement Betlan 2 e 4)
Es huelhes de sàlvia ja apareishien ena pèça Vilac-2, de 1622 e en Betlan 4, de 1788.
Analisi de son: Prima: a´+/-0 Tercera menor: c´´+ 4 Quinta: e´´- 3
Octava inferior: aº- 7 Octava superior: a´´+ 7

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** hereuèr 2007

Edifici AUBÈRT - ETH ROSÈR

Campana: Aubèrt - 2

Dimensions Boca 0,735m Nautada ca. 0,795m, damb anses. Vòra: exterior 0,075m; interior 0,09m

Honedor Ignotus **An:** 1705

Epigrafia:

Superiora: SANCTE · MARTINE · ORA · PRONOBIS · 1 7 0 5. (capitaus umanistiques, fòrça polides, ben perfilades pera sua espessor, eth punt volat abans der an ei un quarradet un shinhau mès gran)

Iconografía

Superiora: Dus cordons, franja de letreria, dus cordons.
Miei: Calvari de mejanes dimensions, damb era gradonada; ei hèt a base de quarradets damb estrelhes de ueit puntes, quarradets damb crotzes de St. Andrèu o en X, quarradets compartimentats en quate crotzetes en X, a viatges en *losange*, com per exemple ath finau des braci. Tanben i trobam, ena zòna des braci e en pè, es tres claus dera crucifixion.
Miei Pè: Quate cordons; entremiei e enes extrèms n´i a de mès fini.
Hauda: Quate cordons mès.

Conservacion: Pro corrècta; era joata ei modèrna, de Ermec – Paccard o Clock-o-matic.

Accesòris e Joata: Tot en bon estat. Batalh nau molt laugèr.
Eth batalh originau demore ena sala de campanes; mesura 65 cm.

Mecanismes de tòc: Electromartèth exterior laterau e motor damb ròda entath volteg.

Installacion: Acceptabla e tradicionau

Valoracion: Ua pèça barròca, de son corrècte.

Observacions: Campana barròca, valuosa. En cas de trincament sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica. Pese ath torn de 230 kg. Da un Do 4, damb un son pro bon.
Analisi de son: Prima: c´´+ 4 Tercera menor: e´´- 9 Quinta: g´´´- 8
Octava inferior: c´- 4 Octava superior: c´´´+ 7

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Hereuèr 2007

Edifici AUBÈRT - ETH ROSÈR

Campana: Aubèrt – 3

Dimensions Boca 0,46m Nautada: ca. 0,51m, amb nanses.
Vòra: exteriora 0,047m; interiora 0,45m (plan difícil de mesurar, per'mor que non a bòrd)

Honedor Antonio Palacio **An** 1788

Epigrafia
Miei Pè: SANCTI. qVIRICE. ET. JVLITA. ORATE. PRONOBIS. AÑO ^ 1788 ^ ^ / ^v^ ANTº. PALACIO. ME. HIZO.^
(capitaus umanistiques, fòrça fines e pro petites; es tascons son miegi quarradets –trianglets– damb estrelhetes de ueit puntes laguens, metudi campant tà naut o tà baish; era Q de Qvirice ei ua P ath revès; era O volada d´Antonio ei tan grana com ua o normau e es punts son molt grani).

Iconografía
Superiora: Dus cordons, fronda de trianglets (miegi quarradets en *losange*) invertits.
Miei: Crotz hèta damb huelhes de sàlvia. Ena cara opausada, Calvari damb basa piramidau hèt damb quarradets e tròci d'aguesti, laguens des quaus i a estrelhetes de ueit puntes; en cap des braci expansions triangulares. Enes angles dera creuera e ena basa, huelhes de sàlvia.
Miei Pè: Inscripcion, sonque era prumèra línia, tres cordons, segona línia de tèxte, a on non i a letreria, trianglets invertidi. Dejós d'aguesta segona línea, tanben trianglets invertidi.
Pè, a baish: Dus cordons.
Hauda: Tres cordons mès.

Conservacion: Pro corrècta. Immobilizada.

Accesòris e Joata: Tot en bon estat. Non a joata. Abans deuie penjar d´ua biga, dera quau ne demòren es horats ena paret. Ère, donques, en miei deth campanau.

Mecanismes de tòc: Electromartèth per dehòra deth vas, des de laguens deth campanau, frontau.

Installacion: Acceptabla mès non tradicionau

Valoracion: Ua pèça barròca, de son corrècte.

Observacions: En cas de trincament sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica.
Pese ath ton de 55 kg. Da un sol 4, damb un son pro bon. Non i a dobte qu'ei òbra deth madeish honedor qu'era Campana Aubèrt 1 (e, possiblament Betlan 2 e 4). La relacione segur damb Betlan eth tipe de letra petita, es punts de grana mesura, er an, eth hèt de hèr un caishau ena inscripcion. Es huelhes de sàlvia ja apareishen ena pèça Vilac-2, de 1622 e en Betlan 4 (1788). Tanben en Aubèrt 1. Campana importanta, per'mor que mos da eth nòm deth honedor de quate pèces der an 1788. Analisi de son: Prima: gis´´-1,5 Tercera menor: b´´- 1 Octava inferior: ges´- 1,5

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Hereuèr 2007

Edifici AUBÈRT - Eth ROSÈR

Campana Aubèrt - 4

Dimensions Boca 0,42m Nautada 0,475m Vòra: exteriora 0,043m; interiora 0,045m

Honedor Dubois **An** 1817

Epigrafia
Superiora: + ANNO 1817 SANCTA MARIA ORA PRO NOBIS / DON JAIME ANER RECTOR
Miei Pè: LES DUBOIS *(calvari)* FONDEURS LORRAINS (Capitaus umanistiques pro polides, de tradicion barròca)

Iconografía
Superiora: Un cordon, era letreria, dus cordons, era segona línia de letreria, un cordon.
Tèrç: Un baish-relhèu dera Vèrge damb eth mainatge, dempús. Ena cara opausada, un crucifix damb era crotz damb es extrèms des braci flordelissats e ua figura femenina abraçada ath pè dera crotz.
Miei Pè- Pè: Tres cordons.
Hauda: Dus cordons.

Conservacion: En bon estat. Immobilizada.

Accesòris e Joata: Tot en bon estat. Non a joata. Abans deuie penjar d´ua biga, dera quau ne demòren es horats ena paret. Ère, donques, en miei deth campanau.

Mecanismes de tòc: Electromartèth per dehòra deth vas, des de lguens deth campanau, frontau.

Installacion: Sense massa interès. Non ei tradicionau, mès ei corrècta.

Valoracion: Ua campana "Pòst-Napoleonica" que rebrembe es pèces de carilhon barròques.

Observacions: Interessanta era preséncia d´aguest honedor ena Val d´Aran. Bon son, mès damb desviacions acusades d´afinacion. Analisi: da un la 4 de nominau (a´´) Tercèra: c´´´- 4 Octava inferior: a´- 13 Octava superior: a´´´- 8
En cas de trincar-se recomanam que se sode. Pòt èster remplaçada per ua replica. Pese ath torn de 45 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici AUBÈRT - St Martin
Campana Aubèrt – Martin 1
Dimensions
Honedor **An**
Epigrafia
Iconografía
Superiora:
Tèrç:
Miei Pè-Pè:
Hauda:
Conservacion
Accesòris e Joata
Mecanismes de tòc:
Installacion
Valoracion
Observacions Ena espadanha de St. Martin. Non sabem arren, semble deth XIX. Hè uns 30 cm de boca, dilhèu un shinhau mès
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici: BAGERGUE - ST. FÈLIX
Campana: Bagergue - 1
Dimensions Boca 0,995m Nautada: 1,01m, damb anses Vòra: exteriora 0,10; interiora 0,105m
Honedor Ignasi Jaqueti **An** 1842
Epigrafia **Superiora:** SANTA MARIA ET SANTA MARGARITA ORATE PRO NOBIS MEFECIT IGNACIO JAQUETI AÑO 1842 (capitaus umanistiques; es fautes i son transcrites atau com apareishen; eth num 4 ei d´astes molt cuertes).
Iconografía **Superiora:** Dejós dera corona, dus cordons; ena zòna superiora abituau dus cordons amassa, era faisha entàs letres, dus cordons mès ath dejós. **Miei:** Calvari de granes dimensions, damb gradonada e decoracion vegetau. Trauessant-lo peth miei, dus cordons. **Pè:** quate cordons. **Hauda:** Tres cordons, eth darrèr mès separat.
Conservacion: Molt bona. A estat netejada e tornada a installar per Ermec de Barcelona (Associada a Paccard d´Annecy, França e a Clock-O-Matic)
Accesòris e Joata: Joata de husta (iroko?) naua, damb un encaish que li hè eth moviment mès lent e contrapés de lames de hèr. Batalh nau, molt laugèr, damb cable de seguretat, de Ermec.
Mecanismes de tòc: Motor entath semivolteg e electromartèth laterau exterior, de Clock-O-Matic.
Installacion: En perfèctes condicions; maugrat tot, non auria recomanat er encaish qu'a era joata
Valoracion: Semble ua pèça tardobarròca rustica. A un son pòc notable.
Observacions: Campana interessanta. No'n recomanam era honuda, pr'amor des tecniques de sodar actuaus e era valor etnografica qu'a per èster deth sègle XIX; tot e que pòt hèr-se, se abans se documente suenhadament. Pese ath torn de 550 kg. Da un Sol#3 un shinhau baisha, a La3=438Hz. Era octava inferior ei molt baisha, lèu un Sol naturau. Deth madeish honedor e an qu'Arties Sta. Maria 1 e 3.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici: BAGERGUE - ST. FÈLIX

Campana: Bagergue - 2

Dimensions Boca 0,87m Nautada: 0,87m, damb anses Vòra: exteriora 0,08m; interiora 0,084m

Honedor Bertrand Escoubet **An** 1892

Epigrafia

Superiora: S FELIX ORA PRO NOBIS / PADRINO ANTONIO MOLA DE DIEU MATRINA MARIA MOGA Y CONSUL 1892
(capitaus umanistiques; es fautes i son transcrites atau com apareishen).

Miei: B ESCOVBET / FONDEUR / A RAMOVSENS /GERS (marca de honedor)

Iconografía

Superiora: Un cordon plan subtil, ua garlanda de ròses e huelhes de rosèr plan polida, es dues franges o nivèus de letres e ua auta garlanda mès fina de volutes e tiges vegetaus, damb cabelhs de gran estilizats, huelhes d'arradimèra e radims.

Miei: Calvari, non massa gran, sense gradonada e sense decoracion vegetau. Pòrte toti es *Arma Christi:* es claus, era lança, era cana damb era esponja de vinagre, era escala, era corona d´espies e eth poth. Marca deth honedor tetralobulada, damb motladura perlada e corona.

Miei Pè: Tres cordons, eth darrèr un shinhau mès separat.

Pè: Un cordon ample e desdiboishat, ath dessús deth quau i a espaciats e alternats quate caps de querubins damb es sues aletes e quate estrelhes de ueit puntes.

Hauda: Tres cordons, eth darrèr mès separat.

Conservacion: Molt bona. A estat netejada e tornada a installar per Ermec de Barcelona (Associada a Paccard d´Annecy, França e a Clock-O-Matic)

Accesòris e Joata: Joata de husta (iroko?) naua, damb un encaish que li hè eth moviment mès lent e contrapés -fòrça gran- de lames de hèr. Batalh nau, molt laugèr, damb cable de seguretat, de Ermec.

Mecanismes de tòc: Motor entath semivolteg e electromartèth laterau exterior, de Clock-O-Matic.

Installacion: En perfèctes condicions; non auria recomanat er encaish qu'a era joata, encara qu'ei fòrça mès petit qu'eth dera campana 1.

Valoracion: Ua pèça romantica, pro polida. Es anses son rudimentàries, tipiques deth moment.

Edifici: BAGERGUE - ST. FÈLIX

Campana: Bagergue - 3

Dimensions Boca 0,54m Nautada: 0,515m, damb anses Vòra: exteriora 0,045m; interiora 0,052m

Honedor [Bertrand Escoubet] **An** 1895

Epigrafia

Superiora: SA BAR(B)ARA O P N PADRINOS JOSE MOGA Y PONT Y TERESA MOGA Y PONT / ALCALDE AO MOLA JOSE TERRAU SECRETARIO 1895
(capitaus umanistiques; es fautes i son transcrites atau com apareishen; era (B) de BARBARA i manque, tot i que i a er espaci; es letres mès petites son volades, exceptat en cas de SECRETARIO).

Iconografia: Non pòrte cap figuracion**.**

Superiora: Un cordon espés mès subtil dessús e dejós des dues franges de letreria.

Miei Pè-Pè: Tres cordons, equidistants.

Hauda: Dus cordons.

Conservacion: Plan bona. A estat netejada e tornada a installar per Ermec de Barcelona (Associada a Paccard d´Annecy, França e a Clock-O-Matic)

Accesòris e Joata: Joata de husta (iroko?) naua fòrça grana, damb un encaish que li hè eth moviment mès lent e contrapés de lames d'òr. Batalh nau, molt laugèr, damb cable de seguretat, de Ermec.

Mecanismes de tòc: Motor entath semivolteg e electromartèth laterau exterior, de Clock-O-Matic.
Er electromartèth a estat retalhat entà disminuïr-li era massa.

Installacion: En perfèctes condicions; non auria recomanat er encaish qu'a era joata, maugrat qu'ei fòrça mès petit qu'eth dera campana 1.

Valoracion: Ua pèça romantica, pro polida. Es anses son molt rudimentàries encara que tipiques deth moment.

Observacions: Campana interessanta. No'n recomanam era rehonuda, pr'amor des tecniques de sodar actuaus e eth valor etnografic qu'a per èster deth sègle XIX; tot e que pòt hèr-se, se abans se documente suenhadament. Pese ath torn de 100 kg. Da un Mi 4, a La3=438Hz. A era particularitat d'auer 3ª menor e 3ª major. Tòque es quarts deth relòtge modèrn.

Ficha: Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici: BAGERGUE - ST. FÈLIX

Campana: Bagergue - 4

Dimensions Boca 0,415m Nautada: 0,41m, damb anses Vòra: exteriora 0,032m; interiora 0,04m

Honedor [Bertrand Escoubet] **An** 1895

Epigrafia

Superiora: PADRINOS PABLO MOGA Y PONT Y ROSA MOGA Y CONSUL 1895 / ALCALDE AO MOLA SO JE TERRAU (capitaus umanistiques; es fautes i son transcrites atau com apareishen; es letres mès petites son volades; "So" e "Je" vòlen díder "Secretario" e "José" respectivament).

Iconografia: Non pòrte cap figuracion.

Superiora: Un cordon espés mès subtil dessús e dejós des dues franges de letreria.

Pè: Tres cordons, equidistants. Eth centrau, mès espés.

Hauda: Dus cordons.

Conservacion: Plan bona. A estat netejada e tornada a installar per Ermec de Barcelona (Associada a Paccard d´Annecy, França e a Clock-O-Matic)

Accesòris e Joata: Joata de husta (iroko?) naua, sense contrapés metallic (n'a prò damb era massa dera husta). Batalh nau, molt laugèr, damb cable de seguretat, de Ermec.

Mecanismes de tòc: Motor entath semivolteg

Installacion: En perfèctes condicions.

Valoracion: Ua pèça romantica, pro polida. Era ansa ei molt rudimentària, maugrat qu'ei tipica deth moment.

Observacions: Campana interessanta. Non recomanam era rehonuda, per'mor des tecniques de sodar actuaus e eth valor etnografic qu'a per èster deth sègle XIX; tot e que pòt hèr-se, s'abans se documente suenhadament. Pese ath torn de 45 kg. Da un Sol# 4, a La3=438Hz. A era particularitat d'auer 3ª menor e 3ª major. Era ansa ei un shinhau torçuda, supausi que des des origens. Curiós eth contrapés qu'a ena ròda de volteg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici BAUSEN – ST PÈIR

Campana: Bausen - 1

Dimensions Boca 0,95m Nautada: 1,03m, damb anses Vòra: exteriora 0,09m; interiora 0,11m

Honedor [Luis de] Solano **An** 1777

Epigrafia

Superiora: * SANTA * BAR BARA * * ORA * PRO * NOBIS * AÑO * DE * 1777. **Tèrç:** cartèlla grana damb era següenta inscripcion: SIENDO RETOR / D*/ JORXE / BAQVERIA / VENERO / I SOLANO / MEHIZIERON / **********
(capitaus umanistiques; es fautes i son transcrites atau com apareishen; er espaci entremiei deth mot "BARBARA" existís, sense saber-ne eth motiu; es simbèus de separacion ena inscripcion superiora son quarradets damb asterisc inscrits e metudi en *losange*; es N son ath revès ena cartèlla; era "Q" ei ua "P" virada damb eth vrente cap ara esquèrra)

Iconografía

Superiora: Dus cordons, era faisha entàs letres e dus cordons mès.

Tèrç: Ua cinta planèra a on peth miei i cor un cordon lis com es auti. Ath dessús, un calvari petit (cara interiora). Ath dejós, cartèlla de tèxte.

Miei: Calvari de granes dimensions, damb gradonada (cara exteriora) hèt damb quarradets damb asterisc inscriti e metudi ortogonaument e bèri uns en *losange*.

Miei Pè: Tres cordons.

Hauda: Quate cordons, eth darrèr ja molt apròp deth talh.

Conservacion : Regulara, semble que no tardarie en maumeter-se se se toquèsse soent. De hèt, sordege.

Accesòris e Joata: Joata de husta e contrapés de pèira, herramenta, etc. Batalh tradicionau originau.

Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès actuaument non se pòt hèr e ei immobilizada per una vara de hèr. A eth batalh estacat a dues còrdes, ua d´eres damb un tirader de husta trauessèr. Auie tocat a martèth, ja qu'era maça ei ena sala de campanes.

Installacion: En mau estat; tradicionau.

Valoracion: Semble ua pèça tardobarròca rudimentària. Aguest honedor ronde pera Val d´Aran: interven en ua des rehonudes dera Miquèla de Vielha, de manèra que podem datar d´autes pèces per aguesta hita. Semble que tanben trabalhèc ena Val d´Àneu.

Observacions: En cas de trincament sonque pòt èster sodada. Non se pòt rehóner; pòt èster remplaçada per ua replica. Pese ath torn de 500-550kg. Ei immobilizada. Da un son que non auem valorat, ja que comence a sonar sorda. Campana pro polida e valuosa: serie bon sodar-la.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Junh 2007

Edifici BAUSEN – ST PÈIR

Campana Bausen - 2

Dimensions Boca: 0,85m Nautada: 0,84m Vòra: exteriora 0,066m; interiora 0,08 m

Honedor Agustí Cel [de Llimiana] **An** 1814

Epigrafia

Superiora: SANCTE PETRE ORA PRO NOBIS GEORGIUS BAQUERIA RECTOR DE BAVSEN / ME FECIT AUGUSTINUS SEL FVSOR ANNO 1814 ********** ********** (capitaus umanistiques; eth cognòm deth honedor apareish a viatges coma Sel e a viatges coma Cel. Eth tèxte ei a dues línies).

Iconografía

Superiora: Un cordon; era franja de letreria e un cordon; ua auta franja e un aute cordon. Cada letra ei inscrita laguens d'un quadradet e era letreria ei pro desdiboishada.

Miei: Dus cordons e atrauessant-los un calvari hèt damb quarradets damb asterisc inscrit. Custòdia de tipe solei pro grana. Medalhons elliptics, un damb ua Vèrge deth Rosèr e er aute damb era Immaculada. Toti dus son decorats damb un embolcall de quarradets com es adès nomentadi.

Miei Pè -Pè: Tres cordons

Hauda: Tres cordons.

Conservacion: En estat precari. Era joata a de besonh ua repassada entà poder-la botjar. Eth bronze ei esquerdat.

Accesòris e Joata: Joata de husta damb lòsa de pèira. Ei immobilizada, damb ua barra de hèr, entà blocar-la.

Mecanismes de tòc: Batalhèra e batalh tradicionau, dilhèu se bandejaue. Eth batalh originau a estat remplaçat; er actuau ei fòrça més petit que çò que calerie e penge ena plaça gràcies a un cordilh que hè d´extension. Li cau un batalh mès apropriat. Installacion ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana interessanta, d´un honedor important, que cau restaurar.

Observacions: Ei ua pèça d´Agustí Cel, que siguec qui, en 1799, rehonec era Miquèla de Vielha qu'auem aué. Desaconselham deth tot era sua rehonuda se jamès se trinque. Ei un shinhau lorda. Da un son plan dolent, ja qu'ei esquerdada. Pese ath torn de 400 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** hereuèr 2007

Edifici BAUSEN – ST PÈIR

Campana Bausen - 3

Dimensions Boca 0,662m Nautada 0,735m Vòra: exteriora 0,085m interiora 0,08 m

Honedor Ignotus **An** 1646

Epigrafia

Superiora: [*crotz ponina sus un pedestau*] AVE [*flor de lis*] MÂ[*R*]IS [*lis*] STELLA [*lis*] DEI [*lis*] MATER [*lis*] ALMA [*lis*] 1646 (Capitaus umanistiques; eth mot MARIS apareish escrit com MAIS damb un punt ennautit entre era A e era I).

Iconografía

Superiora: Dus cordons; era franja de letreria; dus cordons.

Miei: Surprenentament, non pòrte cap figuracion, ne tanpòc calvari.

Miei Pè -Pè: Cinc cordons

Hauda: Tres cordons.

Conservacion: En estat precari. Era joata a de besonh d'ua repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: Joata de husta e damb contrapés de pèira.
Ei immobilizada, damb un garròt e uns hius de hèr entà blocar-la, mès tot ei plan precari.

Mecanismes de tòc: Batalhèra e batalh tradicionau, dilhèu se bandejaue. Com era campana 3 d´aguesta tor, eth batalh originau a estat remplaçat; er actuau ei molt mès petit deth que calerie e penge ena plaça gràcies a un cordilh que hè d´extension. Li cau un batalh mès apropriat.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana interessanta, d´un honedor important, que cau restaurar.

Observacions: Ei ua pèça barròca, d´influéncia encara reneishentista. Deth madeish honedor qu'era campana 5. Desaconselham deth tot era sua rehonuda se jamès se trinque. Ei relativament límpia (tot e qu'atau coma ei lèu s´enlordirà). Da un son molt bon, era unica pèça dera tor que pòt sonar en condicions. Pese ath torn de 160 kg.
Analisi de son: Prima: d´´- 3 Tercèra: f´´+ 1 Quinta: gis´´- 8
Octava superior: d´´´+ 4 Octava inferior: d´- 8

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici BAUSEN – ST PÈIR

Campana Bausen - 4

Dimensions Boca 0,518m Nautada 0,55m Vòra: exteriora 0,042m; interiora 0,042m

Honedor Viguier, en Toulouse **An** 1813

Epigrafia

Superiora: [*crotz petita sus un pedestalet*] STABAT MATER DOLOROSA / [*crotz petita sus un pedestalet*] FECIT VIGUIER A TOULOUSE ANNO 1813 (Capitaus umanistiques, tèxte en dues línies)

Iconografía

Superiora: Un cordon; franja de letreria; dus cordons; franja en blanc; dus cordons; ua auta franja de letreria; dus cordons.

Miei: Complexa; un calvari figurat damb Crist sofrent, Vèrge e St. Joan; a cada costat ua crotz petita sus un pedestalet. En costat opausat, era imatge dera Inmaculada, coronada e damb tres estrelhes de ueit puntes dispausades ath sòn torn; tanben a cada costat, ua crotz petita sus un pedestalet.

Miei Pè -Pè: Tres cordons, en centrau d'aguesti ei ua cinta planèra e peth miei i cor un bordon.

Hauda: Dus cordons.

Conservacion En estat precari. Ara joata li calerie ua repassada entà poder-la botjar. Accesòris e Joata de husta e damb contrapés de pèira. Ei immobilizada, damb un baston e uns hius de hèr, entà blocar-la, mès tot ei molt precari. Mecanismes de tòc Non a batalh, e en èster esquerdada, non tòque. Ei fixada peth pròpi trauessèr que la sosten, ja qu'ei de seccion quadrangulara.

Installacion: Com totes es campanetes ei interior. Penge d´ues bigues; ei ua installacion tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana interessanta, d´un honedor pòst-napoleonic, que cau restaurar.

Observacions: Ei terriblament henuda e, per tant, ben sorda. Ei ua pèça imperi, d´influéncia encara barròca. Desaconselham deth tot era sua rehonuda. Ei pro lorda per defecacions d´audèths. Pese ath torn de 75 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** hereuèr 2007

Edifici BAUSEN – ST PÈIR

Campana Bausen - 5

Dimensions Boca 0,392m Nautada 0,475m Vòra: exteriora 0,037m; interiora 0,048 m

Honedor: Ignotus **An:** 1646

Epigrafia

Superiora: [*crotz petita sus un pedestalet*] TE DEVMLAVDAMVS 1646 (capitaus umanistiques)

Iconografía

Superiora: Dus cordons; era franja de letreria; dus cordons.

Miei: Susprenentament non pòrte cap figuracion, ne tanpòc calvari.

Miei Pè-Pè: Tres cordons

Hauda: Tres cordons.

Conservacion En estat precari.

Accesòris e Joata: Joata de husta d´ua soleta pèça.
Ei immobilizada e tot ei molt precari.

Mecanismes de tòc: Batalh d´acèr (?) nau, hèt per bèth vesin. Li cau un batalh mès apropriat.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana interessanta, d´un honedor desconeishut, que cau restaurar.

Observacions: Ei ua pèça barròca, d´influéncia encara reneishentista. Deth madeish honedor qu'era campana 3. Desaconselham deth tot era sua rehonuda. Ei un shinhau lorda. Ei ben esquerdada, çò que la hè pòc apta entath servici.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici BEGÓS – SANT RÒC

Campana: Begós - 1

Dimensions Boca 0,715m Nautada 0,78m Vòra: 0,053m exteriora; 0,07m interiora

Honedor Joan Lasur **An** 1796

Epigrafia

Superiora: [lis]SIT NOMEN DOMINE BENEDICTUM ESSEN R D IVAN PORTO / LES 1796

Miei-Miei Pè: · IVAN LASVR · / D TOLAB / · ME FECIT · (Capitaus umanistiques en vàries línies deth tèxte, damb separacion entre mots per uns rombes o *losanges* (representats per punts volats ací); es abreujatures vòlen díder R(ector) e D(on); eth nòm deth rector ei Joan Portoles; manque era E ena firma deth honedor. Tanben ei clar qu'aurie de díder TOLBA, qu'ei eth municipi de TOLVA, ena Llitera- Ribagorça).

Iconografia

Superiora: Dus cordons; franja entara inscripcion; dus cordons.

Tèrç: Gravadets rectangulars damb quarradets damb asterisc enes soms. Era scena ei emmarcada laguens d'un arc conopiau de regust gotic. I a un Sant Miquèu aucint eth drac, ua crucifixion damb era Vèrge e Sant Joan e tanben un tresau damb era Vèrge dreta damb eth mainatge.

Miei: Calvari gran damb basa piramidau de quate tires de quarradets damb asterisc inscrit e quarradets en *losange* en cap des braci.

Miei-Pè: Cinc cordons, pro amassa

Hauda: Dus cordons, molt apròp deth talh

Conservacion: Bona, pro límpia.

Accesòris e Joata: Joata de metau, de Manclús 1992. Era modificacion d´aguesta installacion antica a supausat un retrocès ath nòste enténer.

Mecanismes de tòc: Tòc de volteg, possiblement complèt; sonque entath tòc manuau. Batalhèra tà tocar damb cable des de baish ena entrada dera glèisa (qu'ei dejós deth campanau).

Installacion: Ei molt equilibrada (dilhèu massa e tot), causa que la hè plan facila de tocar.

Valoracion: Semble ua bona pèça, barròca.

Observacions: En cas de trincar-se sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica, mès NON se pòt rehóner. Eth son ei plan ressonant, tot e qu'aguest batalh non l'afavorís guaire. Com qu'ei laugèr, aumens non amenace era integritat deth bronze. Campana de finaus deth barròc, plan polida. Da un do 4 (La3=435Hz). Pese ath torn de 220 kg.

Analisi de son: Prima: c´´- 8 Tercera menor: es´´+ 2 Quinta: f´´- 8

Octava superior: c´´´+ 9 Octava inferior: hº - 10

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici BEGÓS – SANT RÒC

Campana: Begós - 2

Dimensions Boca 0,62m Nautada 0,665m Vòra : exteriora 0,061m; interiora 0,065m

Honedor Ignotus **An** 1734

Epigrafia

Superiora: IHS MARIA IOSEPH STE ROCHE ORAPRONOBIS · CLAROS R ·

Miei-Pè: ANNO [*calvari petit*] 1734 (Capitaus umanistiques de dues mesures, damb separacion entre mots per uns miegi rombes. Es letres petites van volades).

Iconografia

Superiora: Dus cordons; franja entara inscripcion; dus cordons.

Tèrç Dus cordons.

Miei Calvari gran (crotz de dobla crotzèra) damb basa piramidau de tres dads. Es dads an eth madeish anagrama marian dera inscripcion superiora, uns grutescos o *candelieri* e ues crotzes segontes eth nivèu dera piramida.

Miei-Miei Pè: Un aute calvari (cara interiora) mès petit, figurat damb eth crist e damb basa piramidau de tres dads tanben mès petits.

Miei-Pè: Tres cordons, pro amassadi, eth centrau des quaus ei mès gran, a manèra de cinta plana damb bordon peth miei.

Hauda: De tres cordons, molt apròp deth talh (segontes per a on se campe se´n ven dus).

Conservacion: Bona, ei un shinhau lorda pes defecacions d´audèths.

Accesòris e Joata: Joata de hèr de Manclús 1992.

Mecanismes de tòc: Toc de volteg, possiblament complèt; sonque tath tòc manuau.

Installacion: Se tròbe molt equilibrada (dilhèu massa e tot), causa que la hè plan facila de tocar.

Valoracion: Semble ua bona pèça, barròca.

Observacions: En cas de trincar-se sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica, mès NON se pòt rehóner. Eth son ei pro bon, tot e qu'aguest batalh non l´afavorís guaire. Com qu'ei laugèr, aumens non menace era integritat deth bronze. Pèça plan polida, relacionabla damb Casarilh – 3 (1726), Montgarri -1 (1724), Benós – 3 (1725) e Arties – 4 (1731) e, com aguestes, pro valuosa. Da un do# 4 (La3=435Hz). Pese ath torn de 120 kg.

Analisi de son: Prima: c´´+/- 0 Tercera menor: e´´+ 7 Quinta: a´´+/- 0

Octava superior: cis´´´+ 7 Octava inferior: d´+ 2

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici BEGÓS - SANT RÒC

Campana Begós - 3

Dimensions Boca 0,457m Nautada 0,54m Vòra: exteriora 0,067m; interiora 0,055m

Honedor Ignotus **An** sègle XVI (entre 1540 e 1600).

Epigrafia

Anepigrafa, malerosament

Iconografia

Superiora: Dus cordons pro amassadi, espaci entara inscripcion –que non n'i a- un cordon.

En aguest espaci intermiei i corren sies gravadets que son ua crotz petita dessús d´un pedestalet gradonat. Es nomentades crotzes, plan polides, son damb ues expansions enes braci com era que dempús serà era orde de Santiago.

Miei: Un cordon.

Pè: Abans dera inflexion, un cordon espés, tipic des campanes gotiques.

Hauda: Dus cordons ben amassa.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de metau, de Manclús 1992.

Mecanismes de tòc: Tòc de volteg, possiblament complèt; sonque tath tòc manuau.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la. Se tròbe molt equilibrada (dilhèu massa e tot), causa que la hè plan facila de tocar. Maugrat açò, voleríem uá joata de husta, per'mor que s'an vist alterades era forma e matèria dera joata.

Valoracion: Ua campana gotica de son aceptable e diferent.

Observacions: Plan curiós eth timbre que da aguesta campana. Presente er aspècte d´ua pèça deth sègle XVI e ei molt relacionabla des deth punt d'enguarda de decoracion damb era campana Vilamòs – 4 (1545).

Analisi de son: Prima: f´´+ 2 Tercera menor (?): h´´+/- 0 Quinta (?): d´´´+ 6

Octava superior: a´´´- 6 Octava inferior: a´ + 2

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici BENÓS - SANT MARTIN

Campana Benós - 1

Dimensions Boca 0,892m Nautada ca. 0,865m Vòra: exteriora 0,075m; interiora 0,092m

Honedor Campo (?) **An** 1907

Epigrafia

Superiora: SANCTA MARTINA ORA PRO NOBIS

Miei: LAUDO DEUM VERUM, / PLEBEM VOCO, / CONGREGO CLERUM, / DEFUNCTUM PLORO, / PESTEM FUGO, / FESTA DECORO.

[Un shinhau mès tà baish, dejós dus cordons centraus:] CAMPO ME HIZO / EL AÑO 1907. / VENOS

(Capitaus umanistiques corrèctament executades)

Iconografía

Superiora: Un hèish de cordons, dilhèu sèt, pro amassadi; franja entara inscripcion superiora; tres cordons (es dus darrèrs ben amassa; espaci e dètz cordons ben amassadi.

Miei (Seguint de cap tara dreta, orde de lectura): Era inscripcion en vèrs; un medalhon damb er *Agnus Dei* (ja vist en Gessa – 4, pèça de B. Escoubet 1900, ací a estat retalhada en forma arredonida); un medalhon damb aquerò que semble un colom eucaristic (ja vist en Gessa – 4) retalhat octagonau; un motiu vegetau damb huelha d'arradimèra e ua mòta d'arradim; eth calvari, sense imatge de crist, molt gran e damb era bassa piramidau, expansions triangulares enes extrèms des braci e quate claus enes angles dera crotzèra; un motiu de sèt cabelhs de gran ligats com un hèish; un medalhon deth madeish estil que eth deth colom eucaristic damb ua espècia de *fons vitae* damb dus audèths beuent, ben simetricament; ua custòdia.

Miei-Miei pè: Per dejós deth tèxte, dus cordons pro amassa. E dejós d'aguesti cordons, era continuacion textuau damb eth nòm deth honedor, era data e eth pòble.

Miei pè: Cinc cordons fòrça espaciats (aucupen ua franja d´uns 10 cm d´amplada).

Pè: Just passada era inflexion, tres cordons mès, ben amassa e des madeishes caracteristiques qu'es anteriors e çò que semble ua marca de honedor, ua *dextera domini*.

Hauda: Dus grops de dus cordons pro amassa, en miei.

Conservacion En bon estat. Es anses an estat reforçades, dilhèu per un defècte d´origen ena honuda.

Accesòris e Joata: Joata de hèr de Manclús 1992, entath volteg a man.

Mecanismes de tòc: Batalhèra damb còrda tà tocar des de baish e batalh tradicionau; tanben se pòt bandejar. Eth batalh pòrte era inscripcion ARRU 1907.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la, mès a vist alterada era forma e materiau dera joata.

Valoracion: Ua campana romantica e eclectica de son acceptable.

Observacions: Eth batalh pique massa naut, uns 7,5 cm, qu'ei fòrça desplaçat.

Plan curiós eth reforç qu'a calut hèr-li as anses, per'mor d'un probable defècte de honuda.

Ua peça fòrça decorada, damb un programa iconografic complèxe e que s´equillibre simetricament a un costat e er aute dera cartèlla e eth calvari. A ua barreja eclectica e molt a manèra de pastiche de gravats e elements d´autes honedors anteriors que trobam ena Val. Era cartèlla e letreria ei ara manèra de Ballesteros (ca 1870-1895) e es gravats ara manèra de B. Escoubet (ca 1890-1900).

En cas de trincar-se, recomanam que non se rehone senon que se sauve atau com quede.

Da un Sol3 non massa bon. Deu pesar ath torn de 400 kg.

Analisi de son: (es parciaus son mens equilibrades qu'en Vila – 1, pèça lèu pariona, e mens encara qu'Arròs-2):

Prima: fis´+ 4 Tercera menor: a´+ 8 Quinta: h´+ 4 (!)

Octava superior: g´´- 3 Octava inferior: f º + 2

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici BENÓS - SANT MARTIN

Campana: Benós – 2

Dimensions Boca 0,698m Nautada: 0,725m Vòra: exteriora 0,065m; interiora 0,073m

Honedor Lavigne **An** 1831

Epigrafia

Superiora: STA MARIA ORA PRO NOBIS ------ 1831 -------

Pè: SIENDO RTR DN JUAN SUBIRA / PORSIONERO DN THOMAS SOCASAUA / LAVIGNE (capitaus umanistiques de dues mesures; eth tram en guionets correspon a ua cinta decorativa; es letres mès petites –exceptat es deth nòm deth honedor- van volades).

Iconografia

Superiora: Dus cordons; franja entara inscripcion; dus cordons.

Miei Calvari gran damb basa piramidau de quate franges de cinta decorativa.

Miei-Pè: Cinc cordons, pro espaciats; es letreries deth pè corren entre eth dusau e eth tresau cordon e entre eth tresau e eth quatau.

Hauda: Tres cordons, non guaire apròp deth talh.

Conservacion: Bona, molt límpia.

Accesòris e Joata: Joata de hèr de Manclús 1992, entath volteg a man.

Mecanismes de tòc: Tòc de volteg, possiblament complèt; sonque entath tòc manuau. Batalh damb pera fòrça prominenta e de regroish sobtat.

Installacion: Se tròbe molt equilibrada (dilhèu massa e tot), causa que la hè plan facila de tocar.

Valoracion: Semble ua bona pèça, damb un aire tardobarròc e sone fòrça ben.

Observacions: En cas de trincar-se sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica, mès NON se pòt rehóner. Eth son ei fòrça ressonant, tot e qu'aguest batalh non l´afavorís guaire. Com que non ei molt pesant, aumens non menace de moment era integritat deth bronze. Suspren tanben que sone autan ben s'a es parciaus tan diferentes entre eres (quinta baisha, prima e octava inferior molt diferentes ara octava superior).

Pese ath torn de 200 kg.

Analisi de so: Prima: h´+ 2 Tercera menor: d´´+ 9 Quinta: f´´+ 4

Octava superior: c´´´- 3 Octava inferior: hº -1

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici BENÓS - SANT MARTIN

Campana Benós - 3

Dimensions Boca 0,47m Nautada 0,485m Vòra: exteriora 0,04m; interiora 0,05m

Honedor Campo (?) **An** 1907

Epigrafia

Superiora: SANCTA BARBARA ORA PRO NOBIS.

Miei: CAMPO ME HIZO / EL AÑO 1907 (Capitaus umanistiques corrèctament executades, ara manèra de Ballesteros).

Iconografia

Superiora: Un hèish de quate cordons; franja entara inscripcion superiora; dus cordons.

Tèrç: Gravat de Santa Bàrbara

Miei: Dus cordons grossi e planèrs com ua cinta, lisi. Calvari sense figuracion.

Miei pè: Sies cordons fòrça espaciats (aucupen ua franja d´uns 10 cm d´amplada).

Pè: Passada era inflexion, tres cordons més, des madeishes caracteristiques qu'es anteriors (i son ara seguida); dejós dera cartèlla de tèxte e era *dextera domini*, eth classic gravat de Sta Bàrbara damb era tor.

Hauda: Dus cordons pro amassa en miei.

Conservacion : En bon estat. Es anses an estat reforçades dilhèu per un defècte d´origen ena honuda. A estat traucat ena part de naut, non sabem perqué.

Accesòris e Joata: Joata de metau, de Manclús 1992.

Mecanismes de tòc: Tòc de volteg, possiblament complèt; sonque tath tòc manuau

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la. Se tròbe molt equilibrada (dilhèu massa e tot), causa que la hè plan facila de tocar. A despiet d'açò, voleríem ua joata de husta, perqué s´an vist alterades era forma e matèria.

Valoracion: Ua campana romantica e eclectica de son acceptable.

Observacions: Plan curiós eth refòrç qu'a calut hèr-li as anses, pr'amor d'un probable defècte de honuda

Era letreria ei a manèra de Ballesteros (ca 1870-1895). En cas de trincar-se, recomanam que non se rehone, senon que se sauve com quede. Deu pesar ath torn de 45-50 kg.

Analisi de son: Prima: f´´+ 3 Tercera menor: a´´+ 2 Quinta: h´´+ 6 (!) Octava superior: g´´´- 8 Octava inferior: f´+ 1

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici BENÓS - SANT MARTIN

Campana: Benós – 4

Dimensions: Boca 0,57m Nautada 0,635m Vòra: exteriora 0,057m; interiora 0,06m

Honedor Ignotus **An** 1725

Epigrafia

Superiora: [*anagrama marian damb crotz e es iniciaus* MAR e S *(Sancta Maria?)*] · S · MARIA ET S · BARBARA ORATE PRO NOBIS · [*motiu de grutesc o candeliero*] · 1725 (Capitaus umanistiques damb separacion entre mots per uns miegi rombes; es abreujatures corresponen a S=SANCTA).

Iconografia

Superiora: Un cordon; franja tara inscripcion; dus cordons.

Tèrç: Dus cordons.

Miei: Calvari sense figuracion de Crist e damb rombes ath finau des braci dera crotz (aguesta talhe es dus cordons deth tèrç) damb basa piramidau de quate dads e un medalhon damb Sant Joan Baptista (cara interiora). Es dads an eth madeish anagrama marian dera inscripcion superiora, uns grutescos o *candelieri* e ues crotzes segontes eth nivèu dera piramida. **Miei-Pè:** Tres cordons, pro amassa

Hauda: Dus cordons, molt apròp deth talh

Conservacion: Bona, plan límpia.

Accesòris e Joata: Joata de metau, de Manclús 1992.

Mecanismes de tòc: Tòc de volteg, possiblement complèt; sonque tath tòc manuau

Installacion: Se tròbe plan equilibrada (dilhèu massa e tot), causa que la hè plan facila de tocar.

Valoracion: Semble ua bona pèça, barròca.

Observacions: Eth batalh pique massa ensús, ath torn de 5 cm de massa, qu'ei fòrça. Acò ei nefaste tath vas de bronze, pr'amor qu'era sua grossor en aguest punt non ei pas igual. En cas de trincar-se sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica, mès NON se pòt rehóner. Eth son ei plan ressonant, tot e qu'aguest batalh non l´afavorís guaire. Coma qu'ei laugèr, aumens non menace era integritat deth bronze. Peça plan polida, relacionabla damb Casarilh – 3 (1726) e Arties – 4 (1731), Begós – 2 (1734) e Montgarri -1 (1724) e, com aguestes, plan valuosa. Preferiríem qu'era joata non siguesse metallica, que sonque se repiquèsse. Pese ath torn de 100-110 kg.

Analisi de son: Prima: fis´´-2 Tercera menor: a´´- 7 Quinta: h´´+ 5 i c´´´+ 11

Octava superior: fis´´´- 2 Octava inferior: eº + 3

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici BETLAN – ST PÈIR

Campana: Betlan - 1

Dimensions Boca 0,875m Nautada: 0,84m, damb anses Vòra: exteriora 0,11; interiora 0,10m

Honedor Teysseyre? **An** 1828

Epigrafia

Superiora: SANTA MARIA ORA PRO NO BIS/ JOAQUIN MONGE DE LA CARRERA RECTOR 1828

Tèrç: TEYSSEYRE (capitaus umanistiques de dues mesures; es fautes son transcrites atau com apareishen; es "A" an eth traç orizontau en angle ` ´)

Iconografía

Superiora: Grops de cordons: dus amassa, era faisha entàs letres, dus cordons mès dejós, ua auta faisha entàs letres mès estreta qu'era anteriora, dus cordons un aute còp.

Miei: Calvari de granes dimensions, damb gradonada e decoracion vegetau, etc. Gravat dera Vèrge damb eth mainatge, d´estetica fòrça primitiva; dejós d'aguesta darrèra imatge eth mot "Teysseyre" (marca de honedor?)

Miei Pè: Quate cordons.

Hauda: Cinc cordons.

Conservacion : Pro corrècta; era joata ei un shinhau dessecada e serie convenient un tractament.

Accesòris e Joata: Joata de husta e contrapés de pèira; herramenta. Batalh tradicionau originau

Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès non sabem s'ac pòt hèr encara; ei immobilizada. Batalhèra estacada ara biga deth centre dera sala de campanes.

Installacion: Acceptabla e tradicionau

Valoracion: Semble ua peça tardobarròca rustica. A un son pro bon.

Observacions En cas de trincament sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica. Molt pariona as pèces de Lavigne de Tarba. De hèt, credem qu'ei òbra d´aguest honedor e qu'aguesta firma ei sua

Pese ath torn de 350-400 kg. Da un La3.

Analisi de son: Prima: a´+ 3 Tercera: c´´- 6 Quinta: e´´ + 1

Octava superior: a´´ - 4 Octava inferior: gisº + 1,5

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici BETLAN – ST PÈIR

Campana: Betlan - 2

Dimensions: Boca 0,82m Nautada: 0,85m Vòra: exteriora 0,085m; interiora 0,09m

Honedor Ignotus (Antonio Palacio?) **An** 1788

Epigrafia:

Miei Pè: TE NOSTRA JESV VOX SONET SANCTE PETRE ORA PRO NOBIS SIENDO RECTOR DON THOMAS PONT DE MATHEV [DE GESSA ANNO 1788] (capitaus umanistiques; es fautes son transcrites atau com i apareishen; eth tròc entre claudatòrs [A] se tròbe en un nivèu laugèrament inferior, dejós eth calvari; non sabem se eth rector ère neishut en Gessa o ben ei eth nòm d´un honedor; mos decantam pera prumèra opcion, perqué semble ua pèça de Luis de Solano: cf. Escunhau 2 ; o encara mès possiblament òbra d´Antonio Palacio: cf. Aubèrt Rosèr 3)

Iconografía

Superiora: Sies cordons.

Miei: Calvari de granes dimensions, damb era gradonada sense escales (de forma piramidau); ei hèt a base de quarradets damb estrelhes de ueit puntes, a viatges sancèrs, a viatges en *losange* o retalhats.

Miei Pè: Tres cordons; dessús e dejós i a era inscripcion.

Pè: Tres cordons.

Hauda: Tres cordons mès.

Conservacion: Pro corrècta; era joata ei u shinahau dessecada e li conven un tractament. Pr'amor deth dessecat dera husta semble qu'era herramenta a quedat destacada e un shinhau hloisha; afectant-ne era seguretat en botjar-la.

Accesòris e Joata: Joata de husta e contrapés de pèira; herramenta. Batalh tradicionau originau

Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès ara non sabem s'ac pòt hèr e ei immobilizada. Batalhèra ligada ena biga deth centre.

Installacion: Acceptabla e tradicionau

Valoracion: Ua pèça tardobarròca rustica. A un son pro bon.

Observacions: En cas de trincament sonque pot èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica. Peth sòn aspècte e eth dera letreria, se pòt atribuir ath honedor Antonio de Palacio, qu'ei qui signe era pèça Aubèrt-3, deth madeish an 1788. Dilhèu la hec Luis de Solano, damb qui ère associat. Es letres son, totun, vistes en ua pèça de Palacio.
Pese ath torn de 350-400 kg. Es nombrosi defèctes de honuda qu'a ne dificulten era lectura dera epigrafia.
Analisi de son: Prima: b´- 6 Tercera: des´´ - 10 Quinta: e´´ - 9 Octava superior: b´´- 8 Octava inferior: aº - 6

Ficha: Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici BETLAN – ST PÈIR

Campana: Betlan - 3

Dimensions Boca 0,515m Nautada: 0,47m, damb anses Vòra: exteriora 0,05m; interiora 0,055m

Honedor Bertrand Escoubet **An** 1890

Epigrafia

Superiora: SN BLAS SN JOSE Y SN MIGUEL O P N PADRINOS D ANTONIO DEO E INES MONGE / SIENDO RECTOR D JOSE PONT Y FONTAA DE GESSA / ALCALDE D ANTONIO ARJO 1890 (Es letres de mesura petita son fòrça mès petites e van volades).

Miei Pè: ESCOUBET / FONDEUR / A / RAMOVZENS (marca deth honedor).

Iconografía:

Superiora: Un cordon (es tres línies de letres).

Miei: Marca de honedor e ua crotz petita damb allegories d'arradim e cabelh.

Miei Pè: Tres cordons; dessús e dejós i a era inscripcion

Hauda: Dus cordons mès.

Conservacion: Pro corrècta; era joata ei un shinhau dessecada e li conven un tractament. Se tròbe immobilizada.

Accesòris e Joata: Joata de husta e contrapés de pèira; herramenta. Batalh tradicionau originau.

Mecanismes de tòc: Poderie auer estat voltejada, mès non sabem s'ac pòt hèr per rasons d'estabilitat e ei immobilizada.

Installacion: Acceptabla e tradicionau. En ues bigues verticaus en interior dera tor, ath cant dera campana 4.

Valoracion: Ua pèça romantica un shinhau desfasada. A un son acceptable.

Observacions: En cas de trincament se pòt rehóner dempús d´ua suenhada documentacion.
Pese ath torn de 75 kg.
Analisi de son: Prima: fis´´ + 8 Tercera: a´´+ 3 Quinta: cis´´´+ 6
Octava superior: fis´´´+/- 0 Octava inferior: fis´- 4
Resulte estranh (o aumens non ei abituau) que i age tant tèxte en una pèça d´aguestes dimensions autant modèstes.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici BETLAN – ST PÈIR

Campana: Betlan – 4

Dimensions Boca 0,457m Nautada: 0,54m, damb anses, 0,38m sense anses. Vòra: exterior 0,048m; interior 0,053m

Honedor Ignotus. Atribuïble a Antoni Palacio (o damb mens possibilitat a Luis de Solano). **An** 1788

Epigrafia

Miei Pè: STE. SEBASTIANE. ORA, PRONOBIS. AÑO 1788. (capitaus umanistiques, es letres de menor tamanh son volades; es punts e era coma son de granes dimensions)

Iconografía

Superior: Dus cordons

Miei: Calvari de mejanes dimensions, damb era gradonada piramidau; ei hèt a base de quadradets damb estrelhes de ueit puntes, a viatges sancèrs, a viatges en *losange* o retalhadi. Era crotz a ues expansions triangulares (al final dels) en cap des braci. Ena basa dera piramida e naut dera crotz i a quate huelhes de planta, lanceolades, disposades ua en cada angle, que rebremben es de sàuvia; ne desconeishem eth significat, maugrat que probablament sigue decoratiu.

Miei Pè: Dus cordons; ath dessús i a era inscripcion. **Pè:** Dus cordons.

Hauda: Dus cordons mès.

Conservacion : Pro corrècta; era joata ei un shinhau resseca e li convierie un tractament. Se trape immobilizada. A un petit horat (defècte de honuda) en costat, que non sabem s'ara longa poderie provocar que se trinquèsse.

Accesòris e Joata: Joata de husta e contrapés de pèira, herramenta. Batalh tradicionau originau

Mecanismes de tòc: Poderia auer estat voltejada, mès non sabem se pòt hè'c e ei immobilizada.

Installacion: Acceptabla e tradicionau. En ues bigues verticaus en interior dera tor.

Valoracion: Ua pèça barròca, de son agut.

Observacions: En cas de trincament sonque pòt èster sodada. Pot èster remplaçada per ua replica. Pese ath torn de 60 kg. Da un son pro bon.

Analisi de son: Prima: gis´´- 2 Tercera: h´´- 4 Quinta: d´´´- 4 Octava superior: gis´´´- 3 Octava inferior: g´+ 2

Non i a dobte qu'ei òbra deth madeish honedor qu'era Campana Betlan-2 (e, possiblament qu'Escunhau-2 –Luis de Solano-, o mès probablament encara Aubèrt Roser 3 –Antonio Palacio-)

Es huelhes de sàlvia ja apareishien ena pèça Vilac-2, de 1622.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici BETREN – ST. ESTÈUE

Campana: Betren Estèue - 1

Dimensions Boca 0,66 Nautada: 0,66 m Vòra: exteriora ca.0,035m interiora 0,06m

Honedor BALLESTEROS **An** 1873

Epigrafia

Superiora: SAN ESTEBAN Y SAN ROQUE ROGAZ POR NOSOTROS *

Miei: BALLESTEROS ME HIZO / AÑO 1873 (en ua cartèlla i a era marca deth honedor)

(capitaus umanistiques de dues mesures; era Q ei ua P virada)

Iconografía

Superiora: Òrla de trianglets decorats penjant d´un cordon per dejós dera inscripcion petitòria

Miei: Calvari de granes dimensions, damb gradonada, etc. Dus cordons

Hauda: Tres cordons e un quart, equidistant des auti, que hè eth punt d´inflexion dera inclinacion deth vas.

Conservacion: Regular; presente es marques com s'aguesse estat erosionada per bèth objècte agressiu; a com ues senhaus d´ua lima. Era joata a perdut ua ascla de hèr e non semble massa segura.

Accesòris e Joata: Joata de husta, bastant estreta, mès normau per çò que hè ara nautada. Batalh tradicionau originau, qu'a queigut e ei en tèrra.

Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès actuaument non tòque e ei immobilizada. I demore un fixador de hèr dera balhesta, un cable de hiu de hèr que va deth batalh cap a un tirader de husta plan interessant que i a en còr volat dera glèisa.

Installacion: En mau estat, tradicionau

Valoracion: Semble ua pèça hèta artesanaument en un periòde ja industriau

Maugrat açò, era forma deth vas ei pòc evolucionada e rustica.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster sodada. Pòt èster honuda, dempús d'ua suenhada documentacion.

Deu pesar ath torn de 150 kg. Sone un Re4, molt baish e dolent. Er accès ath campanau ei absoludament precari

Enes darreries de 2006, e dempús dera nòsta visita, se li cambièc era joata. Non sabem a on ei era joata originau. Ara (2007) sabem qu'ei en pati dera rectoria de Vielha. Ei a troci e en molt mau estat. Se li a hèt un batalh nau. Tanben sabem qu'er aspècte rude deth sòn acabat ei pr'amor d'irregularitats ena honuda, hèt plan usuau en pèces de Ballesteros.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006

Edifici BETREN – ST. ESTÈUE

Campana: Betren Estèue - 2

Dimensions Boca: 0,60m Nautada: 0,65m damb anses. Vòra: exterior 0,06m; interior 0,07m

Honedor Ignotus **An** 1684

Epigrafia

Superiora: Un cordon per dessús des dues franges de letreria, un en miei e un aute dejós.
(lemnisc) SIT NOMEN DOMINI BENEDICTVM EX HOC NVNC E IN CESVLVM / MOSEN IOAN ANTONI SALA RECTOR *(lemnisc)* 1684. (capitaus umanistiques, fòrça erosionades e un shinhau dificils de liéger; eth tèxte ei en dus nivèus, separats ací pera barra inclinada; era M de "NOMEN" campe tà naut)

Iconografía

Superiora: Cinc granes mensules triangulares barròques penjant d´un cordon per dejós dera inscripcion.
Miei: Calvari atipic, damb Vèrge e St. Joan en cada costat. Vèrge dreta damb eth mainatge, un cap de querubin alat en cada costat.
Hauda: Tres cordons
Pè: dus cordons

Conservacion : Regulara; era epigrafia semble erosionada, non sabem perqué; dilhèu a estat "tornada" (sodada) bèth còp... Era joata mès polida qu'era campana 1, manten mès eth gust barròc, mès tanpòc non semble guaire solida.

Accesòris e Joata: Joata de husta, bastant ampla de capcèr e damb era truja plan grossa. Non a batalh.

Mecanismes de toc: Aurie estat voltejada, mès actuaument non tòque e ei immobilizada. I demore un fixador de hèr dera balhesta.

Installacion: En mau estat; tradicionau.

Valoracion: Semble ua pèça de plen barròc, damb ues letres polides, mès en un estat precari; dilhèu se metec en mòtle damb pòc suenh.

Observacions

En cas de trincar-se, pòt èster sodada. Mai pòt èster honuda. Pòt èster remplaçada per ua replica. Calerie incoar expedient entà declarar-la Ben d´Interés Culturau. Deu pesar ath torn de 150 kg.. Sone un Mi4, non guaire dolent.
Er accès ath campanar ei absoludament precari. Enes darreries de 2006, e dempús dera nòsta visita, li cambièren era joata. Non sabem a on pare era joata originau. Ara (2007) sabem qu'ei en pati dera rectoria de Vielha. Ei a troci e en fòrça mau estat. Se li ha hèt un batalh nau. Tanben sabem qu'er aspècte rude deth sòn acabat ei per'mor d'irregularitats ena honuda

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006

Edifici BETREN – ST. SERNILH

Campana: Betren Sernilh - 1

Dimensions Boca 0,923m Nautada: ca.0,90m Vòra: exteriora 0,105m; interiora 0,105m

Honedor Lavigne de Tarba **An** 1818

Epigrafia

Superiora: MARIA ESTEFANA VICENTE NART CASA VIELLA RECTOR
Miei-Pè: 18 LAVIGNEF 18

Iconografía

Superiora: Ath torn der espaci entara inscripcion i a dus cordons ath dessús e dus ath dejós.
Miei-Pè: Quate cordons mès. Ath dessús, un calvari hèt solet damb tires de cinta: dues inclinades hèn era piramida e dues mès era crotz. Dejós dera piramida, eth nòm deth honedor.
Pè: Dus caps alats de querubins, plan rustics. Tres cordons mès (dus e un ressaut).

Conservacion : Bona. Eth talh ei un shinhau esberlat en tot eth perimètre deth vas.

Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira antica, dilhèu deth XIX. Batalh tradicionau originau. Encara i a eth cordilh estacat.

Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès aué en dia non ac hè e tòque es ores damb un electromartèth de Paccard.

Installacion: Non actue era installacion tradicionau, mès la consèrve.

Valoracion: A un son plan polit, molt ressonant. Campana ben hèta mès damb pògui mieis decoratius.

Observacions Pendent uns mesi a estat impossible de mesurar-la e estudiar-la com cau, per'mor qu'uns pannèus de metacrilat empedissen de totes manères de veder-la ben e tocar-la. Bona campana, com totes es de Lavigne.
En cas de trincar-se, sonque pòt èster sodada. Jamès honuda. Era decoracion ei plan emparentada damb Vielha- St Miquèu-2, deth madeish mèstre e an. Deu pesar ath torn de 400 kg.
Analisi de son: Prima: gis´+/- 0 Tercera: h´- 1 Quinta: d´´ + 7 Octava superior: gis´´+ 1 Octava inferior: gisº - 8

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras Data Octobre 2006 – Junh 2007

Edifici BETREN – ST. SERNILH

Campana: Betren Sernilh - 2

Dimensions Boca 0,94m Nautada: 0,93m Vòra: exteriora 0,093m interiora: 010m

Honedor MESTRES DE CALAF (ADJUTORI? JAUME?) **An** 1780

Epigrafia

Superiora: * S· * MARIA * BARBARA * SATVRNINA * ORATE * PRO * NOBIS

Miei: ME FEREN MESTRES DE / CALAF ANY 1780 / CARLOS RIMONT Rº (capitaus umanistiques)

Iconografía

Superiora: Dus cordons; franja entara letreria; un cordon. Fris d´arcuacions com se seguesse ua passamaneria, damb ues bòrles penjantes.

Tèrç-Miei: Gravadets de Santa Bàrbara, *Ecce Homo* e un medalhon en miei, damb era vèrge e eth mainatge, elliptic e damb un filacteri a on i ditz IHESVS MARIA

Miei: Calvari de granes dimensions tipic des Mèstres de Calaf, hèt damb cinta de decoracion vegetau, plan barròca, coma ua òrla de gòis. Dus cordons

Pè: Quate cordons.

Hauda: Dus cordons

Conservacion: Bona. Ei immobilizada.

Accesòris e Joata: Joata de hèr de Manclús, ans 50?. Batalh tradicionau originau de Mèstres de Calaf.

Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès aué en dia non tòque e ei immobilizada.

Installacion: S'a cambiat. Cau hèr-li ua joata de husta.

Valoracion: Semble ua bona pèça, commemorativa tà portar eth nòm deth titular dera glèisa.
Semble ua magnifica campana, merite un tractament melhor qu'eth que recep.

Observacions: A un son un shinhau mès estrident qu'es sues companhes, mès ei tipic des campanes catalanes deth sègle XVIII ena Catalonha centrau, especiaument es d´aguesta família, per trabalhar damb costella prima. Apropriada entath ponhent tòc de mòrts. A estat impossible pendent un temps de mesurar-la e estudiar-la com cau, ja qu'uns pannèus de metacrilat empedissen de totes manères de veder-la ben e tocar-la. En cas de trincar-se, sonque pòt èster sodada. Jamès rehonuda. Recomam que se la tracte ben, ja que poderie dar boni resultats e ei força important.
Deu pesar ath torn de 500 kg.
Analisi de so: Prima: gis´+ 8 Tercera: h´+/- 0 Quinta: c´´+ 3
Octava superior: gis´´+ 1 Octava inferior: fisº + 3

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006 – Junh 2007

Edifici BETREN – ST. SERNILH

Campana: Betren Sernilh - 3

Dimensions Boca: 0,76m Nautada: 0,70m Vòra: exteriora 0,075m; interiora: 0,075m

Es mesures son molt aproximades.

Honedor Paccard (França) **An** 2002

Epigrafia

Miei: SANT ESTEVE / PREGA TÀ NOSATI

Miei Pè: BETRÉN AN 2002 / ALCALDE : JUSEP A. ARJÓ ESPAÑA / RICTOR : JUSEP AMIELL SOLÉ

Hauda: ERMEC PACCARD ANNECY FRANCE (capitaus umanistiques de diferentes mesures; "ERMEC" ges coma emblema e eth nòm deth honedor en caractèrs fòrça petits)

Iconografía

Miei: Baish relèu damb era Lapidacion de St. Estèue

Conservacion : Bona. Cau sarrar-li es cargòlhs abans de botjar-la, per'mor qu'es pèces dera joata son un shinhau destacades.

Accesòris e Joata: Joata de husta, naua, pariona ath dera Miquèla de Vielha. Batalh nau, damb cable de seguretat.

Mecanismes de tòc: Poderie voltejar-se mès non i a eth motor ad aguest efècte, ne era ròda. Per tant, ei entath volteg a man. Tòque damb un electromartèth de Paccard.

Installacion: Ei hèta ara manèra des installacions ispaniques, segontes era interpretacion hèta pes integrants dera firma Paccard.

Valoracion: Ei ua campana modèrna, sense cap valor qu'eth de testimoniar un alcalde e un rector.

Observacions: Durant uns mesi a estat impossible de mesurar-la e estudiar-la com cau, ja qu'uns pannèus de metacrilat empedissen de totes manères de veder-la ben e tocar-la. Se tracte d´ua campana sense cap valor, que se pòt rehóner tranquillament. En interior deth vas se pòden apreciar es marques deth torn entà afinar-la.
Pese ath torn de 250 kg., mès o mens.
Analisi de son: Prima: c´´+ 3

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006 – Junh 2007

Edifici BETREN – ST. SERNILH
Campana: Betren Sernilh - 4
Dimensions Boca 0,485m Nautada: 0,43m (0,56m damb anses) Vòra: exteriora 0,055m; interiora 0,055m
Honedor Mestres de Calaf (atribusible sense cap dobte). **An** 1780
Epigrafia **Superiora:** SANCTI * FABIANE * ET * SEBASTIANE * ORATE * PRO * NOBIS * **Miei:** FETA EN / 1780 / * (capitaus umanistiques; es * exprèssen un motiu ornamentau qu'aucupe er espaci d´ua letra, un *losange* damb asterisc inscrit)
Iconografía **Superiora:** Dus cordons, franja de letreria, dus cordons **Tèrç:** Calvari damb rampliment hèt de decoracion vegetau; gravadet de Sta. Bàrbara iguau qu'era campana 1. **Miei:** Dus cordons, dejós, inscripcion des artesans. **Pè:** Tres cordons **Hauda:** Dus cordons
Conservacion: Non guaire bona, lorda de colomassa e damb eth gravat fòrça esvaït pera corrosion.
Accesòris e Joata: Joata de husta, antica, interessanta. Non a batalh.
Mecanismes de tòc: Tòque damb un electromartèth de Paccard. Pòt virar, mès non ei recomanable hè'c enquia que non se restaure era herramenta, era joata e bastiment a on s'apue.
Installacion:En interior deth campanau.
Valoracion: Ei ua campana barròca.
Observacions: Da un mi4 damb un son non guaire ressonant. En cas de trincament sonque pòt èster soldada, jamès rehonuda. Pòt èster remplaçada per ua replica. Hè parelha damb era num. 1 Analisi de son: Prima: as´´- 4 Tercera: b´´- 8 Octava superior: f´´´- 9 Octava inferior: f´- 12
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006 – Junh 2007

Edifici BETREN – ST. SERNILH
Campana: Betren Sernilh - 5
Dimensions Boca 0,415m Nautada: 0,335m (0,435m damb anses) Vòra: exteriora 0,037m; interiora 0,04m
Honedor Ignotus. **An** 1533? 1633? (possiblament 1533).
Epigrafia **Superiora:** Avemaria *(verge dreta amb el nen)* xpumilo *(roseta)* d *(roseta)* x:x:x: iii *(roseta)* + *(roseta)* *(flor de lis) (Ecce Homo)* (minuscula gotica; quauqui caractèrs son molt complèxes de liéger; es dus punts son en realitat tres, com en tantes lapides medievaus).
Iconografía **Superiora:** Un cordon, franja entàs gravats e era inscripcion, un aute cordon. Vèrge dreta damb eth mainatge e *Ecce Homo*; seguint era inscripcion, quate rosetes e ua flor de lis. Decoracion damb un solet cordon gran en miei pè.
Conservacion: Non guaire bona, lorda de colomassa e damb eth gravat fòrça esvaït pera corrosion. Ath delà, ei esberlada e sorda.
Accesòris e Joata: Joata de husta, antica, interessanta. Non a batalh.
Mecanismes de tòc: Pòt virar, mès non ei recomanable hè'c enquia que se restaure era herramenta, era joata e eth bastiment a on s'apue. Cau dotar-la de batalh, se un dia se sode.
Installacion: En interior deth campanau.
Valoracion: Ei ua campana tardogotica.
Observacions: En cas de trincament sonque pòt èster sodada, jamès rehonuda. Pòt èster remplaçada per ua replica. Calerie incoar expedient entà declarar-la Ben d'interès Culturau. Hè parelha coma tiple (campana petita) damb era campana 4. Merite èster netejada e dignificada. Interessants rèstes deth martèth clauadi ena joata. Ei era campana datada mès antica dera Val d´Aran e segurament tanben de totes.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006

Edifici BOSSÒST – MAIR DE DIU DERA PURIFICACION

Campana: Bossòst -1

Dimensions Boca 1,10m Nautada ca. 1,10m Vòra: exteriora 0,125m; interiora 0,12m

Honedor Ignotus (Lavigne?) **An** 1808?? ca 1830?

Epigrafia
Illegibla enquia que se límpie

Iconografia
Superiora: Dobla garlanda (en dues faishes) de tiges en volutes doblament perfilades, plan bèra.
Miei-Miei Pè: Calvari fòrça gran, damb decoracion vegetau laguens dera crotz, e damb gradonada, tot hèt a compdar deth madeish motiu dera franja vegetau dera garlanda que i a mès ensús.
Miei Pè-Pè: Sies cordons.
Hauda: Quate cordons.

Conservacion : Dolenta, ei fòrça lorda; tant que non a estat possible de lieger-ne era epigrafia.

Accesòris e Joata: Joata de husta, plan polida. Ei fòrça estreta, entà adaptar-se ar espaci, entre bigues, que deuie auer. Non a pèira ne lèu contrapés, hèt que mèrque un tocar *lancé* s'ei que èm dauant dera joata originau, hèt pòc probable.

Mecanismes de tòc: Immobilizada. Batalh originau, estacat damb còrda e electromartèth modèrn.

Installacion: Ei en part originau, maugrat que s'a virat era joata e, per tant, era orientacion. Tocaue balancejant-se de manèra perpendiculara a com ac harie ara se se poguesse botjar. Repòse peth costat Èst dessús de dus perfils metallics en "C" de 160mm.

Valoracion: Semble que se'n vau era pena netejar-la. Ei ua pèça ancorada maugrat era data en ues tradicion e estetica tardobarròques. A un son acceptable.

Observacions: Deu pesar ath torn de 800-850kg. Da un Fa3 damb un son plan polit. Tòque es ores deth relòtge, e era oracion der Angelus tath metdia. Cau netejar-la, virar-la entà dar-li era orientacion Nòrd-Sud originau e cambiar es bigues metalliques per d'autes de husta. Era data pòt èster equivocada; hèr-ne era lectura a estat un trabalh plan dificil. Era garlanda ei plan polida, damb uns *roleus* plan elegants. Son exactes as dera campana Benós-2 (Lavignef, 1831) mès "habitats amb caparrons". Per contra mos a semblat liéger era millèssima 1808.
Cau netejar-la!!! Encara en junh 2007 eth problèma des coloms non ei ressòlvut e ne trobam mès d´ua dotzena…
Analisi de son: Prima: f´+ 6 Tercera: as´+/- 0 Quinta: c´´- 10 Octava superior: f´´+ 2 Octava inferior: eº +/- 0

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Noveme 2006 – Junh 2007

Edifici BOSSÒST – MAIR DE DIU DERA PURIFICACION

Campana: Bossòst -2

Dimensions Boca: 0,905m Nautada: 0,90m Vòra: exteriora 0,06m; interiora 0,10m

Honedor Ballesteros **An** 1870?

Epigrafia
Superiora: SANTA MARIA ORA PRO NOBIS >
Miei Pè: SE FUNDIO SIENDO / D FRANCISCO BENOSA / (...) ALCALDE DE BOSOS AÑO 1870 BALLESTEROS ME HIZO
(Capitaus umanistiques, de dues granors, laguens d'ua cartèlla rectangulara, tipica de Ballesteros; es fautes son transcrites atau com i apareishen).

Iconografia
Superiora: Dus cordons; franja entàs letres; dus cordons; franja de triangles invertits penjant deth darrèr d´aguesti cordons.
Miei: Calvari de granes dimensions, damb gradonada, hèta damb forma de rombes, retalhs, e quarradets. Ena cara opausada un gravat de Sta Bàrbara, fòrça parion qu'eth que pòrte era pèça (deth madeish honedor) Escunhau-St. Pèir 1, damb aquera espècie de solei tridentin (o custòdia rudimentària).
Pè: Quate cordons
Hauda: Un cordon

Conservacion : Dolenta, ei fòrça lorda; tant, qu'a estat lèu impossible de lieger-ne era epigrafia.

Accesòris e Joata: Joata de husta, contrapés de hormigon, coma Escunhau-St. Pèir 2 (eth bronze ei òbra d´un aute honedor).

Mecanismes de tòc: Immobilizada mejançant ues biguetes de hèr. Batalh originau, electromartèth modèrn.

Installacion: Ei en part originau, maugrat es cambis deth contrapés, etc.

Valoracion: Semble que valerie era pena netejar-la. Ei ua pèça ancorada maugrat era data en ues tradicion e estetica tardobarròques. A un son mediòcre.

Observacions: Deu pesar ath torn de 400kg. A un son bastant mediòcre, com tota pèça de Ballesteros.
Bèra data poderie èster equivocada; hèr-ne era lectura a estat un trabalh plan dificil
Analisi de son: Prima: b´+ 10 Tercera: c´´- 8 Octava superior: as´´ - 6 Octava inferior: gº - 12

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Noveme 2006 – Junh 2007

Edifici BOSSÒST – MAIR DE DIU DERA PURIFICACION

Campana: Bossòst -3

Dimensions Boca 0,665m Nautada 0,60m Vòra: exteriora 0,065m; interiora 0,068m

Honedor Escoubet? **An** 1900

Epigrafia

Superiora: STA MARIA O P N REFUNDIDA BAJO LOS AUSPICIOS D LUIS ESCUDE SECRETARIO D AO BORDIUS JUEZ ML / DE LA CORPORATION MUNICIPAL D JUAN DELAURENS ALCALDE D MANUEL BRUNA RECTOR 1900

Mig Peu: [ESCOUBET FONDEUR A RAMOUZENS] ?? (capitaus umanistiques, de due mesures e en dues franges o nivèus. Totes es letres mès petites van volades, exceptat eth mot “secretario”; eth mot “Bordius” ei de lectura dobtosa).

Iconografia

Superiora: Ua fronda (plan dificil de veir); un cordon; franja entàs letres; dus cordons; ua auta franja entàs letres; un cordon; ua fronda d´arcuacions gotiques, a manèra de traceries d´un claustre sense es colonetes.

Miei: Un medalhon que semble era marca deth honedor; non se i lieg arren.

Pè: Un solet cordon, que centre uns hèishi de sèt cabelhs viradi; n´i a sies ath torn deth perimètre deth vas.

Hauda: Tres cordons, eth darrèr des quaus mès fin

Conservacion: Dolenta, ei fòrça lorda; tant, qu’a estat lèu impossible de lieger-ne era epigrafia.

Accesòris e Joata: Joata de husta, sense contrapés de pèira e lèu sense capcèr

Mecanismes de tòc: Immobilizada mejançant ues biguetes de hèr. Batalh originau, electromartèth modèrn.

Installacion: Ei en part originau, maugrat era lordèra, etc.

Valoracion: Semble que valerie era pena netejar-la. Ei ua pèça neogotica, d´estil modernista.

Observacions: Deu pesar ath torn de 150-170 kg. Bèra data poderie èster equivocada; hèr-ne era lectura a estat un trabalh plan dificultós. Eth honedor a estat dedusit pes moltes caracteristiques que presente era campana e que, per comparança damb era pèça Casarilh-2 (forma e letreria) e per cronologia, permeten establir un honedor comun.
Tot e atau, es letres ei çò d’unic que non càmbie; eth repertòri decoratiu d´aguest mèstre ei fòrça ample, ja n´auem vist pèces enes vals d´Àssua e d´Àneu (Pallars Sobirà).
Analisi de son: Prima: d´´ + 8 Tercera: f´´ + 2 Quinta: a´´ + 8 Octava inferior: d´+ 1

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Noveme 2006 – Junh 2007

Edifici BOSSÒST – MAIR DE DIU DERA PURIFICACION

Campana: Bossòst -4

Dimensions Boca 0,47m Nautada 0,55m damb anses; 0,405m sense anses
Vòra: exteriora 0,05m; interiora 0,053m

Honedor Agustí Sel **An** 1811?

Epigrafia

Superiora: SANCTA BARBARA ORA PRO NOBIS **.** AGUSTINUSSEL M(E FECIT) / FRANCISCUS SACAU RE(CT)OR DE BOSSOST ****** I 8 I I ****** (capitals umanistiques, mau acabades e en dues franges o nivèus. Es letres entre parentèsi son de lectura dobtosa e les dedusim peth contèxte e era logica; es letres son fòrça mès petites que’eth mòdul quarrat a on son inscrites).

Iconografia

Superiora: Dues franges de letres e un cordon dejós

Miei: Tres medalhons elliptics damb imatges (dues d´eres poderien èster era Vèrge deth Rosèr e era Immaculada) e un Calvari, mès gran.

Miei-Pè: Tres cordons.

Hauda: Tres cordons.

Conservacion: Dolenta, ei fòrça lorda, tant, qu’a estat lèu impossible de lieger-ne era epigrafia.

Accesòris e Joata: Joata de husta, sense capcèr, que l’ac an trèt.

Mecanismes de tòc: Batalh originau, electromartèth modèrn. Sonque tòque damb electromartèth.

Installacion: Ei en part originau, maugrat era lordèra, etc.

Valoracion: Semble que valeria era pena netejar-la.

Observacions: Deu pesar ath torn de 70kg. Bèra data poderie èster equivocada; hèr-ne era lectura a estat un trabalh plan dificultós. Eth honedor semblarie un mèstre inexpèrt e fòrça rudimentari que, per’mor dera cronologia (s’ei reaument era que mos semble) poderie auer trabalhat en condicions fòrça precàries.
Ei interessanta pera sua rusticitat, mès ei ua des pèces mens suenhadament hètes que jamès auem vist.
En cambi, ei òbra d´un bon honedor, valgue entath sòn prestigi era Miquèla de Vielha.
Analisi de son: Prima: g´´ - 10 / g´´ - 5 Tercera: b´´ - 5 Octava superior: g´´´- 1 Octava inferior: fis´- 4

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Noveme 2006 – Junh 2007

Edifici BOSSÒST – MAIR DE DIU DERA PURIFICACION

Campana: Bossòst -2

Dimensions Boca 0,905m Nautada 0,90m Vòra: exteriora 0,06m; interiora 0,10m

Honedor Ballesteros **An** 1870?

Epigrafia

Superiora: SANTA MARIA ORA PRO NOBIS >

Miei Pè: SE FUNDIO SIENDO / D FRANCISCO BENOSA / (...) ALCALDE DE BOSOS AÑO 1870 BALLESTEROS ME HIZO (Capitaus umanistiques, de dues granors, laguens d'ua cartèlla rectangulara, tipica de Ballesteros; es fautes son transcrites atau com i apareishen).

Iconografia

Superiora: Dus cordons; franja entàs letres; dus cordons; franja de triangles invertits penjant deth darrèr d´aguesti cordons.

Miei: Calvari de granes dimensions, damb gradonada, hèta damb forma de rombes, retalhs, e quarradets. Ena cara opausada un gravat de Sta Bàrbara, fòrça parion qu'eth que pòrte era pèça (deth madeish honedor) Escunhau-St. Pèir 1, damb aquera espècie de solei tridentin (o custòdia rudimentària).

Pè: Quate cordons

Hauda: Un cordon

Conservacion : Dolenta, ei fòrça lorda; tant, qu'a estat lèu impossible de lieger-ne era epigrafia.

Accesòris e Joata: Joata de husta, contrapés de hormigon, coma Escunhau-St. Pèir 2 (eth bronze ei òbra d´un aute honedor).

Mecanismes de tòc: Immobilizada mejançant ues biguetes de hèr. Batalh originau, electromartèth modèrn.

Installacion: Ei en part originau, maugrat es cambis deth contrapés, etc.

Valoracion: Semble que valerie era pena netejar-la. Ei ua pèça ancorada maugrat era data en ues tradicion e estetica tardobarròques. A un son mediòcre.

Observacions: Deu pesar ath torn de 400kg. A un son bastant mediòcre, com tota pèça de Ballesteros. Bèra data poderie èster equivocada; hèr-ne era lectura a estat un trabalh plan dificil

Analisi de son: Prima: b´+ 10 Tercera: c´´- 8 Octava superior: as´´ - 6 Octava inferior: gº - 12

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Noveme 2006 – Junh 2007

Edifici BOSSÒST – MAIR DE DIU DERA PURIFICACION

Campana: Bossòst -3

Dimensions Boca 0,665m Nautada 0,60m Vòra: exteriora 0,065m; interiora 0,068m

Honedor Escoubet? **An** 1900

Epigrafia

Superiora: STA MARIA O P N REFUNDIDA BAJO LOS AUSPICIOS D LUIS ESCUDE SECRETARIO D AO BORDIUS JUEZ ML / DE LA CORPORATION MUNICIPAL D JUAN DELAURENS ALCALDE D MANUEL BRUNA RECTOR 1900

Mig Peu: [ESCOUBET FONDEUR A RAMOUZENS] ?? (capitaus umanistiques, de due mesures e en dues franges o nivèus. Totes es letres mès petites van volades, exceptat eth mot "secretario"; eth mot "Bordius" ei de lectura dobtosa).

Iconografia

Superiora: Ua fronda (plan dificil de veir); un cordon; franja entàs letres; dus cordons; ua auta franja entàs letres; un cordon; ua fronda d´arcuacions gotiques, a manèra de traceries d´un claustre sense es colonetes.

Miei: Un medalhon que semble era marca deth honedor; non se i lieg arren.

Pè: Un solet cordon, que centre uns hèishi de sèt cabelhs viradi; n´i a sies ath torn deth perimètre deth vas.

Hauda: Tres cordons, eth darrèr des quaus mès fin

Conservacion: Dolenta, ei fòrça lorda; tant, qu'a estat lèu impossible de lieger-ne era epigrafia.

Accesòris e Joata: Joata de husta, sense contrapés de pèira e lèu sense capcèr

Mecanismes de tòc: Immobilizada mejançant ues biguetes de hèr. Batalh originau, electromartèth modèrn.

Installacion: Ei en part originau, maugrat era lordèra, etc.

Valoracion: Semble que valerie era pena netejar-la. Ei ua pèça neogotica, d´estil modernista.

Observacions: Deu pesar ath torn de 150-170 kg. Bèra data poderie èster equivocada; hèr-ne era lectura a estat un trabalh plan dificultós. Eth honedor a estat dedusit pes moltes caracteristiques que presente era campana e que, per comparança damb era pèça Casarilh-2 (forma e letreria) e per cronologia, permeten establir un honedor comun. Tot e atau, es letres ei çò d'unic que non càmbie; eth repertòri decoratiu d´aguest mèstre ei fòrça ample, ja n´auem vist pèces enes vals d´Àssua e d´Àneu (Pallars Sobirà).

Analisi de son: Prima: d´´ + 8 Tercera: f´´ + 2 Quinta: a´´ + 8 Octava inferior: d´+ 1

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Noveme 2006 – Junh 2007

Edifici BOSSÒST – MAIR DE DIU DERA PURIFICACION

Campana: Bossòst -4

Dimensions Boca 0,47m Nautada 0,55m damb anses; 0,405m sense anses
Vòra: exteriora 0,05m; interiora 0,053m

Honedor Agustí Sel **An** 1811?

Epigrafia
Superiora: SANCTA BARBARA ORA PRO NOBIS . AGUSTINUSSEL M(E FECIT) / FRANCISCUS SACAU RE(CT)OR DE BOSSOST ****** I 8 I I ****** (capitals umanistiques, mau acabades e en dues franges o nivèus. Es letres entre parentèsi son de lectura dobtosa e les dedusim peth contèxte e era logica; es letres son fòrça mès petites que'eth mòdul quarrat a on son inscrites).

Iconografia
Superiora: Dues franges de letres e un cordon dejós
Miei: Tres medalhons elliptics damb imatges (dues d´eres poderien èster era Vèrge deth Rosèr e era Immaculada) e un Calvari, mès gran.
Miei-Pè: Tres cordons.
Hauda: Tres cordons.

Conservacion: Dolenta, ei fòrça lorda, tant, qu'a estat lèu impossible de lieger-ne era epigrafia.

Accesòris e Joata: Joata de husta, sense capcèr, que l'ac an trèt.

Mecanismes de tòc: Batalh originau, electromartèth modèrn. Sonque tòque damb electromartèth.

Installacion: Ei en part originau, maugrat era lordèra, etc.

Valoracion: Semble que valeria era pena netejar-la.

Observacions: Deu pesar ath torn de 70kg. Bèra data poderie èster equivocada; hèr-ne era lectura a estat un trabalh plan dificultós. Eth honedor semblarie un mèstre inexpèrt e fòrça rudimentari que, per'mor dera cronologia (s'ei reaument era que mos semble) poderie auer trabalhat en condicions fòrça precàries. Ei interessanta pera sua rusticitat, mès ei ua des pèces mens suenhadament hètes que jamès auem vist. En cambi, ei òbra d´un bon honedor, valgue entath sòn prestigi era Miquèla de Vielha.
Analisi de son: Prima: g´´ - 10 / g´´ - 5 Tercera: b´´ - 5 Octava superior: g´´´- 1 Octava inferior: fis´- 4

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Noveme 2006 – Junh 2007

Edifici BOSSÒST – MAIR DE DIU DERA PURIFICACION

Campana: Bossòst –5

Dimensions Boca ca. 0,40m

Honedor Ignotus s. XIX?

Epigrafia

Iconografia

Conservacion: Non sabem s'ei henuda

Accesòris e Joata: Joata de husta, polida

Mecanismes de tòc: Batalh originau, balhesta e cadena, trincada

Installacion: Se trape ena espadanha que i a dessús dera capièra Èst dera glèisa; per aguest motiu non i auem podut accedir. Era installacion semble originau

Valoracion: Campana senhalèra deth ss.XIX-XX.

Observacions: Semble que servie entà marcar era gessuda deth celebrant en moment de començar es misses e entà marcar eth moment dera consagracion eucaristica.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Noveme 2006

Edifici CANEJAN - SANT SERNILH

Campana Canejan - 1

Dimensions Boca 1,01m Nautada ca 1,00m Vòra: exteriora 0,09m; interiora 0,095m

Honedor Delestan (?) **An** 1790

Epigrafia

Superiora: + SANCTI SATVRNINE ET IOANNES BABTISTA PATRONI NOSTRI ORATE PRO NOBIS / + DON ANDREAS DE BENOSA RECTOR + I · N DELESTAN ME FECIT ANNO 1790 (capitaus umanistiques d'aspècte barròc; es N son deth revès, coma vistes en un miralh)

Iconografía

Superiora: Un cordon, franja de letreria, dus cordons, ua auta franja de letreria, dus cordons.

Tèrç: dus cordons.

Miei pè- Pè: Calvari, de mesura mejana, damb gradonada e hèt damb uns requadres damb estrelhetes fines inscrites e petites flors de lis. Un medalhon damb un sant mitrat e damb bàcul, que suposam St Sernilh, tanben dessús d'ua gradonada. Ath dejós, tres cordons.

Hauda: Lisa

Conservacion: Non guaire bona: ei ben sorda.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, de Manclús de Valéncia.

Mecanismes de tòc: Electromartèth modèrn interior e batalh tradicionau. Electromartèth pòc laterau, de manera qu'empedís er bandejada dera campana. Tanben ua batalhèra connectada ath pedalèr.

Installacion: A estat intervenguda e cau recuperar-la

Valoracion: Ua campana tardobarròca polida e que deuec auer un son rasonablament corrècte.

Observacions: Pèse ath torn de 600 kg. Ei sorda, calerie sodar-la. Maugrat tot, auem provat de hèr-li er analisi de son Analisi: Prima: f´+ 8 Tercera menor: as´+ 13 Quinta: c´´+ 8 Octava superior: f´´- 8 Octava inferior: fº + 2 En cas de trincar-se, ne recomanam era sodadura. Non aurie de rehoner-se. Pòt èster remplaçada per ua replica.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** hereuèr 2007

Edifici: CANEJAN - ST SERNILH

Campana: Canejan – 2

Dimensions Boca 0,79m Nautada ca. 0,80m Vòra : exterirora 0,068m; interiora 0,088m

Honedor Salvador Manclús de Valéncia **An** 1951

Epigrafia

Tèrç/Miei: SAN SATURNINO / SIENDO ALCALDE D. JOSE DEO DEO / CURA PÁRROCO D. MAGIN POMÉ ESCRIVÁ / PADRINOS: D. JUSTO ESCOTS OSET / Dª MERCEDES MAGDALENA GONZALEZ

(capitaus granes per çò qu'ei era campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrita mès gran. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Aran madeish. Era darrèra línia de tèxte se tròbe aparelhada damb era anteriora, de manèra qu'es nòms des pairins queden laguens el gruix del mot "PADRINOS". Marca de honedor ja coneishuda damb era adreça en C/ INDÚSTRIA 27, etc.

Iconografía

Superiora: Dus cordons ben amassa, un espaci, dus cordons mès separadi; dejós, ua garlanda que hè arcs penjants de laurèr damb medalhons de calzes, anagrama JHS, anagrama d'Ave Maria, etc.

Tèrç/Miei Pè: Un crucifix, sense calvari, damb era imatge sofrenta e es extrèms dera crotz tetralobulats e eth tetramorf laguenss. Marca de honedor elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte. Un Sagrat Còr fòrça gran.

Quate cordons ath dejós

Pè: Dus cordons; ath dejós i penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococó, a manèra de puntes de coishin.

Hauda: Lisa, fòrça angulosa

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, pro mau hèta, de Manclús. Eth capcèr ei fòrça petit, com es que demorèren en Salardú ath pè dera tor.

Mecanismes de Tòc: Batalh de Manclús. Batalhèra connectada a un pedau dera cagira.

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, plan justa per çò que hè ara sua qualitat. Non meteren era inscripcion de honuda. Eth son ei plan dolent. Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951 e dejós eth madeish rector. Se´n colloquèren aumens ua dotzena.

Observacions : En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion. Tanben, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa molt aconselhabla. Da un Si 3

Analisi: Nominau h´ (no analitzat) Prima: cis´´ + 7 Octava superior: h´´+ 2 Octava inferior: bº- 5

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** hereuèr 2007

Edifici: CANEJAN - ST SERNILH

Campana: Canejan - 3

Dimensions Boca 0,545m Nautada 0,57m Vòra: exteriora 0,048m; interiora 0,055m

Honedor Ignotus **An** 1661

Epigrafia
Superiora: SANCTEIOANNES BAPTISTE ORA PRONOBIS 1661
Miei Pè: M O MATHEV BORDES RECTOR DE CANEIAN

Iconografía
Superiora: Dus cordons, franja de letreria, dus cordons.
Tèrç: Dus cordons.
Tèrç-Miei Pè: Un calvari, damb gradonada, hèt –autant era gradonada com era crotz– damb cinta d´ornamentacion vegetau. Cinc cordons dejós, fòrça amassadi, des quaus eth centrau ei mè gròs.
Miei Pè: Tres cordons; dessús deth deth cap ua auta part dera inscripcion qu'alludís ath rectorat.
Hauda: Dus cordons.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Sense joata; penge d´ues varilhes de hèr que son metudes a cavalh de dues biguetes de husta.

Mecanismes de Tòc: Batalh molt antic. Electromartèth exterior. Tòque es quarts.

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana pleament barròca, plan valuosa e de bon son

Observacions: En cas de trincar-se, non pòt èster rehonuda. Cau sauvar-la se se'n hè ua de naua; pòt èster remplaçada per ua replica. Voleríem ua joata en condicions e un martèth que la hesse patir mens. Eth batalh lèu non a protuberància. Poderie èster eth d'origen. Da un Mi 4.
Analisi: Prima: f´´+ 6 Tercera menor: g´´+ 8 Quinta: c´´´+/- 0 Octava superior: e´´´+ 6 Octava inferior: e´+ 6

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** hereuèr 2007

Edifici: CANEJAN - ST SERNILH

Campana: Canejan - 4

Dimensions Boca 0,46m Nautada ca. 0,46m Vòra: exteriora 0,037m; interiora 0,055m

Honedor Salvador Manclús de Valéncia **An** 1951

Epigrafia
Tèrç/Miei: SAN JUAN / CANEJAN NAVIDAD DE 1951 / SIENDO ALCALDE D. JOSE DEO DEO / CURA PÁRROCO D. MAGIN POMÉ ESCRIVÁ / PADRINOS: D. JUSTO ESCOTS OSET / Dª MERCEDES MAGDALENA GONZALEZ
(capitaus granes per çò qu'ei era campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrita mès grana. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Aran madeish. Era darrèra línia de tèxte se tròbe aparelhada damb era anteriora, de manèra qu'es nòms des pairins queden laguens eth gruix del mot "PADRINOS"). Marca de honedor, ja coneishuda damb era adreça en C/ INDÚSTRIA 27, etc

Iconografía
Superior: Dus cordons molt junts, un espaci o franja lisa e dus cordons mès. D´ací penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococó, a manèra de puntes de coishin o dents de sèrra grana. Son triangles invertits, mès espaciats de çò normau
Tèrç/Miei: Ua crotz sense calvari, ni imatge. Un emblèma damb un còr. Era marca deth honedor, elliptica, que non ei entorada per ua fronda damb dètz puntes, causa qu'òc que passe damb era campana 1. I dtz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte. Dus cordons ath dejós
Pè: Un cordon gròs, un aute cordon (aguest a on i aurie eth punt d´inflexion)
Hauda: Força arredonida, damb un cordon ben apròp deth talh

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Non a joata, senon que se tròbe penjada d´ua biga

Mecanismes de Tòc: Batalh de Manclús. Batalhèra manuau

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, molt justa per çò que hè ara sua qualitat. Non meteren era inscripcion de honuda. Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951 e dejós eth madeish rector. Aumens ne colloquèc onze, que se somen as dues que se meteren en Salardú eth madeish an.

Observacions: Eth batalh quede massa baish, ei a díder que pique en lòc mès damb era canha, non damb era pera. En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda dempús d´ua suenhada documentacion. Tot e atau, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa molt aconselhabla. Da un la 4.
Analisi: Prima: a´´- 5 Tercera menor: c´´´- 8 Octava superior: a´´´+/- 0 Octava inferior: as´- 6

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici: CANEJAN - ST SERNILH
Campana: Canejan - 5
Dimensions: Non les sabem. Semble d´uns 20-25 cm de boca
Honedor / An Ignotus
Epigrafia Non auem podut liéger arren.
Iconografía **Superiora:** Un cordon, possibla franja entath tèxte, dus cordons. **Tèrç/Miei:** Ua crotz, damb calvari de gradons. Peth miei dera crotz, dus cordons. **Pè:** Tres cordons. **Hauda:** Dus cordons.
Conservacion: En bon estat.
Accesòris e Joata: Ua joata qu'ei un taco de husta.
Mecanismes de Tòc: Rudimentari cigonhau e cable peth tet.
Installacion: Voleríem hèr-li ua joata naua, aumens.
Valoracion:
Observacions: Semble de darreries deth XVIII o deth XIX.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** hereuèr 2007

Edifici CAP D´ARAN - SANTA MARIA
Campana: Cap d´Aran – Tredós 1
Dimensions: Boca 1,05m Nautada: 1,06m, damb anses Vòra: exteriora 0,085m; interiora 0,105m
Honedor Ballesteros **An** 1892
Epigrafia **Superiora:** SAN MARCOS Y SANTA BARBARA ORA PRO NOBIS **Miei-Miei Pè:** BALLESTEROS* / ME HIZO SIENDO AL / CALDE D. NADAL / SOLER AÑO 1892 (capitaus umanistiques de tres mesures; es fautes i son transcrites atau com i apareishen; dempús deth cognòm deth honedor un triangle des de decoracion).
Iconografia **Superiora:** Dus cordons; franja entàs letres; dus cordons; franja de triangles invertits penjant alternats damb triangles mès petits (un de long e tres –bèth còp dus– de petits). **Miei:** Calvari de granes dimensions, damb gradonada, hèta damb forma de rombes, retalhs, e quarradets. Es braci acaben en expansions. Ena cara opausada, era cartèlla rectangulara apaisada damb era inscripcion deth honedor, emmarcada per miegi rombes. Dessús, un gravat dera Vèrge deth Rosèr, molt *naïf* e de gust primitiu. **Miei Pè:** Quate cordons, eth prumèr d'aguesti ei mès gròs.
Conservacion: Bona.
Accesòris e Joata: Joata de husta de Telmec, en molt bon estat.
Mecanismes de tòc: Electromartèth entàs ores, motor e ròda de volteg.
Installacion: Ei corrècta.
Valoracion: Aguestes pèces de Ballesteros, pera sua curiosa forma de hauda e eth rusticisme son ben pòc remercables; autaments, aguest primitivisme les hè ara ora interessantes. (campatz Escunhau-St Pèir 1 e 3, Betren-St. Esteue 1, Bossòst 2, Arties-Sta Maria 5, Garòs 1, etc).
Observacions: A estat complicat d´analizar-ne eth son, d´un aute costat pro dolent. Era nominau o son d´atac ei un Fa3 (f´) segurament reflèxe dera octava superiora. Dempús, es diapasons an dat: Prima: d´-2,5 Tercera?: g´-2 Hum: disº +4 Octava superior: f´´-4 Deu pesar entre 650 e 700 kg.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Gèr 2007

Edifici CAP D´ARAN - SANTA MARIA

Campana: Cap d´Aran – Tredòs 2

Dimensions Boca 0,89m Nautada: 0,91m, damb anses Vòra: exteriora 0,115m; interiora 0,10m

Honedor Maca i Ortiz **An** 1600

Epigrafia

Superiora: SANCTA * MARIA * ORA * PRONOBIS * AÑO * D * 1600 * R * I * ST * P *G * P ***

Miei Pè: * P * MACA * Y * T * ORTIZ *(calvari gran)* FECERVNT ME * (capitaus umanistiques plan bères, ben perfilades damb un hiuet).

Iconografia

Superiora: Dus cordons; franja entàs letres; dus cordons.

Tèrç: Cinta vegetau pro fina, damb ua tija ondulanta e huelhes cordiformes damb decoracion de punts.

Miei: Calvari fòrça gran, damb gradonada, hèta damb forma de rombes, retalhs, e quarradets. Es braci acaben en expansions a manèra de crotz petita.

Miei Pè: Jos era inscripcion, cinc cordons, des quas eth centrau mès gròs, es des extrèms (1 e 5) mès fini e es centraus (2 e 4) plan. Eth cordon gròs, o bordon, ei ua reminiscéncia des campanes gotiques des ss. XV e XVI.

Hauda: Non massa apròp deth tall, dus cordons.

Conservacion: Bona

Accesòris e Joata: Joata de husta de Elmec, en fòrça bon estat.

Mecanismes de tòc: Electromartèth, motor e ròda de volteg.

Installacion: Ei corrècta.

Valoracion: Preciosa campana reneishentista.

Observacions: A estat complicat d´analizar-ne eth son, per'mor qu'era supausada nominau non responie as diapasons. Era nominau o son d´atac ei un si3 (h´) -2. Dempús, es diapasons an dat: Prima: a´+4 Tercera?: cis´´+3 Hum: aisº -5 Octava superior?: dis´´-6. Eth son globau ei totun, polit. Ua pèça pro remercabla e ua des mès antiques d´entre es qu'auem signades ena Val d´Aran. Pese ath torn de 450-500 kg, ja que se ve fòrça gròssa

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Gèr 2007

Edifici CAP D´ARAN - SANTA MARIA

Campana: Cap d´Aran – Tredòs 3

Dimensions Boca 0,585m Nautada: 0,61m, damb anses Vòra: exteriora 0,06m; interiora 0,057m

Honedor Magí Clotet? De Tolva **An** 1852

Epigrafia

Superiora: SAN JUAN *(lis)* BAUTISTA * ORA * PRO * NOBIS * MAGIN *(lis)* CLOTET DE TOLBA ME FECIT

Miei Pè: AÑO / 1852 / 8**(lis)* (capitaus umanistiques fòrça polides, encara que plan maumetudes per defèctes de honuda, corrosion o ben pera restauracion o sodadura; eth cognòm Clotet ei de difícil lectura)

Iconografia

Superiora: Fronda damb un motiu de triangles, era franja de letreria damb un cordon ben apròp dessús e dus cordons dejós.

Miei: Cinta de flors de lis, rombes com es que separen es mots dera inscripcion superiora e bèra estrelheta de cinc puntes, emmarcada per un cordon dessús e un aute dejós, adjacents e tanben damb un cordon per dessús e un per dejós a un centimètre de separacion. Dejós, gravadets de tradicion gotica (ja entorats des triangles, e molt desgastadi): Vèrge dreta damb eth mainatge e St Miquèu aucint eth diable o drac. Dejós des gravadets un tròç de cinta de rombes metudi sense escairar (quarradets). Tanben era inscripcion der an se tròbe emmarcada per ues tires de quarradets, e baish, e dehòra deth marc, un 8, ua estrelha de cinc puntes e ua flor de lis. Un Calvari fòrça gran, damb gradonada, hè damb cinta de flors de lis e trianglets . Es braci s´inscriuen laguens dera cinta deth miei deth vas.

Pè: Tres cordons.

Hauda: Fòrça apròp deth talh, dus cordons.

Conservacion : Bona. A estat sodada? Açò expliquerie era neteja e eth desgast tan fòrt des inscripcions e gravats.

Accesòris e Joata: Joata de husta de Ermec, en molt bon estat.

Mecanismes de tòc: Electromartèth entàs quarts d´ora, motor e ròda de volteg.

Installacion: Ei corrècta. Er electromartèth ataque damb molta agressivitat e maumet molt e molt eth vas.

Valoracion: Campana deth XIX hèta segontes es esquèmes barròcs deth XVIII.

Observacions: A estat complicat d´analizar-ne eth son, per'mor qu'era supausada nominau non responie as diapasons. Era nominau o son d´atac ei un fa4 (f´´) Dempús, es diapasons an dat: Prima: e´´+4 Tercera: g´´+7 Hum: es´+3 Eth son globau ei, totun, decent. Eth Hum ressone fòrça estona per èster ua campana autant petita. Molt semblanta ara campana Vielha-6, causa que permet identificar eth honedor d´aquera. Deu pesar uns 110kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Gèr 2007

Edifici CAP D´ARAN - SANTA MARIA
Campana: Cap d´Aran – Tredòs 4
Dimensions Boca 0,48m Nautada: 0,43m (0,55m damb anses) Vòra: exteriora 0,055m; interiora 0,055m
Honedor Mestres de Calaf (atribusible sense dobte). **An** 1780
Epigrafia **Superiora:** SANCTE * FABIANE * ET * SEBASTIANE * ORATE * PRO * NOBIS **Miei:** FETA EN / 1780 / * (capitaus umanistiques; es * exprèssen un motiu ornamentau qu'aucupe er espaci d´ua letra, un *losange* damb asterisc inscrit).
Iconografía **Superiora:** Dus cordons, franja de letreria, dus cordons **Tèrç:** Calvari damb reaumpliment a base de decoracion vegetau; gravadet de Sta. Bàrbara igual qu'era campana 1. **Miei:** Dus cordons, dejós, inscripcion des artesans **Pè:** Tres cordons **Hauda:** Dus cordons
Conservacion: Bona.
Accesoris e Joata: Joata de husta, antica, interessanta mès fòrça maumetuda e damb lèu toti es herratges desprenudi, ço que met era campana en perilh.
Mecanismes de tòc: Tocaue damb ua cadena ligada en cabcèr, des de molti mètres en baish.
Installacion: Ena espadanha exteriora des absis.
Valoracion: Ei ua campana barròca.
Observacions Lèu exacta qu'era de Betren St Sernilh – 4, sonque qu'ací ditz SANCTE, entant qu'en Betren ditz SANCTI. Da un mi4 damb un son non guaire ressonant, mès sone melhor qu'era de Betren. En cas de trincament sonque pòt èster sodada, jamès rehonuda. Pòt èster remplaçada per ua replica. Analisi de son: Prima: e´´+ 4 Tercèra: g´´+ 8 Quinta: b´´- 8 Octava superior: e´´´+ 4 Octava inferior: e´+ 2
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** 16 agost 2007

Edifici TREDÒS – St ESTÈUE.
Campana: Tredòs – St Estèue 1
Dimensions: Inaccessible sense mieis extraordinàris. Semble ua campana de lèu 30cm de boca.
Honedor **An**
Epigrafia
Iconografia
Conservacion : Se trape ena espadanha
Accesoris e Joata
Mecanismes de tòc: Semble que pinge un cordilh entà laguens dera gleisòla.
Installacion:
Valoracion:
Observacions: Serie bon de poder-i accedir.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Gener 2007

Edifici CASARILH - SANT TOMÀS
Campana: Casarilh - 1
Dimensions Boca: 0,74m Nautada: 0,74m Vòra: exteriora 0,07m; interiora 0,075m
Honedor M. Cordoba (?) **An** 1754
Epigrafia **Superiora:** STE * THOMA * ORA * PRONOBIS # VICENTE * VERGES * RECTOR #* 1 # 7 * 5 * 4 **#** M # CORDOBA **#** F ######## (capitaus umanistiques; es # separadors de mots en forma de rombe o quarradet; es * son separadors en forma de miei rombe)
Iconografía **Miei** 2 Calvaris, un de granes dimensions, tipic deth s. XVIII e un aute de mejan en costat opausat **Hauda:** Tres cordons triples **Pè:** Quate cordons.
Conservacion: Regular; ei sorda; non a batalh.
Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira; plan ampla de capcèr. Manque eth batalh
Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès actuaument non tòque e ei immobilizada.
Installacion: Tradicionau, en fòrça mau estat. Apuntalada per un costat ath braç dera joata
Valoracion: Semble ua bona peça; commemorativa entà amiar eth nòm deth titular dera glèisa. Tipicament barròca.
Observacions: Non sabem s'ei esquerdada, encara que non ac semble. En cas de trincar-se, sonque pot èster sodada, jamès rehonuda. Pòt èster remplaçada per ua replica. Deu pesar ath torn de 200 o 230 kg. Aurie de dar un si3 molt baish, mès en èster sorda non podem garantir que sigue aguesta era nòta que daue. Analisi de son: Prima: b´+ 6 Tercèra menor: d´´- 10 Quinta: f´´- 8 Octava superior: b´´+ 9 Octava inferior: bº - 4
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006

Edifici CASARILH - SANT TOMÀS
Campana: Casarilh - 2
Dimensions Boca: 0,657m Nautada: 0,57m damb anses (!) Vòra: exteriora 0,045m; interiora 0,065m
Honedor Bertrand Escoubet. (I a era firma autografa gravada ena campana). **An** 1900
Epigrafia **Superiora:** PEDRO BABOT ET MAESTRE RECTOR ANNO 1900 REGINA SACRATISSIMI ROS II O P N / SE PETRE O P N SE THOMA O P N (capitaus umanistiques de dues mesures). **Miei:** JESUS MARIA JOSEPH (ath torn d´ua flor de lis).
Iconografía **Tèrç:** Garlanda d'arradims, huelhes d'arradimèra e granes flors de cinc petals. **Miei:** Flor de lis damb tres nòms gravats ath torn, en triangle. **Miei Pè:** Tres cordons.
Conservacion: Regulara; non sone guaire ben. Presente uns simptòmes de corrosion, que la hèn a semblar lorda e mau hèta.
Accesòris e Joata: Joata de husta, molt cubica, encaishada ena biga interiora de manèra que demore immobila; non a balhesta. Eth batalh ei estacat damb un cordilh e picarie massa baish
Mecanismes de tòc: Actuaument non tòque e ei immobilizada.
Installacion: Tradicionau, en fòrça mau estat. Emparada per un costat ath braç dera joata.
Valoracion: Semble ua bona pèça *Art Nouveau*; era forma achatada ei fòrça personau. Non ei era unica d´aguest autor, qu'a varis estils pròpris.
Observacions: Campana interessanta: Pòt rehoner-se, mès, en cas de trincament, dempús d´ua suenhada documentacion Ei particular (encara que non unic) eth hèt de portar eth nòm der artesan en signatura sus eth motle. Deu pesar ath torn de 180 o 200 kg. Aurie de dar un do#4, mès era octava inferior ei molt nauta (re3 naturau!) Analisi de son (auem hèt çò qu'auem podut!) Tercera: f´´ - 4 To inferior: d´- 5
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006

Edifici CASARILH - SANT TOMÀS
Campana: Casarilh - 3
Dimensions Boca: 0,60m Nautada: 0,64m damb anses Vòra: exteriora 0,055m; interiora 0,06m
Honedor Ignotus **An** 1726
Epigrafia **Superiora:** IHSMARIA ST THOMA ORA PRONOBIS ANNO 1726 (capitaus umanistiques de dues mesures; quauqui mots qu'aurien d´anar separats non i van)
Iconografía **Superiora:** Un cordon dessús e un aute dejós dera faisha des letres. **Miei:** Dus calvaris, un de gran dehòra e un de petit damb gradonada escacada ena cara opausada. **Hauda:** Quate cordons. **Pè:** Dus cordons.
Conservacion: Regulara; non sone guaire ben, maugrat qu'eth son ei corrècte tath parçan d´Aran.
Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira, molt cubica; era herramenta ei un sòl tirant doble a cada cara. Eth batalh ei originau e va ligat damb cuer e soquet de husta.
Mecanismes de tòc: Actuaument non tòque e non ei aconselhabla bandejar-la.
Installacion: Tradicionau, en fòrça mau estat. Apuntalada per un costat en braç dera joata
Valoracion: Semble ua campana barròca ben tipica.
Observacions: Campana valuosa: en cas de trincament, non pòt èster rehonuda. Pòt èster sodada o remplaçada per ua replica. Deu pesar ath torn de 140kg. Da un mi4 fòrça naut (nominau e´´). Prima: d´´ - 2 Tercera: g´´ + 2 Quinta: a´´ + 4 (molt baisha) Octava superior: e´´´ + 10 Octava inferior: e´- 5
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006

Edifici CASARILH - SANT TOMÀS
Campana: Casarilh - 4
Dimensions Boca: 0,41m Nautada: 0,46m damb anses Vòra: exteriora 0,04m; interiora 0,05m
Honedor Ignotus **An** 1788
Epigrafia. **Superiora:** (...)VINCENTI * ORA * (...) BIS * VT * (...) DS * R * ANO 1788 (capitals umanistiques; quauqui mots son francament indeschifrables per'mor d'ua sòrta de corrosion –defèctes de honuda?- qu'a maumetut molt aguesta campana).
Iconografía **Superiora:** Tres cordons ath dessús e tres ath dejós dera faisha des letres (son fòrça amassa). **Miei Pè:** Tres cordons ben amassadi) **Pè:** Tres cordons tanben amassa.
Conservacion: Dolenta, era corrosion se la minge o es defèctes de honuda non l'an deishat massa ben parada.
Accesòris e Joata: Joata de husta, petita e deformada, de manèra qu'era campana demore hloisha e tòrta. Eth batalh ei originau e va ligat a un hiu de hèr damb maneta de husta entà hèr-la a tocar.
Mecanismes de tòc: Actuaument non tòque e non ei aconselhable bandejar-la.
Installacion: Tradicionau, en fòrça mau estat. Mau estabilizada. Plan interessant eth revestiment qu'a patit eth hiestrau a on se trape; damb husta e un marc entà sostier-la, de manèra que non apue ena paret senon en ues bigues adossades ath mur. Tanben a uns taulons ath dessús, com un tet petit planèr de husta. Poderie èster que siguesse ua sòrta de tornavotz rudimentari A rèstes d´auer amiat ua balhesta entà a ventar-la.
Valoracion: Semble ua campana barròca ben tipica.
Observacions: Campana valuosa: en cas de trincament, non pòt èster rehonuda. Pòt èster sodada o remplaçada per ua replica. Probablament siguec honuda per Antonio de Palacio, associat a Luis de Solano. Relacionabla damb Aubèrt 3 e Betlan 2 i 4. Deu pesar ath torn de 40 - 45kg. Da un la#5 damb ua octava inferiora o "hum" molt naut, un si4 (bric inusuau) Analisi de son: Prima: ais´´ - 8 Tercèra: cis´´´ + 4 Quinta: fis´´´+/- 0 Octava superior: ais´´´ + 6 Octava inferior: h´+ 3
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006

Edifici CASAU – ST ANDRÈU

Campana: Casau - 1

Dimensions Boca 0,835m Nautada: ca. 0,83m, damb anses. Vòra: exteriora 0,087m; interiora 0,09m

Honedor Ignotus (Luis de Solano?) **An** 1782

Epigrafia

Superiora: ESTA ESLA VOZ DELA[A]NGEL qVE ENALTO SVENA ABE MAR[IA GR]ACIA PLENA / SEICO SIENDO RETRDN NARCISO BIDAL MOREO ANO 1782 (capitaus umanstiques, ben perfilades; era Q ei ua P virada; es mots son enganchats tau e com apareishen gravats; es fragments entre claudators son dedusibles mès non se ven ben; es O an un punt laguens, per decoracion; era N de RETRDN (rector don) ei volada, mès des madeishes dimensions).

Iconografía

Superiora: Dus cordons, franja de letreria, dus cordons; ua auta franja de letreria, dus cordons

Miei: Calvari de granes dimensions (va des deth miei pè enquia tocar es franges de letreria superiors) damb era gradonada; ei hèt a base de quarradets damb estrelhes de ueit puntes, en grops de quate e a base deth madesh espaci en blanc –com un escacat. Es quarradets, a viatges retalhadi en triangle: era crotz a un acabament triangular en cap des braci. Tanben i trobam, ena zòna des braci e en pè, es tres claus dera crucifixion, damb era punta ondulada.

Miei Pè: Quate cordons.

Hauda: Tres cordons mès

Conservacion: Pro corrècta; a estat bandejada per Antonio Ademà, de Casau.

Accesòris e Joata: Tot en bon estat. Batalh istoric. Joata datada en 1805. Pòrte era inscripcion *A 1805* en braç dret. Pòrte un contrapés de hormigon (com ja vedérem en Escunhau -1).

Mecanismes de tòc: Batalhèra en pedalèr e bandeg.

Installacion: Acceptabla e tradicionau

Valoracion: Ua pèça barròca, de son mès que corrècte. Molt polida, e ei valuosa.

Observacions: En cas de trincament sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica. Pese ath torn de 350 kg. Da un La3, damb un son pro bon. Didien es vesins que tostemp auien entenut a díder qu'es campanes de Casau eren es segones dera Val d´Aran en qualitat. Non i a dobte qu'ei òbra deth madeish honedor qu'Escunhau – 2.

Analisi de son: Prima: a´- 5 Tercèra menor: c´´+ 5 Quinta: e´´- 6

Octava inferior: aº- 4 Octava superior: a´´+ 10

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** hereuèr 2007

Edifici CASAU – ST ANDRÈU

Campana Casau - 2

Dimensions Boca 0,51m Nautada ca. 0,52m (anses talhades en part) Vòra: exteriora 0,05m; interiora 0,055m

Honedor Agustí Cel de Llimiana **An** 1807 (?)

Epigrafia

Superiora: ORA PRONOBIS BEATE MARIE DE ROSARIOPINOS R CEL 1807 (letres latines fòrça borroses; eth tèxte ei atau com i apareish. Aguest Pinós deuie èster eth rector e era campana semble d´Agusti Cel. Era darrèra chifra dera data tanben ei de lectura dobtosa).

Iconografía

Superiora: Franja de letreria entorada per naut e per baish d´un cordon. Cada letra ei inscrita laguens d'un quarradet.

Miei: Calvari hèt damb quarradets e estrelhes de ueit puntes inscrites en eri. Bèth un (en cap des braci) en *losange.* Dus medalhons elliptics damb era Vèrge deth Rosèr e era Immaculada. Dus cordons passen peth miei dera campana.

Miei Pè -Pè: Quate cordons

Hauda: Tres cordons.

Conservacion En bon estat. Penge d´ua biga e non creigui que sigue en sòn lòc originau. Era ansa a estat en part serrada.

Accesòris e Joata: Ei immobilizada.

Mecanismes de tòc: Batalhèra e batalh tradicionau

Installacion: Tradicionau deth XIX.

Valoracion: Ua campana interessanta, de son corrècte.

Observacions: Ei ua pèça d´Agustí Cel, que siguec qui, en 1799, rehonec era Miquèla de Vielha qu'auem aué. Desaconselham totaument era sua rehonuda se jamès se trinque Ei un shinhau lorda Da un sol 4. Deu pesar ath torn de 70 kg.

Analisi de son: Prima: e´´+/- 0 Tercèra menor: g´´- 2

Octava superior: e´´´+ 5 Octava inferior: e´+ 2

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici CASAU – ST ANDRÈU

Campana: Casau - 3

Dimensions Boca 0,783m Nautada: ca. 0,70m, damb anses. Vòra: exteriora 0,068m; interiora 0,084m

Honedor Bertrand Escoubet **An** 1890

Epigrafia

Superiora: * ME HIZO B ESCUBET EN VILACH 1890 * MARIA ANGELA ROSA PADRINOS EVARISTO PINOS Y MARIA SOLE (capitaus latines pròpies deth honedor; i a dues estrelhes de vueit puntes pro granes, que representam coma asteriscs).

Iconografía

Superiora: Ua fronda de huelhes e flors de rosèr o rominguèra; ua franja de letreria entorada per un cordon ath dessús e ath dejós–; ua auta fronda de flors e huelhes de rosèr –fòrça mès grana– e un cordon gròs.

Miei Crotz latina, non massa grana, sense gradonada e sense decoracion vegetau. Pòrte toti es *Arma Christi*, es claus, era lança, era cana damb era esponja de vinagre, era escala, era corona d´espies e eth galh, ben tipica deth honedor (Unha – 1, Bagergue – 2). En costat opausat, marca deth honedor elliptica.

Miei Pè: Tres cordons, des quaus eth centrau fòrça gròs.

Hauda: Era madeisha fronda de huelhes e flors de arrominguèra qu'era qué i a en cap; hè un efècte plan polit. Pròp deth talh, un cordon.

Conservacion: Pro corrècta; deuie bandejar-se.

Accesòris e Joata: Tot en plan bon estat; eth tirant centrau aurie de tasconar-se o falcar-se melhor. Batalh istoric. Joata datada deth 1805?. Pòrte era inscripcion *A 18[0?]* en cabcèr, en costat esquère. Es dues darrères chifres son de lectura dobtosa, mès era prumèra semble un zèro. E per similitud, credem qu'ei bessoa aguesta joata dera auta. Possiblament siguec alavetz (o dilhèu mès tard) quan es campanes se colloquèren enes hiestraus.

Mecanismes de tòc: Batalhèra damb pedaler e bandeg.

Installacion: Acceptabla e tradicionau

Valoracion: Ua pèça romantica, de son fòrça corrècte. Plan polida

Observacions: En cas de trincament sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica. Pese uns 270 kg. Da un Do 4, damb un son pro bon. Didien es vesins que tostemp auien entenut a díder qu'es campanes de Casau èren es segones dera Val d´Aran en qualitat. Òbra d´un honedor pro coneishut ena Val d´Aran; ei ua pèça hèta en perfil laugèrament chato, com era de Casarilh.

Edifici CASAU ST. ANDRÈU

Campana: Casau - 4

Dimensions Boca 0,465m Nautada ca. 0,50m Vòra exteriora 0,035m; interiora 0,045m

Honedor Agustí Russel? **An** 1822

Epigrafia

Superiora: SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM IN SAECULA ANNO 1822
(capitaus umanistiques, plan mau hètes; es letres son molt mès petites qu'eth mòdul quarrat a on són inscrites).

Iconografia

Superiora: Dus cordons e era franja de letreria; un aute parelh de cordons.

Miei: Calvari, rustic, hèt damb quarradets e crotzes en aspa inscrites (x)

Miei-Pè: Tres cordons.

Hauda: Dus cordons.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Ei immobilizada. Penge d´ua biga e non creigui que sigue en sòc lòc originau. Era ansa a estat en part serrada.

Mecanismes de tòc: Batalh originau

Installacion: Tradicionau des sègles XIX o XX.

Valoracion: Campana de postguèrra napoleonica.

Observacions: Eth honedor lo dedusim pera semblança damb Bossòst - 4. Deu pesar ath torn de 70kg.
Eth honedor ei un mèstre inexpèrt e molt sapastre que, per'mor dera cronologia (s'ei que reaument ei era que mos semble) poderie auer traballat en condicions plan precàries. Ei interessanta pera sua rusticitat, mès ei ua des pèces mens suenhadament hètes que jamès auem vist; totun ei mès cuedada que Bossòst – 4.
Eth son ei plan dificil d´avalorar; dilhèu a dues primes.
Analisi de son: Semble qu'era Nominau (*Schlagton*) ei un sib4, mès quan la barrejam damb es autes campanes dilhèu prevau eth do 5. Tanben se sent molt eth ton inferior (*Hum*) qu'ei eth que demore sonant e reten era oïda.
Primes? b´´+ 2 i c´´´- 4 Ton inferior: g´- 2

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Hereuèr 2007

Edifici: ES BÒRDES – ETH ROSÈR

Campana: Es Bòrdes – 1

Dimensions Boca 0,81m Nautada ca.0,79m Vora : exteriora 0,06m; interiora 0,077m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1992

Epigrafia

Superiora: MARE DE DIEU DETH ROSER PREGA PER NOSATI

Tèrç/Miei: SIENDO ALCALDE: FRANCISCO MEDÁN / CONCEJALES: ANTONIO ABELLA / LUIS BERNADETS / FRANCISCO CAU / ALFONSO SOCASAU / SIENDO RECTOR: R. V. D. JUAN CASSENY PONT

Miei Pè: AÑO 1992 (Capitaus granes pes mesures dera campana; era prumèra línia, qu'ei ena part superiora, escrita més grana).

Iconografía

Superiora: Dus cordons, franja de letreria, dus cordons. En darrèr s´i ligue ua garlanda que hè arcs penjants damb motius floraus de margarides, ròses, etc.

Tèrç/Miei Pè: Ua crotz, sense calvari, e es extrèms dera nomentada crotz flordelisats. Marca de honedor elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte.

Quate cordons dejós, damb era data en miei d'eri.

Hauda: Un cordon en miei.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, de Manclús 1992.

Mecanismes de tòc: Ròda entath volteg contunhat e electromartèth laterau exterior. Eth batalh ei istoric, anterior as de Manclús.

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana d´indústria, discrèta per çò que hè ath sòn valor, ath nòste enténer.

Observacions : En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion. Tanben, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa plan aconselhabla. Da un Si 3.

Analisi: Octava superiora: h´´- 4 Prima: gis´- 4. Pese ath torn de 350 kg, dilhèu mens.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici ES BÒRDES - ETH ROSÈR

Campana: Es Bòrdes – 2

Dimensions Boca 0,692m Nautada ca 0,72m Vòra: exteriora 0,08m; interiora 0,074m

Honedor Lavigne de Tarba **An** 1831

Epigrafia

Superiora: SANCTA BARBARA ORA PRO NOBIS SIENDO RECTOR DN, MANUEL DEO 1831 LAVIGNE

(capitaus umanistiques de dues mesures; era N de D(o)N ei ath revès e volada.).

Iconografia

Superiora: Dus cordons; franja tara inscripcion; dus cordons; un cordon ; franja tà ua cenefa decorativa de rotlèus vegetaus; dus cordons.

Miei: Calvari mejan damb basa piramidau de quate franges de cinta decorativa.

Miei-Pè: Cinc cordons, pro espaciadi; es letreries deth pè corren entre eth dusau e tresau cordon e entre eth tresau e eth quatau.

Hauda: Tres cordons, non massa apròp deth talh

Conservacion: Dolenta; ei taladrada per impactes de bala o metralha. N'i a tres, des quaus un horade era campana en miei

Accesòris e Joata Joata de hèr de Manclús 1992, entath volteg a motor.

Mecanismes de tòc: Tòc de volteg; electromartèth laterau exterior. Batalh istòric

Installacion: A estat remplaçada. Voleríem hèr-li un joata de husta, aumens.

Valoracion: Semble ua bona pèça, damb un aire tardobarròc e sone pro ben.

Observacions: En cas de trencar-se sonque pòt èster sodada. Pot èster remplaçada per ua replica, mès NON se pòt rehóner. Eth son ei pro ressonant, tot e qu'aguest batalh non l'afavorís guaire. Com que non pese massa, aumens non menace de moment era integritat deth bronze.

Curiós eth hèt d´èster horadada e auer suberviscut a ua contesa d´aqueth tipe.

Pese ath torn de 200 kg.

Analisi de son: Prima: c´´- 10 Tercera menor: e´´ - 2 Quinta: g´´+/- 0

Octava superior: cis´´´+/- 0 Octava inferior: c´+ 4

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici ES BÒRDES - ETH ROSÈR

Campana: Es Bòrdes - 3

Dimensions Boca 0,485m Nautada 0,535m Vòra: exteriora 0,05m; interiora 0,047m

Honedor Ignotus (Jaqueti?) **An** 1842

Epigrafia

Superiora: SANTA MARIA DE LOS DOLOS ORA PRO NOBIS A N 1842 --- / --- SEN RECTOR DON MANUEL DEO
(capitals umanistiques; eth tròç en guionets correspon a ua cinta decorativa)

Iconografia

Superiora: Dus cordons; franja entara inscripcion; dus cordons; ua auta franja entara segona línia de tèxte; dus cordons.
Miei: Calvari gran damb basa piramidau de tres franges de cinta decorativa.
Miei-Pè: Gravat damb ua Vèrge sedent; tres cordons, pro espaciats; es letreries deth pè corren entre eth dusau e tresau cordons e entre eth tresau e eth quatau.
Hauda: dus cordons, non guaire apròp deth talh.

Conservacion: Bona, fòrça límpia. A impactes d´arma de huec.Un d´eri a horadat eth vas; er aute ei fòrça gran per laguens e per dehòra, sense arribar a trauessar.

Accesòris e Joata Joata de hèr de Manclús 1992, entath volteg a motor.

Mecanismes de tòc: Tòc de volteg, possiblament complèt e contunhat; electromartèth laterau exterior. Batalh istoric.

Installacion: A estat remplaçada; voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Semble ua bona pèça, damb un aire tardobarròc e sone pro ben.

Observacions: En cas de trincar-se sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica, mès NON se pòt rehóner. Eth son ei pro decent, tot e qu'aguest batalh e aquesta joata non l'afavorís guaire. Suspren que sone dignament damb tot lo qu'a patit. E ei curiosa era afectacion per impacte d´artilheria o arma de huec. Pese ath torn de 60 kg.
Analisi de son: Prima: g´´- 6 Tercera menor: b´´+/- 0 Quinta: des´´´- 1
Octava superior: g´´´+ 2 Octava inferior: g´- 10

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici: ES BÒRDES - ETH ROSÈR

Campana: Es Bòrdes – 4

Dimensions Boca 0,435m Nautada 0,445m Vòra: exteriror 0,036m; interior 0,041m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1992

Epigrafia

Superiora: SAN ANTONI PREGA PER NOSATI
Miei: R. V. D. JUAN CASSENY PONT / ALCALDE D. FRANCISCO MEDÁN
Miei Pè: AÑO 1992
(capitaus granes entàs mesures dera; era prumèra línia, qu'ei ena part superiora, escrita mès grana).

Iconografía

Superiora: dus cordons, franja de letreria, dus cordons.
Tèrç/Miei Pè: Ua crotz, senzilha e sense calvari, e damb un pedestalet. Marca de honedor elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxt. Tres cordons dejós, damb era data entremiei.
Hauda: lisa.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, de Manclús 1992.

Mecanismes de tòc: Ròda entath volteg contunhat e electromartèth laterau exterior.
Eth batalh ei istoric, anterior as de Manclús.

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana d´indústria, discrèta per çò que hè ath sòn valor, ath nòste enténer.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èste rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion.
Tot e atau, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa plan aconselhabla.
Anàlisi: Octava superior: a´´´- 9 Prima: a´´- 13 Tercera: c´´´- 13 Octava inferior: g´+/-0
Pese ath torn de 45-50 kg

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici ESCUNHAU – ST PÈIR

Campana: Escunhau - 1

Dimensions Boca 0,890m Nautada: 0,90m, damb anses Vòra: exteriora 0,055; interiora 0,09m

Honedor Ballesteros **An** 1873

Epigrafia

Superiora: SAN PEDRO ORA PRO NOBIS

Miei Pè: STA BARBARA / BALLESTEROS ME HIZO * / AÑO 1873

(capitaus umanistiques de tres granors; es fautes i son transcrites atau com apareishen)

Iconografía

Superiora: Dus cordons; franja entàs letres; dus cordons; franja de triangles invertits penjant alternadi damb triangles mès cuerti.

Miei: Calvari de granes dimensions, damb gradonada, hèta damb forma de rombes, retalhs, e quarradets damb estrelhetes de ueit puntes inscrites laguens. Ena cara opausada, un gravat de Sta. Bàrbara, plan *naïf* e de gust molt primitiu. Pòrte ua inscripcion identificativa e, ath dessús, çò que semble una sòrta de palmèra decorativa o solei tridentin, hèt tostemp damb retalhs, cunhs, quarradets, rombes, etc.

Miei Pè: Quate cordons.

Hauda: Un cordon

Conservacion: Ei henereclada

Accesòris e Joata: Joata de husta e contrapés de pèira, herramenta. Batalh tradicionau originau, que s'a després e s'a acornerat en er aute costat dera cramba de campanes.

Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès actuaument non pòt hè'c e ei immobilizada.

Installacion: En mau estat, tradicionau

Valoracion: Aguestes pèces de Ballesteros, pera sua curiosa forma de hauda e eth rusticisme son ben poc remercables; autament, aguest primitivisme les hè ara ora interessantes. (vedetz Escunhau-St Pèir 1 e 3, Betren-St. Esteue 1, Bossòst 2, Arties-Sta Maria 5, etc).

Observacions: Recomanam sodar-la, maugrat que pòt rehoner-se dempús de documentar-la suenhadament.
Pese ath torn de 350-400 kg. Eth batalh (separat) ei molt semblant ath de Betren-St. Esteve 1.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici ESCUNHAU – ST PÈIR

Campana: Escunhau - 2

Dimensions Boca 0,875m Nautada: 0,88m, damb anses Vòra: exteriora 0,092; interiora 0,10m

Honedor Luis de Solano **An** 1783

Epigrafia

Superiora: SANTA BARBARA ORA PRONOBIS ANO 1783

Tèrç: cartèlla grana damb era següenta inscripcion: SE IZO SIENDO / RETOR DON **/ JOSPHE SALA / LVIS DE SOLANO / ME IZO (capitaus umanistiques; es fautes i son transcrites atau com apareishen)

Iconografía

Superiora: Grops de cordons: tres amassa, era faisha entàs letres damb dus cordons dessús e dus dejós, tres cordons amassa un aute viatge.

Miei: Calvari de granes dimensions, damb gradonada, etc.

Miei Pè: Quate cordons.

Hauda: Quate cordons.

Conservacion: Regulara, semble que no tardarie en maumeter-se se se toquèsse soent.

Accesòris e Joata: Joata de husta e contrapés de hormigon (!) (era pèira originau ei dejós dera campana 1), herramenta. Batalh tradicionau originau

Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès actuaument non pòt hè'c e ei immobilizada. Ei era soleta que pòt sonar de tota era torre; entad açò i a ua còrda ligada en batalh que baishe per ua poleja de hèr.

Installacion: En mau estat, tradicionau

Valoracion: Semble ua pèça tardobarròca rustica.
Aguest honedor rome pera Val d´Aran: interven en ua des tantes rehonudes dera Miquèla de Vielha, de manèra que podem datar d´autes pèces per aguesta hita. Semble que tanben trabalhèc ena Val d´Àneu.

Observacions: En cas de trincament sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica.
Pese ath torn de 350 - 400 kg. Ei imobilizada per ua pala de hèr entà hèr còques.
Da un sol#3, damb ua octava inferiora o "hum" fòrça baisha, un sol2 naturau.
Analisis de son: Prima: gis´+ 7 Tercèra: h´- 4 Quinta: d´´ - 1 Octava superior: gis´´ - 4 Octava inferior: gº +/- 0

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici ESCUNHAU – ST PÈIR
Campana: Escunhau - 3
Dimensions Boca 0,528m Nautada: 0,56m, damb anses Vòra: exteriora 0,035; interiora 0,058m
Honedor Ballesteros **An** 1873
Epigrafia **Superiora:** SANTA MARIA ORA PRO NOBIS *(roseta)* **Miei Pè:** BALLESTEROS ME HIZO / AÑO 1873
Iconografía. **Miei:** Calvari de granes mesures, damb gradonada d´escacat, etc. **Miei Pè:** Quate cordons.
Conservacion : Regular, semble que non tardarie a maumeter-se se se toquèsse tot soent
Accesòris e Joata: Joata de husta sense contrapés; tipica joata pirenenca e ara manèra medievau, entath tòc *lancé*.
Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès actuaument non a pòt hèr e ei immobilizada.
Installacion: En mau estat, tradicionau
Valoracion: Semble ua pèça rustica, encara que non tant dolenta com era que Ballesteros madeish hèc tanben entà St. Estèue de Betren en 1873.
Observacions: En cas de trincament, se pòt rehóner dempús d´ua suenhada documentacion; maugrat açò, e per'mor dera possibla mala qualitat deth metau, çò de melhor serie hèr-ne ua *ex nihilo*. Ei mau subjectada, mès pòt virar un shinhau. Ei sorda; se non s´a esquerdat, semble que non tardarà en hè'c
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici ESCUNHAU – ST PÈIR
Campana: Escunhau - 4
Dimensions Boca 0,475m Nautada: 0,54m, damb anses Vòra: exteriora 0,045; interiora 0,05m
Honedor Ignotus **An** 1570
Epigrafia **Superiora:** Lan mil *(ecce homo)* ccccc *(ecce homo)* xxxxxxx *(creu de calvari xica)* ihs *(ecce homo)* ma *(ecce homo)* (minuscula gotica de 45mm de modul de caisha; suspren er us d´un gravadet entà separar es mots, en lòc d´ua roseta; mos suspren tanben eth recors d´emplegar sèt viatges era "x" en lòc de hè'c com "lxx"; es gravats damb eth *Varó de Dolors* o *Ecce Homo* son identics)
Iconografía. **Superiora:** 4 gravats egaus damb un *Ecce Homo* e ua crotz des armes dera Passion, dera madeisha mesura, entre eth tèxte. **Hauda:** Tres cordons. **Pè:** Dus cordons.
Conservacion: Dolenta; ei molt legibla, mès ben esquerdada e sorda per complèt.
Accesòris e Joata: Joata de husta sense contrapés; tipica joata pirenenca e ara manèra medievau, entath tòc *lancé*.
Mecanismes de tòc: Aurie estat voltejada, mès actuaument non ac pòt hèr e ei immobilizada.
Installacion: En mau estat, tradicionau.
Valoracion: Campana tardogotica. Ei era mès valuosa des quate campanes.
Observacions : Sonque pòt èster sodada. Pòt èster remplaçada per ua replica. Recomanam non sodar-la, senon sauvar-la atau com ei. Ei mau subjectada, mès pòt virar un shinhau. Caleria incoar expedient entà per'mor de declarar-la Ben d´Interès Culturau.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Octobre 2006

Edifici GARÒS – SANT JULIAN
Campana: Garòs – 1 Juliana
Dimensions Boca 1,255m Nautada: 1,26m, damb anses Vòra: exteriora 0,093; interiora 0,135m
Honedor Ballesteros **An** 1870
Epigrafia **Superiora:** SANTA JULIANA ORA PRO NOBIS ^ $ $ **Miei-Miei Pè:** SE FUNDIO SIENDO / CURA PARROCO D / JOSE AZAMAR ME HIZO * / BALLESTEROS AÑO 1870 * (capitaus umanistiques de tres mesures; es fautes i son transcrites atau com apareishen; dempús der Ora Pro Nobis, un trianglet e dus quarradets; ací auem metut dus simbèus; dempús der an, un rombe)
Iconografía **Superiora:** Dus cordons; franja entàs letres; dus cordons; franja de triangles invertits penjant alternats damb triangles mès petiti. **Miei:** Calvari de granes dimensions, damb gradonada, hèta damb forma de rombes, retalhs, e quarradets damb flors de quate petals inscrites laguens Ena cara opausada, era cartèlla rectangulara apaisada damb era inscripcion deth honedor, emmarcada per miegi rombes. Dessús, un gravat de Sta. Bàrbara damb era tor, molt *naïf* e de gust molt primitiu. Non pòrte ua inscripcion identificativa* e, encara mès ensús, çò que semble ua sòrta de palmera decorativa o solei tridentin (custòdia?), hèt tostemp damb retalhs, cunhs, quarradets, rombes, etc. **Miei Pè:** Quate cordons.
Conservacion: Bona.
Accesòris e Joata: Joata de hèr, de Manclús (València) de 1992? damb contrapés molt acusat plen de plomb e serratge. Batalh nau de Manclús, 1992, damb cable de seguretat. Eth vielh se trinquèc e envièc a Valéncia. Ròda de virament e correges de goma.
Mecanismes de tòc: Volteg contunhat, electromartèth.
Installacion: A estat entervenguda; calerie retornar-la ath sòn primitiu estat, mès damb garanties.
Valoracion: Aguestes pèces de Ballesteros, pera sua curiosa forma de hauda e eth rusticisme son ben pòc remercables; autaments, aguest primitivisme les hè ara ora interessantes. (campatz Escunhau-St Pèir 1 e 3, Betren-St. Esteue 1, Bossòst 2, Arties-Sta Maria 5, etc). En aguest cas, mos trobam damb era pèça mès grana dera Val d´Aran, dempús dera Miquèla de Vielha, damb 1, 255m de boca.
Observacions: *eth gravat, qu'apareish identic en Escunhau-St Pèir 1, òc que pòrte aquiu un breu títol "STA BARBARA". Da un Mi3 pro baish. Se senten tanben un re3 e un do#3 (!). A de pesar uns 1000 kg. Segontes Mn. Amiell, rector de Casau e Gausac, siguec honuda en Garòs, en ua plaça nomentada de Cal, en cap deth pòble. Resulte interessant que deguec anomenar-se dejà "Juliana" en s. XIX, causa que hec a méter –sense dobte per error- ath honedor era invocacion a Sta. Juliana e non a St. Julià, com calie.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Noveme 2006

Edifici GARÒS – SANT JULIAN
Campana: Garòs – 2
Dimensions Boca 0,905m Nautada: 0,925m, damb anses Vòra: exteriora 0,075; interiora 0,095m
Honedor Ballesteros **An** 1892
Epigrafia **Superiora:** SANTA MARIA (ORA) PRO NOBIS **Miei Pè:** ME HIZO / BALLESTEROS / SIENDO PARROCO D / GABRIEL VIDAL / AÑO 1892 (capitaus umanistiques de tres granors; es fautes i son transcrites atau com apareishen)
Iconografía **Superiora:** Dus cordons; franja entàs letres; dus cordons; franja de triangles invertits penjant alternats un a tres damb rombes mès cuerti. **Miei:** Calvari de granes dimensions, damb gradonada, hèta damb forma de rombes, retalhs, e quarradets damb flors de quate pètals inscrites laguens. Ena cara opausada, insinuacion (peth marc) d´ua cartèlla rectangulara apaisada damb era inscripcion deth honedor, emmarcada per miegi rombes. Dessús, un gravat de Sta. Bàrbara damb era tor, molt *naïf* e de gust plan primitiu non pòrte ua inscripcion identificativa* , e encara ath dessús çò que semble ua sòrta de palmera decorativa o solei tridentin (custòdia?), hèt tostemp damb retalhs, cunhs, quarradets, rombes, etc. **Miei Pè:** Quate cordons.
Conservacion : Bona.
Accesòris e Joata: Joata de husta, tradicionau, que non a estat entervenguda. Batalh nau de Manclús, 1992, damb cable de seguretat. Immobilizada damb gancho de hèr ena paret.
Mecanismes de tòc: Electromartèth
Installacion: Tradicionau, mès calerie que se poguesse tornar a botjar.
Valoracion: Aguestes pèces de Ballesteros, pera sua curiosa forma de hauda e eth rusticisme son ben pòc remercables; autament, aguest primitivisme les hè ara ora interessantes. (campatz Escunhau-St Pèir 1 e 3, Betren-St. Esteue 1, Bossòst 2, Arties-Sta Maria 5, etc). En aquest cas, ens trobem amb la peça més gran de la Val d´Aran, després de la Miquèla de Vielha, amb 1, 255m de boca. (quina ei? St. Julian 1 o 2????-se repetís)
Observacions: Da un Fa#3. Pese ath torn des 300 kg o mens, perque a d'èster reaument molt prima.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Noveme 2006

Edifici GARÒS – SANT JULIAN
Campana: Garòs – 3
Dimensions Boca 0,62m Nautada: 0,62m, amb nansa Vòra: exteriora 0,04; interiora 0,068m
Honedor Manclús (Valéncia) **An** 1992
Epigrafia **Miei:** SANTA LUCIA / GARÓS / REETA 1992 (capitaus umanistiques; es fautes i son transcrites atau com apareishen. Era prumèra línia escrita en corba o arc). Era marca de honedor elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C. INDUSTRIA, 27 / VALENCIA (en letres de plan variades formes)
Iconografía **Superiora:** Quate flors de lis; dejós, tres cordons e ua franja lisa; dejós, un aute còp tres cordons. **Tèrç:** Garlanda florau en arcs penjants (6 arcs invertits ath torn deth vas) e entre arc e arc, un penjolh a jòc damb era garlanda. **Miei:** Marca de honedor; crotz sense figuracion e sense calvari; ena cara opausada, inscripcion. **Miei Pè:** tres cordons. Dejós, cinc còps ath torn deth vas, un motiu decoratiu que s´assemble a ua parpalhòla
Conservacion: Bona.
Accesòris e Joata: Joata de hèr de Manclús, coetanèu. Batalh nau de Manclús, coetanèu, damb cable de seguretat
Mecanismes de tòc: Motor de volteg contunh, damb ròda e correges de goma. Electromartèth
Installacion: Naua, mès damb un sistèma que credem non massa bon
Valoracion: Pèça naua de Manclús, sense cap valor.
Observacions: Da un Re#4. Pese entre 120 e 150 kg.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras. **Data** Noveme 2006

Edifici GARÒS – ST. JULIAN
Campana: Garòs – St. Julian 4
Dimensions Boca ca.0,45m Nautada: ca.0,50m damb anses. Vòra: exteriora 0,04m; interiora 0,045m
Honedor Ignotus **An** 1684
Epigrafia **Superiora:** Quate caps e ales de querubins, ath torn deth vas. Un cordon dessús des dues franges de letreria, un entremiei e un dejós. *(lemnisc)* SANCTA MARIA ORA PRO NOBIS *(lemnisc)* 1684 / *(lemnisc)* MOSEN PERE MILLOR *(lemnisc de cap entà baish)*. (capitals umanistiques, eth tèxte ei en dus nivèus, separadi ací pera barra inclinada)
Iconografía **Superiora:** Cinc granes mensules triangulares barròques penjant d´un cordon per dejós dera inscripcion. **Miei:** Calvari atipic, damb Vèrge e St. Joan en cada costat **Pè:** tres cordons. **Hauda:** Apròp deth talh, dus cordons.
Conservacion: Dolenta, ei trincada en diuèrsi tròci, quate o cinc, des quas ne manque un dera hauda (reconstruïbla?).
Accesòris e Joata: Non a ne joata ne batalh.
Mecanismes de tòc: Se trape dehòra de servici.
Installacion: Se tròbe trossejada ena sagristia.
Valoracion: Semble ua pèça deth barròc plen, damb ues letres polides, mès en un estat precari; cau recuperar-la!
Observacions: Peça tà recuperar! Campana barròca pro valuosa. Calerie incoar expedient tà declarar-la Ben d´Interès Culturau. Deu pesar ath torn de 50 kg.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa – Mn. Jusèp Amiell. **Data** Noveme 2006

Edifici GAUSAC - SANT MARTIN
Campana: Gausac - 1
Dimensions Boca: 0,90m
Honedor Paccard (França) **An** 1994
Epigrafia **Tèrç:** GAUSAC / 15 D´AGOST 1994 **Miei Pè:** SANTA MARIA AURORA / PREGA TÀ NOSATI **Pè:** RICTOR: JUSEP QUELLA SOPENA – ALCALDE ALFREDO MARTIMPE VIDAL PACCARD ANNECY FRANCE (marca deth honedor)
Iconografía **Miei** Baish relèu damb era Vèrge damb es mans dubèrtes
Conservacion: Dolenta peth temps que hè qu'ei penjada . Calerie sarrar-li es cargòlhs abans de botjar-la, per'mor que supausam qu'es pèces dera joata son un shinhau suèltes. Fòrça lorda de colomassa; immobilizada per auer-i es hilats
Accesòris e Joata: Joata de husta, naua, pariona ara dera Miquèla de Vielha. Batalh nau, damb bòla grana, de Paccard.
Mecanismes de tòc: Poderie voltejar-se mès es hilats anti-coloms ac empedissen. Tòque damb un electromartèth de Paccard.
Installacion: Ei hèta a manera des installacions ispaniques, segontes era interpretacion hèta pes integrants dera firma Paccard.
Valoracion: Ei ua campana modèrna, sense cap valor qu'eth de testimoniar un alcalde e un rector.
Observacions: A estat impossible de mesurar-la e estudiar-la coma cau. Se tracte d´ua campana sense cap valor, que se pòt rehóner tranquillament. En interior deth vas se pòden apreciar es marques deth torn entà afinar-la. Pese ath torn de 480 kg., pòc mès o mens. Da un La b 3.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006 – Junh 2007

Edifici GAUSAC - SANT MARTIN
Campana: Gausac - 2
Dimensions Boca: 0,84m
Honedor Paccard (França) **An** 1994
Epigrafia **Tèrç:** GAUSAC / 15 D´AGOST 1994 **Miei Pè:** SANTA MARTINA / PREGA TÀ NOSATI **Pè:** RICTOR: JUSEP QUELLA SOPENA – ALCALDE ALFREDO MARTIMPE VIDAL PACCARD ANNECY FRANCE (marca deth honedor)
Iconografía **Miei**: Baish relèu damb un Sant Martin Bisbe **Conservacion:** Dolenta peth temps que hè qu'ei metuda. Calerie sarrar-li es cargòlhs abans de botjar-la, per'mor que supausam qu'es pèces dera joata son un shinhau suèltes. Molt e molt lorda de colomassa; immobilizada per auer-i es hilats
Accesòris e Joata: Joata de husta, naua, pariona ara dera Miquèla de Vielha. Batalh nau, damb bòla grana, de Paccard.
Mecanismes de tòc: Poderie voltejar-se mès es hilats anti-coloms ac empedissen. Tòque damb un electromartèth de Paccard.
Installacion: Ei hèta a manera des installacions ispaniques, segontes era interpretacion hèta pes integrants dera firma Paccard.
Valoracion: Ei ua campana modèrna, sense cap valor qu'eth de testimoniar un alcalde e un rector.
Observacions: A estat impossible de mesurar-la e estudiar-la coma cau. Se tracte d´ua campana sense cap valor, que se pòt rehóner tranquillament. En interior deth vas se pòden apreciar es marques deth torn entà afinar-la. Pese ath torn de 370 kg., pòc mès o mens. Da un Si b 3.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006 – Junh 2007

Edifici: GAUSAC – SANT MARTIN
Campana: Gausac – 3
Dimensions: Boca 0,55m
Honedor: Salvador Manclús de València **An** 1951
Epigrafia **Tèrç/Miei:** NIEVES / GAUSACH 15 AGOSTO 1951 / SIENDO ALCALDE / D. CÁNDIDO BARELLA ESTAMPA (Capitaus granes tàs mesures dera campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrit mès gran. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Aran madeish).
Iconografía **Superiora:** Dus cordons ben amassadi, un espaci o franja lisa e tres cordons mès; deth darrèr ne pengen uns triangles invertits damb un motiu de dents de sèrra. **Tèrç/Miei:** Ua crotz, sense calvari, ne imatge (?Non vista). Un medalhon damb un Crist deth sagrat còr. Era marca deth honedor, elliptica. I ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte. Quate cordons dejós. **Pè:** Un cordon espés, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manèra de puntes de coishin.
Conservacion: En bon estat. Força lorda.
Accesòris e Joata: Joata metallica de Manclús.
Mecanismes de tòc: Ei immobilizada. Tòque damb electromartèth es quarts d´ora.
Installacion: Plan desfassada.
Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, fòrça justa per çò que hè ara sua qualitat. Ne meteren era inscripcion de honuda. Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951.
Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion. Tot e atau, recomanam sauvar-la se se'n hè ua de melhor, causa fòrça aconselhabla. Da un Sol 4 . Pese ath torn de 95 kg.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici: GAUSAC – SANT MARTIN

Campana: Gausac – 4

Dimensions: Boca 0,465m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951

Epigrafia

Tèrç/Miei: ROQUE / GAUSACH 15 AGOSTO 1951 / SIENDO ALCALDE / D. CÁNDIDO BARELLA ESTAMPA
(Capitaus granes tàs mesures dera campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrit mès gran. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Aran madeish).

Iconografía

Superiora: Dus cordons ben amassa, dus de mès petiti, dus com es d'ensús. Deth darrèr ne pengen uns triangles invertits damb un motiu de dents de sèrra. Un aute cordon espés.

Tèrc/Miei: Ua crotz, sense calvari, ne imatge (? Non vista). Un emblèma damb un Sagrat Còr. Era marca deth honedor, elliptica. I ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte. Quate cordons dejós.

Pè: Un cordon espés, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manèra de puntes de coishin.

Conservacion: En bon estat. Plan lorda.

Accesòris e Joata: Joata de husta antica

Mecanismes de tòc: Ei immobilizada. Non tòque, tot e auer era batalhèra.

Installacion: Precària. En interior dera tor.

Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, fòrça justa per çò que hè era sua qualitat. Ne meteren era inscripcion de honuda. Semble que responerie a un reposicion massiva de campanes aqueth an 1951.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d'ua suenhada documentacion.
Tot e atau, recomanam sauvar-la se se'n hè ua de melhor, causa fòrça aconselhabla. Da un la 4
Analisi: Prima: a´´ - 7 Octava superior: a´´´ +/- 0 Octava inferior: as´- 5 Pese ath torn de 65 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici GAUSAC – SANT MARTIN

Campana: Gausac - 5

Dimensions Boca 0,433m Nautada: 0,54m Vòra: exteriora 0,038m; interiora 0,05m

Honedor Ignotus **An** 1709

Epigrafia

Superiora: IHS * MARIA * IOSEPH * SANCTA * ANNA * ORA * PRONOBIS * 1709 (Capitaus umanistiques; es * exprèssen un motiu ornamentau qu'aucupe er espaci d´ua letra, un *losange* damb asterisc inscrit; es N d´ANNA son ath revès)

Iconografía

Superiora: Un cordon, franja de letreria, dus cordons

Miei: Calvari damb reaumpliment a base de decoracion vegetau; gravadet damb un Sagrat Còr e tres claus. Dus cordons qu'emmmarquen ua garlanda.

Pè: tres cordons

Hauda: Dus cordons

Conservacion: Non guaire bona, plan lorda de colomassa e damb eth gravat fòrça esvaït pera corrosion.

Accesòris e Joata: Joata de husta, antica, interessanta, perque semble primitiva, fòrça baisha.

Mecanismes de tòc: Ei immobilizada. Non tòque maugrat auer era batalhèra.

Installacion: En interior deth campanau. Molt important eth rèste dera estructura o bastiment interior.

Valoracion: Ei ua campana barròca.

Observacions: Da un son complèxe d´analizar. En cas de trincament sonque pòt èster sodada, jamès rehonuda. Pòt èster remplaçada per ua replica. Campana barròca fòrça polida. Cau netejar-la. Pese ath torn de 50 kg.
Analisi de son: Tercèra: d´´ - 2 Octava superior: h´´´+ 1,5 Octava inferior: b´+ 1,5

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Octobre 2006 – Junh 2007

Edifici GESSA - ST MARTIN
Campana Gessa - 1
Dimensions Boca 1,03m Nautada 1,06m Vòra: exteriora 0,11m; interiora 0,12m
Honedor Enrique Costa (Albaida, València) **An** 1936?
Epigrafia **Superiora:** SANTA BARBARA ORA PRO NOBIS (Capitaus pròpies deth honedor) **Tèrç:** FUNDICIÓN DE CAMPANAS / *Enrique Costa* / ALBAIDA VALENCIA (marca deth honedor) **Miei Pè:** LLAMA A LOS VIVOS Y LLORA A LOS MUERTOS APARTANOS LOS PEDRISCOS Y LAS TEMPESTADES FACTA EST ANNO 1936 SIENDO PARROCO DE GESSA Y MONTGARRI EL RDO JOSE ARCALIS (Capitaus pròpies deth honedor; era lectura deth darrèr numèro dera data ei dificil, poderie èster un zèro)
Iconografia Anses decorades damb caps de leons, fòrça inusuaus ena Val d´Aran. **Superiora:** Ua fronda de vegetacion abitada (caps de querubins alats) pro polida. Ben ben ath dessús, quate caps d´ange entorats de *rocailles*, a manera de cariàtides, repartits ath long deth perimètre (eth Crist demore dehòra). Ben ben ath dejós, inscripcion. **Tèrç:** Figures d´un Sagrat Còr, d´un Crucifix en molt alt relèu, d´ua Vèrge dreta (dilhèu era Immaculada) e ua cartèlla rectangulara apaisada damb era marca deth fonedor (ues naus industriaus e eth tèxte abans nomentat). **Miei pè:** Tres cordons. Dessús, era inscripcion longa. **Pè:** Ath long deth perimètre, ua guarlanda de flors alternades damb busti femenins, estil impèri. **Hauda:** Ben lisa e recta.
Conservacion: En relatiu bon estat. Ara joata li calerie ua repassada entà poder-la botjar.
Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira, damb un encaish entà entrar-i es anses dera campana, que i queden inscrites. Ei curiosa era joata, perque ei practicament quarrat, sense mès braci qu'es cèrcles de hèr que sarren es èishi. A balhesta e ara ei immobilizada damb un puntau d´òbra.
Mecanismes de tòc: Balhesta e batalh tradicionau damb un esplendid soquet. Electromartèth exterior e metut pòc de costat, de manèra qu'empedís eth bandejar dera campana.
Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la.
Valoracion: Ua campana eclectica e de bon ofici artistic, mès d´un son plan mediòcre, probablament pera forma, fòrça mau hèta, e pera mala qualitat deth materiau.
Observacions: Ei era campana grana. Tòque es ores. Maugrat era beresa de quauqui detalhs decoratius, se tracte d´ua campana d´indústria. Eth batalh semble er originau; ei pòc evolucionat e rudimentari, damb era pera fòrça redona. Da dus sons: un mi 3 e un sol 3; creigui qu'era nominau ei eth Mi3, perque semble prima. Deu pesar ath torn de 600 kg.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici GESSA - ST MARTIN

Campana Gessa - 2

Dimensions Boca 0,94m Nautada 0,95m Vòra: exteriora 0,095m; interiora 0,105m

Honedor Enrique Costa (Albaida, València) **An** 1936?

Epigrafia

Superiora: SANTA MARIA DE MONTGARRI ORA PRO NOBIS SANTE PETRE PETRE ORA PRO NOBIS (capitaus pròpies deth honedor)

Tèrç: FUNDICIÓN DE CAMPANAS / *Enrique Costa* / ALBAIDA VALENCIA (marca deth honedor)

Miei Pè: VENID GENTES Y HONRAD A DIOS FACTA EST ANNO 1936 / SIENDO PARROCO DE GESSA Y MONTGARRI EL RDO JOSE ARCALIS (capitaus pròpies deth honedor, tèxte en dues línies; era lectura deth darrèr numero dera data ei dificil, poderie èster un zèro)

Iconografia

Anses decorades damb caps de leons, fòrça inusuaus ena Val d´Aran.

Superiora: ua fronda de vegetacion abitada (caps de querubins alats) pro polida.Ben ben ath dessús, quate caps d´ange entorats de *rocailles*, a manèra de cariàtides, repartits ath long deth perimètre. Ben ben ath dejós, inscripcion.

Tèrç: Figures d´un Sagrat Còr, d´un Crucifix en molt alt relèu, d´ua Vèrge dreta (dilhèu era Immaculada) e ua cartella rectangulara apaisada damb era marca deth honedor (ues naus industriaus e eth tèxte abans nomentat). Aguest còp, ei era marca era que campe tà dehòra.

Miei pè: tres cordons. Ath dessús, era inscripcion longa.

Pè: ath long deth perimètre, ua guirnalda de flors alternades damb busti femenins, estil impèri.

Hauda: ben lisa e rècta.

Conservacion: En mau estat: ei sorda e deu èster esquerdada. Ara joata li calerie ua repassada entà poder-la botjar.
Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira, damb un encaish entà entrar-i es anses dera campana, que i queden inscrites.
Ei curiósa era joata, perqué conten bales de pèira que demoren amagades laguens d'un des tacs de husta.
Non a balhesta e ara ei immobilizada damb un puntau de husta.

Mecanismes de tòc: Balhesta (perduda) e batalh tradicionau, damb un esplendid soquet.

Installacion: ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana molt eclectica e de bon ofici artistic, mès d´un son fòrça mediòcre, probablament pera forma, fòrça mau hèta, pera mala qualitat deth materiau e ath delà ei esquerdada.

Observacions:

Non vau eth còp de restaurar-la, ja que non ei antica, ne bona, ni valuosa. Melhor deixar-la coma ei en un cornèr, dignificant-la e hènt-ne ua de naua.
Maugrat era beresa de quauqui detalhs decoratius, se tracte d´ua campana d´indústria.
Eth sòn nòm e advocacion s´explique peth hèt que Montgarri apertienesse istoricament a Gessa.
Eth batalh semble mès antic qu'era campana, e ei diferent deth dera campana 1.
Deu pesar ath torn des 400 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici GESSA - SANT MARTIN

Campana: Gessa - 3

Dimensions Boca: 0,55m Nautada: 0,55 Vòra: exteriora 0,055m; interiora 0,045m

Honedor Bertrand Escoubet. (i a era firma autografa gravada ena campana). **An** ca. 1900

Epigrafia

Superiora: SE MICHAEL OPN A PESTE FAME ET BELLO I N D (capitaus umanistiques de dues mesures).

Miei Pè: D J TORRENT RECTOR M MOGA ALCALDE A BARBA J PALOMER P MOGA Y PONT N CASSENY Y DELAMOGA CONSEJALES

Iconografía

Superiora: Dus cordons, franja de letreria, dus cordons.

Tèrç: Ua flor de cinc pètals, un motiu de arradims e cabelhs, e un aute còp çò de madeish (flor e motiu) ath long deth perimètre repartit.

Miei: Dejós d'ua d'aguestes flors, ua crotz damb decoracion de ròsa e huelhes de rosèr (relacion damb era confraria) e dejós era signatura autografa deth honedor, *Bertrand Escoubet*.

Miei Pè: Un cordon, es letres, tres cordons.

Hauda: Dus cordons, apròp deth talh

Conservacion: Campana corrècta, de son acceptable.

Accesòris e Joata: Joata de husta, d´ua soleta pèça, damb un entrant entara ansa hèt en forma d´arcada, vuedant eth tronc. Òbra populara e curiosa.

Mecanismes de tòc: Electromartèth exterior entàs quarts.

Installacion: Tradicionau, fòrça rustica.

Valoracion: Campana d´estil auster propi d´Escoubet. Ena línia des de Bagergue, Unha-1 o Vilac-1.

Observacions: Campana interessanta: Se pòt rehóner en cas de trincament, dempús d´ua suenhada documentacion. Ei particular (encara que non unic) eth hèt de portar eth nòm der artesan en signatura sus eth motle. Deu pesar ath torn de 85-90 kg. Da un fa#4 (fis´´- 5).

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici GESSA - SANT MARTIN

Campana Gessa - 4

Dimensions Boca 0,515m Nautada 0,42m sense anses Vòra: exteriora 0,048m; interiora 0,055m

Epigrafia

Superiora: UT FRUCTUS TERRAE DARE / ET CONSE DIS / T R A N (i a ua auta inscripcion, ben illegibla, naut deth tot). (Capitaus umanistiques pròpies deth honedor, laguens d'uns fil.lacteris rèctes, en tres nivèus. Ne desconeishem eth significat).

Tèrç: B. ESCOVBET / FONDEVR 1900 (eth nòm deth honedor en arc e letres mès petites).

Miei Pè: (...) AMIELL DE GESSA / CONTRE MAITRE (capitaus umanistiques, molt petites, en dus fil.lacteris metudi en diagonau apròp dera inscripcion anteriora deth Tèrç)

Iconografía

Era campana non a cordons que la dividisquen en registres visuaus; tota era decoracion se tròbe escampilhada de manèra pòc precisa, mès armoniosa.

Superior-Tèrç: Ua crotz latina petita, sense crist e damb vegetacion de cabelhs e huelhes ath torn.

Deth pè arrinque un seguit de branques d´olivera (repetides!) que pugen mès o mens elicoïdaument peth vas. I a fruts.

Pè: En un costat e er aute dera arrincada des branquetes, uns medalhons magnifics d´uns 10cm de diamètre. Er un pòrte er *Agnus Dei* e er aute ua sòrta de colom eucaristic qu'amie un disc damb ua crotz grèga inscrita en bèc. Toti dus pòrten ua fronda molt polida ath torn.

Hauda: dus cordons fini.

Conservacion: Eth vas a es anses rehètes en hèr; maugrat tot, en relatiu bon estat. Ara joata li calerie ua repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: De husta e pèira, damb un encaish en forma de V molt tancada entà entrar-i es anses dera campana. Non a balhesta e ara ei immobilizada damb un hiu de hèr

Mecanismes de tòc: Balhesta (perduda) e batalh tradicionau. Installacion ei tradicionau e cau preservar-la. Subergés, com en Casarilh-4, eth revestiment de husta qu'a patit eth hiestrau.

Valoracion: Ua campana romantica plan polida e de son rasonablament corrècte.

Observacions: Es anses demoren ben amagades laguens dera joata. Era joata ei plea de graffitti escrits damb gredons, que non semble qu'agen arren a veir damb era campana. Son des ans 1930. Da un Sol 4 (g´´- 4). Pese ath torn de 80 kg. Dedusisqui que complís pro es precèptes academics, ère un honedor pro corrècte.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici **LES – ST. JOAN BAPTISTA**

Campana **Les - 1**

Dimensions Boca 1,12m Nautada ca. 1,12m Vora: exterirora 0,117m; interiora 0,125m

Honedor Ursulin Dencausse **An** 1883

Epigrafia

Miei: B · V · M · DE MONTE=SERRATO ORA PRO NOBIS · D SALVADOR BOIX PARROCO · D PABLO BARES TOMEBA ALCALDE CONCEJALES · D PEDRO JUAN CARRERA · D RAFAEL SABI / D FRANCISCO BUSQUET · D LORENZO BORDES · D FRANCISCO PEREMARTI · D JUAN BOYA SECRETARIO · PADRINO D JUAN CARLOS VIDIAN OLIVERIO CAO DE BENOS BARON DE LES / MADRINA DA ROSA MARIA TERESA TRON Y CAO DE BENOS DE LES · BENEDICTA AB EXCMO ET ILMO · D · D · SALVATORE CASANAS ET PAGES EPISCOPO URGELLENSI · ANNO DOMINI 1883

Miei Pè: FONDUE PAR URSULIN DENCAUSSE A TARBES BREVETE SCDG

(eth bisbe d´Urgelh se didie Casañas, non Casanas; ignoram eth significat des iniciaus SCDG; evidentament es tres iniciaus deth principi vòlen díder Beata Virgo Maria).

Iconografía

Superiora: Apostolat en dotze figures isolades, cada ua inscrita en un edicle gotic, plan estillizades. Son es següents, per aguest orde, e pòrten ath dejós de cadun es inscripcions següentes, respectivament: S PIERRE – S THOMAS – S THADEI – S SIMON – S ANDRE – S BARTHELEMY – S JACQUES MA – S MATHIAS – S BARNABAS – S PHILIPPE A – S JACQUES MI – S PAUL (en lòc de Judes Iscariot i a Sant Pau e en lòc de Joan Evangelista i a Barrabàs).

Miei: Dus cordons, era franja de letreria a tres línies (damb ues claus e tiara en centre) e dus cordons mès.

Pè-Hauda: Uns motius vegetaus, composadi cadun d'eri d´uns rotlèus de tiges e motius vegetaus d´a on pugen (alternativament ath long de tot eth torn deth vas) uns liris o ues ròses.

Conservacion: En bon estat. Ei fòrça lorda pera cara interiora

Accesòris e Joata: Joata de hèr, típic deth "midi" francés. Batalh francés, ara antica, ligat damb ues vòltes de cuer longues.

Era joata trincada per uns èishi laguens uns canaus metallics, mès era campana non va colhada per enlòc, de manèra que ròde com dessús d'uns rotlèus, quan vire.

Mecanismes de tòc: Electromartèth; maça per gravetat, classica, e ua palanca entà bandejar-la.

Installacion: Ei pròpia des tempsi de fève industriau

Valoracion: Ua campana de dempús des nombroses guèrres carlines e d´autes bandositats. Un tipe d'ansa freqüenta en França, mès qu'aué non se hè.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion, mès non ac recomanam per èster fòrça polida.

Deu pesar ath torn de 700-800 kg.

Serie bon qu'aguesse un aute tipe de joata, mès semble ua campana pensada entà joata exclusivament metàllica.

Era maça per gravetat (era deth relòtge) queda un mica contra el vas e n´estofe era ressonància.

Analisi de son: Prima: f´- 10 Tercera menor: as´- 4 Quinta: c´´- 13

Octava superior: f´´- 1 Octava inferior: eº + 1

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici LES – ST. JOAN BAPTISTA

Campana: Les - 2

Dimensions: Boca: 0,77m Nautada: ca. 0,70m Vòra: exteriora 0,068m; interiora 0,075m

Honedor Bertrand Escoubet. **An** 1890

Epigrafia

Superiora: En dues seccions (Institucionau e d´Apairinament), ua per costat.

Costat dret: B V M DE COLUMNA JOSEPHA BONAVENTURA O d N / PADRINO D JOSE PUYOL MADRINA DA BUENAVENTURA / CAPDEVILA 1890

Costat quèr: SALVADOR BOIX PARROCO JOSE PUYOL ALCALDE / FRANCISCO BUSQUET FRANCISCO GEP / JAIME VIDAL ANDRES REDONET MANUEL CARRERA / PEDRO JUAN CARRERA PEDRO JUAN BOYA / JUAN BOYA SECRETARIO (Letres tipiques d´Escoubet; era P de OPN –ora pro nobis– ei ath revès; era A de D(oñ)a ei volada e mès petita).

Iconografía

Superiora: Un cordon, espaci entà cinc franges o nivèus de letreria (que pòden èster plei de caractèrs o non) tostemp damb un cordonet per dessús e per dejós. Separant es dues parts dera incripcion i a dus motius (opausadi per çò que hè ar emplaçament) de crotz grèga damb lisos enes extrems des braci, ua roseta ena creuera e tot inscrit en un marc tetralobulat (es lisos ne demoren dehòra).

Tèrç: Ua banda de vegetacion, huelhes e flors de rosèr.

Miei: Medalhon elliptic damb era marca deth honedor e ua creueta latina damb motius de cereals e vinha. Tanben un escut non identificat damb era tiara papau ath dessús.

Miei Pè: Un cordon, un aute de molt fin, un de molt espés, un aute de molt fin, un darrèr cordon.

Hauda: Un cordon, un aute mès espés, un cordon.

Conservacion: Campana molt sorda; ath delà ei lorda.

Accesòris e Joata: Joata de husta, tirants de hèr.

Mecanismes de tòc: Electromartèth exterior pro vielh; martèth per gravetat (quarts).

Installacion: Tradicionau, maumetuda.

Valoracion: Campana pòc interessanta, exceptat peth hèt que pòrte era epigrafia molt complèta.

Observacions: Se pòt rehóner, mès, en cas de trincament, dempús d´ua suenhada documentacion.
Deu pesar ath torn de 250 kg
Analisi de son: Prima: cis´´+ 3 Octava inferior: hº +/- 0

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici LES – ST JOAN BAPTISTA

Campana Les - 3

Dimensions Boca 0,43m Nautada ca. 0,50m Vòra: exteriora 0,045m ; interiora 0,045m

Honedor Zephirin Dencausse **An** 1864

Epigrafia

Superiora: S BARBARA ORA PRO NOBIS D JUAN ARRO ARCIPRESTE 1864 (letres de mesura variabla)

Pè: ZEPHIRIN DENCAUSSE (cada mot laguens d´ua cartella).

Iconografia

Superiora: Dus cordons, franja de letreria, un cordon.

Miei: Calvari, damb basa piramidau. Ei molt petit, mès eth Crist i e figurat.

Miei Pè -Pè: Tres cordons, des quaus eth centrau ei entorat per un cordon ben fin per dessús e per dejós.

Hauda: Tres cordons.

Conservacion: Eth bronze en bon estat. Era joata ei plan maumetuda. Molt lorda de colomassa.

Accesòris e Joata: Joata de husta. Ei immobilizada, penge de dues vigues, mès de quinsevolh manèra.

Mecanismes de tòc: Batalh tradicionau, electromartèth doble compartit damb era campana 4, fòrça vielh. Dobtam que foncione.

Installacion: Conven agençar-la molt.

Valoracion: Ua campana interessanta, de son corrècte.

Observacions: Ei ua pèça de Dencausse. Desaconselham deth tot era sua rehonuda se jamès se trinque.
Da un La 4. Deu pesar ath torn de 50 kg.
Analisi de son: Prima: a´´+ 4 Tercèra menor: c´´´+ 4
Octava superior: a´´´+ 7 Octava inferior: a´- 3

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici LES - ST JOAN BAPTISTA
Campana Les – 4
Dimensions: Boca 0,413m Nautada ca. 0,42m Vòra: exteriora 0,047m vòra: interiora 0,047m
Honedor: Vinel de Toulouse **An** 1902
Epigrafia **Superiora:** NUESTRA SEÑORA DEL CARMEN ROGAD POR NOSOTROS / MARIA DEL SPIRITU SANTO **Pè:** AÑO 1902 / VINEL FONDEUR A TOULOUSE
Iconografía **Superiora-Tèrç:** Un cordon; dues franges de letreria entorades per naut e per baish per un cordon; ua auta franja decorativa –de cercles secants damb ua flor de sèt petals laguens– tanben entorada per dessús e per dejós per un cordon. **Miei Pè -Pè:** Ancora e crotz superpausades, coma se siguesse un anagrama; ua vèrge dreta ; tres cordons, es dus inferiors mès amassa. **Hauda:** Tres cordons, eth prumèr des quaus ei ben ben en punt d´inflexion entre eth costat e era hauda.
Conservacion: En bon estat. Era joata non ei ben fixada. Accesòris e Joata Joata de hèr, damb bòla en coronament; tipic deth sud de França. Ei immobilizada, damb un taulon entà travar-la.
Mecanismes de tòc: Batalhèra e batalh tradicionau. Electromartèth molt vielh, compartit damb era campana 3 (serie un simbèu).
Installacion: calerie rehèr-la.
Valoracion: Ua campana interessanta, de son corrècte.
Observacions: Ei un shinhau lorda. Da un sol # 4. Deu pesar ath torn de 50 kg. Analisi de son: Prima: gis´´+/- 0 Tercera menor: c´´´- 1
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici LES – ST JOAN BAPTISTA
Campana Les – 5
Dimensions: Boca 0,415m Nautada ca. 0,48m Vòra: exteriora 0,047m; interiora 0,047m
Honedor Ignotus **An** 1720 (?)
Epigrafia **Superior:** * S · IVANES · BABTISTA · O · PNS · AÑI · 1720 (es punts volats son rombes de separacion; eth 2 ei ath revès: S).
Iconografía **Superiora:** Un cordon; franja de letreria entorada per dessús e per dejós d´un cordon. **Miei:** Dus cordons; Calvari hèt damb quarradets damb asterisc de ueit puntes inscrits. **Miei Pè:** Tres cordons **Hauda:** Dus cordons.
Conservacion: En mau estat. Era joata s'aurie de cambiar e era campana s'aurie de soudar e netejar.
Accesòris e Joata: Joata de husta. Ei en tèrra, henuda.
Mecanismes de tòc: Non a batalh.
Installacion: Ben defectuosa.
Valoracion: Ua campana interessanta,cau conservar-la, un còp netejada.
Observacions: Desaconselham deth tot era sua rehonuda. Ei un shinhau lorda. Da un sol 4. Deu pesar ath torn de 45 kg. Analisi de son: Non l'auem podut hèr a sonar, mès de ben segur qu'ei sorda.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici LES – ST JOAN BAPTISTA

Campana Les - 6

Dimensions: Diamètre: 0322m Nautada: 0,39m

Honedor Vignes **An** 1767

Epigrafia
Superiora: SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM (ANN)O / 1767
Miei Pè-Pè: VIGNES + FECIT

Iconografia
Superiora: Un cordon, franja entara inscripcion, dus cordons, ua auta franja damb er an, dus cordons.
Miei: Crotz damb decoracion vegetau en miei (En un costat e en aute, eth nòm deth honedor).
Peu: Tres cordons ben amassa.
Hauda: Tres cordons, un shinhau mès espaciats.

Conservacion: En bon estat. Ara joata li calerie ua bona repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: Joata de husta e tirants de hèr.

Mecanismes de tòc: Batalh tradicionau, se botjaue a mieja vòlta, des de baish.O dilhèu daue un senhau, damb ua estirada en començar es misses.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la. Non ei en guaires bones condicions.

Valoracion: Ua campaneta tardobarròca, plan polida. De gust absoludament francés.

Observacions: Se trape ena espadanha deth tester dera glèisa; de plan dificil accès.
Fòrça estranh eth hèt insolit d'auer era huelha d´ua destrau estacada ena joata, quedant aguesta pèça metallica contra eth vas dera campana. Supausam qu'ère entà hèr de contrapés damb era joata e mantier atau era campana un shinhau virada entà dauant e hèr mès facila era percussion deth batalh.
Analisi de son: Nominau: c´´´ fòrça baish. Tercera: e´´´+ 2

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** 16 Agost 2007

Edifici: MONT - ST. PAU E ST. LAURENÇ

Campana: Mont – 1

Dimensions Boca 0,835m Nautada 0,77m Vòra: exteriora 0,08m; interiora 0,09m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951

Epigrafia
Tèrç/Miei: SAN PABLO / SIENDO ALCALDE D. FRANCISCO SAMBEAT MONGE. / Y CURA PÁRROCO D. JACINTO FERRER ROYA. / MONT SEPBRE 1951 (Capitaus granes tàs mesures dera campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrit mès gran. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Aran madeish).

Iconografía
Superiora: Tres cordons, es dus prumèrs des quaus subergessen mès e son flanquejadi de dus cordonets plan fini, un per costat; era distància entre eri non ei regulara, senon qu'eth centrau se tròbe mès propèr ath de baish o tresau. En aguest s´i ligue ua garlanda que hè arcs penjants de laurèr damb medalhons de calzes, anagrama JHS, anagrama d'Ave Maria, etc.
Tèrç/Miei Pè: Un crucifix, sense calvari, damb era imatge sofrent e enes èxtrems dera crotz tetralobuladi. Marca de honedor elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte. Un bust de Sagrat Còr fòrça gròs e pòc nitid. Quate cordons ath dejós.
Pè: Un cordon groishut, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococó, ara manèra de puntes de coishin.
Hauda: Lisa

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, molt mau hèta, de Manclús. Eth capçèr ei fòrça petit, com es que se quedèren en Salardú ath pè dera tor.

Mecanismes de tòc: Ei immobilizada damb un tascon de husta, com totes es campanes d´aguesta tor. Batalhera de filferro, connectada ath pedaler dera cagira. Deth pedau tanben ne ges un tirador entà baish, entà tocar des de baish. Eth batalh ei istoric, anterior as de Manclús. Eth que Manclús deuec hèr ei en tèrra en un cornèr.

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, molt justa per çò que hè ara sua qualitat. Non i figure era inscripcion de honuda. Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951 e jos eth madeish rector. Aumens ne colloquèc nau, que se somen as dues que se meteren en Salardú eth madeish an.

Observacions : En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d'ua suenhada documentacion.
Tot e atau, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa plan aconselhabla. Da un Si 3.
Analisi: Octava superiora: h´´+ 3 Tercèra menor: d´´- 4 To inferior: bº + 3 Pese uns 350 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Gèr 2007

Edifici: MONT - ST. PAU E ST. LAURENÇ

Campana: Mont – 2

Dimensions Boca 0,72m Nautada 0,72m Vòra: exteriora 0,05m; vòra interiora 0,09m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951

Epigrafia

Tèrç/Miei: SANTA LUCIA / SIENDO ALCALDE D. FRANCISCO SAMBEAT MONGE. / Y CURA PÁRROCO D. JACINTO FERRER ROYA. / MONT SEPBRE 1951 / SAN LORENZO (Capitaus granes tàs mesures dera campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrit més gran. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Aran madeish. Era darrèra línia de tèxte se tròbe un tròç mès ensús, passadi es cordons).

Iconografía

Superiora: Dus cordons, flanquejadi cadun de dus cordonets molt fini, un per costat; entre eri i a ua franja lisa. Ath dejós, ua garlanda que hè arcs penjants de laurèr damb medalhons de calzes, anagrama JHS, anagrama d'Ave Maria, etc.

Tèrç/Miei Pè: Un crucifix, sense calvari, sense era imatge sofrent e es extrèms dera crotz trilobulats. Marca de honedor elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte. Un anagrama de Maria.

Cinc cordons ath dejós, fòrça amassa, des quaus eth centrau ei mès espés.

Pè: Un cordon espés, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manèra de puntes de coishin. Ei ua fronda plan mès fina qu'es qu'apareishen enes campanes granes de Montcorbau.

Hauda: Lisa, fòrça arredonida.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, plan mau hèta, de Manclús. Eth capçèr ei fòrça petit, com es que quedèren en Salardú ath pè dera tor.

Mecanismes de Tòc: Batalh de Manclús. Batalhèra connectada a un pedau dera cagira.

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, molt justa per çò que hè ara sua qualitat. Non meteren era inscripcion de honuda. Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951 e jós eth madeish rector. Aumens ne colloquèc nau, que se somen as dues que se meteren en Salardú eth madeish an.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion. Maugrat açò, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa plan aconselhabla. Resulta curiós de veir com s´a hijut eth nòm "SAN LORENZO" ja qu'era glèisa de Mont a dus titulars e normaument es campanes que metie Manclús en 1951 ena Val d´Aran solien amiar eth nòm de LUCÍA. Da un Re 4.

Analisi: octava superior: d´´´- 6 To inferior: cis´- 4,5 Pese uns 200 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Gèr 2007

Edifici: MONT - ST. PAU E ST. LAURENÇ

Campana: Mont – 3

Dimensions Boca 0,38m Nautada 0,405m Vòra: exteriora 0,03m; interiora 0,04m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951

Epigrafia

Tèrç/Miei: MARIA / SIENDO ALCALDE / D. FRANCISCO SAMBEAT MONGE. / MONT SEPBRE 1951

(Capitaus granes tàs mesures dera campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrita mès grana. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Aran madeish).

Iconografía

Superiora: Un cordon, un espaci lis, dus cordons ben amassa, un espaci o franja lisa e dus cordons mès (aguesti un shinhau mès separadi).

Tèrç/Miei: Ua crotz latina, sense calvari, ne imatge. Un emblèma damb un còr. Era marca deth honedor, elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte.

Miei Pè: Ath dejós, dus cordons, un tresau molt fin e un aute igual qu'es dus prumèrs, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manèra de puntes de coishin o dents de sèrra grani. Mès simpla qu'enes campanes 1 e 2. Pariona a Montcorbau 3 e 4.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Sense joata; penge d´ua biga.

Mecanismes de tòc: Ei immobilizada ena biga pera ansa. Batalh que quede massa cuert per'mor que non pòrte ne soquet ne hilada de cordilh. Pique, donques, massa naut.

Installacion: Sense arren remercable. Entà tocar damb es mans des dera cagira de campanèr.

Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, molt justa per çò que hè ara sua qualitat. Non meteren era inscripcion de honuda. Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951 e jos eth madeish rector. Aumens se'n meteren nau, que se somen as dues de Salardú deth madeish an.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion. Maugrat açò, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de mielhor, causa plan aconselhabla. Da un Fa#4.

Analisi: Octava superior: fis´´´+ 5 To inferior: h´+ 4 Pese ath torn de 40 kg, se i arribe.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Gèr 2007

Edifici: MONT - ST. PAU E ST. LAURENÇ

Campana: Mont – 4

Dimensions Boca 0,38m Nautada 0,42m Vòra: exteriora 0,038m; interirora 0,043m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951

Epigrafia

Tèrç/Miei: ROSARIO / SIENDO ALCALDE / D. FRANCISCO SAMBEAT MONGE. / MONT SEPBRE 1951

(Capitaus granes tàs mesures dera campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrita mès grana. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Aran madeish).

Iconografía

Superiora: Dus cordons ben amassa, un espaci o franja lisa e dus cordons mès.

Tèrç/Miei: Ua crotz latina, sense calvari, ne imatge. Un emblèma damb un còr. Era marca deth honedor, elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte.

Miei Pè: Ath dejós, dus cordons, un espaci lis e un aute cordon egau qu'es dus prumèrs, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manera de puntes de coishin o dents de sèrra grani. Mès simpla qu'enes campanes 1 e 2. Pariona a Montcorbau 3 e 4.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Sense joata; penge d´ua biga.

Mecanismes de tòc: Ei immobilizada ara biga pera ansa. Batalh damb còrda cuerta, de man, com era campana 3.

Installacion: Sense arren a destacar. Entà tocar damb es mans des dera cagira.

Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, molt justa per çò que hè ara sua qualitat. Non meteren era inscripcion de honuda. Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951 e jos eth madeish rector. Aumens ne colloquèc nau, que se somen as dues que se meteren en Salardú eth madeish an.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion. Maugrat açò, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de mielhor, causa plan aconselhabla. Da un Si 4.

Analisi: Octava superior: g´´´+ 10 To inferior: h´- 7 Tercera menor: d´´´+ 2 Pese uns 40 kg, se i arribe.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Gèr 2007

Edifici: MONTCORBAU - ST ESTÈUE

Campana: Montcorbau – 1. Esteban

Dimensions Boca 0,84m Nautada 0.78m Vòra ext: 0,075m; Vòra int. 0,085m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951

Epigrafia

Tèrç/Miei: SAN ESTEBAN / MONCORBAU SEPTIEMBRE 1951 / SIENDO ALCALDE D. FRANCISCO SAMBEAT MONGE / CONCEJAL D. FEDERICO CUNY CALBETÓ Y CURA PÁRROCO / D. JACINTO FERRER ROYA.
(Capitaus granes tàs mesures dera campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrita mès gran. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Montcorbau madeish).

Iconografía

Superiora: Tres cordons, eth centrau des quaus subergés mès e ei flanquejat de dus cordonets molt fini, un per costat; era distància entre eri non ei regulara, senon qu'aguest centrau se tròbe mès apròp ath de baish o tresau. En aguest s´i ligue ua garlanda que hè arcs penjants de laurèrs damb medalhons de calzes, anagrama JHS, anagrama d'Ave Maria, etc.
Tèrç/Miei Pè: Un crucifix, sense calvari, damb era imatge sofrenta e es extrèms dera crotz tetralobuladi. Era marca deth honedor entorada per ua fronda damb dètz puntes, elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er anagrama de Maria, coronat. Quate cordons ath dejós.
Pè: Un cordon espés, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manèra de puntes de coishin o dents de sèrra molt grani. Son triangles invertits.
Hauda: Lisa.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, plan sapastra, de Manclús. Eth capcèr ei molt petit, com es que quedèren en Salardú ath pè dera tor.

Mecanismes de tòc: Ei immobilizada damb un cunh de husta, com totes es campanes d´aguesta tor. Batalhèra de hiu de hèr, que pòrte tà baish entà tocar supausam que des dera sagristia.

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria fòrça justa per çò que hè ara sua qualitat. Non meteren era inscripcion de honuda. Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951 e jós eth madeish rector. Aumens ne colloquèc nau, que se somen as dues que se meteren en Salardú eth madeish an.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion. Maugrat açò, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa plan aconselhabla. Da un La3. Pese ath torn de 350-400 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Gèr 2007

Edifici: MONTCORBAU - ST ESTÈUE

Campana: Montcorbau – 2 . Santa Lúcia

Dimensions Boca 0,74m Nautada 0.77m Vòra: exteriora 0,065m; interiora 0,08m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951

Epigrafia

Tèrç/Miei: SANTA LUCIA / MONCORBAU SEPTIEMBRE 1951 / SIENDO ALCALDE D. FRANCISCO SAMBEAT MONGE / CONCEJAL D. FEDERICO CUNY CALBETÓ / Y CURA PÁRROCO D. JACINTO FERRER ROYA.
(Capitaus granes tàs mesures dera campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrita mès gran. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Montcorbau madeish).

Iconografía

Superiora: Tres cordons, un espaci o franja lisa e tres cordons mès. Ací i ligue ua garlanda que hè arcs penjants de laurèr damb medalhons de calzes, anagrama JHS, anagrama d'Ave Maria, etc.
Tèrç/Miei Pè: Un crucifix, sense calvari, damb era imatge sofrenta e es extrems dera crotz tetralobuladi. Era marca deth honedor, elliptica, que non ei entorada per ua fronda damb dètz puntes, causa qu'òc que passaue damb era campana 1. I ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*.Un sagrat Còr de granes dimensions (sonque eth bust).
Quate cordons dejós, eth prumèr des quaus ei molt fin.
Pè: Un cordon espés, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, ara manèra de puntes de coishin o dents de sèrra plan grani. Son triangles invertits.
Hauda: Lisa.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, fòrça mau acabada, de Manclús. Eth capçèr ei molt petit, com es que quedèren en Salardú ath pè dera tor.

Mecanismes de tòc: Ei immobilizada damb un cunh de husta, com totes es campanes d´aguesta tor. Batalhèra de hiu de hèr, que pòrte tà baish entà tocar-la, supausam, ena sagristia.

Installacion: Voleríem hèr-li ua joata de husta, aumens.

Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, molt justa per çò que hè ara sua qualitat. Non meteren era inscripcion de honuda.
Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951 e jós eth madeish rector. Aumens ne colloquèc nau, que se somen as dues que se meteren en Salardú eth madeish an.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion.
Maugrat açò, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa molt aconselhabla. Da un do#4. Pese ath torn de 250 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Gèr 2007

Edifici: MONTCORBAU - ST ESTÈUE
Campana: Montcorbau – 3
Dimensions Boca 0,47m Nautada 0,47m Vòra: exteriora 0,04m ; vòra int. 0,055m
Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951
Epigrafia **Tèrç/Miei:** DESAMPARADOS / SIENDO ALCALDE / D. FRANCISCO SAMBEAT / MONCORBAU SEPBRE 1951 (Capitaus granes per çò qu'ei era campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrita mès gran. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Montcorbau madeish).
Iconografía **Superiora:** Dus cordons molt junti, un espaci o franja lisa e dus cordons mès; ua franja lisa iguau e un cordon molt fin; ua franja lisa mès estreta e un cordon. **Tèrç/Miei:** Ua crotz, sense calvari, ne imatge. Un emblèma damb un còr. Era marca deth honedor, elliptica, que non ei entorada per ua fronda damb dètz puntes, causa qu'òc que passaue damb era campana 1. I ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte. Dus cordons ath dejós. **Pè:** Un cordon espés, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manèra de puntes de coishin o dents de sèrra grani. Mès simple qu'enes campanes 1 e 2. **Hauda:** Un cordon ena vòra deth talh.
Conservacion: En bon estat.
Accesòris e Joata: Non a joata, senon que se tròbe penjada d´ua biga.
Mecanismes de tòc: Ei immobilizada ena biga pera ansa.
Installacion: Per tocar damb es mans des dera cagira.
Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, molt justa per çò que hè ara sua qualitat. Ne meteren era inscripcion de honuda. Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951e jos eth madeish rector. Aumens ne metec nau, que se somen as dues que se meteren en Salardú eth madeish an.
Observacions: En cas de trincar-se, pot èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion. Tot e atau, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa plan aconselhabla. Da un Sol 4 e un La 4 (!). Eth Hum o ton inferior ei un Sol 3. Pese ath torn de 50 kg.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Gèr 2007

Edifici: MONTCORBAU - ST ESTÈUE
Campana: Montcorbau – 4
Dimensions Boca 0,37m Nautada 0,425m Vòra: exteriora 0,04m; vòra interiora 0,045m
Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951
Epigrafia **Tèrç/Miei:** SANTIAGO / SIENDO ALCALDE / D. FRANCISCO SAMBEAT MONGE. **Miei Pè:** MONCORBAU SEPBRE 1951 (Capitaus granes tàs mesures dera campana; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrit mès gran. Es letres, a diferéncia de Vilac-3, son gravades dempús de hóner era campana, possiblament en Montcorbau madeish).
Iconografía **Superiora:** Dus cordons ben amassa; un espaci o franja lisa e dus cordons mès. D´ací penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manèra de puntes de coishin o dents de sèrra grani, mès simpla qu'es campanes 1 e 2. Son triangles invertits, mès espaciats d'aquerò qu'ei normau. **Tèrç/Miei:** Ua crotz, sense calvari, ne imatge. Un emblèma damb un còr. Era marca deth honedor, elliptica, que non ei entorada per ua fronda damb dètz puntes, causa qu'òc que passaue damb era campana 1. I ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Aguesta ei de honuda, non a estat gravada *a posteriori*. Er espaci entath tèxte. Dus cordons dejós. Era inscripcion contunhe damb era data e eth lòc. **Pè:** Un cordon espés, d´a on penge ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manèra de puntes de coishin o dents de sèrra grani. Mès simpla qu'es campanes 1 e 2.
Conservacion: En bon estat.
Accesòris e Joata: Non a joata, se trape penjada d´ua biga.
Mecanismes de tòc: Ei immobilizada ena biga pera ansa.
Installacion: Tà tocar damb es mans des dera cagira.
Valoracion: Ua campana de postguèrra e d´indústria, plan justa per çò que hè ara sua qualitat. Ne meteren era inscripcion de honuda. Semble que responerie a ua reposicion massiva de campanes aqueth an 1951 e jos eth madeish rector. Aumens ne metec nau, que se somen as dues que se meteren en Salardú eth madeish an.
Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion. Tot e atau, recomanam sauvar-la se se´n hè ua de melhor, causa plan aconselhabla. Interessant apreciar com en aguest punt dera biga i auie agut ua auta campana damb corona de sies anses, a jutjar peth horat que i deishèc. Da un Do5. Eth Hum o ton inferior ei un Si3. Pese ath torn de 40 kg.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Gèr 2007

Edifici MONTGARRI - SANTUARI DERA MAIR DE DIU

Campana: Montgarri - 1

Dimensions Boca 0,655m Nautada 0,67m Vòra: exteriora 0,062m; interiora 0,06m

Honedor Ignotus **An** 1724

Epigrafia

Superiora: · [*anagrama marià amb creu i les inicials* MAR *i* S *(Sancta Maria?)*] · MONSTRA TE ESSE MATREM · ANNO · DOMINO · 1724 · / GERONIMO MOLA PRIOR DE PVIOLO M · MATHEO SEN GERMES AR Y RE DE MONGARRI
(Capitaus umanistiques de dues mesures, en dues línies de tèxte, damb separacion entre mots per uns miegi rombes; es que i ath costat deth monograma marian an es vertèxs orientats envèrs eth nomentat emblèma. Es abreujatures corresponen per aguest orde a M(ossen), AR(chiprèste, RE(ctor). Segontes era tradicion, eth rector de Gessa ère tamben rector de Montgarri e podie èster er archiprèste dera Val d´Aran).

Iconografia

Superiora: Dus cordons; franja entara inscripcion; un cordon; ua auta franja entara segona línia de tèxte –mès estreta- dus cordons.

Tèrç Dus cordons.

Miei Calvari gran (talhe es dus cordons deth tèrç) damb basa piramidau de quate dads e un aute calvari (cara interiora) mès petit, damb base piramidau de tres dads. Es dads an eth madeish anagrama marin dera inscripcion superiora, uns grutescos o *candelieri* e ues crotzes segontes eth nivèu dera piramida.

Miei-Pè: Tres cordons, pro amassa

Hauda: Dus cordons, ben apròp deth talh

Conservacion: Bona, molt neta.

Accesòris e Joata: Joata de husta, possiblament iroko. Hèta per Telmec. Damb dus petits contrapesi de metalh. Batalh plan laugèr, damb cable de seguretat.

Mecanismes de tòc: Tòc de volteg, possiblament complèt; sonque entath tòc manuau.

Installacion: Se tròbe molt equilibrada (dilhèu massa e tot), causa que hè molt facil de tocar.

Valoracion: Semble ua bona pèça, barròca.

Observacions: En cas de trincar-se sonque pòt èster soudada. Pot éster remplaçada per ua replica, mès NON se pòt rehóner. Eth son ei molt ressonant, tot e qu'aguest batalh non l´afavorís massa. Com qu'ei laugèr, aumens non amenace era integritat deth bronze.
Pèça plan polida, relacionabla damb Casarilh – 3 (1726) e Arties – 4 (1731) e, com aguestes, bastant valuosa. Preferiríem qu'eth veire siguesse dauant deth bronze e non darrèr, protegint de pas era campana.
Da un Re# 4 (La3=435Hz). Pese uns 180 kg.
Analisi de son: Prima: dis´´-13 Tercera menor: fis´´-9 Quinta: ais´´-8
Octava superior: dis´´´-2 Octava inferior: d´-11

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici MONTGARRI - SANTUARI DERA MAIR DE DIU

Campana: Montgarri - 2

Dimensions Boca 0,582m Nautada 0,64m Vòra: exteriora 0,048m; interiora 0,052m

Honedor Ignotus (Magí Clotet de Tolva?) **An** 1852

Epigrafia

Superiora: [lemnisc e campana-possible marca deth honedor] SANTA MARIA NUESTRA SEÑORA DE MONGARRI · RUEGA POR NOSOROS · / [lis] SIENDO [lis] RECTOR D JOSE · PONT

(Capitaus umanistiques, damb separacion entre mots per uns rombes; eth guion volat dera Ñ ei un trianglet per dessús deth cordon. Aquerò qu'auem escrit coma punt volat ei en realitat un quarradet en *losange*).

Miei Pè: 8[estrelha de cinc puntes e lis] AÑO [pè dera custòdia] 1852 [lemnisc e campana-possible marca deth honedor] (Desconeishem eth significat deth num. 8 e dera estrelha de cinc puntes).

Iconografia

Superiora: Fronda damb un motiu de triangles; era franja de letreria damb un cordon ben amassa dessús e dus cordons dejós; era segona franja de letreria.

Miei: Cinta de flors de lis e un tram de quarradets damb X inscrites, damb un cordon dessús e un aute dejós.

Miei Pè: Custòdia tipe solei damb gradonada de flors de lis. Calvari damb gradonada e triangles ath torn; trauèsse era cinta de lisi deth miei. Dus gravadets de tradicion gotica (ja entorats des triangles, e fòrça desgastadi): Vèrge dreta damb eth Mainatge e St. Miquèu aucint eth diable o drac.

Pè: Quate cordons.

Hauda: Dus cordons

Conservacion: Bona, molt neta. Aspècte des gravats molt desgastat (a estat sodada?)

Accesòris e Joata: Joata de huesta, possiblament iroko. Hèth per Telmec. Damb dus petits contrapesi de metau. Batalh molt laugèr, damb cable de seguretat.

Mecanismes de tòc: Tòc de volteg, possiblament complèt; sonque entath tòc manuau.

Installacion: Se tròbe molt equilibrada (dilhèu massa e tot), causa que la hè molt facila de tocar.

Valoracion: Pèça discreta, mès polida per çò que hè as iconografies qu'ostente. Ath delà, era inscripcion la personalize.

Observacions: En cas de trincar-se, recomanam deishar-la coma ei, ja que segurament a estat sodada un viatge.
Da un son dificil de precisar. Deu pesar ath torn de 110-120 kg.
Analisi de son: Hum d´+/-0 i f ´´ +/-0 i g´´+/-0 (2 prime?)
Per çò que hèr ar autor o honedor, semble òbra deth que signe era Cap d´Aran – 3, Magí Clotet de Tolva, a qui tanben li atribuïm era pèça Vielha – 6.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici MONTGARRI - SANTUARI DERA VÈRGE

Campana: Montgarri - 3

Dimensions Boca 0,483m Nautada 0,54m Vòra: exteriora 0,045m; interiora 0,052m

Honedor [Ballesteros] **An** 1892

Epigrafia

Superiora: JESUS MARIA Y JOSE **AÑO 1892**

(Capitaus umanistiques, damb separacion molt grana entre mots).

Iconografia

Superiora: fronda damb un motiu de triangles; era franja de letreria damb un cordon ben amassa per dessús e per dejós; ua auta fronda de triangles invertits.

Miei: Ena cara exteriora, calvari rude damb crotzetes inscrites en un medalhon ath finau des braci.

Miei Pè: Tres cordons.

Conservacion: Encara que molt límpia, ei molt sorda e ressone ben pòc.

Accesòris e Joata: Joata de husta, possiblament iroko. Hèta per Telmec. Damb dus petits contrapesi de metalh. Batalh molt laugèr, damb cable de seguretat.

Mecanismes de tòc: Tòc de volteg, possiblament complèt; sonque tath tòc manuau

Installacion: Se tròbe molt equilibrada (dilhèu massa e tot), causa que la hè plan facila de tocar.

Valoracion: Pèça de valor molt discrèt.

Observacions: En cas de trincar-se, recomanam deishar-la com està, per'mor qu'eth metau non ei guaire bon
Da un son non analizat, corresponent a un fa# 4, tot e qu'ei molt sorda. Pese ath torn de 60 kg.
Analisi de son: 3ª menor: a´´+8
Per çò que hè ar autor, tot e que non va signada, ei tamb tota seguretat òbra de Ballesteros.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Junh 2007

Edifici SALARDÚ - SANT ANDRÈU

Campana 1

Dimensions Boca 1,05m Nautada 1,01m Vòra: exteriora 0,125m; interiora 0,125m

Honedor Ignotus **An** entre 1750 e 1820 (possiblament ca 1780)

Epigrafia

Superiora: (...) R (...) N (...) AN (...) ABADIA DE BARBARA (...) ANO (...) NDR (...) ORA (PR)ONOBIS (...)
(capitaus umanistiques non massa granes, mès petites qu'era amplada dera faisha que les conten; credem qu'ath finau i didie "San Andres Ora pro nobis")

Iconografía

Superiora: Inscripcion enfaishada per dus cordons.
Miei pè: Un calvari, hèt damb estrelhetes de ueit puntes laguens d'un requadre; damb gradonada hèta disposant-los en escacat e tot ornamentat damb mieges estrelhes dispausades en losange. quate cordons dejós, es dus centraus mès amassadi.
Pè: Dus cordons fòrça grani en encastre extèrn dera vòra.

Conservacion: En bon estat. Era joata ei naua; a estat netejada e dilhèu sodada. A experimentat ua sòrta de corrosion –causa que ja auem vist en d'autes pèces coma Casarilh 4- qu'a esfaçat es inscripcions. Mès probablament, serie un mau acabat de fondicion, d´origen.

Accesòris e Joata: Joata de husta, possiblament iroko, damb contrapés hèt damb platabandes d´acèr superpausades en cap. Batalh plan laugèr, nau, damb cable de seguretat.

Mecanismes de tòc: Motor reductor damb ròda entath semivolteg; electromartèth Ermec.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la. Maugrat tot, encara preferiríem que retornèsse en interior dera tor, d´a on non aurie d´auer gessut jamès, se non siguesse qu'es condicions deth hustam non èren es melhors.

Valoracion: Ua campana tardobarròca, valuosa.

Observacions: En cas de trincar-se, sonque pòt èster sodada, jamès rehonuda. Pòt èster remplaçada per ua replica.
Da un fa#3. Eth son ei pro bon, ressone molt e ei afinada. Pese ath torn de 750 kg.
Creigui qu'a estat sodada per Paccard, d´Annecy, França. Eth batalh originau e part dera joata antica de husta se tròben ena sala inferiora, nomentada cloquer, dubèrta ath public. Un aute trauessèr dera joata ei encara ena sala de campanes.
Crec qu'ei òbra d´Antonio Palacio, associat damb Luis de Solano, e datarie de cap a 1780-90.
Tòque es ores e er *Àngelus* tàs 13.05h
Analisi de son: Prima: fis´+ 2 Tercera menor: a´+ 2 Quinta: cis´´- 6 Octava superior: fis´´+ 3 Octava inferior: fisº- 7

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** octobre 2006 – hereuèr 2007

Edifici SALARDÚ - SANT ANDRÈU

Campana 2

Dimensions Boca 0,90m Nautada 0,90m Vòra: exteriora 0,075m; interiora 0,10m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951

Epigrafia

Tèrç/Miei Pè: SAN ANDRÉS / SALARDU SEPTIEMBRE 1951 / SIENDO ALCALDE / D. ANDRÉS BRUNA VIDAL. / CURA PÁRROCO D. RAMÓN CASTELL JAQUET. (Capitaus molt granes per çò qu'ei era campana, tipiques de Manclús; era prumèra línia damb eth nòm dera campana, escrita corbada)

Iconografía

Superiora: Quate cordons, es dus de naut mès amassadi. Dus cordons mès e ua garlanda que hè arcs penjants de laurèr damb medalhons de calzes, anagrama JHS, etc.
Tèrç/Miei Pè: Un crucifix, sense calvari, damb era imatge sofrenta e es extrems dera crotz tetralobuladi. Marca de honedor elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Er anagrama de Maria, coronat. Quate cordons ath dejós, es tres de naut mès amassadi.
Hauda: Per dessús dera línia dera vòra, ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manera de puntes de coishin.

Conservacion: En bon estat. Era joata ei naua; a estat netejada e dilhèu sodada.

Accesòris e Joata: Joata de husta, possiblament iroko, damb contrapés hèt damb platabandes d´acèr superposades en cap. Batalh damb cable de seguretat.

Mecanismes de tòc: Motor reductor damb ròda entath semivolteg; electromartèth Ermec.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la. Maugrat tot, preferiríem qu'anèsse tar interior dera tor, a on abans i auie es campanes, maugrat eth mau estat dera estructura.

Valoracion: Ua campana de postguèrra, corrècta e pro.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion.
Creigui qu'a estat netejada per Paccard, d´Annecy, França. Da un La3 fòrça naut. En cambi, era octava inferiora vibre afinada. Pese ath torn de 400 kg.
Analisi de son: Prima: a´+ 11 Tercera menor: c´´+ 8 Octava superior: a´´+ 11 Octava inferior: aº- 2

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** octobre 2006

Edifici SALARDÚ - SANT ANDRÈU

Campana 3

Dimensions Boca 0,70m Nautada 0.725m Vòra: exteriora 0,06m; interiora 0,085m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951

Epigrafia

Tèrç/Miei Pè: SANTA CRUZ / SALARDU SEPTIEMBRE 1951 / SIENDO ALCALDE / D. ANDRÉS BRUNA VIDAL.

Pè: CURA PÁRROCO D. RAMÓN CASTELL JAQUET. (Capitaus molt granes tàs mesures dera campana, tipiques de Manclús; era prumèra línia damb eth nòm dera campana; escritura corbada)

Iconografía

Superiora: Tres cordons, eth centrau des quaus subergés mès. Tres cordons mès e ua garlanda que hèr arcs penjants de laurèr damb medalhons de calzes, anagrama JHS, etc.

Tèrç/Miei Pè: Un crucifix, sense calvari, damb era imatge sofrenta e es extrèms dera crotz tetralobuladi. Era marca de honedor elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Er anagrama de Maria, coronat. Quate cordons ath dejós, eth tresau mès ample.

Hauda: Per dejós dera inscripcion deth pè e per dejós dera linha dera vòra, ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manèra de puntes de coishin, fòrça mès petita qu'era que conten era campana 2.

Per dejós dera linha dera vòra, quate cordons.

Conservacion: En bon estat. Era joata ei naua; a estat netejada e dilhèu sodada.

Accesòris e Joata: Era joata ei de husta, possiblament iroko, damb contrapés hèt damb platabandes d´acèr superposades ath dessús. Batalh damb cable de seguretat.

Mecanismes de tòc: Motor reductor damb ròda entath semivolteg; electromartèth Ermec.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la. Preferiríem qu'anèsse en interior dera tor, a on abans i auie es campanes, maugrat eth mau estat dera estructura.

Valoracion: Ua campana de postguèrra, corrècta e pro.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d´ua suenhada documentacion.

Creigui qu'a estat intervenguda per Paccard, d´Annecy, França. Da un Re4. Ei fòrça sorda e semble intervenguda ena part interiora dera hauda. Ua mala pèça. Pese ath torn de 200 kg. Tòque es quarts d´ora.

Analisi de son: Prima: d´+/- 0 Tercera menor: f´´- 3 Octava superior: d´´´+ 1 Octava inferior: d´- 10

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** octubre 2006 e hereuèr 2007

Edifici SALARDÚ - SANT ANDRÈU

Campana 4

Dimensions Boca 0,53m

Honedor Ignotus **An:** Gòtica (sègle XV?)

Epigrafia

a v e $ m a r i a *[aguesta a capvirada]* **g a r c i a $ +**

Iconografía

Conservacion:

Accesòris e Joata: Joata de justa, fòrça damnatjada

Mecanismes de tòc: non n'a

Installacion: Éi tradicionau e ei de besonh preservar-la. Maugrat tot, encara preferiríem qu' anesse laguens dera tor, a on adès i auie es campanes, totun eth mau estat dera estructura.

Valoració: Ua campana gotica, non pas guaire comuna.

Observacions:

Plan mauasit de veder-la pr'amor que se trape ena espadanha. Poirie èster des mès antiques dera Val, dempús dera de Vilac.

Se tròbe horadada, sens dobte, per impactes de bala, que poirien èster dera epòca des Maquis, pendent es combats mentenguts des des campanaus de Salardú e Unha.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** octubre 2006 - 2011

Edifici UNHA – STA EULÀRIA

Campana Unha - 1

Dimensions Boca 0,985m Nautada 1,00m Vòra: exteriora 0,09m; interiora 0,10m

Honedor Bertrand Escoubet **An** 1892

Epigrafia

Superiora: SANCTA EULALIA ORA PRO NOBIS 1892 (Capitaus umanistiques pròpies deth honedor)
Tèrç: + B – ESCOVBET + / FONDEVR / À RAMOVSENS / (GERS) (inscripcion laguens d'un tetralòbul; marca deth honedor).

Iconografía

Superiora: Un cordon, ua fronda de tulipes ajaçades, emmarcada per un cordon dessús e un dejós, dus cordons, ua franja de letreria, dus cordons, ua cenèfa de volutes plan subtil.
Miei pè: Tres cordons. Per dessús, Crotz latina, non guiare grana, sense gradonada e sense decoracion vegetau. Pòrte toti es *Arma Christi*, es claus, era lança, era canha damb era esponja de vinagre, era escala, era corona d´espies e eth poth, plan tipica deth honedor (Casau - 2, Bagergue – 2). En costat opausat, marca deth honedor tetralobulada.
Miei Pè: Se i tròben quate caps de querubin e quate estrelhes de uiet puntes, alternant-se e repartides ath long deth perimètre.
Hauda: Dus cordons fini.

Conservacion: En bon estat. Ara joata li calerie ua repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira, damb un encaish entà entrar-i es anses dera campana.
Non a balhesta e ara ei immobilizada damb un puntau d´òbra.

Mecanismes de tòc : Balhesta (perduda) e batalh tradicionau. Electromartèth exterior e plaçat pòc de costat, causa qu'empedís bandoar era campana.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana romantica polida e de son rasonablament corrècte.

Observacions: Ei era campana grana. Tòque es ores. Era garlanda e eth Calvari son com es que trapam en Bagergue-St. Fèlix 2 e es letreries coma Bagergue-St. Fèlix 2,3 e 4. Es anses son lèu quarrades e rustiques, granes e ben tipiques d´aguest honedor, tot e que demoren fòrça amagades laguens dera joata. Da un Sol 3. Pese ath torn de 550 - 600 kg.
Analisi: Octava superior: g´´- 4 3ª menor: b´+/-0 quinta: d´´- 6 Octava inferior: gº - 8
Dedusisqui que complís pro es precèptes academics, ère un honedor pro corrècte.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici UNHA – STA EULÀRIA

Campana Unha - 2

Dimensions Boca 0,935m Nautada 0,95m Vòra: exteriora 0,075m; interiora 0,09m

Honedor Ignotus **An** 1866

Epigrafia

Superiora: [SANCTA] BARBARA ORAPRONOBIS ANO 1866 (Capitaus umanistiques de caractèr romantic; bèth passatge plan dificil de liéger)

Iconografía

Superiora: Dus cordons, era franja de letreria, dus cordons
Miei Pè- Pè: Cinc cordons, pro junts. Per dessús, Calvari, fòrça gran, damb gradonada e hèt damb uns requadres damb estrelhetes de ueit puntes inscrites. Es dera gradonada son metudi ortogonaument e es dera creu pròpiament dita ne son en *losange*.
Hauda: Un cordon espés, mès plan subtil per çò que hè ath sòn relèu.

Conservacion: En bon estat, era joata a de besonh d'ua repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira, damb un encaish entà entrar-i es anses dera campana. A balhesta.

Mecanismes de tòc: Balhesta e batalh tradicionau. Electromartèth exterior e metut pòc laterau, de manèra qu'empedís bandejar era campana.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana romantica polida e de son rasonablament corrècte.

Observacions: Se pòrten molt pòca diferéncia damb era campana grana. Tòque es quarts d´ora. Eth calvari ei fòrça influenciat pes dera segona mitat deth sègle XVIII. Es anses son molt amagades laguens dera joata. Da un Sib 3. Pese ath torn de 500 kg
Analisi: Nominau: b´+ 3 Prima: as´- 5 Octava superiora: ne tròbi dues: a´´ + 5 / b´´ + 2 3ª menor: c´´- 2
Octava inferior: asº - 5 Campana de son ressonant, mès de dificil analisi. En cas de trincar-se, ne recomanam era sodadura. Pòt èster remplaçada per ua replica.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici UNHA – STA EULÀRIA
Campana Unha - 3
Dimensions Boca 0,475m Nautada 0,54m Vòra: exteriora 0,05m; interiora 0,05m
Honedor Dubois **An** 1817
Epigrafia **Superiora:** SANCTA BARBARA ORA PRO NOBIS ANNO 1817 UNNA + / + LES DUBOIS FONDEURS LORRAINS (Capitaus umanistiques pro polides, de tradicion barròca)
Iconografía **Superiora:** Dus cordons, era letreria, dus cordons, era segona línia de letreria, dus cordons e, un shinhau mès enjós, un tresau. **Tèrç:** Un baish-relèu dera Vèrge damb eth mainatge, de pè. Ena cara opausada, un crucifix damb era crotz damb es caps des braci flordelissats e ua figura femenina abraçada ath pè dera crotz. **Miei Pè- Pè:** Tres cordons. **Hauda:** Dus cordons.
Conservacion: En bon estat. Era joata a de besonh ua repassada entà poder-la botjar.
Accesòris e Joata: Joata de husta e ua pèira en cap (petita), damb un encaish entà entrar-i era ansa dera campana. A dus horats per a on se ve coma van estacadi es èishi de rotacion laguens dera joata. Ei ua joata pro grana tàs mesures dera campana.
Mecanismes de tòc: Batalh tradicionau. Resulte curiós eth hèt qu'era canha ei grossa mès non ha pèra o bulb en punt de percussion. Installacion sense guaire interès.
Valoracion: Ua campana postnapoleonica que rebrembe as pèces de carilhon barròques.
Observacions: Interessanta era preséncia d´aguest honedor ena Val d´Aran. Bon son, totun damb ua prima molt baisha (lèu miei ton) que'en èster molt present, provòque batiments plan acusadi. Analisi: Da un Sol#4 de nominau (gis´´) Prima: gis´´ - 12 Tercera: h´´+ 2 Octava inferior: gis´+ 5 Octava superior: gis´´´+ 2 En cas de trincar-se recomanam que se sode. Pòt èster remplaçada per ua replica. Pese ath torn de 50-60 kg.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici UNHA – STA EULÀRIA
Campana Unha - 4
Dimensions Boca 0,455m Nautada 0,545m Vòra: exteriora 0,05m ; interiora 0,048m
Honedor Ignotus **An** 1772
Epigrafia **Superiora:** S* OLARIA*ORAPRONOBIS*ANO*1772* (Capitaus umanistiques pro polides, barròques)
Iconografía **Superiora:** dus cordons, era letreria, dus cordons. **Tèrç:** Un calvari e gradonada pro gran hèt damb quarradets -damb soleis de 16 arrais inscrits- metudi en *losange*. Per dejós eth braç orizontau dera crotz i cor ua faisha d´estrelhetes coma es que formen eth calvari o separen es mots dera inscripcion, emmarcada per un cordon dessús e un aute dejós. **Pè:** quate cordons fòrça junts.
Conservacion: Henereclada e sorda. Sagèren de sodar-la damb plomb, non sabem quan.
Accesòris e Joata: Joata de husta relativament modèrna mès damb estetica medievau, molt baisha, sense contrapés, mòstra dera pervivéncia deth sistèma antic, en tot convíuer damb es innovacions.
Mecanismes de tòc: Cap. Non a batalh ne martèth.
Installacion: Curiosament apuada per un costat ena paret e pera auta a ua biga verticau. Abans s'auie podut bandejar, açò se ve clar.
Valoracion: Ua campana barròca classica des Païsi Catalans.
Observacions: Poderie èster òbra de Mèstres de Calaf, encara qu'aguesti acostumen a èster mès fini en çò que hè as acabats. Ei ua pèça coetanèa ara òbra deth campanau. Calerie restaurar-la, eliminar-li eth plomb damb eth quau sagèren de sodar eth vas. Non pòt rehoner-se. Ua campana que pese ath torn de 55 kg.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici UNHA – STA EULÀRIA
Campana Unha - 5
Dimensions ca. 25cm de boca
Honedor Ignotus **An**
Epigrafia Semble anepigrafa.
Iconografía Semble que non pòrte cap inscripcion
Conservacion
Accesòris e Joata: Joata de husta damb toti es accessòris, mès en estat alarmant.
Mecanismes de tòc: batalh?
Installacion: ena espadanha!
Valoracion: Campana senhalèra.
Observacions
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Gèr 2007

Edifici VIELHA - ST. MIQUÈU
Campana: Vielha - 1 (Miquèla)
Dimensions
Boca 1,33m Nautada 1,33m Vòra : exteriora 0,13m; interiora 0,13m
Honedor AGUSTÍ CEL DE LLIMIANA **An** 1799
Epigrafia **Superiora:** SANCTE MICHAEL ORA PRO NOBIS . AGUSTINUS CEL DE LLIMIANA ME FECIT RECTORE DE VIELLA DOMINO PAULO FAURE . FACTUM A VILLA DE VIELLA ANNO 1799 (Capitau umanistica, es N son ath revès)
Iconografia **Superiora:** Òrla o fronda de medalhes junhudes entre eres, pro decoratiu; es medalhes son cintes penjant, molt cuertes e abarrocades, d´a on quèn estrelhes de dotze puntes. **Miei**: Custòdia de tipe solei - Calvari **Miei-Pè:** Cinc cordons ben amassadi **Hauda:** Quate cordons, molt apròp deth talh
Conservacion: Bona, ben lorda de colomassa; a estat taladrada entà passar eth cable de seguretat que tierie eth batalh en cas de trincar-se era canha.
Accesòris e Joata: Joata de husta, possiblament iroko, fòrça grana. Hèta per Telmec eth 1994. D'aguest madeish, batalh de tipe francés subjectat per cable e per forquilha.
Mecanismes de tòc: Tòc de volteg, possiblament complèt, motor entàd açò, ròda e electromartèth (aguest ben metut, ja que non dificulte eth volteg).
Installacion: A estat cambiada.
Valoracion: Ua bona pèça, commemorativa e significativa dera tor dera capitau, non en van pòrte eth nòm deth titular o patron.
Observacions: Da un Re# 3 (La3=435Hz). Agustí Cel, apareish coma Sel o Sell en documentacion d´archiu; ja auie contractat era honuda dera Miquèla en 1792, jos eth rector Pablo de Portoles, document conservat e a on signe dera sua man, damb letra pòc desinvòlta.. Aurie de pesar –segontes era documentacion- uns 1660 kg, mès non ne sò segur que les hèsque; pes dimensions aurie de rondar es 1600kg, e cau tier en compde qu'era pèrta de metalh durant era honuda ei un hèt que passe tostemp. En jardin dera rectoria (Abadia) se consèrve eth batalh originau (o aumens eth qua'auie abans), de 1,08m e joata antica, remplaçada eth 1994, de 1,55x1, 27m, datable cap a 1810-50, damb grana pèira e molt ben asclada des braci damb tascons de hèr. Ère molt parion eth dera campana 2, que desapareishec hè ans quan lo cambièc Manclús de Valéncia, mès apareishec en fotografíes antiques. Aguesta semblança de joata en campanes de 1799 e 1818 determine ua possibla renovacion "post 1818". I a tanben bales de hèr, dilhèu provinentes dera antica foncion defensiva deth campanau. En cas de trincar-se, sonque pòt èster sodada o sauvada tau e coma quede. Jamès rehonuda. Ei plan reconeishuda e estimada pera poblacion; per'mor d'açò, tanben pes sues dimensions pòc comunes e maugrat qu'era cronologia non ei molt reculada, proposam igualment que se declare Ben d´Interès Culturau. Analisi de son: Prima: dis´+ 4,5 Tercera menor: fis´+ 8 Quinta: ais´- 13 Octava superior: dis´´+ 6 Octava inferior: disº + 4
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006 – Junh 2007

Edifici VIELHA - ST. MIQUÈU
Campana: Vielha – 2 Francisca
Dimensions Boca 1,17m Nautada 1,10m Vora: exterior 0,145m; interiora 0,13m
Honedor LAVIGNE(F) DE TARBA **An** 1818
Epigrafia **Superiora:** SANCTA-FRANCISCA-ORA-PRONOBIS-RECTORE D JACOBO PORTOLES **Miei:** ANNO 18***(****crucifix)*18 LAVIGNE DE TARBA FECIT (tres mesures de capitau umanistica: 2,4cm, 1,6cm e 1cm; eth calvari demore centrat partint era data atau: 18 (calvari)18 e es separacions entre paraules son flors de lis ajaçades)
Iconografía **Superiora:** Dus cordons dessús e dejós dera franja de letreria. **Miei:** Custòdia de tipes solei - Calvari molt detalhat damb caps de querubins (?) d´estil fòrça rustic. **Pè:** 3 faishes de línies en miei pè (2, 2 amassa e 2) **Hauda** 2 cordons dobladi
Conservacion: Bona, un shinhau lorda de colomassa.
Accesòris e Joata: Joata de hèr corbat, tipe Manclús, damb crotz laguens deth marc deth capcèr; deu èster des ans 40 o 50. Calerie eliminar-la, per èster dolent e non auer cap vinculacion damb era manèra deth lòc. Batalh tradicionau.
Mecanismes de tòc: Aurie agut eth tòc de volteg, possiblament complèt; ara se tròbe immobilizada. Electromartèth; tòque es ores.
Installacion: A estat cambiada. I a ua fotografia a on se ve era joata originau, semblanta ara dera Miquèla.
Valoracion: Semble ua pèça molt bona, hèta per un artesan francés que deishèc tanben tralha ena Val d´Àneu.
Observacions: Da un Mi3 plan baish (La3=435Hz). Pese ath torn de 1000 kg. A ua germana bessoa, era num 4. En ua fotografia apareish era joata originau, pariona ara dera campana 1, que se consèrve en jardin dera rectoria. Aurie de poder passar a botjar-se, aumens a 130º. En cas de trincar-se, sonque pòt èster sodada. Jamès rehonuda. Se consèrve in situ un martèth de fòrja, estacat entà que non pataquege era campana. Aguest martèth mos descobrís qu'ère era senhau des ores. A principis deth sègle XX ja ère en aguest lòc. Eth honedor a desbrembat era letra finau deth sòn cognòm, ja qu'a de díder LAVIGNEF. Actuaument tòque es ores deth relòtge. Pendent es patacs deth martèth, era campana se botge fòrça, çò que non conven. Analisi de son: Prima: e´- 4 Tercera menor: g´- 7 Quinta: h´+ 2,5 Octava superior: e´´- 7 Octava inferior: eº - 7 Eth son ei pro bon; ressone plen e damb gravetat.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006 e hereuèr 2007

Edifici VIELHA - ST. MIQUÈU
Campana: Vielha – 3
Dimensions Boca 0,73m Nautada 0,50m Vòra: exteriora 0,08m; interiora 0,08m
Honedor Ignotus **An** 1625
Epigrafia **Superiora:** LAVDATE-DNV-IN-CINBALIS-BENE-SONANTIBVS-ANNO-DNI-1625 (eth tèxte en capitaus umanistiques d´arraïcs flamenca, fòrça bères e damb farciment florau en cada letra; ei deth salm 150, drssús es n de “dnv” e “dni” i a un traç orizontau, signe dera abreujatura per contraccion des mots “dominum” e “domini”; es separacions entre paraules son espacis, equivalents a un caractèr, decoradi)
Iconografía **Superiora:** Tres cordons dessús dera franja de letreria e tres cordons dejós. **Miei**: Cinta ara manèra de centura gotica, damb rosetes. Per dessús e per dejós, respectivament, un cordon. Dejós era cinta, un calvari hèt d´estrelhetes de ueit puntes, simulant era graonada e era crotz, metudes en escacat o en losange. **Miei-pè/pè:** Cinc cordons, fòrça ben amassa e toti diferents per çò que hè ara espessor; son plan subtils. **Hauda:** Tres cordons, apròp deth talh.
Conservacion: Se trape immobilizada, eth gancho ei antic. Non a anses, que deueren èster serrades hè ans; non a batalh. Actuaument eth martèth, des ans 70 (?) pique massa baish. A marques d´antics martèths.
Accesòris e Joata: Joata de husta, hèta a partir de troci, sense guaira estetica. De hèt, enquia non hè guaire temps, non auie joata.
Mecanismes de tòc: Electromartèth; tòque es quarts deth relòtge.
Installacion: Precària, totun non li cau arren mès.
Valoracion: Campana ben hèta; semble ua pèça de carilhon; eth honedor poderie èster un flamenc; es anses se talhèren hè fòrça ans. Cau remarcar era bèra letreria e eth sòn son. Ei horadada entà subjectar-la a ua precària joata.
Observacions: Da un do#4 fòrça baish, mès qu’era campana 4. Pese ath torn de 250 kg, dilhèu 220. Ei ua campana fòrça interessanta. Calerie declarar-la Ben d´Interès Culturau. Non se pòt rehóner. Calerie retornar aumens ua còpia ath lòc a on auie estat aguesta campana: dessús dera lucana deth relòtge, en capitèu. Se tracte d´ua campana orària, d´un timbre; non ère damb es religioses, perqué non dividís eth dia en ores canoniques senon per miei d´un relòtge; non cride ara pregària, senon que compartimente eth temps. Poderie auer-se trasladat en cap deth campanau entad aguesta mission en pèrder es anses? Ei interessanta pera sua forma aishamplada, causa que permet identificar-la a dalt deth capitèu enes fòtos antiques. Creigue que tostemp siguec un timbre orari peth hèth que non pòrte cap invocacion ne sant patron, ne gravats, etc. De totes manères, s’eth martèth se metesse en un costat, era campana.se poderie botjar Era joata ei sonque collocada, non acabe d’auer ua fixacion solida. Vedetz-la abans des ans 70 deth sègle XX encara dessús dera lucana; causa que hè a pensar que se treiguec d´aquiu en 1994. Analisi de son: Prima: dis´´- 4 i també e´´+ 10 (!) Tercera menor: f´´- 6 Quinta: ais´´+ 4 Octava superior: cis´´´+ 2 Octava inferior: dis´- 10
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006 e hereuèr 2007

Edifici VIELHA - ST. MIQUÈU
Campana: Vielha – 4
Dimensions Boca 0,64m Nautada 0,61m
Honedor LAVIGNE DE TARBA **An** 1818
Epigrafia **Superiora:** S NICOLAE ORA PRONOBIS / RECTORE D JACOBO PORTOLES **Miei:** LAVIGNEF(ecit) (eth tèxte en capitaus umanistiques en dues línies o nivèus superposadi; eth nòm deth honedor en letra mès petita e laguens deth calvari; era grafia AE apareish, com en ua inscripcion antiquizanta, damb un traç comun que junh era A e era E)
Iconografía **Superiora:** Dus cordons; es dues franges de tèxte, sense arren entremiei; dus cordons **Miei**: 3 caps de querubins (?) d´estil plan rustic – calvari rudimentari hèt de franja d´ornamentacion vegetau retalhada. **Miei-Pè:** Quate cordons **Hauda**: Tres cordons, eth prumèr des quaus semble triple, mès ei hèt damb era subtilitat que hè difícil de dir se se tracte de marques deth tornejat deth mòtle de hanga o son cordons reaus.
Conservacion : Molt dolenta; ei henereclada e sorda; ath delà, es anses an estat talhades e se ten de manèra rudimentària; a de hèr molti ans qu'ei atau: rebrembem es guèrres carlines, etc; non a batalh, aguest totun se consèrve amassa damb eth batalh dera campana 1 en jardin dera rectoria. Aguest batalh mesure 0,64m. Eth talh se tròbe molt escantoat e retalhat pes patacs. Se tròbe immobilizada, maugrat qu'eth gancho ei antic.
Accesòris e Joata: Joata de husta, fòrça polida; ar estil dera que i a en jardin, sense pèira.
Mecanismes de tòc : Non tòque
Installacion: Precària; per èster badada e fixada.
Valoracion: Semble ua pèça corrècta, hèta per un artesan francés que deishèc tanben tralha ena val d´Àneu, mès calerie sodar-la e hèr-li ues anses
Observacions: Darie un do#4. Pese ath torn de 180 kg. A ua germana bessoa, era num 2. Calerie sodar-la. Ei ua campana interessanta. Non se pòt rehóner, per auer ua parelha.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006

Edifici VIELHA - ST. MIQUÈU
Campana: Vielha – 5
Dimensions Boca 0,36m Nautada 0,32m (0,42 damb anses)
Honedor Ignotus **An** 1711
Epigrafia **Superiora:** SANTA-BARBARA YESVS-MARIA-IOSE (era N deth revès) **Miei-Pè:** ANO-1711 (just dessús des tres cordons nomentadi mès enjós; sus era N i a eth traç orizontau d´abreujatura)
Iconografia **Superiora:** Era franja de letreria en capitaus umanistiques, damb un cordon dessús e un aute dejós. **Miei:** Garlanda damb un motiu de braçalets o arcuacions damb bòles e lèrmes. **Miei Pè:** Calvari que trauèsse era garlanda deth miei. Dejós, tres cordons. **Hauda:** Garlanda com era deth miei, damb cordon dessús e cordon dejós.
Conservacion: Molt dolenta; ei henereclada e sorda; Aurie d'èster sodada e jamès rehonuda.
Accesòris e Joata: Joata de husta, força interessanta, perqué respon ara tradicion naut-medievau, maugrat qu'ací arribe per via tradicionau. Es perns que la recolzen e la dèishen virar son plan longui, per'mor qu'eth hiestrau ei molt entara campana, qu'ei ua campana petita (ansa simpla).
Mecanismes de tòc: Non tòque; a eth batalh originau.
Installacion: Precària; per estar badada e damb uns perns tant alongadi.
Valoracion: Ua campana tipicament barròca.
Observacions: Darie un do#4. Pese ath torn de 30 kg. Calerie sodar-la. Ei ua campana interessanta. Non se pòt rehóner. Cau sauvar era joata, ja que tot e qu'ei molt dolenta, a interès etnografic. Totun, non ges atau en fotografies antiques...o sigue que poderie èster deth sègle XX. Poderie provier dera espadanha que i a dessús deth tet dera glèisa, maugrat qu'era joata qu'i apareish sigue ua auta, ben normau e que, ath delà, aué n´i age ua auta ena nomentada espadanha (Vielha-St Miquèu 7).
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006

Edifici VIELHA - ST. MIQUÈU
Campana: Vielha – 6
Se trape en jardin dera rectoria amassa damb ua joata, dus batalhs e bères bales.
Dimensions Boca 0,75m Nautada 0,78m
Honedor Ignotus (Magí Clotet de Tolva?). **An** 1852
Epigrafia **Superiora:** NATIVITATEM-BIRGINIS-MARIAE-CELEBREMUS-UT-IPSA-PRONOBIS-INTERCEDAT-AD DNIC (capitaus umanistiques, es separacions entre mots son damb flors de lis; Virginis apareish escrit damb B) **Pè:** ANNO 1852
Iconografia **Superiora:** Òrla damb un motiu de triangles, era franja de letreria damb un cordon ben amassat dessús e dus cordons dejós. **Tèrç:** Gravadets de tradicion gotica (ja entorats des triangles, fòrça desgastadi): Vèrge dreta damb eth Mainatge e St. Miquèu aucint eth diable o drac. **Miei:** Cinta de flors de lis, damb un cordon per dessús e un per dejós. **Miei Pè:** Custòdia tipe solei damb gradonada de flors de lis. Calvari damb gradonada e triangles peth torn; trauèsse era cinta de lisi deth miei **Pè:** Quate cordons. **Hauda:** Dus cordons.
Conservacion : Molt dolenta, ei ben honuda e sorda, aurie d'èster sodada, per'mor deth sòn valor sentimentau.
Accesòris e Joata: No'n a.
Mecanismes de tòc: Non tòque
Installacion: Baishada tath jardin dera rectoria.
Valoracion: Ua campana tipica deth XIX pirenenc. Plan polida.
Observacions: Pese ath torn de 200 kg. Dilhèu proven dera tor de St. Miquèu, d´a on serie era campana mejana. Ei ua bèra campana, d´èpòca romantica, mès damb tota era estetica deth tardobarròc e tanben damb reminiscéncies gotiques. Creigui que poderie auer aucupat naut dera tor eth lòc qu'actuaument aucupe era campana 3, segontes ua fòto des ans 70. Tot e tau, semble encara mès probable qu'eth lòc qu'actuaument aucupe era campana 3 l'aucupèsse era 4 e qu'aguesta campana 6 provengue dera demolida glèisa romanica de Mijaran. En aguest cas, desaconselham que se rehone, per'mor deth sòn valor sentimentau. Per çò que hè ath honedor, semble òbra deth que signe era Cap d´Aran – 3, Magí Clotet de Tolva.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006

Edifici VIELHA - ST. MIQUÈU
Campana: Vielha – 7
Se trape ena espadanha deth carener oèst dera glèisa**.**
Dimensions: Ei plan petita; no'n podem dar es mesures.
Honedor: Ignotus **An**
Accesòris e Joata: Semble egau ara dera campana 5.
Mecanismes de tòc: Non tòque
Observacions: Non podem de moment hèr-ne ua ficha, ja que no'n sabem arren mès qu'aquerò que se ve des deth carrèr, qu'ei ben pòc.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras - Elisa Ros i Barbosa. **Data** Octobre 2006

Edifici VILA – SANT PÈIR

Campana Vila - 1

Dimensions Boca 0,94m Nautada ca. 0,94m Vòra: exteriora 0,085m; interiora 0,107m

Honedor Campo (Pablo Del Campo) **An** 1907

Epigrafia

Superiora: SANCTA BARBARA ORA PRO NOBIS.

Mig: CAMPO ME HIZO EL AÑO / 1907. SIENDO PÁRROCO / RDO. D. MATEO VIDAL Y CON / CEJALES D. ANTONIO DE / MIGUEL Y D. FERMIN BARRAU / PADRINOS D. JOSÉ CAMPENY / Y DNA. JUANA ARRÓ. / [EN?] VILA (Capitaus umanistiques corrèctament executades; era inscripcion deth miei a manèra de cartella, atau coma hège 20 ans abans Ballesteros; eth tròç entre claudàtors ei de lectura dobtosa)

Iconografía

Superiora: Un hèish de cordons, dilhèu sèt, ben amassadi; franja entara inscripcion superiora; tres cordons, fronda de huelhetes ath torn d´un cordilh centrau a manèra d´espia de pèish; ua franja lisa e un hèish de nau cordons més.

Miei (Seguint de cap ara dreta, orde de lectura): Era cartella apaisada damb era inscripcion; un medalhon damb er *Agnus Dei* (ja vist a Gessa – 4, pèça de B. Escoubet 1900, ací a estat retalhat en forma octogonau); un medalhon deth madeish estil damb ua sòrta de *fons vitae* damb dus audèths beuent, ben simetricament; un relèu d´un sant non identificat, dilhèu Sant Pèir; un motiu vegetau damb ua huelha d'arradimèra e ua mòta d'arradim; eth calvari, sense imatge de Crist, plan gran e damb era basa piramidau, expansions triangulares en cap des braci e quate claus enes angles dera creuera; un motiu de set cabelhs de granatge estacades coma un hèis; un relèu dera Vèrge dreta damb eth mainatge; un medalhon damb aquerò que semble un colom eucaristic (ja vist en Gessa – 4) e ua custòdia.

Miei-Miei pè: Per dejós dera cartella, dus cordons ben amassa. E dejós d'aguesta cartella e es cordons, çò que semble ua merca de honedor

Miei pè: Sies cordons força espaciats (aucupen ua franja d´uns 10 cm d´amplada).

Pè: Passada era inflexion, tres cordons mès, des madeishes caracteristiques qu'es anteriors (i son ara seguida).

Hauda: Dus cordons pro amassa.

Conservacion: En bon estat. Ara joata li calerie ua repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: Joata de husta, sense pèira e damb un encaish entà entrar-i es anses dera campana.
Ei immobilizada, damb un gancho ena paret, que pòt desenganchar-se.

Mecanismes de tòc: Batalhèra e batalh tradicionau, se bandejaue. Installacion ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion Ua campana romantica e eclectica de son acceptable.

Observacions: Ei era campana grana; ua pèça plan decorada, damb un programa iconografic que s´equillibre simetricament en un costat e en er aute dera cartella e eth calvari. A ua barreja eclectica de mescladissa de gravats e elements de d'auti honedors anteriors que trobam ena Val. Era cartella e letreria ei ara manèra de Ballesteros (ca 1870-1895) e es gravats ara manèra de B. Escoubet (ca 1890-1900).
En cas de trincar-se, recomanam que non se rehone, senon que se sauve atau com quede.
Da un Sol3. Deu pesar aath torn de 500 kg.
Analisi de son:
Prima: g´+ 7 Tercera menor: b´+2 Quinta: c´´- 5 (molt baixa respecte als altres parcials)
Octava superior: g´´+ 6 Octava inferior: f º + 5

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici VILA – SANT PÈIR

Campana Vila - 2

Dimensions Boca 0,905m Nautada ca. 0,93-0,95m Vòra: exteriora 0,095m; interiora 0,10m

Honedor Anton Jaquetti **An** 1812

Epigrafia
Superiora: SENT Rr. PERE BARRAV / + S · PETRE · S · MICH[A]EL · S · MARCE ^ ORATE. PRO NOBIS · FETA v PER ^ ANTON · JAQVETTE · ANY**.** 1812 (capitaus latines plan mau hètes, com es que trapèrem en campanes de mejans deth sègle XX ena industria "culta" de honuda europèa. Era prumèra part dera inscripcion, plaçada per dessús, en un nivèu superior, com se s'aguessen desbrembat de hèr-la-i a càber; era N der ANY ei ath revès).

Iconografía
Superiora: Un cordon; franja entara inscripcion; un cordon.
Miei: Un cordon, e ath dejós (seguint cap ara dreta, orde de lectura): un St. Miquèu aucint eth drac; un Sant Pèir; un Sant que poderie èster St. Joan Baptista o Sant Marc (pòrte un animau quadrupede en costat) e un crucifix plan rustic (es relèus an estat elaboradi en argila o cèra e ralhats e decorats damb punchon).
Pè: Un cordon espés, damb un cordon mès fin dejós e dessús (com en bères campanes gotiques).
Hauda: Prop deth talh, eth madeish motiu qu'en pè.

Conservacion: En bon estat. Era joata aurie de besonh ua repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: Joata de husta, petita lòsa de pèira e damb un encaish entà entrar-i es anses dera campana. Ei immobilizada, damb un gancho ena paret, que pòt desenganchar-se.

Mecanismes de tòc: Batalhèra e batalh tradicionau, se bandejaue.

Installacion: ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana plan interessanta, de son corrècte.

Observacions: Ei ua pèça reaument plan interessanta: pertanh a un linhatge que semble d´ací, dera Val d´Aran; a ua cronologia molt propèra ara Guèrra deth Francés e un estil fòrça rustic que semble precursor d´ua tendéncia que trobaram ena Euròpa centrau entre es ans 50 e 90 deth sègle XX. Per çò que hè ara honuda e tornejat, ei ben hèta, limitant-se eth rusticisme ara sua decoracion. Mòstre un concèpte der artesanat molt modèrn, damb punts de contacte damb er estil abstracte deth periòde qu'auem nomentat. Desaconselham totaument era sua rehonuda se jamès se trinque. Da un La 3. Deu pesar ath torn de 450 kg.
Analisi de son: Prima: a´+ 7 Tercera menor: c´´+ 1 (molt clara) Quinta: e´´- 4
Octava superior: a´´+ 7 Octava inferior: aº - 12

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici VILA – SANT PÈIR

Campana Vila - 3

Dimensions Boca 0,555m Nautada ca. 0,58m Vòra: exteriora 0,05m; interiora 0,06m

Honedor [Ignasi Jaquetti] **An** 1841

Epigrafia
Superiora: * SANTA MARIA ORA PRONOBIS ANY 1841 (com ja ei usuau en aguest honedor, eth 4 semble un 7)

Iconografía
Superiora: Dus cordons; franja entara inscripcion; dus cordons.
Miei: Calvari de quarradets (damb asterisc inscrit) dispausats en *losange*. En nivèu mès baish, ath cant deth pè, gravadet d´un sant mitrat.
Pè: Un cordon espés, damb un cordon mès fin dessús e dejós (com en bères campanes gotiques).
Hauda: dus cordons, fòrça separats.

Conservacion: En bon estat. Era joata aurie de besonh d'ua repassada entà poder-la botjar. Accesòris e Joata Joata de husta, lòsa de pèira. Ei immobilizada, damb un taulon entà travar-la. A un martèth entà tocar es quarts deth relòtge, adossat ara joata; mecanisme fòrça interessant (s. XIX) e molt ben equilibrat. Li trè un molt bon son ath vas.

Mecanismes de tòc: Batalhèra e batalh tradicionau, dilhèu se bandejaue.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana plan interessanta, de son mès que corrècte.

Observacions: Ei ua pèça dera dinastia Jaquetti, damb d'autes pèces ena Val (Bagergue-1, Arties-1, etc). Desaconselham totaument era sua rehonuda se jamès se trinque. Ei pro lorda. Da un fa# 4. Deu pesar ath torn des 90 kg.
Analisi de son: Prima: fis´´- 3 Tercera menor: a´´ +/- 0
Octava superior: fis´´´+ 2 Octava inferior: fis´-9

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr 2007

Edifici VILA – SANT PÈIR

Campana Vila - 4

Dimensions Boca 0,525m Nautada ca. 0,56m Vòra: exteriora 0,051m; interiora 0,065m

Honedor Agustí Cel de Llimiana **An** 1803

Epigrafia

Superiora: VIVAT JESUS AMOR MEUS ET MARIA MATER EIUS AGUSTIN CEL 1803 (era N d'AGUSTIN ei ath revès e era letreria ei plan desdiboishada).

Iconografía

Superiora: Franja de letreria entorada per dessús e per dejós d´un cordon. Cada letra ei inscrita laguens d'un quarradet.
Miei: Calvari hèt damb troci de cinta damb decoracion vegetau, simpla mès eleganta. Era gradonada ei hèta damb eth madeish motiu. Eth gravat ei fòrça desdiboishat, çò de madeish qu'era letreria. Dus medalhons elliptics, ua damb ua Vèrge deth Rosèr e er aute damb era Immaculada. Toti dus son decorats damb un tròç de cinta egau e verticau en cada costat deth madeish. Dejós d'aguesti cordons e a nivèu des gradons deth calvari, dus cordons pro amassadi.
Miei Pè -Pè: Tres cordons
Hauda: Tres cordons.

Conservacion: En bon estat. Ara joata li calerie ua repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: Joata de husta, lòsa de pèira. Ei immobilizada, damb un taulon entà travar-la.

Mecanismes de tòc: Batalhèra e batalh tradicionau, dilhèu se bandejaue. Eth batalh pique massa naut e non damb era pera o protuberància, senon qu'ei era canha d'aguest era qu'incidís sus eth vas.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la. Cau rehèr era ligadura deth batall.

Valoracion: Ua campana interessanta, de son corrècte.

Observacions: Ei ua pèça d´Agustí Cel, que siguec qui, en 1799, rehonec era Miquèla de Vielha qu'auem aué. Desaconselham totaument era sua rehonudaa se jamès se trinque. Ei un shinhau lorda.
Da un sol 4. Deu pesar ath torn des 80 kg.
Analisi de son:
Prima: g´´- 1,5 Tercera menor: b´´+ 1 Octava superior: g´´´- 5 Octava inferior: g´- 1

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Hereuèr de 2007

Edifici VILAC – SANT FÈLIX

Campana Vilac - 1

Dimensions Boca 1,06m Nautada 1,06m Vòra: exteriora 0,10m; interiora 0,11m

Honedor Bertrand Escoubet (?) **An** 1893

Epigrafia

Superiora: JUNIO 1893 FRANCISCA JOSEFA ELLISA PADRINOS D FRANCISCO DE CORS / MANUEL LACAU PÁRROCO LORENZO ATES ALCALDE (Capitaus umanistiques en dues linhes)

Iconografía

Superiora: Dus cordons, ua fronda de tulipes ajaçades, dus cordons, ua franja de letreria, dus cordons, ua auta franja de letres, un cordon, ua sanefa de volutes fòrça subtil, un cordon.
Miei pè: Tres cordons. Dessús, Calvari, non massa gran, sense gradonada e sense decoracion vegetau. Pòrte toti es *Arma Christi*, es claus, era lança, era canha damb era esponja de vinagre, era escala, era corona d´espies e eth poth.
Hauda: Quate cordons primi, dus e dus.

Conservacion: En bon estat. Ara joata li calerie ua repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: Joata de husta e pèira, damb un encaish entà calar-i es anses dera campana.
A balhèsta e ara ei immobilizada.

Mecanismes de tòc: Balhèsta e batalh tradicionau, damb restauració dera ligada d´aguest. Electromartèth interior fixat ena estructura de husta.

Installacion: ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana romantica polida e de son rasonablament corrècte.

Observacions: Ei era campana grana; era joata semble un recompost a compdar d´elements de desparières epòques. Resulte curiós non trobar-i eth nòm deth honedor en ua data autant tardiua; maugrat açò auem trapat, pera letreria e es garlandes, qu'ei òbra de Bertrand Escoubet, per'mor qu'era garlanda e eth Calvari son com es que trapam en Bagergue-St. Fèlix 2 e es letreries com Bagergue-St. Fèlix 2,3 e 4. Es anses son fòrça quarrades e rustiques, ben tipiques d´aguest honedor. Pese ath torn des 750 kg. Tòque es ores deth relòtge. Da un fa# 3.
Analisi de son: Prima: fis´- 10 Tercera: a´+/- 0 Quinta: cis´´ + 2 Octava superior: fis´´ +/- 0 Octava inferior: fis º + 3

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros i Barbosa **Data** Octobre 2006 e hereuèr 2007

Edifici VILAC – SANT FÈLIX

Campana Vilac - 2

Dimensions Boca 0,98m Nautada 0,98m Vòra: exteriora 0,09m; interiora 0,10m

Honedor: Ignotus **An:** 1622

Epigrafia

Superiora: IPS VINCIT IPS REGNAT IPS INPERAT IPS AB OMNI MAL NOS DEFFENDA +IHS MARIA+ / 1622
(Capitaus umanistiques en dues línies, eth tèxte en ua e era data dejós.Era N de “regnat” e de “defendat” son deth revès; es creus son creus de Malta. Eth dusau “2” a barat e a demorat plaçat mès ensús en moment dera honuda; resulte curiosa era abreujatura de *Christus*, ja que s’acostume a hèr XPS e non IPS)

Iconografía

Superiora: Dus cordons fini dessús e dus dejós deth tèxte; dejós i corren uns gravadets damb er *Agnus Dei,* un cèrvi e un medalhonet circular damb era moldura perlada, que non auem podut identificar; tanben i a quauqua huelha coma se siguesse de sàuvia.
Tèrç: Dus cordons fini dessús e dus dejós emmarquen ua fronda fòrça estreta damb ua tija serpentejanta pariona a fòrça batiaderes “romaniques”. Dejós, gravadet der *Agnus Dei* un aute còp.
Miei-Miei Pè: Un calvari, damb gradonada hèt damb era madeisha fronda, ua huelha de sàuvia (¿?) per costat dessús e ua en costat dret dejós.
Pe: Cinc cordons pro amassadi.
Hauda: Tres cordons plan fini arran deth talh.

Conservacion: En bon estat. Era joata aurie de besonh d’ua repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: Joata de husta, sense pèira; causa que deu hèr anar rapida era campana, atau e com cau.

Mecanismes de tòc: Balhesta e batalh tradicionau. Ei immobilizada. Electromartèth interior fixat ena estructura de husta.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana de darreries deth reneishement, fòrça valuosa.

Observacions: Cau declarar-la Ben d´interès Culturau. En cas de trincar-se, sonque pòt èster sodada, jamès rehonuda. Pòt èster remplaçada per ua replica. Magnifica campana ded darreries deth reneishement.
Da un sol#3 naut. Eth son ei, totun, fòrça bon, dehòra de çò qu’ei normau ; plan prohond e plan doç. Ua des melhores campanes dera Val d´Aran. Pese ath torn de 650-700 kg, perque semble de costelha espessa.
Eth detalh des huelhes l´auem trobat en bèra auta pèça, concrètament ena de Vilac-St. Fèlix 4, e en bèra auta glèisa, com era pèça Betlan-St. Pèir 4, de 1788. Ne desconeishem eth significat, mès semble qu’ei decoratiu.
Per’mor dera qualitat de honuda, era cronologia fòrça nauta e eth sòn aspècte estetic non mos estonarie pensar que servic de modèl a fòrça campanes dera Val d´Aran. Relacionabla damb Cap d´Aran-2 (an 1600) pera epigrafia e es frondes decoratives.
Analisi de son: Prima: gis´ + 2 Tercera: h´ + 12 Quinta: dis´´ + 3
Octava superior: gis´´ + 8 Octava inferior: gis º + 9

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros i Barbosa **Data** octobre 2006 e hereuèr 2007

Edifici VILAC – SANT FÈLIX

Campana 3

Dimensions Boca 0,70m Nautada 0,725m Vòra: exteriora 0,06m; interiora 0,085m

Honedor Salvador Manclús de València **An** 1951

Epigrafia

Terç/Miei Pè: ROQUE / VILACH SEPTIEMBRE 1951 / SIENDO ALCALDE D. JOSE SARCOS DEO

Miei Pè-Pè: Y CURA PÁRROCO D. JACINTO FERRER ROYA (Capitaus fòrça granes tàs mesures dera campana, tipiques de Manclús; era prumèra linha damb eth nòm dera campana, escrita corbada)

Iconografía

Superiora: Tres cordons, eth centrau des quaus subergés mès; ua franja lisa; tres cordons mès e ua garlanda que hè arcs penjants de laurèr damb medalhons de calzes, anagrama JHS, anagrama d'Ave Maria, etc.

Tèrç/Miei Pè: Un crucifix, sense calvari, damb era imatge sofrenta e es extrems dera crotz tetralobulats. Era marca deth honedor. Er anagrama de Maria, coronat. Marca de honedor elliptica, a on ditz: FUNDICION / DE / SALVADOR MANCLÚS / C/ INDUSTRIA 27 / VALENCIA. Quate cordons dejós, eth dusau mès ample.

Pè: Per dejós dera inscripcion deth Miei Pè-Pè e per dessús dera linha dera vòra, ua fronda d´elements decoratius de regust rococò, a manèra de puntes de coishin.

Hauda: Per dejós dera linha dera vòra e ath cant deth talh, quate cordons.

Conservacion: En bon estat.

Accesòris e Joata: Joata de hèr, fòrça mau hèta, de Manclús. Eth capcèr ei molt petit, com es que demorèren en Salardú ath pè dera tor. Pendent eth 2010 se li a het ua joata naua, de casse.

Mecanismes de tòc: Ei immobilizada, com totes es campanes d´aguesta tor. Batalhèra de cable.

Installacion: Des dera intervencion de 2010 se trobe laguens deth campanau.

Valoracion: Ua campana de postguèrra, corrècta e pro.

Observacions: En cas de trincar-se, pòt èster rehonuda, dempús d'ua suenhada documentacion. Da un Re# 4. Pese ath torn de 250 kg.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** octobre 2006

Edifici VILAC – SANT FÈLIX

Campana Vilac - 4

Dimensions Boca 0,54m Nautada 0,54m Vòra: exteriora 0,055m; interiora 0,055m

Honedor Ignotus **An** 1765

Epigrafia

Superiora: SANCTA CATHARINA ORA PRO NOBIS 1765 D M C ROR ********

(Capitaus umanistiques en dues talhes. "R OR" deu voler díder "Rector" e es iniciaus serien es de preveir; es asteriscs son quarradets dispausats en *losange* damb crotzes grègues potençades inscrites).

Iconografia

Superiora: Un fris d´arcs de miei punt ath revès; enes vértexs que resulten de tocar-se i a flors de lis. Dempús se ve era inscripcion enfaishada per dus cordons dessús e dus dejós.

Miei-miei pè: Un calvari, hèt damb estrelhetes laguens d'un requadre, damb gradonada hèta disposant-los en escacat e era crotz disposant-los en *losange*. Un aute Calvari hèt damb sanefa de rotlèus vegetaus; era crotz ei de doble travuessèr. Encara ua auta crotz, molt petita, damb eth Crist en baish relèu. Tanben quauqui motius vegetaus: era huelha de sàuvia (aumens dues) e ua petita branca que poderie èster d´olivèra. Tres cordons dejós.

Pè: Dus cordons plan primi arran deth talh, emmarquen ua cinta damb un motiu decoratiu format d´un motiu vegetau repetit.

Conservacion: En bon estat. Era joata aurie de besonh ua repassada entà poder-la botjar.

Accesòris e Joata: Joata de husta, damb ua lòsa de pèira.

Mecanismes de tòc: Batalh tradicionau, non massa vielh e non ei originau. Ei immobilizada. Electromartèth exterior.

Installacion: Ei tradicionau e cau preservar-la.

Valoracion: Ua campana barròca, valuosa.

Observacions: En cas de trincar-se, sonque pòt èster sodada, jamès rehonuda. Pòt èster remplaçada per ua replica. Da un fa#4 baish. Eth son ei bon. Tòque es quarts d´ora deth relòtge. Se tròbe immobilizada damb cunhs de husta. Resulte curiós de veir elements que confluïssen en vàries campanes ací. Eth motiu vegetau repetit mos rebrembe eth dera campana Vilac-St. Fèlix 2, de 1622. Era huelha de sàuvia la trapam tanben en Vilac-St. Fèlix 2 e Betlan-St. Pèir 4, deth 1788. Eth motiu des quarradets damb crotz grèga inscrita ges en Casarilh 1, deth 1754.

Analisi de son: Prima: fis´´ - 10 Tercera: a´´ - 1 Quinta: cis´´´- 11 (c´´´+ 5)

Octava superiora: fis´´´ - 2 Octava inferior: fis´ - 5

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros i Barbosa **Data** Octobre 2006 e hereuèr 2007

Edifici VILAC - ST. FÈLIX

Campana: Vilac – 5

Dimensions Boca 0,49m Nautada 0,575m damb anses; 0,425m sense anses
Vòra: exteriora 0,044m; interiora non mesurabla perque degrade suaument.

Honedor Ignotus **An:** Non cònste

Epigrafia
Superiora: [*crucifixió*] A V E M A R I A G R A C I A P L E
Inscripcion en bères capitaus gotiques, quauques ues de tradicion uncial, enquarrades cada ua d´eres laguens d'un marc perlat e damb decoracion d´animaus e serpentines vegetaus.

Iconografía
Superiora -Quate senhaus exagonaus damb ua campana e ua inscripcion, a manèra de marca de honedor.
-Dus cordons fòrça amassa;
-Franja entara inscripcion;
-Dus cordons fòrça amassa;
-Franja damb quate escudets e quate sagèths alternats ath long de tot eth perimètre; es dus modèls pòrten inscripcion ath laguens.
-Dus cordons fòrça amassa.
Pè: Un bordon espés, mès de relèu molt subtil.

Conservacion: Se tròbe en un molt bon estat de conservacion, mès eth lòc a on ei non ei er apropiat. Eth batalh pique massa baish. A marques d´antics martèths exteriors.

Accesòris e Joata: Joata de husta, ara manèra medievau, mès relativament recenta; semble de husta de casse. Era herramenta semble mès antica e seguís era tradicion mès primitiva deth Pirenèu.

Mecanismes de tòc: Batalhèra

Installacion: Enquiara actuacion de restauracion deth campanau hèta en 2010 demorèc ena espadanha que i a sus era sacristia. En cors d'aguesta actuacion s'a retornat tath campanau (d´a on credem que provié) e a on se pòt admirar d'apròp. Tamb era fin de poder-la pinjar ena estructura interiora de supòrt de campanes, s'a hijut ua naua carpanta (era cincau), hèta coma es quate originàries tamb cabirons antics de casse, encara que de seccion mès redusida.

Valoracion: Campana plan ben hèta. Cau remercar era polida letreria e eth sòn son, dificil de precisar. Era campana mès antica e valuosa dera Val d´Aran.

Observacions: Da un fa# 4, maugrat qu'ei molt difícil de definir, per no complir es precèptes classics dera campaneria (acò ei ua tralha definitòria dera sua antiquetat).
Pese uns 80 kg.
Ei ua campana molt interessanta e valuosa. Caleria declarar-la Ben d´Interès Culturau. Non se pòt rehóner.
Es letres que exhorna e es sagèths e escudets qu'i campen son un trabalh de honeria molt suenhat e dignes d´un mèstre honedor important. Açò mos hè a pensar que proven deth plan bèth campanau de Vilac, deth quau aguesta pèça poderie ajudar a definir era cronologia.
Pera sua forma, era sua decoracion, er aspècte e eth sòn son, datam aguesta campana, damb era deguda prudéncia, a shivau deth prumèr e eth segon tèrç deth sègle XIV (ca 1320-60), podent variar es dates 40 ans ta nau o tà baish.
Analisi de son:
Prima? fis´´+ 6
Octava superior? fis´´´- 6
Quinta? cis´´´+ 2
To inferior: h´ - 1,5

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras **Data** Agost 2007

Edifici VILAMÒS – Sta Maria

Campana: Vilamòs 1

Dimensions Boca: 1,025m Nautada: ca 1,02m, damb anses Vòra: exteriora 0,08m; interiora 0,105m

Honedor Ballesteros **An** 1886

Epigrafia

Superiora: SANTA MARIA ORA PRO NO BIS

Miei-Miei Pè: REFUNDIDA POR / EL MONICIPIO / DE VILAMOS EN / SETIEMBRE AL / CALDEJUAN SALA / BALLESTEROS ME HIZO / ANO 1886

(capitaus umanistiques de tres mesures; es fautes son transcrites atau com i apareishen; eth tèxte commemoratiu deth honedor e er an, laguens d'ua cartella, causa tipica deth honedor).

Iconografía

Superiora: Òrla de triangles, dos de cuerts (damb flors de quate petales inscrites, son quarradets retalhats) e un de long (aguest tot puntejat per laguens) dus cordons; franja entàs letres; dus cordons; fronda penjanta damb un motiu estil tardorococò.

Miei: Calvari de granes mesures, damb basa piramidau, hèta damb forma de rombes, retalhs, e quarradets, damb expansions triangulares enes extrems des dus braci deth trauessèr e quate claus collocats en punta contra era crotzèra.

Miei Pè: Era madeisha òrla tardorococò, que ges d'un costat e der aute dera piramida deth Calvari. Dejós, dus cordons pro amassa.

Hauda: Ei lisa.

Conservacion: Bona per çò que hè ath bronze; campatz era part dera joata.

Accesòris e Joata: Joata de husta, damb contrapés de pèira e encara ua dusau lòsa. Ei polida mès se trape en un estat reaument perilhós, ja que menace damb quèir laguens deth campanau; era campana non s´i agarre ben e quede bastant solta. Cau intervier!

Batalh de Ballesteros, originau?

Mecanismes de tòc: Còrda estacada ath batalh

Installacion: Cau restaurar-la damb garanties de seguretat.

Valoracion: Aguestes pèces de Ballesteros, pera sua curiosa forma de hauda e eth rusticisme son ben pòc remercables; autament, aguest primitivisme les hè ara ora interessantes. (vedetz Escunhau-St Pèir 1 i 3, Betrén-St. Esteue 1, Bossòst 2, Arties-Sta Maria 5, etc). En aguest cas, a un son fòrça dolent.

Observacions: Era joata aurie d'èster intervenguda damb urgéncia! Da un fa3, mès tanben s'escote un mi2 que deu èster eth ton inferior (ton inferior o octava inferior). Son fòrça dolent.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Noveme 2006

Edifici: VILAMÒS – Sta. Maria

Campana: Vilamòs- 2

Dimensions Boca 0,81m Nautada: 0,86m, damb anses Vòra: exteriora 0,075; interiora 0,08m

Honedor Ignasi Jaqueti **An** 1841

Epigrafia

Superiora: SANTA * BARABARA * ORA * PRO * NOBIS * MEFECIT * YCNATIVS YAQUETIANO 1841 *

(capitaus umanistiques; es fautes son transcrites atau com i apareishen; eth num. 4 ei d'astes molt cuertes).

Iconografía

Superiora: Dejós dera corona, dus cordons; ena zòna superiora abituau dus cordons amassa, era faisha entàs letres, dus cordons mès dejós.

Miei: Calvari de granes mesures, damb gradonada. Ei hèt a base de quarradets damb un asterisc inscrit, metudi rèctes en *losange*. Es braci dera crotzèra son plan cuerti e era gradonada ei fòrça.

Pè: Quate cordons.

Hauda: Dus cordons, eth darrèr a tocar deth talh

Conservacion: Bona.

Accesòris e Joata: Joata de husta, en estat de conservacion acceptabla; pòrte ua pèira pro grana damb quauqui horats.

Mecanismes de tòc: Hiu de hèr en batalh

Installacion: Acceptabla; convierie revisar-la per seguretat.

Valoracion: Òbra d´un aute honedor que trobam ena Val (Bagergue 1, Arties 1 e 3)

Observacions: Campana interessanta. Non ne recomanam era rehonuda, per'mor des tecniques de sodar actuaus e eth valor etnografic qu'a per èster deth sègle XIX; tot e que pòt hèr-se, se se documente suenhadament.

Pese ath torn de 350-400 kg. Da un Sib3 +4. Deth madeish honedor qu'Arties Sta. Maria 1 e 3.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros i Barbosa **Data** Noveme 2006

Edifici VILAMÒS – Sta Maria

Campana: Vilamòs 3

Dimensions Boca 0,0555m Nautada: ca0,66m, damb anses Vòra: exteriora 0,045m; interiora 0,065m

Honedor Ballesteros **An** 1886

Epigrafia
Superiora: SANTA BARBARA ORA PRO NOBIS
Miei-miei pè: ANO 1886 / BALLESTEROS ME HIZO
(capitaus umanistiques de tres mesures; es fautes son transcrites atau com i apareishen; eth tèxte commemoratiu deth honedor e er an, laguens d'ua cartèlla, causa tipica deth honedor).

Iconografía
Superiora: Dus cordons; franja entàs letres; dus cordons; fronda penjanta de triangles invertits de dues longades diferentes, alternats dus de cuerts e un de long.
Miei: Calvari de granes dimensions, damb gradonada, hèta damb forma de rombes, retalhs, e quarradets, damb expansions enes extrems des dus braci deth trauesser e ua forma de rombe gran ena crotzèra.
Miei pè: Quate cordons.

Conservacion: Bona entath bronze; ei pro lorda.

Accesòris e Joata: Penge d´ua biga de hèr, e bare fòrça. Supausam qu'ère ua campana fixa.
Eth batalh semble provier dera campana 4, qu'actuaument no'n a.

Mecanismes de tòc: Còrda estacada en batalh

Installacion: Cau retornar-la a un supòrt de husta

Valoracion: Aguestes pèces de Ballesteros, pera sua curiosa forma de hauda e eth rusticisme son ben pòc remercables; autament, aguest primitivisme les hè ara ora interessantes. (vedetz Escunhau-St Pèir 1 e 3, Betren-St. Esteue 1, Bossòst 2, Arties-Sta Maria 5, etc). En aguest cas, a un son fòrça dolent.

Observacions: Son fòrça dolent. Da un Re4 plan lèg de timbre. Campana tipe esquera, damb ua ansa simpla, fòrça grana.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Noveme 2006

Edifici VILAMÒS – Sta Maria

Campana: Vilamòs 4

Dimensions: Boca 0,0455m Nautada: ca0,52m, damb anses Vòra: exteriora 0,048m; interiora: non presa.

Honedor ignotus **An** 1545

Epigrafia
Superiora: +ihs(*Ecce homo*)mªlanmilvºexxxxvsbarraorapronobis
(minuscules gotiques; ven a díder "+ *Ihesus* (gravat) Maria; er an mil cinc cents quaranta cinc, Santa Barbara ora pro nobis"; era a volada dessús dera M de maria ei dessús dera letra; era vº cau interpretar-la com qu'eth numero 5 en chifres romanes pòrte eth cent "c" volat dessús dera letra; er ihesus pòrte volat tanben eth traç d´abreujatura per contraccion).

Iconografía
Superiora: Corona de sies braci damb un cordon en cada ansa; dus cordons dejós dera corona, fòrça amassa; ena zòna abituau, dus cordons; franja entàs letres; dus cordons. Eth gravat der *Ecce Homo* e eth dera crotz aucupen er espaci dera letreria mès er espaci entre es dus cordons de dessús, a on i a tanben es caractèrs que van voladi. Era crotz ei plan polida, damb ues expansions enes braci com era que dempús serà era dera orde de Santiago.
Miei Pè-Pè: Tres cordons.
Hauda: Dus cordons.

Conservacion: Trincada, malerosament. Mèrques de desgast per un martèth ena hauda.
Accesòris e Joata: En pasiment dera sala de campanes. Eth batalh que, pera longada, sembla provier d´aguesta campana, actuaument ei metut ena campana 3. Ei un batalh fòrça polit, que semble deth sègle XVI, damb uns gahets torsionadi plan ben hèti.

Mecanismes de tòc: Cap.

Installacion: Cau restaurar-la.

Valoracion: Campana magnifica; ua des mès antiques dera Val d´Aran e ua des mès polides, sense dobte.

Observacions: Cau incoar expedient entà per'mor de declarar-la Ben d´Interès Culturau. Non se pòt rehóner jos cap de concèpte. Campana interessanta, merite un tractament suenhat! Ja vista peth pair de Toulousse-Lautrec.

Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros Barbosa **Data** Noveme 2006

Edifici: VILAMÒS – Sta Maria
Campana: Vilamòs- 5
Dimensions Boca 0,42m Nautada: 0,51m, damb anses Vòra: exteriora 0,045; interiora 0,052m
Honedor Ignotus **An** 1708
Epigrafia **Superiora:** IHS * MARIA * IHOSEPH * ANO * 1708 * (capitaus umanistiques; es fautes son transcrites atau com i apareishen; era N ei deth revès e es asteriscs son laguens d'un quarradet dispausat en *losange*).
Iconografía **Superiora:** Dejós dera corona, dus cordons; ena zòna superiora abituau dus cordons amassa, era faisha entàs letres, dus cordons mès dejós (mès separats qu'es de dessús des letres). **Tèrç:** cinta a manèra des cinturons gotics, farcida per asteriscs, tot entre dus cordons (un per costat) ath cant des asteriscs. I a bèth tròs sense arren e ua soleta crotzeta tipe templera. **Miei:** Calvari de granes mesures, damb gradonada. Ei hèt a base de quarradets damb un asterisc inscrit, metudi rèctes exceptat es deth finau des braci, que son en *losange*. Se pòt considerar ua crotz patriarcau o de dobla crotzèra: laguens dera cinta deth tèrç i quede eth braç major e dessús eth menor. **Pè:** Tres cordons. **Hauda:** Tres cordons, eth darrèr des quaus demore ben amagat pes trincats que patís eth bronze arran deth talh.
Conservacion: Bona.
Accesòris e Joata: Penge d´ua biga de hèr, e bare fòrça. Supausam qu'ère ua campana fixa.
Mecanismes de tòc: Còrda estacada en batalh.
Installacion: Acceptabla; convierie revisar-la per seguretat.
Valoracion: Campana barròca pro polida.
Observacions: Da un Re#4, encara qu'emet clarament tanben un La3 (unterton?). A un son fòrça dificil d´avalorar. Campana pro valuosa; en cas de trincar-se, sonque pòt èster sodada o èster remplaçada per ua còpia. Cau meter-la en inventari de bens mòbles.
Ficha Daniel Vilarrubias i Cuadras – Elisa Ros i Barbosa **Data** Noveme de 2006

ENSENHADOR

PROLÒG 3
PRESENTACION 5
I.CAMPANOLOGIA 6
1. NATURAUMENTS, UA DOCTRINA 6
2. METODOLOGIA 7
II. ES TORS-CAMPANAU ARANESES 8
1. INTRODUCCION 8
2. CAMPANAUS ROMANICS 10
2.1. Tredòs, glèisa de Cap d´Aran 10
2.2. Bossòst, Mair de Diu dera Purificacion 11
2.3. Vilamòs, Santa Maria 11
2.4. Begós, Santa Crotz o Sant Ròc 12
2.5. Aubèrt, Sant Martin 13
2.6. Tredòs, capèla de Sant Estèue 13
3. CAMPANAUS GOTICS 13
3.1. Betren, Sant Estèue 15
3.2. Arties, Santa Maria 15
3.3. Salardú, Sant Andrèu 16
3.4. Vilac, Sant Fèlix 17
3.5. Vielha, Sant Miquèu 18
3.6. Sant Orenç de Vielha 19
3.7. Gausac, Sant Martin 21
4. ES SÈGLES XVI, XVII e XVIII (1550-1750) 21
4.1. Eth periòde 1550-1640 22
4.1.1. Escunhau, St. Pèir 22
4.1.2. Gessa, Sant Martin 23
4.1.3. Casau, Sant Andrèu 24
4.1.4. Garòs, Sant Julian 25
4.2. Un cas dificil de precisar 28
4.2.1. Bausen 28
4.3. Es tors quadrangulares o rectangulares dera prumèra meitat deth sègle XVIII 28
4.3.1. Casarilh, Sant Tomàs 28
4.3.2. Benós, Sant Martin 28
4.3.3. Begós, Sant Ròc e Santa Crotz 29
4.3.4. Montcorbau, Sant Estèue 29
4.3.5. Betlan, Sant Pèir 29
4.3.6. Mont, Sant Laurenç o Sant Pau 29
5. ERA DUSAU MEITAT DETH SÈGLE XVIII (1740 - 1806) 29
5.1. Arties, Sant Joan 30
5.2. Aubèrt, Eth Rosèr 30
5.3. Bagergue, Sant Fèlix 30
5.4. Unha, Santa Eulària 31
5.5. Arró, Sant Martin 32
5.6. Montgarri, Santuari dera Mair de Diu 33
5.7. Arròs, Santa Eulària 33

5.8. Vila, Sant Pèir 35
5.9. Es Bòrdes, Era Mair de Diu deth Rosèr 35
5.10. Tredòs, Santa Maria de Cap d'Aran 36
6. ETH SÈGLE XIX, REFORMES E PERVIVÉNCIES D´ESTIL 36
6.1. Arres, Sant Joan 36
6.2. Les, Sant Joan Baptista 36
6.3. Canejan 37
7. ES GRANI PINACLES: UN ELEMENT IDENTITARI ARANÉS 37
III. ES CAMPANES ENA VAL D'ARAN 41
1. INTRODUCCION E BRÈUS NÒTES ISTORIQUES 41
2. PARTS D´UA CAMPANA E MANÈRES DE HÈR-LA A SONAR 42
3. QÜESTIONS ACUSTIQUES 45
4. ERA FABRICACION D'UA CAMPANA 46
5. DECORACIONS E EPIGRAFIA QUE PÒRTEN ES CAMPANES 51
6. SIMBOLOGIA, CONSAGRACION E UTILITAT DES CAMPANES 56
7. ES TÒCS DES CAMPANES 58
7.1. Es tòcs civius 60
7.2. Es tòcs religiosi 60
7.2.1.Tòcs diaris o feriaus 60
7.2.2. Tòcs Solemnes 61
7.2.3. Tòcs Sagramentaus 62
7.2.4. Tòcs extraordinaris 63
8. ES RELÒTGES MECANICS 63
9. ES HONEDORS QUE TRABALHEN EN ARAN 70
9.1. Es campanes gotiques (sègles XIV-XVI) 70
9.1.1. Era campana de Vilac 70
9.1.2. Autes campanes gotiques 72
9.2. Es campanes renaishentistes 73
9.3. Es campanes deth barròc enquiara industrializacion 74
9.4. Es campanes deth temps dera industrializacion 90
10. DOCUMENTS 92
10.1. Extractes de la Relacion de Gracia (1613) qu'afecten as campanes 92
10.2. Nòtes sus hèr campanes naues en Vielha 93
10.3. Nòtes sus es campanes de Vilac 95
10.4. Nòtes sus es campanes de Salardú 96
10.5. Nòtes sus es campanes de Mont e dera Artiga de Lin 96
10.6. Nòtes sus ua refonduda en Casau (1890) 96
IV. INSTALLACIONS DE CAMPANES 97
1. INTRODUCCION 97

1.1. Sègles XI-XVII: eth modèl medievau d'installacion interiora 98
1.2. Deth sègle XVIII entara actualitat: es campanes enes hiestraus e eth sistèma de quate campanes 100
2. ES INSTALLACIONS INTERIORES DES CAMPANAUS ARANESI 102
2.1. Arties, Santa Maria 103
2.2. Vilac, Sant Fèlix 103
2.3. Salardú, Sant Andrèu 106
2.4. Vielha, Sant Miquèu 108
2.5. Gausac, Sant Martin 109
2.6. Casau, Sant Andrèu 110
2.7. Escunhau, Sant Pèir 110
2.8. Casarilh, Sant Tomàs 111
2.9. Gessa, Sant Martin 112
2.10. Bossòst, Mair de Diu dèra Purificacion 112
2.11. Montgarri, Santuari dera Mair de Diu 112
3. ES INSTALLACIONS EXTERIORES 113
3.1. Arres de Jus, Sant Fabian 115
3.2. Arres de Sus, Sant Pèir 115
3.3. Arres, Sant Joan 115
3.4. Arró, Sant Martin 115
3.5. Arròs, Santa Eulària 116
3.6. Arties, Santa Maria i Sant Joan 116
3.7. Arties, capèla de Çò de Portolà 117
3.8. Aubèrt, Eth Rosèr 117
3.9. Bagergue, Sant Fèlix 117
3.10. Bausen, Sant Pèir 118
3.11.Begós, Sant Ròc o Santa Crotz 118
3.12. Benós, Sant Martin 118
3.13. Betlan, Sant Pèir 119
3.14. Betren, Sant Estèue 120
3.15. Betren, Sant Sernilh 121
3.16. Canejan, Sant Sernilh 121
3.17. Es Bòrdes, Mair de Diu deth Rosèr 121
3.18. Garòs, Sant Julian 121
3.19. Les, Sant Joan Baptista 122
3.20. Mont, Sant Laurenç (Sant Pau) 122
3.21. Montcorbau, Sant Estèue 122
3.22. Tredòs, Santa Maria de Cap d'Aran 122
3.23. Unha, Santa Eulària 122
3.24. Vila, Sant Pèir 123
3.25. Vilamòs, Santa Maria 123
4. UN PARENTESI: ES RÒTLES O RÒDES DE CAMPANETES 124
5. BATALHS, JOATES E QUAUQUES REFLEXIONS SUS ETH TÒC EN ARAN 126

5.1. Batalhs 126
5.2. Joates e tòcs 126
V. ES TÒCS DOCUMENTADI E ERA TRADICION ORAU: ES CAMPANÈRS D'ARAN 132
1. FERMIN MONGE BUSQUET, Vila e Aubèrt (1916 -2009) 132
2. JOSEP RELLA ARTIGA, Vilac (1948) 134
3. ANTONIO SERVAT BERNADETS, Casa Cucai d'Arròs (1923) 136
4. ROBERTO SEIRA SANMARTÍ, Casa Pistola (o Pistoleta), Casau (1947) e FRANCISCO VIDAL, Vielha 137
5. FRANCISCO JAQUET, Arties 140
VI. BIBLIOGRAFIA 141
VII. CRÒQUIS 144
VIII. FICHES CAMPANES 149

Campanes d'Aran

Conselh Generau d'Aran